ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାର

(କାବ୍ୟ)

ପ୍ରଣେତା

ଶ୍ରୀ ନୀଳାଦ୍ରି ଦତ୍ତ

ଡାକ୍ତର, ଜାନୁଗଞ୍ଜ, ଭଦ୍ରକ ।

ପ୍ରକାଶକ

ଶ୍ରୀ ମହେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଦତ୍ତ

(ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ)

୧୯୩୪

CHANDRODDHARA

BY

Dr. NILADRI DUTT

JANUGANJ,

BHADRAK

Published by

MAHENDRA PRASAD DUTT.

Rs. 1 / 8 /-

ମୂଲ୍ୟ ଠ ୧୨ ମାତ୍ର

PRINTED BY

Lakshmi Kanta Mahapatra B. A.

GOPINATH PRESS

BHADRAK

DR N DUTTA

ପୁରୀ ସାମନ୍ତ କଲେଜର ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରଫେସର
ଶ୍ରୀ କାହ୍ନୁ ଚରଣ ମିଶ୍ରଙ୍କର
"ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା"ର ମନ୍ତବ୍ୟ—ପୃ୩୬ଷ୍ଠା

………ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରେ କବି-ନୀଳାଦ୍ରି ଚରଣ ମହାକାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିରେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରିଅଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରାଭାରକୁ ଏକ ମହାକାବ୍ୟ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଏହି କାବ୍ୟ ନିଜର ମୌଳିକ ଶ୍ରୀରେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ । ଏହାର ଭାଷା ଓ ଭାବ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏ କାବ୍ୟ ଉଦ୍ଦୀପନା ମୂଳକ । ଏଥିରେ ମହାକାବ୍ୟର ସକଳ ପ୍ରକାର ଲକ୍ଷଣ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଲକ୍ଷଣରେ ଏହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ପରିପୁଷ୍ଟି ଲାଭ କରିଛି………

ଭୂମିକା

ମହାଭାରତର ଦ୍ରୋଣପର୍ବ ଅନ୍ତର୍ଗତ 'ଅଭିମନ୍ୟୁବଧ' ଆଖ୍ୟାୟିକା ଅବଲମ୍ବନରେ **ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାର** କାବ୍ୟ ଲିଖିତ । ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ଶାପଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ-ପୁତ୍ର ଅଭିମନ୍ୟୁ ରୂପରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଓ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ସପ୍ତରଥୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିହତ ହୋଇ ପୁନର୍ବାର ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକକୁ ପ୍ରୟାଣ କରିବା କଥା ସର୍ବଜନ ବିଦିତ ।

ଏ କାବ୍ୟର ନାମ 'ଅଭିମନ୍ୟୁବଧ' ନ ହୋଇ 'ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାର' ହେବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟଟି ପାଠ କଲେ ଜଣା ପଡ଼ିବ । କବି ଏଥିରେ କେବଳ ପୌରାଣିକ ଆଖ୍ୟାୟିକା ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ଅବଦ୍ଧ ନ ରଖି ସ୍ୱକୀୟ ସୁଲଭ ଉଚ୍ଚ ଓ ବହୁମୁଖୀ କଳ୍ପନାର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରି ଅଛନ୍ତି । ସେ ଜଣେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ-ଚିକିତ୍ସାଜୀବୀ । ନୀରସ ରସାୟନଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାରର ମଧ୍ୟରେ ବୁଡ଼ିରହି ଏ ଭଳି ସରସ, ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଗନ୍ଧ ମାନସ-କୁସୁମ ଦ୍ୱାରା ବାଣୀ ଆରାଧନା କରିବା, ତାଙ୍କ ଭଳି ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ଯେପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ସେହିପରି ଗୌରବାତ୍ମକ ।

ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାରର ଛନ୍ଦ ପ୍ରଧାନତଃ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ହେଲେ ମଧ୍ୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସର୍ଗ ମିତ୍ରାକ୍ଷର । ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ସର୍ଗମାନଙ୍କର ଭାଷା ଟିକିଏ କଠିନ ହୋଇଅଛି ସତ୍ୟ ମାତ୍ର କବି ଯେଉଁପରି ଉଚ୍ଚ ଭାବ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱାଦିର ଅବତାରଣା କରିଅଛନ୍ତି, ତହିଁରେ ଭାଷା ସରଳ କରିବା ଅତୀବ ଦୁଃସାଧ୍ୟ ।

ମିତ୍ରାକ୍ଷର ସର୍ଗ ଗୁଡ଼ିକ ଅତୀବ ମନୋରମ ଓ ସୁଖପାଠ୍ୟ । ମୋ ବିଚାରରେ କବିଙ୍କର କଳ୍ପନାଲତା ତହିଁରେ ଅଧିକ ଫୁଟି ଉଠିଛି ।

ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାରର କବି ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ବୋଧହୁଏ ଉତ୍କଳର ଆଧୁନିକ କବି ଜଣେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଛଡ଼ା ଏପରି ନିପୁଣତା କେହି ଦେଖାଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ମଧୁର ଓ କରୁଣ ରସ ବିକାଶରେ କବି ଯେତେ କୃତିତ୍ୱ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି, ବୀର ଓ ଭୟାନକ ରସ ସୃଷ୍ଟିରେ ତାଙ୍କର କୃତିତ୍ୱ ଅଧିକ । ମନେହୁଏ ଏହାହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାର କାବ୍ୟର ବିଶେଷତ୍ୱ ଓ ଏଥିରେହିଁ ତାଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ଯାହାହେଉ ଜଣେ ପ୍ରତିବେଶୀ ଡାକ୍ତର ଭାଇଙ୍କୁ ବାଗ୍‌ଦେବୀଙ୍କର ସେବକ ରୂପେ ପାଇ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ; ଆଶାକରେଁ ତାଙ୍କର ଐକାନ୍ତିକୀ ସାଧନା ଜୟଶ୍ରୀ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଦିନକୁଦିନ ଉତ୍କଳ ଭାରତୀ-ଭଣ୍ଡାର ନାନା ରତ୍ନରାଜିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିବ । ଇତି ।

ଭଦ୍ରକ } ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର

ଆଉ ସବୁ ପୂଜ୍ୟ ମୋର ଗୁରୁ ଦୁଇ ଜଣ
ଉତ୍କେନ୍ଦ୍ର ରାଧାନାଥ, ଗୌଡ଼େନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ

ନିଜକଥା

ମୁଁ ଜଣେ ଚିର ପ୍ରବାସୀ—ପୁଣି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଅଧିକ ଦିନ ଅବସ୍ଥାନ ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟେନାହିଁ । ଏହି କାରଣରୁ ଚନ୍ଦ୍ରାଢାରର ମୁଦ୍ରଣ ବିଷୟରେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରେସ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ପ୍ରୁଫ ସଂଶୋଧନାଦି ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ି ମୋତେ ଯତ୍ପରୋନାସ୍ତି ବେଗ ପାଇବାକୁ ହୋଇଛି । ଶେଷେ ମୋର ପୁନପ୍ରିୟତମ ପ୍ରତିବେଶୀ, ବାଗୁରାଇ ଏମ୍ ଇଃ ସ୍କୁଲର ହେଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀମାନ୍ ମାଗୁଣି ଲେଙ୍କାଙ୍କ ଯତ୍ନ ଓ ଆନୁକୂଲ୍ୟରୁ ବହି ଖଣ୍ଡିକ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାରିଲା । ଏ ନିମନ୍ତେ ସେ ମୋର ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ଓ ଅଶେଷ କଲ୍ୟାଣ ଭାଜନ ।

ଏଥିରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ମୁଦ୍ରା ପ୍ରମାଦାଦିର ଦୋଷ ରହି ଗଲା ସେ ସକାଶେ ମୁଁ ସୁଧୀ ପାଠକବର୍ଗଙ୍କ ଠାରେ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କରୁଅଛି । ଇତି ।

ଶ୍ରୀ ନୀଳାଦ୍ରି ଦତ୍ତ

ଓଁ

ଉଦ୍ରୋଧାର

ଆହ୍ୱାନ ।

ଅୟି ମା ସାରଦେ, ଦେବି, ଉତ୍କଳ ଭାରତି !
ଡାକେ ତୋ ଅଧମ ସୁତ ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦେ ।
ମନ ପ୍ରାଣ ଏକ କରି ଶ୍ରୀପଦ ପଙ୍କଜେ
ଅମର ବାଞ୍ଛିତ ନର-କବି-ସେବ୍ୟ ଯାହା;
ସେ ପଦେ ମାଗଇ ଭିକ୍ଷା, ସୁଲଳିତ ତାନେ,
ଝଙ୍କାରୁ ବାରେ ତୋ ବୀଣା ମୃଦୁ କଣ୍ଠେ ମୋର,
କବି-କଣ୍ଠ-ବିହାରିଣୀ ଅଟଇ ଯେ ସଦା ।
ଦେଖନ୍ତୁ ଭାରତବାସୀ ଯେ ଯାହା କରଇ
ବାଞ୍ଛା, ସେ ବରଦା ପଦେ ହୁଅଇ ତା ବାଞ୍ଛା
ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଘୁଞ୍ଚୁ ତାଙ୍କ ମନୋଭ୍ରମ, ନୁହଇ ତୋ
ଶ୍ରୀପଦ-ପଙ୍କଜ ଏକା ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପାଇଁ,
ସର୍ବ-କଣ୍ଠ-ବିହାରିଣୀ ତୋ ବୀଣା ହୁଅଇ
ନିର୍ମଳା, ଅଚଳାଭକ୍ତି ବିଶ୍ୱାସର ବଳେ ।
ହୁଉଁ ଦୃଢ଼ତର ହେଉ ବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କର,
ଗୁଣତ୍ରୁ ପ୍ରତାପେ ରକ୍ତ ଯଥା ଦ୍ରବୀଭୂତ;
ପ୍ରଧାବିତ ହେଉ ଭକ୍ତି ଶ୍ରୀପଦେ ତୋହର,
ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ସ୍ରୋତ ଯଥା ଅମ୍ବୁଧି ଚରଣେ,
ବନ୍ଧିବା ଆଗାରେ ଧାଏଁ ସତତ ସବେଗେ ।
କୃପାମୟି ଜନନି ଗୋ ସନ୍ତାନ ବତ୍ସଳେ !
କଳ୍ପନା ବିମାନ ହୋଇ କରିଛି ବାସନା,
କବି-କଳ୍ପନା-ନିର୍ମିତ କାବ୍ୟକୁଞ୍ଜୁଁ ତବ
ପୁଷ୍ପ ତୋଳି ମାଳା ଗୁନ୍ଥି, ପିନ୍ଧାଇବି ବୋଲି
ମାତୃଭୂମି ଗଳେ; ତେଣୁ ମଗଇଁ ମା ପଦେ,
ଶିଶୁ ଯଥା ଜନନୀକୁ ଯାଚେ କ୍ରୀଡନକ,
ଦିଅ ମା ଦିଅ ମା ଦାନେ ଦାନ-ଦୟାମୟି !
ଦୟାବନ୍ଧୁ ଧରାପାତ ଶୁଷ୍କ ପୁଷ୍ପ କଛି ।
ପ୍ରବଳ ବାସନା ମନେ ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ ମାଗୋ !
ପବିତ୍ର ପୀୟୂଷ କଥା ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭଗିନେୟ ଅର୍ଜୁନ ଆତ୍ମଜ—
ମହାବୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ କି କୌଶଳେ ରଣେ
ନ ପୂରୁଁ ଷୋଡଶ ବର୍ଷ କିଶୋର ବୟସେ
ଭେଦିଥିଲେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଯୁଦ୍ଧ ଗୁରୁଭୂତ,
ନ ଜାଣନ୍ତି ଭେଦ ଯାହା ପାର୍ଥ ବିନା କେହି ।
କି କୌଶଳେ ସପ୍ତରଥୀ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଆଦି
ବଧିଲେ ଷଢ଼ିସ୍ତୁ ପିହେ ଅନ୍ୟାୟ ସମରେ,
ବଧାନ୍ତେ ମହାତ୍ମା ପୁଣି ଚଳିଲେ କୁରୁଙ୍କେ

ମର ଧାମୁଁ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ, ଶାପଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ
ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ କର୍ମଫଳ ଆସିଥିଲେ ଯହୁଁ ।
ଦୂରସ୍ଥ ବାସନା ରହି ଜିହ୍ୱାଗ୍ରେ ମୋହର
ବର୍ଣ୍ଣିଲ ଯେରୂପେ ମହାକବି ବ୍ୟାସ କଣ୍ଠେ
ଋଷି କୁଳର୍ଷଭ, ଗୁରୁ ଛନ୍ଦେ ଗାଇଲେ ଯେ
ଜାହ୍ନବୀ ପୁଳିନେ; ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅମର ସମ୍ପଦ,
ପବିତ୍ର-ପୀୟୂଷ-ବର୍ଷୀ-ଭାରତ, ଭାରତେ,
କଳି-କଳୁଷ-ତାମସ ନାଶୀ ଶଶୀରୂପୀ ।
ହେ ମାତଃ ! ସାରଦେ ଦିଅ ମୋତେ ସେ ଶକତି
ଯାଁ ପ୍ରଭାବେ ମହାମୂର୍ଖ*କାଳିଦାସ ଅଜି
ମହାକବି ନାମେ ଖ୍ୟାତ ସାରା ଭୂମଣ୍ଡଳେ;
ହେଉ ମୋ ଲେଖନୀ ଆଜ ତୋ ଶବଦ ଶୁଣି,
ଶୁଣୁଥିଲେ ପୂର୍ବକାଳେ ଯେରୂପେ ଋଷିଏ
ଆକାଶର ଦୈବବାଣୀ ଯାହା ଦିବ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣି,
ଲେଖୁଥିଲେ ମହାକାବ୍ୟ ଶ୍ରୁତି ସ୍ମୃତି ଆଦି
ଆର୍ଯ୍ୟଜ୍ଞାନ-ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଫଳିତ ମୁକୁର,
ଯା ଲାଗି ପ୍ରାଚୀନା ମାତା ପ୍ରାଚୀ ପ୍ରଦେଶର,
ପ୍ରତୀଚୀ-ପ୍ରଦେଶ-ଜ୍ଞାନୀ ନିକଟେ ଚର୍ଚ୍ଚିତା ।

କୌରବ ସଭା ।

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ ।

ଛତ୍ର-କୁଳୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ରବି ମହାବୀର ଭୀଷ୍ମ,
ପଡ଼ନ୍ତେ ସଂଗ୍ରାମେ ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ,
କୌରବ-ପାଣ୍ଡବ-ଭାବି-ଭାଗ୍ୟ-ପରୀକ୍ଷାର,
ଜନ୍ମାନ୍ଧ-ଜୀବନ-ଧନ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ଭଗ୍ନ ମନୋରଥେ କହେ "କି ହେବ କି ହେବ !
କିଏ ବାନ୍ଧି ଆଣି ଦେଇ ଦୁଷ୍ଟ ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ
ମୋ ମନ ବାସନା ଏବେ କରିବ ପୂରଣ ।
କିଏବା ତାରିବ ହାୟ ଏ ଘୋର ସଙ୍କଟ
କାଳରୂପୀ ଶତ୍ରୁ ହସ୍ତୁଁ ଭୀଷଣ, ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ;
ନାବିକ ଆତଙ୍କ ଯଥା ତରୀ ମଗ୍ନ ଦେଖି,
ଅତଳ ଅନନ୍ତାର୍ଣ୍ଣବେ ତରଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ।"
ସଭାମଧ୍ୟେ ଶୂର ବୃଦ୍ଧ ଦ୍ରୋଣ କର୍ଣ୍ଣ ଆଦି
ପାଣ୍ଡୁର ନିଷ୍ପ୍ରଭ ପ୍ରାୟ କଳେବର କାନ୍ତି-
ମଳିନ ନିର୍ବାଣ ଯଥା ରବି ଗ୍ରହପତି,
ରାହୁ ଯେବେ ଗ୍ରାସେ ତାଙ୍କ ରଥ ଶୂନ୍ୟ ପଥେ;
କିଅବା ତାରକା ପତି ନିଶାନ୍ତେ ପ୍ରଭାତେ
ହୁଏ ମ୍ଳାନପ୍ରଭ ଯଥା ନବ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟେ;
ବିଷଣ୍ଣେ ସଭାରେ ସର୍ବେ ବସିଛନ୍ତି ମୌନେ ।
ସଭାମଧ୍ୟୁଁ ଉଠି ତହୁଁ କହଇ ସଦର୍ପେ
କର୍ଣ୍ଣ, ସୂର୍ଯ୍ୟସୁତ ଶତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ସମତେଜେ
"କିପାଇଁ ହେ କୁରୁପତି ବୃଥା କର ଭୟ,
ନାହାନ୍ତି କି ବୀର ଆଉ ଭୀଷ୍ମ ବୀର ସ୍ଥିତ,
ରତ୍ନଗର୍ଭା ବୀର-ପ୍ରସୂ ଭାରତ ମାତାର;
ହୋଇଲେକି ଅବୀରା ମାତା ଭୀଷ୍ମ ବୀର ବିନା ?
ଚିର ଲୀଳା-ଭୂମି ଯାହା ଶୂର ସିଂହଙ୍କର;
ଗରବିଣୀ ଯାହା ଲାଗି ଅଖିଳ ଭୂତଳେ,
ନୋହଇ ନୋହିଛି କେବେ ନୋହିବ ନୋହିବ
ବୀର ଶୂନ୍ୟ ମାତା ଅଙ୍କ ଏହି ଧରା ତଳେ,
ଯେବେଯାଏ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ ଚଳିବେ ।
ଥିଲେ ଭୀଷ୍ମ ପିତାମହ ସ୍ଥବିର, କୃପାଳୁ,
ନ ଯୁଝିଲେ ଉପରୋଧେ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ।
ହେ କୌରବ ନାଥ! ଚିନ୍ତା ନକର ଭାବନା,
ପୂରାଇବି ମନସ୍କାମ କଲି ଏହି ପଣ,"
(ଦେବେନ୍ଦ୍ର, ପ୍ରଦତ୍ତ ଅସ୍ତ୍ର ଏକାଘ୍ନୀ ଝଟକି
ଝଲନ୍ତି ଉଲ୍କା ଯେସନ ଉଗ୍ର ଜ୍ୟୋତିଃ-ରାଶି
ଅସହ୍ୟ ନୟନେ ତେଜ ତୀବ୍ର ଜ୍ୟୋତି ଯୋଗୁଁ
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ଯେସନେ ନିଦାଘ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ)

* କଥିତ ଅଛି କାଳିଦାସ ମୂର୍ଖ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ବରରେ କବି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ ।

ଏକା ମୁଁ କରିବି ଯୁଦ୍ଧ, ନାଶିବି ସବଂଶେ,
ପାଣ୍ଡୁ କୁଳେ ଧର୍ମ ଭ୍ରଷ୍ଟ ଧର୍ମ ପୁତ୍ର ଆଦି,
କୁଳେ ନ ରହିବେ କେହି ଜଳ ଦେବା ପାଇଁ;
ଅପାଣ୍ଡବା ହେବ ଧରା, ମହା ଶୂନ୍ୟେ ତାଙ୍କ
ନାମ ଯିବ ମିଶି, ଯଥା ସାଗର ଗରଭେ
ମିଳେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳସ୍ରୋତ; ଦେଖିବ ଜଗତ,
କି ଅତୁଳ ସାର୍ଥ୍ୟ ଧରେ ଧନୁର୍ଦ୍ଧର କର୍ଣ୍ଣ,
କୁରୁ ଅରି-ଜାତି-ରକ୍ତ ପ୍ରବାହେ ଯା ଦେହେ ।"
ଆକର୍ଣ୍ଣି ବିସ୍ତୃତ ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣ ବୀରଙ୍କର
ତରୁଣ ବଦନ ହେଲା ଆରକ୍ତ ବରଣ,
ତରୁଣ ଅରୁଣ ଯଥା ନିଶାନ୍ତେ ପ୍ରଭାତେ;
ଲୋହିତ ଲୋଚନୁଁ ସ୍ଫୁରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜ୍ୟୋତିଃରେଖା,
ସ୍ଫୁରେ ଅଗ୍ନି କୁଣ୍ଡୁ ଯଥା ଅନଳ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ,
କମ୍ପିଲା ସେ ସଭାସ୍ଥଳ, କର୍ଣ୍ଣ ଭୀମ ରବେ,
କମ୍ପେ ବଳ୍ମ ରବେ ଯଥା ଦିଗନ୍ତ ପଟଳ,
ଘନଘଟା କରି ଯେବେ ଘନ ଆଚ୍ଛାଦଇ,
(ଅବରୋଧି ରବିକର ଶୂନ୍ୟ ପଥ ନଭେ ।
କମ୍ପା ବନଭୂମି ଯଥା ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାରେ
ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷର, କନ୍ତ-ଅରି ପଶୁକୁଳେଶ୍ୱର ।
ସଭାସ୍ଥ ଇତର ଜନେ ଶୁଣି ସେ ବଚନ,
ଉତ୍ତେଜିତ, ଉତ୍ସାହିତ ହୃଦୟ ସୁନ୍ଦଙ୍କର,
ପ୍ରଶଂସି କର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ, ସର୍ବେ ହେଲେ କୁହାକୁହି,
ନଷ୍ଟେ ଏ ସାଧିବେ କାର୍ଯ୍ୟ ନାଶି ମହାଗର୍ବୁ,
ସେନାପତି ପଦେ ଯେବେ ହୋଇବେ ବରଣ ।
ଡମ୍ବରୁ ନିନାଦ ଶୁଣି କାଳଫଣୀ କେବେ,
ରହିକି ବିବରେ କାହିଁ ଅଳସ ସ୍ୱପନେ ?
ବୀର ମୁଖୁଁ ବୀର ରସେ, ବୀର ତର୍କ ଶୁଣି,
ରୋମାଞ୍ଚିତ ହେଲା ଗାତ୍ର ବୀରବୃନ୍ଦଙ୍କର,
ବିଂସତେ ବସି ସର୍ବେ ଦନ୍ତେ ଓଷ୍ଠ ଚାପି
କୋଦଣ୍ଡ ଛୁଇଁଲେ ହସ୍ତ ଦମ୍ଭେ ସାବଲେଶେ,
ନିଷ୍କାଶିଲେ ଅସି କେବା ଟଙ୍କାରିଲେ ଧନୁ,
ବୀରସଦରର ଯଦା କଟି-ସ୍କନ୍ଧ ଶୋଭା ।
ବକ୍ଷୋଦେଶେ ଆଘାତିଲା ହୃତ୍ପିଣ୍ଡ ସବେଗେ,
ଦ୍ରୁତରୁଁ ଦ୍ରୁତତର ରକ୍ତ ହେଲା ପ୍ରବାହିତ,
ଧମନୀରୁ ଧମନୀକୁ କ୍ଷୁଦ୍ରୁଁ କ୍ଷୁଦ୍ରତର
ଉତ୍ତେଜକ ସୁରାପାନେ ମତ୍ତ ହେଲାପ୍ରାୟେ
ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ସର୍ବ ସାରେନ୍ଦ୍ର ମଣ୍ଡଳୀ,
ଜୀବନ ମଣିଲେ ତୁଚ୍ଛ ଝାସିବାକୁ ସବେ,
ଇଚ୍ଛିଲେ ସେ ମହାହବେ ଅନଳ ସଦୃଶ,
ଝାସଇ ଅନଳେ ଯଥା ପତଙ୍ଗ ଉଦ୍ବେଗେ
ଅଗ୍ନି କୁଣ୍ଡ ଜ୍ୟୋତି ଦେଖି ଆତ୍ମହରା ହୋଇ ।
ସେ ଆଶ୍ୱାସ ବାଣୀ ଶୁଣି କର୍ଣ୍ଣ ବୀରଙ୍କର,
କୁରୁମତି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଦୁଷ୍ଟ ଶିରୋମଣି,
ଭରସା ପାଇଲା କିବା ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରେ,
ପାଇଣ ସେ ଜଳେ ତରୀ ଜୀବନ-ରକ୍ଷିଣୀ,'
କହିଲା, "ହେ ବୀରକର୍ଣ୍ଣ ! କର୍ଣ୍ଣଧାର ରୂପୀ
ତୁମ୍ଭେ ଯିନାଅଛ ଏହି ସମର ସାଗରେ,
ତୁମ୍ଭ ବିନା କେ ରଖିବ ମୋତେ ଏ ସଙ୍କଟେ,'
ବରିବି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚେ ସେନାପତି ପଦେ
ଆଜି ରଣେ, ମନୋବାଞ୍ଛା କର ମୋ ପୂରଣ,
ବିନାଶି ପାଣ୍ଡବ-ବଂଶ ଭାରତୁଁ ସମୂଳେ,
ହିଂସା ଅଗ୍ନି ନିର୍ବାପିତ କର ମୋ ହୃଦୟୁଁ,
ଶାନ୍ତିବାରି ସିଞ୍ଚି ଦଗ୍ଧ ଅଶାନ୍ତ ଜୀବନେ" ।
ମହାମତି କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୂରତି
ଏତେବେଳ ଯାଏ ସେହି ଥିଲେ ସ୍ଥିର ଭାବେ,
ସ୍ଥିର ହିମାଳୟ ଯଥା ଘୋର ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ,
ଉଠନ୍ତେ ସଭାରୁ ସର୍ବେ ହୋଇଲେ ସ୍ତବଧ,
ଭୀମ ଝଟିକାନ୍ତେ ଧରା ସ୍ଥିର ହେଲା ପ୍ରାୟେ ।
କହିଲେ "ହେ କୁରୁପତି, ଶୁଣ ମୋ ବଚନ
କର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ନୋହେ କେବେଁ ବାକ୍ୟ ଆଡ଼ମ୍ବରେ,
ଗରଜିଲା ମେଘ ଯଥା ବରଷେ ଅଳପ,
ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ଓ ପ୍ରଗଲ୍ଭତା, ଦମ୍ଭିତ ଜନମ

(୯)ନଗ

ନୃପଙ୍କ ଭୂଷଣ କେବେ; ନକରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା,
ପୁଣି ସଜ୍ଜନରେ ଯେସନ୍ତ, ହୋଇଲେ ବିଫଳ
ହସିବ ଜଗତ କାଳେ; ପ୍ରକୃତ ମହତ,
ନ ଦେଖାଏ ଗର୍ବ କିମ୍ବା ଆତ୍ମ ବଡିଆଣ,
ଫର ଫର ହୁଏ ସିନା ସାମାନ୍ୟ ସଫରୀ ।
ସାଗର ଉପର ନୀରେ, ଦେଖିଛନ୍ତ ସର୍ବେ,
ଗଭୀର ସଲିଳଗୁଣି ମହତ ରୋହିତ,
ଗମ୍ଭୀର, ନିଶ୍ଚଳ ଥାଏ ଗଭୀର ସଲିଳେ;
ବୟୋବୃଦ୍ଧ, ବହୁଦର୍ଶୀ ଶୂରଶ୍ରେଷ୍ଠ, ପୁଣି
ଯୁଦ୍ଧ-ଗୁରୁ, ଦ୍ରୋଣ ବର୍ତ୍ତମାନେ, କର୍ଣ୍ଣ ହେବ
ସେନାପତି ରଣେ, ଅଟେ କି ଉଚିତ ଏହା ?
ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଯାର ଅଛଇ ମସ୍ତକେ,
ପ୍ରକୃତ-ଯଥାର୍ଥ-ବାଦୀ ହୁଏ ଯଦି ସେହି,
କର୍ଣ୍ଣ ସେନାପତି ହେଉ, କହିବକି ଏହା ?
କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି କର୍ଣ୍ଣ ବୀରଙ୍କର
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଦ୍ମ ଯଥା ପଡ଼ଇ ଝାଉଁଳି,
ଅତ୍ୟୁଗ୍ର ତୁଷାର ପାତେ ଶିଶିର ନିଶୀଥେ;
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ- ପ୍ରଭା, ନିଦାଘେ, ଅଥବା,
ଘୋଟଇ ଗଗନେ ଯେବେ ନିବିଡ଼ ନୀରଦ,
ହୁଅଇ ମଳିନ ଯଥା ତେସନ ବିଷଣ୍ଣ;
ହେଲା ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନ, ଗୃହ୍ନୁଁ ଗୃହ୍ନୁଁ କ୍ଷଣେ,
ରକ୍ତାଭ ନୟନ ହେଲା ତାମ୍ବୁଳ ବରଣ;
ମର୍ମଭେଦୀ ଲଜ୍ଜା ବଶୁଁ ନଗୃହିଁ ଅନ୍ୟଙ୍କୁ
ଭୂତଳେ ନିହିଲେ ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ଥାପି ଗଣ୍ଡେ କର ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ-ଫଣ ଫଣୀ ଶିରେ ପ୍ରହାରିଲେ ଦୃଢ଼େ,
ସଂକୋଚଇ ଫଣା ଯଥା ତଳମୁଖ ହୋଇ,
କର୍ଣ୍ଣବୀର କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ ବଚନ ପ୍ରହାରେ,
ନତ ଶିର ନୀଚ କଲେ ତେସନ ସଭାରେ ।
ସଭ୍ୟବୃନ୍ଦ ପରସ୍ପର ହେଲେ ଲୁଦା ଲୁହି,
କର୍ଣ୍ଣ ଅପମାନ କଥା ଗୁପତେ ଅସ୍ଫୁଟେ,
କେହିବା ଗୃହିଁଲେ କର୍ଣ୍ଣେ କଣେଇ କଣେଇ ?
ଏକଙ୍କୁ ଆରେକ ଗୃହିଁ ମୁଖେ ହସ୍ତ ଦେଇ,
ମୁରୁକି ମୁରୁକି ଧୀରେ କେହିବା ହସଇ ।
"ପ୍ରକୃତ ଯଥାର୍ଥ-ବାଦୀ କୃପ ମହାମତି",
କହି କେ ପ୍ରଶଂସେ ମନେ, କେହିବା ନିନ୍ଦଇ
"କହିବା ଉଚିତ ସତ୍ୟ ସର୍ବ ଜନପ୍ରିୟ
ଅପ୍ରିୟ ଯଥାର୍ଥ-ବାକ୍ୟ ସଦା ନିନ୍ଦନୀୟ ।"
ଏହିରୂପେ ସଭାମଧ୍ୟେ ନାନାଭାବେ ଲୋକେ
କଲେ ନିନ୍ଦା ପରଶଂସା ନିଜ ନିଜ ଜ୍ଞାନେ ।
ପର ପରଶଂସା ଶୁଣି ପରଶ୍ରୀକାତର,
ଦଗ୍ଧୀଭୂତ ହୁଏ ଯେସନେ ହିଂସା ଅନଳରେ,
ତେସନ ଜ୍ୱଳିଲେ କର୍ଣ୍ଣ ମରମେ ମରମେ,
ଦ୍ରୋଣ କୃପ ଅମଙ୍ଗଳ ଚାହିଁଲେ ମନରେ ।
କହିଲେ ଗୁହାରି ତେବେ ସଭାରେ ଶକୁନି
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରାମର୍ଶ ଦାତା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର
(କୁଟିଳ, କପଟୀ-ଗୁରୁ, ଅତି-ଦୁଷ୍ଟ ମତି,)
ଧନ୍ୟରେ କପଟୀ ମନ୍ତ୍ରୀ କପଟୀ ରଜାର,
ମାମୁଙ୍କୁ ଭଣଜା ଆଜ୍ଞା ଘଟାଇଛୁ ବିଧି !
କଳ୍ପେ କଳ୍ପ ଗଲଯିବେ ଷଣ୍ଡିମ୍ଭ ସନ୍ତାନେ,
-ଭାରତେ ଭରତ-ଗାଥା ଯାବତ ରହିବ,
ଯାବତ ଏ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ହିନ୍ଦୁ ନାମ ଥିବ,
ଆର୍ଯ୍ୟକୁଳେ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ତା ବର୍ମ ଦନନେ
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରଦୀପ ଯଥା ତମୋମୟ ପୁରେ;
ରହିବ ତୋ ନାମ ହେବ କପଟୀ ଉପମା;
ଅଦ୍ୟାପି ଭାରତ ବାସୀ ତୋ ନାମେ ଡରଇ
(ମଣି ଧାରୀ ଫଣୀ ଗର୍ତ୍ତ ପରି, ରେ କୁଟିଳ !
ପିତୃ ବୈରି-ବଂଶ ଧ୍ୱଂସେ ସାଧିଲୁ ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ,
ତୋ ଉପମା ତୁହି ମାତ୍ର ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କିଛି,
ଭସ୍ମାଛନ୍ନ ବହ୍ନି ଦେଖୁଁ ଉଠେ କେବେ ଧୂମ
ନୋହିଲେ ଉତ୍ତାପ ଥାଏ ସଦା ଜାଗରିତ;
କିନ୍ତୁ, ଏ ଶରୀରେ, ବିଶ୍ୱ ସ୍ରଷ୍ଟା ! କୌତୁକେ ତୁ
ସୃଜିଲୁ କି ? ଅପ୍ରାକୃତ ଉପାଦାନ ଦେଇ,
ହୃଦୟ ଜ୍ୱଳନ୍ତାନଳ କାଳାନଳ ଜିଣି
ବାହ୍ୟ ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁଶୀତଳ ସୁରାନ୍ନଙ୍କୁ ବଳି,

ମାତୃ ସ୍ତନ୍ୟ ବିଷପୂର୍ଣ୍ଣ କାହିଁ ଦେଖି ନାହିଁ,)
"ହେ ସଭ୍ୟମଣ୍ଡଳ ଶୁଣ, ଏକତା କେବଳ
କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନର ସଦା ଅମୋଘାସ୍ତ୍ର ଭବେ,
କାହାକୁ ଅଜଣା ଅବା ସଂସାରେ ଏକଥା ?
କିଅବା କହିବି ମୁହିଁ ବିସ୍ତାରି ଅଧିକ—
ଯା' ପ୍ରଭାବେ ଭୁଞ୍ଜେ ନର ଶାନ୍ତି, ସୁଖ ଆଦି
ବୈକୁଣ୍ଠ-ପରମ-ଭୋଗ ଏହି ମର-ଗେହେ,
ପରସ୍ପର ମନାନ୍ତର, ଉପୁଜାଏ ସଦା
ମହାବିଭୀଷିକାମୟ ଗୃହ ବିସମ୍ବାଦ,
ଏକତା ବିଚ୍ଛେଦୀ ବୀଜ ଏମନ୍ତ ଜଗତେ,
ଧ୍ରୁବ ବାଣୀ, ଶୂରବୃନ୍ଦ ! ଜାଣ ହେ ସରବେ,
ଯେ ବୃକ୍ଷେ ଫଳଇ ଫଳ କରାଳ ଗରଳ,
ବଂଶ-ଧ୍ୱଂସ, ଦେଶ ଧ୍ୱଂସ, ଜାତି-ଧ୍ୱଂସ ଆଦି,
ହିଂସାପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ନେହଶୂନ୍ୟ, ମମତା ବର୍ଜ୍ଜିତ ।
ଇଚ୍ଛି କି ଉଚ୍ଛେଦ ସର୍ବେ, ଭ୍ରାତୃବୃନ୍ଦ ! ଦୁଃଖ
ପାରିବାରେ ଏକମାତ୍ର ତଥି ଏକତାକୁ
ନିମଜ୍ଜଇ ହିଂସାସ୍ରୋତେ ଗଢ଼ା ନରବୃନ୍ଦେ,
ଭୁଞ୍ଜିବିକି ଆଜୀବନ ଅଶାନ୍ତି ଜଗତେ ।
ଘୃଣାର୍ହ ଜଗତେ ଚିର ଇତର ସମାଜେ
ଯା'ହା; ଥାଉ ଅନ୍ୟକଥା କେମନ୍ତେ କହିବି
ଛି-ଛି ଲଜ୍ଜା ଲାଗେ ମୋତେ, କୌରବ ଭରସା
ବୀର ବଳ ଶିରୋମଣି ଶୋଭିତ ସଭାରେ
ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟେ ଅଜ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଘୃଣିତ
ଦୋଷେ କଳଙ୍କିତ ସର୍ବେ ! ହେ କୌରବ ବୀରେ
କରଇ ଜିଜ୍ଞାସା, କେହି ଦେଖିଛନ୍ତି କେବେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୋଷ ଶୂନ୍ୟ ଅବା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୁଣ-ହୀନ ?
ଏ ଜଗତେ ନୁହେଁ କେହି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନିର୍ଗୁଣ,
ଦେଖ, ଜଗତ ତାମସ ନାଶୀ-ସକଳଙ୍କ-
ଶଶୀ, ଗୁରୁପତ୍ନୀ ହାରି ଦେବ-କୁଳପତି
ଇନ୍ଦ୍ର, ଧ୍ୱଜଗର୍ଭ, ଛାର ନର ମର କଥା
କି କହିବି ଆଉ, ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେ କହିବାର
ଯାହା ଆହା; ପାପପଙ୍କେ ଚିର ମଗ୍ନ ଯେଣୁ ?
କରଇ ପ୍ରାର୍ଥନା ମୁହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଜ
ଶ୍ରତ୍ତଳେ ଦଳିବେ ନିଜ ନିଜ ଈର୍ଷା, ଦ୍ୱେଷ,
ମନ୍ଦ ମନୋବ୍ୟଥା ଆଜି; ସୋଦର ସଦୃଶ
ଭାବ ହେ ସରବେ; ପରସୁଖ ଦୁଃଖେ ହୁଅ
ନିଜେ ସୁଖୀ ଦୁଃଖୀ ! ଦେଖୁ ନାହିଁ କି ହେ ଶୂରେ,
ଆହା ! ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ଶଶୀ ରାହୁଗ୍ରସ୍ତ, ଆଜି,
ଆର୍ଯ୍ୟ ଗୌରବ-କୌରବ-ରବି, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
ଯା' ଅନ୍ନ ଭୋଜନେ ସର୍ବେ ଧରିଛ ଜୀବନ,
କେମନ୍ତ ବିମର୍ଷ ତୁମ୍ଭେ ଭଗ୍ନ-ମନ ଦେଖି,
ତାହି ଶୂରେ ନ'ବ୍ୟଥଇ କି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସେ ବ୍ୟଥା ?
ରାଜା ଦୁଃଖ ଦେଖି କେହି ଦେଖିଛନ୍ତି କେବେ
ରାଜାଧୀନ ପ୍ରଜା କିମ୍ବା ରାଜ-କର୍ମଚାରୀ,
ରହେ ଉଦାସୀନ ? ରହେ ଯେ, କୃତଘ୍ନ ସେହି
ଶତଧିକ ତାକୁ; ନୁହେ ନର, ପଶୁ ସେହି,
ନର-ରୂପ ମାତ୍ର, ଚିର କୀଟ ନରକର
ଜାଣିବ ନିଶ୍ଚୟ ତାକୁ, ହେ ଭାରତ ସୁତେ !
ସତ୍ୟ କହେ ଜନ୍ମଭୂମି ସୁସନ୍ତାନ ତୁମ୍ଭେ
ଅର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ଯେତେ, କାହିଁ ସେହି ରାଜ ଭକ୍ତି
ଯା ଲାଗି ଗରବୀ ତୁମ୍ଭେ ପୂର୍ବ ବଂଶ ଥିଲେ,
ଆର୍ଯ୍ୟ କୁଳେ ଜନ୍ମ ଯଦି, କରିହେ ସାର୍ଥକ
ଅର୍ଯ୍ୟ ନାମ, ରାଜ ଭକ୍ତି ଅଚଳା ଦେଖାଇ ।
ରାଜ-ଭକ୍ତି ରକ୍ତ-ସ୍ରୋତ ବହେ ଯେବେ ଦେହେ
ନିକ୍ଷେପ ଯେ ମହାହବେ ନିଜ ନିଜ ପ୍ରାଣ,
କୃତଜ୍ଞତା ସୂତ୍ରେ ସର୍ବେ ହୋଇଣ ଆବଦ୍ଧ
ବୀର ଗର୍ବେ, ବୀରେ ଯେବେ ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟେ ।
ଦେଖାଅ ଦେଖାଅ ଶୂରେ ଶିଖାଅ ଅପରେ,
ନ କହନ୍ତୁ କୃତଘ୍ନ କେହି ଭାରତ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ,
ନରଖ କଳଙ୍କ ରେଖା ଭବି-ବଂଶ ଭାଲେ ।
କର ହେ ପ୍ରସନ୍ନମନା ବିଷଣ୍ଣ ରାଜାଙ୍କୁ,
ସୁପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସର୍ବେ ଭବ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ;
କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ବିମୂଢ଼ତା ସର୍ବଥା ଘୃଣିତ ।

ଅବହିତେ ଶ୍ରୋତ୍ରେ ସର୍ବେ ଶୁଣ ମୋ ବଚନ,
ହେ ରାଜକେଶରୀ ! ନୁହନ୍ତି କେହି ଏ ସଭାରେ
ହୀନବଳ ଜଣେ, ସର୍ବେ ମହାବଳ ସିଂହ—
[୧]ବ୍ୟୂହ ମହାଅରଣ୍ୟ ଯଥା, କିଏ ବା ନଜାଣେ,
ହେ କର୍ଣ୍ଣ ଏକଘ୍ନୀ ଧାରୀ ! ତୁମ୍ଭ ବୀରପଣ
ଏଥି ! ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା, ସୁରେନ୍ଦ୍ରଜ, ସୁର-
ପତି-ଜୟୀ ଯାର ନାମେ ଡରେ ପଶୁପତି
ନାଦେ ଯଥା ଗଜ-ଯୂଥ ପତି; ଶୂରବର
ତଥାପି ଜଗତ କହେ ନୁହେ ସମସ୍ତଙ୍କ
ବୁଦ୍ଧି ଦୂରଦର୍ଶୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳିବା ସର୍ବଦା ?
ନଗଲେ ସେ ମୂର୍ଖ ସେହି; ମିଥ୍ୟା କି ଏକଥା ?
ଆସ ଭାଇ ସର୍ବେ ମିଳି, ବରିବା ଦ୍ରୋଣଙ୍କୁ
ଆଜି ସେନାପତି ପଦେ, ଯୁଦ୍ଧ ବିଶାରଦ
ବୃଦ୍ଧ ଦୂରଦର୍ଶୀ, ପୁଣି [illegible] ଜ୍ଞାନୀ ।
ସକଳ ସମ୍ମତି କ୍ରମେ ଦେଲେ କୁରୁପତି
ଦ୍ରୋଣ ଗଳେ ପୁଷ୍ପମାଳା, ଅଭିଷେକ ଶେଷେ
ଯଥାବିଧି ସଭାମଧ୍ୟେ ଗାଇଲେ ଚାରଣେ
ମହୋଲ୍ଲାସେ ସ୍ତୁତିବେଦେ, ଶଙ୍ଖ ଭେରୀଆଦି
ବାଜିଲା ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ଦାମାମା, ଦଗଡ଼,
ବୀରବୃନ୍ଦ କୋଳାହଳେ ଦେଲେ କରତାଳି,
ହୃଷ୍ଟ ମନେ ସେନାପତି ହେଲେ ଦ୍ରୋଣ ରଣେ
ଖିନ୍ନମନା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ହେଲେ ସୁପ୍ରସନ୍ନ ।
ନିର୍ବାଣ ଉନ୍ମୁଖ ଦୀପ ତୈଳଦାନେ ଯଥା,
ଅଙ୍ଗାରରୁ ପଲ୍ଲବିଲା ଜୀବନ ହୃଦୟେ,
ବୀରବୃନ୍ଦ ମହାନନ୍ଦେ ବୀର ମଦେ ମାତି,
ଚଳିଲେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାବାସେ ସର୍ବେ ସ୍ଥିର କରି ଶେଷେ
କରୁଣ କୌରବ ସେନା ଦ୍ରୋଣୋପଦେଶେ କାଲି
ରଚିବ ସେ ମହାବ୍ୟୂହ, ଅଯୁତ, ଭୀଷଣ ।

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ପାଣ୍ଡବ ସଭା ।

(ଦ୍ଵିତୀୟ ସର୍ଗ)

ବୈଜୟନ୍ତ ଧାମେ ଯଥା ଦେବେନ୍ଦ୍ର ବାସବ
ବସନ୍ତି ଦେବଙ୍କ ସହ ବେଷ୍ଟିତ ଚୌଦିଗେ,
ମହାନନ୍ଦେ, ଦେବଋଷି-ଦାନବ ନାଗାନ୍ୟେ;
ତେସନ ସଭାରେ ଆଜି, ପାଣ୍ଡବ ଶିବିରେ,
ବସିଛନ୍ତି ଶୂର ବୃନ୍ଦ ଅତି ହୃଷ୍ଟ ମନେ.
ପରଭକ୍ତ ସତ୍ୟଧର୍ମୀ ଭୀଷ୍ମ ମହେଷ୍ୱାସ ।
ଧର୍ମ ଅବତାର, ଧର୍ମ—ପୁତ୍ର ଯୁଧିଷ୍ଠିର,
ଦେଖନ୍ତେ ଯାହାର ଧୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ ବଦନ,
ନିର୍ବାତ ନିଷ୍କମ୍ପ-ହ୍ରଦ ନିଭ, ଦର୍ଶକର
ହୃଦେ ହୁଏ ସ୍ୱତଃ ଭକ୍ତିଭାବ । ବସିଛନ୍ତି
ସ୍ଥିରଭାବେ ଗିରିବର ଭୂକମ୍ପ ସମୟେ
ସ୍ଥିର ଯଥା, ଭୀମ ମୂର୍ତ୍ତି ଭୀମ ଭୀମାକୃତି,
ଗଦାଧାରୀ କାଳ କାଳଦଣ୍ଡଧାରୀ ଯଥା,
ଜ୍ୟେଷ୍ଠାନୁଜ, ବରବପୁ, ବୀର ଧନଞ୍ଜୟ
ଧନପତି-ଜୟୀ, ଜଗତ୍ପତି ସଖା, କରେ
ଅନଳ ପ୍ରସାଦ-ଲବ୍ଧ କୋଦଣ୍ଡ-ଗାଣ୍ଡୀବ,
ନାଗଜୟୀ [illegible]
କିରୀଟ ମସ୍ତକେ, ଚାରୁ ଚୂଡ଼ ଚୂଡ଼େ ଯଥା
ଅର୍ଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ର ଜଟିଳ, ଭୁଜ-ବଳ ମାଦ୍ରୀସୁତ
ସହଦେବ ସହୋଦର, ହେ ଶତ୍ରୁକୁଳ
ବିନାଶୀ ନକୁଳ; ହୃଷ୍ଟମନା ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ
ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ ଚେକିତାନ, ଯୁଯୁଧାନ ଆଦି
ମହାବୀର ବୃନ୍ଦ; ଶତ ଶତ ପାତ୍ର ମନ୍ତ୍ରୀ
ସଭାସଦ ନତଭାବେ ବେଷ୍ଟିତ ଚୌଦିଗେ,
ମଧ୍ୟେ, ତାରାପତି ତାରାଗଣ ମଧ୍ୟେ ଯଥା,
ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପତି ନାରାୟଣ ସ୍ୱୟଂ
ବୈକୁଣ୍ଠ ବିହାରୀ ହରି ନରରୂପେ ଭବେ

ହୁଅନ୍ତି ଜନମ ଆସି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଯେନ୍ତୁ
ଅଚିନ୍ତ୍ୟ, ଅଧର୍ମୀ ନାଶି ଧର୍ମ ରକ୍ଷା ହେତୁ ।
ବସିଛନ୍ତି ହର୍ଷେ ସର୍ବେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ବଦନେ
ପ୍ରଭାତେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଅବ୍ଜ ନବ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି
ଭାସଇ ଆନନ୍ଦେ ଯଥା ନଳିନୀ ସଲିଳେ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପୁଚ୍ଛିଲେ କୌତୁକେ
କହନ୍ତେ ପାଣ୍ଡବ ନାଥ! କେଉଁ ବୀରବରେ
ବରି ସେନାପତି ପଦେ ପଠାଇବ ରଣେ
କାଲି ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଅଥବା କରିବ
ହଠି, ସମ୍ମୁଖ ସମରେ ଦେଖି ବୀରର୍ଷଭ
ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ପତନ, ଥିଲେ ଯେ ଅଜେୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ
ଇଚ୍ଛାମୃତ୍ୟୁ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟୀ ସମ ।
ବାର୍ତ୍ତାନ୍ୱେଷଣ ଗୁପ୍ତଚର ଏମନ୍ତ ସମୟେ
ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ, ଯଥାବିଧି ପ୍ରଦର୍ଶାଇ
ସମ୍ମାନ ସଭାରେ, ଜଣାଇଲା କରଯୋଡ଼ି
ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ ନମ୍ରଶିରେ, "ମହାବୀର ଦ୍ରୋଣ
ରଣେ ହେବେ ସେନାପତି, ଶୁଣିଲି ମୁଁ ପୁଣି
କଠୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣ ଦେବଙ୍କର
ସଭା ସମକ୍ଷରେ ଆହା ! କେମନ୍ତେ କହିବ
ଦାରୁଣ ବାରତା ସେହି, କହିବାର ଯୋଗ୍ୟ
ନୁହେ ଯାହା, ଭୃତ୍ୟ ହୋଇ ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ, ଭୟ
ଲାଗେ ମୋତେ, ଦାସ ଯେଣୁ ଗୁପ୍ତଦୌତ୍ୟେରତ
ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣିଛି ଯାହା କରିବି ପ୍ରକାଶ,
ନ ଦୂଷିବେ ମୋତେ; ପାଣ୍ଡୁବଂଶ ବିନାଶିଣ
କରିବେ ପୂରଣ, ମନୋବାଞ୍ଛା ପ୍ରିୟଶିଷ୍ୟ
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର; ପୁଣି ତହୁଁ ସେ କହିଲେ
କୁନ୍ତୀସୁତ ଧର୍ମସୁତେ ବାନ୍ଧି ଦେବେ ବେଳି;
କହିଲି ଯଥାର୍ଥ ଏବେ ଦିଅନ୍ତୁ ମେଲାଣି ।"
ଏତେ କହି ବାହୁଡ଼ିଲା ଦୂତ ସଭାସ୍ଥଳୁଁ ।
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ସୁଖ-ସ୍ୱପ୍ନ, ଧସିଲା ଅଚିରେ
ମହା ଦଭିଷିକା ମଧ୍ୟୀ ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା,
ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇଲେ ଜ୍ଞାନୀ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଅହା !

ଗ୍ରହପତି ଉଦେ ଦେଖି ପୂର୍ବ ଗଗନେ
ଫୁଲ୍ଲମନେ କମଳିନୀ ହସୁଥାଏ ସୁଖେ,
ଏମନ୍ତ ସମୟେ କାହିଁ କୁଜ୍ଝଟିକା ଆସି
ଘୋଟଇ ଅମ୍ବର ଯେବେ ଘନଘଟା କରି
ନପାରଇ ସୁଖଦାୟୀ ଉଷା ଶୁଭ୍ର ଜ୍ୟୋତି,
ସରୋଜ-ସହାସ୍ୟ-ଆସ୍ୟ ଶୁଷ୍କ ହୁଏ ଯଥା,
ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ-ପଙ୍କଜ-ମୁଖ ଧର୍ମାତ୍ମଜଙ୍କର
(ହୋଇଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ ତଥା, ବାର୍ତ୍ତାବହ ବାକ୍ୟେ ।
ଗଜପତି ମଦୋନ୍ମାଦେ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଁ କରୁଁ
ଅକସ୍ମାତେ ଶୁଣିଲା କି କେଶରୀ ହୁଙ୍କାର ?
ସହ୍ୟ ସର୍ବେ, ଯୁଗପତ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ପାବକ-
ହାର ଦୀପ୍ତି ମ୍ଳାନ ଯଥା ରଜଃକୁଟୀ ଯୋଗେ,
ପାଣ୍ଡବ ସଭାରେ ମ୍ଳାନ ହୋଇଲେ ତେସନ ।
ତ୍ରିଜଗତ-ପତି ହରି ଶ୍ରୀରାଧାବଲ୍ଲଭେ,
ଦ୍ରୌପଦୀ-ବଲ୍ଲଭ ଗୃହୀ ବାଷ୍ପାକୁଳ ନେତ୍ରେ
(ଧୃତପଟେ ଦେଖାଦେଲା ପୂର୍ବ ଦୁଃଖ-ଛବି
ଦେଖାଏ ସୁମୁକୁରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଯଥା)
ଗଦଗଦ ସ୍ୱରେ ଶୋକେ କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ
କହ ଶୁଣି, ହେ ମୁରାରି ! ବିପତ୍ତି ତାରକ !
କେତେ କଷ୍ଟ ଅଛି ଆଉ ଏ ପୋଡ଼ାକପାଳେ,
ସାଗର-ଲହରୀ ପରି ଦୁଃଖ ପରେ ଦୁଃଖ,
ଆସୁଛି ସର୍ବଦା ମାତ୍ର, ନାହିଁ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଭୋ !!
ତରିଅଛୁ ବହୁ କଷ୍ଟ, ସ୍ମରିଲେ ସେ ପୂର୍ବ
କଷ୍ଟ, ବିଦାରେ ହୃଦୟ; ପଡ଼ଇ ମୋ ମନେ,
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଶତଭାଇ ସଙ୍ଗେ ଦିନେ ବାଲ୍ୟ,
ଆରମ୍ଭିଲୁଁ ଜଳକେଳି ମିଳି ପଞ୍ଚଭାଇ
ମହୋଲ୍ଲାସେ ପୁଣ୍ୟମୟୀ ଜାହ୍ନବୀ ସଲିଳେ,
କରଭ ମଣ୍ଡଳୀ ଯଥା କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି କୌତୁକେ
ଘୋରାରଣ୍ୟ ଶୁଣ୍ଡେ ଶୁଣ୍ଡ କରି ଭଡ଼ାଭଡ଼ି;
ଅବ୍ୟକ୍ତ ସେ ସୁଖ ଆହା; କି କହିବ ପ୍ରଭୋ !
କ୍ରୀଡା ରସ ସୁଧାପାନେ ମତ୍ତଥିଲୁଁ ସର୍ବେ,
କି ଛାର ସ୍ୱରଗ ସୁଖ ସେ ସୁଖ ସମ୍ମୁଖେ,

ନଥିଲା ଯେକାଳେ ମନେ ଉଠେ ବୈରଭାବ,
ଶ୍ୱୋଦର ସଦୃଶ ହୃଦେ ଥିଲା ସୁହୃଦତା,
ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ସ୍ନେହ ଆହା ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟେ,
ଏକମନ ଏକପ୍ରାଣ ଥିଲୁଁ ସର୍ବ ଭାଇ
ଏକଇ ଗ୍ରଥିତ ସୂତ୍ରେ ମଣିମାଳା ପରି;
ବାଲ୍ୟକ୍ରୀଡା ସହଚର ଅମଙ୍ଗଳ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ,
ଦେଖାଦେଲା ଆସି ସେହି ମଙ୍ଗଳ ମିଳନେ,
ଅଗ୍ନି ସଖା ବାୟୁ ଯଥା ଅଗ୍ନିଶିଖା ସଙ୍ଗେ,
ଲାଗିଲା ତୁମୁଳ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ବୃକୋଦର ସଙ୍ଗ
ଆକ୍ରମିଲେ ଶତଭାଇ ଭାଇ ବୃକୋଦରେ
ଶିଶୁ ତମିଙ୍ଗିଳେ ଯଥା ଶତ ନକ୍ର ଶିଶୁ;
ପାରଇ କି କେବେ କାହିଁ କେଶରୀ ଶାବକେ
କରଭ ମଣ୍ଡଳୀ ମିଳି ଆକ୍ରମନ୍ତି ଯେବେ ?
ନପାରି ବିରତ ହେଲେ ଶତ ଭାଇ ସର୍ବେ;
କ୍ଷଣପରେ ମିଳିଗଲୁଁ ପୟଃ ଯଥା ତୋୟେ;
ଘୁଞ୍ଚିଗଲା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ହେଲୁଁ ମହାନନ୍ଦ, କିନ୍ତୁ—
କେ ଜାଣେ ପୋଷିଛି କ୍ରୂର ତୀବ୍ର ପ୍ରତିହିଂସା
ବିଷମୟ ଫଳବର୍ଷୀ ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦେ,
ଭୂଧର-ବିଧ୍ୱଂସୀ-ବହ୍ନି ଜନ୍ମଇ ଯେସନେ
ସଂଯୁକ୍ତ ବିଟପୀ ଶାଖା ସାମାନ୍ୟ ଘର୍ଷଣେ;
ଜଳକ୍ରୀଡା ଧାର ସର୍ବେ ଭୁଞ୍ଜିଲୁଁ ଆନନ୍ଦେ,
ବନଭୋଜ କରି ଯାହା କରିଥିଲୁଁ ତହିଁ;
କିନ୍ତୁ କ୍ରୂର ଆତତାୟୀ ସୂକ୍ଷ୍ମ କୌଶଳରେ
ଭୁଞ୍ଜାଇଲା ପ୍ରାଣନାଶୀ କାଳକୂଟ ବିଷ
ଅକପଟୀ ବୃକୋଦରେ, ପରାଣୁଁ ଅଧିକ
ମୁହିଁ ସ୍ନେହ କରେଁ ଯାକୁ, ଜଳକ୍ରୀଡା କ୍ଳାନ୍ତ
ସର୍ବେ, ନିଦ୍ରାଦେବୀ କୋଳେ ଲଭିଲୁଁ ବିଶ୍ରାମ;
ବିଷାକ୍ରାନ୍ତ ତନୁ ଦେଖି, ବାନ୍ଧି ଶିଳା ସଙ୍ଗେ
ହସ୍ତ ପଦ ଦୃଢ଼ ଗୁପ୍ତେ ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିଶୀଥେ,
ଜାହ୍ନବୀ ଅତଳ ଜଳେ ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଭୀମେ ।
ପ୍ରଭାତେ [୧]ତଳପ ତ୍ୟଜି କେତେ ଯେ ଖୋଜିଲୁଁ
ଭାଇ ବୃକୋଦରେ ଗୃହ ଭାଇ; କମନ୍ଦୀ ବ
ସେ ସଙ୍ଗେ ଖୋଜିଲା ଯେତେ ନ ଜାଣଇ କିଛି;
ନ ପାଇ ବିକଳେ କାନ୍ଦି ଜନନୀ ସମୀପେ
ଜଣାଇଲୁ ଯାଇ, ମାତୃଶିରେ ଅକସ୍ମାତେ
ହେଲା କି ପତିତ [୨] ଶତପର୍ବ ! ମାତା ମୁଖୁଁ
ନିସ୍ସରିଲା ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ଏ ଅଶୁଭ ବାର୍ତ୍ତା ।
ହେଲେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତା ମାତା, ଖୋଜିଲେ ଅରଣ୍ୟ
ଘାଟ, ଘର, ଗ୍ରାମ, ବନ, ନଦୀ, ଅନାହାରେ
ଅଧୌତ ଶରୀରେ, ଦିବା ଅବସାନ ଯାଏ,
କେବେ ବା ସ୍ୱଗୃହେ ଫେରି ପୁଣି ଅନ୍ୱେଷିଲେ,
ଉଚ୍ଚ ବୃକ୍ଷ-ଚୂଡ଼ ନୀଡ଼େ କପୋତୀ ଯେ ରୂପେ
ନପାଇ ଶାବକେ କେବେ ଆକାଶରେ ଉଡ଼େ
କେବେ ଶାଖୀଚୂଡ଼େ, ଏଣେ ତେଣେ ଗୃହିଁ ବସେ
ଫେରି ନିଜ ନୀଡ଼େ, ଅଶ୍ରୁବାରି ଅବିରଳ;
ପୋଛଣ ଅଞ୍ଚଳେ; ଏହିରୂପେ ମନସ୍ତାପେ,
ସପ୍ତ ଦିବା ରାତ୍ର ବସି ବିଷାଦେ କାନ୍ଦିଲୁ
ମାତା ସଙ୍ଗେ ଗୃହଭାଇ; କି କହିବ ପ୍ରଭୋ !
ତବ କୃପାବଳେ ପାଇ ଭାଇ ବୃକୋଦରେ
ହୋଇଲୁଁ ହରଷ ସର୍ବେ; ଯେବେ ଜତୁ ଗୃହେ
ରଖି ପଞ୍ଚଭାଇ ମାତାସହ ଆତତାୟୀ
ପାଞ୍ଚିଲା ମରଣ ଅଗ୍ନି ଦେଇ ବିନାଶିବ
ବୋଲି, ସେହିବେଳେ ନାଥ ! ତବକୃପାବଳେ
ଆଉ ପିତୃବ୍ୟ ପ୍ରସାଦେ, ପାଇଲୁଁ ଜୀବନ,
ନୋହିଲେ କି ଆଜିଯାଏ ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତୁ କେହି !
ଅଯୋନି-ସମ୍ଭବା-କୃଷ୍ଣା-ସ୍ୱୟମ୍ବର ବେଳେ
ଲକ୍ଷ ରାଜା ମଧ୍ୟେ ପାର୍ଥ, ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦ ହେବେ
ଲଭିଲା ପରଶ ମଣି ପାଣ୍ଡବ ପାବନୀ,
ତ୍ରିପଥଗା ତ୍ରିଭୁବନେ ପତିତ ପାବନୀ
ଯଥା, ଆକ୍ରମିଲେ ଲକ୍ଷରାଜା ସବ୍ୟସାଚୀ
ବୀରେ, ସହସ୍ର ଶିବରେ ଯଥା ମହାବଳ-
ବ୍ୟାଘ୍ରେ ପ୍ରଭୋ ! ତବ କୃପାବଳେସିନା ହେଲ;

(୧) ନିଦ୍ରା (୨) ବଜ୍ର

ଏକାଜୟୀ ଧନଞ୍ଜୟ, ଘୋରଯୁଦ୍ଧେ, ତେବେ
କି କହିବ, ଶୁଣନ୍ତେ ସେ ପୂର୍ବ କଥା, ନାଥ !
କୋପାନଳେ ଜ୍ୱଳେ ହୃଦ, ହୋମାନଳ ଜ୍ୱଳେ
ଯଥା ଆହୁତି ପ୍ରଦାନେ; ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନାଦେଶେ
ଯେବେ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଃଶାସନ ଗୁରୁଜନ ଆଗେ
କୁଳବଧୂ ପାଞ୍ଚାଳୀକୁ ପଞ୍ଚପତି ପୁରେ
ଓଟାରିଲା ଉଲଙ୍ଗନ ଆଶେ, ରକ୍ତମାଂସ
ଅସ୍ଥି ଦେହେ, ଭବେ, ଏହା ସହିବକେ ?ଅହୋ!
ସ୍ମରିଲେ ସେ ସତୀ କଷ୍ଟ ମନେ ହୁଏ ଯେହ୍ନେ
ସହସ୍ର ବୃଶ୍ଚିକ ଆସି ଦଂଶେ ମର୍ମସ୍ଥଳ !
ସତୀ ସୀତା ସମ ଦେବୀ ପାଞ୍ଚସେନୀ ଆହା !
ପର ଦୃଷ୍ଟିସ୍ପର୍ଶ ଭୀତା ଅତି ଲଜ୍ଜାବତୀ,
ଲଜ୍ଜାବତୀ ଲତାସମ, କାନ୍ଦିଲେ ବିକଳେ,
କାନ୍ଦେ ଯଥା ଶାଖୀ ଦୁଃଖେ ନୁଆଁଇ ଶିରକୁ
ଏଦିଗେ ସେଦିଗେ ବୃଥା ଆଶ୍ରୟ ଆଶାରେ
ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଯେବେ ଓଟାରେ ତା ଅଙ୍ଗ,
ନ ପାଇ ଆଶ୍ରୟ କାହିଁ ଘୋର ଝଟିକାରେ;
ଏକେ ଏକେ ସଭା ମଧ୍ୟେ ଡାକିଲା ସକଳେ,
କିନ୍ତୁ କେହି ନ ଶୁଣିଲେ କର୍ଣ୍ଣେ, କର୍ଣ୍ଣ, ଦ୍ରୋଣ,
କୃପ, ଶଲ୍ୟ, ଜୟଦ୍ରଥ, ପିତାମହ ଆଦି,
ବ୍ୟାଧେ, ପାଶାବଦ୍ଧ-କ୍ଷୁବ୍ଧ-କୁରଙ୍ଗୀ-କ୍ରନ୍ଦନେ
ବଧୀର ଯେରୂପେ; ଧର୍ମାବଦ୍ଧ ପଞ୍ଚପତି
ଦେଖିଲୁଁ ସ୍ତନେନେ ବସି ସ୍ୱପତ୍ନୀ ବିବଶା,
ସର୍ବଂସହାପତି ବୋଲି ବୋଲନ୍ତି ତ ତୋତେ
ପାରିବୁକି ସହି ଏହି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଯନ୍ତ୍ରଣା ?
ପତି ଆଗେ ପତ୍ନୀ ଜାନୁ ଦର୍ଶନ ସଭାରେ ।
ସୁଦୃଢ଼ ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ ଯେରୂପେ,
କଡ଼ମଡ଼ି ଭୀମ ଦନ୍ତ ଗର୍ଜେ ଭୀମ ରବେ,
ନପାରି ଶୃଙ୍ଖଳ ଭଞ୍ଜି, ତେସନ ସଭାରେ
ଧର୍ମପାଶାବଦ୍ଧ ଭୀମ, ବୀର ବୃକୋଦର
ପ୍ରଳୟ ଜଳଦସମ ଗର୍ଜିଲା ଭୈରବେ,
ସୁପ୍ତ ଶିଶୁ ମାତୃକୋଳେ ଉଠିଲେ ଚମକି;
କମ୍ପିଲା ସେ ସଭାତଳ, କମ୍ପିଲା ବସୁଧା,
ଟଳିଲା ଭୂଧର ଶୃଙ୍ଗ ଟଳଟଳ କରି
ବାସିଲେ ଦାନବ-ବାସୀ ବିଭବେ ଦେବେଶ;
ଅକାଳେ ପ୍ରଳୟ ଭାବି, ଅନନ୍ତ ପାତାଳେ,
ଦଶ ଶତ ଫଣା ତୋଳି ଗୃହିଁଲେ ଚକିତେ,
ନ ଶୁଭିଲା କର୍ଣ୍ଣେ କିନ୍ତୁ କେତେବେଳ ଯାଏ,
କିନ୍ତୁ ବିଫଳ ଏ ବୃଥା ଗରଜନେ, କେହି,
"ମାର" "ମାର" "ଧର" "ଧର" କହି ନଘାତଟେ,
ଡାକେଁ ଯେବେ ଉଚ୍ଚକଣ୍ଠେ ପାଇବାକୁ ରକ୍ଷା
କାହିଁ ଛାନ୍ଦି-ଗ୍ରସ୍ତ ଜନେ ? ତେସନ, ଦ୍ରୌପଦୀ
ନ ପାଇଲେ ରକ୍ଷା ତହିଁ ଭୀମ ଭୀମ ରବେ ।
କାନ୍ଦିଲେ ବିକଳେ ଦୁଃଖୀ ଅନାଥିନୀ ସମ
କାନ୍ଦଇ ୧ ଦର୍ଦ୍ଦୁରୀ ଯଥା ଭୁଜଙ୍ଗ କବଳେ,
ସିଂହସମ ପଞ୍ଚନାଥ ଥାଉଁ ସଭାସ୍ଥଳେ ।
ସଂକଟ ତାରଣ ପ୍ରଭୋ ! ଦାତା ଶିରୋମଣି !
ସତୀ ଶିରୋମଣି ଲଜ୍ଜା ରଖିଲ ସଭାରେ
କୋଟି ବସ୍ତ୍ର ଦାନେ, ସେହି ବିଷମ ସଂକଟେ;
ନ ପାରି ବିବସ୍ତ୍ରି ଅଙ୍ଗ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଃଶାସନ
କ୍ଷୁଣ୍ଣମନେ ନମ୍ରଶିରେ ବସିଲା ସଭାରେ;
କୁରୁ-କୁଳ-ଗ୍ଳାନି କ୍ରୂର କପଟୀ ଲମ୍ପଟ
ଅଭୀଷ୍ଟ ଅସିଦ୍ଧ ଦେଖି ଦୁଷ୍ଟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଅନାଜ, ଅନ୍ଧହୋଇ କ୍ରୋଧେ, ଛି ! ଛି !
ଦେଖାଇଲା ନିଜ ଜାନୁ ୨ ଜାଣୁମଣି ଆଗେ ।
ସଭ୍ୟ ସର୍ବେ, ଗୁରୁଆଦି ଗୁରୁ-ଜନ ଯେତେ
ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଖୁଲ୍ଲତାତ ପିତାମହ ଆଦି
ମୁଦିଲେ ନୟନ, ହେଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ ବଦନ,
ତରୁଣ ପଲ୍ଲବ ଯଥା ଅନଳପ୍ରତାପେ;
୩ମନ୍ଦ-ଅରି ମନ୍ଦ ଭାଗ୍ୟ ଦେଖି ୪ ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳା-
ଚୂଡ଼େ, ରଡ଼ିଲେ ବମ୍ପୀକର, ଉଚ୍ଚେ, ଉଚ୍ଚମୁଖେ,
କୁକ୍କୁର ଶୃଗାଳ ଆଦି କାନ୍ଦିଲେ ବିକଳେ;

(୧) ବେଙ୍ଗୁଲି (୨) ପଣ୍ଡିତାସ୍ତ୍ରୀ (୩) ପେଚକ (୪) ଘଣୀ ହଂସଘର

ବିନାମେଘେ ଅକସ୍ମାତେ ଗରଜିଲା ବଜ୍ର,
ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲ ପରି ରହିଗଲା ଦୁଷ୍ଟ ।
କୁଟିଳ ମାତୁଳାଦେଶେ କପଟୀ କପଟେ,
ଖେଳାଇ କପଟ ପାଶା ଜିଣିଲା ପ୍ରଭୋ !
ସର୍ବଜାଣ ! ନ ଜାଣୁଛ ତୁମ୍ଭେ ? କି କହିବି,
ମାନବ-ଦୁର୍ଲଭ-ସ୍ପୃହା ଫଳ ଥିଲା ଭାଗ୍ୟେ,
ଉଚ୍ଚ ବଂଶେ ରାଜକୁଳେ ଜନ୍ମ ସୁସ୍ଥକାୟେ,
ରତି ଜିଣି ରୂପବତୀ ସୀତାସମ ପତ୍ନୀ,
ତ୍ରିଲୋକ ବିଜୟୀ ଭାଇ ଭୀମାର୍ଜୁନ ଥିଲା,
ଭୂତଳେ ଅତୁଳ ଯାହା, କହ ପ୍ରଭୋ ! ମମ
ସମ ସୁଖୀ ଥିଲା କିଏ-ଏ ସଂସାରେ ? ରୂପେ,
ଗୁଣେ, ଧନେ, ମାନେ, କେଉଁ ପଦେ ଊଣା ଥିଲି ?
କୁରୁ-ବଂଶ—ଶନି, ଦୁଷ୍ଟ, କପଟୀ ଶକୁନି
କୁଲଗ୍ନେ ଭେଟିଲା ଆସି କ୍ରୂର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ;
କୁକ୍ଷଣେ ଖେଳିଣ [୧] ଅକ୍ଷ ହାରିଲେ ସମସ୍ତ,
ହୂସମଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟଧନ, ଜନ ଆଦି ପଣେ;
ବନବାସୀ ହେଲୁ ଶେଷେ ତ୍ରୟୋଦଶ ବର୍ଷ,
ବର୍ଷେ ଅଜ୍ଞାତ ତହିଁରେ; ହେବି ଯଦି ଜ୍ଞାତ
ସେହି ଅଜ୍ଞାତ ବରଷେ, ପୁଣି ତ୍ରୟୋଦଶ
ବର୍ଷ ହେବି ବନଗାମୀ, ହାୟ ! ଥିଲୁ କାଲି
ପୂଜ୍ୟପାଦ ନରପତି ସିଂହାସନେ ବସି,
ହେଲୁ ଆଜ ଦୀନ ହୀନ ନ ଗଣ୍ୟ ମାନବ
ଭିକ୍ଷାଜୀବୀ, ବନବାସୀ ପଶୁସମ ବନେ !
ଏତେ କଷ୍ଟ ଦେଇ ସୁଦ୍ଧା ନ ଥିଲା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ
ହିଂସିଲା ସେ ଘୋରାରଣ୍ୟେ ନାନାମତେ ତେବେ,
ରୂପବତୀ ଦ୍ରୌପଦୀକୁ ହରିବ ବୋଲି
ସିନ୍ଧୁରାଜାଙ୍କେ ବନେ ସସୈନ୍ୟେ ପେଷିଲା ।
ଅତିଥି-ସତ୍କାର-ବ୍ରତ ବୃଥା କରାଇଣ
ମୁନି କୋପାନଳେ ସର୍ବେ ଜ୍ୱଳାଇବା ଆଶେ
ପେଷିଲା ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ସହ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ବନେ ।
ତବ କୃପାବଳେ ପ୍ରଭୋ ! ସଂକଟ ତାରଣ
ପାଇଲୁଁ ଜୀବନ ସର୍ବ ବିଷମ ସଂକଟେ,
ଅବଶେଷେ ପଞ୍ଚଭାଇ ପଞ୍ଚଗ୍ରାମ ମାତ୍ର
ମାଗିଲୁଁ ଭିକ୍ଷା ଭିଖାରୀ ସ୍ୱରୂପେ [୨] ପିଶୁନ,
ନ ଶୁଣି, କହିଲା ଆଉ ପଞ୍ଚଗ୍ରାମ ଦୂରେ
ସୂଚ୍ୟଗ୍ର ପ୍ରମାଣେ ଭୂମି ନ ଦେବ ପାଣ୍ଡବେ,
ବିନା ଯୁଦ୍ଧେ, ଦୃଢ଼ପଣ ମୋର, ହେ ସର୍ବଜ୍ଞ !
କି ଅବା କହିବି ତୋତେ ବିସ୍ତାରି ଅଧିକ,
ପାଞ୍ଚ ଥିଲୁଁ ପାଞ୍ଚଭାଇ ବନବାସ ଶେଷେ
ଆନନ୍ଦେ କାଟିବୁଁ କାଳ ହସ୍ତିନା ନଗରେ;
ନ ଫଳିଲା ଆଶା ସୁଖ ହତଭାଗ୍ୟ ଭାଗ୍ୟେ,
ନିର୍ମଳ ଶାରଦାକାଶେ ସୁଖ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆହା !
ଘେରିଲା ଯୁଦ୍ଧ ଘନ, ଘନ ଘଟା କରି
ମଜ୍ଜିଲା ସବଂଶେ ଦୁଷ୍ଟ ମଜାଇଲା ଆରେ,
ଭାରତ-ସରସୀ-ଶୋଭା-ସରୋଜ ସଦୃଶ ।
ନର ରକ୍ତ ମେଦ ସ୍ରୋତେ ଡୁବିଲା ମେଦିନୀ;
କୁଳବଧୂ ଗଣ, ମଣି-ହରା ଫଣୀ ସମ,
କାନ୍ଦନ୍ତି କାତରେ କେତେ ଦେଖ ଭାରତରେ
ହରାଇଣ ନିଜ ନିଜ ପତି ପୁତ୍ର ଭ୍ରାତା ।
କହ ପ୍ରଭୋ ! କି ଉପାୟେ ପାଇବୁଁ ହେ ରକ୍ଷା,
କେ ଅଛି ପାଣ୍ଡବ ବଳେ ସମକକ୍ଷ ପ୍ରଭୋ !
ରଣନୀତି-ବିଶାରଦ ଯୋଦ୍ଧା-ଯୁଦ୍ଧ-ଗୁରୁ,
ଅଜେୟ ଜଗତେ ଯେହୁ କାର୍ତ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟ ସମ,
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଝିବାକୁ ସମ୍ମୁଖ ସମରେ;
ତୁମ୍ଭେ ବିନା ଏକମାତ୍ର ପାଣ୍ଡବ ଭରସା,
ତୁମ୍ଭ ବିନା ଅନାଥଙ୍କ କେ ଅଛି ଜଗତେ ?
ଯାହା ଇଚ୍ଛା କର ପ୍ରଭୋ ! ଲାଗିଲା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ।
ଏତେ କହି ସନ୍ଧ୍ୟାଗମେ ପଥିକ ଯେସନେ
କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟମୂଢ଼ ହୁଏ ନିର୍ଜନ ଅରଣ୍ୟେ,
ବସିଲେ ତେସନ ବୀର ବିଷାଦେ ମଉନେ ।
ଅତୀତ ଦୁଃଖର କଥା ଶୁଣି ଭ୍ରାତା ମୁଖୁଁ
ଭୀମ, ଦଣ୍ଡଧାରୀ ଯମ ସମ ଗଦାଧାରୀ,

(୧) ପାଶା (୨) ଦୁଷ୍ଟ

କହିଲ ଗମ୍ଭୀରେ, ଗର୍ଜି ଜଳଦ—ନିଃସ୍ୱନ
ଆସ୍ଫାଳି ବିଶାଳ ଗଦା କର-କର କରେ;
"ତବ ଅନୁଗ୍ରହେ ଭ୍ରାତଃ ! ଏହି ଗଦାବଳେ,
ହୃଦ୍ଗତରେ ଥାଏ ଯଦି ଭକ୍ତି ବସ୍ତୁ ପଦେ,
ପ୍ରଭେ ! ସତ୍ୟଯଦି ଧର୍ମିଙ୍କରୁ ପାଣ୍ଡୁ ପୁତ୍ରେ
ଧର୍ମମାର୍ଗେ ଚଳୁଥିବେ ନ୍ୟାୟପଥେ ସଦା.
ସତ୍ୟ ଯେବେ "ଯତୋଧର୍ମ ସ୍ତତୋଜୟଃ" ବାକ୍ୟ
ନିଶ୍ଚୟ ନିଶ୍ଚୟ ଭ୍ରାତଃ ! ଜିଣିବୁଁ ନିଶ୍ଚୟ,
କାଲି ରଣେ ଧର୍ମ—ଅନ୍ଧ ଅନ୍ଧ ପୁତ୍ର ଗଣେ;
କାହାଲାଗି ଭୀତ ଭ୍ରାତଃ! ଏତେ ଚିନ୍ତାନ୍ୱିତ,
ଅର୍ଥଗୃଧ୍ନୁ ଭିକ୍ଷାଜୀବୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ କିମନ୍ତେ?
ଅର୍ଥହେତୁ ବିକଲା ଯେ କ୍ଷାତ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ,
ସ୍ୱଧର୍ମ-କଳଙ୍କ,ଭୀରୁ, ପର ଧର୍ମଧାରୀ
କେକୀ-ପୁଚ୍ଛଧାରୀ-କାକ, ହୋଇଛନ୍ତି କେବେ
କେକୀ ସମତୁଲ୍ୟ କେହି ଦେଖିଛନ୍ତି କାହିଁ
କାଚ ମଣି,ମଣି କାଚ ହେବାର ଜଗତେ?
ନୋହିଛି ନୋହିଛି କେବେ ନୋହିବ ନୋହିବ,
ବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସଦା କ୍ଷତ୍ରିୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ,
ରହିଥିବ ଯଦବଧି ବିଧି ସୃଷ୍ଟି ବିଶ୍ୱେ;
ଭୀମ ବାହୁ ଯୁଦ୍ଧେ ଭ୍ରାତଃ!କି ଶକ୍ତି ଅଛଇ.

ଅଜ୍ଞାତ ଜଗତ ଜନେ ଅବଧିଏ କଥା,
ରତ୍ନାକର ଗର୍ଭ ଯଥା ଲୁକ୍କାୟିତ ଲୋକେ;
ଦମ୍ଭୋଳୀ,ଦମ୍ଭୋଳୀ-ଧାରୀ ମହାଦମ୍ଭେ ଯେପି,
ଯେଉଁ ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ଧରେ,ଭଙ୍ଗି ନ ପାରଇ,
ଭଙ୍ଗି ପାରେ ଦାସ ତାକୁ ଶତ ଖଣ୍ଡ କରି,
ଅନାୟାସେ;ଶିଳା ସହ ଶୈଳ ହେଳାରେ
ଫିଙ୍ଗି ପାରେ ପାରାବାର ଅଗାଧ ଗରଭେ;
ମାନବୀୟ ଉପାଦାନେ ନୋହିଛି ଗଠିତ
ଭୀମଅଙ୍ଗ, ଯହିଁ ବଜ୍ର ଲାଗି ହୋଇଯିବ,
ଚୂର୍ଣ୍ଣ,ଯଥା ହିମାଳୟ ଅବୟବେ ଲୋଷ୍ଟ୍ର,
ଅନ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ର କଥା ଅବା କି କହିବ ଆଉ,
ଅଜ୍ଞାତ ଜଗତେ ଅବା କାହାକୁ ଏ କଥା,
ଜନ୍ମକାଳେ ମାତାମମ ନ ପାଇଲେ ବୋଲି
ଗୁରୁ ହେତୁ ଗଲି ପଡ଼ି କ୍ଷିତ ଶୃଙ୍ଗପୃଷ୍ଠେ,
ଶତ ଖଣ୍ଡେ ଶତ-ଶୃଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗଗଲା ଭାଙ୍ଗି।
ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗେ ଯଥା ଅଶନି ପତନେ;
ଅଭେଦ୍ୟ ଏ ଅଙ୍ଗ, ଏଥି ନ ଭେଦିବ ଅସ୍ତ୍ର;
ଗୁରୁ ଜାଣେ ସ୍ନେହ ପାଶେ ବନ୍ଧଥିଲି ମୁହିଁ,
ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ପିତୃସମ, ନା,ନା ତତୋଽଧିକ
କରି, ଗୁରୁ ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ଭାବୁଥିଲି
ମନେ,ଲଙ୍ଘନେ ଅନନ୍ତ, ତାପ ଥିଲାଜାଣି
କ୍ଷୁଦ୍ର, ବୃଦ୍ଧ ବ୍ୟାଧ ରୂପୀ ବଣ୍ଟାଳ ତପସ୍ୱୀ !
ପଞ୍ଚଭ୍ରାତେ ପାଇ, କିନ୍ତୁ ସରଳ ସ୍ୱଭାବୀ,
ନଚାଇଛି ସ୍ୱେଚ୍ଛାମତ,ନଚାଏ ଭିକ୍ଷୁକ
ଯଥା (୧) ଶାଖାମୃଗ ଧରି, ସହିଛି ସମସ୍ତ
ନ ସହିବ କେବେହେଁ ଆଉ କହିଲି ଯଥାର୍ଥ
ଶୃଙ୍ଖଳ ବିମୁକ୍ତ ଏବେ ହୋଇଛି କେଶରୀ,
ଏକା ଦ୍ରୋଣ ବ୍ୟାଧ କଥା,କି କହିବି ଆଉ
'କୋଟି ଦ୍ରୋଣ ବ୍ୟାଧ ଯଦି ସମ୍ମୁଖିବେ ରଣେ:
ଏ କେଶରୀ କେଶ ଗୋଟି ନ ପାରିବେ ତୋଳି !!
ଭୁଞ୍ଜିବେ ସରବେ ଯେବେ ଭୀମ ପ୍ରତିକୂଳେ
କାଲି ରଣେ, ତ୍ରିଭୁବନେ ଦେଖିବେ ଯେତେକ
ଇନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର, ଯମ ସମ ମହାରଥୀ—ଚୟ,
ପଳାଇବେ ସର୍ବେ ଯଥା ପଳାନ୍ତି କୁରଙ୍ଗେ,
ଯୂଥ ମଧ୍ୟେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ସିଂହ କରି ଦରଶନ;
ଦେଖିବ ଜଗତ କାଲି, ଭୀମ ଦ୍ରୋଣ ଦୁଇ
ମଧ୍ୟେ କିଏ ବଳୀୟାନ, ପ୍ରଭୃତି ନାଗଙ୍କ,
କିମ୍ବା ଭରଦ୍ୱାଜାତ୍ମଜ" ଏତେ କହି ବାୟୁ—
ସୁତ ବସିଲା ନିଶ୍ଚଳେ; ହୋଇଲା ନିଶ୍ଚଳ
ସଦ୍ୟ ବାତ୍ୟା ଶେଷ ଧରାପ୍ରାୟ କ୍ଷଣେ; ତହୁଁ,
ନାରାୟଣ ଧର୍ମସଖା କହିଲେ ସସ୍ମିତେ
"ହେଉ ତବେ ସେନାପତି ଭୀମ କାଲି ରଣେ"

(୧) ବାନର

"ହେଉ ହେଉ"ସଭ୍ୟସବେ କହିଲେ ସେକାଳେ
ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ ଭୀମ ସେନାପତି ପଦେ ।
ଯଥାବିଧି ତହୁଁ ,ବନ୍ଦୀ ଆନନ୍ଦେ ବନ୍ଦିଲ ;
ଉଚ୍ଚ କଣ୍ଠେ ଜୟଧ୍ୱନି ପଡ଼ିଲା ଉଚ୍ଛୁଳି ,
ପୁର ନାରୀ ହୁଳ ହୁଳି ଦେଲେ ମହାହର୍ଷେ ,
ବାଜିଲା ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ଘୋର ନାଦ କରି
ମହା କୋଳାହଳ କଲେ ପାଣ୍ଡୁବଳସବେ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ
ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା

ଅସ୍ତାଚଳେ ଅଭ୍ର କୋଳେ ଅସ୍ତଗଲେ ରବି
ବିଷାଦେ କାନ୍ଦିଲା ପ୍ରାଚୀ, ହସିଲା ପ୍ରତୀଚୀ
ମହୋଲ୍ଲାସେ, ହାସ୍ୟମୟୀ ପତ୍ନୀ ଯଥା, ପତି
ଯେବେ ବିଦେଶୁଁ ଆସଇ; ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ,
ଶିକ୍ଷା ଦିଏ କି ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ; ସୁଖପରେ ଦୁଃଖ,
ସୁଖ ଦୁଃଖ ପରେ ଆସେ ସଦା ପ୍ରାଣୀ ଭୋଗେ
ଭବେ । ହମ୍ବାରବେ ଗାଭୀ ବୃନ୍ଦ ଅସମ୍ଭାଳ
ହୋଇ,ତର ତରେ ପରସ୍ପରେ ମରାମରି
କରି, ପାଞ୍ଚଣ ପ୍ରହାର ଭୟେ ଆଗେ ଆଗେ
ଧାଉଁଛନ୍ତି ପୁଚ୍ଛ ଉଚ୍ଚକରି; ପଥପାର୍ଶ୍ୱୁଁ
ତୋଳି କେହି ଶ୍ୟାମ ଶସ୍ୟାଙ୍କୁର କେହିଅବା
ଶୃଙ୍ଗେ ବାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ପଶେ କୃଷକ ବାଡ଼ୀରେ
ନ ସମ୍ଭାଳି ଲୋଭ (ପଶୁ ଲୋଭ ଦମ୍ୟ ନୁହେ
ଦେଖାଏ କି ଅବା) ଗୋରୁ ଖୁରୋତ୍ଥିତ ଧୂଳି
ଗୋଧୂଳି-ଗଗନେ ଘନେ ଆବରି ସତ୍ୱର
ନୀରଦ ସଦୃଶ ଦୂରୁ ଦିଶେ ସ୍ତର ସ୍ତର,
ଆସେ ପଛେ ପଛେ ତାଙ୍କ, ମନ୍ଥର ଗମନେ,
ସ୍ୱଗୃହେ, ଗୋଷ୍ଠୁ ଫେରି ଧୂଳି-ଧୂସରିତ
ଅଙ୍ଗ,ଗୋପାଳକ,ଗୋପବାଳ,ଗୋ ତାଡ଼ନ—
—ଦଣ୍ଡ ହସ୍ତେ ଗୋଭିସ୍ତୃଦ, ସରଳ ସଙ୍ଗୀତ
ଭଙ୍ଗେ ଗାଇ ନାଚି ନାଚି; ବତ୍ସ ସହ ଗାଭୀ —
ବୃନ୍ଦେ ଥାଇ ଥାଇ କେବେ ଭର୍ତ୍ସଇ କ୍ଷୁଧିତେ
ଅଭିଧାନ-ତ୍ୟକ୍ତ ଶବ୍ଦେ ପଶୁର-ସୁଲଭ ।
କ୍ରମେ ଆସିଲା ଅନ୍ଧାର, ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗମନ
ଦେଖି ପଥିକ ସତ୍ୱର ତର ତରେ ଗୃହେ
ପଥ ଅନାଇଁ ପଶ୍ଚିମେ, ହେଲେ ମହାନନ୍ଦ
ସବୁ ନାଗର ନାଗରୀ, ବିଶେଷତଃ ପତି
ପତ୍ନୀ ନବ ବିବାହିତା ;ଚକୋର ଚକୋରୀ
କଲେ"କ୍ରୁର ବିଧି" ବୋଲି ଭୁଞ୍ଜିଲେ ବିରହ-
ବ୍ୟଥା ସମସ୍ତ ଖଗରୀ, କେକୀ, କେକୀବଧୂ
ସହ, ଉଚ୍ଚ ଶାଖୀ ଚୂଡ଼େ, କପୋତ କପୋତୀ,
କାକ ଉଡ଼ ନିଜ ନୀଡ଼େ,ଆଶ୍ରିଲେ ଖେଚର
ସବେ ନିଜ ନିଜ ବାସ, ତରୁ ଲତା ଗୁଳ୍ମ—
ଦଳ ପଡ଼ିଲା ଝାଉଁଳି; ବଢ଼ିଗଲା ବାଷ୍ପ—
ଘପ୍ପୁ ଘୋଟିଲା ଚୌଦିଗେ ଅନ୍ଧକାର କ୍ରମେ;
ନବ ବଧୂ ସମ ସନ୍ଧ୍ୟା, ସୌମ୍ୟ ଶାନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି;
ଆସଇକି ଧୀରେ ଟାଣି ଚରଣ ଅବଶ !
ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଗନ୍ଧବହ, ବହିଲା ସୁସ୍ୱନେ;
ମର୍ତ୍ତ୍ୟମୟୀ ନିଶିଥିନୀ ଅସିତ-ବସନା
ଆସିଲା ପିନ୍ଧଣି ଗଳେ ତାରା-ରତ୍ନହାର;
ସୀମନ୍ତେ ସିନ୍ଦୂର ରୂପେ ଶୋଭେ ଶୁକ୍ର ବାଳ-
ଇନ୍ଦୁ; ବନ୍ଧୁ ଉଦେ ଦେଖି ଫୁଟିଲା କୁମୁଦ
ସବେ, ସରସ ବଦନେ; ଅବିରଳ ଅଶ୍ରୁ-
ବାରି ବର୍ଷିଲେ ନଳିନୀ ବୃନ୍ତାସନେ ବସି;
ଉଡୁପତି ଉଦେ ଦେଖି ମହୋଦଧି ତହୁଁ,
ବନ୍ଧୁ ସମାଗମେ ବନ୍ଧୁ ଯଥା, ମହାନନ୍ଦେ
ଆଲିଙ୍ଗନ ଆଶେ ଅଙ୍ଗ, ଧାଇଁଲା ଚଞ୍ଚଳ;
ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗ-ମାଳା ଭ୍ରମିଲେ ଭୀଷଣେ,
ଗମ୍ଭୀର ନୀଳାମ୍ବୁପତି ମନ୍ଦ୍ରିଲା ଭୈରବେ
ବେଳା ଲଙ୍ଘି ଜଳଚରେ ଚଳିଲେ ଚୌଦିଗେ
ଅସଂଖ୍ୟ ମକର ମୀନ କୁମ୍ଭୀର କୂର୍ମାଦି !
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଅର୍ଦ୍ଧ ଇନ୍ଦୁ ଏକ ଶୋଭେ ସ୍ଥିର ନଭେ
ଶତ ଇନ୍ଦୁ ଉଦ୍ଭାସିତ ସାଗର ଗରଭେ,

ପୁଣି ସେହି ଶତ ଇନ୍ଦୁ ଚଞ୍ଚଳ ତରଙ୍ଗେ,
ଲୁଏ ଶତ ଶତ, ଦୃଶ୍ୟ, ଅତି ମନୋରମ;
ଅହୋ ! କି ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା ତବ ଲୀଳାମୟୀ
ପ୍ରଭେ ! ବୁଝିବ କେମନ୍ତେ କହ ଅଳ୍ପମତି—
ନର, କୂପ ଭେକ କେବେ, ପାରଇକି ବୁଝି
ଅପାର ସାଗର ବାରି କି ଭଳି ବହଇ ?
ଇଚ୍ଛାମୟି ପ୍ରଭେ ! ତବ ଇଚ୍ଛା ଜ୍ଞାତମାତ୍ର
ତୋତେ, ନ ଜାଣଇ ଅନ୍ୟ କେହି ଚରାଚରେ
ଜଗେ, ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଚଳେ ନିରଙ୍କୁଶ
ଇଚ୍ଛାବଳେ ତବ, ପୁତ୍ତଳିକା ଧାଇଁ କରେ
ପୁତ୍ତଳିକା ନାଚେ ଯଥା ବିବିଧ ବିଧାନେ ।
ଚପଳା-ଚଞ୍ଚଳା-ଊର୍ମି—ସଂକୁଳ ପୟୋଧି,
ଘର୍ଷେ ଏକ ଧାରେ କରି ଭୀମ ଘୋରଘୋ ରବ
ଯେହ୍ନେ ଆସନ୍ନ ପ୍ରଳୟ; ନିସ୍ତବ୍ଧ ସ୍ତିମିତ
ଶୈଳ ଶ୍ୟାମଛବି-ଶୋଭୀ, ଚକ୍ଷୁ-ମୁଗ୍ଧକରା
ଅନ୍ୟ ଧାରେ; ପୁଣି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ପ୍ରଶାନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର
ନଭ, ନିଶ୍ଚଳେ ଭାସନ୍ତେ । ଦେଖନ୍ତେ ଏ ଶୋଭା
ହୃଦେ ଏମନ୍ତ ଆସଇ; ତ୍ରିଗୁଣ ଧାରିଣୀ
ସତୀ ପ୍ରକୃତି ସ୍ୱରୂପା, ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ-ତମ
—ରୂପ, କରେ କ୍ରୀଡ଼ା କାଳସ୍ରୋତେ ନବବେଶ
ଧରି, ସତ୍ତ୍ୱନଭ, ରଜସିନ୍ଧୁ, ତମ ଶ୍ୟାମ—
ଶୈଳ । ଶର୍ବରୀର ସହଚରୀ ନିଦ୍ରାଦେବୀ
ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାୟିନୀ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ
ଭ୍ରମୁ ଯେବେ ତରତରେ ଚଳିଲେ ସର୍ବାଗ୍ରେ,
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ଯହିଁ ଡାକନ୍ତି ଦେବୀଙ୍କୁ
ନ ପାରି ସହିଣ ଆହା ! ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା,
କ୍ଷତ ଲାଗି ବ୍ୟସ୍ତ କେହି ଉଦ୍ବ୍ୟସ୍ତ କେହିବା
ଭ୍ରାତୃ ବନ୍ଧୁ ବିୟୋଗରେ, ଲଭିବେ ବିଶ୍ରାମ
ବୋଲି ପାସୋରିଣ ଶୋକ, ଏମନ୍ତ ସମୟେ
ଦେବୀ ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ ପଡ଼ିଛି ସୈନିକେ,
ନିଦ୍ରା କଷ୍ଟି-କରେ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ମଣି ସମ ଆହା !

ଶୁଆଇଲେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଧରି ଧରେ ଧରେ ।
ଜନନୀ କୋମଳ ସ୍ନେହ କରି ପରଶନେ
ଶୁଆଏ ସନ୍ତାନେ ତାର ଯଥା ରଜନୀରେ;
ଆଦେଶିଲେ ଅନୁରକ୍ତ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ପ୍ରତି,
ଦେଖଲୋ ଯେରୂପେ କାଳ ନୁହେ ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ
ଯୁଦ୍ଧକ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି ସୈନିକ ସରବେ; ।
କରାଅ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲମନା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଜି,
ଦର୍ଶାଇ ତୋ ମାୟାରାଜ୍ୟ ନନ୍ଦନ କାନନ ।
ଏତେ କହି ନିଦ୍ରାଦେବୀ ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର,
ଅବଶ ଶିଥିଳଅଙ୍ଗ ହେଲା ସମସ୍ତଙ୍କ ·
ନେତ୍ର-ପତ୍ର ଯେତେ ଜଳା ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ବାନ୍ଧି
କ୍ରମେ କ୍ରମେ କର୍ଣ୍ଣେ କିଛି ନ ଶୁଭିଲା ଆଉ,
ପାସୋରିଲେ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଜ ନିଜ କର୍ମ,
ଶୂନ୍ୟହେଲା ବାହ୍ୟ ଜ୍ଞାନ କ୍ଷଣକାଳ ପରେ ;
ଡାକିଲା ସ୍ୱପନେ ଜାଯା ଘଡ଼ ଘଡ଼ କରି
କାହାର ବହିଲା ଲାଜ ଗଣ୍ଡଦେଶ ଦେଇ,
ଖସିଣ ବସନ ଲୋଟେ ଭୂତଳେ କାହାର,
ଉଲଗ୍ନେ, ଅର୍ଦ୍ଧଲଗ୍ନେ ଶୋଇଛନ୍ତି ଥୋକେ;
ମାୟାବିନୀ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଭ୍ରାନ୍ତ ବିଳାସିନୀ,
ମନୋମତ ଅବସର ପାଇଣ କୌତୁକେ,
ଦର୍ଶାଇଲେ ମାୟା ରାଜ୍ୟ ସୈନିକେ, ତାଙ୍କର;
ମହାମାୟା ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ସୈନିକ ସରବେ
ଦେଖନ୍ତି ସମ୍ମୁଖେ ଜ୍ୟୋତେ ସୁଧା ସ୍ନାତ ସୌଧେ
ନିଦାଘ ନିଶୀଥେ ବସି ପ୍ରିୟାରୁ ଦର୍ପଣେ
ଦୁଗ୍ଧ-ଫେନ-ନିଭ ତଲ୍ପେ ସଜ୍ଜିତ ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ;
ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଗବାକ୍ଷ ଦେଇ ସୁଗନ୍ଧ ପବନ
ବହେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ପୁଷ୍ପ ଗନ୍ଧ ହରି,
ପ୍ରିୟା-ମୁଖ ହାସ୍ୟୋଚ୍ଛ୍ୱାସ-କମ୍ପିତ-ଅଧରୁ
ପିଅଇ ଅମୃତ ସୁଖେ ପୁଲକ ହୃଦୟେ,
ପୁନଃ ପୁନଃ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରେ ନିରେଖେ ଅତୃପ୍ତେ,
ପ୍ରେମୋଚ୍ଛ୍ୱାସେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରେ ରଙ୍ଗରେ ;

ଗୃହେଁ ଗୃହେଁ ଦେଖିଲା ସେ ପ୍ରେମୋନ୍ମତ୍ତ ପ୍ରିୟା
ସଲଜ୍ଜେ ସସ୍ମିତେ, ଛଳି ନ ଜାଣିଲା ପରି
ଛାଡ ଛାଡ କହି କଣ୍ଠେ ଜଡ଼ିଲା ସ୍ୱବଶେ,
ଥାଇ ଥାଇ ହସେ ଯୁବା ପ୍ରେମୋନ୍ମତ୍ତ ମନେ
ସସ୍ମିତ ବଦନ ବାହ୍ୟେ ଦେଖାଯାଏ ମାତ୍ର
ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରା ଅଭିଭୂତ ହୋଇଲେହେଁ ତଥାପି;
ଅବଶ ନିସ୍ତେଜ ଯୁବା ଅବଳା ବନ୍ଧନେ,
ହୁଅଇ ଅବଶ ଯଥା ଦାରୁ ଭେଦ—ଭୃଙ୍ଗ
ମଧୁ ଲୋଭେ ବସେ ଯେବେ କମଳିନୀ କୋଳେ
କମନୀୟ ସୁକୋମଳ ଦଳ ସ୍ପର୍ଶେ ତାର;
ଅଛଇ କାହାର ସାଧ ତ୍ରିଭୁବନ ମଧ୍ୟେ
ଦେବତା ଅସୁର ନର ଗନ୍ଧର୍ବ କିନ୍ନର
କରେ ଏ ବନ୍ଧନ ଛିନ୍ନ ହୋଇବ ଉଦ୍ଦାମ ।
ଏ ବନ୍ଧନେ ପଡ଼େ ଯେବେ ଯୋଗୀବର କାରେ
ଭୁଲିଯାଏ ଯୋଗ ଯାଗ ଥାଉ ଅନ୍ୟକଥା;
କେହ ବା ଦେଖଇ ତହିଁ ଗନ୍ଧର୍ବ ଭୁବନେ
ହାସ୍ୟ ଲାସ୍ୟମୟୀ ଚାରୁ ବିମ୍ବାଧରୀ ଗଣ
କୁସୁମ-ଭୂଷଣ-ବାସ ସୁବାସିତ ତୈଳେ
ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ହର୍ଷେ ଭ୍ରମନ୍ତି କୌତୁକେ;
ଚାରୁ ଉରୁ ଉଚ୍ଚ କୁଚ ଚତୁର କଟାକ୍ଷ
ନିରେଖି ଯାହାଙ୍କ, କ୍ଷଣେ ଅଜନ୍ମ ସଂଯମୀ
ବିକାଟହେବେ, ଚିର, ପଢେ କଥାପଦେ ପାଇଁ;
ସେହିପରି ଷୋଡ଼ଶୀଙ୍କ ପ୍ରେମ ସମ୍ଭାଷଣେ
କରନ୍ତି ଧାର୍ମିକ ବାରେ ଭଙ୍ଗୁର ଜୀବନେ
ଅସ୍ଥାୟୀ ଯୌବନ, ବହୁତପ- ପୁଣ୍ୟାର୍ଜିତ—
ଭବ ନର-ଜନମର-ପରମ-ସମ୍ପଦ !
ଦେବତା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ସୁଖ ସ୍ୱେଚ୍ଛ ପ୍ରୀତି ରସେ
ମତ୍ତ କେହ କେଳିକୁଞ୍ଜେ ନିର୍ଜନେ ଗୁପତେ;
ନବପ୍ରସୂତ ମୁଖ ଦେଖି ପୁତ୍ରହୀନ ବୃନ୍ଦେ,
ଦନ୍ତହୀନ ମୁଖେ ହର୍ଷେ ହସନ୍ତି ଅହ୍ଲାଦେ
ବିକୃତ ସସ୍ମିତ ମୁଖ ଢାଙ୍କେ ବାସ୍ତବରେ ।

ସାମାନ୍ୟ ସୈନିକ ଯାଙ୍କୁ ନ ଗଣନ୍ତି କେହ
ସୈନ୍ୟ-ପଦ-ବାଚ୍ୟ ବୋଲି, ଦେଖନ୍ତି ସମ୍ମୁଖେ
କେତେ, ଆଧନ୍ତ ସଂଗ୍ରାମେ, କେଶରୀ ବିକ୍ରମେ
ପଶି, ବିନାଶନ୍ତି ଶତ୍ରୁ ସୈନ୍ୟ, ସେନାପତି
ସହ; କେହବା ନାଦଇ ଦମ୍ଭେ ଭୀମନାଦେ,
ଆହତ ଉପରେ, ଯଥା ଗର୍ଜ୍ଜଇ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ
ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ କବଳିତ ବୃଷ ଅଂସୋପରେ
ବିକୃତ ହୁଙ୍କାର କରି ଶୁଭଇ ପ୍ରକୃତ ।
ଲଭିକେ ବିଜୟ ପୂର୍ବେ ଗାଇ ଜୟ ଜୟ
ବିଜୟର ବୈଜୟନ୍ତୀ ତୋଳେ ତର ତରେ
ବାସ୍ତବରେ ହସ୍ତ ତୋଳି କହେ ଜୟ ଜୟ ।
ନୀଚୁ ଉଚ୍ଚ ପଦ ଲଭି ସ୍ଫୀତକେ ଆନନ୍ଦେ
କେହବା ଶୁଣଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ସର୍ବେ
ସମର ବିଜୟୀ ବୋଲି ବିନାଶି କେ ଶତ୍ରୁ
କୁଳ କରଇ ଲୁଣ୍ଠନ ମୁକୁଟ କିରୀଟ
ରତ୍ନ ରତ୍ନହାର ଚନ୍ଦ୍ରହାର ବିଭୂଷଣ
ଅସ୍ତ୍ର, ମଣି ମାଣିକ୍ୟାଦି, ମହାର୍ହ ସମ୍ପତ୍ତି;
ରଣଜୟୀ ହୋଇ କେହ ପୂଜେ ପ୍ରଣୟିନୀ
ଢାଳି ପଦାମ୍ବୁଜେ ଯେତେ ଲୁଣ୍ଠିତ ପଦାର୍ଥ;
ଆକାଶେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ହର୍ମ୍ୟ ସୃଜି ଏହିରୂପେ,
୧ ସମ୍ମେଷେ ଦେବେଶ ଭୋଗ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ସରବେ ।
ଅନନ୍ତ ଅନଭ୍ର ନଭେ ସୁନୀଳ, ନିର୍ମଳ
ନୀରେଶ୍ୱର ସମ ଶୋଭେ ସ୍ଥିର ସୁଗମ୍ଭୀର
ଶୋଭେ କୋଟି କୋଟି ତାରା ଚୋଟି ୨ ହୋଇ
୨ପିପିଲି ନିର୍ମିତ ଚାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରାତପେ ଯଥା
କାରୁ କାର୍ଯ୍ୟ; କମ୍ବୁଜଳେ ଦୀପାବଳି ଯଥା
ଅମା ନିଶାମାଝେ, ପ୍ରତି ହିନ୍ଦୁ ଘରେ ଯେବେ
କଲୁଷ ନାଶିନୀ ଶ୍ୟାମା, ନୃମୁଣ୍ଡ—ମାଳିନୀ
ପଡ଼ଇ ପିଣ୍ଡ ଭୋଜନ—ପିତୃଲୋକ ସହ,
ଅସି ପୂତ ଭାରତକୁ, ପୃଥିବୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ,
ଅପୂତ ସନ୍ତାନେ ତାର ଦେଇ ଦରଶନ ।

(୧) ସ୍ୱପ୍ନେ (୨) କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଗ୍ରାମ ବିଶେଷ

ଗଗନ ଗବାକ୍ଷ ଖୋଲି ଶଶୀ ସୀମନ୍ତିନୀ
ପତିପ୍ରାଣା ସତୀ, ଦୀର୍ଘ ବିରହ ବିଧୁରା
ଶୀଘ୍ର ପତି ଆଗମନ ଅପେକ୍ଷା ଆଶାରେ
ପଥ ପ୍ରତି ଦେଖନ୍ତିକି ଉତ୍ସୁକ ନୟନେ ?
(ଦୁଃ ସମୟ-ଶାପକାଳ ଶେଷ ପ୍ରାୟ ଜାଣି)
ନିଶା ଅବସାନେ ସରେ ସରୋଜିନୀ ଯଥା
ଉଦୟ ଅଚଳେ ଦେଖି ଅରୁଣ ବରଣ ।
ପ୍ରସ୍ତର ପ୍ରତିମା ସମ ନୀରବେ ନିଶ୍ଚଳେ
ଭୂତଳେ ସ୍ଥାପିଣ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖନ୍ତି ସକଳେ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଦେଖି ଭାଙ୍କ ଲାଗଇ ସନ୍ଦେହ
ସର୍ବେ ନୀରବ କିପାଇଁ ? ନୀରବ ହୋଇବା
ସତୀ ପତ୍ନୀ ପକ୍ଷେ କେବେଁ ନୁହେ ନୈସର୍ଗିକ ?
ପତିଙ୍କୁ ଉଦେଶ୍ୟାଗତ ଜାଣେ ଯଦି ସେହି ।
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେହ୍ନେ ନା, ନା, ତାହାନୁହେ
ସୁନୀଳ ଦୁକୂଳାବୃତ ବଧୂବଧୂ ବୃନ୍ଦ
ଅବଲୋକି ସ୍ୱପ୍ରାଣେଶେ, ଜୀବନ—ସର୍ବସ୍ୱ !
ସ୍ୱର୍ଗଚ୍ୟୁତ-ଶାପ-ଗ୍ରସ୍ତ-ଦେବ ସୁଧାକରେ,
ଅଭିମନ୍ୟୁ ରୂପେ ରହି ସମର ଶିବିରେ
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ, କ୍ରୀଡ଼ାରତ ଉତ୍ତରା ସହିତେ
ରତି ଜିଣି ରୂପବତୀ ନବୀନା ନାଗରୀ
ସଧବା-ସୁଲଭ-ହିଂସା ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ
ନିରେଖନ୍ତି ଏକଧ୍ୟାନେ ଅରୁଣ ଲୋଚନେ;
ନିନ୍ଦାକରେ ପୁରୁଷେ କେ ଷଟ୍ପଦ ସଦୃଶ
ଅତି ଅସଂଯମୀ କହି । କେହି ବା ହିଂସଇ
ଉତ୍ତରା ନିଷ୍ଠୁରତା, ତାରା ପରଶ୍ରୀକାତରା;
ହେଉବା ନହେଉ ତାହା; ମମ ଅନୁମାନ
ମନେ ଏମନ୍ତ ଆସଇ; ନ ନିରେଖେ କେଉଁ-
ସାଧ୍ୱୀ ସ୍ୱତଃ ଘୃଣା ନେତ୍ରେ ପତି ଅନ୍ୟ ପତ୍ନୀ—
ପ୍ରତି; ହେଲେହେଁ ସେ ସହ୍ୟଶୀଳା ସହସ୍ରଶଃ

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

॥ ରୋହିଣୀ—ବିଳାପ ॥

ଶଶୀ ପୁରେ ବସି ଏକ ସୀମନ୍ତିନୀ
ଘୋଷା ଶିରୋମଣି ଯେହ୍ନେ ଅନାଥିନୀ
କାନ୍ଦଇ ନୀରବେ ବହେ ନୀର ଝର—
ପଡ଼େ ଗଣ୍ଡେ କୁଚେ ଝର ଝର କରି ;
ଘନ ନୀଳ କେଶ ଲୋଟଇ ଭୂତଳେ
ଗଣ୍ଡେ ସ୍ଥାପି ହସ୍ତ ବସିଛି ବିକଳେ ।
ଶୀର୍ଣ୍ଣେ ଝଟକଇ ସିନ୍ଦୂର ସୀମନ୍ତେ
ବାରୁଣୀ ଯେସନ ଗୋଧୂଳି ଆଗତେ
ଆଚ୍ଛାଦଇ ଯଦି ସେ ବେଳେ ତପନେ
ଅସ୍ତ ଗିରି ଶିରେ କାଦମ୍ବିନୀ ଘନେ ।
ପଡ଼ିଛି କୁନ୍ତଳ ପୃଷ୍ଠେ ବିଶୃଙ୍ଖଳେ
ଅଙ୍ଗୁ ଖସି ବସ୍ତ୍ର ଲୋଟଇ ଭୂତଳେ ;
ବିଲୋଳ କୁନ୍ତଳ ପଶ୍ଚାତେ, ସମ୍ମୁଖେ
ନିଶୀ ସରୋଜିନୀ-ସମ-ମୁଖ ଦୁଃଖେ;
ଏ ଛବି ନିରେଖି ଉଦେହୁଏ ମନେ,
ଗ୍ରାସେ ତାମସ କି ଗୋଧୂଳି କିରଣେ ?
କିମ୍ବା ରାହୁମୁଖ କରିଣ ବ୍ୟାଦାନ
ଧାଏଁ ଗିଳିବାକୁ ସୁଧାଂଶୁ ବଦନ ?
ନାହିଁ ଅଛି କିଛି ଅଙ୍ଗେ ଆଭରଣ ,
ରହିଛି କେବଳ ଶୀକରେ କଙ୍କଣ ;
ନୀର କଲାବେଳେ କୃଶୋଦରୀ କର ,
ଖସି ପଡ଼େ କରୁ ବଳା କେୟାଡ଼ର ;
ଅନ୍ୟକର ଦେଇ ଚଞ୍ଚଳେ ଚଞ୍ଚଳା,
[୧]ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ଯତନେ ତୋଳି ରଖେ ବଳା,
କେଶ ବାସପ୍ରତି ନାହିଁ ତା ଯତନ ,
ଆଦରେ ଶୀକରେ ରଖିଛି କଙ୍କଣ ;
ବଳୟେ ବାଳାର ଦେଖିଣ ପୀରତି ,
ମନେହୁଏ ନିଷ୍ଠେ ସଧବା ଯୁବତୀ ;
ସ୍ଥୂଳ ଥିଲା କର [୨]ପେଁର ଥିଲା ବଳା,

(୧) ମଣିବନ୍ଧ (୨) ପରିଧିବିଶିଷ୍ଟ

ପୂର୍ବ ବଳା ଅଛି କର କେତେଣେ ଗଳ୍ପ ?
ସ୍ଥୂଳ କରେ ସିନା ବନ୍ଧଥିଲ୍ ଜଡ଼
କୃଶକରୁ ଏବେ ଯାଉଅଛ ପଡ଼ ;
ହେମ ଅଙ୍ଗେ ଆହା ଲଗିଅଛି ମସୀ ,
ଛଏ ଏ କାମିନୀ ଏକାଅଛି ବସି !
ଯାଗଳମା ସ୍ୱର ନବୀନ ଯୌବନା ,
କାର୍ଣ୍ଣ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ତନୁ ମଳିନ ବସନା !
ସୂକ୍ଷ୍ମ ପୀନବାସ ଭେଦ ରୂପଶୋଭା
ଢଟେ ଗୃହ୍ଣଂର କେତେ ମନୋଲୋଭା
କୌମୁଦୀକୁ ଗାଢ଼ କର କି ବରଷି
ତନ୍ୱଙ୍ଗୀ ଲଜ୍ଜାତ ତନୁ କି ଗଢ଼ିଛି ?
ନ କହଇ କିଛି ରହିଛି ଅନାଇଁ ,
ବୁଝେ ବୋଲି କିଛି ବୁଝା ଯାଉନାହିଁ ;
ସେଜାଣେ ତାମନେ ନ ପଡ଼ଇ ଜଣା
ଚିନ୍ତନା କରଇ ବସି କି ଭାବନା ;
ଥରେ ଥରେ ଥାଇ ନିଃଶ୍ୱସଇ ଘନେ ,
"ହାୟ" "ହାୟ" କହେ ଅସ୍ଫୁଟ ବଚନେ
ନୟନୁ ଲୋତକ ନାସିକାରୁ ଲାଳା,
ଅଞ୍ଚଳେ ପୋଛଇ ମଧେ ମଧେ ବାଳା ;
ଅଙ୍ଗକାନ୍ତି ଦେଖି ଉଦେ ହୁଏ ମନେ,
ସାମାନ୍ୟା ଏ ନାରୀ ନୁହଇ, ଏ ଜଣେ ;
୧-କମ୍ଳାଳ ଗୋଲାକ ଶୁଦ୍ଧ ୨କମ୍ବୁକଦେ,
ବାମା ଅଙ୍ଗ ଦିଶେ ତେସନ ବିଷାଦେ ;
ବିଷାଦ ସାଗରେ ରହିଛି ମଗନ
ଦୂରୁ ଦେଖି ମନେ ହୁଅଇ ଏସନ ;
ଯେତେହେଉ ପଛେ କଠିନ ହୃଦୟ,
ନିରେଖି ଏରୂପ ଦ୍ରବିବ ନିଶ୍ଚୟ ;
ଗୃହ୍ଣୁଁ ଗୃହ୍ଣୁଁ ବାଳାପଡ଼ିଗଲା ଢଳି,
ତରୁ ଛିନ୍ନ ଯଥା କୁସୁମିତ ବଲ୍ଲୀ;
ଥର ଥର ଥରେ ପାଦ ଶିର କର ,
ଛିନ୍ନ—ପୁଚ୍ଛ ପ୍ରାୟେ ଜୀବନ୍ତ ନାଗର ;

ପାଷାଣ ଘର୍ଷଣେ ଉର ଶିର କରେ,
ବହଇ ଶୋଣିତ ଅଙ୍ଗୁ ଦର ଦରେ;
ଉଠିଲା ଚିତ୍କାର ବିକଟ ନିଃସ୍ୱନେ,
ନିଶୀଥେ ଶ୍ମଶାନେ ଡାକିନୀ ଯେସନେ ;
ଶୁଣି ଭୀମ ସ୍ୱର ହୋଇ ହୁଡ଼ା ହୁଡ଼ି,
ଆଳୟ ସକଳେ ଆସିଲେ ଦଉଡ଼ି ;
କହେଲା କହେଲା ବୋଲି କେ କହଇ ,
ଆଣ ଆଣ ବାର ବୋଲି କେ ଡାକଇ ;
ଧର ଧର କହି କେ ତୋଳଇ ବାହୁ ,
ତର ତର ହୋଇ ଧାଇଁଛି କେ କାହୁଁ ;
ଧସ୍ତାଧସ୍ତ କରି ଭୂତଳୁ ତୋଳିଲେ,
ଆଉଜାଇ କୋଳେ ବାଳୀକୁ ବସିଲେ ;
କେଉଁ ସଖୀ ବାରି ସିଞ୍ଚଇ ବଦନେ,
କେହୁବା ବିଞ୍ଚଇ ବିଞ୍ଚଣା ପବନେ ;
କେ ପୋଛି ଦିଅଇ ଲୋତକ ଶୋଣିତ,
ଆବରେ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ କେହୁବା ତ୍ୱରିତ ;
ଯାଇଅଛି ଭିଡ଼ ଦଶନ କବାଟି,
କି ଭାଗ୍ୟ ରହିଛି ରସନା ନ କାଟି ;
ଶୁଆଇଲେ ନେଇ ଉଠାଇ ପଲଙ୍କେ,
ଘୋଡ଼ାଇ ବସନେ ଯତ୍ନେ ଜାକି ଅଙ୍କେ ;
ଉଠିଲା ଚିତ୍କାର ବିକଟାଳ ସ୍ୱରେ,
ଫିଙ୍ଗି ଦେଇ ଅଙ୍ଗୁ ବାସ କ୍ଷଣପରେ ;
ଅଟ୍ଟ ଅଟ୍ଟ ହସି ବିକଟ ଗର୍ଜନେ,
ନାଚେ କେବେ ବାମା ହୁଙ୍କାର ଭୀଷଣେ;
ଉଲଙ୍ଗିନୀ ବାମା ନ ପିନ୍ଧେ ଅମ୍ବର,
ସଖୀଏ କହନ୍ତି ଧର ଧର ଧର ;
ମୁକ୍ତ କେଶ ପାଶ ବିମୁକ୍ତ କବରୀ;
ସମ୍ଭାଳି ସଖୀଏ ନ ପାରନ୍ତି ଧରି ,
ଦନ୍ତ କଡ଼ମଡ଼ ଭ୍ରୂକୁଟି ଗୃହାଣୀ,
ଭୀତା ସଖୀ ସର୍ବେ କୁରଙ୍ଗ ଈର୍ଷଣୀ;
ଉନ୍ମାଦିନୀ କାନ୍ଦେ ବକଲେ ବାତୁଳ,

(୧) ଶଙ୍ଖ (୨) ସ୍ତନା

ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ନ ବୁଝଇ ଭୂଜ ;
ବୃଥା ବୁଝି ହେଲେ ମିଳି ଅଳି ଅଳି ,
,ବିଚ୍ଛେଦ କଷଣେ ସରିଗଲା ବାଳୀ ;
ଦିବାନିଶି ବସି ଏକାନ୍ତେ ସଦନେ,
କାଟୁଅଛି କାଳ କେବଳ କ୍ରନ୍ଦନେ ;
ସବୁବେଳେ ବାଳୀ ହେଉଅଛି ଭୋଳ,
"ହାୟ ମୁ କି କଲି" କରି ଜପାମାଳ
ସ୍ୱାମୀ ବିନୁ ସତୀ ହୋଇଲେଣି ଅଧା,
ଅସ୍ଥି ଚର୍ମ ସାର ଅଛି ମାତ୍ର ୧ ସାଧା ;
ଯୋଡ଼ା ରୋଗ କାହିଁ ଘଟିଲା ଏକାଳେ,
ଦୁଃଖ ପରେ ଦୁଃଖ ଅଭାଗୀ କପାଳେ ;
ଏକେତ ବିଧାତା ଗଢ଼ିଛି ଅବଳା,
ଦୁର୍ବଳା ଦ୍ୱିତୀୟେ ବିରହର ଜ୍ୱାଳା,
ତହିଁ ପୁଣି ରୋଗ ଅସାଧ୍ୟ ଧରିଛି,
କି କଷ୍ଟ ଏକଷ୍ଟୁ ଅଧିକ କାହିଁଛି ?
ବିଧ୍ୱାନିଧି-ବିଧି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ବୋଲାଉ,
ଦୁଃଖୀ ଭାଗ୍ୟେ ଦୁଃଖ ଯେତେ ଲେଖାଉ;
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ନରବଧି ନରେ ତୋର ବିଧି,
ଜନନ୍ତି ଅବିଧି କହୁଣ, ରେ ବିଧି !
ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ ଅଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରବଧୂ ଗଣ
ଜନନ୍ତି ତୋ ବିଧି ଦେଖାଇ ଦୂଷଣ
ପିତୃ ସେବୀ ଗୀତ ଦେଖଇ ଧରଣୀ,
ବୃଥା କହନ୍ତି ସିନା ଦୋଷୀ ଜନମଣି;
ନିଜ କୃତ କର୍ମ-ବୀଜତ, ଅଙ୍କୁର,
ଅଙ୍କୁର ଉଠିବ ଫଳେ ସେ କଷ୍ଟସୁ;
ସୁଗନ୍ଧ କୁସୁମ ଫୁଟେ ଯେବେ ବୃକ୍ଷେ,
ଅନନ୍ଦେ ଭୁଞ୍ଜଇ ପ୍ରାଣୀ ମହାସୁଖେ;
କର୍ମ ବୀଜୁ ଯେବେ ଫଳେ ତିକ୍ତଫଳ,
ବୃଥା ତୋ ବିଧିକୁ ଦୂଷଇ କେବଳ;
୨ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗୀ ପୁଚ୍ଛଇ ୩ କୁଣ୍ଡିକାକୁ ଗୃହିଁ,
ସ୍ୱାମୀ ଦେହେ ଜ୍ଞାନ ଅସିଲାଣି ନାହିଁ ?

ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁପାଖେ ଶୋଇଥିଲେ ଅଳ୍ପ;
ଉଠିଲେକ ନାହିଁ ଦେଖ ତେଜ ତଳ୍ପ
୪ ଭରଣୀ କହଇ ନ ବୁଝିଲୁ କଥା,
କେଉଁ ରୋଗ ପାଟରାଣୀକୁ ହୋଇଛି;
ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗୀ କହଇ ଶୁଣ ଦେଇ ମନ
କି ବ୍ୟାଧି, ଔଷଧ, କାରଣ, ଲକ୍ଷଣ,
ନାମ ଏ ରୋଗର ଉନ୍ମାଦ, କାରଣ,
ପ୍ରକୃତ ବିରହ, ଶୁଣରୁ ଲକ୍ଷଣ,—
ପ୍ରଥମେ ହୁଅଇ ଚିନ୍ତା, ଜାଗରଣ,
ଦ୍ୱିତୀୟେ, ତୃତୀୟେ ଉଦବେଗ ମନ,
ଲବଣେ ଯେସନ ମୃଣ୍ମୟ ଆଧାର,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ହୁଏ କ୍ଷୀଣ କ୍ଷୀଣତର;
ହୋଇଯିବ ଯେବେ ସେହିପରି କ୍ଷୀଣ,
ଜାଣିବୁ ଚତୁର୍ଥ ଅବସ୍ଥା ଅଧୀନ !
ପାଣ୍ଡୁର ମଳିନ ଦିବାଚନ୍ଦ୍ରସମ,
ହୋଇଲେ ଜାଣିବୁ ଅବସ୍ଥା ପଞ୍ଚମ;
ଅଶନେ ଶୟନେ ବ୍ୟସନରେ ମନ,
ନ ଲାଗିବ କେବେ, ସଦା ଅନ୍ୟମନ;
କହୁଁ କହୁଁ ଯେବେ ଭୁଲିଯିବ କଥା,
ଜାଣିବୁ ଅଗତ ଏ ଷଷ୍ଠ ଅବସ୍ଥା;
ସପ୍ତମ ଅବସ୍ଥା ବଡ଼ ଗୁରୁତର,
ଦିବାନିଶି ବସି କାନ୍ଦେ ଝରଝର;
ଜ୍ଞାନ ଥାଇ ଦେହେ ହୁଅଇ ଅଜ୍ଞାନ,
ଅନାଇ ରହଇ ହୋଇ ଏକଧ୍ୟାନ;
ଡାକିଲେ ନ ଶୁଣେ କଛି ନବୁଝଇ,
ପୁନେଇ ଉଠି ସେ କାହିଁକି ବହଇ
ଅସ୍ଥିର ହୃଦୟ "ଅହା, ଅହା," କହୁ,
ସହ ଅନୁଭୂତି ଦର୍ଶାଇଲେ ତହୁଁ,
ହ୍ରାସ ହେବା ଥାଉ ବଢ଼ିଯିବ ଜାଣ,
ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରମାଣ;
ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ କହି ଅଷ୍ଟମ ଦଃଖନେ,

(୧) ଲୌକିକ କଥାରେ "ସ୍ୱାହା"-ପ୍ରାଣବାୟୁ ୨,୩,୪, ସଖୀମାନେ.

ସ୍ୱକଥା କହଇ ସେ ଜାଣେ ତା'ମନେ;
ଷଷ୍ଠମ ଅବସ୍ଥା ବ୍ୟାଧି ବିଲକ୍ଷଣ,
ଉନ୍ମାଦ ପ୍ରଳାପ ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ;
ଛୁନି ହୋଇ କାନ୍ଦେ କେବେ ଉଚ୍ଚେ ହସେ,
ସବୁଜେ ଶଙ୍କାରେ, ମନକୁ ଯା'ଆସେ;
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୁଏ କେବେ କେବେ,
ପୂର୍ବ କଥା କହି ଗାହେଉଛନ୍ତି ଯେବେ ।
ବେଶିବେଳ କାଟେ ବିଷାଦେ ଅଜ୍ଞାନେ,
ବେଳେ ବେଖାଳ କହେ ବଚନ ସଜ୍ଞାନେ;
ଉନ୍ମାଦ ଅବସ୍ଥା ଅବଶ୍ୟ ଦୁଃସାଧ୍ୟ,
କିନ୍ତୁ କେବେହେଁ ନୁହେ ଜାଣିବ ଅସାଧ୍ୟ ;
ଝାଡ଼, ଫୁଙ୍କ, ମନ୍ତ୍ର, ମୂଳ ମୁଷ୍ଟିଯୋଗ,
ଯେତେ କର କେବେହେଁ ନ ଯିବ ଏ ରୋଗ;
ବୈଦ୍ୟ କବିରାଜ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗୁଣିଆ,
ସତେ ଦେଖାଇବେ ସ୍ୱଗୁଣ ଗଣିଆ;
ବଇଦେ କହିବେ ବାତଜ ବିକାର,
ସ୍ରଗଳାଦ୍ୟ ଘୃତ ଔଷଧ ଏହାର;
ତର୍କି ସୁଶ୍ରୁତ ଶ୍ଲୋକ ଆଉଡ଼ାଇ,
ବ୍ୟାଧି ସଙ୍ଗେ ଦେବେ ଔଷଧ ମିଳାଇ;
ଗଣକେ କହିବେ ଉତ୍ପାତ ଗ୍ରହର,
ଦଶା ମନ୍ଦ ଅଛି ଗ୍ରହଶାନ୍ତି କର ;
ଏ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଧାନ ଲୌହ ଶଙ୍ଖ ଦାନ,
ଦକ୍ଷିଣା ସହିତେ ଗ୍ରହ—ବିପ୍ରେ ଦାନ;
କାଳି କନ ଭଲି ଗୃହେ ଗୃହେ କର,
ରୋଗିନଅ ଯାତ୍ରା ହେବ ଦରକାର;
ସ୍ବାଙ୍ଗ ସବ ଏ କହିବେ ଗୁଣିଆ,
ଜାଣ ନୁହେ ଏହା ଜ୍ୱର ଡାହାଣିଆ;
କଣ୍ଟମୂଳେ କେବେ ଯାଇଥିଲେ ଏକା,
ଭୂତ ସଙ୍ଗେ ନଷ୍ଟେ ହୋଇଅଛି ଦେଖା;
ଛଡ଼ାଇ ଦେବ ମୁଁ ନ କର ଭାବନା,
ବାନ୍ଧି ନେଇଯିବ ଆଣ ଖଣ୍ଡେ କନା;
ସୋଲଷ ମୁଠାଏ ନ ମାର ନିଃଶ୍ୱାସ,
ଆଣ ଦେଖେଁ ମୁହିଁ ଭୂତର ସାହସ;
ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ କେହି ଦଣ୍ଡେ ରହି,
କହିବେ ବୁଝିଲି ଏତେ ବେଳେ ଯାଇ;
ନୂଆ ଶିଖାଣିଆ ପେଷିଛି ବାଉତ,
ଆଛା ! ଛଡ଼ାଇବ କରଣ ଆଦ୍ଭୁତ;
କହିଦେବେ ଫର୍ଦ୍ଦ ୨ସଓ୍ୟାଣ ଟଙ୍କାର,
ଯଜ୍ଞ ଆୟୋଜନ ବିବିଧ ପ୍ରକାର;
ରକ୍ତ ବସ୍ତ୍ର, ପୁଷ୍ପ, ରଜତ ଚନ୍ଦନ,
ସୁରା, ଗଞ୍ଜା, ପାଞ୍ଚ ତୋଳାର ଓଜନ;
ଚେରି ମୂଳ ଡାଳ ବିବିଧ ବିଧାନେ,
ବାନ୍ଧିଦେବେ କେହି ହସ୍ତେ ଗଳେ କାନେ;
କିନ୍ତୁ ମନେରଖ ନିଶ୍ଚୟ ଏକଥା,
ଏ ସବୁ ନୁହଇ ଏ ରୋଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା;
ଶିଶିର ସନ୍ତପ୍ତ ତରୁ ମୂଳେ କେହି,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ-ହୁଏକ ତାପ ଦେଲେ ନେଇ;
ବସନ୍ତ ଆଗମ ବିହୁନେ ବିଟପୀ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନୁହଇ କେବେହେଁ କଦାପି;
ନିର୍ବାଣ—ପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରଦୀପ ଯେସନ,
ତେଲ ଦାନେ ଜ୍ୱଳି ଉଠେ ତତକ୍ଷଣ;
କାନ୍ତା କାନ୍ତ ତ୍ୱରା ବର୍ତ୍ତିବ ତେସନ,
କାନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ହେଲେ ଏକାନ୍ତେ ମିଳନ,
ମନ'ଚୋର ବିନା ଏହି ମନ ରୋଗ,
ନୋହିବ, ନୋହିବ, ନୋହିବ ଆରୋଗ୍ୟ;
କାନ୍ତା ସଙ୍ଗେ କାନ୍ତ ଏକାନ୍ତ—ମିଳନ,
ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ ଏରୋଗ ବିଧାନ;
ହେଉଥିବ ଯେତେ ଦୀର୍ଘୁ ଦୀର୍ଘତର;
ରୋଗ ବଢ଼ୁଥିବ ଉତ୍ତର ଉତ୍ତର;
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ହେବ ଅବସ୍ଥା ନବମ,
ମୂର୍ଚ୍ଛା ଘନ ଘନ ପାଗଳାମି ସମ,
କ୍ଷୀଣ ଆଶା-ଦୀପେ ନୈରାଶ୍ୟ-ପବନ,

(୧) ଜ୍ୟୋତିଷ (୨) ଏକଶତ ପଚଶ

ଲିଭାଇବ, ମାତ୍ର ଧୂମ ଉଦ୍ଗୀରଣ—
ଜଳ ଦୀପ ଯେଣେ ହେବ ନିର୍ବାପିତ
ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଜାଣିବ ନିଶ୍ଚିତ,
ଏହି ମୋହାବସ୍ଥା ଅସାଧ୍ୟ ସର୍ବଥା;
ଶାସ୍ତ୍ରେ କହିନାହିଁ ଏ ରୋଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା;
ଯାହା ଯନ୍ତ୍ରଣାର ହେବ ଉପଶମ,
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଅବସ୍ଥା ଦଶମ;
ସର୍ବତାପ ହାରି ମୃତ୍ୟୁ କୋଳେ ଯାଇ,
ଶାନ୍ତି ଲଭିବ ସେ ଚିର କାଳପାଇଁ ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ରୋହଣୀର ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି

ଚେତା ଲଭି ବାଳୀ ଗୁରୁଦୀର୍ଘ ଶ୍ୱାସ
ଧୀରେ କହେ ସଖୀପ୍ରତି,
କହଲୋ ଅଳିନି ! ଆଉ କେତେଦିନେ
ଆସିବେ ପରାଣ-ପତି । ୧ ।
ଏବେକେ ଶ୍ରୀମାନ ହୋଇ କେତେ ଦିନ
ରହିବ ଶଶି—ସଦନେ,
ପାଇ ମନପ୍ରେସୀ ଯିବ ମନୋବ୍ୟଥା
ପରଂତେ ନ ଆସେ ମନେ । ୨ ।
ମୀନ ପାନ ଯଥା ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନିଦାଘେ
ତପ୍ତ-ସରସୀ-ଜୀବନେ,
ବ୍ୟାକୁଳେ ମୋହାଳ କଟେ ସେହିପରି
ସୁଧାଂଶୁ-ସୁଖ-ସଦନେ । ୩ ।
ବୈକୁଣ୍ଠ—ଧାମ ସମ ମନୋହର
ରୋହଣୀ ବିଳାସାଗାର,
ଏବେ ଅଭାଗିନୀ ଭାଗ୍ୟକୁ ହୋଇଛି
ଦୁଃଖମୟ କାରାଗାର । ୪ ।
କୋକିଳ କାକଳୀ ଶୀତଳ ଚନ୍ଦନ
କୁସୁମିତ ଉପବନ,
ସ୍ୱାଦୁକର ଅନ୍ନ ସୁରଭି ଆଘ୍ରାଣ
ଥିଲା ବିବିଧ ବ୍ୟସନ । ୫ ।
ସୁଖକର ଶବ୍ଦ ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ,
ଗନ୍ଧ, ଭୋଗ ଉପଚାର,
ସୁଖେ ସବଳୀର— ହରଷିତ-ସାରୀ
ଦୁଃଖେ କ୍ଷତେ ଯଥା କ୍ଷାର । ୬ ।
ଯେଉଁ ଭୋଗ ଦ୍ରବ୍ୟ ସୁଖୀ-ସୁଖ ବଢ଼େ
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ତୃପତି-କର,
ସେ ଦରବ ପୁଣି ଦୁଃଖୀ କପାଳକୁ
ହୁଏ ଦୁଃଖର ଆକର । ୭ ।
କର୍ଣ୍ଣ ରସାୟନ ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ୱନ
ଶୁକ ଶାରୀ ପିକଙ୍କର,
ତାଙ୍କ ବିନା ଏବେ ସେହି ସ୍ୱନ କର୍ଣ୍ଣେ
ଯଥା ଖର-ସ୍ୱର ଖର । ୮ ।
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବସି ପଲ୍ଲବ ଆସନେ,
ମଣୁଥିଲି ମୁହିଁ ତୁଚ୍ଛ,
ରତନ-ଜଡ଼ିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନ
ବର୍ଣ୍ଣ ଜିଣି କେକୀ ପୁଚ୍ଛ । ୯ ।
କୋମଳ କର୍ପାସ - ତୁଳା ତଳ୍ପ ଏବେ
ଶାଳ୍ମଳୀ କଣ୍ଟକ ସମ,
ଶୀତଳ ଚନ୍ଦନ, ସୁରଭି ପବନ
ଦହଇ ହୃଦୟ ମମ । ୧୦ ।
କହିଲେ ବିଶାଖା— " ଦୁଃଖ ଥାଏ ଯେବେ
" ରାଣୀ ଗୋ ! ଯାର ଜୀବନେ,"
" ନ ହୁଅଇ ଦେଖା ସୁଖକେଭେଁ ତାଙ୍କୁ
"ଖୋଜିଲେ ସାରା ଭୁବନେ" । ୧୧ ।
ଲେଖି ନ ଭରିଲେ ଅଳିନୀ ସ୍ୱହସ୍ତେ
ତଳେ ହୋଇ ତଳ ମୁଖ,

" ମନ ସୁଖ ଥିଲେ ସବୁ ସୁଖ ଲାଗେ "
" ମନ ଦୁଃଖେ ସବୁ ଦୁଃଖ " । ୧୨ ।
ବିରହ କଷଣ କେଡ଼େ ଦୁଃଖ ଦାୟୀ
କେମନ୍ତେ କହିବି ସହି,
ଅବ୍ୟକ୍ତ ଏହା ଅନୁଭବ ବିନା
କେହି ନ ପାରଇ କହି । ୧୩ ।
ପତି ମୂଲ୍ୟ ସତୀ ନ ଜାଣଇ କେବେଁ
ବିରହ କଷଣ ବିନୁ,
ପତି ସେ ଜୀବନ ଶିଖିଲି ସଖିଗୋ !
ହରାଇଲି ଯେବେଁ ଧନୁ । ୧୪ ।
ହାତେ ଥିବାଯାଏ ହତାଦର କଲି
ହାତରୁ ଗଲେ ସେ ଖସି,
ହରାଇ ଏବେମୁଁ ଗୃହ୍ଣାଲୁଣୀ ପରି
ଝୁରଇ ଦିବାନିଶି ବସି । ୧୫ ।
ସୁଲଭେ ଦୁର୍ଲଭ ଦରବ ମିଳିଲେ
ହୋଇଥାଏ ହତାଦର,
ପତି ସଙ୍ଗେ ସ୍ଥିତି ସତୀ ନ ଜାଣଇ
ତେଣୁ ଏତେ ସୁଖକର । ୧୬ ।
ଭାଗ୍ୟ ଦୋଷେ ଯେବେ ହୁଅଇ ସେ କେବେ
ବାରେ ମାତ୍ର ବିରହିଣୀ,
ସ୍ୱାମୀ ସଙ୍ଗ-ସୁଖ କେଡ଼େ ମୂଲ୍ୟବାନ
ତେବେ ସେ ଜାଣେ କାମିନୀ । ୧୭ ।
ସ୍ୱତଃପ୍ରାପ୍ତ ସୁଖ କେଡ଼େ ସୁଖକର
ନହୋଇବାଯାଏ ଦୁଃଖ,
ନଜାଣଇ ସୁଖୀ ମହିମା ତାହାର
ଭୋଗୁ ଥିଲେହେଁ ସେ ସୁଖ । ୧୮
କହିଲେ ଊର୍ମିଳା " ସତ୍ୟକଥା ଏହା "
" ସୁଖ କେଉଁନ ମୋତନେ,"
" ନ ଜାଣେ ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତୀର୍ଣ ବିହଙ୍ଗ
ପଡ଼ିବାଯାଏ ବନ୍ଧନେ " । ୧୯ ।
ସତ୍ୟକଥା ଏହା " " ଏକଥାଟି ସତ "
" ନାହିଁ ଭ୍ରାନ୍ତି ଏଥି ତିଳେ, "
ବସିଥିଲେ ଯେତେ ସଖୀ ଦାସୀ ଅବା
ସରବେ ତହିଁ ଭାଷିଲେ । ୨୦ ।
ସ୍ୱତଃପ୍ରାପ୍ତ ସୁଖ ସଦା ଜଗତରେ
ହୋଇଥାଏ ହତାଦର,
ସ୍ୱାଧୀନତା ମୂଲ୍ୟ ତେଣୁ ନଜାଣଇ
ସଂସାରେ ସ୍ୱାଧୀନ ନର । ୨୧ ।
ଭାଗ୍ୟ ଦୋଷେ ଯେବେ ହୁଅଇ ସେ କେ-
ବାରେ ମାତ୍ର ପରାଧୀନ,
ସ୍ୱାଧୀନତା ରତ୍ନ ଦର କରିବାକୁ
ହୁଏ ଭାଜନ ସେ ଜନ । ୨୨ ।
ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରଣୟ ବିରହ-କଷଣ
କେଡ଼େ ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଦାୟୀ,
ବିରହ-ବିକଷ ଶିଖିବାର ଏକା
ତାହାବିନୁ ଅନ୍ୟ ନାହିଁ । ୨୩ ।
ନଷ୍ଟେ ଜୀବଧବ — ପୁରକୁ ମୋ ଜୀବ
ଯାଆନ୍ତା ମୋଧର ବିନା,
ଅମର ଏ ପ୍ରାଣ ଅମୃତ ଭକ୍ଷଣେ
ସେ ଯୋଗୁଁ ରହିଛି ସିନା । ୨୪ ।
ଅସ୍ତନେ ବ୍ୟସନେ ଜାଗରଣେ ସ୍ୱପ୍ନେ
ଅନୁକ୍ଷଣେ ମୁଁ ନୟନେ,
ଯେଣେ ଅନାଉଛି ଦେଖୁଛି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ
ପୂର୍ବ କଥା ପଡ଼େ ମନେ । ୨୫ ।
ସରସୀ-ସଲିଳେ ଲବବମ୍ବ ଯଥା
ତରଙ୍ଗେ ତରଙ୍ଗେ ଭାସେ,
ମନ ତରଙ୍ଗର ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ମୋର
ମନଗ୍ରନ୍ଥି ଘଉଢ଼ାଶେ । ୨୬ ।
ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ନିଦ୍ରା ଡାକ ନେଉଥିଲା
ସମ୍ମାଷି ଅଙ୍କେ ଆଦରେ,
ଯେତେ ଡାକିଲେହେଁ ସେହି ନିଦ୍ରା ଏବେ
ନ ଆସଇ ପାଖେ ଥରେ । ୨୭ ।
" କେମନ୍ତେ ଆସିବ " କହିଲେ ଊର୍ମିଳା
" ଶୋଧନ୍ତି ନିଦ୍ରା-ଅସ୍ତନ, "

" ନୟନ ଗୋଚର ବାହ୍ୟାସ୍ତ ଅଛ "
" ଏତେ ତ ଉଦ୍‌ବ୍ୟସ୍ତ ମନ " । ୨୮ ।
ଭାଷିଲେ ଦକ୍ଷାଣୀ "ସୁଖବେଳେ ଯାହା !"
" ନ ଲୋଡ଼ିଲେ ସ୍ୱତଃ ଅସେ, "
"ଦୁଃଖବେଳେ ତାକୁ ଯେତେ ଲୋଡ଼ିଲେହେଁ"
" ନ ଆସଇ କାହୁଁ ପାଶେ " । ୨୯ ।
ନାନା ପରକାରେ କରଇ ଯତନ
କର ଦେଇ ତେବେ ଜଣେ,
ମୁଦ୍ରିତ ନୟନେ ଭାବେ ଅନ୍ୟ କଥା
ଭୁଲିଯିବ ବୋଲି କ୍ଷଣେ । ୩୦ ।
ମାନସ ନୟନେ ସ୍ମୃତି ପଟ ଦେଖି
ଶୋଭଇ ସେହି ମୂରତି,
ଧୃତ-ଶିଳା-ଖଣ୍ଡ ଲୁଟେ ତାକୁ ଛୁଇଁ
କରଣ ହୁଅଇ ଲୁପ୍ତ । ୩୧ ।
ପ୍ରସ୍ରବଣ-ଭ୍ରଷ୍ଟ -ବାରି-ରାଶି ଯଥା
ବହେ ଶୈଳୁ ଝର ଝରେ,
ଯୁଗଳ ନୟନୁ ସେହିପରି ଅଶ୍ରୁ
ବହେ ଦରଦର ଧାରେ । ୩୨ ।
କେତେ ଖେଳା ଲୀଳା ହାସ୍ୟ କଉତୁକ
ପଡ଼େ ବିଗ ରସ ମନେ,
ସୌଦାମିନୀ ଯଥା ଅମା ଯାମିନୀରେ
ଦରଶାଏ ଦୃଶ୍ୟ ଘନେ । ୩୩ ।
ମନେ ପଡ଼େ ଯହିଁ ସଙ୍ଗେ କେତେ କଥା
ଗତ ବିଦ୍ୟୁତ ଗତିରେ;
ପୂର୍ବ ସୁଖଶାନ୍ତି ଅଣଇ ଅଶାନ୍ତି
ଇନ୍ଧନ ଯେସନେ ଅଗ୍ନିରେ । ୩୪ ।
ଫିଙ୍ଗିବାରୁ ପଟ ସ୍ମୃତି ତୋରଣରୁ
ଦେଖାଦିଏ ତତକ୍ଷଣେ,
ଅଭିନବ ରୂପେ, ସ୍ୱପ୍ନ ସମ ଏବେ
ଘଟିଛି ଯାହା ଜୀବନେ । ୩୫ ।
ପୂର୍ବ ସୁଖ ସ୍ମୃତି ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖଠାରୁ
ଦୁଃଖଦା ସୁଣେ ଅନେକ,
ଅନୁଭବ ବିନା ଅନୁମାନେ ଏହା
ଜାଣି ନ ପାରେ ବିବେକ । ୩୬ ।
ଜାଣିଥାନ୍ତି ଯେବେ ପୂର୍ବ-ପ୍ରୀତି-ସୁଧା
ଏତେ ବିଷମୟ ପରେ,
ନ ପିଇ ସେ ବିଷ ଦୂରୁ ମୁଁ ଛଡ଼ାନ୍ତି
କରିଥାନ୍ତି ତାକୁ ତରେ । ୩୭ ।
ପୁଷ୍ପ ସମ ପୁଣ୍ୟ— ସୁଖ ଲଭି ଏବେ
ସୁଖସ୍ମୃତି କଣ୍ଟକ ସମ
ଫୋଟଇ ଫୋଟି ସୁଖ ଦିଏ କୋଟି ଦୁଃଖ
ଦହଇ ମୋର ମରମ । ୩୮ ।
ମୋର ସ୍ମୃତି ଦେଲ ମୋ ଭଗାରୁ ଏବେ
କା' ଆଗେ କହିବି ସଖି,
କରିଥିଲି କେଉଁ ପାପ କେଉଁ କାଳେ
ଏବେ ଦେଉଅଛି ଦଣ୍ଡ । ୩୯ ।
ସ୍ମୃତି ଖାଇବାରେ ତୁଟିଯାଏ ମନ
ଅସ୍ଥିତା ଭଜଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀ,
ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଯେସନେ ପୁଷ୍ପବଣୀ ଶିରେ
ଘନ ଅସାରେ ବଳୟ । ୪୦ ।
ଥର ଥର ଅଙ୍ଗ ହୃଦ ଦକ ଦକ
କହନ୍ତୁ ନ ସ୍ଫୁରେ କଥା,
ସଂଜ୍ଞା ଆଉ ଦେହେ ସଂଜ୍ଞାହୀନ ପ୍ରାୟେ
ଲଭଇ କ୍ଷଣେ ଜଡ଼ତା । ୪୧ ।
କହୁଁ କହୁଁ ହେଲ ଚକ୍ଷୁ ଛଳ ଛଳ
ତା' ଦେଖି ତହୁଁ ଅସ୍ମିତା,
" ଅଧ ଭ୍ରମିଯିବା ଉପବନେ ସଖି !
କହିଲେ " ଯେବେ ସଙ୍ଗିନୀ " । ୪୨ ।
ଏତେ କହି ସର୍ବେ ଉଠିଲେ ସେଠାରୁଁ
ସଖୀ ଅସ୍ଥିର ଚରଣେ,
ଭ୍ରମି ଏଣେ ତେଣେ ବୃନ୍ଦେ ବୃନ୍ଦ ସଖା
ନିରେଖନ୍ତି ସଯତନେ । ୪୩ ।
କେବେ ବୃକ୍ଷ ମଧ୍ୟେ କେବେ କହିଲୁ ସେ
କେବେ ନିରେଖି ଗଗନେ,

କେତେବେଳେ ପାଦପେ ଅନାଇ ନିହ୍ନେକି
ଝୁରୁଥାନ୍ତି ଅନନ୍ୟ ମନେ । ୪୪ ।
ବୃଶ୍ଚିକ ଦଂଶନ ପ୍ରାୟେ ପୂର୍ବ-ସ୍ମୃତି,
ଦହଇ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ,
ପାଦେ ନ ଚଳେ ବାମା ନିଦ୍ରି ନ ପାରନ୍ତି
କାହିଁ ହୋଇ ଯାଇଛି ଜୟ । ୪୫ ।
ନବ ନବ ବେଶରେ ନଳିନୀ ମଣ୍ଡଳି,
ସ୍ମୃତି ହୁଅଇ ଅର୍ଜ୍ଜନ,
ଦେଇ ତୋଷୁଥିଲେ ଦନେ ବାଳୀ ମାଧ
ନୃଭୟ ଅର୍ଗଳହ ପଣ । ୪୬ ।
ଆସୁଥିଲା ସ୍ମୃତି ଚିବ ଉଣ୍ଡି ମଧ୍ୟ
ଭେଦ ବନ୍ଧୁ ଦୁଃଖବନ,
ହେଉଥିଲେ ସ୍ନେହ, ଅହେ ତାହାରେବ
ସେ କାଳିଆ ଏଣି ମନ । ୪୭ ।
କୋଇଲି କାକଳି ନନ୍ଦନ ଚମ୍ପକ
ମୁଗ୍ଧ ସୁରଭି ତାଳେ,
ନଳିନ କାନନେ ଏକପୁ ଅଳି
ରଙ୍ଗେ ନଥା ମଧୁବାହନେ । ୪୮ ।
ମଧୁର କେଶ- ମଧୁର, ସ୍ୱର—
ପଞ୍ଚମେ ମଧୁ ପ୍ରତଳ,
ଉଡ଼ି ତରୁତଳେ ପ୍ରେମ କଳ ଗାଉଥି
କେଉଁ ରୂପ ଅମଳ । ୪୯ ।
ଅନାଇଁ ଲୁହରେ ନିଳୁମାଧ ବନ୍ଧୁ-
ଦେଖ ସଖି ! ଶାଢ଼ି—ତୋଳି,
ପବନ-ଭରଣ— ପର୍ଣ୍ଣ, ନିକଟେ
ପତି-ପତ୍ନୀ-ମନ ମୋହି । ୫୦ ।
ରୂପବନେ ଯଥା କୁହୁକ, ଦ୍ୟୁତି ପ୍ରତିଷ୍ଠ
ଦଳ ଏକ ଦର୍ପଣରେ,
ସଙ୍କେତ ସତ— ତୁଳି ଲଭ ତଥା
ଅବସ୍ଥା ଭେଦ ମନର । ୫୧ ।
ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ ଲୁହୁଲମା ଦନ୍ତ
ଝଙ୍କାରେ ଜେଉଁତ ପ୍ରବାହେ

ସୁଖୀ ନେତ୍ରେ ସୁଖ ଦୁଃଖୀ ନେତ୍ରେ ଦୁଃଖ
ପ୍ରକୃତି ଆକାର ଅକାରେ । ୫୨ ।
ପଡ଼ଇ ମୋ ମନେ ବସି ସଖି ହଳେ
ଲୁଚେଇଁ ଏହି ତରୁ ମୂଳେ,
କେତେ ଭଲ ଲୁଚକି କାନ୍ଦୁଥିଲୁ କାଳ
ଭରି ଭଳି ବକୁଳେ । ୫୩ ।
ଜହ୍ନି ଆମ୍ବ କୁଞ୍ଜେ ଖଞ୍ଜନ ଖଞ୍ଜନୀ
ପିଇ ପିକ-ବଧୂ ସଙ୍ଗେ,
ହେ ସଖ ସଙ୍କେତ ତାଳ ଦେଇ ଧାଏ
ହଳପାଇବସନ୍ତ ରଙ୍ଗେ । ୫୪ ।
ନୀରବ-ଜାଗର— ନବକୁଞ୍ଜ-ବାସୀ
ଜାଗ୍ରତ ନନ୍ଦିନୀ ନହିଁ,
ସ୍ଥିର ହେଉଥାନ୍ତି ମାନସ ଉଲ୍ଲାସେ
ଥରେ ଥରେ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି । ୫୫ ।
ଶିଖା ଟେକି ଟେକି— ଲଧି ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ
ନାଚନ୍ତି ରଙ୍ଗେ ଅଦ୍ଭୁତ,
ଅନିଭବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲା ତାଙ୍କ
ନୂପୁର ଧ୍ୱନି ଝଙ୍କାର । ୫୬ ।
ସେ ସଙ୍ଗୀତ ତାନ ଚମ୍ପକ ପଲ୍ଲବ
ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ତର ସାଦରେ,
କେଉଁ କରୁଥିଲା ଅଧର ନ ଅଛା
ଶରତ ନାଥ ହୁଅନ୍ତେ । ୫୭ ।
ମୃଦୁଲ ଅନଳେ ମଲ୍ଲୀ ଫୁଲଟିଏ
ଦୋଳୁଥିଲା ବୃନ୍ତାସନେ,
ନୂପୁର ଆଶାରେ ଗୁଞ୍ଜୁଥିଲା ଅଳି
ନ ପାଇ ବସି ସୁମନେ । ୫୮ ।
ନ ହୁଏ ସ୍ଥାପି ତଳେ ଆଦରରେ କୋଳେ
ଧରି ଲାଗି ତାଳେ ବନ୍ଦେ ବି,
ଦେଖାଇ ସେ ତୋଷ ହସିଲେ ସଖି-
ଉପମା କହ ସୁତେଜି । ୫୯ ।
ଏମି ନଦୀ ପାଣି ଘୁଞ୍ଚିଗଲା ଦୂରେ
ଆସିଲେ ତହିଁ ପକ୍ଷେ ଯାନ୍ତି

କାହୁଁରି ଉପମା ପାଇଲ କା ଠାରୁଁ
ମନେ ହେଜ ପ୍ରାଣ ସାଇଁ । ୬୦ ।
ଭଣେ ବୈଣ ବନ୍ଧୁଙ୍କ କଥା କହୁଁ କହୁଁ
ବସିଲେ ଅଳୀକ ତୋପରେ,
ମୁହଁ ମୋଡ ଦେଇ ଚୁମ୍ବଅନା ଫୁଲେ
ନିରେଖିଲ ଉପବନେ । ୬୧ ।
କହିଲେ " ସୁମନେ ! ଯେଉଁ ସୁମନକୁ
ନିରେଖିଲୁ ନାମେ ତାର,"
" ଦେବ ଭ୍ରମ କର ଟେବଭ୍ରଟ; କମ୍ପା
ଦୂର୍ବ ଭ୍ରମ ଗଲେ ମାର " । ୬୨ ।
ଦେବଯାନୀ-ବଚନ— କାଢଣ ସଂକୋଚ ମୁଁ
ଯୋଡ ଦେଲ୍ କରେ ମୁଖ,
କରଯୋଡ ତହୁଁ କହିଲେ " ଦେଖ ଦୂ,
ଶୁଣିବା ହେଲ୍ ମୋ ଦୁଃଖ " । ୬୩ ।
" ବନ୍ଧୁ ଦୈଳାସରେ ଉରଜ - ଶମ୍ଭର
କମ୍ବୁଜ-ସୁମନେ ଶୋଭେ,"
"କନ୍ଦୁ ଟାମ୍ବୁ କିବେ ଦେଖିବାକୁ ମୁହିଁ
ବାହୁ ହେଉଥିଛୁ ଲୋଭେ" । ୬୪ ।
" ଆଜ୍ଞା ହେଉ ଦାସେ ଶମ୍ଭୁରେ ଜାନର "
"ସାର ବନ୍ଧୁବାକୁ ତହୁଁ,"
" ଉରଜ ମିଳୁଛି ଜଳଜ ସଂଯୋଗ-"
" ଛିଳେ ୧ ବାନ୍ଧବ ଜନ୍ମ " । ୬୫ ।
ଭ୍ରୂକୁଟି କଟାକ୍ଷ ନିକ୍ଷେପି ତଙ୍କୁ ମୁଁ
ଉଷିଲ କୋପେ ଅଳୀକ
" ବାଟଥାଉ ତସ୍ତ ହେଉହେଉ" ଭଣିଲେ
" ଟମେ ତାସ ଅନ୍ଧକ " । ୬୬ ।
ଭାଗ୍ୟ ଅସମ୍ଭାଳେ ରହି ନ ପାରିଣ
ଚଢାଇଲୁ ତହୁଁ ଦୂରେ,
ଘୋଡାଇ ମୋ ପଛେ · ଅଗ୍ରଗାମୀ ହୋଇ
ଓଟାଳବଲ ପଥ ୨ ପୁରେ । ୬୭ ।
ଏବେ ସବୁ ପାଶେ ଘାଟ ପାବନ୍ତରେ
ଧଂସ ହଂସୀ କ୍ରୀଡ଼ା ଯାରେ,
ଦେଖୁଥିଲୁ ସୁଖେ ଏକା ଜଳତୁଙ୍ଗେ
ଶୋଧୂଳି ମକରନ୍ଦେ । ୬୮ ।
ଜଳ ଦୋଳାସନେ ଦୋହଲି ଦୋହଲି
କଳନାଦେ ହଂସ ହଂସୀ,
ନାଚି ଗାଉଛନ୍ତି ତାଳଧ୍ୱଏ ତହୁଁ
ତରଙ୍ଗ ଛଳେ ସରସୀ । ୬୯ ।
ସରସିଜ ଟିସ କଲେ ହତଶିସ
ଗଲା ମୋଡ ମୃଣାଳର,
ଜଳୀ ପରେ ଖେଳ ୩ ଅଖେଟକ, ମାନ୍ଦ
ମୃତ୍ୟୁ ଏଥା ଭୁବନର । ୭୦ ।
ନାମେ ମନ୍ତ୍ର କାହୁଁ ଘୋଡ଼ାଏ ମରାଳ
ଛିଟେ ତା ଗଳାପାଙ୍ଗୀ,
ଗତ୍ରେ ଦୂର ସଞ୍ଚ ସେ କଳଭାଷିଣୀ
ମୁହେଁ ପୁଣି ଗଳା ଭଙ୍ଗି । ୭୧ ।
ଧରି ନ ପାରିବାରୁ ଧାଏଁ ପୁଣିପଛେ
ପୁଣି ହଂସୀ ଯାଏ ଗ୍ରସି,
କରେ ଉଚ୍ଚେ ବ୍ୟଙ୍ଗ ବଢାଇ ଉଦ୍ବେଗ
ହଂସର, ତାର ପ୍ରେୟସୀ । ୭୨ ।
ହାର ପଛିଥିଲା ନଗନ୍ତର ହଂସ
ଜାଣୁଥିଲା ତାର ପ୍ରିୟା,
ପ୍ରେମ ଭଙ୍ଗୀ ଜାଣେ ସତତ ପ୍ରମଦା
ଏକାଧା ମାନେ ଦୁଇଆ । ୭୩ ।
ବ୍ୟଙ୍ଗରସ ସୁଧା ପିଇବାକୁ ଅଭ
ହଂସେ କାହୁଁ ଅବସର,
ତୃଷାତୁର ଜନେ ଜଳବିନ୍ଦୁ ଅନ
ହୁଏକି ତୃପତିକର ? । ୭୪ ।
କାମିନୀଜନେ ଖେଳ ଭୁଲିଥିଲା ମୋତେ
ଜଗାଇ ହଂସୀକୁ ତାର,
ପିତୃଯୁଗ୍ମ ଯଥା ବ୍ୟାକୁଳିତ ଚିତ୍ତ
କରିବାପାଏ ଉଦ୍ଧାର । ୭୫ ।

(୧) ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବାଳକାବସ୍ଥା ଅର୍ଥାତ୍ ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକାର (୨) ଅଟେର (୩) ଶିକାର

ନପାଇଲେ ହଂସୀ ହଂସେ ବାନ୍ଧି କାହିଁ
ଦହଇ ଅନଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗ,
କେବଳତ ନଥାଏ ଏକାଳେ କାମୀଙ୍କୁ
କରିବାକୁ ଅପାଙ୍ଗ । ୭୬ ।
ପୁନ କାମିନୀଙ୍କୁ ପୁରଃସର ହୋଇ
ଧଇଲା ସରୋବର ତୀରେ,
ବନ୍ଧ ମନ ମୀନ ସେ ଶୋଭା ଦର୍ଶନେ
ପ୍ରାଣଧନ ଅତି ଧୀରେ । ୭୭ ।
ସର୍ପିତେ ପଛାରୁ ଲୁଚି ଦେଖୁଥିଲେ,
ମୋର ଦରଶନ-ଲୀଳା,
ଛାୟାମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଜଳେ ପଡ଼ୁଥିଲା
ବୁଝିଲି ଅଜ୍ଞାନ ଶିଳା । ୭୮ ।
ଛାୟା ଦେଖି ଜଳେ ଫେରାନ୍ତେ ଚକିତେ
ଦେଖିଲି ପଦ୍ମଶେଖର,
ଶୋଭା ଅଭିନବ ପଟ୍ଟ ପଡ଼ିଗଲା
ଅସିଲ ଦୃଶ୍ୟ ସୁନ୍ଦର । ୭୯ ।
ନୟନେ ନୟନ ହୁଅନ୍ତେ ମିଳନ
ଲାଜେ ତେ ଟଳି ମୁଁ ମଥା,
ହେଲି ମୃତ ପ୍ରାୟ ପଡ଼ ପରଶରେ
ଯଥା ଲଜ୍ଜାବତୀ ଲତା । ୮୦ ।
ହସ ହସ ହସି ଭାଷିଲେ "ଲଜ୍ଜିତେ
କି ଦେଖୁଛ ଏକାବଳି,"
" ଏତେ ଦୁଃଖ ସହ ଭୁଞ୍ଜଙ୍କୁ ସୁଖଦ
ନ ଜାଣ କି ମଦାଳସି ! " । ୮୧ ।
ବଦନେ ବସନା ରହିଲି କାମୁଡ଼ି
ଲାଜେ ନାଳଙ୍ଗ ମୁଖ,
ସଖି ଗୋ ! ସେବେଳେ ନ ପାଇଲି ଗୁହିଁ
ମନରେ ସୁଖ ଶଶିମୁଖ । ୮୨ ।
ପିନ୍ଧି ନାସାବେଶ ପାଦେ ଲାକ୍ଷାରସ
ତରଙ୍ଗ ୧ କଙ୍କଣେ କର,
ସୁକ୍ଷ୍ମ ବସନେ ଆବରି ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ,
ଗତି ଗଜ ହଂସ ପର । ୮୩ ।
ଅସିଲେ ହନେ ଗୋ ନପାରିଲି ଚାହିଁ
ଠିଆହେଲେ ପାଶେ ଧୀରେ,
ପୁଛିଲି ଉତ୍ସୁକେ କିଏ ତୁମ୍ଭେ କହ
ଏପୁରେ ଏତେ ସଜିବେ ? । ୮୪ ।
" ୨ କୁମୁଦିନୀ ବନ୍ଧୁ " କହିଲେ "ମୋନାମ"
" ୩ ପତି ନ ଦର୍ଶନ ଅଶ,"
" କର ଅଶି ଅଛ ୪ ପତି କରତା ମୁଁ
କହୁଛ କର ପ୍ରକାଶ " । ୮୫ ।
" ହେଲାରୁ କରମ ହୀନ ସିନା ମୁହିଁ
ଅସିଲି ଏପୁରେ ଏକା,"
" ନୋହିଲେ କି ଏମୁ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ କଥା
ହୋଇଥାନ୍ତା ମୋର ଦେଖା । " । ୮୬ ।
" ୫ ପତି କଦାରୁଣ ହୁଅନ୍ତି ପଛରୁ
ପ୍ରଥମେ ପକାଇ ଫାନ୍ଦେ,"
" ଶୁଣି ହସୁଥିଲି, ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଲି
ସତ୍ୟ ଏ କଥା ପ୍ରବାଦେ " । ୮୭ ।
" କର୍ମ ହୀନ ହେଲେ ନ ଥାଏ ଜଗତେ
ଲାଜ କି ମାନ ମହତ,"
" କହନ୍ତି କଥାରେ କଲି ଅନୁଭବ
ସତ୍ୟ ବେଦ ବାକ୍ୟ ବତ" । ୮୮ ।
" ସତୀ ପତିଙ୍କର ଏକ-ପତି-ପତ୍ନୀ-
ବ୍ରତ ଜଗତରେ ଜଣା,"
" ତାଙ୍କ ବିନା ଅନ୍ୟ ସମ ଦୁଃଖୀ ସତି !
ତେବେ କି ଏହା ଅଜଣା " । ୮୯ ।
" ତାଙ୍କ ଦରଶନ ବହୁକାଳୁ ମୁହିଁ
ନ ପାଇ ଏଥି ଅସିଲି," ।

(୧) ଦାଡ଼ିମ୍ବ (୨) ବନ୍ଧୁ କହିଲେ ମୋ-ନାମ କୁମୁଦିନୀ, ବା ମୋ ନାମ କୁମୁଦିନୀ-ବନ୍ଧୁ (୩) ପତି ନିଦର୍ଶନ ବା ପତିଙ୍କ ଦର୍ଶନ (୪) ପତି-ନିରତା ବା ପତିଙ୍କାରତା (୫) ପତି-ନିଦାରୁଣ ବା ପତିଙ୍କ-ଦାରୁଣ

"ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ମୋର ଅଛନ୍ତି ଏ ପୁରେ
ଲୋକଙ୍କ ମୁଖେ ଶୁଣିଲି" । ୯୦ ।
"ମୋ ପ୍ରଣୟ-ଫଳ* ରହନ୍ତୁ ଲୋକେ ଯହିଁ
କହିଲି ନିଷ୍ଠୁର ବାଣୀ,"
"ଏହିକି ରସ ପୁର, କାହିଁ ଦେବେ କହି
ଜଗ ଅଛୁ ଯୋଗ୍ୟ ନାରୀ" । ୯୧ ।

କାମିନୀ ଭାବି ନ ଜାଣି ଏଣିକି
ରହିଲି ବିଷଣ୍ଣ ମନେ,
ପୁରୁଷ ଭ୍ରମର ନୁହନ୍ତି କାହାର
କହନ୍ତି ସତ୍ୟ ବଚନେ । ୯୨ ।

ଥିଲି ପ୍ରାନ୍ତରେ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରସୂନ
ହାର ଗୁନ୍ଥା ସଯତନେ,
ହସି ହସି ଗଳେ ପିନ୍ଧାଇଲେ ହେଲି
ଦକ୍ଷିଣା ଚୁମ୍ବନ ଦାନେ । ୯୩ ।

"ଛି ଛି ଛଇଳା ହେଁ ! ନ ପାରିଲୁ ଶକ୍ତି
ଦୋଷରୁ ଏତେକ ପ୍ରଭୁତା,"
ଲାଜେ ଜଳିଗଲି ସେ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣେ
ହେଲି କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ମୂଢ଼ା । ୯୪ ।

ଖୋଲକୁ ଅଞ୍ଚଳ— ଟେକ୍ଟିଲି ଚଞ୍ଚଳ
ଘୋଡାଇଲି ନତାନନ;
ଦେଇ ଲାଜ ଭାଇଁ କେଶ ଗାଲରେ ସେ
ଦୋଇଲେ ଦେଇ ଚୁମ୍ବନ । ୯୫ ।

କେତେ ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗି— ଭଙ୍ଗୀ ଡାକ ଦେଲି
କେତେ ଅଶ୍ରି ଅନ୍ତରର,
ସ୍ତ୍ରୀ-ଜନ୍ମ-ଭାଷା ନ ବୁଝନ୍ତି ଅନ୍ୟ
ବିନା ନାଗର ନାଗରୀ । ୯୬ ।

ଦ୍ରୀଡ଼-ଅନୁକୂଳ— ମଧୁର ଧୃଷ୍ଟତା
ଉର୍ଜ୍ଜନା ମିଥ୍ୟା କୋପନ,
ରୁଚି ଅନୁକୂଳ— ମସଣ ମହତ
ପ୍ରଗଲ୍ଭ ଲଜ୍ଜାଗ ବ୍ୟଞ୍ଜନେ । ୯୭ ।

ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ରୂପେ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମ-ଳୀଳା
ରହିଛି ହୃଦେ ଅଙ୍କିତ,
ଲିଭିବାର ଥାଉ ବଢ଼ୁଛି ଦିନେ ଦିନେ
ଯେସନ ବୃକ୍ଷେ ଖୋଦନ । ୯୮ ।

ଶକତି ସମ୍ପତ୍ତି ପୁରୁଷର ବଳ
ଯୋଷାବଳ ପୁଂସ ଏକା
ବୁଝିଲି ଯଥାର୍ଥ ନାହିଁ ଭ୍ରାନ୍ତି ଏଥି
ଏହା ଅନୁଭବୀ ଲେଖା; । ୯୯ ।

"ବାଳକ ନ ଗଣ ବାଳକ ବୁଦ୍ଧି ଗୋ"
ଠିକଏ ଦେଖି ମୋ ଦୋଷ,
କହନ୍ତି ସେ, କେତେ ନିଷ୍ଠ ତହିଁର
ଆହା ! କି ନିଷ୍ଠୁ ସେ ଶେଷ; । ୧୦୦ ।

ପରଶମଣି ସେ— ତାଙ୍କ ପରଶରେ
ହେଲି ମୁଁ ଲୌହ କାଞ୍ଚନ,
ମନୁ ଯାଉ ନାହିଁ ତାଙ୍କ ଗୁଣମାନ
କେତେକି ସୋହାଗ ବଚନ । ୧୦୧ ।

ମୋ ଧବ ମାଧବ— ପ୍ରେମ ସୁରସିକ
କି କହିବି ସଖି ! ତୋତେ,
ସ୍ଥିର ନାରି ମୁହିଁ ଗୁହିକ କେମନ୍ତେ
ଭସେ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମ ସ୍ରୋତେ । ୧୦୨ ।

କାମିନୀଙ୍କ ମନ ମଜାଇବେ କୋଉଁ
ମୁକ୍ତ କଟାକ୍ଷ ହସେ,
କେତେ ଭଙ୍ଗି କରି ଖୀଡନ୍ତି କୌତୁକେ
ଅବ୍ୟକ୍ତ ପରକାଶେ । ୧୦୩ ।

ଉଠିଲି ବେଳକୁ ହୃଦୟେ ବାସନା
ରସିକା କୋମଳ ମନ

* ପଣ—ନିବାସ କିମ୍ବା ପଣ—ବାସ ।

ସ୍ନିଗ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରେ ଚନ୍ଦ୍ରା ପଡ଼େ ଆସି ଧରା
ଲଭିଲ ବୁଦ୍ଧି-ଦର୍ପଣେ । ୧୦୪ ।

ସେ ଭାବନା ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭେ ରସିକ
ଚତୁରର ଧାର୍ଯ୍ୟ ସଦା,
ନବ ମାଲ୍ୟବତ— ଗରବିକ ଗର୍ବିଣୀ
ତୁମ୍ଭେ ନ ତୁଟଇ ସମ୍ପଦା । ୧୦୫ ।

"ଥିଲା ଥିଲା ବୃଥା" ଭାଷିଲ ଭଗିଣୀ
"ଥିଲେବ ସଦ୍ଧରେ ଏତେ,
ଭଲି ଆସିଲାଣି ଶୃଙ୍ଖ-ଜିଖା-ତାସ
ପୋହଲାଣି ଦୁଃଖ-ସ୍ରୋତ" । ୧୦୬ ।

"ଏଇ କି ଏ ବୋଧ— ପାଷାଣେ ସଜନୀ
ମିଳନ-ପ୍ରଭାତ ଆସି,
ନଅରେ ମନକୁ ଦୁଃଖ-ବିଭାବରୀ
ଡାକସକୁ ଦେବ ନାଶି" । ୧୦୭ ।

କହନ୍ତେ ବେହଣୀ ଭାଷିଲେ ଅଶ୍ବିନୀ
"ଜାଣ ନାହିଁ କି ସଜନୀ!
ଦୁଃଖ ଅନ୍ତେ ସୁଖ ସୁଖଃ ସୁଖଠାରୁ
ମହତ୍ତ୍ବ ଗୁଣରେ ଗୁରୁ । ୧୦୮ ।

ବାରିଷ ନଥିଲେ ଜଣେ ପ୍ରେମର
ଦୁନିଆ ଏତେ ଆଦର,
ଘରେ ନ ରହିଲୁ ଦେଖି ଶୀତଳ
ପାନ୍ଥ ମିଳା ଗୁଲ୍ଲାବର" । ୧୦୯ ।

ଧିବକ ଦେଖ ଅଧୁନାତନ ଧାରା
ଦେଖି ଗମନ ପରେ,
ଅଞ୍ଚଳ ଭଙ୍ଗ— ର ଅତ୍ର କଥା
କହିଲେ ପଡ଼େ ମନରେ । ୧୧୦ ।

ଏହି କେଳି ପୁରେ ଏହି ପଲଙ୍କରେ
ଶୁଣିଣି ଏ ଗାନ ଭେଟି.

ଖାଡ଼ା ଲକ୍ଷ୍ମଣକେ ବାହୁବନ୍ଧେ ଜାଳ
ଧନେ ନନ୍ଦୋତ୍ସବେ ବସି । ୧୧୧ ।

ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ପ୍ରତାପ— ନେଇ ଦସ୍ତୁର
ମାରି ଭଳ ଅବସରେ,
ଭୁଲିଲ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନେଲା ଜ୍ଞାନ ହର
ବୁଡ଼ାଇ କାମ-ସାଗରେ । ୧୧୨ ।

ମୁହିଁ ବୋଲୁ ସେହୁ ଯୋଦ୍ଧା ଅନଙ୍ଗର
କହନା ତା କଥା ସହ,
କଳଯୋଡ଼ ଗଲ୍ପ ତଥାପି ନ ମଲ
କଲବଲ କରେ ରହ । ୧୧୩ ।

କହନ୍ତେ ସଲଜ୍ଜା ହସିଲେ ସରଳେ
ମୁହିଁ ମୁହିଁ ସଖୀ ଅଟେ,
ନତାନନେ ତହିଁ ଭାଷିଲେ ବେହଣୀ
ହସି ଓଢ଼ଣା ଲମ୍ବାଟେ । ୧୧୪ ।

"ଧାତ୍ୟ ଆଟେ ଦୁଣି କାଳ କି ମାଡ଼ଇ
ପଡ଼ିଲେ ତା କଥା ମନେ
ଢାଳି ନେଇଯାଇ ଜଗୃତ ଦଅଇ
ସ୍ୱର୍ଗ ନରକେ ସ୍ୱରେ । ୧୧୫ ।

କି ଅକାମିଅ ଦାରୁଣ କେ ଜାଣେ ଦୁଃଖ
ଭୁଲିଏ ମନ ସହସା,
ଦୃଢ଼ ହୃଦେ ଧରିବ କେବେଁ ନ ଭୁଲିବ
ଜନ୍ମ ପୂର୍ଣ ସେଥି ଦଶା ।" ।୧୧୬ ।

ଧନ୍ୟ ତୁ ମଦନ ଧନ୍ୟ ତୋ ଶକତି
ଧନ୍ୟ ତୋର ପ୍ରକୃତି,
ଯା ପଲଭେ ନାହିଁ କେହୁ ଜଗତ
ନ ଲୁଟଇ ଭ୍ରମ ଧାର । ୧୧୭ ।

ଅର୍ବାଚୀନ ନର କଥା କି କହିବ
ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ମହେଶ୍ୱର,

* କମିଅ—ମୁନିକ ।

ତୋ କୁନ୍ତଳେ ପଡ଼ି ଦିଶଇ କି ଶ୍ରୀନ
ମୁକ୍ତା-ଗ୍ରଥିତ-ନୀଳ-କାଚ ।୧୧୮।

ତୋ ଶିର ପରଶେ ଶରତ ଯାମିନୀ
ଉଠେ ଶଶୀ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ
କରତଳ ଗତ ଖ୍ୟାତେ ଲବ୍ଧପଦ
ଧାନ ତମ୍ବୂତଳ ବାସୀ ।୧୧୯।

ଶତ ବରଷର ଜରା-କମ୍ପିତ-ଶିର
ଦନ୍ତମୁଣ୍ଡ ବୃଦ୍ଧଗଣେ,
ହେନେ ମଦନ ପଥ ଯୁବା ହୋଇଯାନ୍ତି
ତୋ ଶିର ପରଶେ କ୍ଷଣେ ।୧୨୦।

ଘୂର୍ଣ୍ଣ ଘୂର୍ଣ୍ଣାନ୍ତରେ ଯିବାକୁ ଯେ ନାହିଁ
ହୁଏ ଅଟେର ସନ୍ଧ୍ୟାଗମେ
ଭ୍ରମେ ଯେ ଏକାକୀ ନିଶୀଥେ ଶ୍ମଶାନେ
ତମୋମୟ ଅମାଘନେ ।୧୨୧।

ନିର୍ଲଜ୍ଜ ହୁଅଇ, ମୁଗ୍ଧା ନବାଙ୍ଗିନୀ
କୋଣ-କୁଳବଧୂ କ୍ଷଣେ;
ମହା ଯୋଗୀଜ୍ଞାନୀ ହୁଏ ମହାଜ୍ଞାନୀ*
ତୋ ଅଙ୍ଗ ପରଶନେ ।୧୨୨।

କି ନ କରିପାରୁ ରେ ଦର୍ପ, ତୁହି
ସର୍ବ ଦର୍ପହାରୀ ଭବେ,
ଯା ଇଚ୍ଛା ତା କରୁ ତୋ ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରେ
ମୁଗ୍ଧ ଚରାଚର ସର୍ବେ ।୧୨୩।

ବିଷ କି ଅମୃତ ନ ପାରିଲି ଚିହ୍ନି
ତୋ ଶର ଧରଣ କାଳ,
ବିଷ ସମ ହୃଦ ଦହଇ ପ୍ରକୃତ
କଳୁ ଲବଣ-ସୁଧାସମ ।୧୨୪।

ଏ ସଂସାର ମରୁ— ତୁମେ ଏକା ତୁହି
ତରୁ-ତଳ-ମିଷ୍ଟ-ଜଳ,
ଯା ପାଇ ସୁଦୃଷ୍ଟ ପାଟପାଟର ଜଳକେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଶୃଙ୍ଖଳ-ଦଳି ।୧୨୫।

ଏକା ଥାଉରେ ତୁହି ଭୂମିକ ଦେଉଗଃ
ମଣି ମଳୟ ପବନ,
ହ୍ରାଣି ମଦନ ଦୋଷ ଦେଉଛି ଶକ୍ତି, କଳୁ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ୍ୟ ରତନ ଦୀପ ।୧୨୬।

ହେ କନ୍ଦର୍ପ, ତରୁଣ ନ ଥାଉ ଯଦ୍ୟପି
ମାନବ-ସମାଜେ ଭବେ
କି ଜାଣନ୍ତି ନର ପ୍ରେମ ସୁଖ ସ୍ୱାଦ
ରହୁ ସଦା ଜଡ଼ ଭବେ ।୧୨୭।

ଏହୁ ବେଳ କାଳେ ଋଷି ଲୁକର୍ଷି
ସର୍ବ ଶିଷ୍ୟଗଣ ସଙ୍ଗ,
ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ଦ୍ୱାରେ, ପଟୋଳିର
ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ରେ ବାର୍ତ୍ତାବହ ।” ୧୨୮ ।

ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲ ପରୁ ବହୁଗଲେ
କାନ୍ତ ମାତ୍ର କାମାମୋଦେ
ତପସ୍ୱୀ-ପ୍ରବର ଧୂତାବିଭ ଦେଖି
ଚୂର୍ଣ୍ଣିଲେ ଭୀଷଣ କୋପେ ।୧୨୯।

ତପସ୍ୟା ପ୍ରଭାବେ ଜାଣିଲେ ମହର୍ଷି
କାମେ ମତ୍ତ ତାପସନ୍ତ,
ଅତଏ ପ୍ରକାରେ ବଚନ କହେଣି
ଭୂଷିଲେ ସକ୍ରୋଧେ ଯତି ।” ୧୩୦ ।

“ଭଦ୍ରଲୋକ ପଥ ଯୋଗ୍ୟ ନୋହୁ ତୁହ
ଯାଅ ମୋର ଅଭିଶାପେ,
ଜନମି ମରତେ ଭୁଞ୍ଜ ମୃତ୍ୟୁ ଦୁଃଖ
ପ୍ରାଦୁର୍ଭୂତ ଏହୁ ପାପେ ।” ୧୩୧ ।

ଶୁଣି ନିଦାରୁଣ— ବାକ୍ୟ ଯତୀଙ୍କର
ବାଣ-ବିଦ୍ଧ ଏଣ ସମ,

* ମହାଜ୍ଞାନୀ—(ମହା—ଅଜ୍ଞାନୀ)— ମହାମୂର୍ଖ ।

ପଡ଼ ପଡ଼ ତଳେ କାନ୍ଦିଲେ ବଳକେ
ଛଡ଼ି ଛଡ଼ା ନର-ଜନ୍ମ ।" ୧୩୨ ।
ଧାଇଁ ମହର୍ଷିଙ୍କ ପାଦ ଧରି କାନ୍ଦ
କହିଲେ "ହେ ତାତ ! ବାରେ,
କ୍ଷମ ଦାସ ଦୋଷ ନ ହେବି କୁଣ୍ଠିତ
ଅଛ ଅଟଥି ସଂସାରେ ।" ୧୩୩ ।
ଛତନ୍ଦର ଶୁଣି କାରୁଣ୍ୟ ବଚନ
ମ୍ଳାନ ହେଲେ ପରନ୍ତପ,
କାଦମ୍ବିନୀ ଆର ଅଜସ୍ର-ପତନେ
ଯଥା ଦାବ-ଦଗ୍ଧ ବନ । ୧୩୪ ।
ହେ ବତ୍ସ ! ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସନ୍ଦେହେ ସମ୍ମୁଖେ
ଭାଷିଲେ ସଦସ୍ୟେ ମୁନି,
ବ୍ରାହ୍ମଣ-ବଚନ କେବେ ବା ଖଣ୍ଡନ
ହୋଇଛି ଅଛୁଡ଼ ଶୁଣି ? । ୧୩୫ ।
ନର ନାରାୟଣ ଜନ୍ମିବେ ଭାରତେ
ହୋଇବୁ ତହିଁ ଜନମ,
ହେବୁ ନାରାୟଣ ଭକ୍ତିବେନ୍ଦ୍ର ତୁହି
ବୀରଗଣେ ଅଗ୍ରଗମ । ୧୩୬ ।
ନ ଲଭବ କ୍ଳାନ୍ତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୋକ କଷ୍ଟ
ଜନ୍ମ ପୁଣ୍ୟ ଘାଣ୍ଟୁ କୂଳେ,
ହୋଇବୁ ସହାୟ କୁରୁ ଯୁଦ୍ଧେ ତୁହି
ଏ କଥା ଜାଣ ତୁ ଯୁଝେ । ୧୩୭ ।
ସପ୍ତରଥୀ ମିଳି ସେହି ମହାହବେ
ବଧିବେ ଅନ୍ୟାୟ ରଣେ,
ଷୋଡ଼ଶ ବରଷ ଶେଷେ ତୁ ଫେରିବୁ
ପୁଣି ଏ ଚନ୍ଦ୍ର ଭୁବନେ । ୧୩୮ ।
ନର ନର ଲୋକ କେମନ୍ତ ସଖି ଗୋ
କେମନ୍ତ ତହିଁ ପ୍ରାଣୀଏ,
ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାର— ରୀତିନୀତି ମାନ
ଦର୍ଶାଇବ ମୋତେ କିଏ । ୧୩୯ ।
କେଉଁ ଭାଗ୍ୟବତୀ— ଅଙ୍କେ ପଡ଼ି ଅଜ
ହୋଇଛ ଦୁଃଖିନୀ ପତି,
କେମନ୍ତ ସେ ଯୋଷା ନାସ୍ତି ଶିରୋଭୂଷା
ଦରଶନେ ବଳେ ମତି । ୧୪୦ ।
କହୁଁ କହୁଁ ଶୋକ ଅଧିକ ଉଚ୍ଛୁଳ
ତାପ ଯୋଗେ ଯଥା ପୟ,
ନାଶିଲେ ସଖିଏ ସେ ଶୋକ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ
ବାକ୍ୟ-ତୈଳେ, ବୋଧ ମୟ । ୧୪୧ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ ।

(ଅଶ୍ୱିନୀଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନପୁର ଗମନ)

ଦେଖି ସେ ବିକଳ ଦଶା ପାଟରାଣୀଙ୍କର
ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ ବଚନେ ସଖେ କହିଲେ ବୁଝାଇ,
ବିପଦେ ଅଧୀର ହେବା ନୁହଇ ଉଚିତ,
ଜାଣି ନଜାଣିଲା ପରି କିପାଁ କର ଶୋକ ?
ଜୀବନ-ସରିତ-ସ୍ରୋତେ, ସୁଖ-ଦୁଃଖ-ରାଶି ।
ବୁଦ୍‌ବୁଦ ଆକାରେ ଉଠେ ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ କେତେ,
ସମସ୍ତ ଜୀବନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏଭାବେ ଜଗତେ;
ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ, ଚିରସୁଖୀ, ଚିରଦୁଃଖୀ,
କୁହେ କେହି ଜଣେ, ଜାଣନାକି, ତମୋମୟୀ
ନିଶିଶେଷେ ହାସ୍ୟମୟୀ ଉଷା ଆସେ ପୁଣି ?
ଚକ୍ରପରି ସୁଖ ଦୁଃଖ ଘୂରେ ପରା ସଦା,
ମାୟାରାଜ୍ୟ ଚଳେ ସିନା ଏହି ବିଧି ବଳେ,
କି କହିବି ଆଉ, ଦେବି, ଜ୍ଞାନମଣି * ତୁମ୍ଭେ,
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କହିବା ସିନା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତର,
ଦୁଃଖ ବିଭାବରୀ ଦେଖ ଆସିଲାଣି ପାହି,
ଅଚିରେ ଆସିବେ କାନ୍ତ ଫେରି ତବ ପାଶେ,
ସେତେବେଳେ ଭାସିବ ପୁଣି ଆନନ୍ଦ ସାଗରେ ।
ଉତ୍ତରିଲେ ଶଶୀପ୍ରିୟା ଗଦ ଗଦ ଭାଷେ
ଅଛି କି ଏଭଳି ସୁଖ ଏ ପୋଡ଼ା କପାଳେ,
ସତେକି ଫେରିବେ କାନ୍ତ ଦେଖିବି ନୟନ
ସତେକି ଦୁଃଖିନୀ ଭାଗ୍ୟେ ଆସିବ ସେଦିନ !
ନ ହୁଏ ପରତେ ମୋର ଅଶ୍ୱିନୀ ସେ କଥା;
ଦୁଃଖବେଳେ ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ସୁଖ ବେଳେ ଯେବେ
ମନେ ହେବ, ସତ ! ତେବେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ସୃଷ୍ଟି
କିପାଁ ଭବେ, ଚନ୍ଦ୍ରିକାର ଛାୟା-ସୁଦ୍ଧା ଥାଏ
କିଗୋ ଦେବ ! ଦିନମଣି ଅସ୍ତଗତେ ଆସେ
ଯେବେ ରାତ୍ରି ଏହିରୂପେ କୁ । କୁହୁ ହେଉ-
ହେଉ ଦୁହେଁ, କରଯୋଡ଼ି ଜଣାଇଲା ଦାସୀ
ଅଧିଦ୍ୱାରେ "ମହାଯଶା ମହର୍ଷି ନାରଦ,
ଦ୍ୱାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଅଛି, ଶାସ୍ତ୍ରମ୍ ଦର୍ଶନ
ତାଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ କହି ପେଷିଲେ ବାରତା"
ମହର୍ଷିଙ୍କ ଆଗମନ ଶୁଣିଣ ଅଶ୍ୱିନୀ
କହିଲେ ଆହ୍ଲାଦେ "ଦେବ, ନ ହୁଅ କାତର
ଜଣାଇବେ ସବୁ ବାର୍ତ୍ତା ଦେବର୍ଷି ମର୍ତ୍ତ୍ୟର
ମନୋବାଞ୍ଛା ଆଜ ନିଶ୍ଚେ ହୋଇବ ପୂରଣ ।"
ଏହାପରେ ଭବ, ଯାଇ ମହର୍ଷି ସମୀପେ
ଭକ୍ତିଭାବେ ପ୍ରଣମିଲେ ମୁନି ପାଦେ ସବେ
ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଋଷି ଜିଜ୍ଞାସିଲେ "ଭଦ୍ର
ମାତଃ ! କୁଶଳ ବାରତା" ବାଷ୍ପାକୁଳ ନେତ୍ରେ
ସତୀ ମୁନି ପାଦେ ଧରି ଗଦ ଗଦ କଣ୍ଠେ
ହାୟ କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ, "କି ଅବା ନଜାଣ୍ତୁ
ପିତଃ ! ଦୁହିତା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କଥା, ବିଦାରଇ
ହୃଦ ମୋର, କି କହିବି, ଶ୍ରୀବତ୍ସେ ସେ ସବୁ-
କଥା,—ଷୋଡ଼ଶ ବରଷ ହେଲା ଅନାଥିନୀ
ହୋଇ କି କଷ୍ଟ ପାଇଲି" ଏତେକହି ଉଚ୍ଚ-
କଣ୍ଠେ କାନ୍ଦିଲେ ବିକଳେ—କେ ଯେତେହେ ତପଇ

---

* ପଣ୍ଡିତା ସ୍ତ୍ରୀ

କ୍ଷଣ କାଳ ଦେଶେ ବସି, ଦୁଃସହ କଷଣ
ହୃଦ ଅବଲୋକନ କରି ବହିଲା ଲୋତକ
ରୂପେ ଦର ଦର ନେତ୍ରୁଁ, ଶୈଳ ହୃଦ-ଜଳ
ଯଥା ପ୍ରସ୍ରବଣ ଅଙ୍ଗୁ, ସଦନ୍ତେ ସସ୍ନେହେ,
ଆଶ୍ୱାସେ ସତୀଙ୍କୁ ତେବେ କହିଲେ ମହର୍ଷି.
"ନ ହୁଅ କାତର ମାତଃ ଚନ୍ଦ୍ର କୁଳ ଲକ୍ଷ୍ମି !
ଅଚିରେ ଫେରିବେ ତବ ପ୍ରାଣକାନ୍ତ ପୁରେ,
କହିଲି ନିଶ୍ଚୟ ବାଣୀ ଶୁଣ ମା ରୋହିଣି !
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ତୋହପରି ବଞ୍ଚା ଯେବେ ହେବେ
ମା ! ଅଧୀର ନ ହେବ କେ ବର୍ଷେ ଆଉ କହ;
ଅଛନ୍ତି ଭୁଗିଲେ ତବ ଧବ ଯମ ଧାମେ,
ଜନ୍ମିଛନ୍ତି ପାଣ୍ଡୁ ବଂଶେ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ନାମେ
ଇନ୍ଦ୍ରଜ ଅମ୍ବଜ ହୋଇ, ପିତା ସମ ପୁତ୍ର,
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ହୋଇଛନ୍ତି ବସଃ ତନୟା,
ସେବୁଛନ୍ତି ଅହର୍ନିଶ ଛାୟା ସମ ରହି
ଭୋଗୁଛନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରଜ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ;
ନର ଲୋକ କଷ୍ଟ ତାଙ୍କୁ ନ ଲାଗଇ କିଛି
ଶତଦଳ ଦଳେ ଯେସନେ ପଙ୍କିଲ ସଲିଳ"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ରୋହିଣୀ ତେବେ ଉଦ୍ବେଗେ ଋଷିଙ୍କୁ
"ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଚିତ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ପିତଃ !
କି ଭବେ ଅଛନ୍ତି ମମ ପ୍ରାଣପତି କାହିଁ ।
କହିବେ ଫେରିବେ କେବେ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ ପୁଣି
ଦୟା କରି କହ ପିତଃ ! ଉପାୟ ଏହାର ।"
"ନ ପାରିବ ସାଧି ମାଗୋ ! ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ତୋହର"
ତେବେ, ଶୁଣ ମା ରୋହିଣି ! ଯେ ରୂପେ ହୋଇବ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୋବାଞ୍ଛା ତୋର; ଯାଅ ସ୍ୱର୍ଗ ଦେବୀ
ପାଶେ, ଜାଣନ୍ତି ସେ ସବୁ କଥା ତନ୍ନ ତନ୍ନ
କରି, ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାରେ ଯେସନେ ଦେହ ତତ୍ତ୍ୱ
ଜାଣି, ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଅଗ୍ରେ
ନାଚେ, କି କହିବ ଆଉ, ତାଙ୍କ କୃପାବଳେ
ପାରିବୁ ଦେଖି ତୁ ମାଗୋ ! କିରୂପେ ଭୂଲୋକେ
ତବ ସ୍ୱାମୀ କରୁଛନ୍ତି" ଏତେ କହି ତହୁଁ
'ରାଧାକୃଷ୍ଣ ରାଧାକୃଷ୍ଣ' ଉଚ୍ଚାରି ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର
ଉଠନ୍ତେ ସେ ସ୍ଥାନୁଁ, ମୁନି ପାଦେ ପ୍ରଣମିଲେ
ସରବେ ସେଠାରେ; କଲେ ଆଶୀର୍ବାଦ ମୁନି
"ଚିର ଅବୈଧବ୍ୟ ଭୋଗ ସର୍ବେ ପୁତ୍ରକାମ୍ୟେ,-
ଶାନ୍ତି ପୁଷ୍ଟି ତୁଷ୍ଟି ହେଉ," କହି ମହାପର୍ଣ୍ଣା
ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର ବୀଣା ବଜାଇଁ ବଜାଇଁ ।
ଭକ୍ତି ରସେ ଢଳ ଢଳ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମେ ଭୋଳା
ପୁଲକ ଅନ୍ତର ସଦା ମହାନନ୍ଦମତ୍ତ,
ରାଣୀ ମୁଖ ଚାହିଁ ତେବେ କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ,
"କୁଟୁମ୍ବ ଅଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯିବା ନୁହଇ ଉଚିତ ।
ତବ ଆଶୀର୍ବାଦେ ମୁହିଁ ଯିବଇଁ ଏକାକୀ,
ନିଶ୍ଚେ ମୁଁ ଆଣିବି ସଙ୍ଗେ ଦେବୀଙ୍କୁ ଏ ପୁରେ,
ଏତେ କହି ସୁକେଶିନୀ ଉଡ଼ନ୍ତେ ଆକାଶେ
ଉଡ଼ୁପତି-ବଧୂ ତେବେ କହିଲେ ବିଷାଦେ
ଯାଅଲୋ ଅଶ୍ୱିନି ! ତେବେ ଯାଅ ତ୍ୱରା କରି
ଦେବୀ ପାଦ ପଦ୍ମେ ସବୁ କହିବୁ ଏ କଥା
ନାହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ ଆଉ କହିବୁ ଆଲୋକ
ହତଶ୍ରୀ ହୋଇଛି ପୁରୀ ଶ୍ରୀକାନ୍ତ ବିହୁନେ,
କି ନେ ବର୍ଷି ନିରନ୍ତର କହିବୁ ଅଶ୍ରୁର,
ପଶୁଛି କାତରବାରେ ପଚାରିବୁ ତାଙ୍କୁ
ନ ପଡ଼ଇ କି ମନେ ଆଉ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକ କଥା,
ନିତ ନିତ ନିଶି ଯୋଗେ ଆସୁଥିଲେ ଯହିଁ
କହୁଥିଲେ ମୁହିଁ ମୋତେ ଝିଅଲୋ ତୋହର
ନ ଦେଖିଲେ ମୁଖ ବାରେ ନ ଲାଗଇ ମନ
ଦୁହିତା ପରିପ୍ରାୟେ ମୁହିଁ ସ୍ନେହ କରେଁ ତୋତେ
ଲାଗେ କି ରୋହିଣୀ ତୋର ମାତା ପରି ମୋତେ ?
କି ଦୋଷେ ବଞ୍ଚିତା ସୁତା ସେ ଅମିୟ ବାକ୍ୟ
ହେଲଣି ମୁଁ ଦୋଷୀ, ମୁଁ ତା ଦୋଷ ପରିହାର,

ଅଟେ କି କଠୋର ? ଅତି କି କଠିନ ମୁହିଁ;
ପଞ୍ଚଶରଙ୍କ ବସିଥିବ କି ଆଡିଶି ଶିବ,
ଶୃଙ୍ଗଶିଖା ଶୃଙ୍ଗେ ଯଥା କାଦମ୍ବିନୀ ଆସି;
ଏକଥ ଚିନ୍ତନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବୁ ଅଶନି ।”
ବଧୂ-ବାଦ୍ୟଧ୍ୱନି ସଖୀ ବିଦ୍ୟୁତ-ବରଣୀ
ବିଦ୍ୟୁତ ଗତିରେ ଭେଦି କାଦମ୍ବିନୀ-ଦଳ
ଉଡ଼ିଲା ଅମ୍ବରେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱତରେ ଯାଇ
ନବୀନା-ଅଙ୍ଗନା-ଅଙ୍ଗ-ଭଙ୍ଗିମା-ପ୍ରତିମ
ପବନ ନପାରି ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗି ବାଳାର
ରୂପେ ରୂପେ ଶୃଙ୍ଗ ବାକ୍ୟ କହିଲା କର୍ଣ୍ଣରେ
ଉଡ଼ାଇ କୋମଳ କେଶ ଦୁକୂଳ ସଧୀରେ
ଶୀତଳିଲା ସ୍ୱେଦ ଅଙ୍ଗୁ ଶୋଷାଇ ତୋଷାଇ;
ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ଲମ୍ପଟେ ଏ ରୂପେ
ଧାଇଁବୁ କରନ୍ତି ଘୃଣା ନ କରନ୍ତି ମନେ;
ନୂପୁର କଙ୍କଣ ସଙ୍ଗେ ମଧୁର କିଙ୍କିଣୀ
କଠୋର ନିତମ୍ବୋପରି କ୍ଷୀଣ କଟି ତଟେ
ଝିଣି ଝିଣି କଣି ହୋଇ ବାଜିଲା ମଧୁରେ:
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱତରେ ଯେତେ ଉଠି ଅଛି ବାମା
କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ରତର ତେତେ ହେଉଛି ପ୍ରତିମା;
ମଧୁର ସିଞ୍ଜିନୀ † ଯେତେ ଶୁଣୁଥିଲା କିନ୍ତୁ
ଉତ୍କଣ୍ଠି ବେହେଣୀ ଯାହା ଶୁଣୁଥିଲେ ରଙ୍ଗ,
ଅମ୍ବୁଜନୟନା ତେବେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ନୟନେ
ଚାହିଁଲେ ଅନାଇଁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖ ହୋଇ
ଲେହିଲା ବସନ ତଳେ ଦିଶି ବକ୍ଷ ଶିରୁ,
କ୍ଷୀଣ ବକ୍ଷ ପୀନ ସ୍ତନ ଦିଶିଲା ମଞ୍ଜୁଳ,
ଯଦ୍ୟପି ଶୋଭେ ଯଥା ଧରଣୀ ଉରସେ,
କୁମ୍ଭ-ଯୁଗ ସକୋତନେ, ଅଦ୍ଭୁତ ଦର୍ଶନ
ହେଲା ଅନାବୃତ ରୂପ, ତାଂ ଦେଖି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ
ଅଧଃ ପରିଦୃଶ୍ୟ, କ୍ରମେ ହେଲା ସଙ୍କୁଚିତ,
ଶୃଙ୍ଗ ମାନେ ରହିଗଲା ବାମେତର ନେତ୍ର;
କ୍ଷୁଦ୍ରତର ବାମା କ୍ରମେ ହେଲା ସୂକ୍ଷ୍ମ ତର
ଦିଶି ଶେଷେ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ରୂପା ତାରା ଯଥା;
ପ୍ରତ୍ୟୂଷ-ଉଷସେ * ଲୀନ ହୋଇ ଯାଏ କିମ୍ବା
ସୁନୀଳ ଜଳଧି ଜଳେ ନୌକା ଯେସନ,
ଗୃହ୍ନ ଗୃହ୍ନ ମିଶିଯାଏ ସାଗର ଗର୍ଭେ,
ବାହ୍ୟ ନେତ୍ର ଲୁପ୍ତ ଯାଇ ମାନସ ନୟନେ
ରହିଲା ଅଙ୍କିତ ରୂପ ବେହେଣୀର ତେବେ
ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ମଣିଲେ ଗିରୁ, ନିମିଷେ ବରଷ;
ଲମ୍ଫାଇ ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ କାଳଯାପେ ବିନା ଦଣ୍ଡ;
ଏ ରୂପେ ଜଗତେ ଯେତେ ଦୁଃଖିଜନ ପାଶେ;
ମନେ ମନେ ଭାବନ୍ତି ସେ ପନ୍ଥଶୂନ୍ୟ ପଥ,
ନିବଦ୍ଧି ସୁରମ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ସ୍ୱପ୍ନ ନିବାରିବ
ପରଶଂସେ ସେ ମନେ ଅଶ୍ୱିନୀ ଅଧୁନା;
ସାଦରେ ବସାଇ ଦେବୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚନ୍ଦ୍ର ପକ୍ଷ
କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ କର ଭରି ଲୋକ କଥା
ଲୁଚିଲେ ଅଛି କି ମୋର ବେହେଣୀ ଦୁହିତା ।
କ୍ଷଣ ପରେ ଶୁଣି ପୁଣି ପକ୍ଷୀ କଣ୍ଠ-ରବ
ଉତ୍କଣ୍ଠେ ଭାବଇ କିବା ଅଇଲା ଅଶ୍ୱିନୀ !
ଉଦ୍ବୃତ୍ତ ଦେଖାଇ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ କେହୁ କେଉଁଣି ନାହିଁ ।
ଯୁବତୀଙ୍କ ପଦେ ପଦେ ବିପଦ ଆଶଙ୍କା
କହ କେବେ ଭାବେ ବାଳୀ ଘଟିଲା କି ଅବା
କୋଣ୍ଡି କି ବିଳମ୍ବ ଏତେ ହେଉଅଛି କାହିଁ ?
ଦଣ୍ଡେକ୍ଷଣେ ଭାବେ ପୁଣି ବହୁଦୂର ପଥ –
ଗମନାଗମନେ ଯିବ ବହୁକାଳ ଲାଗି;
ସଂଶୟ ଦୋଳାରେ ପଡ଼ି ଝୁଲୁଛି ଏ ରୂପେ
ନାନାଭାବେ ଗୁଣିଗୁଣି କଠୋ କେତେ ମନେ,

† ଅଳଙ୍କାର ଧ୍ୱନି ।   * ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ ।

ବସୁଛି ଉତ୍କଣ୍ଠା-ଯଥା ବିରହୀ ମାନସର
ଲକ୍ଷ୍ୟ ନାଗର ଆଶେ, ବନେ କୁଞ୍ଜେ ଯେବେ ।
ରୋହଣୀ ରାଣୀଙ୍କ କରୁ ନିଗତ ହୃଦୟେ,
ଆଶାଦେବୀ, ହେଲେହେଁ ସେ କୁହୁକିନୀ ବଡ଼
ଦୟାବତୀ ଆହା ! ଦେଉଅଛି ପ୍ରବୋଧ ସେ
ନ ହୁଅ କାତର, ଶୀଘ୍ର ଆସିବେ ଅମ୍ବିକା ।"
ଅମ୍ବା ବିନା ବଞ୍ଚାଉଛି ସଂସାରେ ଜୀବଙ୍କୁ
ନ ଥାନ୍ତା ଯଦ୍ୟପି ଆଶା ମାୟାମନ୍ତ୍ରେ ଭରି
କେ ଲଭନ୍ତା ବଞ୍ଚିବାକୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଜଗତେ ।
*ଦ୍ୱୟ-ବଧୂ-ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ଯାଇ,
ଦେଖିଲେ ଶୂନ୍ୟରେ ଏକ ବହୁକଷଣ ପରେ
ତମୋ-ମଣ୍ଡପପ୍ରାୟ, ମଧ୍ୟ ଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ,
ଅମାନିଶି ବିଭୀଷଣ ହୁଅଇ ଯେମନ
ଘନ କାଦମ୍ବିନୀ ଯେବେ ଆବରେ ଅମ୍ବର;
ପ୍ରବେଶ ପାର୍ଶ୍ୱେ ନାରୀ ଏକ ରକ୍ଷିଣୀ-ରୂପରେ
ନଗ୍ନଘଟ କର ଦୁହୁଁ ଦେଖିଲେ ଅମ୍ବିକା
ରହିଛି ପୁଛିଲେ ଯାଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ପାଶେ
"କେ ତୁମ୍ଭେ ଭ୍ରମୁଛ ଏହି ତମୋମୟ ପୁରେ ?
କହିବ କି ଦୟା ବହି ସୁଭଦ୍ରା ସଖିକେ
କେଉଁ ପଥେ ଯିବ ମୁହିଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପୁରେ !"
"କେ ତୁମ୍ଭେ ଅଇଲ କାହିଁ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତବ
କିବା ପ୍ରୟୋଜନ ପୁଣି ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ପୁରେ ?
ଉତ୍ତର ପ୍ରଥମେ, ପରେ ପାଇବ ଉତ୍ତର ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଏହିରୂପେ ନଗର ରକ୍ଷିଣୀ;
"ଅଇଲୁ ମୁଁ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକୁ, ନାମ ମୋ ଅମ୍ବିକା,
ବଧୂ-ବନ୍ଧୁ ପେଷିଛନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପାଶେ,
କହିଲି ଯଥାର୍ଥ, ଅଉ ନ ସନ୍ଦେହ କରନ୍ତୁ,
କହି ଦୟାବହି କେଉଁ ପଥେ ଯିବି ମୁହିଁ
ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପୁରେ ।" "ଏହି ତାଙ୍କ ପୁରୀ ମାତ୍ର
ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ବିନୁ କେହି ନ ପାରେ ପ୍ରବେଶି;
ରହ କ୍ଷଣେ ଆସୁଛି ମୁଁ ଜଣାଇ ଦେବୀଙ୍କୁ"
ଏତେ କହି ଚଳିଗଲା ରକ୍ଷିଣୀ ତତ୍କ୍ଷଣେ
ମିଳିଲା ଏ ଶମ୍ପା ଯେସନେ ନୀରଦ ଉଦରେ;
କ୍ଷଣପ୍ରଭାରୂପୀ ପୁଣି କ୍ଷଣକରେ ଆସି
ସମ୍ଭାଷି ସୁସ୍ୱରେ 'ଆସ' ବୋଇଲା 'ମୋ ସଙ୍ଗେ'
ଚଳିଲେ ଅମ୍ବିକା ଧୀରେ ରକ୍ଷିଣୀର ସଙ୍ଗେ ।
ନିବିଡ଼ ତମସାବୃତ ହୋଇଛି ସେ ପୁରୀ
ଅମାନିଶି ଘଟେ ଯେସନ୍ତେ, ଘନ ଘନାବରେ,
ସୂଚୀ-ଭେଦ୍ୟ-ଅନ୍ଧ ମାତ୍ର ନାହିଁ ସେ ତମିରେ,
ନ ଦିଶେ ଆକାଶେ ତାରା ନ ସ୍ୱନଇ ବାୟୁ,
ତମସାବରଣେ ଧରା ଦିଶେ ଏକରୂପା
ନ ମର୍ମରେ ପତ୍ର କମ୍ପା ନ ରବଇ ଝିଲ୍ଲୀ,
ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ ସର୍ବ ମନ୍ତ୍ର ମୁଗ୍ଧ କିବା !
ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଭୀଷଣତା ବଢ଼ାଏ ଦ୍ୱିଗୁଣ;
କିଛି ଦୂରେ ଯାଇ, ଦୂରେ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗୃହ ସ୍ନିଗ୍ଧ ମୃଦୁ ଆଲୋକେ,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେସନ୍ତେ ଚିର ସ୍ଥିର ଝଳେ
ସୌଦାମିନୀ ରହିଅଛି ହାସ୍ୟମୟୀ ବେଶେ;
ଦିଶେ ସେ ଆଲୋକେ ଏକ ବିଶାଳ ଧାମ ନ୍ୟ
ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ସୁମଞ୍ଜୁଳ ନୟନାଭିରାମ;
ନଦ, ନଦୀ, ବନ, ଗିରି, ଦ୍ରୋଣୀ ସଙ୍କଟ,
ଅଧିତ୍ୟକା, ଉପତ୍ୟକା, କାନ୍ତାର ବିସ୍ତୃତ,
ଅଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ସର୍ବ ଅମ୍ବିକା ନୟନେ;
ଦୂରୁ ନୀଳ ନୀରଦ ଅଙ୍ଗେ ଶିଖରର ଶୃଙ୍ଗ
କାହିଁ ବା ମିଶିଛି (ଯୋଗବଳେ ଯୋଗୀବର
ମିଶାଉଛି ଆତ୍ମା କିବା ପରମାତ୍ମା ସଙ୍ଗେ)

* ଅମ୍ବିକା

କାହିଁ ବା ପ୍ରାଚୀରକାରେ ରହିଛି ବେଷ୍ଟିତ
ରେଖିଣ ନୟନ-ପଥ ଦର୍ଶକର ଦୂରେ;
ଝଙ୍କାର କାନନ-ଶ୍ରେଣୀ ବିଶାଳ ବିସ୍ତୃତ,
ଝର ଝର ଝରେ କାହିଁ ବହେ ନିର୍ଝରଣୀ,
ଶିଖର-ପତିତା ସ୍ୱଚ୍ଛନୀର ଦିଶେ ଯାର
ସ୍ୱଚ୍ଛତର ପୁଣି, ମସୀ ଶ୍ୟାମ-ଶୈଳ-ଅଙ୍ଗେ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ସ୍ୱଚ୍ଛାଲେକେ, ଦିଶେ ଗୁରୁ ଯଥା ଶ୍ୱେତ
ଉତ୍ତରୀୟ, ସୁବିଶାଳ ବୃକ୍ଷ ବକ୍ଷେ ନନ୍ଦ-
ନନ୍ଦନର । ଶ୍ରୁତି ସୁଖକର ବାଦ୍ୟ ଧ୍ୱନି
ଶୁଭିଲା ଅଦୂରେ, ବ୍ୟଗ୍ରେ ଅନାଇ ବିସ୍ମୟେ
ଦେଖିଲେ କାନନ ଏକ ଶ୍ୟାମଳ ସୁଦୂରୁ
ଦିଶଇ ସୁଦୂରୁ ତହିଁ ସୁରମ୍ୟ ଆରାମ
କନକ-ପ୍ରସୂନ-ପ୍ରସୂ, ଠାବେ ଠାବେ କୁଞ୍ଜ-
ବନ ଦିଶେ ଗ୍ରନ୍ଥିତର; ପୁଞ୍ଜ ପୁଞ୍ଜ ପୁଷ୍ପ
ପ୍ରତି କୁଞ୍ଜ ଫୁଟେ; କୁହୁ କୁହୁ ପିକରବ
ଉଠେ ମୁହୁର୍ମୁହୁ ତହିଁ ଉଦ୍ୟାନ ହୃଦୟୁ
ଅଶ୍ରୁତ ପୂରବ କେତେ ପକ୍ଷୀ କଣ୍ଠରବ
କର୍ଣ୍ଣବ୍ୟଞ୍ଜୀ, କର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱେ ଢାଳେ ସୁଧା, ଆଦ-
ରଧାତ୍ମକ, ଆହା ପୁଷ୍ପ-ଧନୁ ଦେଲା କିବା
ଅଲକ୍ଷେ ଅନଙ୍ଗ ଖରେ ମାରଇ ମରମେ ।
କି କହିବ, ଥାଉ ଅନ୍ୟକଥା, ଶୁଣିଣ ଯେ
ଧ୍ୱନି, କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଯୋଗୀ ମନ, ହେବ କେନ୍ଦ୍ର-
ଚ୍ୟୁତ; ନାନା ଜାତି ପଶୁପକ୍ଷୀ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ,
ଶ୍ୱେତ, ପୀତ, ଲୋହିତ ବା କେହି ନାନାରଙ୍ଗେ
ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଛି ଅହା ! କି ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ।
ଶଶକ ଶଶକୀ ସହ କୁରଙ୍ଗ କୁରଙ୍ଗୀ,
ଅଜ-ମେଷ-ବୃଷ-ଗାଭୀ-ଅଶ୍ୱ-ମହିଷାଦି,
କପୋତ-କପୋତୀ, କହୁଁ ପିକ ପିକବଧୂ,
ଚରୁଛନ୍ତି, ଉଡୁଛନ୍ତି ନିର୍ଭୟ ହୃଦୟେ;
କି ସୁନ୍ଦର ଶତ ଶତ ପୁଷ୍ପିତ ବଲ୍ଲରୀ
ମାଧବୀ ମାଳତୀ ଆଦି ବନ ସୁଶୋଭିନୀ
ବେଢିଛନ୍ତି ଅନୁରାଗେ ବିଟପୀ କଣ୍ଠରେ ।
ଚମ୍ପକ, ଅଶୋକ, ବିଲ୍ୱ, ଶିରୀଷ, ଖର୍ଜୁର
କିଂଶୁକ, କଦମ୍ବ, ନିମ୍ବ, ବକୁଳ, ତମାଳ,
ବିଭୀତକୀ, ହରୀତକୀ, ଆମଳକୀ ଆଦି
ସଜାଇ ଶ୍ୟାମଳ ଅଙ୍ଗ ପଲ୍ଲବ ମୁକୁଳେ
ଉଦ୍ଦୀପିତ ପ୍ରାଣେ ସର୍ବେ ରହିଛନ୍ତି ତହିଁ
କେହି ବା ଆନତ ଫଳ ଭରେ, ଉନ୍ନତ ବା
କେହି ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛେ; ଯେସନେ ଯୌବନେ ଯୁବତୀ ।
ସୁମନ ସମ୍ପଦ ଗନ୍ଧ ଗ୍ରହିଣ ବାୟୁ
ବୋଲି ଅଙ୍ଗେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବହଇ ଚୌଦିଗେ
ନାଶୁଛି ଶୀତଳ ଗନ୍ଧ ସଦାନନ୍ଦ କାନ୍ତି,
ଯା ଘ୍ରାଣେ ହୃଦୟବଲ୍ଲୀ ନାଚଇ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲେ
କେତେ କମନୀୟ ଆହା କି ସୁରମ୍ୟ ସ୍ଥଳୀ
ଅଛି କି ଏଭଳି ସ୍ଥଳୀ ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ?
ଥିଲା ପରି କାହିଁ ଆଉ ନ ହୁଏ ପରତେ,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେସନେ ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ
ଶାନ୍ତ ଦେବୀ ସଙ୍ଗେ ଏଥି ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ହୋଇ,
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ଅଜ ବନେ ସହାସ୍ୟ ବଦନେ ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ ପୁଣି ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ,
ନଭସ୍ପର୍ଶୀ ଚୂଡା ଏକ ରମ୍ୟ ହର୍ମ୍ମ୍ୟ ଶିରେ,
ଉଡୁଛି ଉପରେ ଏକ ଧ୍ୱଜା ମନୋହର,
ହେଲେହେଁ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଫୁଟତର
ଦିଶେ ମନୁ ଉକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ତହିଁ । ମନ୍ଦ ବାତେ
ଉଡ଼ଇ ପତାକା ଯେବେ ତରଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗରେ,
କି ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ଦିଶେ ଦର୍ଶକ ନୟନେ,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେସନେ ଇନ୍ଦ୍ର-ଚାପ ଛାୟା
ପଡ଼ିଛି ସାଗର ଗର୍ଭେ, ତରଙ୍ଗ କ୍ଷୋଭିତ ।
ସ୍ଥିର ନେତ୍ରେ ଦେଖୁଥିଲେ ସେ ଶୋଭା ଅଶ୍ୱିନୀ
ପ୍ରତିମା ପ୍ରତିମ ମାନ ଗଳୁଥିଲେ ପଥେ ।

ଏତେ ଯେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଯାଇଥିଲେ ସଖୀ
ଅଣିବାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ଚନ୍ଦ୍ର ପୁରେ ତ୍ୱରା,
ଆଣିବାର ଦୂରେ ଥାଉ ଯାଇଛନ୍ତି ଭୁଲି
ନିଜେ ନିଜ ଦେହ କଥା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ
କଥା କି କହିବ ଆଉ; ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର
ସର୍ବ ଦେଇଛି ଭୁଲାଇ; ଏମନ୍ତ ସମୟେ
ପଡ଼ନ୍ତେ ଅର୍ଣ୍ଣିମା ପାଦ ଦନ୍ତୁର ପ୍ରସ୍ତରେ,
ଉଠିଲେ ଚମକି ତହୁଁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ,
ସଖୀ 'ଉହୁ ଉହୁ' କହି, ଚାହିଁଲେ ଚକିତେ
ସଙ୍ଗେ ଅଗ୍ରଗା ରକ୍ଷିଣୀ, ସାଗ୍ରହେ ପୁଚ୍ଛିଲେ
ତେବେ ଅର୍ଣ୍ଣିମା ତାହାଙ୍କୁ, "କେତେ ଦୂରେ ଅଛି
ଆଉ ଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର?" "ସେହି ଯେ ସୁରମ୍ୟ
ଚୂଡ଼ା ଦିଶଇ ସମ୍ମୁଖେ, ସେହି ତାଙ୍କ ପୁରୀ
ନୁହେଁ ବେଶି ଦୂର ଆଉ ଅଳ୍ପ ଦୂର ମାତ୍ର"
ଏତେ କହି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାଲୁ ଚାଲୁ ଦୁହେଁ
ତୋରଣ ସମ୍ମୁଖେ ଆସି ହେଲେ ଉପନୀତ,
ଦ୍ୱିରଦ ରଦ ନିର୍ମିତ ସୁନ୍ଦର ତୋରଣ,
ମାଣିକ୍ୟ କାଞ୍ଚନ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ତଦୁପର
ପ୍ରବାଳ ମୁକ୍ତା ସ୍ତମ୍ଭ ଶୋଭେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ,
ସ୍ତମ୍ଭେ ସ୍ତମ୍ଭେ ନୀଳମଣି-ମାଳା, ଦିଶେ ଚାରୁ,
ସ୍ତମ୍ଭମାଳେ ହୀର-ପୁଷ୍ପ ଦିଶେ ଚାରୁତର,
ଦିଶେ ଚାରୁ ତମ ପୁଣି, ଫୁଟନ୍ତା କୁସୁମ,
ଭ୍ରମେ ଉଡ଼ନ୍ତା ଭ୍ରମର ଯେବେ ପୁଷ୍ପୋପର
ବସେ; ନାସିଦ୍ୱୟୁ ଦୂରେ ପାର୍ଶ୍ୱେ ପ୍ରତିହାରୀ
ରୂପେ ରହିଛନ୍ତି ତହିଁ, ଅର୍ଣ୍ଣିମା ଶ୍ରୀମୁଖ
ପ୍ରତି ଅନାଇଲେ, ମାତ୍ର ନ ଭଷିଲେ କେହି,
ତୋରଣେ ପ୍ରବେଶି ଯାହା ଦେଖିଲେ ଅର୍ଣ୍ଣିମା,
କେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ତାହା ଦୁର୍ବଳା ଲେଖନୀ,
କଳ୍ପନା ନୟନେ ଯାହା ଦେଖଇ ସମ୍ମୁଖେ
ଲକ୍ଷାଂଶୁ ଏକାଂଶ ଯେବେ ପାରନ୍ତି ପ୍ରକାଶି
ମଣନ୍ତି ସାର୍ଥକ ସିନା ଲେଖନୀ ଧାରଣ ।।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ ।

"ସ୍ୱପ୍ନପୁର ବର୍ଣ୍ଣନ ।"

କାହିଁ ଅର୍ବାଚୀନ ମେ ଅଧମାଧମ
କାହିଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପୁର,
ବାମନ ହୋଇ ମୁଁ ଇଚ୍ଛେଁ ଛୁଇଁବାକୁ
ନଭେ ଦେହ ସୁଧାଂଶୁର ।୧।

କାକ ହୋଇ ପିକ— କଣ୍ଠେ ଗାଇବାକୁ
ବଳି ଅଛି ମୋର ମନ,
ଗର୍ଦ୍ଦଭ, ଦର୍ଦ୍ଦୁର ପାରଇ କି କେବେ
ଅନୁକରି ବୀଣା ସ୍ୱନ ? ।୨।

ଜାଣି ଶୁଣି ଏହା ତଥାପି ଇଚ୍ଛଇ
କରିବ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନ,
ଏ ଧୃଷ୍ଟତା ମୋର କ୍ଷମିବ ସସ୍ନେହେ
ହେ କବି କୋବିଦ ଗଣ ।୩।

ତବ ଅନୁରୂପେ ଗାଥା ଗାଇବାକୁ
ବଳୁଛି ଇଚ୍ଛା ମୋହର,
ନାହିଁ ଶକ୍ତି ମାତ୍ର ଶିଶୁ ପ୍ରାୟେ ମୁହିଁ
ପଥେ ତୋଳେ ବାଲିଘର ।୪।

ଅତି ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରବେଶି ଅଶ୍ୱିନୀ
ଦେଖିଲେ ସାହ୍ମା ସେ ପୁରେ,
ସୁ କବି ଅଶକ୍ତ କଳ୍ପିତ ବର୍ଣ୍ଣନେ
ମୋ ବର୍ଣ୍ଣିବା ଆଉ ଦୂରେ । ୫ ।
ଦୁଇ ପାଶେ ଶର୍ବ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ
ତୁଙ୍ଗ ଗୃରୁ ହର୍ମ୍ୟ ରାଜି,
କନକ ହୀରକ— ମୁକୁତାଦି ତହିଁ
ବିଜଡ଼ିତ ରତ୍ନ ରାଜି । ୬ ।
ଦ୍ୱିରଦ ରଦରେ ନିର୍ମିତ ଗବାକ୍ଷ
ଜଡ଼ିତ ତହିଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୟୂଖେ ଦିଶେ ଶୁଭ୍ରତର
ମୋହଇ ଦର୍ଶକ ମନ । ୭ ।
ତୁଷାର ରାଶିରେ ଉଷା ସୌର କର
ପଡ଼ି ଦିଶିଲା ପରାଏ,
ତହୁଁ ବଳ ଶୋଭା ଦିଶେ ମନୋହର
ଚକ୍ଷୁ ଠିକରାଇ ଯାଏ । ୮ ।
ଦୁଇ ପାଶେ ହୀରକ— ସୌଧରାଜି ମଧ୍ୟେ
ପଥ ଯାଉ ରୌପ୍ୟ ରଜ,
ସଂକୋଚ ନଦୀର ବହେ ମଧ୍ୟେ, ଦୁଇ-
ପାଶେ ଶ୍ୱେତ ଶୈଳ ବ୍ରଜ । ୯ ।
ପଥ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଗୃରୁ ଉପ୍ରକାହିଁ
ପୁଷ୍ପ କୁଞ୍ଜେ ସୁବେଷ୍ଟିତ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଉଠି ଯହୁଁ ଗନ୍ଧ-ବାରି-ଧାର
ବୃଷ୍ଟିକାରେ ଭୂପତିତ । ୧୦ ।
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପୁଷ୍ପ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
କେହୁ ଶ୍ୱେତ ରକ୍ତ ପୀତ,
ମାଳ ମାଳ ହୋଇ ପଥ ପାଶେ ପାଶେ
ରହିଛି ହୋଇ ସଜ୍ଜିତ । ୧୧ ।
ଗୁଚ୍ଛ ଗୁଚ୍ଛ ପୁଷ୍ପ ସ ପତ୍ର ପଲ୍ଲବ
ରହିଛି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କଳସେ,
କାହିଁ ବା ସୁମନ, ଲତିକା ଦୋଳାରେ
ଦୋଳଇ ମୃଦୁ ବତାସେ । ୧୨ ।
ଆକାଶେ ଫୁଟଇ କୁସୁମ କେବେ ବା
କୁସୁମ ବରଷା କାହିଁ,
କାହୁଁ ଏ କୁସୁମ ଆସିଲା ଦେଖନ୍ତେ
କେଣେ ଗଲା ଥାଉ ନାହିଁ । ୧୩ ।
ଅଗୁରୁ ଚନ୍ଦନ କୁଙ୍କୁମର ଗନ୍ଧ
ଦେବ-ପୁଷ୍ପ ଗନ୍ଧ ସହ,
ଉଠଇ ସୌଧରେ ମୃଦୁ ମଧୁ ଧୀରେ
ବହେ ଯେବେ ଗନ୍ଧବହ । ୧୪ ।
ସେ ସୁଗନ୍ଧ ତହୁଁ ଉଠେ ନିରନ୍ତର
କେ କରି ପାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା,
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌରଭେ ପାର୍ଥିବ ସୁଗନ୍ଧ
କାହିଁ ବା ତାର ତୁଳନା । ୧୫ ।
କର୍ଣ୍ଣ ରସାୟନ ଅତୀବ ମଧୁର
ଧ୍ୱନି ଉଠେ ନିରନ୍ତର,
ମନ ପ୍ରାଣ ଆତ୍ମା ତନ୍ମୟ ହୁଅଇ
ଶୁଣି ସେ ମଧୁର ସ୍ୱର । ୧୬ ।
କବିଙ୍କ ଉପମା ପିକ-କଣ୍ଠ କମ୍ବା
ବୀଣା କ୍ୱଣା ସ୍ୱର ସିନା,
ସେ ସ୍ୱର ଉପମା ସେହି ସ୍ୱର ଆଉ
ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ତାହା ବିନା । ୧୭ ।
କାହିଁ ବା ଅନ୍ଧାର, କାହିଁ ବା ଆଲୋକ
କାହିଁ ଆଲୋକ-ଅନ୍ଧାର,
ମିଶାମିଶି ହୋଇ ରହିଛି ସେ ଠାବେ
ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ମନୋହର । ୧୮ ।
କ୍ଷଣପ୍ରଭା ରୂପୀ କ୍ଷୀଣତନ୍ୱୀ କେତେ
ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କ ଶିରୋମଣି,
ନବ ନବ ବେଶେ ଉଭେଇ ଯାଆନ୍ତି
କାହାର ସର୍ବେ ତକ୍ଷଣି । ୧୯ ।

ପୁଣି ଆସୁଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ପଛେ କେତେ
ପଛେ ପଛେ କେତେ ପୁଣି,
ତରଙ୍ଗ ଆକାରେ ଉଠନ୍ତି ଗଗନେ
ଅସଂଖ୍ୟ ଦିବ୍ୟ ତରୁଣୀ । ୨୦ ।
କେହି ସୁଧାପାନେ କେହି ନୃତ୍ୟ ଗୀତେ
କେହି ଅବା କ୍ରୀଡାରତ,
କେହି ବା ଭ୍ରମନ୍ତି ହର୍ଷିତେ ଚୌଦିଗେ
ମହାନନ୍ଦେ ସର୍ବେ ମତ୍ତ । ୨୧ ।
ନାଗରୀଙ୍କ ରୂପ କେତେ ମନୋହର
କେମନ୍ତେ ଅବା ବର୍ଣ୍ଣିବ,
ନାହିଁ ତ ଶବଦ ଶବ୍ଦକୋଷ ମଧ୍ୟେ
ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶିବ । ୨୨ ।
ରତି, ରୋହିଣୀ ବା ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଯେବେ
ଚନ୍ଦ୍ରରୂପା ଏ ନାଗରୀ,
ତୁଳନା ସ୍ଥଳରେ କହିଲି ଏତେକ
ହେବେତ ତାହୁଁ ସୁନ୍ଦରୀ । ୨୩ ।
ଅକସ୍ମାତେ ଏକ ଦିଶିଲା ତଡ଼ାଗ
ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ମନୋହର,
ସନ୍ତରନ୍ତି ରଙ୍ଗେ ମତ୍ସ୍ୟ କୂର୍ମ ଆଦି
ବହୁବିଧ ଜଳଚର । ୨୪ ।
ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଆସି ବସନ୍ତି କୌତୁକେ
ସାରସ ସଙ୍ଗେ ସାରସୀ,
ବୁଡ଼ି ବୁଡ଼ି ବୁଲେ ପାଣିକୁଅ କାହିଁ
କ୍ରୀଡ଼ାମତ୍ତ ହଂସ-ହଂସୀ । ୨୫ ।
ପଲ ପଲ ପକ୍ଷୀ କେହି ଧଳା କଳା
କେହିବା ପୀତ, ଲୋହିତ,
ନୀଳ-ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଶୋଭା ସୃଜୁଛନ୍ତି
ଆକାଶ କରି ଚକିତ । ୨୬ ।
ନୀଳାମ୍ବର ପିନ୍ଧି କହ୍ଲାର ଆନନ୍ଦେ
ତରଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ନାଚଇ,
ଲୋହିତ ବସନ ପିନ୍ଧି ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରିୟା
ଆନନ୍ଦେ ନୀରେ ଭାସଇ । ୨୭ ।
ମୋ ଦୃଷ୍ଟେ ତୋ ପରି ପର ନୁହେଁ ସହି
ପଦ୍ମେ ଗୃହିଁ କହେ କଇଁ,
ବସନ ଭୂଷଣେ ନୁହଇ ଭୂଷିତ
(ମୁଁ) ତେଣୁ ସଦା ହାସ୍ୟମୟୀ । ୨୮ ।
ଯେତେଣେ ଅନାଉଛି ଅଶ୍ୱିନୀ ସେ ନଗେ
ଦେଖେ ନବ ନବ ଶୋଭା,
ଚକ୍ଷୁ-ପ୍ରୀତି-କର ହୃଦ-ମୁଦ-କର
ସମସ୍ତହିଁ ମନୋଲୋଭା । ୨୯ ।
ଶବଦ, ପରଶ, ରୂପ, ରସ, ଗନ୍ଧ,
ସରବେ ତହିଁ ସୁନ୍ଦର,
ମଧୁକାଳେ ଧରା, ଜୀବନ-ଯୌବନ
ସ୍ପର୍ଶେ ଯଥା ଗୃରୁତର । ୩୦ ।
ପ୍ରାବୃଟେ ବଢ଼ଇ ନଦୀଜଳ ଯେସ୍ନେ
ଗୃହ୍ନି ଗୃହ୍ନି ଷଣେ ଷଣେ,
ଅଶ୍ୱିନୀ ଆନନ୍ଦ ମୁହୁର୍ମୁହୁ ବଢ଼େ
ତେସନ ଶୋଭା ଦର୍ଶନେ । ୩୧ ।
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନଗରେ ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଏକ
ଦେଖିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ ତହିଁ,
ମନେ ଉଦେହୁଏ ଯାହା ଯେତେବେଳେ
ତକ୍ଷଣେ ତାହା ଦେଖଇ । ୩୨ ।
ମନ ବାସନାକୁ ଦୃଷ୍ଟିପଥେ ନେଇ
କଏବା ସ୍ଥାପଇ ଆଣି,
ନ ପାରିଲେ କଳି ଦେଖି ସେହିରୂପ
କେମନ୍ତ ସେହି କାହାଣୀ । ୩୩ ।
ଭାବୁ ଭାବୁ ମନେ ଉଦେ ହେଲା ଆସି
ସବୁ କି ଏଥି ସୁନ୍ଦର,
ନାହିଁକି ଏ ପୁରେ ଆଉ ଅନ୍ୟ କିଛି
ଅଦଭୁତ, ଅସୁନ୍ଦର ? । ୩୪ ।

ଏକ ବୃକ୍ଷେ ଫଳେ   ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଫଳ
ଫଳରୁ ଫୁଲ ହୁଅଇ,
ଦୁଇ-ପଦ ପଶୁ   ଚତୁଷ୍ପଦ ପକ୍ଷୀ
ନରମୁଖ, ଦେହ ଅହି । ୩୫ ।

କେହି ଲୋମ ଯୁକ୍ତ   କେହି ଲୋମ ଶୂନ୍ୟ
ବହୁନଖ, ମୁଖ କାର,
କେହିବା କବନ୍ଧ   ହସ୍ତ ପଦ ଶୂନ୍ୟ
କେହିବା ଭୀଷଣାକାର । ୩୬ ।

ଭୀଷଣ ଦଶନ   ଭୀଷଣ ବଦନ
ବ୍ୟାଦାନ ଭୀଷଣତର,
ଚକ୍ଷୁ ମୁଦ୍ରି ଭୟେ   ଥରଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
ସ୍ୱେଦସିକ୍ତ କଳେବର । ୩୭ ।

ନେତ୍ର ପର ତୋଳି   ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ସହସା ବିଶାଳ ବନ,
ସିଂହ ବ୍ୟାଘ୍ର ହସ୍ତୀ   ଅଶ୍ୱ ମହିଷାଦି
ଅଗଣିତ ଜୀବଗଣ । ୩୮ ।

ଶୂନ୍ୟେ ରହିଛନ୍ତି   ତରୁ ଲତାଗଣ
ଶୂନ୍ୟେ ଚତୁଷ୍ପଦ ପ୍ରାଣୀ,
ତଳ ବୁଲୁଛନ୍ତି   କେମନ୍ତେ ଏ ଭବେ
ନ ପାରଲେ ତାହା ଜାଣି । ୩୯ ।

ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ   କେତେବେଳ ଯାଏ
ଦେଖିଲେ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ତହିଁ,
ନ ପାରଲେ କଳି   ନିଜ ଜ୍ଞାନବଳେ
ଭାବି ଭାବି ଗଲେ ରହି । ୪୦ ।

କେତେ ସୌର ରାଜ୍ୟ   ଗ୍ରହ ଉପଗ୍ରହ
ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ପ୍ରଭାକର,
ବିଭୀଷଣ ବେଗେ   ଚକ୍ରାକାରେ ସର୍ବେ
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ନିରନ୍ତର । ୪୧ ।

ଭୀମ ଧୂମକେତୁ   ଭୀମ ପୁଚ୍ଛ ଟେକି
କାହିଁ ଟଳ୍କଇ ଭୈରବେ,
ଗ୍ରହଚ୍ୟୁତ ଉଲ୍କା   ଝଙ୍କାଟ ଶବଦେ
ପଡ଼ଇ ସାଗର ଗର୍ଭେ । ୪୨ ।

ଅସଂଖ୍ୟ ଶୈଳ   ନଦ ନଦୀ ସହ
ପ୍ରବାହିତ ଅଗଣନ,
କାହିଁବା ଆଗ୍ନେୟ—   ଗିରି କରେ ଅଗ୍ନି
ମୁହୁର୍ମୁହୁ ଉଦ୍ଗୀରଣ । ୪୩ ।

ଭୀମ ଭୂମିକମ୍ପେ   ବିଦରେ ଭୂଧର
ଟଳମଳ ବିଶ୍ୱ କ୍ଷଣେ,
ଶତ ଶତ ରାଜ୍ୟ   ଭାସେ ଭୀମ ସ୍ରୋତେ
ଭୀଷଣ ଜଳପ୍ଲାବନେ । ୪୪ ।

ଭୀଷଣ ସଂଗ୍ରାମ   ଲାଗିଅଛି କାହିଁ
ବହେ ନଦୀ ସ୍ରୋତ ରକ୍ତେ,
ଜଳଦମ୍ଭ ସମ   ଉଠେ କେତେ ଛବି
ଅଶ୍ୱିନୀ ଚକ୍ଷୁ ଅଗ୍ରତେ । ୪୫ ।

ସହସା ଆକାଶେ   ନିବିଡ଼ ନୀରଦ
ଘୋଟିଗଲା ଚଉଦିଗେ,
ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ   ନ ପାରଲେ ଦେଖି
ବାଟ, ଘାଟ, କେଉଁ ଦିଗେ । ୪୬ ।

ହୁହୁଙ୍କାର ସ୍ୱନେ   ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ
ଟଳ୍କଇ ଭୈରବ ରବେ,
ବିଭୀଷଣ ହାସ୍ୟେ   ହସେ କ୍ଷଣ-ପ୍ରଭା
ଦମ୍ଭୋଳୀ-ନାଦଇ ଦମ୍ଭେ । ୪୭ ।

ମେଘ ଘଡ଼ ଘଡ଼   କର କଡ଼ କଡ଼
ପଡଇ କରକା ରାଶି,
କମ୍ପେ ବସୁନ୍ଧରା   ଥର ଥର ଥର
ଘର ଗ୍ରାମ ଯାଏ ଭାସି । ୪୮ ।

ସଂବର୍ତ୍ତ ସଦୃଶ   ମନ୍ଦ୍ରଇ ଭୈରବେ
ବିଭୀଷଣ ପୟୋଧର,
ନିବିଡ଼ ତମସା   ସୌଦାମିନୀ ହାସ୍ୟେ
ଦିଶଇ ନିବିଡ଼ତର । ୪୯

ସେ ବିକଟ ହାସ୍ୟେ ଦେଖିଲେ ଅମ୍ବିକା
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କେଶରୀ,
ଶୃଙ୍ଗଧର ଶୃଙ୍ଗ ଆସ୍ଫାଳି କେଶର
ବଦନ ବ୍ୟାଦାନ କରି । ୫୦ ।
ବିଦ୍ୟୁତ ଗତିରେ ଧାଉଁଛନ୍ତି ଦୁହେଁ
ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ତାହା ପ୍ରତି,
ନ ଦେଖିଲେ ଆଉ ପରକ୍ଷଣେ କିଛି
ନିବିଡ଼ ତମସେ ସତୀ । ୫୧ ।
ପୁଣି କ୍ଷଣପ୍ରଭା ଚମକେ ଅମ୍ବିକା
ସମ୍ମୁଖେ ବେନି କେଶରୀ,
ଦେଖି ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଲେ ସହସା
ଭୀଷଣ ବେଗେ ଚିତ୍କାରି । ୫୨ ।
ଅମ୍ବିକାର ଦଶା ଦେଖିଣ ଋଷିଣୀ
ସଧୀରେ ତୋଳିଲେ ଯାଇ,
ଚେତାଇ ସାଦରେ ପୁଛିଲେ "କି ହେଲି !
ମୂର୍ଚ୍ଛା ଗଲ କାହିଁପାଇଁ ?" । ୫୩ ।
ଆଦ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ କରି ଋଷିଣୀ ସମ୍ମୁଖେ
ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଧୀରେ,
କହିଲେ ଅମ୍ବିକା ସ୍ୱପ୍ନଦେଖା ପୁରେ
ଦେଖିଲେ ଯାହା ଆଖିରେ । ୫୪ ।
"ଅନାଦି ଅନନ୍ତ ଏ ପୁର ମହିମା"
କହିଲେ ଋଷିଣୀ, "ସହି,
କୋଟି କୋଟି ଯୁଗ ଭ୍ରମିଲେ ଏ ରୂପେ
ଗୋଟିଏ ବୁଝି ନୁହଇ । ୫୫ ।
ଗାରୁଡ଼ିଆ ଖେଳେ ସର୍ପ ସଙ୍ଗେ, ଜାଣେ
କୁହୁକୀ ବାଜି * ମରମ,
ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷେ ସଖି ଭୟଦ ଅଦ୍ଭୁତ
ଏଥିବା କେଉଁ ଭରମ । ୫୬ ।
ପୁରବାସୀ ଜନେ ମହାମାୟା ଦୃଶ୍ୟ
ନୁହଇ କିଛି ନୂତନ,
ନ ବୁଝଇ ଅନ୍ୟ କେହି ଗୂଢ଼ ତତ୍ତ୍ୱ
ବିନା ବିଜ୍ଞାନ-ଅଞ୍ଜନ" । ୫୭ ।
ବ୍ୟାକୁଳିତ ଚିତ୍ତେ "କାହିଁ ସେ ମନ୍ଦିର
କେତେଦୂର ଅଛି ବୋଲି,"
ପୁଛନ୍ତେ ଅମ୍ବିକା କହିଲେ ଋଷିଣୀ
"ଚକ୍ଷୁ ବୁଜି ହଅ ଖୋଲି" । ୫୮ ।
ସହସ୍ର ସୁଧାଂଶୁ ଢାଳଇ ସୁଧାଂଶୁ
ଶାରଦ ନିର୍ମଳାକାଶେ,
କୌମୁଦୀ ବର୍ଷନେ ଆବରି ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ
କୁମୁଦ ସଲିଳେ ହସେ । ୫୯ ।
ସୁଚାରୁ ସରସୀ କାଚ-ସ୍ୱଚ୍ଛ-ନୀର
ପୁଷ୍ପ-ମଣ୍ଡଳ-ମାଳିନୀ,
ସୁରମ୍ୟ ପ୍ରାସାଦ ଶୋଭଇ ତା ତୀରେ
ଫିଟାଇ ଚକ୍ଷୁ ଅମ୍ବିକା । ୬୦ ।
ଦେଖିଲେ ଫିଟିଲା କବାଟ ଦେଉଳୁଁ
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରାଶି,
କୋକିଳ କୋମଳ କମନୀୟ କଣ୍ଠ-
ସ୍ୱରେ ପୁରୀ ଯାଏ ଭାସି । ୬୧ ।
ବସନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସଦା ଶରଚ୍ଛଶୀ
ଅନିଳ ମଳୟାକୁଳ,
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ବସନ୍ତେ ଆନନ୍ଦେ
କୋଟି ଗୁଣେ ହୋଇ ଠୁଳ । ୬୨ ।
ପ୍ରଶାନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରସନ୍ନତା ମୟ
ଦୟାଧାର ବରାନନା,
ବିଶ୍ୱ-ବିମୋହିନୀ ବିଦ୍ୟୁତ-ବରଣୀ
ଚାରୁ ନଳିନୀ ନୟନା । ୬୩ ।

* ବାଜି—ଖେଳ, ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ।

ଗୃରୁ ବିମ୍ବାଧର ଲଲାଟେ ସିନ୍ଦୂର
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶରଦନ୍ଦୁ ଆଭା,
ବିମୁକ୍ତ କୁଞ୍ଚିତ ସୁଗୁରୁ ଚିକୁର
ସୁନୀଳ-ଜଳଦ-ପ୍ରଭା । ୭୪ ।
ଶୋଭେ ଶିର୍ଷୋପର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କିରୀଟ
ଗଞ୍ଜି ମଧ୍ୟାହ୍ନ ତପନ,
ରତନେ ଖଚିତ ଅମ୍ବରେ ଆବୃତ
ଝଲସି ପଡ଼େ ନୟନ । ୭୫ ।
ବାମକରେ ଢାଲ ଦକ୍ଷିଣେ ଦର୍ପଣ
ଭୂଷିତା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଭୂଷଣେ,
ରାଜ ରାଜେଶ୍ୱରୀ ରୂପେ ବିରାଜଇ
କେକୀ-ପୁଚ୍ଛ ସିଂହାସନେ । ୭୬ ।
ଧରେ କେ ତାମ୍ବୁଳ ଢାଳେ କେ ଚାମର
ଯୋଗାଏ କେହୁ ସୁଗନ୍ଧ,
ପ୍ରବେଶି ମନ୍ଦିରେ ପ୍ରଣମିଲେ ଦୁହେଁ
ଚୁମ୍ବି ଦେବୀ ପାଦଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ । ୭୭ ।
ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଜିଜ୍ଞାସିଲେ ଦେବୀ -
"କହ କହଲେ ଅମ୍ବିକା,
କୁଶଳତ ସବୁ ଚନ୍ଦ୍ରପୁରେ ଅଛି
କେମନ୍ତ ସୁତା ରୋହିଣୀ । ୭୮ ।
ଗଦ ଗଦ କଣ୍ଠେ କହିଲେ ଅମ୍ବିକା
କିଅବା ନଜାଣୁ ମାତଃ,
ଷୋଡ଼ଶ ବରଷ ଚନ୍ଦ୍ରପୁର ପତି
ଗର୍ଗମୁନି ଶାପଗ୍ରସ୍ତ । ୭୯ ।
ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ପତି ଭିନ୍ନ କାହିଁ
ପତି ପରାୟଣା ଗତି,
ଦିବାନିଶି ବସି କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ଆଉ
ଉଠିବାକୁ ନାହିଁ ଶକ୍ତି । ୮୦ ।
ଏକେତ ସୁତନ୍ୱୀ କ୍ଷୀଣାଙ୍ଗୀ ରୋହିଣୀ
କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କ୍ଷୀଣତର,
ହୋଇଲେଣି ଅନ୍ଧା ସୁଦୀର୍ଘ ବିରହେ
ଅଛି ଜୀବନେ ମାତର । ୮୧ ।
ଅଳ୍ପ ଦିନେ ଆଉ ଜୀବନ ପ୍ରଦୀପ
ରୋହିଣୀର ଲିଭିଯିବ,
ତବ ଦରଶନ- ଆଶା-ତୈଳ ସିନା
ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଛି ଜୀବ । ୮୨ ।
କର ଦୟା ବାରେ ଦୟାମୟୀ ମାଗୋ
ବଞ୍ଚୁ ଦୁଃଖିନୀର ଜୀବ,
ଅଧିକ ବିଳମ୍ବେ ନୈରାଶ୍ୟ-ପବନେ
ନିଶ୍ଚେ ଦୀପ ଲିଭିଯିବ । ୮୩ ।

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ ।

ଭାରତର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବର୍ଣ୍ଣନ ।

ଚନ୍ଦ୍ରପୁର କଥା ଶୁଣି ଅଶ୍ୱିନୀ ମୁଖରୁ
*ମନ୍ଦାମାୟା ଚନ୍ଦ୍ରାନନ ହୋଇଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ
ନିର୍ମଳ ଶାରଦ ଚନ୍ଦ୍ରେ ଆବରିଲା କିବା
ମେଘ ଖଣ୍ଡେ କ୍ଷଣପାଇଁ ଉଡ଼ିଅସି କାହିଁ;
ବିଷାଦେ ନିଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ମନ୍ଦାମାୟା ଧୀରେ
କହିଲେ "ଅଶ୍ୱିନି ! ମୁହିଁ, ଜାଣେ ସବୁ, ଯିନ୍ତୁ
କ ଦୁଃଖ ଯେ ଭୋଗୁଛନ୍ତି ସତୀଏ, ଭରତେ,
ଯେ ଦେଶେ ଜନମିଛନ୍ତି ବୈଦେହୀର ସ୍ୱାମୀ;
ଶୁଣିବୁ ତୁ ଯେବେ, ଅଭ୍ ବୈଦେହୀକୁ ଦୁଃଖୀ
ବୋଲି ନ କହିବୁ କେବେ । ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା
ଯଦି ଶୁଣ କହେ ।" ଏତେ କହି ଆରମ୍ଭିଲେ,
"ଏକ ଚନ୍ଦ୍ର-ରଜ-ଦୁଃଖେ କାନ୍ଦେ ଚନ୍ଦ୍ରପୁର,
ଲକ୍ଷ ରାଜା ଦୁଃଖେ କାନ୍ଦେ ଭାରତ ଅନ୍ତର
ଚନ୍ଦ୍ରପୁରେ ଏକା ସତୀ କାନ୍ଦେ ପତିପାଇଁ
କେତେ ଯେ କାନ୍ଦନ୍ତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ସଂଖ୍ୟା ତାର ନାହିଁ;
ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ଆର୍ତ୍ତନାଦ ସାଧୁ ହାହାକାର
ଦୁର୍ବଳ କ୍ରନ୍ଦନ ଧ୍ୱନି ଉଠେ ନିରନ୍ତର
(ସର୍ବଂସହା,ସର୍ବଂସହା ଯଦ୍ୟପି ବୋଲାଏ
ଗୁରୁ ପାପ ଭର କିନ୍ତୁ ନ ପାରଇ ସହି)
ନ ପାରି ସହିଣ ତେଣୁ ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା
ହୋଇଣ ଅନନ୍ୟୋପାୟ ଜଳୁଛନ୍ତି ନିତି
ଶୋକ ଉଷ୍ଣ ଅଶ୍ରୁଧାର ବିଶ୍ୱପିତା ପଦେ
ଢାଳଇ ସରିତ ଯଥା ସ୍ରୋତ ଜଳଧିରେ ।
ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ଯେ ନିରାଶ୍ରୟଙ୍କର
ଅରତ ଭଞ୍ଜନ ପ୍ରଭୁ ଦୀନବନ୍ଧୁ ହରି

କେତେକାଳ ସହିବେ ଏ ଦୁଃଖ ଦୁଃଖୀଙ୍କର
ଉପଯୁକ୍ତ କାଳ ଏବେ ହୋଇଛି ଭାରତେ,
ପାପୀ ପାପ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରା ହୋଇଅଛି ତହିଁ,
କର୍ମତରୁ ଫଳବତୀ ଏତେକାଳେ ଅସି
ଉଶ୍ୱାସିବେ ଧରା ଭାର ମନାସି ହୃଦୟେ
ବିଶୁଦ୍ଧ କନକେ ଯଥି ଅଶୁଦ୍ଧ କଳଙ୍କେ,
ନାଶେ ହୁତାଶନ ଯଥା, ପୋଡ଼ାଇ, ତେସନ
ବିନାଶି ଦୁଷ୍କୃତ ରାଶି ରକ୍ଷିବେ ଧରମ,
ଦୁଷ୍ଟର ଦମନ ଶିଷ୍ଟ ପାଳନ ସ୍ୱରୂପ,
ଏହିରୂପେ କର୍ମଫଳ ଦେବେ ବୋଲି ପରା
ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପତି ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ
ଗୋଲୋକ ବିହାରୀ ହରି ପ୍ରଭୁ ଦୟାମୟ
ସୁଖ ଦୁଃଖାତୀତ, ତ୍ୟଜି ନିଜ ଧାମ ଏବେ
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୋକେ ପବିତ୍ର ଭାରତେ,
ପ୍ରକୃତି ପ୍ରମଦୋଦ୍ୟାନ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ;
ହିଂସା ଲୋଭ ଦୁଇ ଦୁଷ୍ଟ ଦସ୍ୟୁରୂପେ ପଶି
ଶାନ୍ତି ଦେବୀ ବରଭୂଷା ଦୟା ସ୍ନେହ ଆଦି
ହରିଛି ତା ଚିହ୍ନ, ପୁଣି, କରିଛି ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ-
ପର ହିତ ଚକ୍ଷୁ ସ୍ୱାର୍ଥେ ଅନ୍ଧ ତହିଁ ଅଙ୍ଗ
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବିଦ୍ରୋହାଗ୍ନି ଦେଇଛି ଜଳାଇ
ଘରେ ଘରେ ହାହାକାର ଉଠେ ନିତି ନିତି,
ନିତି ନିତି ଶୀତ ଯେହ୍ନେ ବଢେ ଶୀତକାଳେ
ବଢ଼େ ହିଂସାରାଜ୍ୟ ଧର୍ମେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସମାଜେ
କାହିଁ ନାହିଁ ଶାନ୍ତି, ମତ୍ତ କରି ଅହମିକା-
ମଦେ ମସ୍ତକଙ୍କୁ ଆହା ! ଅନନ୍ତ ନରକ-

* ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ।

ରାଜ୍ୟ ନେଉଛି ଉଠାଇ; ପାପାଗ୍ରସ୍ତ ଧର୍ମ-
ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି ତେଣୁ ମାନବ ମାନବୀ
ବହୁଜୀବ କରି ଯାଙ୍କୁ ସୃଜିଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମା
ବିଶ୍ୱ-ପିତା ଅଖିଳଯୋନି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ କରତା,
ତାଙ୍କ ଅପୋପେତ ଆହା ଦେଖିବେ କେମନ୍ତେ ?
ଧର୍ମର ପ୍ରକୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ଯାଇଛନ୍ତି ଭୁଲି,
ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ ବେଦ ବାକ୍ୟ ତହିଁ,
ରହିଛି ନାମକୁ, କିନ୍ତୁ କି କହିବି, ହାୟ,
ଦମ୍ଭ ଦର୍ପ ଅଭିମାନ କ୍ରୋଧ ପାରୁଷ୍ୟାଦି
ଅସୁର ସମ୍ପଦେ ମତ୍ତ ଭରତ ବାସୀଏ
ପୈଶାଚିକ ଯଜ୍ଞେ କରି ପଶୁ ନର ହତ୍ୟା
ମହାପାପ, ମହାଧର୍ମୀ ମଣନ୍ତି ଆପଣେ ।
ଅତି ପୂତ ବେଦ ଧର୍ମ ପୂଜା ପ୍ରକୃତିର
ଉଷ୍ଣ ଜୀବ ହନନରେ ପରିଣତ ଏବେ;
କି ଦୁର୍ଗତି ହୋଇଅଛି ଶୁଣ ପୁଣି ତହିଁ
ଏକତା ସୂତ୍ରରେ ବଦ୍ଧ ଥିଲେ ଯେଉଁ ଜାତି
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସର୍ବେ କରୁଥିଲେ ଯେହ୍ନେ
ସମାଜ ଉନ୍ନତି ଥିଲା ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ
ପ୍ରାଣପଣେ ସାଧୁଥିଲେ ସମାଜର ହିତ
ନ ରଖି ପ୍ରଭେଦ କେହି ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟେ
ଯଥା ଶକ୍ତି ଶସ୍ତ୍ରେ ଶାସ୍ତ୍ରେ କେହି ବା ବାଣିଜ୍ୟେ
କି କହିବ ପୁଣି ଗୁଣ ଅନୁଯାୟୀ କର୍ମ
କରୁଥିଲେ ଯେହ୍ନେ, ଦେଖ ସେହି ଜାତି ଆଜି
ସ୍ୱାର୍ଥପର ହିଂସା ଦ୍ୱେଷ ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ
ଦୁର୍ବଳୁ ଦୁର୍ବଳତର ହେଉଛି କି ରୂପେ;
ଗୁଣ ଭେଦେ ଚାରି ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟ
ବୈଶ୍ୟ ଶୂଦ୍ର ଥିଲେ ଯେହ୍ନେ ଜନ୍ମ ଭେଦେ ଚାରି-
ଜାତି ହେଲେ କାଳ କ୍ରମେ, ସେହି ଚାରି ଏବେ
ଚାରି ଲକ୍ଷ ଜାତି ମଧ୍ୟେ ବିଭକ୍ତ ଭାରତେ;
ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟେ ଶାଖା ପୁଣି ପ୍ରଶାଖା ତାଙ୍କର
କୁଳୀନ ମୌଳିକ ଭେଦ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟେ ପୁଣି !
କହିବାର ନୁହେଁ ଯାହା ଘଟିଛି ଭାରତେ
ଏହିରୂପେ ଉତ୍ପୁଜିଲା ଭେଦ ନିଜ ମଧ୍ୟେ
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଐକ୍ୟ ଗୁପ୍ତ ଶକ୍ତି ସମାଜର,
ହୋଇଲେ ଦୁର୍ବଳ କ୍ରମେ ଭାରତ ବାସୀଏ,
ସମଷ୍ଟିର ଶକ୍ତି କେବେ ଥାଏକି ବ୍ୟଷ୍ଟିରେ ?
ମତ୍ତହସ୍ତୀ ବନ୍ଧ ଯିନା ଗୁଣରେ ତୃଣର
ଗୁଣରୁ ସ୍ଖଳନେ ତୃଣ ଥାଏକି ସେ ବଳ ?
ଗୁହ୍ନି ଗୁହ୍ନି ହେଁଡ଼ ଶିଶୁ ଟିକି ଟିକି କରି
ଛିଣ୍ଡାଇ ପାରଇ ରଜ୍ଜୁ ଗଜ ବନ୍ଧନର
ବିଭକ୍ତ ହୋଇଲେ ତୃଣ ସଂଯୁକ୍ତ ରଜ୍ଜୁର
ଏକତ୍ୱେ ଭିନ୍ନତ୍ୱେ ଭେଦ ବୁଝିଲୁ କି କେତେ ।
ଆରମ୍ଭିଲେ ହିଂସିବାକୁ ପୁଣି ପରସ୍ପରେ
ଅଧର୍ମିକା ମଦେ ମତ୍ତ ହୋଇଣ ସର୍ବେ,
ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା ସ୍ୱାର୍ଥ ସିଦ୍ଧି ସମସ୍ତଙ୍କ ତହିଁ
ନ ଭାବିଲେ ନ୍ୟାଯ୍ୟାନ୍ୟାଯ୍ୟ ପାପ ପୁଣ୍ୟ କିଛି,
ସମାଜ ବା ଦେଶୋନ୍ନତି ନ ଭାବିଲେ କେହି
ନିର୍ମୋକ * ରୂପେ ଧର୍ମ ଅନ୍ତଃସାର ଶୂନ;
ରହିଲା ନାମକୁ, ପାପ ଏ ଛିଦ୍ରେ ପ୍ରବେଶି
ବୁଡାଇଲା ରାଜ୍ୟ, ରାଜ୍ୟ-ବାସୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ,
ବାୟୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ-କୁମ୍ଭ-ଛିଦ୍ରେ ଜଳ ପଶି ଯଥା
ବୁଡାଏ କଳସ ଭାରି ସଲିଳ ଗର୍ଭରେ
ଧର୍ମଚ୍ୟୁତି ହେତୁ ଆହା ! ଘୋର ପାପେ ମଗ୍ନ
ସୁଜ୍ଞାନ-ବିଗ୍ରହ-ରୂପୀ-ମନଶ୍ଚକ୍ଷୁ ଦ୍ୱୟ
ଜଡିତ ପଙ୍କିଳ ଜଳେ ପାପ ପଲ୍ୱଳର
ନିଜ ହିତାହିତ ତେଣୁ ନ ଜାଣନ୍ତି କିଛି
ନ ଦେଖେ ପଟଳାବୃତ ନେତ୍ର ଯାହା ଯଥା ।
କୁପଥ୍ୟରେ ରୋଗ ପରି କୁକର୍ମେ କୁଫଳ

* ସାପଖୋଳ ।

ଆସିବ ନିଶ୍ଚୟ କାଳ, ଆସିଛି ସେ କାଳ
ଏବେ ଭାରତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯହିଁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ
ମହାପାପ-ଅଭ୍ର ହୋଇ ଅତି ଗାଢ଼ତର
ସୁଧାଂଶୁ-ସୁନ୍ଦର-ଧର୍ମ କରଛି ନିସ୍ତ୍ରଭ
ଧ୍ୱଂସିବେ ରୋଲ ଏ ଘନ ତମିର ଅଶାନ୍ତ
ଭାରତ ହୃଦୟୁ ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ, ଘୋର
ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ତହିଁ ଉଡାଇବେ, ଯେତେ
ପୁରାତନ ରାଜ୍ୟ-ହେବ ଛାରଖାର, ଉଡ଼ି
ଯିବ ରାଜ୍ୟ, ରାଜ ସିଂହାସନ ଆଦି, ତୁଳା
ରାଶି ବାୟୁଯୋଗେ ଯଥା, ଏହି ଯୁଦ୍ଧେ
ଲେଉଡ଼ା ହେବେ ବିଶ୍ୱ ବୀର ବୃନ୍ଦ, ଚନ୍ଦ୍ରପତ
ପରି ଯେତେ ମହାରଥୀ ପତି(କଳ୍କି) ଏହି ଝଡ଼
ଯେବେ ହୋଇବ ସ୍ତିମିତ, ଭାସିବ ଭାରତ
ନଭେ ଶାନ୍ତ ଶଶୀ ପୁନଃ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶରଦିନ୍ଦୁ
ସମ, ଫେରିବେ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ସର୍ବ ବୀରବୃନ୍ଦ
ତେବେ, ହେଲେ ଶେଷ ଯୁଦ୍ଧ ଅଭିନୟ ପୁଣି
ସର୍ବ ଶେଷେ, ଶାନ୍ତି ରାଜ୍ୟ କରିଣ ସ୍ଥାପନ
ଫେରିବେ ବୈକୁଣ୍ଠେ ତେବେ ବୈକୁଣ୍ଠ ବିହାରୀ ।
କ୍ଷୁଦ୍ରବୁଦ୍ଧି ବିଶ୍ୱବାସୀ ପାଇବ କି ବୁଝି
ବିଶ୍ୱପିତାଙ୍କର ଏହି ଅନନ୍ତ ମହିମା ।
ମହାଜ୍ଞାନୀ ଜ୍ଞାନାଗମ୍ୟ ଅତି ଗୂଢ଼ ତତ୍ତ୍ୱ
ତାଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କେହି ନ ଜାଣଇ ବତ୍ସେ,
କି କହିବି ଅଶ୍ୱିନୀ ମୁଁ ମହା ମାୟା ହୋଇ
ତାଙ୍କ ମାୟା ଆବରଣେ ଥାଏଁ ଲୋ ସତତ
ଥାଉ ଅନ୍ୟ କଥା, ଆଉ କହିବାର ଦୂରେ ।

ଶୁଣି ଏହି ଗୁହ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ମହାମାୟା ମୁଖୁଁ
ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ସମ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
ନବୀନ କୋମଳ ଦେହ ଅନଶ୍ୱର ନାସା
ବକ୍ଷ କି ନ ବହେ ରକ୍ତ ଧମନୀ ଭିତରେ
କେ କହିବ ତାହା, ନେତ୍ର ନିଷ୍ପନ୍ଦ ନିଶ୍ଚଳ
ନହେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେବେ ଅନ୍ତର୍ଭେଦ-ଦୃଷ୍ଟି
ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ତମସାଚ୍ଛନ୍ନ ବିଶ୍ୱ ମାୟା ଭେଦି
ପଶିଛି ଅନନ୍ତ ରାଜ୍ୟେ ବିଶ୍ୱ ନିୟନ୍ତାର;
ବିଶ୍ୱ-ବିଶ୍ୱ-ବୀଜ * ଯହିଁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ନିହିତ
ଚର୍ମ-ନେତ୍ରା ଦୃଷ୍ଟ ଯେହି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ରାଜ୍ୟେ,
ଅଶ୍ୱିନୀ ଗମ୍ଭୀର ମୂର୍ତ୍ତି ସାକ୍ଷୀ ମାତ୍ର ତାର,
ଅଜ୍ଞାନତା ନୀରବତା ଭାଷା ବର୍ଣ୍ଣନାର
ଅଜ୍ଞାନ ନୀରବ ଯୋଗୀ ଯୋଗେ ମଗ୍ନ ଯେବେ,
ଏହି ରୂପେ ହୁଏ ସିନା ବାହ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ତାର ।
କ୍ଷଣ ପରେ ମହାମାୟା କହିଲେ "ଅଶ୍ୱିନି,
ଜଣା ଲୋ ସତ୍ୱରେ ଯାଇ ସ୍ନେହଣୀକୁ ମୋର
ଅଚିରେ ହୋଇବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୋବାଞ୍ଛା ତାର
ଦୁଃଖ ନିଶି ଅବସାନ ହେବ ଅବିଳମ୍ବେ ।

* ବିଶ୍ୱ—ବିଶ୍ୱ ବୀଜ—ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ନିୟମର ମୂଳ ବା ସୃଷ୍ଟି ରହସ୍ୟ ।

ନବମ ସର୍ଗ ।

କୌରବ ପକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ରଣା ।

ବସିଛନ୍ତି ସର୍ବେ ଆଜ ଗମ୍ଭୀର ବଦନେ
ଦ୍ରୋଣ କର୍ଣ୍ଣ କୃପ ଶଲ୍ୟ ଆଦି ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା
ଶତ ଶତ ବୀରବୃନ୍ଦ ବେଷ୍ଟି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ;
ତାରକା ମଣ୍ଡିତ କିବା ଅଭ୍ରାନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରମା
କୁଞ୍ଚିତ କପାଳ ନେତ୍ର, ଅବନତ ମୁଖେ
ଗଣ୍ଡେ କର ସ୍ଥାପି ସର୍ବେ ବିଷଣ୍ଣ ଅନ୍ତରେ
ଗ୍ରୀବା ତୋଳି ଦୀର୍ଘ ଶ୍ୱାସ ଛାଡି ମହାଦୁଃଖେ
ଅନିମେଷ ନେତ୍ରେ କେହି ନିରେଖେ ଉପରେ,
ଯୋଗୀ କଳ୍ପନେ ତିଷ୍ଠ ଭଳେ ଦେଖା ଯାଉ ଆଜ
କିପାଇଁ ବିଷଣ୍ଣ ଏତେ କୁରୁବୀର ରାଜ ।
ସିଂହାସନ ଉପବିଷ୍ଟ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ସୁଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ଦ୍ରୋଣ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ

କହିଲେ "କେମନ୍ତେ ଗୁରୁଦେବ ମନୋରଥ ମମ
ହୋଇବ ପୂରଣ, ଆଉ ଦିଶୁ ନାହିଁ ବୁଦ୍ଧି;
କହୁଁ କହୁଁ ଗଲା ବହି ସପ୍ତାଦଶ ଦିନ,
ନର ରକ୍ତ ମେଦ ସ୍ରୋତେ ବହେ ନଦୀ ନିତି
କୁରୁବଳ ହୀନବଳ ହେଲେ ଦିନୁ ଦିନ
କି କଲେ ସରବେ ହୋଇ ମହାରଥୀ ପତି

ନାମକୁ ହୋଇଛ ମାତ୍ର ମହା-ମହା ରଥୀ
ଅତି ଅଳ୍ପ ଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦେଖୁଛି ମାତ୍ର ।
ନିଦାଘ ସନ୍ତପ୍ତ ତରୁ ଦିନେ ଦିନେ ଆହା !
ଶୁଷ୍କପତ୍ର ହୀନ ଯେସନ୍ତେ ଆତପ ତାପରେ,
ବେଗବତୀ ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ କିମ୍ବା କ୍ଷୀଣତୋୟା
ହୁଅଇ ଯେସନେ ଗୁରୁଦେବ ! ଦେଖ ଧୀରେ ଧୀରେ,

କୁରୁବଳ-ହୀନବଳ ହୁଅଇ ତେସନେ
କି କରିବ କହ ଏବେ ବୁଦ୍ଧି ଦିଶୁନାହିଁ,
କେମନ୍ତେ ପାଇବ ଶାନ୍ତି ଅଶାନ୍ତ ଜୀବନେ,
ସନ୍ତପ୍ତ ପରାଣ ଅବା ଶୀତଳିବ କାହିଁ;
କୃଷ୍ଣ ପକ୍ଷ ତମଃ ସମ ଦୁଃଖ ଅନ୍ତରର
ଊଣା ହେବା ଦୂରେ ଆଉ ବାଢ଼ଇ ନିରନ୍ତର ।
ସବୁ ମୁଖେ ଏକା ଦୁଃଖ ପାଣ୍ଡବ ପ୍ରଶଂସା,
କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପେ ଥିଲା ପ୍ରମୋଦ ଉଦ୍ୟାନେ,
ତୋଳିଣ କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ତହୁଁ କରଥିଲି ଆଶା
ଭୁଞ୍ଜିବି-ଅକ୍ଷୟ ସୁଖ ଯାବତ ଜୀବନେ;
ଥାଉ ଦୂରେ ଭୁଞ୍ଜିବାର ସେ ଅକ୍ଷୟ ସୁଖ
କି ଉପାୟେ ରକ୍ଷା ହେବ ନିଦାଘେ ମୋହର,

ସୁହୃଦ ସୋଦର ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବଙ୍କ ଦୁଃଖ
ବୈଧବ୍ୟ ବେଦନା ପୁଣି ବନ୍ଧୁ-ବଧୂଙ୍କର,
ଦାବ-ତପ୍ତ ବାୟୁସମ ବହଇ ପ୍ରଖର
ଏକା ହିଂସା ରୋଗଜ୍ୱାଳା ନ ପାରିଲି ସହି
ଶତ ଉପସର୍ଗ ଆସି ତହିଁ ମିଳିଲେଣି ।"
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ଚାହିଁ ଗୁରୁ କହନ୍ତେ ବୁଝାଇ,

ନିବୃତ୍ତି ଶାନ୍ତିର ପଥ ପ୍ରଶସ୍ତ ସୁନ୍ଦର,
ନିର୍ବାପିତ ହୁତାଶନ ଇନ୍ଧନ ନ ପାଇ,
ଚିରନ୍ତନ ପ୍ରକୃତିର ଏ ବିଧି ଉଦାର,
ଇଚ୍ଛା ଯଦି ଶାନ୍ତି ଆଶା କର ଏହିକ୍ଷଣି,
କରିବ ସ୍ଥାପନ ସନ୍ଧି ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ସହ;
ଭୁଞ୍ଜିବୁ ଅକ୍ଷୟ ସୁଖ ଯାବତ ଜୀବନେ,

ପଞ୍ଚ ଭ୍ରାତେ ପଞ୍ଚ ଗ୍ରାମ ଦେବୁ ଯେବେ କହ
ଲଭିବ ସମରାନଳ ଭାରତ ଗଗନେ
ଶାନ୍ତି-ଶଶୀ ବରଷିବ ଶୁଭ୍ରତର ବର୍ତ୍ତି"
'ଅନ୍ଧ ସନ୍ଧି' କହେ କ୍ରୋଧେ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
"ପୁଣି ସେହି ପୂର୍ବକଥା, ସ୍ୱପନରେ କେଭେଁ
ଭାବ ନାହିଁ ଯାହା, ହାସ୍ୟ କେମନ୍ତେ ଏ ମନ
ସ୍ମରେ. କହିଲେ ସଭାରେ, ଦେଖିଛ କି କେବେ
କୌରବଙ୍କୁ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନ,
ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଳନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ ଯେ ବଂଶର
ଯେ ବଂଶେ ଶାନ୍ତନୁ ବୀର ଲଭିଣ ଜନମ
ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ନୟନ ଅକାତରେ ଦେଖି
ନାରି ନ ପାରିଲେ ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନ,
ସେ ବଂଶ ଶୋଣିତେ ଦେହ ନୁହେ କି ଗଠନ?
କି କହିବ ମୁହିଁ ଗୁରୁ! ହେଲେ ଅନ୍ୟ କେହି
ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତା ଆଜ ତାର ପ୍ରତିଫଳ
କି ହୁଅନ୍ତା ଏ ସଭାରେ । ଗୁରୁ ବୋଲି, ଏହି
ଅକ୍ଷମସ୍ୟ ବାକ୍ୟ ମୁହିଁ ସହିଲି ସକଳ,
ବୁଝିଛି ବୁଝିଛି ଅହୋ ଅଭିପ୍ରାୟ ତବ
ସମର-ଶଙ୍କିତ ତବ ହୋଇଛି ଜୀବନ,
କାହି ହୃଦ ଫେଇ ଭୀତ, ପ୍ରାଣ ଲାଗି ଯେବେ,
କାପୁରୁଷ ନୁହେଁ କିଛି ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
ଲଭିବ ଏକ୍ଷଣି ଯୁଦ୍ଧ ବଳେ ପ୍ରାଣଦାନ,
ନ ଦେଖିବ ତାକୁ ଯୁଦ୍ଧେ ମହା ବିଭୀଷଣ ।
ଶିଷ୍ୟ ଉପଦେଶେ ବଳେ ଅଟନ୍ତି ସୁପଣ୍ଡିତ,
କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟକାଳେ ସର୍ବ ସୁପଥ ଲୋଡନ୍ତି,
କି ଉପାୟେ ଏଡ଼ାଇବେ ବିଷମ ସଙ୍କଟ,
ନତ ପୁଚ୍ଛ ଭୀତ ଶ୍ୱାନ ଯେରୂପେ ପଳାନ୍ତି,
ସଙ୍କୋଚ ସ୍ୱ-ବପୁ, ଧୀରେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ମାରି,
ଦର୍ଶାଇ ଦଶନ ପଂକ୍ତି ସମ୍ମୁଖ ସମରେ;
ନ ଲୋଡ଼ିବେ କପା ଗୁରୁ ସୁପଥ ତାଙ୍କର;
କି ଏ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରାଣେ ସ୍ୱର୍ଗ ପରାର୍ଥେ ଧରାରେ ?
ମୂର୍ଖ ମୁହିଁ ଭାବିଥିଲି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୋର
ଜାଣିଲି ସ୍ୱାର୍ଥାର୍ଥୀ ସର୍ବେ, କେହି ନୁହେଁ କାର ।
ଯାଅନ୍ତଙ୍କ ନୁଅଇ କ୍ଷତ ସେ ବ୍ୟଥା ଜାଣଇ,
ଦର୍ଶକ ପ୍ରକାଶେ ଦୁଃଖ "ଆହା" "ଉହୁ" କହି,
ଯେଉଁ ପ୍ରତିହିଂସା ଅଗ୍ନି ହୃଦୟ ଦହଇ,
କେତେ ଯେ ଦୁଃସହ ତାହା କି କହିବ ମୁହିଁ;
ଦାବାନଳ ରୂପୀ ଏହି ପ୍ରତିହିଂସାନଳ
ସଦଂଶେ ପାଣ୍ଡବ ବଂଶ ଧ୍ୱଂସ ନ କରିବ
ଯାବତ୍ଧି, ନ ହୋଇବ କେବେହେଁ ଶୀତଳ,
ବର୍ଷା ମେଘ ବଜ୍ରାନଳ ନଷ୍ଟେ ଜଗାଇବ,
ନୁହେଁ ଦୀପଶିଖା ହେବ ଫୁତ୍କାରେ ନିର୍ବାଣ,
କିମ୍ବା ଶାରଦୀୟ ମେଘ ନିଷ୍ଫଲ ଗର୍ଜନ ।
ଏହିରୂପେ ଏକେ ଏକେ କର୍ଣ୍ଣ ଆଦି ଯେବେ,
ସର୍ବ ବୀରେ ଏ ବିପଦେ ଉଦାସୀନ ହେବେ,
କିମ୍ବା ସର୍ବେ ମିଳି ଯେବେ ବୈରି ପକ୍ଷ ନେବେ,
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପଣ ତଳେ ନ ଟଳିବ ତେବେ,
ସମ୍ଭବ ହୋଇଲେ ହେବ ଅସମ୍ଭବ ଭବେ,
ଅସ୍ତାଚଳେ ଉଇଁଲେ ବା ଯାଇବେ ତପନ,
ତଥାପି ସୂଚ୍ୟଗ୍ର ଭୂମି ନ ଦେବ ପାଣ୍ଡବେ
ରାଜା ରଣେ, ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବ ପାଳନ,
ଲଙ୍ଘନେ ତା ମହାପାପ ଜାଣେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ।
ଯାବତ୍ଧି ରକ୍ତସ୍ରୋତ ବହେ ଧମନୀରେ
କ୍ଷୀଣ ଭାବେ ପ୍ରାଣବାୟୁ ବହେ, ଗଲେ ଯିବ
ରାଜ୍ୟ, ବଂଶ ଧ୍ୱଂସ ହେଲେ ହେବ ଧରଣୀରେ,
ତଥାପି ଏ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସନ୍ଧି ନ କରିବ,
ଯା ଥିବ ଘଟିବ ନଷ୍ଟେ କପାଳ ଲେଖନ,
ନୋହିବ ନୋହିବ କେଭେଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନ
ପାଣ୍ଡବ ନୟନ କିମ୍ବା ଶରୀର ପତନ
ଏଥୁଁ ଅନ୍ୟ ନ ଜାଣଇ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,

ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଯାହା କାର୍ଯ୍ୟ ତାହା କହିଲ ନିଶ୍ଚୟ
ନ କରିବ ସନ୍ଧି କେବେହେଁ ହୋଇଲେ ପ୍ରଳୟ ।
ନାଥ ଗୁରୁଦେବ ! ନ ପାରଇଁ ଆଶା କେବେହେଁ,ସ୍ୱାଭ-
ବୀର୍ଯ୍ୟ: ଜନେ ଏତେ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଭୀରୁ
କା-ପୁରୁଷ ନୀତି ସନ୍ଧି ଉପଦେଶ, ଦୀନ-
ଦାସ ଯୋଗ୍ୟ, ଶିବା କମ୍ପ ଶ୍ୱାନୋଚିତ, ଭୀରୁ-
ପତି ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ ପକ୍ଷେ ବା ଅଯୋଗ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ।"
କମ୍ପିତ ଅଧର ନାସା ଅଙ୍ଗ ଥର ଥର
କ୍ରୋଧ ବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ର ତପ୍ତ ଲୌହ ସମ
ଗର୍ଜିଲ ଗୋକ୍ଷୁର ଯଥା କ୍ରୋଧେ ଜର ଜର
ପ୍ରହାରିଲେ ପୁଚ୍ଛେ ତା'ର ଉଠେ ଟେକି ଫଣା
ଗର୍ଜେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଶୁଣି ସନ୍ଧି ପ୍ରସ୍ତାବନା ,
ଜୁଗୁପ୍ସ-କର୍କଶ-ସ୍ୱରେ, ସଭ୍ୟେ ଭୀତମନା ।
ହୋଇଲା ନୀରବ ସ୍ଥିର ସଭା କ୍ଷଣ କାଳ,
ହୋଇଲେ ସ୍ତିମିତ ସର୍ବ ସଭାସଦ ଯେତେ,
ସ୍ତିମିତ ରୋହିତ ଯଥା ସଲିଳେ ନିଶ୍ଚଳ,
ପାଣ୍ଡବ ଶତ୍ରୁ ପୁଣି କହେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ "ଏତେ—
କାଳେ ଅହୋ ! ଜାଣିଲି ମୁଁ ଧର୍ମଦେବ ସର୍ବେ
ସହାୟ ଜଗତେ, କିନ୍ତୁ ବିପତ୍ତି ଯେବେ
ନାନା ବ୍ୟାଜେ ଖେଳ ପଥ ପଳାନ୍ତି ସର୍ବେ,
କେଉଁରୂପେ ଏଡ଼ାଇବେ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବେ
ନ ସହିବ ସର୍ବଂସହା କୃତଘ୍ନତା ପାପ,
ଅଛି ଧର୍ମ, ଏବେ ନିଶ୍ଚେ ହେବ ମନସ୍ତାପ ।"
ଟଳିଲେ ଜଳଧି ଜଳେ ମୈନାକ ଅଚଳ
ଅଟଳ, ନଟଳେ ବାର ସହସ୍ର ହିଲ୍ଲୋଳେ
କିନ୍ତୁ ବାଡବାଗ୍ନି ଯେବେ ପଶେ ଅନ୍ତସ୍ଥଳେ
କମ୍ପିଉଠେ ଗିରିଶୃଙ୍ଗ ଟଳଟଳ ଟଳେ ।
ଅଚଳ ମୈନାକ ସମ ଦ୍ରୋଣ ମହାବୀର
ଶତ ଅପମାନେ ଯାର ନ ଟଳିଲା ଧୃତି
କେବଳ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦେ ହୋଇଲେ ଅଧୀର ।
ତିନୋଟି ଅକ୍ଷର ମାତ୍ର ହେଲା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଚ୍ୟୁତ,
'କୃତଘ୍ନ' ହୋଇଲା ଯେବେ ଶବଦ ଗୋଚର,
ଶବଦ ତ ନୁହେଁ ଏହା ଶବ୍ଦଭେଦୀ ଶର,
ଦୁଃସହ 'କୃତଘ୍ନ' ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ବୀରବର
ବାଣବିଦ୍ଧ ବ୍ୟାଘ୍ର ସମ ତୀବ୍ର ଅପମାନେ
ହେଲେ ଛଟପଟ କ୍ଷଣେ, କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ
ବାରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମେଘ ଚକ୍ଷୁ ଅଙ୍ଗ ଥ ଥର,
କହିଲେ ଗମ୍ଭୀରେ ଗୁରୁ ଜୀମୂତ ଗର୍ଜନେ,
ରୁଦ୍ଧ ନିର୍ଝରିଣୀ ସ୍ରୋତ, ପର୍ବତ ଗହ୍ୱରେ
ବିଶାଳ ପାଷାଣ ଖଣ୍ଡ ଖସିଯାଏ ଯେବେ .
ଘର୍ଘରେ ଝରଇ ଯଥା ଭୈରବ ଗର୍ଜନେ
ଝଙ୍କାରି କାନନ ଶ୍ରେଣୀ ଶ୍ୟମ-ଭୀମ-ରବେ,
ବା ଆଗ୍ନେୟ ଗିରି ଗର୍ଭେ ପଶେ ଯଦି ଜଳ
କରଇ ଉଦ୍ଗାର ଯଥା ଗୈରିକ ତରଳ,
"କୃତଘ୍ନ' ହୋଇଲି ଅସି ଏତେ କାଳ ପରେ,
ଖାଇଲି ଚାକି କହି ଚାର ଏତିକି ତୋହର
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ! କି କହିବ, କି ତୀବ୍ର ଅନ୍ତରେ
ଜଳେ ବାଡ଼ବାଗ୍ନି ସମ, ହୃଦ କାଣେ ମୋର,
କୃତଘ୍ନ,-କୃତଘ୍ନ, ନା-ନା ଶବ୍ଦଭେଦୀ ଶର
କେତେ ଦୁର୍ବିସହ ଆହା ! କି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦାହୀ,
କେମନ୍ତେ ବୁଝିବ ଅନ୍ୟ, ଅହୋ ! କେଉଁ ଘୋର
ମହାପାପେ ଦ୍ରୋଣ ଆଜି ଭୁଞ୍ଜେ ଏତେ କଷ୍ଟ
ନାହିଁ ବୁଝିବାକୁ ପ୍ରଭୋ ! କେହି ତୁମ୍ଭ ବିନା ।
ଯେଉଁ ଧର୍ମ ତରୁତଳେ ଦାଣ ପକ୍ଷୀ ବସେ
କାଟିଲି ତା' ମୂଳ ତୁମ୍ଭ ନିର୍ଦ୍ଦେଶେ କଠୋର ।
କେ ବୁଝିବ ପ୍ରଭୁ ଲୀଳା ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ
ଈଶ୍ୱରେଚ୍ଛା ନିରଙ୍କୁଶ ।"—ଉଚ୍ଚାର ଗମ୍ଭୀରେ
କୃତଘ୍ନ-ଗୌରବରେ ଆଜି ମୁକ୍ତ ହୃଦଦ୍ୱାର
ବିଦାରି ଭୂଧର ଗର୍ଭ ବଜ୍ର ଯୋଗେ ହାୟ,
"ଦେଖ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦେଖ ସଭ୍ୟବୃନ୍ଦ ସର୍ବେ

ଦ୍ରୋଣ ହୃଦେ ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ରହିଛି କି ଲେଖା
ବାଲ୍ୟ କାଳୁ ଜାଣେ ମୁହିଁ—ନ ଜାଣଇ କେଉଁ-
ଗୁରୁ, ଶିଷ୍ୟ-ହୃଦ-କଥା-ଅନ୍ତର-ବିବାଦ
କୌରବ ପାଣ୍ଡବ ମଧ୍ୟେ ରହିଛି ଗୁପତେ
ଭସ୍ମ ଆବରଣେ ଯଥା ଗୁପ୍ତ ଅଗ୍ନି-କଣା,
କିମ୍ବା ବିଷ-ବୀଜ ଯଥା ଉର୍ବର ଭୂମିରେ
ଘ୍ରାଣିଥିଲି ଏହାମଧ୍ୟ ବିବାଦର ଭାବି-
ଫଳ ବିଷମ ଅଶୁଭ: ଏ ବିବାଦ ବହ୍ନି
ଯେବେ ହୋଇବ ବର୍ଦ୍ଧିତ କ୍ରମେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ,
କୌରବ ପାଣ୍ଡବ ବଂଶ ପୋଡ଼ାଇବ ନିଃଶେଷ
ଏହା ଜାଣି ପୁନଃ ପୁନଃ କେତେ ଯେ କରିଛି
ଯତ୍ନ ସାଧ୍ୟମତ ମୁହିଁ, କି କହିବି ତାହା
ଭାବିଥିଲି ବୁଝାଇଣ କୌରବ ପାଣ୍ଡବେ
ନିର୍ବାପିବି ସର୍ବ ଭବିଷ୍ୟ ଅଗ୍ନିକଣା, କିମ୍ବା
ଉପାଡ଼ିବି ହିଂସା-ବୀଜ-ଅଙ୍କୁର ପ୍ରଥମୁଁ,
କିନ୍ତୁ ବୃଥା ହେଲା ମୋର ସହସ୍ର ଯତନ
"ଯତ୍ନ କଲେ ରତ୍ନ ମିଳେ" ନୁହେ ସତ୍ୟ ସଦା,
ଜାଣିଲି ହୃଦୟେ ଜ୍ଞାନ ହେଲା ସ୍ପଷ୍ଟତର,
ସେହି ଦିନୁଁ "ଯଥା ଇଚ୍ଛା ପଥ ତଥା" ଜନ-
ଶ୍ରୁତିମାନ, କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରେ ଯୁଜ୍ୟ ନୁହେ
ଏ ନୀତି ଜୀବନେ ଶତଶତ ଜାଣିଲି ମୁଁ
ନୁହେ ଗଜାଧୀନ, ନର ଇଚ୍ଛା ଯେହ୍ନପରି
ନୁହେ ନରାଧୀନ କେବେଁ, ଅଙ୍କୁଶ ଉଭୟ
ଶିରେ ଅଛି ବିଦ୍ୟମାନ, ଦୃଷ୍ଟ ଗଜାଙ୍କୁଶ
ଶୋଭେ ସାଦୀବର * କରେ, ମାନବ ଅଙ୍କୁଶ
କିନ୍ତୁ ଅଦୃଷ୍ଟେ ଗୁପତେ ଶୋଭେ ଦୈବକରେ
ଏତିକି ପ୍ରଭେଦ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ବଢ଼ିଗଲା
ଦିବାକର କାନ୍ତି ଗାଢ଼ୁଁ ଗାଢ଼ତର ହେଲା
ଦିନୁ ଦିନୁ କ୍ରମେ ଯଥା ନିଦାଘ ଗଗନେ
ଘନ କାଦମ୍ବିନୀ; ଗୁଚ୍ଛୁଁ ଗୁଚ୍ଛୁଁ ବଢ଼ିଯାଏ
ଆବରି ଅମ୍ବର, ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କ୍ଷୁଦ୍ର ମେଘ
ମିଳେ ଆସି ଯେବେ, ଘନୁଁ ଘନତର ହୁଏ
କାଦମ୍ବିନୀ ଦେହ, ଦେଲେ ଏ ସମରେ ଯୋଗ
ସମସ୍ତ ନୃପତି, ନିଜ ନିଜ ଇଚ୍ଛାମତେ
କୁରୁ ପାଣ୍ଡୁ ପକ୍ଷେ, ବାକି ନ ରହିଲେ କେହି
ଭାରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭାବି ଭାବି ଫଳ ହୃଦ-
ହେଲା ଅତି ବ୍ୟସ୍ତ, ମହା ପ୍ରଳୟ କି ଆସି
ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ, ମହା ବିଭୀଷିକା ମୟ
ନରମେଧ ଯଜ୍ଞ, ଗାତ୍ର ରୋମାଞ୍ଚି ଉଠିଲା
କାନ୍ଦିଲି ନୀରବେ, କି କରିବି କାହିଁ ଯିବି
କାହିଁ ଗଲେ କେ କହିବ କେମନ୍ତେ ପାରିବି
ରକ୍ଷା ଭାରତ ସନ୍ତାନେ, ନ ଦେଖି ଉପାୟ
ମନେ ବିଚାରିଲି ପୁନଃ, କରିବି ମୁଁ ଶେଷ
ଚେଷ୍ଟା, ବୁଝାଇବି ଦୁର୍ଯୋଧନେ ତାଙ୍କ ଭୀଷ୍ମ-
ଦେବେ ମନେକି ପଡ଼ଇ ଯୁଦ୍ଧ ଦୁରଦିନ
ଆଗେ, ସନ୍ଧ୍ୟାଗମେ ଭୀଷ୍ମ ସହ ପ୍ରବେଶିଲି
ମୁହିଁ ଶିବିରେ, ଗୁପ୍ତେ ତୋତେ ବୁଝାଇଲୁଁ
କହି, ଦେଖ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ !—ଗୁରୁ ଗୁରୁଜନ
ବାକ୍ୟ ସଦା ମାନନୀୟ, ବୃଥାରେ କାହିଁକି
ଏତେ ଲଗାଉଛୁ ହଠ, ଅଭିଜ୍ଞ ହୋଇଣ-
କିପାଁ ଅବିଜ୍ଞ ପରାୟେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛୁ
କହ, ଭାବି ଦେଖ ବାରେ, କି କହିବି ତୋତେ,
କି ପ୍ରଳୟ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଆସନ୍ନ ଭାରତେ
ବହିବ ଯଦ୍ୟପି ଝଡ଼ ରହିବକି କିଛି,
ଛାର ଖାର ହୋଇ ଯିବ ଭାରତ ନିଶ୍ଚୟ,
ଭାରତରେ ଭାରତତ୍ୱ ନ ରହିବ ଆଉ
କେତେ ନରହତ୍ୟା, କେତେ ରକ୍ତଷଣ କାଣ୍ଡ
କେତେ କୁଳସୀମନ୍ତିନୀ ହୋଇବେ ବିଧବା,

* ମାହୁନ୍ତ ।

ବିଭୀଷଣ ପରିଣାମ ଭାବି ଦେଖ ବା'ରେ,
ଭାବିଲେ କାହାର ହୃଦ ନ ଦରିବ କହ
ସାମାନ୍ୟ ଗୃହସ୍ଥ ଗୃହ ପତନର କଥା;
କିମ୍ବା କଣ୍ଟା ବିନ୍ଧି ପଦେ ବେଦନା ନରର
ନ ଲାଗେ କି କଷ୍ଟ ତୋତେ ଭାବିଲେ ସେ କଥା;
ପୁଣି ଭାବି ଦେଖ ଜଗତ୍ସ୍ଥ କିମ୍ବା ପରିଜନସ୍ଥ
ଉଭୟରେ କ୍ଷତି, ନାହିଁ ଲାଭ କେଭେଁ, ଯେବେ
ତୁ ହୋଇବୁ ଜୟୀ, ଧ୍ରୁବ ଅବା କେ କହିବ ?
ଭବିଷ୍ୟତ କଥା କେହି କହି ନ ପାରଇ,
କାହାକୁ ଦେଖିନ ତୁ ରାଜ୍ୟ କରିବୁ ଭାରତେ
ନ ରହିବେ କେହି ଆଉ ଏ ମହା ଆହବେ
ଗୃହଗ୍ରାମ ନିରନ୍ନାଶ ଯିବେ ସର୍ବେ ଉଡ଼ି
ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ରୂପୀ ଆସନ୍ନ ସଂଗ୍ରାମେ ।
ପୂର୍ବାପର ଭାବି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ
ସର୍ବଥା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଆଉ ସର୍ବ ବାଦୀମତ;
ସୁ-ବୁଦ୍ଧି ନ ତୋଳେ ପାଦ ପୂର୍ବାପର ଭାବି
ଅତଏବ କଥା ମାନ ମମ ଉପଦେଶେ
ପଞ୍ଚଭ୍ରାତେ ପଞ୍ଚ ଖଣ୍ଡି ଗ୍ରାମ ମା'ନ ଦେଇ
ଅତି ତୁଚ୍ଛ ତୁଳନାରେ ଭାରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-
ରାଜ ରାଜେଶ୍ୱର ରୂପେ ରହ ହସ୍ତିନାରେ;
ଭୀଷ୍ମ ମଧ୍ୟ ଏହିରୂପେ ବୁଝାଇଲେ କେତେ;
କି କହିଲୁ ମୋତେ ମନେ ପଡ଼େ କି ତୋହର?
ଦର୍ପେ ଶ୍ୱସି ଅଧୋମୁଖେ କହିଥିଲୁ ତୁହି
ଦେଇପରେ ପ୍ରାଣ ଦାସ ଗୁରୁଆଜ୍ଞା ହେଲେ,
ପାଣ୍ଡବେ ନ ଦେବ କିନ୍ତୁ ସୂଚ୍ୟଗ୍ର ପୃଥିବୀ
କିମ୍ବା ଦା'ସ ନ ପାରିବ ସନ୍ଧି କରି କେଭେ,
ଏତିକି ବିନତି ଦାସ କରେ ପଦ ଯୁଗେ,
ସନ୍ଧିକଥା ଆଉ କେଭେଁ ନ ଆଣିବେ ମୁଖେ ।
ମନେ କି ପଡ଼ଇ ତୋର ସେହି ସବୁ କଥା
ଭୀଷ୍ମ ମୁଖୁଁ ଶୁଣି ସେହି କଠୋର ବଚନ
ନିର୍ବାପିତ ସନ୍ଧି ଆଶା ହେଲା ଚିର ପାଇଁ;
ଜାଣିଲି ମୁଁ ତେବେ, ବିଷବୃକ୍ଷ ମୂଳେ କଲେ
ଅମୃତ ସିଞ୍ଚନ, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ନ ଫଳଇ
ସୁଫଳ ତହିଁରେ, ନ ସିଦ୍ଧଇ ପାଷାଣ କିମ୍ବା
ନ ବୁଝେ ଅବାଙ୍କ, ଫଳେ ନୈରାଶ୍ୟ ଆଶାରେ
ଦୁଃଖ କାମନାରେ, ସତ୍ୟ ଯା କହନ୍ତି ବିଜ୍ଞେ
ନିନ୍ଦିଲି ମୁଁ ମନେ ମନେ ନିର୍ବୋଧ ମାନବ
ଭାବୁ ମନେ ମନେ ତୁହି ଅତି ବଡ ବୋଲି
କିନ୍ତୁ ଭାବି ଦେଖ ନାହିଁ ସାଧ ତୋଳିବା'ର
ତୃଣଟିଏ ତୋ'ର, ଧିକରେ ମାନବ ତୋ'ର
ଜ୍ଞାନେ ଅଧିସୂଚନ, ନ ପାରିଲୁ ବୁଝାଇ ତୁ
ଗୋଟିଏ ମାନବେ, ତଥାପି ଗରିମା କରୁ
ଜ୍ଞାନୀ ଜ୍ଞାନୀ ବୋଲି, ବିଦ୍ୟା ପଢ଼ି ଜ୍ଞାନୀ ଯଦି
ହୁଅନ୍ତେ ଜଗତେ, ଏମନ୍ତ କି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ହୋଇଥାନ୍ତା କେବେ ? ବିଦ୍ୟା ନାମ ଜାଣିଲି ମୁଁ
ଶାଣିତା ସେ ଦନଁ ଯା ଯୋଗେ କର୍ତ୍ତନ ଶକ୍ତି
ବଢ଼େ କୃପାଣର, ଦର୍ପଣ ପ୍ରତିବିମ୍ବ
ହୁଏ ସ୍ୱଚ୍ଛତର ସୁ-ବୁଦ୍ଧିର ସୁ-ବୁଦ୍ଧି ବା
ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ଦୁଷ୍ଟର, ପାପ ଭେଦେ ଦତ୍ତ ଶକ୍ତି
ଯାହା ବିଧାତାର, ବଢିଯାଏ ଏହାଯୋଗେ
ଜାଣିଲି ନିଶ୍ଚୟ । ଏହିରୂପେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା
କରି ଗୃହ ମୁଖେ ଭୀଷ୍ମ ସହ ଫେରିଲି ମୁଁ
ମହାଚିନ୍ତାନ୍ୱିତ । ଆସୁ ଆସୁ ପଥେ ଭୀଷ୍ମ
କହିଲେ ପ୍ରବୋଧି, ଗୁରୋ ! ବୃଥା ଭାବ କିପାଁ ?
ଯେପରି ସ୍ୱଭାବ ଯାର ଚଳେ ସେହି ପଥେ
କି ସାଧ୍ୟ କାହାର କରେ ପ୍ରକୃତି ଲଙ୍ଘନ?
ଜନ୍ମେ ତରୁ ଗଜ ଯହିଁ ମିଳେ ବନ ଭୂମି
ନଦୀ ଦେଖ ବକ୍ର ପଥେ କରଇ ଗମନ
ସେହି ପରି ସିନା, ପାପି-ମନ ନିରନ୍ତର
ଧାଏଁ ପାପପଥେ, ଧର୍ମେ ମତି ବୁଝାଇଲେ

ନୁହେଁ କି କଦାପି, ନର ବୋଇତର ଯାତ୍ରୀ
କର୍ଣ୍ଣଧାର ହର ଚଳେ ନୌକା କାଳ ସ୍ରୋତେ
ତରଙ୍ଗ ଉପରେ, ପାରେଣ ଫେରାଇ ଗତି
ବିନା କର୍ଣ୍ଣଧାର, ଲକ୍ଷ ଚେଷ୍ଟା କରି କେବେ
ବୋଇତର ଯାତ୍ରୀ କର୍ଣ୍ଣଧାର ମତେ ତଥି
ଚଳିବ ନିଶ୍ଚୟ, ଯହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତହିଁ ସତ୍ୟ
ଜାଣ ନିଃସନ୍ଦେହ, ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର ଭେଦେ
ସ୍ୱଜ୍ଞାନାଲୋକେ ଯାହା ଦେଖିବ ଉଚିତ
ଚଳିବ ସେ ପଥେ, ଅଭିନେତା ଅଭିନୟେ
କରନ୍ତି ଯଥା, ନିର୍ଲିପ୍ତ ସରୋଜନୀଦଳ
ସଲିଳେ ଯେସନ ଅର୍ପି କରମର ଫଳ
ବିଶ୍ୱପିତା ପଦେ ଫଳାକାଙ୍କ୍ଷା ନ ହୋଇବ
କେବେହେଁ ସଂସାରେ ହୁଏ ଯେ ସେ କଷ୍ଟ ଭୋଗେ,
ଆଗେ କିମ୍ବା ପଛେ ଏହା ପ୍ରକୃତି ଧରମ
ନ ପାରଇ କେହି ଲଙ୍ଘି ଏ ବିଧି ଜଗତେ
ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ଏହା, ଏହି ମାନବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ଏହାର ପାଳନ ଅଟେ ପରମ ଧରମ
ମାନବର ଏକା, ନାହିଁ ତାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଆଉ
ନର ଅଧିକାର, କର୍ମ ନରାଧୀନ, କର୍ମ-
ଫଳ ଦୈବାଧୀନ, ଜାଣି ଶୁଣି କିମ୍ପା ଏତେ
ବିଷଣ୍ଣ ତଥାପି, ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରତି ଗୁରୁଉଚିତ
କରିଛ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ ହେବା, ଏବେ ତବ
ଅବଶ୍ୟ ଉଚିତ; ଗତସ୍ୟ ଶୋଚନା ନାସ୍ତି
ଭାବ ଭବିଷ୍ୟତ ମହା ଯୁଦ୍ଧେ କି କରିବ
ଆସନ୍ନ ସମ୍ମୁଖେ । ତମ୍ପାଦୁ ଯାଇ ପୁନଃ
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ବହ୍ନିରେ ପଡ଼, ଭାବିଲି ମୁଁ ତେବେ
କି କରିବ ଏବେ ? ଥିବ ନିରପେକ୍ଷ ମୁହିଁ
ଭାବିଲି ପ୍ରଥମେ, ତହିଁ ଦୁଇଟି ନିମିତ୍ତ
ବାଧା ଦେଲା ଅସି— ଶୁଣ ପ୍ରଥମ ନିମିତ୍ତ,
ରହିବ ମୁଁ କାହିଁ, ଘୋର ଭୀମ ବାତ୍ୟା ଯହିଁ
ବହଇ ପ୍ରବଳେ ତହିଁ ସାମାନ୍ୟ ତରୁ କି
ରହେ ସ୍ଥିର ଭାବେ ! କିମ୍ବା ଦାବାନଳ ଯେବେ
ଦହଇ ଅରଣ୍ୟ, ରହେକି ଅଦଗ୍ଧ କେବେ
କ୍ଷୁଦ୍ର ମୃଗ ଗୁଳ୍ମ ? ପୁଣି ଭାବିଲି ମୁଁ ଯାଇ
ହିମାଳୟେ ଋଷ୍ୟାଶ୍ରମେ (ମରକତ ପୁର-
ସମ କ୍ଷୁଦ୍ର ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ) ରହିବ ନିର୍ବିଘ୍ନେ,
କିନ୍ତୁ, ଲୋକ ନିନ୍ଦା ଭାବି ମନେ ଉପୁଜିଲା
ଘୃଣା, ଦ୍ରୋଣ ଭୀତ, ପଳାତକ, ନ ହେବାର
ନିରପେକ୍ଷ, ଏ ଦ୍ୱିତୀୟ ହେତୁ, ମୃତ୍ୟୁ ଶତ—
ଗୁଣେ ଶ୍ରେୟ ନିନ୍ଦା ଠାରୁ, ଭାବିଲି ମୁଁ ତେବେ
ପଶିବି ସମରାନଳେ ଯା ଥିବ କପାଳେ
ନ ସହିବ ଲୋକ ନିନ୍ଦା କାପୁରୁଷ ପରି,
ହେବି ସମଦଶାପନ୍ନ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ,
ବିଷମ ସମସ୍ୟା ଏବେ ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଅନ୍ନଦାତା, ପାଣ୍ଡବେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ
କି ବୁଦ୍ଧି କରିବି ଏବେ, ନେବି କେଉଁ ପକ୍ଷ
ନାଗଗନ୍ଧ-ମୂଷା * ଭେଟ ହେଲା ଦୈବ ଯୋଗେ,
ଛାଡ଼ିଲେ ହୁଅଇ ଅନ୍ଧ, ଭକ୍ଷଣେ ମରଣ;
ପାଣ୍ଡବ ସହାୟ ହେଲେ ହୋଇବି କୃତଘ୍ନ,
କୌରବ ସହାୟ ହେବି ଅନ୍ୟାୟ କରମ,
କୃତଜ୍ଞତା ଆଉ ନ୍ୟାୟେ ପକ୍ଷେ ପ୍ରତି ପକ୍ଷେ,
ସେତେବେ ଓଜନ କଲି ଜ୍ଞାନ ତୁଳା ଦଣ୍ଡେ,
ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱେ କୃତଜ୍ଞତା, ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱେ ନ୍ୟାୟ
ଉଠେ ଗଲା ନ୍ୟାୟ ନୀଚ ହେଲା କୃତଜ୍ଞତା,
ଜାଣିଲି ମହତ ନୀଚେ ଦେଖି କୃତଜ୍ଞତା,
କଲି ମୁଁ ସଂକଳ୍ପ ତେବେ ହୋଇବି ଅନ୍ୟାୟୀ,
ନ ହେବି କୃତଘ୍ନ କିନ୍ତୁ ଜୀବନେ କଦାପି,
ଅନୁଭବ କର, ଦ୍ରୋଣ ବୁଝିଛି ନିଶ୍ଚୟ

* ନାଗଗନ୍ଧ ମୂଷା=ଛୁଞ୍ଚୁ ।।

ଦ୍ରୋଣର ପରମ ଧର୍ମ୍ମ କୃତଜ୍ଞତା ଏକା
ଦେଇଅଛି ଜଳାଞ୍ଜଳି ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ପ୍ରତି ·
ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରୟ ଏହି ଜୀବନେ ଦ୍ରୋଣର,
ଅନନ୍ତ ଅର୍ଣ୍ଣବେ ଭଗ୍ନ ନାବିକର ଯଥା
ଧରିଛି ଏହାକୁ, ଧରି ରହିଥିବି ମୁହିଁ
ନ ଛାଡ଼ିବି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ! କଦାପି ଏହାକୁ
ଯଦବଧି ବହୁଥିବ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଦେହେ
କରୁଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଅଜି ସଭା ସମକ୍ଷରେ
ଇନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ମୁହିଁ
ଅନ୍ନଦାତା ଆଜ୍ଞା ନିଶ୍ଚେ କରିବି ପାଳନ,
ନ ଭାବିବି ପାପ ପୁଣ୍ୟ ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ କିଛି ।
କହ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ କହ କି କରିବି ମୁହିଁ
କି କଲେ ନହେବ ଦ୍ରୋଣ କୃତଘ୍ନ ତୋ ଠାରେ
କରିବି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନିଶ୍ଚେ ଇଚ୍ଛାମତେ ତୋର ।”
କ୍ଷଣପରେ ଶ୍ୱମି ଘର୍ମ୍ମେ କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ
ଭଗ୍ନ ସ୍ୱରେ ରହି ରହି ଅସ୍ଫୁଟ ବଚନେ
“ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେଶ୍ୱର ମାୟାମୟ ପ୍ରଭେ !
ଧର୍ମ୍ମ କି ଅଧର୍ମ୍ମ ପଥେ କରେ ବିଚରଣ
ନ ପାରିଲି ବୁଝି ଏହି ଅଜ୍ଞାନ ସନ୍ତାନ
ହୃଷୀକେଶ ! ହୃଦେ ତୋତେ ଭାବି ଦ୍ରୋଣ ତବ
ଚଳେ ଯୁଦ୍ଧ ଅଭିନୟେ ଅଭିନେତା ରୂପେ
ଶ୍ରୀଚରଣେ ପାପ ପୁଣ୍ୟ କରି ସମର୍ପଣ
ଜ୍ଞାନ ଅନୁଯାୟୀ ଚଳେ କର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରେ ଦ୍ରୋଣ
ରଖ କ୍ଷମା ମାରି ହରି ଦୀନ ଦୟାମୟ
ଯା ଇଚ୍ଛା ତା କର ପ୍ରଭେ ନିରାଶ୍ରୟାଶ୍ରୟ ।”
ଏତେ କହି ନତ ମୁଖେ ନ ଚାହିଁ କେଶୀକି
ଶିରେ କର ସ୍ଥାପି ମୌନେ ବସିଲେ ବିଷଣ୍ଣେ ।
ଖଳର ସହାୟ ଖଳ ମାତୁଳ ଶକୁନି
ଦୂରଦର୍ଶୀ ଶବଶଂସୀ ଶକୁନି ପରଯ୍ୟେ
କ୍ରୂରଗତି ସର୍ପସମ କ୍ରୂର-ମତି-ଗତି
ଭାବେ ମନେ ମନେ ଶୁଣି ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା
ପଡ଼ିଲା ବାରୁଣୀ ଯୋଗ ଏତେ କାଳ ପରେ
ଘଟାଇବି ସର୍ବନାଶ କୌରବଙ୍କ ଭୂରି
ଚଳାଇ ଅନ୍ୟାୟ ପଥେ କୂଟ ମନ୍ତ୍ରେ ମୋର
ବିଷକୁମ୍ଭ ପୟଃମୁଖ, ସୁହୃଦ ସର୍ବସ୍ୱେ
କହିଲା ସଭାରୁ ଉଠି ସଧୀରେ ଗମ୍ଭୀରେ
ସୁବୁଦ୍ଧି ନିର୍ବୁଦ୍ଧି ହୁଏ ବିପତ୍ତି କାଳରେ
କହନ୍ତି, ଦେଖିଲି ଆଜି ସମ୍ମୁଖରେ ମୁହିଁ
ହୋଇଲା ବିଶ୍ୱାସ ଯାହା ଚିର ଅବିଶ୍ୱାସ
ରାମ ହେମ-ମୃଗ ପଛେ ଧାବମାନ କଥା
ପୁତ୍ରଶୋକ ଅଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ବୋଲି, ଥିଲା ମନେ
ଧାରଣା ଯା, ଦୂରୀଭୂତ ହେଲା ଆସି ଏତେ-
କାଳ ପରେ, ସର୍ବ ସମକ୍ଷରେ ଦେଖି, କୁରୁ-
ପତି, ବ୍ୟବହାର ଗୁରୁ ପ୍ରତି ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ
ବିପତ୍ତି ରୁ ତୋ କବଳେ ପଡ଼ି ଆଜି ରାଜା
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ମହାଯଶା ମହୀପତି ମହା-
ଜ୍ଞାନୀ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ, ମହାଜ୍ଞାନୀ ସମ
କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଏ ସଭାରେ । ଜ ଅସୁ ତୁ ଏକା
ଏହି ଜନ ଶ୍ରୁତି, ଶ୍ରୁତି ଭକ୍ତି ସମ ସତ୍ୟ
ଏତେକାଳ ପରେ ଆସି ବୁଝିଲି ମୁଁ ଧ୍ରୁବ ।
କହିଲେ ବୁଝାଇ ତେବେ ଗ୍ରହିଁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ
କଦାଚ ଉତ୍ତାପେ ତପ୍ତ ହୁଏ ସିନ୍ଧୁ ଭିରି
କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳକଣା କିନ୍ତୁ ଦେଖିଛି କି କେବେ
ନଗକୁଳେଶ୍ୱରେ କାହିଁ ହେବାକୁ ଉତ୍ତପ୍ତ ?
ଅଧୀର ହୋଇବା ତବ ନୁହଇ ଉଚିତ,
ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ କେବେ ହୁଏ କି ଅଧୀର
କ୍ଷୁଦ୍ର ମହୀରୁହ ପରି ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଭୂଧର
ବିପଦେ ଧୀରତା ନିତି ଯାଅ କିପାଁ ଭୁଲି
ଅଜ୍ଞ ସମ ସ୍ୱଜାତଙ୍କ ହୋଇ, ଧୈର୍ଯ୍ୟଧର
ପାଗଳ ଭର୍ତ୍ସିଲି ପ୍ରାୟେ ନ ଭର୍ତ୍ସି କାହାକୁ

ଦର୍ଶାଅ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ତବ ଦର୍ଶାଇ ନମ୍ରତା;
ସନାତନ କୁଳ ପ୍ରଥା ଗୁରୁଜନ ପ୍ରତି
କୁରୁ-ଶ୍ରେଷ୍ଠେ, ସର୍ବେ ସର୍ବ ଗୁଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି
ଜାଣନ୍ତି ଭାରତେ, ଦ୍ରୋଣ ଆଚେ ଗୃହେଁ ପୁଣି
ଆରମ୍ଭିଲ ଯୂର କି କହିବ ମୂର୍ଖ ମୁହିଁ,
ବିଜ୍ଞବର ଗୁରୁ ତୁମ୍ଭେ, ଅଧିକ କହିବା
ତୁଲ୍ୟ ମାତବ, ଶିଷ୍ୟ ଶତ ଅପରାଧ
ମାର୍ଜନୀୟ, ଏହି ନୀତି ବଶବର୍ତ୍ତୀ
ଗୁରୁ ବାରେ, କ୍ଷମାକର ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରତି,
ର ଦୋଷ ଯଥା ଜନକ ନ ଧରେ;
ତ ପ୍ରତି ପୁଣି କରଇ ପ୍ରାର୍ଥନା
ନ ହୁଅ ବିମନା କିମ୍ବା ନ ଧର ହେ ଦୋଷ
ବିପତ୍ତି-ପୀଡ଼ିତ ଆହା ! ଦେଖ କୁରୁପତି
ଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ଜ୍ଞାନ, ଶକ୍ତି ପାଗଲ ପ୍ରତିମ
ସଦମ୍ଭେ ସରବେ ଭାବ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ନୀତି
ବିପଦାକ୍ରାନ୍ତ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରତି ବନ୍ଧୁର ସାହାଯ୍ୟ.
ନ ଭାବିଣ ଦୋଷାଦୋଷ ବିପନ୍ନ ବନ୍ଧୁର ।
ଶୁଣ ସର୍ବେ କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଧୁନା ମୋ ମତେ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଗୁରୁ କାଲି ରଚନ୍ତୁ ସମରେ
ଅଦ୍ଭୁତ ଅଜ୍ଞାତ ଯାହା ନ ଜାଣନ୍ତି କେହି
ପାର୍ଥ ଭିନ୍ନ,ଭେଦିବାକୁ, ଅଦ୍ୟାପି ଜଗତେ,
ନ ରହିବେ କୃଷ୍ଣ କିମ୍ବା ପାର୍ଥ କାଲି ରଣେ
ସଂଶପ୍ତକ ସେନାସହ ଯିବେ ଯୁଝିବାକୁ
ଇତି ଅବସରେ ଯୁଦ୍ଧେ ହୋଇବେ ପରାସ୍ତ
କିମ୍ବା ହେବ ଧ୍ରୁବ ବନ୍ଦୀ ଭୀମ ନିଃସନ୍ଦେହ,
ପାଣ୍ଡବ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ରଥୀ ଅନୀକିନୀ-ପତି,
ହେବେ ବନ୍ଦୀ କିମ୍ବା ମଲେ ଭୀମ ରଣାଙ୍ଗନେ.
ଅଧୀର ହୋଇବେ ଶୋକେ ନିଶ୍ଚେ ଗୃରଭାଇ
ଦୁର୍ବଳ ହୋଇବ ତେଣୁ ପାଣ୍ଡୁବଳ ସମେ
ଶତାଙ୍ଗ * ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ ଚକ୍ରଭଙ୍ଗେ ଯଥା,
ଏହିରୂପେ ଜୟୀ ହେବୁଁ ଆମ୍ଭେ ସର୍ବେ ନିଶ୍ଚେ
ଅମାତ୍ୟ ମଣ୍ଡଳି ! କହ ହେ-ସରବେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ
ଅଭିମତ ଏବେ," କହେ ଜୟଦ୍ରଥ ତେବେ
ସଧୀର ବଚନେ; "ହୁଏ ଏହିପରି ଯଦି
ନିଃସନ୍ଦେହେ ହେବୁ ଜୟୀ, ନାହିଁ ଭ୍ରାନ୍ତି ତଲେ
କିନ୍ତୁ ଭାବ ଦେଖି ବୀରେ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ଅଛେ
ଯଦି ସେନାପତି ରୂପେ, ପିତାସମ ପୁତ୍ର-
ମହାରଣେ ବିଶାରଦ, କି କରିବ ତେବେ
ବୟସେ ବାଳକ କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟେ ବୃଦ୍ଧ ପିତା,
ଶସ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରେ ସୁପଣ୍ଡିତ-ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଜଣେ
ନାହିଁ ଏଥି ଏକା, ରଣେ ଛଣିବ ତାହାକୁ
ସମକକ୍ଷ ଏ କୌରବ ବୀର ବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟେ"
"ଯା କହିଲ ସତ୍ୟ" ଶଲ୍ୟ ଗୃହେଁ ଜୟଦ୍ରଥେ
କହିଲେ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଜାଣେ ମୁହିଁ ତାକୁ
ସମ ପ୍ରହରଣ ରଣେ ପିତା ସମ ପୁତ୍ର
ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ
ଭୂତ ଭବିଷ୍ୟତ ଭାବି ବୁଦ୍ଧି ଅନୁଯାୟୀ"
"ନ ପାରିଲେ ଏକ ରଥୀ ଏକାଧିକ ରଥୀ
ମିଳି ସମ୍ମୁଖିବା ରଣେ" କହନ୍ତେ ଶକୁନି
କୃପ କହିଲେ ସସ୍ମିତେ "ନୁହେଁ ରଥିକୁଳ-
ପ୍ରଥା ଯୁଝିବା ଏ ରୂପେ" "ନୁହେ ରଥିକୁଳ-
ଖ୍ୟାତ ରଥୀ ସଙ୍ଗେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ
ଅବଶ୍ୟ ଉଚିତ, ମାରି ଅରି ପାରି ଯେଉଁ
ରୂପେ, କଳେବଳେ ଛଳେ ବା କୌଶଳେ,ଶଠେ
ଶାଠ୍ୟ ସମାଚର-ଏ ନୀତି ବା ଅବିଦିତ
କାହାକୁ ସଭାରେ, କିଏ ବା ନ ଜାଣେ ଏହା;

* ରଥ ।

ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ ଏହି ସନ୍ଧି ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ"
ଏତେ କହି ନୀରବିଲେ କୁଟିଳ ଶକୁନି
କହିଲେ ସଧୀରେ ତେବେ ଅଙ୍ଗ ଅଧିପତି
"ଅଭିମନ୍ୟୁ ଶତ୍ରୁ ନା ନା ପୁତ୍ର ସମ ଲାଗେ
ମୋତେ ଭାବିଲେ ତା କଥା, ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସ୍ନେହରେ
ହୃଦ ସ୍ଫୀତ ହୁଏ ମୋର" "ଯେ କର୍ଣ୍ଣର ଅରି
ହରି * ନୁହେ କି ତା ଶିଶୁ ଶତ୍ରୁ ତେ ଭବର
ପକ୍ଷେ, ନକୁଳ କି ସର୍ପପର, ସ୍ନେହ କରେ
ସର୍ପ ଶିଶୁ ପୁତ୍ର ଭାବେ, ଜନମ ଅରାତି ?
କେମନ୍ତେ କହିଲ କର୍ଣ୍ଣ ହାସ୍ୟ ଲାଗେ ମୋତେ,
ପୁତ୍ର ସ୍ନେହ ଅନୁଭବ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଠାରେ.
କହୁଛି ବୁଝାଇ ପୁଣି ଶକୁନି କର୍ଣ୍ଣକୁ
ହସ ହସ ହୋଇ (ହାସ୍ୟ ନୁହେ ଏହା ମାତ୍ର
କାଳକୂଟ, ବିଷ-ଧାତ୍ରୀ-ମହାକାଳି-ଫଳ
କବଳ-ଗରଳ-ମିଶ୍ର ଶ୍ୱେତ-ପଦ୍ମଃ କିମ୍ବା
ପୁଷ୍ପ କଳ୍ପ, କାଳ ସର୍ପ ଗରଭେ ସଂହାର)
ହୃଦସ୍ଥ ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ଏହା ନୁହେ ସତ୍ୟ ସ୍ନେହ
କହିଲି ଯଥାର୍ଥ କର୍ଣ୍ଣ ଭାବି ଦେଖ ମନେ;
ଶୁଣ ତାହା ଏହିକ୍ଷଣି କରି, କ୍ଷୁଦ୍ର, ବକ୍ର-
ସମନ୍ୱିତ, ଆଶା ଯେବେ ହେବ ଜୟୀ ଆଗୁ
କାଲି ରଣେ, ମିଳି ସର୍ବେ କରି ଆକ୍ରମଣ
ଭୀମ କିମ୍ବା ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯେ ଆସିବ ରଣେ,
ମହାରଥେଶ୍ୟ ନିଃଶଙ୍କୁ କରିତେ ଯେ ରୂପ
ନ କରିବ ଯେବେ ଏହା, ଜାଣ ନିଃସନ୍ଦେହ,
ସନ୍ଦେହ ଜଣିବା ରଣେ କୌରବ ପକ୍ଷରେ
ଗତ ତ୍ରୟୋଦଶ ଦିନ, ତ୍ରୟୋଦଶ ବର୍ଷ
ଗତ ହେଲେ ଏହିରୂପେ ନ ଲଭିବ କେବେଁ
ସମର ଅନଳ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ରୂପେ ଭାବି ଦେଖ

ଚଳେ ଯଦି ଏହିରୂପେ ଯୁଦ୍ଧ ବହୁକାଳ
କି ଦଶା ଘଟିବ ଦେଶେ; ଦେଶ ବାସୀଙ୍କର
ସର୍ବେ ମିଳି ଆକ୍ରମିଲେ ନିଃସନ୍ଦେହ ଜୟ,
ସାମାନ୍ୟ ଅନ୍ୟାୟ ହେବ, ଜାଣେ ମୁହିଁ, କିନ୍ତୁ
ଦୀର୍ଘ ଯୁଦ୍ଧ ତୁଳନାରେ ନୁହଇ ଅନ୍ୟାୟ,
ଅତଏବ ମମ ମତେ ସମବେତ ହୋଇ
ଆଶା ଯଦି ଜୟୀ ହେବ ଅଶ୍ୱ ମହାହବେ,
କରି ହେ ସଂହାର କାଲି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ମଧ୍ୟେ
ଭୀମ କିମ୍ବା ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯେ ଆସେ ସମରେ
ଶୃଙ୍ଖଳେ ଆବଦ୍ଧ ଯଥା ମହାବଳ ବ୍ୟାଘ୍ର।"
ଶକୁନି ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି କହେ ଦୁଃଶାସନ
"ଉତ୍ତମ ଏ ପରାମର୍ଶ, ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ଏହି ଯୁକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଚଳିଁ ଯଦି ସର୍ବେ
ହୋଇବୁଁ ବିଜୟୀ ଧ୍ରୁବ, ନିଃସନ୍ଦେହ ଏହା
ଗୁରୁଦେବ ମତ କିନ୍ତୁ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା"
"ମୋର କେଉଁ ମତ କିଆଁ ଏ ଜିଜ୍ଞାସା ପୁଣି,
କରିଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ମତେ କାର୍ଯ୍ୟ
କରିବି ମୁଁ ନିଷ୍ଟେ" ଏତେ କହି ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ
ବସିଲେ ନିଷ୍ଟଳ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ମୁଖେ ତେବେ
ଗ୍ରହିଁଲେ ସରବେ, ଭାବି କ୍ଷଣେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ଟେକି ମଥା ତୋଳି, "ଛକି ବସ କାଲି ସର୍ବେ
ରଚି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ, ମାର ଅରି ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟେ
ଯେ ପ୍ରକାରେ ହେଉ, କରି ବନ୍ଦୀ ପଞ୍ଚ ଭ୍ରାତୃ
ଅସତୀ ଦ୍ରୌପଦୀ, ନାସ୍ତିକୁଳ କଳଙ୍କିନୀ
ସହ ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ ହୀନ କାପୁରୁଷଙ୍କୁ
ଅଧର୍ମୀ କପଟୀ ଦାସଦାସୀ କରି ଯେବେ
ରଖିବି ଦୁହିଁଙ୍କୁ, ତେବେ ଯାଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ
ମନୋବାଞ୍ଛା ମୋର, କ୍ଷମି ଦାସ ଦୋଷ, ଗୁରୁଏ !

* ସିଂହ।

ଯାଅ ତୁମ୍ଭେ ଅବଲମ୍ବେ ରଚନ୍ତୁ ସୁପଟେ
ଅଦ୍ୟ ଯଦି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଅତି ସୁକୌଶଳେ
ହଭ୍ର ଭଙ୍ଗ କର ସର୍ବେ ଯାଅ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ବାଟେ,
ଗୁରୁ ମାତୁଳଙ୍କ ମତେ କର କାଲି ରଣ
ମମ ଆଜ୍ଞା, ସାବଧାନ ! ନୋହିବ ଅନ୍ୟଥା
ପ୍ରତର୍କେ ସରବେ ମିଳି କର କାଲି ରଣ
କର ବନ୍ଦୀ ବନ୍ଧ କିମ୍ବା ଭୀମ ଅଭିମନ୍ୟୁ
ଯେ ଆସେ ଯେ ବ୍ୟୂହ ମଧ୍ୟେ ବେଢ଼ି ତାକୁ ସର୍ବେ
ପାଶବଦ୍ଧ ସିଂହେ ଯଥା ବ୍ୟାଧବୃନ୍ଦ ମିଳି ।

ଦଶମ ସର୍ଗ ।

ଚନ୍ଦ୍ରପୁରକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀଙ୍କର ଆଗମନ ଓ ରୋହିଣୀ ସହିତ କଥୋପକଥନ ।

ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଆଜ୍ଞାପାଇ ମହାନନ୍ଦ ମନେ
ଚଳିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ ଶୂନ୍ୟେ ବିଦ୍ୟୁତ ଗତିରେ
ବିଦ୍ୟୁତ ପ୍ରତିମେ ପ୍ରଭା ପ୍ରକାଶି ଗଗନେ ?
କ୍ଷଣ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶିଲେ କ୍ଷପାକର ପୁରେ ।
ଚନ୍ଦ୍ର ବଧୂ ମହାଗ୍ରହେ ପୁଚ୍ଛିଲେ ସର୍ବାଗ୍ରେ
" କୁଶଳତ ଅଶ୍ୱିନୀ ତୋ ଗମନା ଗମନେ ?
"ଆସିବେତ ଦେବୀ" ? "ଆସୁଛନ୍ତି ପଛେ "ହସି
ଭାଷିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ, ନବାନନ୍ଦ ମନେ ହେଲା,
ଆନନ୍ଦ ସଞ୍ଚାର, ସଞ୍ଚରଇ ତରୁ ଯଥା,
ବସନ୍ତ ପରଶେ ପତ୍ରମଳମଞ୍ଜରିତ —
ମଳୟ ଅନିଳେ, ଜ୍ୱଳିଲା ନିର୍ବାଣ-ପ୍ରାୟ
ଦୀପ ତୈଳ ଦାନେ, ତହୁଁ, "କେମନ୍ତେ ଏକାକୀ
ଫେରିଥ ଗଲୁ ଦେବୀ ପୁରେ, ଏକା ଦେଖି ସ୍ୱପ୍ନ-
ଦେବୀ କି କହିଲେ ତୋତେ" ପଚାରନ୍ତେ କେହି
ତହିଁ କହିଲେ ରୋହିଣୀ "ଅଣିଲୋ ଅମୃତ
ଦ୍ରବ କେହି କଟଣେ ଯାଇ, ଯାଇଅଛି ବନ୍ଧୁ—
କ୍ଲାନ୍ତ ପଥ ଶ୍ରମ ହେତୁ, ଭୁଞ୍ଜାଅ ପ୍ରଥମେ
କଛି, ପଚାରିବ ପଛେ, ମହାରାଣୀ ଆଜ୍ଞା —
କ୍ରମେ ଆସିଲା ଅମୃତ, ଘେରିଲେ ଚୌଦିକେ
ବେଷ୍ଟି ଶଶିମୁଖୀ ନାରୀ; କନକାସ୍ତ୍ର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ —
ପାତେ ଢାଳି ସ୍ୱହସ୍ତେ ରାଣୀ, ଅଶ୍ୱିନୀ ହସ୍ତକୁ
ଦେଲେ ବଢ଼ାଇ ସ ଦରେ, ସମ୍ମାନ ସମ୍ଭ୍ରମେ
ପାନ କରିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ, ଶୀତଳିଲା ସ୍ୱେଦ
ଅଙ୍ଗ, ବ୍ୟଜନେ ଗୁମର, ଅଶ୍ୱିନୀ ପାନାନ୍ତେ
ପୁନଃ ସ୍ନିଗ୍ଧ ହେଲେ ଯେବେ, ପୁଛିଲେ ରୋହିଣୀ
ରାଣୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ପୁନଃ "ପାଇଲେ ଚକିତ
ତୋତେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ତୁରା, କେମନ୍ତେ ସେ ପୁରୀ
ଶୋଭା ? "କେତେ ଦୂର ହେବ" ? ଇତ୍ୟାଦି ବିବିଧ
ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଧୀରେ, ଶୁଣିଲେ ବୃତ୍ତାନ୍ତ
ସର୍ବେ ଅଶ୍ୱିନୀ ମୁଖରୁ, ପଚାରିଲେ ପୁଣି
ବ୍ୟଗ୍ରେ "ଆସିବେତ କେବେ" "ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବେ"
ବୋଲି କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ, ଏହିପରି କହୁଁ—

କହୁଁ ସହସା ତକ୍ଷଣେ, ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ଦେବୀ, ସସମ୍ଭ୍ରମେ ଉଠି ସର୍ବେ ପ୍ରଣମିଲେ
ପଦେ, ସସ୍ନେହେ ଚିବୁକ ଧରି ଚୁମ୍ବି ଶିରଃ,
ଏକେ ଏକେ ଆଶିଷିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେବୀ;
କହିଲେ ଅକ୍ଷୟ ସ୍ନେହ ପାଇ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର
ଥାଅ ମା ସରବେ ନିଜ ନିଜ ଗୌରବରେ,
ବସାଇଣ ସିଂହାସନେ ଦେବୀଙ୍କୁ ସମ୍ରାଜ୍ଞୀ
ବାଷ୍ପ ଗଦ ଗଦ କଣ୍ଠେ କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ,
"ମୋ କପାଳେ ଏତେ କଷ୍ଟ ଲେଖିଥିଲେ ବିହି
ଜ୍ଞାନ ସତ୍ତ୍ୱେ କିଛି ମୁଁ ତ କରିନାହିଁ ଦୋଷ
ହାୟ ମା ! କି ଦୋଷେ କହ ଭୋଗେ ଏତେ କଷ୍ଟ
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ପୁଚ୍ଛିକରି ସ୍ୱଅଞ୍ଚଳ ଧୀରେ
ପୋଛିଣ ବୈଦେହୀ ଅଶ୍ରୁ କହିଲେ ବୁଝାଇ
ପାଗଳିନୀ ସମ କିହ କାନ୍ଦିଲେ କି ହେବ ?
ହେଲୁଣିତ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଅସ୍ଥି ଚର୍ମ ସାର
କହ ମା କନ୍ଦନେ ଲାଭ ପାଉଛୁ କି କିଛି ?
ତୋ ଲଲାଟ ରେଖା କିଏ ଲିଭାଇବ କହ,
ଯା ଅଛି କପାଳେ ତୋର ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ ।
ଦୋଷ କଲେ ଦଣ୍ଡହେବ ନ ହେଲେ ନହେବ
ସବୁ ବେଳ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ ଏକଥା କହ ପି,
ଏ [illegible]ଥର କର୍ମ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଳପ
ବିନା ଦୋଷେ ଦଣ୍ଡ ଯଦି ନ ହୁଅନ୍ତା କେବେ
କି ଦୋଷେ ଗ୍ରାସଇ ରାହୁ କହ ତେବେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ?
ଜଗତ ତାମସ ଧ୍ୱଂସୀ ସହସ୍ର କିରଣ,
କି ଦୋଷେ ଅପକ୍ୱ ଫଳ ଝଡ଼େ ତରୁକୋଳୁ
ଅକାଳେ ସହସା ? କିଦୋଷେ ବା କମଳିନୀ
ପୋଡ଼ିତ ଶିଶିରରେ, ତୀବ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ତେଜେ ସଦା
ହୁଏ ଦେହ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ, ସବୁ ଏ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଲେଖା,
ପୂର୍ବ ଜନ୍ମ କୃତ କର୍ମ ଫଳ ଏ ସମସ୍ତ,
କଲେ ବା ନ କଲେ ଦୋଷ ଏ ଜନମେ କେହି,
ଅବଶ୍ୟ ସମସ୍ତ କ୍ରମେ ଫଳିବ ନିଶ୍ଚୟ,
ଏହାହିଁ ନିୟତି ବୋଲି ବୋଲିଏ ଜଗତେ ।
ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଚଳେ ବିଶ୍ୱ ଏ ନିୟତି ବଳେ
ଏନିୟତି ଗତି କେଭେଁ ନୋହିବ ବ୍ୟତ୍ୟୟ,
ଯେତେବେଳେ ଯା ହେବାର ଘଟିବ ନିଶ୍ଚୟ
ନ ହୋଇବ ଏଣେ ତେଣେ ତିଳାର୍ଦ୍ଧେ କଦାପି,
ଲକ୍ଷାଂଶୁ ଏକାଂଶ ଯଦି ପଲଟିବ କେବେ
ହେବ ଇତସ୍ତତଃ ଏହି ନିୟତିର ଗତି,
ତକ୍ଷଣେ ପ୍ରଳୟ ହେବ ଅକାଳେ ଏ ବିଶ୍ୱ,
ଅଚିନ୍ତ୍ୟ-କଳ୍ପନାତୀତ-ଅନାଦି- ଅନନ୍ତ-
ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମ-ପୂର୍ଣ୍ଣ- ଚରାଚର-ବାସ ।
ନାହିଁ ମା କାହାର ସାଧ୍ୟ ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ,
ରୋଧିବ ନିୟତି ଗତି ମୁହୂର୍ତ୍ତି ମାତର,
ଯେ ନିୟତି ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ହର,
ଥାଉ ଅନ୍ୟ କାହା କଥା କହିବାର ଦୂରେ,
ନରାମର ଯକ୍ଷ କିମ୍ବା ଗନ୍ଧର୍ବ କିନ୍ନର
କ୍ରୀତଦାସ ରୂପେ ରହି ସୃଜନ ପାଳନ
ଧ୍ୱଂସ ଅହର୍ନିଶ କରନ୍ତି, ସେ ନିୟତି ଲେଖା,
ବିନ୍ଦୁ ବା ବିସର୍ଗ କେହି ପାରେ କି ଠେଲାଇ ?
କପାଳ, ଅଦୃଷ୍ଟ, ଭାଗ୍ୟ, ନାନା ନାମେ ଲୋକେ
କହନ୍ତି ଏହାକୁ ସର୍ବେ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ମତ
ସର୍ବ ଜୀବ ଜଡ଼ ଭାଗ୍ୟେ ଅଛି ଏହି ଲେଖା
ଈଶ୍ୱରେଚ୍ଛା ବିଜଡ଼ିତ ସ୍ୱ କରମ ଫଳ
ରହିଛି ସଞ୍ଚିତ ଯାହା ଗୁପତେ ଅଲକ୍ଷେ
କାଳ କ୍ରମେ ଘଟିବ ତା ଯେତେବେଳେ ଯାହା,
ଲକ୍ଷ ଚେଷ୍ଟା କରି କେହି ପାରେ କି ଏଡ଼ାଇ
ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ ତାହା ଯା ଥିବ କପାଳେ ।"
"ଯାଥିବ କପାଳେ ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ ।
ନ ହୁଏ ବିଶ୍ୱାସ ମୋର, ଏତେ ଆଶା ଏତେ
ଚେଷ୍ଟା ଏତେ ଯେ ଉଦ୍ୟୋଗ, ସବୁ ବୃଥା ତେବେ?

ନାହିଁ କିଛି ପ୍ରୟୋଜନ କହିବାର ଆଉ
ସତ୍ୟ ବୋଲି ଏହି ଯୁକ୍ତି ନ ଆସେ ମନକୁ
ଅତି ଅସଙ୍ଗତ କଥା ନ ହୁଏ ପ୍ରତ୍ୟୟ ।"
କହନ୍ତେ ଅଶ୍ୱିନୀ, ହସ ହସ ହୋଇ ପୁନଃ
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ, "ଝିଅ ! ବାଳିକା ତୁ, ଅଳ୍ପ—
ମତି, କେମନ୍ତେ ବୁଝିବୁ କହ ଅନନ୍ତ ଏ
ତତ୍ତ୍ୱ; ତ୍ରିକାଳ ଦରଶୀ ଋଷି ମହାତ୍ମାଙ୍କ
ସୂର୍ଯ୍ୟ-ସମ ଜ୍ଞାନା-ଲୋକେ ନୁହେଁ ଯା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ,
ଖଦ୍ୟୋତ-ଦୀପ୍ତି-ପ୍ରତିମ କ୍ଷୁଦ୍ର-ଜ୍ଞାନେ ତୋର,
ଅଶ୍ୱିନୀ ! କେମନ୍ତେ କହ ହେବ ପ୍ରକାଶିତ,
ଜଟିଳ ଗମ୍ଭୀର ଅତି ସୁ କଠିନ ତତ୍ତ୍ୱ,
କ୍ଷୁଦ୍ର କୂପ ଭେକ କେବେ, ପାରଇ କି ବୁଝି
ପାରାବାର ଗର୍ଭେ କେ କି ଭାବେ ରହିଛି ।
ନୁହେ ଅସଙ୍ଗତ କିମ୍ବା ନୁହେ ମିଥ୍ୟା କେବେଁ,
ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ସୁସଙ୍ଗତ ଯୁକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହା,
ବୁଝିବାକୁ ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ ତୋର, ତେଣୁ ମହା-
ଭ୍ରାନ୍ତ ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ ତୋତେ, ଇଚ୍ଛାଯଦି
ଶୁଣିବାକୁ ଶୁଣ ମନ ଦେଇ, ଅଳ୍ପ ଭବ
ଦେଶ ବାଟେ; ପାରିବୁ କି ରହି ତୁହି; କର୍ମ
ଚେଷ୍ଟା ଉଦ୍ୟୋଗ ବା ଯାହା କିଛି କରୁଅଛୁ
ନିତ୍ୟ କର୍ମ ଅହର୍ନିଶ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ,
ନ ପାରିବୁ ରହି କେବେଁ, ଭାବିଦେଖ ମନେ
ଏ ନିୟତି ଗତି ତୋତେ କରାଇବ ବାଧ୍ୟ,
ଠାଣି ଆଣି କରାଇବ ଅବଶ୍ୟଙ୍କ ମତ,
ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କରିବୁ ତୁ କ୍ରୀତ ଦାସୀ ପରି
ସାମାନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟ ବୁଝି ଉଛି ଶୁଣ
ଏକେତ କାନ୍ତ ସ୍ନେହଶୀତ ଭୋଗୁଅଛି କଷ୍ଟ,
ସେହିତ ଅଶ୍ୱିନୀ ଭାବି ହଗେଁ ଅଛୁ ସଦା,
ଯେତେବେଳେ ଡାକଥିଲୁ, ଆସିଥାନ୍ତି ନିଷ୍ଟେ
ଜାଣୁଛି ଏ କଥା, କିପାଁ ନ ଡାକିଲୁ କହ,
ଏ ବେଳେ ବା ମୋତେ, କିପାଁ ଡାକିଲୁ କହ
ଏତେକାଳ ପରେ, ଏବେ ନିୟତିର ଗତି,
କେତେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବୁଝିଲୁକି ? ବୁଝିଲୁତ ପୁଣି
ଯେତେବେଳେ ଯା ହେବାର କେମନ୍ତେ ଘଟଇ ।"
ବୁଝିଲି ମୁଁ ପୁତ୍ତଳିକା ସମ ସର୍ବେ, ବିଶ୍ୱେ,
ଖେଳନ୍ତି ନିୟତି କରେ ପରାଧୀନ ହୋଇ,
ସ୍ୱାଧୀନତା ତଲେ ବୋଲି ନାହିଁ କାର ବିଶ୍ୱେ,
କହନ୍ତେ ଅଶ୍ୱିନୀ ପୁଣି ଆରମ୍ଭିଲେ ଦେବୀ
"ଠିକ୍ ତାହା ନୁହେ, ଜୀବେ ବା ସ୍ୱାଧୀନ କେବେ
ପରାଧୀନ ପୁଣି, ଜ୍ଞାନ ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ
ସ୍ୱାଧୀନ ହରବେ, ଦେହଧାରୀ ଭାବେ, ଭବେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ଶକ୍ତି କେହି ଲଭି ନ ପାରଇ,
ଯେ ହେତୁ ଅସୀମ ଏହା, କେମନ୍ତେ ପାଇବ
ସୀମା କହ ଅସୀମର; ସର୍ବେ ଚରାଚର
ବିଶ୍ୱେ ସୀମ ବଦ୍ଧ ଯେଣୁ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଜ୍ଞାନ
ଶକ୍ତି ସୀମା:ବଦ୍ଧ ତଥା, ବୁଝୁଛୁତ ? ତେଣୁ
ଉଣା ଅଧିକରେ ଭବେ ପରାଧୀନ ସର୍ବେ,
ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଯକ୍ଷନର, ଗନ୍ଧର୍ବ, କିନ୍ନର,
ଯାନ ଭେଦେ ଏହାପୁଣି ଭିନ୍ନ ସଭିଙ୍କର
ପଶୁ ପକ୍ଷୀ କୀଟ ନର ସୁରାସୁର ଆଦି,
ଯେ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦେଖେ ସ୍ୱଜ୍ଞାନ ଆଲୋକେ
ସେହି ତାର ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମ ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ କିଛି ।"
ବୋଇଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ "ତେବେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ପାପ
ପୁଣ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହେବ ?" "ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର
ଭେଦେ ଅବଶ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ," "ନିଃସନ୍ଦେହ ଏହା
ବ୍ୟାଧ ଧର୍ମ ଋଷି ଧର୍ମ ନୁହେ ଏକା କେବେଁ"
ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ଉତ୍ତରନ୍ତେ, କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ,
ବ୍ୟାଧ ହୋଇ ଧର୍ମ କେହି ପାରେ କି ଅର୍ଜି?
"ବ୍ୟାଧ ଧର୍ମୀ" ନୁହେଁ କିପାଁ, କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଆଉ
ଅନ୍ୟ କଥା ନ ଥିଲେ କି, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟାଧ

ବ୍ୟବସାୟୀ, ପିତୃସତ୍ୟ ପାଳନାର୍ଥେ ଗଲେ
ଯେବେ ବନେ, ଭିକ୍ଷୁ ବେଶେ ରାଜ୍ୟ ତେଜି ପତ୍ନୀ
ଭ୍ରାତା ସହ, ମୃଗୟାରେ✝ ଉଦର ସେ ପୋଷୁ
କି ନ ଥିଲେ ? ସଂଖ୍ୟାତୀତ ରକ୍ଷ ଗ୍ରାମ* ନାଶି
ଯେ ସଂଗ୍ରାମେ ଉଦ୍ଧାରିଣ ଯେ ସୀତାଙ୍କୁ ଲଙ୍କା—
କାରାଗାରୁ ପରୀକ୍ଷିଲେ ହୁତାଶନେ ସର୍ବ—
ସମକ୍ଷରେ, ପୁଣି, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅଯୋଧ୍ୟାରେ
ହେଲେ ଯେବେ ରାଜଦଣ୍ଡଧାରୀ ସେ ସୀତାଙ୍କୁ
ସତୀ ଶିରୋମଣି, ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦେ (ଅହା !
କେତେ କଷ୍ଟ ନ ଭୋଗିଲେ ସତ୍ୟ ଲୋକ ପାଇଁ)
ଅନ୍ତଃ ସତ୍ତ୍ୱା ସତ୍ତ୍ୱେ ବନେ ନିର୍ଦ୍ଦୟେ ତ୍ୟଜିଲେ
କହିବୁ କି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ମହାପାପୀ ?
"ବୁଝିଲୁ କି କିଛି" ବୋଲି ଉତ୍ତରନ୍ତେ ଦେବୀ
"ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦେ ବନେ ସତୀଙ୍କୁ ପେଷିବା
"ଅନ୍ୟାୟ ନୁହେଁକି ଏହା?" ଭାଷିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
"ଅନ୍ୟାୟ ଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ, ନୁହଇ ଅଧର୍ମ"
ଭାଷନ୍ତେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ, କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
"ଅନ୍ୟାୟ ଅଧର୍ମ ନୁହେଁ ଏ କେମନ୍ତ କଥା"
"ନ୍ୟାୟ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟେ ଶୁଣ ପ୍ରଭେଦ ପ୍ରଥମେ—
ତେବେ ତୁ ବୁଝିବୁ ଯାଇ ଅନ୍ୟାୟ ଅଧର୍ମ;
ଆତ୍ମହିତ ପରହିତ ସଦା ସମଭାବେ
ନିରପେକ୍ଷେ ଦୁଇପକ୍ଷ ଦେଖେ ନ୍ୟାୟ, କିନ୍ତୁ,
ଧର୍ମ ଦେଖେ ପରହିତ ନିଜଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ନିରପେକ୍ଷତାକୁ ଧରି ନ୍ୟାୟ ସଦା ଚଳେ
ଧର୍ମ ଏକା ଚଳେ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ ବଳେ
ତେଣୁ ନ୍ୟାୟ ଠାରୁ ଧର୍ମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସବୁ କାଳେ
ଉତ୍ତରନ୍ତେ ଦେବୀ ପୁଣି ପୁଚ୍ଛିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
"କିପାଁ କଲେ ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଦେବ ରାମଚନ୍ଦ୍ର?"
କହନ୍ତେ ଅଶ୍ୱିନୀ ଦେବୀ କହିଲେ ବୁଝାଇ
ରାଜ ଧର୍ମ- ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ ମନରକ୍ଷା ପାଇଁ ।
ଅଶ୍ୱିନି ! ଏ ରାଜଧର୍ମ ଅତି ସୁ କଠିନ
ନିଜ ସୁଖେ ତୁଚ୍ଛ ମଣି ପ୍ରଜା ସୁଖ ପାଇଁ
ପ୍ରାଣ ଦାନେ ସୁଦ୍ଧା ହୁଏ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ,
ବେଳେବେଳେ ଯେ ଧର୍ମରେ ନ୍ୟାୟ ନ ରହେ
କଳ ପୁତ୍ତଳିକା ପରି ପ୍ରଜା ମନୋମତେ
କାର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ କରିବାକୁ, ଏ ଧର୍ମ ଅଶ୍ୱିନୀ;
ମହା ଦାୟିତ୍ୱର ଚିହ୍ନ ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ କିଛି,
ଅତି ରାଜପଦେ, ଉଚ୍ଚତମ ପଦ ବୋଲି
ବୋଲନ୍ତି ଯାହାକୁ ଏକା ସେ କେବଳ ମାତ୍ର
ମହା-ଅଶାନ୍ତି-ଆସ୍ପଦ ଜାଣିଥା ଜଗତେ,
କପାଁ କଲେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଶୁଣ,
ସୀତା ଯେବେ ଗ୍ରହଣୀୟା ହେଲେ ରାଜାଙ୍କର
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମାସ ରହି ରାକ୍ଷସ ଗୃହରେ
ଅନ୍ୟ ନାରୀ ଗ୍ରହଣୀୟା ନ ହୋଇବେ କିପାଁ ?
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯା ଅଟଇ ତାହା ଆଦର୍ଶ ଅନ୍ୟର,
ଏହି ଯୁକ୍ତି ବଳେ କ୍ରମେ, ଅସତୀତ୍ୱ ରାଜ୍ୟେ

✝ ମୃଗଂ ହତ୍ୱାନୟ କ୍ଷିପ୍ରଂ ଲକ୍ଷ୍ମଣେନ୍ତୁ ଶୁଭେକ୍ଷଣେ
ହତ୍ୱନ୍ ମେଧ୍ୟାନ୍ ମୃଗାନ୍ ହତ୍ୱା ଚେରତୁର୍ଯ୍ୟ ମୁନାବନେ"
"ଅଗ ମିଷ୍ୟତ ମେ ଭର୍ତ୍ତା ପୁଣ୍ୟ ମାଦାୟ ପୁଷ୍କଳଂ
ରୁରୂନ୍ ଗୋଧାନ୍ ବରାହାଂଶ୍ଚ ହତ୍ୱାଦାୟା ମିଷଂ ବହୁ"
ଏହା ଛଦ୍ମବେଶି ରାବଣ କୁ ସୀତାଦେବୀ କହିଥିଲେ"। ବାଲ୍ମୀକି
ରାମାୟଣ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

* ସମୂହ

ପ୍ରଧରଙ୍କ ପ୍ରଜା ମଧ୍ୟେ, ଜନେ ଚୈଲ ଯଥା
ତେଣୁ ରାମ ବାଧ ହୋଇ ନ ଥିଲେହେଁ ଇଚ୍ଛା
ବସର୍ଜିଲେ ସୀତା, ପ୍ରଜା-ମନ-ରକ୍ଷାହେତୁ,
ବୁଝିବୁ କି ଧରମର କେତେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଗତି
ଆଉ ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର ଭେଦେ ଧର୍ମ ଭିନ୍ନ
କେତେ; ଏବେ ଶୁଣ ସର୍ବେ ସ୍ୱାଧୀନ କେମନ୍ତେ
ଇଚ୍ଛାମତ କାର୍ଯ୍ୟ କେହି ନ ପାରନ୍ତି କରି
ସବୁବେଳେ କିନ୍ତୁ ବେଳେବେଳେ ପାରେ ତାହା ।
ଏତକି କେବଳ ଦତ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତା ତାଙ୍କୁ
ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ ସଫଳତା ନୁହେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଧୀନ
ତାର, ଶୁଣିଛୁତ ତୁହି, ଦଶାନନ ଗୟା*
ଆଦି କେତେ ମହାସୁର, ଇଚ୍ଛି ଥିଲେ ସୃଷ୍ଟି
ମଧ୍ୟେ ରହିବାକୁ ବର୍ଷେ, ପାରିଲେ କି କେହି?
ଏହି ରୂପେ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ୱୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟେ
କରି ପାରେ କେବେ କେବେ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ମତ
ବଧି ପାରେ ବନ୍ଧ ଜୀବେ ବ୍ୟାଧ ଶତ ଖଣ୍ଡେ
ନିର୍ଦ୍ଦୟେ, କିମ୍ବା ସଦୟେ ଏକ ଖଡ୍ଗାଘାତେ,
ଏହି ରୂପେ ସର୍ବେ ଚେଷ୍ଟେ ସ୍ୱୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟେ
ସ୍ୱେଚ୍ଛାମତ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ପାରନ୍ତି କରଣ
ଏଣୁ ସବୁ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ହୋଇଣ ଏକତ୍ର;
ରହଇ ସଞ୍ଚିତ ଗୁପ୍ତେ ନିୟତିର କରେ
କାଳ କ୍ରମେ ଆସେ ପୁଣି ସୁଖ ଦୁଃଖ ରୂପେ
ନିଦାଘ ସଞ୍ଚିତ ମେଘ ବର୍ଷାକାଳେ ଯଥା—
ଏହିହେତୁ ବେଳେବେଳେ ଚଳିଲେ ସୁପଥ
ମଧ୍ୟ ହୁଏ ବିପଦାର୍ତ୍ତ, ଲୁକ୍କାୟିତ ବୀଜ
ଯାର ଥାଏ ସ୍ୱ କରମେ, ଜ୍ଞାନାଜ୍ଞାତ ପୂର୍ବ-
କୃତ ବହୁ ପୁରାତନ, ଅକ୍ଷୟ ଅମର
ବୀଜ କରମର ଧ୍ରୁବ, ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ
କାଳ ଅବଶ୍ୟ ଫଳିବ, ବୁଝିଲୁ କି କର୍ମ
କଲେ ଫଳ ମିଳେ, ନୁହେ ମିଥ୍ୟା କଥା, ପାପ
ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମାଧର୍ମ ସତ୍ୟ ସୁସଙ୍ଗତ, ମିଥ୍ୟା
ନୁହେ କେବେହେଁ? "ବୁଝିଲି ମୁଁ" କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନ
କପାଳ କେବଳ କର୍ମଫଳ ନାମାନ୍ତର
ମାତ୍ର, ନୁହେ ଅନ୍ୟ କିଛି," "କପାଳ ପେ—
ନ କରେ ବିଶ୍ୱାସ, ଈଶ ଇଚ୍ଛା ବଳବତ
ସ୍ୱ କରମ ଫଳ ଏହା, କରେ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ ।
ଏହି ଈଶ୍ୱରେଚ୍ଛା କେବେଁ ନୁହେ ଦୁଃଖ ଦାୟୀ,
ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁରୁ କିନ୍ତୁ ବୋଧ ହୁଏ ଦୁଃଖ ।
ଅଜ୍ଞାନ ତିମିରେ ଜୀବ ଥାଏ ଯେତେ କାଳ
ତେତେକାଳ ଦୁଃଖ ବୋଲି ଅନୁଭବେ ସେହି
କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଯେବେ ହୁଏ ସେ ପ୍ରାପତ
ପୂର୍ବ ଦୁଃଖ, ଦୁଃଖ ବୋଲି ନ ହୁଅଇ ମନେ;
ସ୍ୱପ୍ନ ଭୁକ୍ତ କଷ୍ଟ ଯଥା ଜାଗ୍ରତରେ, କିମ୍ବା
ରଜ୍ଜୁକୁ ଭୁଜଙ୍ଗ ଭାବି ଅନ୍ଧକାରେ ଯଥା
ଭ୍ରାନ୍ତ ହୁଏ ବୃଥା ମନ ଆଲୋକ ଆଗତେ
ଭୁଲି ଯାଏ ସେହି ଦୁଃଖ ସର୍ବଦା, ତେମନ
ସତ୍ୟ ବୋଲି ଜଡ଼ ବିଶ୍ୱେ, ଅନୁଭବୁ ଯାହା
ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ, କିନ୍ତୁ ନିଶ୍ଚୟ ସେ ବିଶ୍ୱେ
ମହା ମାୟାମୟ ବୋଲି ବୋଧ ହେବ ତୋତେ
ମରୀଚିକା ପରି ଯହିଁ ନ ଥିଲେହେଁ ବାରି,
ଦିଶେ ନୟନକୁ ଯେହ୍ନେ ସ୍ଥିତ ବାରି ତହିଁ,
ତେସନ ଜ୍ଞାନାନ୍ତେ ସତ୍ୟ ଜଡ଼ାତ୍ମକ ବିଶ୍ୱ,
ଅସତ୍ୟ ଅସାର ବୋଲି ହେବ ଅନୁଭୂତ
ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ କୃତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଳୀକ ସଦୃଶ୍ୟେ ।
ଆଉ ଏହି ବିଶ୍ୱ ମହା ନାଟ୍ୟ ଶାଳା ରୂପେ
ଦିଶିବ ନୟନେ, ସର୍ବେ ମଞ୍ଚମର ଯହିଁ

* ଗୟାସୁର ।

ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଅଭିନେତା ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ
କରନ୍ତି ସତତ, ଯେତେବେଳେ ବୁଝିବୁ ତୁ
ସକଳେ ସମାନ, ଦୁଃଖୀ ନୁହେ କେହି, ମାତ୍ର
ଦୁଃଖୀ ରୂପେ ସାଜିଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱ ଅଭିନୟେ
ଦୁଃଖୀ ହେବା ଠାରୁ ଦୁଃଖୀ ସାଜିବା ପ୍ରକୃତ
ନୁହେଁକି ଆନନ୍ଦକର ? କେତେ ଏ ସଂସାର
ମହାନାଟ୍ୟଶାଳା ରୂପେ ହେବ ଅନୁଭୂତ
ଜୀବ ଭବେ ଈଶେ ଯହିଁ ନିର୍ବିକାର ଆତ୍ମା
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ନିଷ୍କଳ,
ସତ୍ତ୍ୱ ରଜ ତମ ଭେଦେ ପ୍ରକୃତି ଆଶ୍ରୟି ।
ଏହୁ ସେ ରୋହିଣୀ ଏତେ କାନ୍ଦୁ ଅଛ ଦୁଃଖେ
ଦେଖିବ ଯେ ଯେବେ ଯାଇ ଭାରତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ଆପଣାକୁ ଦୁଃଖୀ ବୋଲି ନ କହିବ ଆଉ;
ଶିକ୍ଷାର ଉପାଦାନ ଏହି ସଂସାରର ଦୁଃଖ
ପିତାର ତାଡ଼ନା ଯଥା ପୁତ୍ର ପ୍ରତି ଦୁଃଖ
ବିଦ୍ୟା ଭାବେ ଯେବେ ସେହି ନ ଦିଅଇ ମନ
ଦୁଃଖ ସୃଷ୍ଟି ସଂସାରରେ ସୁଖ ସ୍ୱାଦ ପାଇଁ,
ସୁଖାପୂର୍ବଦୁଃଖ, ସୁଖ ପୂର୍ବ-ଦୁଃଖ ସଙ୍ଗେ
ସମ ନୁହେ କେବେଁ, ସ୍ୱଚ୍ଛତର ଦଗ୍ଧ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ
ଅଦଗ୍ଧ ଅପେକ୍ଷା, ଦୁଃଖୀ-ସୁଖ ସୁଖୀ ସୁଖୁଁ,
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବହୁଗୁଣେ; ନ ଭୋଗିଛି ଜୀବନେ ଯେ
କଷଣ କଦାପି, ନୁହେ ଜ୍ଞାତ ତାକୁ କେବେଁ
ସୁଖ-ସ୍ୱାଦ ସତ୍ୟ ନିଶ୍ଚେ ଏହା ଜାଣିଥିବୁ ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ କୁଣ୍ଡିକା ମାତେ ଦେବୀଙ୍କୁ ସାଗ୍ରହେ
"କି ଭାବେ ସେ ଦେଶେ ସର୍ବେ କାଟୁଛନ୍ତି କାଳ
ଯେ ଦେଶେ ଜନମିଛନ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ରମୁ ଅମ୍ଭର"
'ସେ ଦେଶ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ମୁହିଁ କହିବି କେମନ୍ତେ
ବର୍ଣ୍ଣି ନ ହେବ ଶୁଦ୍ଧ କାହାର କୁଣ୍ଡିକା—
ଯୁଗ ସର୍ବେ ଯା ଘଟୁଛି ଭାରତେ ଯଥାର୍ଥ,"
ଏତେକ କହି ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଭାଷିଲେ ବିଷଣ୍ଣେ
ଦୀର୍ଘ ଶ୍ୱାସ ତେଜି ଧୀରେ ଗମ୍ଭୀର ବଚନେ
"ଫାଟିଯାଏ ହୃଦ ଭାବି ଭାରତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା—
ଥିଲା ଯହିଁ ସତ୍ୟ, ତ୍ୟାଗ, ଦୟା, ଉପକାର,
ଅହିଂସା, ଅକ୍ରୋଧ, ଧୃତି, ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପରତା,
କ୍ଷମା, ତପଃ, ଶୌଚ, ନ୍ୟାୟ, ଅକ୍ରୂରତା ଆଦି
ବିବିଧ ସେବକେ ମନ୍ତ୍ରୀ ସଭାସଦ ରୂପେ
ଧର୍ମରାଜଙ୍କର, ଏବେ ସେହି ଦେଶେ ହାୟ !
ଅଧର୍ମ କରଇ ରାଜ୍ୟ ଘେନି ଦଳ ବଳ,
କାମ,କ୍ରୋଧ, ମିଥ୍ୟା,ଲୋଭ, ମୋହ,ଦ୍ୱେଷ ଆଦି
ମନ୍ତ୍ରୀ ରୂପେ ମଦ, ତହିଁ ହିଂସା ସେନାପତି,
ସେବକ ଗଣରେ କାମ କ୍ରୋଧାଦି ଖଟନ୍ତି;
ନାହିଁ ସୁଖ ନାହିଁ, ଶାନ୍ତି ଭାରତରେ ଆଉ
ଯାଇଛି ବସନ୍ତ ଏବେ ଘୋର ଗ୍ରୀଷ୍ମ ତହିଁ !
କଳି ଉପୀଡ଼ନ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ବହ୍ନି ହେତୁରୁ
ବ୍ୟାକୁଳ ସକଳେ, ତପ୍ତ ଅଶାନ୍ତି ତାପରେ,
ଆତଙ୍କେ ଭାରତବାସୀ କାଟୁଛନ୍ତି କାଳ;
ଦୃଷ୍ଟ ସ୍ୱପ୍ନବତ ତହିଁ ରହିଅଛି ଧର୍ମ,
ସୃଜିଥିଲେ ବିଶ୍ୱ ପିତା ଦୟାକରି ଯାହା
ତରିବାକୁ ଏକା ତରୀ ଏ ଭବ ସାଗର
ମହା ମାୟାମୟ, ଯହିଁ ନ ଥିଲେହେଁ ସୁଖ
ସୁଖ ଅଛି ବୋଲି ସଦା ସତ୍ୟ ଜାଣେ ମନ ।
ମରୁ ମରୀଚିକା ଯଥା ମୃଗଗଣ ପକ୍ଷେ
ବୃଥା ଦୁଃଖ ହେତୁ ହୁଏ ତୃଷ୍ଣାରେ ଭ୍ରମାଇ;
ଦେଶ ଝାଞ୍ଜି ସୁନାପରି ନୁହଇ ସେ ସୁନା
ମାତ୍ର ଅସାର ପ୍ୟାମିକା * ଜାଣି ଶୁଣି ସୁଦ୍ଧା
ସଂସାର ସମସ୍ତ ରୂପେ ଅସାର, ତଥାପି
ସକଳେ ଭାବନ୍ତି ତାକୁ ସାରରୂପେ, ପୁଣି ।

* ଭେଲ୍

ଜାଣନ୍ତି ଯଦ୍ୟପି ଯନ୍ତୁ ସହସ୍ର ଚେଷ୍ଟାରେ
ଶତଦୁଃଖ ବିଜଡ଼ିତ ମିଳେ ଏକସୁଖ,
ବିଷୟ ବାସନା-ତୃପ୍ତି-ରୂପୀ, କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ
ନ ମିଳେ ସରବ ଭାଗ୍ୟେ ସୁଲଭେ ସେ ପୁଣି,
ମିଳେ ଯଦି କେବେ ଅଣେ ଆଗେ, କିମ୍ବା ଶେଷେ
ଆଧୀ✝ ବ୍ୟାଧି ମହାଦୁଃଖ ଚରିତାର୍ଥ ଯାର
(ଅସିଧାର-ଲିପ୍ତ-ମଧୁ, ଆସ୍ୱାଦେ ଯେସନ
ରସନା କ୍ଷତର ଦୁଃଖ ସ୍ୱାଦୁ ସୁଖ ସଙ୍ଗେ
ଉଷ୍ଟ୍ର-କଣ୍ଟକ-ଭୋଜନ ନ୍ୟାୟସ୍ପଷ୍ଟେ ଯାହା)
ତଥାପି ସେ ସୁଖ ଆଶେ ବାଇ ହୋଇ ଏତେ
ପୁନଃପୁନଃ କରୁଥାନ୍ତି ସେ ସୁଖ-ଲାଳସା
ବାରମ୍ବାର ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ମହା ଦୁଃଖ ଗ୍ରସ୍ତ
ଚିର କ୍ରୀତ-ଦାସ ରୂପେ କାମାଦି ରିପୁଙ୍କ
ନ କରୁଁ ଅଣୁ ତ୍ରୁଟି ପାଳନ୍ତି ସେ ଆଜ୍ଞା;
ଏତେ ଯେ ମମତା ପୁଣି କି କହିବି ଆଉ
ମୋର ମୋର କହି ଯନ୍ତୁ କାଟୁଛନ୍ତି କାଳ.

ଜାଣି ନ ଜାଣନ୍ତି ସୁଦ୍ଧା କେହି ନୁହେ କାର,
ବାଟର ବାଟୋଇ ଯଥା ଯାଉଁ ଯାଉଁ ବାଟେ,
କ୍ଷଣେ ଦେଖା ହୁଁ କରି ନାନା ଲୋକ ସଙ୍ଗେ,
କାହାରି ସଙ୍ଗେ ବା ପଦେ ଅଧେ କଥା କହି
ଫେରି ଯାଏ ଗୃହେ ପୁଣି ଯଥାକାଳେ ସେହି
ସାରି ହୋଇ ଅଭିନୟ; ସେହିପରି ସିନା
କେହି ଆଗେ କେହି ପଛେ ଗୃହଯିବେ ସର୍ବେ,
ଯିବ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଯେଣେ ଆସିଛି ଯେ ଭବେ
(ମରଣ ନିଶ୍ଚୟ ତାର ଜନ୍ମ ଅଛି ଯାର)
ଭବ ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚୁ ସର୍ବେ ସାରି ଅଭିନୟ;
ନିଜ ନିଜ ପିତା ମାତା ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ର ସଙ୍ଗେ
ଯା ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଯାର ଯେତେବେଳ ଯାଏ.

ଯବନିକା ଅନ୍ତରାଳେ ଆସିଥିଲେ ଯନ୍ତୁ,
ତଥାପି, କୃଷ୍ଣତା ସମ ଅଙ୍ଗାରେ, ମମତା
ମୃତ୍ୟୁ କାଳେ ଥାଏ ସୁଦ୍ଧା ସୁଦୃଢ଼ ହୃଦୟେ,
ଦିଏ ଯଦି କେହି ତେବେ ସାଧୁ ଉପଦେଶ
ବାଟ ପାଇଁ ନିଜ ହାତେ କରିଯାଅ କିଛି
ପ୍ରାଣ ଥାଉଁ ଥାଉଁ, ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲା ପରି
ରହି ଥାନ୍ତି ଧୀରେ ପକାଇ ନାନାଦି କଥା
କି କରିବ ପୁତ୍ର ପୌତ୍ର କି କରିବ ପତ୍ନୀ—
କଣ୍ଠାଗତ ପ୍ରାଣ, ଭାବୁଥାନ୍ତି ତେବେ ସୁଦ୍ଧା;
ବିଷୟ ବାସନା ଅହୋ ! କେଡ଼େ ଦୃଢ଼ ଫାଶ
କାଢ଼ି ନେବେ ଅଙ୍ଗୁ ବସ୍ତ୍ର ଜାଣନ୍ତି ସେ ଯଦି
ମରଣାନ୍ତେ, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ନ ଭାବନ୍ତି ତିଳେ
ଜୀବ ମୋକ୍ଷଦାତା କର୍ତ୍ତା ଜଗତ ପିତାଙ୍କୁ,
ରେଶମର କୀଟ ଯଥା ଭାବି ଅନ୍ଧ ହାୟ !
ସ୍ୱୀୟ କୃତ ଜାଲେ କରି ବନ୍ଧ ଆପଣାକୁ
ଘାଣ୍ଟି ହେଉଥାଏ ପଡ଼ି ଅମୁହାଁ ହୋଇଣ
(ଇଚ୍ଛାକଲେ ସେ ଜାଲକୁ କାଟି ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ
ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରେ କ୍ଷଣେ କିନ୍ତୁ, ତଥାପି ସେ
କହ କାଟଇ କି ଆଗେ ?) ସେହିପରି ସିନା
ଦୁଶ୍ଛେଦ୍ୟ ମମତା ଜାଲେ ପଡ଼ି ନିରନ୍ତର
ଧନ ଜନ ପ୍ରତି ଦୃଢ଼େ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଣ
ଘାଣ୍ଟି କାଳ କାଟୁଥାନ୍ତି ପ୍ରପଞ୍ଚ ଜଞ୍ଜାଳେ।
କି ଅଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଆଉ ଏହାଠାରୁ ବଳି
ପାରନାହିଁ କାଟିକେହି ସେହିଣି ! ମମତା-
ନୀରେ ରେଖା ସମ ଏହା, ଯେତେ କାଟୁଥିଲେ
ପୁଣି ମିଳିଯାଏ କ୍ଷଣେ; ଭବ-ଗୁପ୍ତ-ତତ୍ତ୍ୱ
ଏହା ଅତୀବ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ, ଶୁଣ ପୁଣି, ଆଉ,
ଆସକ୍ତି ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଅତି ଦୁଷ୍ଟମତି

✝ ମନୋବ୍ୟଥା ।

ଆପେ କାଳ ଗୁଣ୍ଠିହୋଇ ନ ଡାକଲେ ସୁଦ୍ଧା
ନାପତାଙ୍ଗ† ଲତିକା ସମ ମୂଳ ନାହିଁ ଯାର,
ଜୀବାତ୍ମା ଆଶ୍ରୟ କରି ରହିଥାଏ ସଦା,
ବେଶ୍ୟା ସମ ମନୋହର ସୁଷମାରେ ବାହ୍ୟ,
ନାଗିନୀ ସଦୃଶ ମାତ୍ର ବିଷମ ଅନ୍ତରେ;
ଅମୃତ ଭ୍ରମଣ ଯରେ, ମୁହୁର୍ମୁହୁ ଲୋକେ
ପିଉଥାନ୍ତି ବିଷ, ହର୍ଷେ ସୋମରସ ସମ,
ଯେତେ ପିଉଥିଲେ ତେତେ ବଢୁଥାଏ ତୃଷା
ମଦ୍ୟପର ତୃଷା ସମ, ନା—ନା—ତତୋଧିକ
ଶତ ଗୁଣ ହେବ, ଯେତେ ବୃଦ୍ଧ ହୁଏ ତେତେ
ବଢଇ ମମତା, ଶୂନ୍ୟ ଯୋଗେ ଅଙ୍କ ଯଥା —
(ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଥାଏ ବିବାହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ପରିଣୟେ ଚତୁଷ୍ପଦେ ହୁଏ ପରିଣତ
ଆତରେ ଷଟ୍ପଦ ସମ ଲଭିଲେ ସନ୍ତତି
ଲୂତା ସମ ଅଷ୍ଟପଦୀ ଜନମିଲେ ନାତି)
ମହା ଦୁଃଖେ ଘଣ୍ଟିହୋଇ କାଟୁଥାନ୍ତି କାଳ
କୁଟିଳା ପୁଂଶ୍ଚଳୀ* କରେ ପୁଂସ ସ୍ତ୍ରୈଣ ଯଥା ।
ଏ ବିଷ ବିଷଘ୍ନ ଏକା ସେହି ମହୌଷଧି
ବିଶୁଦ୍ଧ ବୈରାଗ୍ୟ, ଭୂରି ଉପାଦାନେ ଗଢା;
ଅନାସକ୍ତି ବୋଲି ଯାକୁ କହନ୍ତି ଜଗତେ
ହେଲେ ପଦ୍ମଦଳ ସମ, ଜଳରୁ ଜନମ
ମାତ୍ର ନଲାଗଇ ଜଳେ । ଏ ଭବ ସାଗରେ
କିନ୍ତୁ ରହିବା ଏ ରୂପେ ନୁହଇ ସହଜ
ଯେ ରହେ ମୁକ୍ତ ସେ ଭବ ବନ୍ଧନୁ ନିଶ୍ଚୟ,
ଯଦବଧି ନ ହୋଇବ ଅନାସକ୍ତ ଲୋକ
ନୋହିବ ପ୍ରକୃତ ସୁଖୀ ମୁକ୍ତ ବା କଦାପି;
ଏହି ଅନାସକ୍ତି ଶିକ୍ଷା ଦେବ ପାଇଁ ସିନା
ରହିଛି ସୋପାନ ରୂପୀ ନିଷ୍କାମ କର୍ମ,
ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ତଦୁପରି, ଏକପରେ ଏକ-
କରି ତିନୋଟି ପାବଛ — ଜିଜ୍ଞାସୁ ପିପାସୁଙ୍କ,
ଯେହ୍ନେ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମର, ଯିବାର ଉଚିତ
ତାରି ସେ ଘାବଟ ଧରି, ସାଗରଭିଳାଷି—
ବାରି ବରଦର ଯଥା ସ୍ରୋତ ଅଗ୍ରି ଯାଏ,
ଶୈଳ-ଶିରୁ ଝରଣାକୁ, ଝରୁ ପୁଣି ନଦୀ
ଏହିରୂପେ ଯାଇ ମିଶେ ସାଗର ସଙ୍ଗମ ।।
ଜାଣିଥିଲେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଧରମର ସାର,
ଜାଣିଥିଲେ ପୂର୍ବେ ପୁଣି ଧ୍ରୁବ ବୋଲି ଏହା,
କଦାପି ନମିଳେ ସୁଖ ଅଧର୍ମ ପଥରେ,
ଚଳୁଥିଲେ ସଦା ତେଣୁ ସର୍ବେ ଧର୍ମ ପଥେ,
ସ୍ୱବର୍ଣ୍ଣେ ଆଶ୍ରମ-ଧର୍ମ କରଣ ପାଳନ,
ଯଥାବିଧି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ନିତ୍ୟକର୍ମ ଆଦି
ସାଧୁଥିଲେ ପରହିତ, ଦେହ ଦାନେ ସୁଦ୍ଧା ।।
ଥାଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଜାଣୁ କି ସେହିଣି ତୁହି,
ଯାଲାଗି ହୋଇଛି ଇନ୍ଦ୍ର ବଜ୍ରଧାରୀ ଭବେ
କି ଦେବ ନିର୍ମିତ ସେହି ବଜ୍ର ମହା ଅସ୍ତ୍ର
ଦୈତ୍ୟ-ଦାବାନଳ-ରୂପୀ ରିପୁର-ଭୟଦ—
ବ୍ରାହ୍ମଣ-ପୁଙ୍ଗବ ଦେବ ଦଧୀଚି ଅସ୍ଥିରେ,
ଦେଇଥିଲେ ବାସବଙ୍କୁ ମହାଯଶା ଏହା
ତେଜି ଯୋଗ ବଳେ କାୟା ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇ
ବୀତ ବାରବତ ଆତ୍ମା ପରମାତ୍ମା ସଙ୍ଗେ
ମିଳାଇ ଜୀବାତ୍ମା ଚିର ଈଶରେ ଶାଶ୍ୱତ;
ଦୈତ୍ୟ ଉପୀଡିତ ଯେବେ ନ ପାରି ସହି
ଯାଚିଲେ ଆତରେ ଅସ୍ଥି ମୁନିଙ୍କୁ ଅଙ୍କଇ
ସ୍ୱୟଂ ଦେବପତି ଯାଇ ଅତିଥି ରୂପରେ

† ଏକ ପ୍ରକାର ପତ୍ର ବିହୀନ ଲତା ‘ନିର୍ମୂଳି ଲତା’
* ବେଶ୍ୟା ।

ଦୈତ୍ୟ କୁଳ ଧନମଣି ବୃତ୍ର ନିଧନାର୍ଥେ,
ଯେବେ ବନ୍ଧୁକାଳ ପାଇ ବର ବ୍ରହ୍ମା ଠାରୁ ।
କି ଥିଲା କି ହେଲା ହାୟ ! ଭାରତରେ ପୁଣି
ଦ୍ୱିଜ କୁଳ ଶିରୋମଣି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯେ ଦେଶେ
ମହା ଜ୍ଞାନୀ ହୋଇଥିଲେ ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ସଦା,
ହେଲେଣି ସେ ମହାଜ୍ଞାନୀ ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ଏବେ
ଆଶ୍ରି ହିଂସା ଲୋଭ ଅନ୍ଧ ପଥ ଅଧର୍ମର
ତ୍ୟଜି ଯାଗ ଯୋଗ ଅନ୍ଧ ଧର୍ମକର୍ମ ମାନ,
ସର୍ବ ଭୂତ ହିତେ ରତ ଥିଲେ ଯେଉଁ ଜାତି
ସର୍ବ ଭୂତାହିତେ ରତ ହେଲେଣି ଏବେ ସେ,
ଯଜ୍ଞ ସୂତ୍ର ଛଳେ ଯେହ୍ନେ ତ୍ରିଗୁଣ ଧାରଣ
କରୁଥିଲେ ପ୍ରକୃତର, ତାଙ୍କ ବଂଶଧରେ
ତ୍ରିଗୁଣୁଁ ବୃଦ୍ଧ୍ୟ ଗୁଣ କରଣ ଧାରଣ
ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତି ✝ ପୁଚ୍ଛାଗ୍ର-କାଶ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବେ,
ହସ୍ତ୍ୟ ତଦ୍ୱତ୍ୟ ଯେସନ ନାମେ ହସ୍ତୀ ମୃଗ
ଭବତେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଦ୍ୱିଜ ହେଲେଣି ସେପରି;
ବୋଲାନ୍ତି ସେ ନାମେ ମାତ୍ର ଦ୍ୱିଜ ବା ବ୍ରାହ୍ମଣ
ଗୁଣେ ବା କର୍ମେ କିନ୍ତୁ ଶୂଦ୍ରାଙ୍କୁ ଅଧମ
ଚାରଦ ବାରଦ ଯଥା ନାମକୁ ବାରଦ,
କିମ୍ବା ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ନାମ ରଖିଲେ କୁବେର,
ଡାକନ୍ତି ଗ୍ରାମରେ ତାକୁ କୁବେର ବୋଲିଣ
କିନ୍ତୁ ଧନପତି ଗୁଣ ଥାଏ କି ତା ଠାରେ?
ନ ଥିଲେ ହେଁ ଗୁଣ ଦେହେ ଆପଣାକୁ ଗୁଣୀ
ବୋଲି ଜଣାନ୍ତି ଅପରେ କି କହିବି ଆଉ
ତୁଚ୍ଛ ଆଭିଜାତ୍ୟ ଗର୍ବ ଅହମିକା ସଙ୍ଗେ
ଶୂନ୍ୟ କୁମ୍ଭ ଶବ୍ଦ ସମ ଦେଖାଇ ଲୋକଙ୍କୁ
ବଡ ମଜା ଯୁକ୍ତି ଥୋକେ କରୁଥାନ୍ତି ପୁଣି
କମ୍ବୁ କମ୍ବୁ ଜାତି ପୁଣି ଅମ୍ବୁ ଅମ୍ବୁ ସଦା

ପ୍ରକୃତି ନିୟମ ଏହା ନ ଜାଣେ ବା କିଏ?
କିନ୍ତୁ ନ ଜାଣନ୍ତି ମୂଢ଼େ ହାସ୍ୟ ଲାଗେ ମୋତେ
ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣେ ଗନ୍ଧେ ସ୍ୱାଦେ ନାନା ପ୍ରକାରେ
ଆମ୍ର ନିମ୍ବ ମଧ୍ୟେ ଭେଦ ରହିଛି ସର୍ବତ୍ର
ମନୁଷ୍ୟେ ମନୁଷ୍ୟେ ଭେଦ ଅଛି କି ସେପରି
ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୈଶ୍ୟ ଶୂଦ୍ର ମ୍ଲେଚ୍ଛ ମଧ୍ୟେ ?”
ସସ୍ନେହେ ସାଗ୍ରହେ ରାଣୀ ପୁଚ୍ଛିଲେ ଦେବୀଙ୍କୁ
“ପ୍ରବଳ ବାସନା ମନେ ଦେଖିବାକୁ ମାଗୋ !
ସେହ୍ନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ପୁରୀ ଯହିଁ ବସନ୍ତି ମୋର
ଜୀବର ଜୀବନ, ଆଉ ଆହାର ବିହାର
ଯତ ମିତ ବା କପଟ, କପଟ ଜୀବନ
ସର୍ବେ କରନ୍ତି ଯାପନ, ଶୁଣି ଅଛି ପୁଣି
ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁ ଅହରହ ଲାଗିଅଛି ତହିଁ
ହେଉଛି ଉଦ୍ବେଗ ସଦା ଅତି ଆକୁଳିତ
ପିଞ୍ଜର-ଆବଦ୍ଧ-ପକ୍ଷୀ ସମ ପ୍ରାଣୀମନ
ଦୟା କରି ବାରେ ମୋତେ ଦେଖା ମା ସେ ପୁରୀ?
ଏତେକ କହିଇ ହିଅ ଅଳ ଲତା ପଦ୍ମରେ
ତୋ ବିନା କାହାର ସାଧ୍ୟ ଅଛି ତ୍ରିଭୁବନେ
ଅନେକ ଅଭବେ ଦୃଷ୍ଟି ଅସମ୍ଭବ ଦର
ଏ ବାସନା କହ ମୋର କରିବ ପୂରଣ?”
“ଧାର୍ମିକା ପର କିଆଁ ହେଉଛୁ ଅଧୀର”
ହସି ହସି ହୋଇ ଦେବୀ କହନ୍ତେ ସପ୍ରେମେ
ସସ୍ନେହେ ବୁଲାଇ କର ରୋହିଣୀ ପୃଷ୍ଠରେ,
“ଦେଖିବୁ କୌତୁକେ ତୁହି ନର ନାରୀଙ୍କର
ନାନା ବିଧ ଲୀଳା ଖେଳା ସେ ନର ରାଜ୍ୟରେ;
କେତେ ନବ ନବ ଦୃଶ୍ୟ ଶୁରୁ ଅନୁପମ
ଅଦୃଷ୍ଟ-ପୂର୍ବ ଆଉ ଅଶ୍ରୁତ-ପୂର୍ବ,
କିନ୍ତୁ ମା ଗୋଟିଏ କଥା, ନ ପାରିବୁ ଯାଇ

✝ ଚୂଲୀ, ଶଙ୍ଖ, କାନ ।

କେବେଁ ଏ ଶରୀର ଯେନ, ଷଷ୍ଠ-ଧଣ୍ଡ ଦେହ
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭୁବନେ । ସ୍ଥାନ ଅନୁଯାୟୀ
ଦେହ ସୃଜିଛନ୍ତି ସ୍ରଷ୍ଟା ଜଳଜ ଜୀବର
ଦେହ ଜଳ ବାସ ଉକ୍ତ, ବାୟୁବାସୀ ଲୋକେ
ସେ କି ପାରଇ ପ୍ରବେଶି? ଷଷ୍ଠ-ଷଷ୍ଠ ଏହା,
ନ ପାରଇ କେହି ଲଙ୍ଘି ଭଲେ ହେଲେ ତାକୁ”
କହନ୍ତେ ରୋହିଣୀ କାନ୍ତ ଉଠିଲା ବକ୍ଷୁତ
ବକ୍ଷ ଛଳ ଛଳ କରି, ମଥା ପୋତି ତଳେ
ଅନ୍ୟ ମନେ ଗଣୁଥିଲା ପାଦାଙ୍ଗୁଳି ଧୀରେ
ଭାବୁଥିଲା ମନେ ମନେ ରୋହିଣୀ କି ଅବା,
ଅଇଲି କିପାଇଁ ତେବେ? ଦେଖିବ କେମନ୍ତେ?
ଇତ୍ୟାଦି ବିବିଧ କଥା ନ ପ୍ରକାଶି ମୁଖେ,
ସେ ବେଳେ ରୋହିଣୀ ଚୁପ ରହିବେ କି ଅବା;
କରୁଥିଲା ସୁ ବର୍ଣ୍ଣିନା ବାଳିକା ରୂପରେ
କ୍ରୋଧ ବିଷାଦର ମିଶ୍ର ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକଟ ।
ବହୁ କଷ୍ଟେ କରଗତ ଚିର ଦୁଃଖିନୀର
ପରଶ ମଣିକି ହେଲା ସାମାନ୍ୟ ସ୍ଫଟିକ,
ଆଶା ମଣି ଥିଲା ଯାକୁ ପାଇବାର ହାର
ମରୁ ମରୀଚିକା ହେଲା କପାଳକୁ କ୍ଷଣେ
ଲିଭିଲା କି ଆଶାଦୀପ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, କ୍ଷଣକେ
ନୈରାଶ୍ୟ ଝଟିକା ବେଗେ, ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଆଶା
ସୁଖ ସ୍ୱପନ ସଦୃଶ ମଣୁଥିଲା ଯାକୁ
ବାଳା ଜାଗରଣେ ସତ୍ୟ “ନିଶ୍ଚେ ଦେଖାଇବ
ସମ୍ପ୍ରତି ସମ୍ମୁଖେ ଦେବୀ କହିଲେ ସସ୍ନେହେ
କାହିଁ ଚିନ୍ତା କରୁଅଛୁ ମନ ତୁ ତୁଚ୍ଛାରେ
ଏ ବିଶ୍ୱ ସଂସାର ମୋହଠାରୁ ଜନ୍ମ ଲଭି
ମୋ କୋଳେ ଲିଭଇ, ଯଥା ଜଳରୁ ବୁଦ୍‌ବୁଦ,
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର ଯେଉଁକାଳେ ଦେଖାଇବ ତୋତେ,
ଯେଉଁ ଯୋଗ ବଳେ ଯୋଗୀ ବଳୀ ହୋଇ ଅଳ୍ପେ
ପ୍ରକୃତିକୁ ଦାସୀ ରୂପେ ରଖନ୍ତି ସତତ,
ନାହିଁ ପ୍ରତିହତ ଗତି କାହିଁ ତାଙ୍କ ଭବେ
ସଦା ଅବାରିତ ଦ୍ୱାର ଅନଳେ ଅନିଳେ
ଜଳେ ସ୍ଥଳେ ବ୍ୟୋମ ମଧ୍ୟେ, ଅସାଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ
କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ, ଇଚ୍ଛିଲେ ସେ ରବି-
ରଥ ପାରନ୍ତି ରୋଧିଣ, ମୁହୂର୍ତ୍ତେକେ ଇଚ୍ଛିଲେ
ଥାଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଦୂରେ, ପାରନ୍ତି ସୃଜିଣ
ନବ ବିଶ୍ୱ ସେ କ୍ଷଣକେ, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଯୋଗୀ
କଥା ନାହିଁ କଲେ ଶୁଣି; ଏ ମହା ମହିମ
(ସ୍ଥିର ମର ନର କୁଳେ ଅମର ଯା ନାମ)
ତପୋବଳେ ନବ ସ୍ୱର୍ଗ ସୃଜିଥିଲେ କ୍ରୋଧେ
ସ୍ୱର୍ଗ ଚ୍ୟୁତ ହେଲେ ଯେବେ ନୃପତି ତ୍ରିଶଙ୍କୁ,
ମୋତେ ସେବି ଲଭେ ଯୋଗୀ ଏହି ଯୋଗୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ
ଦେଖିବୁ ତୁ ଦେଖ ତେବେ” କହନ୍ତେ ଏତିକି;
ହଜିଗଲା ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ସମସ୍ତଙ୍କ କାହିଁ
ଅଶ୍ୱିନୀ ଭରଣୀ ଆଦି ସହଚରୀଙ୍କର
ରୋହିଣୀ ସହିତ ଯେତେ ଥିଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ନ ଦଶିଲା ନ ଶୁଭିଲା କ୍ଷଣ କାଳ କିଛି
ଘନାବୃତ ସ୍ଥିର ଅମା ନିଶୀଥେ ଯେସନ
ଅକସ୍ମାତେ ଦୀପ ଯେବେ ହୁଏ ନିର୍ବାପିତ,
ପରକ୍ଷଣେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ସ୍ୱଚ୍ଛ ସ୍ନିଗ୍ଧାଲୋକେ
ଅନୁପମ ଅଭିନବ ଅଦୃଷ୍ଟ-ପୂର୍ବବ
ଯାଉଛନ୍ତି ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଦିବ୍ୟ ଦିବ ମାର୍ଗେ
ମନୋହର ସୁସଜ୍ଜିତ ବିମାନେ ବସିଣ
ଖଚିତ ହୀରକ ଲାଲ ମଣି ମାଣିକ୍ୟାଦି
ବିବିଧ ରତନେ କେତେ ଅଦୃଷ୍ଟମହାର୍ଘ୍ୟ
କଳ୍ପନା ହୁଅଇ ବଳ କାରୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଯାର,
ଭାବ ସ୍ତବ୍ଧ ଅଟକଳ ନ ପାରେ କିଛି
ସପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ସୁରଞ୍ଜିତ କମନୀୟ ଆଭା
ଯାର କରେ ଝଳମଳ, ଶକ୍ରଚାପ ଯଥା
ଆନ୍ଦୋଳିତ ତରଙ୍ଗର ଫେନ ହିଲ୍ଲୋଳେ

ହୁଲସି ପଡ଼ଇ ଚକ୍ଷୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା ଯୋଗୁଁ,
ବିବିଧ ସୁମନ ଗନ୍ଧ ନିର୍ଯ୍ୟାସ ସୌରଭେ;
ସୁବାସିତ ସେ ସ୍ୟନ୍ଦନ ହୋଇଅଛି ପୁଣି
ଅନଭ୍ର ଶାରଦ ନଭେ; କୁମୁଦିନୀ ଯଥା
ଆନନ୍ଦିତା ହାସ୍ୟମୟୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶିରେ,
ନାନା ହାସ୍ୟ କଉତୁକେ କେତେ କାଳ ଗଲା
କେତେ ଦୂର ଆସିଲେଣି ନ ଜାଣିଲେ କିଛି;
ସୁଖୀ ସୁଖ ଦିନ ସିନା କାଟେ ଏହି ପରି

ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖ ସବୁଦିନେ ଅଧରନ୍ତା ଭବେ
ଲମ୍ବାଇ ସ୍ୱକାୟ କାଳ ହଠ ଦେଖେ ତାର ।
ଚଳ-ଶିଖି-ଶିଖା-ପ୍ରଭା ପ୍ରକାଶି ଗଗନେ
ଉଡ଼ି ଆସୁଥିଲା ରଥ ଖଗେଶ ସଦୃଶ
ଯେଣେ ଅନାଇଲେ ଶୂନ୍ୟ ଦିଶେ ସେହି ଦିଗେ

ପୋତ ପାନ୍ଥ ଦେଖେ ଯଥା ଜଳଧି ବକ୍ଷରେ,
ଆସୁ ଆସୁ ଦେଖାଗଲା ସମ୍ମୁଖେ ବିଶାଳ
କୁହେଳି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଛବି, ଶଶୀ-ମଣି ସମ
ଉଚ୍ଚାବଚ ବହୁଦୂରେ, ଭ୍ରପୃଷ୍ଠ ନୟନ;
ଯେତେ ଶଶୀ ସେମନ୍ତିନୀ ତରତରେ ସର୍ବେ
ବିମାନ ଗବାକ୍ଷ ଦେଇ ଦେଖନ୍ତି ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବେ
ହୃଦୟର ଅପର ସ୍ପୃହା ଥୋଇ କେ ଦେଖିଇ

ଚକିତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଦୂରେ ଦତ୍ତୃଷ୍ଟ ନୟନେ ।
"କି ଦେଖୁଛ କହ କିଛି ବୁଝିଲ କି କେହି?"
ହସ ହସ ହୋଇ ଦେବୀ କହନ୍ତେ ସରବେ
ହସି ହସି 'ନା' 'ନା' ବୋଲି ଉତ୍ତର ସକଳେ
ପୁଛିଲେ ସାଗ୍ରହେ ବ୍ୟଗ୍ରେ "କହ ମା କିସେହି?"
"ଏହି ସେହି ଦେଶ, ଦରଶନ ଆଶେ ଯାର
ଆସିଛ ସରବେ, ଏହି ଯେ, ସମ୍ମୁଖେ ଦିଶେ
ବିଶାଳ ମୂରତି, ଶୃଙ୍ଗ ମାଳ ଏହା, ନଭ-

ସ୍ପର୍ଶୀ ଚୂଡ଼ା, ବସୁଜାଇ ଶିରେ ସେହି ଗିରି-
ବରଙ୍କର, ସମ୍ରାଟର ଶିରେ ଯଥା ବହୁ-
ମୂଲ୍ୟ ଚୂଡ଼ା, ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଏ ଶୈଳ କୁଳେ, ଇନ୍ଦ୍ର
ଦେବ କୁଳେ ଯଥା, ନାମ ହିମାଳୟ ଯାର
ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ; ଗୁଣପୁଞ୍ଜ ଶୋଭା ପୁଞ୍ଜ
ଯଦ୍ୟପି ନ ଥାଏ ସ୍ୱର୍ଗେ; ରହିଛି ଏକତ୍ରେ
ଏଥି ଚନ୍ଦନେ ସୁମନ ସମ, କମନୀୟ
ମହାପ୍ରାଣ ଆଦର୍ଶ ଏ ମହତର ଏକା

ଶୃଙ୍ଗ ପରେ ଶୃଙ୍ଗ ଦେଖି ଶୃଙ୍ଗ ତଦୁପରେ
ଅସଂଖ୍ୟ ଶରଳ ବୃକ୍ଷ ଚନ୍ଦ୍ରବାଳ କୋଳେ
ମିଶାନ୍ତି ଶ୍ୟାମଳ କାନ୍ତି ସୁନୀଳ ଆକାଶେ;
ସେ ଗିରି ଛବି ଦର୍ଶନେ ମନେ ହୁଏ ଯେସନ୍ତେ
ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗ-ମାଳା-ସଙ୍କୁଳ ସିନ୍ଧୁକୁ

ଅନୁକରେ କିବା ଶୈଳ ଶ୍ୟାମଳ ଛବିଳ ।
ପ୍ରତୀଚୀରୁ ପ୍ରାଚୀ ଯାଏ ପ୍ରାଚୀର ଆକାରେ
ରହିଛି ଉତ୍ତର ପ୍ରାନ୍ତେ ଭାରତ ଖଣ୍ଡର
ଜମ୍ବୁ ଦ୍ୱୀପେ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପା ମେଦିନୀ ମଧ୍ୟରେ ।
ଥକି ଯିବ ଜିହ୍ୱା ଯାର ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣିନେ
ବୀଣାପାଣିଙ୍କର ସ୍ୱୟଂ, ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା,
ସେ ଦେଶ ମହିମା ମୁହିଁ ବର୍ଣ୍ଣିବି କେମନ୍ତେ !

ଧରମ ପଞ୍ଜର ଯାର, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ମଜ୍ଜା ଦେଇ
ଅମରେ ଗଠିତ ମେଦ, କର୍ମ ମାଂସ ପେଶୀ,
ବିନିର୍ମିତ ଦୟା ସ୍ନେହେ, ସ୍ନାୟୁ ଦେହ ସାର,
ଭକ୍ତି-ଶୋଣିତ-ସ୍ରୋତ ବହେ ଧମନୀରେ
ଉତ୍ତମାଙ୍ଗ * ଗଢ଼ା ଯାର କେବଳ ସୁଜ୍ଞାନେ,
ଆବରତ ଦେହ, କ୍ଷମା — ତିତିକ୍ଷା ଚରମେ
ଶାନ୍ତି ଯାର ଛାୟା, କାୟା ଚିର ସହଚରୀ
କମନୀୟ କାନ୍ତି ଯାର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦେଇ ଗଢ଼ା,

* ମସ୍ତକ ।

ଦେଖନ୍ତେ ଯେ ରୂପ ରସ ସ୍ରବଇ ଜିହ୍ୱାରୁ
ମୃଗ ହୃଷ୍ଟ ପୁଷ୍ଟ ଦେଖି ବୃକର ଯେପରି,
ସୁଖାଦ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ଯଥା ଉଦରମ୍ଭରିର,
କିମ୍ବା, ଯାର ହୋଇ କାମୀ କୁସୁମେଷୁ ବଶେ,
ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ ଯଥା ସଦା ହୁଏ ଦଗ୍ଧ
ଲଳିତ ଲାବଣ୍ୟ ରୂପ ଦେଖି ଲଳନାର
ସ୍ୱାମିକୁ ନିସ୍ତେଜ ଷଣ୍ଢ ଜାଣେ ତହିଁ ପୁଣି
ନ ଯାଇ ପ୍ରବେଶି ସୁଖେ କେତକୀ କୁସୁମେ

ଯଥା ଷଟ୍ପଦ ଲମ୍ପଟ, କିମ୍ବା ଶସ୍ତ୍ରାବୃତ
ଦ୍ରବ୍ୟ ଦେଖି ଧନାଗାରେ ଚୋର, ଆଧି ବ୍ୟାଧି
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦ୍ୱେଷୀ ପଞ୍ଚମାର ଦେହର ଯେ ସଦା
କାଙ୍କ୍ଷୁଛନ୍ତି କଷ୍ଟେ କାଳ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ମନୋରଥେ
ଶତ୍ରୁହସ୍ତେ ଗୃହ ଦେଖି ଗୃହ ବାସୀ ଯଥା ।

ତୁଷାର ଆବୃତ ବପୁ ବିରାଟ ଲଲାଟେ
ସମ୍ରାଟ ଲଲାଟେ କିବା ଭାସ୍ୱର କିରୀଟ
ଯମ ହିମାଳୟ ଯାର ଶୋଭେ ଭାରତର
ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗଧର ଶୃଙ୍ଗ ହଟାଇ ସମ୍ମୁଖେ,
ସେ କିରୀଟେ ଚୂଡ଼ା ସମ ପାର୍ବତୀ-ଶିଖର
(ଉଚ୍ଚତମ ପର୍ବତର ଉଚ୍ଚତମ ଚୂଡ଼ା)
ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସିଦ୍ଧାଦି ଯେତେ ଗନ୍ଧର୍ବ ପ୍ରଧାନ
ବସନ୍ତ ସରବେ ଏଥି ସଦା ଶାନ୍ତ ସୁଖେ
ବିହରନ୍ତ ସଦାନନ୍ଦେ ଆନନ୍ଦ ଦାୟିନୀ

ହୈମବତୀ, ହିମାଚଳ ତନୟା ହେମାଙ୍ଗୀ
ସଦା ସଦାନନ୍ଦ ସଙ୍ଗେ, ଏ ଶିଖରେ ସ୍ୱୈର
ନାହିଁ ବେଶି ଦୂର ଆଉ, ଅଳ୍ପ ଦୂର ମାତ୍ର
ଅଭ୍ର ବୃନ୍ଦ ବନ୍ଦନୀୟ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଶରୀର
ଦିଶଇ ଅସ୍ପଷ୍ଟ କୃଷ୍ଣ ଶ୍ୱେତ ବିଜଡ଼ିତ ।”
ଗୁହୁଁ ଗୁହୁଁ ଉପସ୍ଥିତ ରଥ ଶୈଳୋପର

“ଅବତରି ରଥୁଁ ସର୍ବେ ଚାଲି ପଦବ୍ରଜେ
ଭେଟିବାକୁ ହରଗୌରୀ କୈଲାସ କନ୍ଦରେ
ଯଥାବିଧି ପୂଜି ତାଙ୍କୁ ଫେରିବା ଏ ସ୍ଥାନେ”
କହନ୍ତେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ ମହାହର୍ଷ ଭରେ,
ଅବତରି ରଥୁଁ ସର୍ବେ ଦେଖନ୍ତି କୌତୁକେ
ଅଦୃଷ୍ଟ ପୂର୍ବ ଚାରୁ ଦୃଶ୍ୟ ନବ ନବ ।
ଚାଲନ୍ତି ସର୍ବାଗ୍ରେ ଦେବୀ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶିକା
ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ରାଣୀ, ତାଙ୍କ ପଛେ ସର୍ବେ ।

ଶୈଳଗୁଚ୍ଛ-ଚାରୁ-ମୃଗ-ନାଭି-କସ୍ତୁରିର
ସୁଗନ୍ଧ ବହଇ ବାୟୁ ଚୈରଇ ସଧୀରେ
ନାତ୍ୟୁଷ୍ଣ ଶୀତଳ ଯାର ସ୍ପର୍ଶ ସ୍ନିଗ୍ଧକର
ବ୍ରତତୀ ବେଷ୍ଟିତ ତରୁ ସୁଚାରୁ ଦର୍ଶନ
କୋମଳ ପଲ୍ଲବାଙ୍କୁର ସୁମନେ ଶୋଭିତ,

କାହିଁ କୁଞ୍ଜାକାରେ କାହିଁ ପ୍ରାଚୀର ଆକାରେ
କାହିଁ ବା ବାରଦାକାରେ ଦିଶଇ ସୁଚାରୁ
ଘନ ସନ୍ନିଧାନ ହେତୁ ବିବିଧ ତରୁତ;
ଶ୍ୟାମଳ ରସାଳ ଡାଳ ଅଢ଼େ ବସି ପିକ
ଢାଳଇ ଶ୍ରବଣେ ସୁଧା ସଙ୍ଗୀତ ସୁତାନେ,
ସେ ତାନେ କଜ୍ଜ୍ୱଳପକ୍ଷୀ ଦିଏ ତାଳ ତହିଁ
ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ପ୍ରଣୟାଦର୍ଶ କପୋତ-କପୋତୀ
ଡାଳେ ବସି ଚୁମ୍ବୁଛନ୍ତି ପରସ୍ପର ମୁଖ,
ସୁ-ରସିକ କଷ୍ଟଫେଡ଼ା✝ ସମ୍ବୋଧେ କାହିଁ ବା

ସୋହାଗେ ବଧୂକୁ “ବହୁ କଥା କହ” ବୋଲି
ସୁକଣ୍ଠ ଗାୟକ ଶୁକ ବସି କାହିଁ ସୁଖେ
ଗାଉଛନ୍ତି ଦଳେ ଦଳେ ଉପୁଜାଇ ଭ୍ରମ
ନର କଣ୍ଠ ବୋଲି ମନେ ନବ ଦର୍ଶକର,
ଇନ୍ଦ୍ର ଧନୁ-ବର୍ଣ୍ଣ-ପୁଚ୍ଛ ଗୁଚ୍ଛ କରି କେକୀ
ଉଚ୍ଚ କେକା ରବେ ରବେ ବସି ତରୁ ଡାଳେ,

✝ କଷ୍ଟଫେଡ଼ା—ଏକ ପ୍ରକାର ପକ୍ଷୀ ଏମାନେ ‘ବଉ କଥା କହ’ ବୋଲି ଡାକନ୍ତି ।

ବନ୍ୟ କୁକ୍କୁଟର ରବ ଆଉ ଆଉ କେବେ
ଶୋଭାଦର୍ଶୀ ମନେ ଭୀତି ଆକର୍ଷେ ଅଲକ୍ଷେ
ସୁମନ ସୁଗନ୍ଧାମୋଦେ ଆକୁଳିତ ଅଳି
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ପୁଞ୍ଜେ ପୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ଠାବେଠାବେ,
ତୁଙ୍ଗ ଗିରି ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱେ ମଧ୍ୟେ କଲ୍ଲୋଳିନୀ
ସଙ୍କଟେ ସଙ୍କୋଚି ବପୁ ନବୋଢ଼ା ପରାୟେ
କଳ ତାନେ ଧବା ଜଣି ବହେ ନିରନ୍ତର ।
ସୌର କର ପଡ଼ି କାହିଁ ନୀରସ୍ତର ପରେ
ପ୍ରପାତର ରୌପ୍ୟ ଜ୍ୟୋତି ଦିଶେ ଝଲମଲ
ନୟନ ଝଲସି ପଡ଼େ ସେ ଶୋଭା ଦର୍ଶନେ;
ଚେମ୍ବୁର ଚିକ୍କଣ କାହିଁ ପ୍ରଶସ୍ତ ଚଟାଣ
ବହୁଦୂର ବ୍ୟାପି ଦିଶେ ତରୁ-ଲତା-ହୀନ
ଗୁଳ୍ମହୀନ ମୂର୍ଖ ପ୍ରାୟେ; କାହିଁବା ନୟନ
ଦିଶେ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ତରୁ ଲତାଗୁଳ୍ମହୀନ
ବୃତ୍ତାକାର, ମଧ୍ୟେ ଗର୍ତ୍ତ କେନ୍ଦ୍ରାକାରେ ସଜେ;
ବିଷଧର ବାସସ୍ଥଳୀ, ଶ୍ୱାଭ୍ର ବିଷେ ଯାର
ଜଳ ଯାଉଅଛି ଭୂମି ପରିଧି ଅକାରେ ।
ସୁଗୁରୁ-ଗୁମ୍ଫ-ଶାଳୀ ସୁଗୃମର-ଗୁଚ୍ଛା,
ଭୂଇଁ ଛୁଇଁ ଯାଏ ଯାହାର ଲମ୍ବିତ ଲାଙ୍ଗୁଳ,
ଦଳେ ଦଳେ ଦ୍ରୋଣୀ ତଟେ ଭ୍ରମନ୍ତି ଅରଣ୍ୟ
ଆବଣ । ମହିଷ ସଙ୍ଗ ସ୍ଥିତ ନେଇ କାହିଁ
ବ୍ୟଗ୍ର-ବିସ୍ଫାରିତ-ନେତ୍ରେ ଗୃହାନ୍ତି ଚୌଦିଗେ
ଶ୍ୟାମଳ ଶିଖର ଶୃଙ୍ଗେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ।
କ୍ରୀଡ଼ାଶୀଳ ମୃଗଗଣେ ଶ୍ୱେତାଭ ସରଭେ*
କୋମଳ ଗୋ-ବତ୍ସ ସମ ନେଇ ତେଇଁ କାହିଁ,
ପତଙ୍ଗ ପରାୟେ ରଙ୍ଗେ ଭ୍ରମନ୍ତି କୌତୁକେ,
କୁର୍ଦ୍ଦନ ତାଙ୍କର ଦେଖି ମନେ ହୁଏ ଯେହ୍ନେ
ଫେନିଳ ତରଙ୍ଗ ଖେଳେ ସୁନୀଳ ସାଗରେ ?

ମଖମଲ- ସୁକୋମଳ-ଶ୍ୟାମଳ ଶାଦ୍ୱଳେ✝
ଅବଗୁଣ୍ଠି ଯେସନ କାହିଁ କୁରଙ୍ଗ-କୁରଙ୍ଗୀ
ଚଞ୍ଚଳ ତରଙ୍ଗେକ୍ଷଣୀ ଗୃହିଁ ଏଣେତେଣେ
ଥରେ ତୃଣ ଭକ୍ଷି ଥରେ ଗୃହାନ୍ତି ଚକିତେ ।
ଶଶକ ଶାବକ ସଙ୍ଗେ ଚରନ୍ତି ଅଦୂରେ
ସ୍ୱଜାତ-ସୁଲଭ-ଭୀରୁ ନାହିଁ ମାତ୍ର ଦେହେ,
ଲୋଳ ଜିହ୍ୱା-ସ୍ଖଳିତାଗ୍ର-କେଶର-କେଶରୀ
ଦର୍ଶକଙ୍କ ଭୟପ୍ରଦ ଦର୍ଶନ ଯାହାର,
ସୁଶୀଳ ପୁଙ୍ଗବ ସମ ନ ହିଂସି କାହାକୁ
ନିକଟେ ବସିଣ ଗୃହେ ସୁକ୍ଷ୍ଣୀ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ।
ବଟ ବିଟପୀର ଶାଖା ଆକର୍ଷି ଅଦୂରେ
ଉଦ୍ଧେ ସୁଖେ କପିବର ଭୂଲମ୍ବିତ ଶରୀରେ
ଭଙ୍ଗିଦିଏ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ସେ ଶବ୍ଦେ ବନର
ଚମକାଇ ଅନ୍ୟ ଜୀବେ ସଭୟ ସ୍ୱଭାବ
ଗୃହାନ୍ତି ଚକିତେ ମାତ୍ର ନ ପଳାନ୍ତି ଜୀବେ
ଜାଣନ୍ତି ଯଥାର୍ଥ ଯେଣୁ ନ ହିଂସିବେ କେହି
ନର୍ମଦାର ପୁଣ୍ୟ ଭୂମି କୈଳାସ କନ୍ଦରେ;
କଣ୍ଡୂଳ ବିଶାଳ କାୟ ଘର୍ଷଣେ କରିର
ହୋଇଛି ଚିକ୍କଣ ଭୂମି ଦୂର୍ବାହୀନ କାହିଁ
ଦ୍ରୁମାବଳୀ ଦୀର୍ଘ ଗ୍ରୀବା ବଲ୍କଳ ବିହୀନ ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇଁ ଯାଇଁ ଦିଶିଲା ସମ୍ମୁଖେ
ସୁବିଶାଳ ସରୋବର ସୁଗୁରୁ ସୁକୁଚ-
କୁଚାଗ୍ର ଗିରି ପାଦତଳେ; ବାରି ନୁହେ ବାରି
ସାର ବାରି କି ସ୍ଫଟିକ, ନବ ବିକଶିତ
କମଳ ଉତ୍ପଳ ଆଦି ଜଳଜ ସୁମନ,
ତୋଳି ଛନ୍ତି ଶିର ଉଚେ ନୟନ-ନନ୍ଦନ,
ତେଣୁ ଜଣାଯାଏ ଏହା ସଲିଳ ନିଶ୍ଚୟ;
ଗୁଣ ପ୍ରଣ୍ଡି ସର ଦିଶେ ଗୁଣହୀନ ପ୍ରାୟେ,

* ଏକ ପ୍ରକାର ମୃଗ

✝ କୋମଳ ଦୁବ ଘାସ ।

ପ୍ରକୃତ ମହତ ସିନା ଦିଶନ୍ତି ଏପରି ।
ଧାଉଁଛନ୍ତି ଅଳିକୁଳ ଗନ୍ଧାମୋଦିତ ମାତି
ସୁଗନ୍ଧ ଯାହାର ବାୟୁ ବହେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ
ପରର ମହତ୍ତ୍ୱ ଯଥା ପ୍ରଶଂସେ ମହତ ।
ଉଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି ଶୁଭ୍ର ରାଜହଂସ ପଂକ୍ତି
କୃତ୍ରିମ-ମଲ୍ଲିକା ମାଳା ସୃଜ ବ୍ୟୋମ ପଥେ ।
"ସମ୍ମୁଖେ ଦିଶଇ ଯେଉଁ ସରସୀ ବିଶାଳ
ମରାଳଙ୍କ କୋଳାହଳେ ସଦା ମୁଖରିତ,
ଶୁଭଇ ଶବଦ ଯାର ଶୁଣ କର୍ଣ୍ଣ ଡେରି
ଧଳା କଳା ଅଙ୍ଗ ଦେଖ ଦିଶଇ ଅସ୍ପଷ୍ଟ"
ସରୋବର ବକ୍ଷେ ଦେଖି ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶି,
କହିଲେ "ଏ ସର ନାମ ମାନ-ସରୋବର,
ସ୍ୱଭାବେ ମାନସୋଲ୍ଲାସୀ ଦର୍ଶକର ସଦା ।
ଭାରତ ଲଲାଟ ପଟେ ମୁକୁଟ ଏ ଗିରି,
ସେ ମୁକୁଟେ ମଣି ରୂପେ ମହାର୍ଘ ସୁଚାରୁ
ଅସୀମ ଗୁଣର ଖଣି ଶୋଭାର ଭଣ୍ଡାର
ବିରାଜେ ଏ ସର ଶ୍ୱେତ ମରାଳ ମାଳିନୀ,
ଗନ୍ଧର୍ବ ଗନ୍ଧର୍ବୀ ସିଦ୍ଧ ସିଦ୍ଧ-ପତ୍ନୀ ଯା'ର,
କରନ୍ତି କୌତୁକେ କେଳି ନିର୍ମଳ ସଲିଳେ,
ସଦାନନ୍ଦ ସଦାନନ୍ଦ-ପତ୍ନୀ ସଙ୍ଗେ ସୁଖେ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ଏହି ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ
ମହାପାପୀ ସ୍ନାନ କରି ଥରେ ଜଳେ ଯା'ର
ହୋଇ ଯାଏ ମହାପାପୁଁ ମୁକ୍ତ ସେହିକ୍ଷଣେ
କନକ କଳଙ୍କ ଯଥା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅନଳେ;
ପିଇଲେ ଯାହାର ବାରି ଗଳିଯା'ଏ କେତେଣ
କଲୁଷ-ତାମସ ଭାବ ମାନସ-କଳସୁଁ,
ବିଶୁଦ୍ଧ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବ ହୃଦେ ହୁଏ ଉଦେ;
କଳସ ସଲିଳୁଁ ଯଥା ପଙ୍କିଳତା ତାର

ନିରମଳୀ ଫଳ ଯୋଗେ କଟି ଯାଇ କ୍ଷଣେ,
ହୋଇଯାଏ ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ନୀର କାଚ ସ୍ୱଚ୍ଛ ।
ଦେଖ ଦେଖ ଉତ୍ସୁକର ଦିଶଇ ସରସୀ !
ସ୍ଫଟିକ ସଦୃଶ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସୁଦୀର୍ଘ ଦୀର୍ଘିକା
ଗଗନ ବିହାରୀ ଗ୍ରହ ଉପଗ୍ରହଙ୍କର
ସୁଚାରୁ ଦର୍ପଣ ଏହା, ଦିଗଙ୍ଗନା ଯହିଁ
ଦେଖନ୍ତି ବଦନାମ୍ବୁଜ ନିଭୃତେ ହରଷେ ।
କମଳ ଉତ୍ପଳ ଆଦି କୁମୁଦ କହ୍ଲାର
ଶ୍ୱେତ ପୀତ ରକ୍ତ ନୀଳ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ମନୋହର ବାରିଜ ସୁମନେ
ଚାରୁ ଅଳଙ୍କାର କିବା ଚାରୁ ବାଳା ଅଙ୍ଗେ
ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଶ୍ୱେତ ତନୁ ସୁବଙ୍କିମ ଗ୍ରୀବ
କ୍ରୀଡ଼ା ରତ ତରଙ୍ଗରେ† ମରାଳ ମରାଳୀ
ସ୍ୱଚ୍ଛ ସଲିଳରେ ଦେଖ ଚାରୁ କେମନ୍ତି
ନିତମ୍ବେ ଦୁକୂଳୋପରି କାଞ୍ଚିଦାମ ସମ,
ତରଙ୍ଗେ ତରଙ୍ଗେ ଦେଖ ଚାରୁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ
ଆଶାର ଅଳୀକେ ଯଥା ଝଟକେ ବାସନା ।
ଶଙ୍ଖ-ସ୍ତୂପ ଜିଣି ଶୋଭା ଦିଶଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଚକୋର ଚକୋରୀ ଦେଖ ଶାପ-ଦଣ୍ଡୀ ପରେ,
କଣ୍ଠୀକାର ଛାୟା ଯାର ସରସୀ ଗରଭେ
ହିନ୍ଦୋଳା ଅକାଳେ ଦିଶେ ତରଙ୍ଗ ହିଲ୍ଲୋଳେ
ନବେଲି ସରବେ ଦେଖ ସରୋବର ତୀରେ
ମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ା ସେହି ହର ଗୌରୀଙ୍କର,
ଦରଶନ ଆଶେ ଯାର ଯାଉଛୁଁ ସକଳେ
ଦିଶଇ ପ୍ରତାପେ ବାର ଗର୍ଭେ ସର୍ବ ତଳେ !
ଚାଲ ଏବେ ଯିବା ତ୍ୱରା ମନ୍ଦିର ସମୀପେ,
ପଡ଼ିବ ବନ୍ଧୁର ପଥ ଅତି ବିଶୃଙ୍ଖଳ
ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନପ୍ରଭ ତମେ ଅଛନ୍ତି କାହିଁ ବା;

† ଜଳ ସନ୍ତରଣକାରୀ ।

ମନେ ମେବ ଦେଖି ଯେଣ୍ହେ ସେ ବିଜନ ସ୍ଥାନ
ତମୋ-ମୟୀ ରାତି, ଦିନେ ଲୁଚି ରହେ କର୍ମ;
ଚଳିଲ ଅତି ସାବଧାନେ, ପଥେ ଧୀରେ ଧୀରେ,
ଦେଖି ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ କେତେ ଗଗନ ପରଶୀ
ଉଙ୍କିପଡ଼େ କେକଷଣ୍ଣା ନିରୀକ୍ଷଣେ ଯା'ର,
ଘଣ୍ଟିକୀ ଆକାରେ ଯାହା ପଦେଶ ଶୃଙ୍ଗ ଚୂଳେ
ପ୍ରଶସ୍ତ ସୁଦୀର୍ଘାକାର ମନ୍ଦିର ସେହିଛି ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଅନାଇଁ ସର୍ବେ ଦେଖନ୍ତି ସୁନ୍ଦରୀ
ଦର୍ଶନେ ସୁକ୍ଷୀଣ ବାସ ଆକର୍ଷି ଶିରରୁ
ଥୋଇ ବାମହସ୍ତ ନିଜ ଗ୍ରୀବାର ପଶ୍ଚାତେ
ସମ୍ଭାଳନ୍ତି କୁନ୍ତଳକୁ ପିକାଳି କୁନ୍ତଳା;
ସମ୍ଭାଳୁ ସମ୍ଭାଳୁ ଶିରୁ ଭରଣୀ ବେଣୀରୁ
ପଡ଼ିଗଲା ଅଳଙ୍କାର ଶିଥିଳ କୁନ୍ତଳୁ
ଫିଟିଯାଇ କେଶ ଗୁଚ୍ଛ ଖସି ଶିରୁଁ ବକ୍ଷେ;
ଯୁବତୀ-ସୁଲଭ ହାସ୍ୟ ହସିଲେ ସରବେ
କଲେ ନାନା ରଙ୍ଗେ ବ୍ୟଙ୍ଗ ଭରଣୀକୁ ତହୁଁ;
ଆଗେ ଦେବୀ ପଛେ ପଛେ ଚଳନ୍ତି ସରବେ
ଜଣଙ୍କ ପଛରେ ଜଣେ ଧରାଧରି ହୋଇ
ବିଷମ ବନ୍ଧୁର ପଥ କଟାଇ ଅତି
କହିଁବା ସଙ୍କଟେ କାହିଁ ନଇଁ ନଇଁ ଖଣ୍ଡେ
ସଙ୍କୋଚ ଶରୀର ଯେତେ ନମ୍ରା'ଳି ବଦନ
ଚାଲୁଛନ୍ତି ଅପ୍ରଶସ୍ତ ନୀଚ ପଥ ହେତୁ
ଏ ପଥେ ଆଶ୍ରମ ଅନ୍ୟ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କେହି,
ଏକମାତ୍ର ପଥିକର ଶୈଳଜା ଲତିକା
ବାନ୍ଧବୀ ଆକାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ କାହିଁ କାହିଁ,
ଗତାଗିଆଁ ସର୍ପାକାର ସୋପାନ ଆକାର,
କେଉ ପଥ କାହିଁ ଅବା କୂପାକାରେ କାହିଁ,
ଯାଇଛି ପାତାଳେ, ଦେଖି ହୁଅଇ ପ୍ରତୀତେ
ଗମ୍ଭୀର ସଙ୍କଟେ ଯେ ହେଉଛି ଅବା ସୃଷ୍ଟି କାଳୁ
ଆଲୋକ ଛିଟିକା ଏଥି ପଡ଼ିନାହିଁ କେବେ,
କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ତମ ଯାକ ସବୁ କି ଏଠାରେ
ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ହୋଇ ବାଧା ଦିଅନ୍ତି ପଥିକେ?
ସେ ତମସେ ଜକ ଜକ ଦିଶେ କାହିଁ କାହିଁ
ହୀରା, ନୀଳା, ମାଣିକ୍ୟାଦି ମହାର୍ଘ ରତନ;
ବନ୍ଧୁର ବିଶାଳ ଶିଳା ତଳୁ କେବେ କେବେ
ଫଣୀ ବାହାରେ ଗିରିରୁ, ଜଳି ଉଠି ଲିଭେ
ଫଣୀ ଶିରୋମଣି-ଦୀପ୍ତ-ଆଲୋକ ସହସା;
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ କିବା ବାଧା ଦିଏ ଭୟ
ନିସ୍ତବ୍ଧତା ତାହାପୁଣି ବଢ଼ାଏ ଦ୍ୱିଗୁଣ
ନିଜ ଶ୍ୱାସ, ପାଦ ଶବ୍ଦ ହୁଏ ଭୟପ୍ରଦ
ପତଙ୍ଗ ଗମନେ ଶୁଣି କ୍ଷୀଣ ସ୍ୱନ ଯହିଁ
ବିଦ୍ୟୁଦ୍ବହ୍ନି ସମ ହୃଦେ ଉଠଇ ଚମକ
ଉଡ଼ିଗଲା ପ୍ରାଣ-ପକ୍ଷୀ ପିଞ୍ଜରୁ ସହସା
ଅଜ୍ଞାତ ଏ ପଥ ଯହିଁ ନ ପାରିବ ଯାଇ
କେହିଡ଼ି ସେ ପଥିକେ ଯେତେ ନିର୍ଭୀକ ହୃଦୟ,
ନ ଚଳଇ ପାଦ, ସ୍ୱତଃ ଘୁଞ୍ଚି ଆସେ ପଛେ
ଥର ଉଠେ ପାଦ ଭଣ୍ଡା ଥର ଥର କରି,
ନ ସ୍ଫୁରଇ ବାକ୍ୟ ମୁଖୁଁ ଶୁଖି ଜିହ୍ୱା ଓଷ୍ଠ,
ଢଡ଼ ଧଡ଼ କରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଘର୍ମ ସିକ୍ତ ଅଙ୍ଗ;
ମନେ ମନେ ଇଷ୍ଟ ଦେବେ ଜପିଣ ସକଳେ
ଏକକୁ ଆରେକ ଦୃଢ଼ ଧରିଣ ସଭୟେ
ପାର ହେଲେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେ ବିଷମ ଘାଟି
ଏହି ରୂପେ ବହୁ କଷ୍ଟେ କେତେ ଦୂରେ ଯାଇ
ଉଠିଲେ ସରବେ ଏକ ଉଚ୍ଚ ଶୃଙ୍ଗୋପରି
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ହ୍ରଦ ମୁଦକର ।
ସ୍ୱଚ୍ଛ ନିର୍ମାଲୋକେ ଯୌତ ଦନ କଳେବର
ନିର୍ଝରଣୀ କ୍ଷୀଣ କଟି ଛଳଛଳ ହିଲ୍ଲୋଳେ
କାକ-ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରଭ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଉର୍ମି ଗାମିନୀ
ଫେନ ପୁଞ୍ଜ ଛଳେ ହସି ବହିଯାଏ ଯହିଁ
ଝଙ୍କାର କାନନ ଶ୍ରେଣୀ ମଧୁର ନିନାଦେ,

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁରଭି ବାୟୁ ବହଇ ଚୌଦିଗେ,
ତରୁ ମୁକୁଳିତାଙ୍କୁର, ପୁଷ୍ପିତା ବ୍ରତତୀ
ବାଣ ଧନୁର୍ଗୁଣ ଧରି ପିକାଳି କଳସ୍ୱନେ
ବସନ୍ତ ସଙ୍ଗୀତ ଯହିଁ ଗାଏ ସୁମଧୁରେ ।
ହୋଇଲେ ହରଷ ସର୍ବେ, ସେ ଦୃଶ୍ୟ ନିରେଖି
ଶୀତାର୍ତ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ଯେସନେ ସୂର୍ଯ୍ୟାଂଶୁ ଦର୍ଶନେ ।
ଏ କାଳେ ସ୍ୱପନଦେବୀ କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି
"ଶ୍ରେଷ୍ଠି ଏଥି କିଛିକାଳ ସୁସ୍ଥ ହୁଅ ସର୍ବେ
ବନ ଉପବନ ଶୋଭା ଦେଖି ଇଚ୍ଛାମତ
ତପୂରେ ଚାଲିବା ପୁଣି କୈଳାସ ଦର୍ଶନେ ।
ବାରମ୍ବାର ସାବଧାନ୍, ଶୁଣ ସର୍ବେ କିନ୍ତୁ
କୁମାର କାନନେ କେହି ନଯିବ କଦାପି"।
ଅଙ୍ଗୁଳି ବଢାଇ ଦେବୀ କହନ୍ତି ଦେଖାଇ,
"ଉତ୍ତରେ ଦିଶଇ ସେହି ମଞ୍ଜୁଳ ଶ୍ୟାମଳ
ପ୍ରବେଶ ନିଷେଧ ଏଥି କାମିନୀଙ୍କ ପାଇଁ
ନ ଜାଣି ପ୍ରବେଶେ ଯେବେ କାମିନୀ କଦାପି
ତକ୍ଷଣେ ପାଲଟି ଯାଏ ଲତିକା ଆକାରେ ।"
"କିପାଁ ସେ ଲତିକାକାରେ ପାଲଟେ କାମିନୀ"
ପୁଚ୍ଛନ୍ତେ ସେହଣୀ ଗଣୀ ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ
"କୁମାର ଶଙ୍କରାତ୍ମଜ, କୌମାରେ ଜୀବନ
କାଟୁଛନ୍ତି ଯେଣୁ ଏଥି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତେ
ଆପାତ କଠୋର ମାତ୍ର ଭାବୀ ସୁଖପ୍ରଦ,
କାମିନୀ ଦର୍ଶନ ମନା ଏ ଦୁଃସାଧ୍ୟ ବ୍ରତେ,
ତେଣୁ ତପୋବନେ ମନା କାମିନୀ ପ୍ରବେଶ ।
ଯାଅ ସର୍ବେ ଦେଖ, ମୁହିଁ ରହିଲି ଏଠାରେ
ଆସିବ ସତ୍ୱର ଫେର ନ କର ବିଳମ୍ବ ।"
ମାୟା ବଳେ ମାୟା ଦେବୀ ହରହ ବେଦନା
ପୂର୍ବୁଁ ହରିଥିଲେ ଉଷା ଶିଶିରାଶ୍ରୁ ଯଥା
ପଦ୍ମିନୀ ନୟନୁଁ, ତେଣୁ ନଥିଲା ହୃଦୟେ
ଦୁଃସହ ବିଚ୍ଛେଦ ଦୁଃଖ କାହାର ସେବେଳେ,

ବନ ଉପବନ ଶୋଭା ନିରେଖି ସାନନ୍ଦେ
ଦଳେ ଦଳେ ଏଣେ ତେଣେ ଭ୍ରମନ୍ତି ନିର୍ବିଘ୍ନେ;
ଯାହାର ସହାୟ ସ୍ୱୟଂ ଛନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ
କି ଭୟ ତାହାଙ୍କୁ ଆଉ ଅଛି ଏ ସଂସାରେ ?
ଏକେତ ନିର୍ଜନ ବନ, ଗୁରୁଜନ କେହି
ଜଣେ ହେଲେ ନାହିଁ ସଙ୍ଗେ ତହିଁ ପୁଣି ଆଉ
ପୁଂସ ସମାଗମ ଭୟ ନଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ
ସ୍ୱୈରେ ବ୍ୟାଘ୍ର ଗୋଳ ସମ ପଡିଲା ସୁଯୋଗ ।
ଏ ମହା ବାରୁଣୀ ଯୋଗେ, ଯୌବନର ତର-
ସହିତର, ହାସ୍ୟରସ, ବାମା ହୃଦେ ଯହିଁ
ଲଜ୍ଜା ଆବରଣେ ଥାଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦୁ ଯଥା
ମେଘ ଅବରଣେ, କିମ୍ବା ମଧୁ ଯଥା ପୁଷ୍ପେ
ପୁଷ୍ପଦଳାବୃତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ସଦା,
ଉଠିଲା ତରଙ୍ଗାକାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶିରେ
କିବା ପାରାବାର ବାରି, କିମ୍ବା ଉତ୍ସସମ
ଉଦ୍ଘାଟନେ ରୁଦ୍ଧ ଦ୍ୱାର ତାର ମହାନନ୍ଦେ
ଶଶୀ ସିମନ୍ତିନୀ ରତି-ବିଜିତ-ବଦନା
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ-ପୁଷ୍ପ ହାସ୍ୟ ତରୁଣ ମୃଗାକ୍ଷି
ସରଳ କୌତୁକେ ରତା ସରଳା ଦରବେ
ଯୁବତୀ-ସୁଲଭ-ବ୍ୟଙ୍ଗେ ରତ ହେଲେ ତହିଁ ।
ଧାଇଁ କେ ତୋଳଇ ପୁଷ୍ପ କେ ତୋଳଇ ଫଳ
ଅଳ୍ପ ଉଚ୍ଚ ତରୁଡାଳୁଁ ଚାହିଁ ଏଣେ ତେଣେ
ହସି ହସି ଝୁଲେ ତହୁଁ ହଲାଇ ଡାଳକୁ
କୁନ୍ତଳୁ ଦୁକୂଳ ନେଇ ଭିଡ଼ଛି କଟିରେ,
ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ କେହି ହସେ ହସି ହସି
ଉଦରେ ସ୍ଥାପି ତା ହସ୍ତ ବସିପଡ଼େ ତଳେ,
ଅସମ୍ଭାଳେ କେହି ହୁଏ କମ୍ପନ-ଉନ୍ମୁଖ,
ବ୍ରତତୀ ଦୋଳାରେ କେହି ଦୋଳୁଅଛି ହର୍ଷେ,
ଦୋଳାଏ ଅପର ସଖୀ ସଜୋରେ କାହାକୁ,
ସଂଗ୍ରହେ ଉତ୍ପଳ କେହି କଳା ଧଳା ନୀଳ

ହଟହାଙ୍ଗ ପତଙ୍ଗ କେ ଧରେ ଧରେ ଦୂରେ ।
ବୃକ୍ଷ ମୂଳେ ଛାୟା କୋଳେ ଭୂମି ଶଯ୍ୟା ପରେ
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି କୌତୁକେ ଥୋକେ କ୍ରୀଡ଼ାଶୀଳା ବାଳା
ଅନନ୍ୟ ମାନସେ କେହି ନିରେଖେ ସେ ଖେଳ
ଅର୍ଦ୍ଧାବୃତ ଅଙ୍ଗେ ଶୋଇ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ସେଠାରେ;
କେହିବା ଗୁନ୍ଥଇ ହାର ବନାସୂନେ ବସି
କେବଳ ଫୁଲକୁ ଫୁଲେ ଛନ୍ଦଣ କୌଶଳେ;
'କେହି ପୁଷ୍ପ ପରେ ଅଳି ଗୁଞ୍ଜନ ଦେଖାଇ
ହାସ୍ୟ ପ୍ରିୟା ସୁରସିକା ପଚାରଇ ତହିଁ
ଗାଢ଼ ଛନ୍ଦେ "କହ ସଖି ! କଳରେ ଭ୍ରମର'?
ଦର ଦର ହସି ସଖି ଦିଅଇ ଉତ୍ତର
"ମନେ ହୁଏ ଭୃଙ୍ଗ ତାର ମାନିନୀର ମାନ
'କହ କେଉଁ ଦୋଷେ ପ୍ରିୟେ ! ଏତେ ତୋ ଗୁମାନ
ଦୟା ଚାହେଁ ତଳେ ବୋଲି ନାହିଁକି ତୋହର ।'
ଭାଷେ ତହୁଁ ଅନ୍ୟ ସଖି ହୋଇ ଅଗ୍ରସର
"କହ ଅଳି ପୁଷ୍ପେ ସଖି ଦେଖାଏ ଅନ୍ୟଙ୍କୁ
ପୁରୁଷ ବକଲ ବାଣୀ କେତେ ସେ ବେଳକୁ ।
ଅନ୍ୟ ସଖି ହସି କହେ "ମୋମନେ ପ୍ରତ୍ୟୟ
କୁସୁମ କୁସୁମବତୀ ହୋଇଛି ନିଶ୍ଚୟ,
ସଲଜ୍ଜେ ଇଙ୍ଗିତେ ତେଣୁ କମ୍ପାଇ ଶିରକୁ
ଛୁଅଁନା ନିବେଦନ ପାଇଁ କହେ ତା କାନ୍ତକୁ,
ଡେନ ଥର ଦୋଲିଯାଇ ପନ୍ଥ ଅନ୍ତେ ଲୁଚି
ଚତୁର ଚତୁରେ ଭାଷେ 'ଦୂରେ ନାଥ ଘୁଞ୍ଚି'
ଅନ୍ୟ ସଖି ଭାଷେ ହସି "ମମ ଅନୁମାନେ
ସଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ନବକୁମାରୀ- ସୁମନେ
କାମାର୍ତ୍ତ ଭ୍ରମର ଛଳେ ମୃଦୁ ଗୁଞ୍ଜ ଗୀତେ
ଭୁଲାଏ ଜଣାଇ କାମାଙ୍କୁର ହୃଦେ ଧୀରେ,
ସଙ୍କୋଚ ନ ଯାଇ ତେଣୁ ପଲ୍ଲବ ଗହଳେ
ଇତସ୍ତତଃ ଲୁଚି ବୁଲେ ନ ଛୁଇଁ ଭ୍ରମରେ"
ତାହା ନୁହେଁ ତାହା ନୁହେଁ" ଅନ୍ୟ ସଖି ଭାଷେ
"ଅନ୍ୟ ଫୁଲ-ଭୋଗ-ଗନ୍ଧ ଭୃଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗ ବାସେ,
ମାନେ ମୁହଁ ମୋଡ଼ି ରାଣୀ ପଲ୍ଲବ ଓଢ଼ଣା
ଶିଶିର ଅଶ୍ରୁଛଳେ କାନ୍ଦେ ମାନିନୀ ଲଳନା;
ରାଗେ ଜର ଜର ତେଣୁ କମ୍ପେ ଫୁଲ ରାଣୀ
'ଖଣ୍ଡିତା' ଲକ୍ଷଣ ସିନା ଏହି ରୂପେ ଜାଣି ।"

'ନହୁଁ ହୁଁ ତାନହେ' କେହି କହେ ହସି,
ସେ ଅନୁରାଗେନ ପୁଷ୍ପ ମଦାଳସୀ ।
ଆଉଟି ପୀରତି- ପୟ କ୍ଷୀର କରେ,
ବଢାଇ ଉଦ୍‌ବେଗ ନିଷେଧି ଭ୍ରମରେ ।
ସୁମନ ସୁନ୍ଦରୀ ପୀରତି ପ୍ରବୀଣା,
ତାକୁ ଜଣା ପ୍ରୀତି ମୂଲ୍ୟ ବଢ଼ା କଣା ।
ମଧୁର ପ୍ରୀତିର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱିଗୁଣ,
ଉଦ୍‌ବେଗ ବଢ଼ଇ ଯେତେ ପୁଣ ପୁଣ ।
ପ୍ରୀତି ରସ ପରା ହେଉଥାଏ ଗାଢ଼ ,
ଯେତେ କହୁଥିବ 'ଛାଡ଼' 'ଛାଡ଼' 'ଛାଡ଼'
ତେଣୁ ସେ କଶୋଷି ନ ଦିଅଇ ଧରା,
ଯେତେ ଅଳି ଅଛି କରେ ଧସ୍ତପସ୍ତ ।
ସ:ପ୍ର:- ଚୂତ ଡାଳେ ବସି ପିକ ରବେ କିଆଁ ?
ସ:ଉ:- ଫୁଙ୍କି ଜାଳିଦିଏ ବିରହିର ହିଆଁ
ସ:ଉ:- ଅମ୍ବ ସ୍ୱର ସଙ୍ଗେ ଏ ସୁଯୋଗ ପରା ।
ମିଳାଇ ସେ ବାନ୍ଧେ ତା କର୍କଶ ଗଳା
ସ:ପ୍ର:- କହିଁ ରବେ ତେବେ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ' 'କୁହୁ
ସ:ଉ:- ମୋ କଣ୍ଠ କେମନ୍ତ କର୍କଶ କୁ ଉହୁ
ତେଣୁ ଦୁଃଖେ ପିକ ରବେ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ' ।
ବ୍ୟଙ୍ଗେ କହେ କେହି "କି କବି, ଅହାହାଃ"
ଅନ୍ୟ ହସି କହେ "ସାବାସ୍ ! ବାହାବାଃ"

ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଦେବ ବିଳମ୍ବ ନ କରି
ଅଉ, ଅସ ଆସ ଢ଼ିଗ ଡ଼ାକନ୍ତି ସ୍ୱରେ

ଅନଛୁକ ମନେ ତେଜି କ୍ରୀଡ଼ା କଉତୁକେ
କେହି କହେ 'ରହ ସର୍ଗେ' କେହି କହେ 'ଗୃହ
ନୋହିଲେ ବିମନା ହେବେ ଦେବୀ ବିଳମ୍ବରେ' ।
ଅସୁ ଅସୁ ପଥେ କେହି କ୍ରୀଡାରତ ବାଳା
ବସନ ଓଟାର ପଛୁଁ ଖେଳେ ସଖୀ ସଙ୍ଗେ
ଉଭା ହେଲେ ଦେବୀ ଅଗ୍ରେ ଶଶୀପ୍ରିୟା ସର୍ବେ
ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖାଇ ଦେବୀ କହିଲେ ସରବେ
"ଏହି ଯେ ପୁରତେ ଦିଶେ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଶିଖର
ମିଶେ ଅପଘନ ଯାର ଶ୍ୱେତ ଘନ ସଙ୍ଗେ
ସ୍ଫଟିକେ ଗଠିତ ସମ ଦିଶଇ ସୁଦୂରୁ
ଧବଳ ତୁଷାର ଶିଳା ଆବରଣ ହେତୁ
ଶତ ଶତ ସାନୁମାନ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଯାର
ଶ୍ୱେତ ତମ୍ବୁ ସମ ଦିଶେ ଅଭ୍ର ଆବରଣେ
ବ୍ୟୋମ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଯାଇ ନ ଦିଶଇ ଚୂଡ଼ା
ସେ ଶିଖରେ ବ୍ୟୋମକେଶ ବିହରନ୍ତି ସଦା
ସ୍ୱପତ୍ନୀ ଶାଙ୍କରୀ ସଙ୍ଗେ ଶୈଳେଶ୍ୱର ସୁତା ।
ଆସ ଆସ ପଛେ ମୋର ଧୀରେ ସାବଧାନେ
ନ ଅନାଇ ଏଣେ ତେଣେ ନିରେଖି ପଥକୁ,
ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ସୋପାନ ଏବେ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ପଥ
ଗଳିତ-ତୁଷାର-ନୀରେ ହୋଇ ଅଛି ପୁଣି
ପିଚ୍ଛଳ ପାବଚ୍ଛ ଯାର ପଦ-ସ୍ଖଳନାସ୍ତୁ
ସୁଚିକ୍କଣ ଶ୍ୱେତ ଶିଳା ସୋପାନ ଶ୍ରେଣୀରେ ।"
ଦେବୀଙ୍କ ଆଦେଶମତେ ସେ ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥେ
ଚଳନ୍ତ ମାଳୀ ଯଥା ଏକ ପଛେ ଏକ,
ଏ ରୂପେ ଉପରେ ଉଠି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ମନ୍ଦିର ପାବଚ୍ଛ ତଳେ ପ୍ରଶସ୍ତ ମଣ୍ଡପେ ।
ନିରେଖନ୍ତି ରମଣୀଏ ରମଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟ
ଚକ୍ରାକାରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ସୁଶ୍ୟାମଳ ମଞ୍ଚ
ସିନ୍ଧୁ ସମ ଦିଶେ ଯହିଁ ଦିଗନ୍ତ ବିସ୍ତାରି
ଶୁଭ୍ର ହର୍ମ୍ୟ ସଜ ଶୁଭ୍ର ନଦୀ ବାଲି ରାଶି,
ଫେନ ପୁଞ୍ଜ ଛବି ଧରେ ସେ ଜଳଧି ଜଳେ
ନୀରେ ଥାଇ ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ଦିଶୁଥିଲା ଯାହା
ଗୃହ, ଗ୍ରାମ, ବନ, ଶୈଳ ଜଳାଶୟ ଆଦି,
ଉଚ୍ଚ ଉଠି ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ନ ଦିଶଇ ଆଉ
ସମତଳ ସମ ଦିଶେ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀ;
ଏକାକାର ଏକଦ୍ରବ୍ୟେ ଗଢା ଯେସନ୍ତେ ସର୍ବେ
(ବେଦାନ୍ତୀ ନୟନେ ଯେସନ୍ତେ ଏ ବିଶ୍ୱ-ସଂସାର)
ସୁବିଶାଳ ଦ୍ରୁମମାନ ଦିଶେ ତୃଣ ପ୍ରାୟେ
ସର୍ବ ବ୍ୟାପି ଆତ୍ମା ଯଥା ଅହଂ ଇତ୍ୟାକାରେ ।
କାକ-ଚକ୍ଷୁ-ପ୍ରଭ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସଲିଳା ତଟିନୀ
ଭୁଜଙ୍ଗ ଗତିରେ ଏକ ବହିଯାଏ ତହିଁ
ଉପରୁ ତଳକୁ ଶ୍ୟାମ ଶଇଳ ବିଗ୍ରହେ,
ନିରନ୍ତରେ ଝରଝରେ ଶିଳା ଶଯ୍ୟାପରେ;
ଯେ ରବେ ମୁଖର ସଦା ସ୍ତବ୍ଧ ଶୈଳ ଶ୍ରେଣୀ ।
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ଦେବୀ "ପତିତ ପାବନୀ
ଗଙ୍ଗା ନାମ ଏ ନଦୀର ପୀୟୁଷ-ସଲିଳା
ବ୍ୟୋମ-କେଶ-ଜଟା ଜାଳ-ପ୍ରସୂତା ତ୍ରିସ୍ରୋତା
ତ୍ରିଭୁବନେ ତିନି ସ୍ରୋତ ବହଇ ସତତ ।
ଦେଖ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଏକ ସ୍ରୋତ ବହେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱାକାରେ
ଉଦ୍ଭାସିତ ସୌରକରେ କେଡେ କମନୀୟ
ସୁନୀଳ ନିର୍ମଳାକାଶେ ଶ୍ୱେତ ସ୍ରୋତ କିବା
ଶୁକ୍ଳ ଉତ୍ତରୀୟ ସମ ବିସ୍ତୃ ନୀଳ ବକ୍ଷେ ।
ଛାୟା-ପଥ ସର ଦୂରୁ ବଙ୍କିମ ଗମନା
ବହିଯାଏ ନୀଳାକାଶେ ଦୂରୁ ଦୂରାନ୍ତରେ
'ମନ୍ଦାକିନୀ' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଏ ସ୍ରୋତ ସ୍ୱରଗେ
ସ୍ୱର୍ଲୋକ-ପାବନୀ ଏହି—ଦେଖ ଅନ୍ୟ ଦିଗେ
ଅନ୍ୟ ସ୍ରୋତ ବହେ ଯହିଁ ଭୂଗର୍ଭେ ପାତାଳେ
ଶାଶ୍ୱତ-ତମିସ୍ରାଗାର ବିଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ
ବିଷଧର ବାସେ ପୁଣି ମହା ବିଭୀଷଣ;
ସେ ପୁରେ ଏ ସ୍ରୋତ ଖ୍ୟାତ 'ଭୋଗବତୀ' ନାମେ

ସ୍ନାନେ ଯହିଁ ମୁକ୍ତ ହୋନ୍ତୁ ନାଗେ ନାଗ କନ୍ଦୁଁ ।
ସମ୍ମୁଖେ ବହଇ ଯେଉଁ ସ୍ରୋତ ନିସ୍ରୋତରୁ
ଫେନିଳ ଚଞ୍ଚଳ କଳ-କଲ୍ଲୋଳିନୀ ଶୁକ୍ଳ ।
ଶ୍ୱେତ ଉପବୀତ ସମ ଶ୍ୟାମ ଶୈଳ ସ୍କନ୍ଧେ
ଏକମାତ୍ର କୁଳାଙ୍କୁର ସଗର ବଂଶରେ
ମୁନି ଶାପେ ଭସ୍ମୀଭୂତ ଭଗୀରଥ ନାମେ
ଧନ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟେ ଜନ୍ମ ଯାର ନାଶିବକୁଁ ଏକା,
ଅସମ୍ଭବ ଲୋକେ ମାତ୍ର ନୁହେ ଅସମ୍ଭବ,
ନାହିଁ ଅସମ୍ଭବ କିଛି ଜାଣିବୁ ଏ ବଂଶେ,
ତପସ୍ୟା ପ୍ରଭାବେ ଯାହା ନୁହଇ ସମ୍ଭବ
ବାକ୍ୟସିଦ୍ଧ ମୁନିବରେ ହୋଇଥିଲା ଏହା
ସ୍ୱବଂଶ ସନ୍ତାପ ତାପେ ତାପିତ ହୃଦୟ
ପର ଦୁଃଖେ କାନ୍ଦେ ସିନା ପ୍ରକୃତ ଯେ ସାଧୁ,
ସର୍ବ ଭୂତ ହିତେ ରତା ତେଣୁ ଏ ବୋଲନ୍ତି
ସ୍ୱବଂଶ ସଦ୍‌ଗତି ଆଶେ ଅନଶନେ ବୀର
ସାଧିଲେ କଠୋର ତପ ଏହି ଶୈଳ ଚୂଳେ,
ତପେ ତୋଷି ଆଶୁତୋଷେ ଆଶୁ ତୋଷ ପ୍ରିୟେ
ନେଇଥିଲେ ଏ ସ୍ରୋତକୁ ତାଙ୍କର ଆଦେଶେ
ବହୁ କଷ୍ଟେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ପୁରେ କଳୁଷ ଆଳୟ ।
ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ ତାଙ୍କ ରୋଧି ଦେଲା ଗତି
ସମ୍ମୁଖେ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଏହି ନିଃରନ୍ଧ୍ର ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର,
କି କରିବେ ହତବୁଦ୍ଧି ନ ହୋଇ ସେ ବୀର,
'କିଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ତା' କ୍ଲୀବର ଲକ୍ଷଣ
ଜାଣିଥିଲେ ବୀର ଏହା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ
ଜାଣି ଥିଲେ ପୁଣି ଏହା ସ୍ଥିର ମନା ଧ୍ରୁବ,
କର୍ମ-ସଫଳତା-ବୀଜ ଲୁକ୍କାୟିତ ସଦା
ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞତା ଆଉ ଅଧ୍ୟବସାୟରେ;
ସେବିଲେ ଦେବୀଙ୍କୁ ତହୁଁ ଅନଶନେ ପୁଣି
ଆଦେଶିଲେ ଦେବୀ ବୀରେ ସ୍ୱପନେ ନିଶୀଥେ
"ଯଦି ବୃଷ ମନାଇ ତୁ ଆଣି ପାରୁ ଏଥି
ଐରାବତେ ଇନ୍ଦ୍ର, ତଥି ସ୍ୱର୍ଗସ୍ଥ ମହତେ,
ଯେବେ ସେ ଶଇଳ ଅଙ୍ଗ ବିଦାରଣ ଦନ୍ତେ
କରିଦେବ ଛିଦ୍ର ତେବେ ସେ ଛିଦ୍ରେ ପ୍ରବେଶି
ଯାଇ ପରେ, ଏଥୁଁ ନାହିଁ ଅନ୍ୟୋପାୟ ଆଉ;
ତହୁଁ ପୁଣି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଲୋକ ତୋଷି ତପୋବଳେ
ମହାବଳ ଐରାବତେ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ବାହନେ
ଧାଇଁଲ ଉପଲ ଶୈଳୁ ପଥ ଉନ୍ମୋଚନେ
କଲେ ଅନୁରୋଧ ତାଙ୍କୁ ସ୍ରୋତ ଗତି ହେତୁ,
ତପେ ତୁଷ୍ଟ ଐରାବତ କହିଲେ ଗରବେ
"ଅସାଧ୍ୟ ମୋଠାରେ କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ
ଅନାୟାସେ ବାଞ୍ଛା ତବ କରି ପାରେଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ,
କିନ୍ତୁ ପୁରସ୍କାର ଅଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମର,
'ପତି' ବୋଲି ସମ୍ଭାଷିବେ ଗଙ୍ଗା ଯେବେ ମୋତେ
କରିବି ଏ କାର୍ଯ୍ୟ, ଯାଅ ପଚାର ଦେବୀଙ୍କୁ ।"
ବଜ୍ରାହତ ପ୍ରାୟେ ହେଲେ ହତବୁଦ୍ଧି ବୀର
କେମନ୍ତେ କହିବେ ଅବା ଦେବୀଙ୍କୁ ଏ କଥା,
ମାତା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ୍ତି ଯାହାଙ୍କୁ ସତତ;
ନ ପାରିଲେ ଭାବି କିଛି, ବିଫରଣ ସେ ଶୈଳେ
ରହିଲେ ନୀରବ; ଦେବୀ କହିଲେ ସ୍ୱପନେ
"ବୁଝିଛି ସକଳ ବତ୍ସ ନ ହୁଅ ବିଷଣ୍ଣ
ଯଦ୍ୟପି ପୂରଣ ବାଞ୍ଛା ନୀଚ ଠାରୁ ହୁଏ
ତଥାପି ଯାଚଞ୍ଚା କେଉଁ ନକର ତା ପାରେ
ବିଫଳ ହେଲେହେଁ ତବ ମନୋରଥ ଜାଣ
କରିବ ଯାଚଞ୍ଚା ଲକ୍ଷ ଗୁଣ ମହତକୁ
ନୀଚ ନୀଚ ଥାଏ ସଦା ମହତ ମହତ;
ଯେତେ ତ ହେଲେ ଗଜ ସେତ ଗଜବୁଦ୍ଧି ତାର
ସେ କାହୁଁ ଜାଣିବ କହ ମହତ ମହତ୍ତ୍ୱ?
ନୀଚ ଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ତବ ପଡ଼ିଛି ଅଧୁନା,
ସ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ କେବେ କେବେ ଭବେ
ହୋଇଥାଏ ନୀଚ ଠାରୁ ମହତ ଲାଞ୍ଛିତ,

ନାହିଁ ନବୀନତ୍ୱ ଏଥି ଜଣା ଶୁଣା ଏହା;
ନ ହୁଅ ବିସ୍ମିତା ତେଣୁ ଏଥି ପାଇଁ ବୃଥା,
ଯାଅ ବତ୍ସେ ଐରାବତେ କହ ବେଗେ ଯାଇ
'ନିବାର ତରଙ୍ଗାଘାତ ସହିଲେ ସେ ମୋର
ପତି ବୋଲି ତେବେ ତାକୁ କରିବି ସ୍ୱୀକାର'
ଜଣାଇଲେ ଭଗୀରଥ ଐରାବତେ ଯାଇ,
କରୀନ୍ଦ୍ର କହିଲେ ଗର୍ବେ ହସ ହସ ହୋଇ
'ନିବୀଚି ପ୍ରହାର ଅହୋ ! ତିନ ଲକ୍ଷ ବୀଚି
ପ୍ରହାରିଲେ ସହିପାରେ ବଜ୍ର ଦେହ ମୋର ।'
ଅବତରି ଇନ୍ଦ୍ର କରୀ ଗର୍ବେ ଗିରି ମୂଳେ
ଉପାଡ଼ି ସମୂଳେ ଦ୍ରୁମ ଶୁଣ୍ଢେ ଶୈଳ ମୁଣ୍ଡୁଁ
ବଜ୍ରଦନ୍ତେ ବିଦାରଣ ବିଶାଳ ଉପଳ,
କଲେ ସୁପ୍ରଶସ୍ତ ପଥ ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ଆକାର,
ହେଲା ସେତୁ ତୁଲ୍ୟ ଶୈଳ ତଳ ଦେଶେ ଯାର
ବହିଲ ସଙ୍କୋଚି ବପୁ ତନ୍ମଧ୍ୟେ ସେ ସ୍ରୋତ;
ବୀଚି ପ୍ରହାରକୁ କରୀ ଅପେକ୍ଷା କରିଣ
ପ୍ରବେଶିଲେ ଜଳ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ମନେ,
ଉଠିଲା ଅକାଶେ ଊର୍ମି ଭୈରବ ହୁଙ୍କାରେ
(ଉଠେ ଯଥା ଗ୍ରାସିବାକୁ ବନେ ବହ୍ନି ଗ୍ରାହୀ
ପ୍ରଳୟେ ପୟୋଧି ଗର୍ଭୁଁ ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗ,
ଉଠିଲେ ଚମକି ସର୍ବେ, ଶୈଳବାସୀ ଜୀବ
'କି ହେଲା କି ହେଲା' କହି କମ୍ପିଲେ ସଭୟେ
ଯେ ଯହିଁ ପାଇଲେ ତହିଁ ଜୀବନ ବିକଳେ ।
କାହିଁ ଗଲା ଗଜବର ନ ମିଳିଲା ଅନ୍ତ
ଉଠିଲା କ୍ଷଣକେ ମାତ୍ର ତୀବ୍ର ଆର୍ତ୍ତନାଦ
'ରଖମ କ୍ଷମା ପ୍ରାଣେ ମାରି ନଲି ନଲି'
ନିରୂର୍ମି ନିସ୍ତବ୍ଧ ଜଳ ହୋଇଲା ତକ୍ଷଣେ
ପଳାଇଲେ କରିବର ସଙ୍କୋଚି ସ୍ୱ-ବପୁ
ଭୀତ ଶ୍ୱାନ ପରି ତହୁଁ ସହସା ଲଜ୍ଜାରେ ।
ଚଳିଲା ଏ ସ୍ରୋତ ଛାଡ଼ି ଶୈଳ ଗୁହା ତହୁଁ

ପ୍ରାନ୍ତର ନଗର କେତେ ଜନପଦ ଦେଇ
କରିଲ ପବିତ୍ର ତୀର୍ଥ ଉକ୍ତ ସ୍ଥଳୀ ମାନ,
ପତଙ୍ଗ ଆଲୋକ ଦେଖି ଧାବନ୍ତି ଯେସନ
ଦଳେ ଦଳେ ଶତ ଶତ ଆସିଲେ ଚୌଦିଗୁଁ
ଜଳଚର ବିହଙ୍ଗମେ ମହା କୋଳାହଳେ,
ଶାରଦ ବାରିଦ ଶୋଭା ପ୍ରକାଶି ଗଗନେ
କେହି ଉଡ଼େ କେହି ବୁଡ଼େ କେହି ଗାଏ ହର୍ଷେ
ଭାସି ଭାସି ଯାଏ କେହି ଜଳ ଦୋଳାସନେ
ଉଡ଼ି ପଡ଼ି ଊର୍ମି ସଙ୍ଗେ ସନ୍ତରଣ ପଟୁ
ଏହିରୂପେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ ସ୍ରୋତ ମୁଖେ
ଭାସିଗଲା ଜହ୍ନୁ ମୁନି କ୍ଷୁଦ୍ର କୁଟୀରଟି;
ମହାଯୋଗୀ ସିଦ୍ଧ ତପୀ ତପସ୍ୟା ପ୍ରଭାବେ
ଶୋଷିଲେ ଗଣ୍ଡୂଷେ ସ୍ରୋତ ଜଳ ଦଳ ସହ;
କାହିଁ ଗଲା ସ୍ରୋତ କାହିଁ ଗଲା ଏତେ ଜଳ
ଦେଖିଲେ ମାତର ଜଳଜୀବ କୋଳାହଳ
ସ୍ଥଳେ ପଡ଼ି ଛଟପଟ କରନ୍ତି କେବଳ ।
କାନ୍ଦିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ ବୀର ମୁନି ପାଦେ ପଡ଼ି,
ଆଦ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ ସ୍ୱ ବୃତ୍ତାନ୍ତ କହିଲେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ,
ଦୟା ବହି ଦୟାଶୀଳ ଚିରି ଦେଲେ ଜାନୁ
(ଉଦ୍ଗାରିଲେ ମୁଖେ ସ୍ରୋତ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ କହିବେ
ଗୁହ୍ୟ ଶିଶ୍ନ ପଥେ ହେବ ମଳ ମୂତ୍ର ଜାଣି)
ହେଲା ବହିର୍ଗତ ସ୍ରୋତ ପୂର୍ବାପର ପୁଣି
ଚଳିଲା କଲ୍ଲୋଳେ ଊର୍ମି ଉଠିଲା ଫେନିଳ,
ମହା ହର୍ଷେ ପୁଲକିତ ହେଲେ ଭଗୀରଥ
(ହୃତ ଧନ ପ୍ରାପ୍ତି ସଦା ବଢ଼ାଏ ଆନନ୍ଦ)
ସେ ଦିନୁ ଏ ସ୍ରୋତ ନାମ ହୋଇଲା ଜାହ୍ନବୀ।
ଜୀବନ ଏହାର ଜୀବ-ପାପ-ତାପ-ହାରୀ
ଜୀବନ୍ତେ, ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ପୁଣି ହୁଏ ମୁକ୍ତି ହେତୁ
ଅୟସ୍କାନ୍ତ ସ୍ପର୍ଶ ମଣି ପରଶେ ଯେସନ
କ୍ଷଣକେ କନକାକାରେ ହୁଏ ପରିଣତ,

ତେସନ ପରଶି ଚାରୁ ମନ୍ଦାକିନୀ-ପାପୀ
ସହସା ପାଲଟି ଯାଏ ମହା ଜ୍ଞାନୀ ଧର୍ମୀ
ଆସ ସର୍ବେ ଅବଗାହି ପୂତ ସ୍ରୋତ ଜଳେ
ଶାଶ୍ୱତ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧି ପୁଣ୍ୟ କର୍ମେ ଏହା
ପବିତ୍ରି ସ୍ୱଦେହ, ପରେ ପ୍ରବେଶି ମନ୍ଦିରେ
ଶଙ୍କର ଶଙ୍କରୀ ହର୍ଷେ କରିବା ଦର୍ଶନ ।"

ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ସଙ୍ଗେ ସର୍ବେ ଚଳିଲେ, ସେ ସ୍ରୋତେ
ରଜତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କାନ୍ତ ପୀୟୂଷ ସଲିଳା
ପ୍ରକ୍ଷାଳିଲେ ଗୁରୁ ଅଙ୍ଗ ସୁଗୁରୁ ଦର୍ଶିତା,
ଉଲ୍ଲୋଳ-କଲ୍ଲୋଳ ମଞ୍ଜୁ-ମଙ୍ଗଳ-ମାଳିନୀ
ପୁଣ୍ୟତୋୟା ଜାହ୍ନବୀର ଗୁରୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜଳେ ।

ଦଶମ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ ।

କୈଳାସ—ଦର୍ଶନ ।

କାହିଁ ଶିବ-ପୁରୀ, କାହିଁ ଅର୍ବାଚୀନ ମୁହିଁ
କ୍ଷୁଦ୍ରାଦପି କ୍ଷୁଦ୍ର ଦୀନ ଅକିଞ୍ଚନ ଅତି;
ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରେ କରନ୍ତି ଯୋଗ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ବସି
ଲଭିବାକୁ ଯେ ଲୋକକୁ ପରମ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ,
କେମନ୍ତେ ମାନବାଧମ, ଆବୃତ ସତତ
ପୁଣି ବିଶ୍ୱ ମାୟା ପାଶେ, ଜମ୍ବୁ, ବେଷ୍ଟିତ
ଭ୍ରୂଣ ସଦୃଶ ମୋହାନ୍ଧ, ପଶିବ ସେ ମୋକ୍ଷ-
ଧାମେ, ଲୂତା ତନ୍ତୁ ଆଶ୍ରି, କାହିଁ, ଅସମ୍ଭବ,
କେ ପାରେ ଯିବାକୁ ତୁଙ୍ଗ ହିମାଚଳ ଚୂଳ
କହୁ, ଗୋ ସାରଳେ, ଦେବ ! ଉତ୍କଳ ଭାରତ !
ତବ ବଳେ ବଳୀ ଯେ, ମା! କି ଅସାଧ୍ୟ ତାର,
କହ ଏ ଜଗତେ; ଆସ ବୀଣାପାଣି ଦେବି,
ଶ୍ୱେତାବ୍ଜ ବାସିନୀ, କର ହୃଦେ ଅଧିଷ୍ଠାନ
ଏ ଦୀନ ଦାସର, ସଙ୍ଗେ ଘେନି ଆସ ମାତେ ଗୋ,
କଳ୍ପନା ସୁନ୍ଦରୀ, କବିକୁଳ ବନ୍ଦନୀୟା
କାନ୍ତା ଛାୟା ସମ ତବ ଚିର ସହଚରୀ ।
ଏ ଦାସକୁ ବର ଯଦି ଦିଅ ଗୋ ବରଦେ !
ତବ ଅନୁଗ୍ରହେ ମାତଃ ଉତ୍କଳ ନିବାସୀ
ଶୁଣିବେ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରିବେ ଭାସି ନିରନ୍ତରେ
ଏ ମମ କବିତା ଗାଥା ସୁଧା ସମ ମଣି
ହରଷିତ ଚିତ୍ତେ ସଦା ଅତୃପ୍ତ ହୃଦୟେ ।
ସ୍ନାନାନ୍ତେ ଆବରି ଅଙ୍ଗ ଶୁଦ୍ଧ ଶୁଷ୍କ ବାସେ
ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର ପୀତ ଲୋହିତ ହରିତ
ମନ୍ମଥ-ମନ-ମୋହିନୀ ବଧୂ--ବଧୂ-ବୃନ୍ଦ
ବୃନ୍ଦାବନେ ଯେନେ ଯଥା ବ୍ରଜାଙ୍ଗନା ଗଣ
ଶ୍ୟାମ ଦରଶନ ଆଶେ ଯୋଗ୍ୟାହି ଚଳନ୍ତି

କିମ୍ବା ନୀଳାଚଳେ ଯେସନ୍ତେ ସୁନୀଳ ସାଗରୁ
ଚଳନ୍ତି ଯୁବତୀ ଦଳ ଜଳ-କେଳି ଅନ୍ତେ,
ଗଳପୁ ଗଳପୁ ପଥେ ହାସ୍ୟ ଲାସ୍ୟ ମୟୀ
ଜଗନ୍ନାଥ ଦରଶନେ ସୁଚାରୁ ଦର୍ଶନା,
ଚଳିଲେ ତେସନ ଯେବେ କପର୍ଦ୍ଦୀ ଦର୍ଶନେ,
କୈଳାସେ କୈବଲ୍ୟ ଧାମ ମୁମୁକ୍ଷୁ କାଙ୍କ୍ଷିତ ।
ପୀନ ପୟୋଧରା ରୂପ ଅହା ହେ ରସିକେ !
କେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ କହ ତାଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-କାନ୍ତି
ଝଟକେ ଦ୍ୱିଗୁଣ ପୁଣି ସଦ୍ୟ ସ୍ନାନ ହେତୁ
ସ୍ୱଭାବ ଶିଶିର ଧୌତ ଫୁଲ୍ଲ ଅବ୍ଜ ନିଭ;
କଳ୍ପନା ନୟନେ ଯଦି ପାର ଦେଖିବାକୁ
ପ୍ରବେଶି ସେ ରୂପ ଉପବନେ ଦେଖ ବାରେ,
କି ସୁନ୍ଦର କି ମଧୁର କେତେ କମନୀୟ
କୁଞ୍ଚିତ ତରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗେ କଜ୍ଜଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ସୁଦୀର୍ଘ ଚରଣଚୁମ୍ବି ସୁଚାରୁ ଚିକୁର
ଉଡେ ଫର ଫର ଦେଖ ଲଳିତ ଗମନେ,
ବିଜୟ କେତନ ରୂପେ ରତିପତିଙ୍କର;
ଅଳି ରୂପୀ ଅଳକାକୁ ଦେଖ ଇତସ୍ତତଃ
କପୋଳେ କମଳ ଛବି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଉତେ;
ଚଳ ଚାରୁ ଭ୍ରୂରୁ ଦେଖି ମନେ ହୁଏ ନିଶ୍ଚେ
ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ଅନଙ୍ଗ ବସି ଟଙ୍କାରେ କୋଦଣ୍ଡ
ତା ମଧ୍ୟେ ସିନ୍ଦୂର ବିନ୍ଦୁ ଲାବଣ୍ୟ ଲଲାଟେ
କନ୍ଦର୍ପ-କୁସୁମ-କାନ୍ତି-ତୀକ୍ଷ୍ଣ-ଶର ପ୍ରାୟେ,
ଫୁଟଇ ଯୁବକ ବକ୍ଷେ ଦହି ତା ହୃଦୟ
ଚିକ୍କଣ କପୋଳ ଚାରୁ ଚମ୍ପକ ବରଣ,
ଦର୍ପକ ଦର୍ପଣ ରୂପୀ ରୁଚିର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
କେ ଅଛ ହେ ଯୁବାକୁଳେ, କହ ହୃଦ ଫେଇ
ନ ସଙ୍କୋଚେ ଓଷ୍ଠ ଯାର ଚୁମ୍ବନ ଆଶାରେ
ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରକେ ସ୍ୱତଃ ଅଜ୍ଞାତେ ଅଲକ୍ଷେ,
ଦର୍ଶନ କିପାଇଁ, ଖାଲି ଶ୍ରବଣ ମାତର ।

ଯୁଗଳ କମଳ ନେତ୍ର ଖଞ୍ଜନ-ଗଞ୍ଜନ
ଫୁଲବାଣ କିମ୍ବା ଏହା କାମ ଧନୁର୍ଗୁଣେ
ସନ୍ଧିତ କଟାକ୍ଷ ଯେବେ ଚଳେ ଏ ନୟନୁ
ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ବିଷାକ୍ତ ବାଣ ରତି ପତିଙ୍କର,
କେ ଅଛି ଏ ବିଶ୍ୱେ ପୁଂସ ଧୈର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଏତେ
ନ ହେବ ଯା ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତ ଏ ବିଷ ଅଗ୍ରେ ?
ଥାଉ ଅନ୍ୟ କଥା ନିଜେ ଧୂର୍ଜଟି ଜଟିଳ,
ହରାଇଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ପରା ଏ କଟାକ୍ଷ ଶରେ, ୨୨
ଶୈଳ-ସୁତା ସତୀ ରୂପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିରେଖି,
ମାତିଥିଲେ କାମମଦେ, ଯୋଗ ଯାଗ ତ୍ୟାଗି
ତେଜି ଭସ୍ମ ଲେପିଥିଲେ ସୁଚନ୍ଦନ ଅଙ୍ଗେ,
ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଅସ୍ଥି ମାଳା, ପିନ୍ଧିଥିଲେ ପରା
ନୀଳମଣି ରତ୍ନମାଳା ନୀଳକଣ୍ଠ ଗଳେ;
ଅଲକ୍ଷେ କଟାକ୍ଷ ଚାଳ ଚଞ୍ଚଳାକ୍ଷି ଯେବେ
ଘୋଡ଼ାନ୍ତି ବଦନାମ୍ବୁଜ ବସନେ ସହସା
ଭୂତଳେ ନିବେଶି ଦୃଷ୍ଟି ଚାଲୁଥାନ୍ତି ପଥେ,
ଦେଖି କି ନ ହୁଏ ମନେ, ଯୁବା ମନ ମୀନ,
ଆକର୍ଷି କଟାକ୍ଷ-ପାଶେ ଧୀବରଣୀ ରୂପେ
ମଦନ ସଙ୍ଗିନୀ ଏହି ପ୍ରମଦା ପ୍ରମୋଦେ
ଦେଖନ୍ତି ପତିତ କିମ୍ବା ଉଦ୍ଧୃତ ଏ ଜାଲେଁ,
ତେଣୁ ନିରେଖନ୍ତି ନରେ ଅନନ୍ୟ ମାନସେ
ଭାଗ୍ୟେ ଉରଜାଦି ସ୍ଥଳୀ ଯୁବାଙ୍କ ହିତାର୍ଥେ
ଦୁକୂଳେ ଆବୃତ କରି ରଖନ୍ତି ସତତ,
ନୋହିଲେ କି ଥାନ୍ତା ବିଶ୍ୱେ ଯୁବାମନ କେବେଁ
ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ ଯଥା ଲଘୁ ତୂଳା ରାଶି
ଲବଣୀ ପିତୁଳା କିମ୍ବା ଅନଳ ପରଶେ ।
ବିଧି ସୃଷ୍ଟି ବନ୍ଧ ପୂର୍ବୁ ହୋଇ ଥାନ୍ତା ନାଶ ।
ବଳିହାରି ବାମା ଦଳ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସତତ
ନମେ କବି, କବି ହୁରୁଁ ସେ କଟାକ୍ଷ ଶରେ ।
ସ୍ୱପ ଦେବୀ ଅଗେ ଅଗେ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ

ଏକେ ଏକେ ଗୃହଛନ୍ତି ଶଶୀ ସିମନ୍ତିନୀ
ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗମନେ ଯଥା ରାଜହଂସୀ ସବୁ ।
ନବ ଦୂର୍ବାଦଳ ଦେଖି ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ
ଆଦେଶିଲେ ତୋଳିବାକୁ ଦେବୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ,
କହିଲେ ବୃଷଭ ପାଇଁ ନେତା ଏ ଦେଉଳେ
ଶ୍ୟାମ ଦୂର୍ବାଦଳ ତୋଳି ଧରି ବାମ କରେ
ଚଳନ୍ତି ଚଳାକ୍ଷୀ ପଥେ ଚାହିଁ ଏଣେ ତେଣେ,
କେ କହେ ସୁମନେ ଦେଖ କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ସୁବାସିତ ଗନ୍ଧାମୋଦେ ଯାର
ଅଳିଏ ଅକୁଳ ହୋଇ ଭ୍ରମନ୍ତି ଚୌଦିଗେ,
ଗୁଞ୍ଜନ କେମନ୍ତ ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣରସାୟନ,
ମୃଦୁଳ ମଳୟାନିଳ ବହଇ କେମନ୍ତ
ସୁରଭିତ ବନସ୍ଥଳୀ କୁସୁମ କୁନ୍ତଳା
ଅସିଲେ ଦ୍ୱିରେଫ ଦଳେ ମଞ୍ଜୁଳ ଗୁଞ୍ଜନେ,
(ମକରନ୍ଦ ଗନ୍ଧ ଲୋଭେ ମତ୍ତ ହୋଇ କବା)
ବେଢିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରମା-ହ୍ରଦ-ସର-କୁମୁଦନୀ;
ଦେଖ ଦେଖ କହେ ଛନ୍ଦା ଭ୍ରମରର ଭ୍ରମ,
ଫୁଲ ଛାଡ଼ି ଉଡ଼ି ବସେ କପୋଳେ କେସନ
ନ ଶୁଣି ତା-କଥା ସଖୀ କହେ ଦେଖ ଡାଳେ,
କେତେ ମନୋହର ରଙ୍ଗ ଶଙ୍ଖ-ରୂପ ଜିଣି
ପକ୍ଷୀଟିଏ, ଗାଏ ପୁଣି କି ମଧୁର ତାନେ,
ମରମ ପରଶୀ ଅହା ଶୁଣ କର୍ଣ୍ଣ ଡେରି
ଦେଖ ଦେଖ କହେ ଚାହିଁ ରସିକା ବୁଢ଼ିକା
ସଜାଇ ଶ୍ୟାମଳ ଅଙ୍ଗ ସୁମନେ ପଲ୍ଲବେ,
ନାଗର ନାଗରୀ ପ୍ରେମ ଲଭି ଅଶେ ଯଥା
ତମାଳ ପ୍ରସାରେ ବାହୁ ସସ୍ନେହେ କେସନ
ଯୁବତୀ ବ୍ରତତୀ ପ୍ରତି ନବ ମଞ୍ଜରିତ
ଛନ୍ଦିବାକୁ ଗଲେ ତାର ପ୍ରେମ ଅଲିଙ୍ଗନେ;
ଶୃଙ୍ଖଳ ବଟପୀ ବନ୍ଧ କଣ୍ଠେ ଦେଖ, ସଖି
ସୁ-କନକ କାନ୍ତି ଜିଣା ପୁଷ୍ପିତା ଲତିକା

କହିବାର ସମଶୋଭେ ସ୍ଫୀତି ବାସେରସେ;
ରସାଳସ୍ଥ ରସାଳରୁ ଉଠଇ ସଙ୍ଗୀତ
ସୁ-ଗାୟକ ପିକ କଣ୍ଠ ସୁଲଳିତ ତାନେ;
ଗୁଞ୍ଜରି ମଧୁର ମଧୁ-ମକ୍ଷିକା ସୁସ୍ୱରେ,
ଗୀତ ବୀଣା ଧ୍ୱନି ଯଥା ସଙ୍ଗୀତ ଅଳସୁ
ବଡ଼ ସୁଶୀତଳ କିନ୍ତୁ ଏ ସ୍ଥଳୀ ସଜନି ।
ବୋଲନ୍ତେ ରୋହିଣୀ ରାଣୀ କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
ଯା କହିଲ ସତ୍ୟ ରାଣୀ ବଡ଼ ସୁଶୀତଳ,
ନିର୍ଜନତା ଦେଖି କିନ୍ତୁ ଭୟ ଲାଗେ ମୋତେ ।
କହନ୍ତେ ବିଶାଖା ଚାହିଁ କହିଲେ ଭରଣୀ
ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ଏପଥେ ଏକା ନ ପାରିବ ଯାଇ
ଘୋରାରଣ୍ୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ କେହି କେଣେ ନାହିଁ
ଧୂ-ଧୂ କରେ ବନସ୍ଥଳୀ ନିସ୍ତବ୍ଧ ସରବ,
ଏତେ ବିଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ ଦେଖି ନାହିଁ କେବେ ।
ଘର୍ମାର୍ଦ୍ର ଶରୀରେ ଆର୍ଦ୍ରା କହଇ ସଭୟେ,
ବଡ଼ ବିଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ ସତ୍ୟ ଗୋ ସଜନି !
କେତେ ଦୂର ଶିବ ପୁରୀ ଗଲି ଚୃଣ୍ଡେ ଚୃଣ୍ଡେ
ସନ୍ନିହିତ ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ଦେଉଳ ପତାକା
ଗଲି ଗଲି ପଥ କିନ୍ତୁ ନ ହୁଅଇ ଶେଷ ।
ଥିଲା ଯା ନନ୍ଦନ ବନ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ବେ
ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପରେ ହେଲା ଭୀଷଣ ଅରଣ୍ୟ
ମହାର୍ଦ୍ଧ ହୀରକ ହେଲା ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ସ୍ଫଟିକ,
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପିତ୍ତଳାକାରେ ହେଲା ପରିଣତ ।
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ହସି ଚାହିଁ କହିଲେ ବୁଝାଇ
"ମନଗଢ଼ା ଏ ପୃଥିବୀ କଳ୍ପନା ନିଳୟ
ଯେ ଯେମନ୍ତ ଭାବେ ତାକୁ ଦିଶଇ ତେମନ୍ତ
ସତ୍ୟ ଅନୁଭବ ଯାହା ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧାରେ
ପରେ ହୁଏ ମିଥ୍ୟା ତାହା ଜ୍ଞାନାଲୋକେ ପୁଣି,
ଅଜ୍ଞାନୀ ନୟନେ ଯଗ ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ମାନ
ଜ୍ଞାନୀ ନେତ୍ରେ ମିଥ୍ୟା ଯଥା ମରୀଚିକା ବାରି,

ମନର ଅବସ୍ଥା ଭେଦେ ଭିନ୍ନ ଧରେ ରୂପ
ଦର୍ପଣ * ଅକୃତି ଭେଦେ ଛାୟା ଧରେ ଯଥା ।"

କହୁଁ କହୁଁ ଖଟଣ୍ଡ ପଥ ଗଲେ ଅତିକ୍ରମି
ଅଗ୍ରସରି କିଛି ଦୂର ଦେଖିଲେ ସହସା
ଚକ୍ରାକାରେ ଶୋଭେ ଏକ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ପ୍ରାଚୀର,
ମୃଣାଳେ କମଳ ସମ ସ୍ଥିତ ଶୈଳୋପର,
ଅତି ମନୋହର ପୁରୀ ନୟନ ନନ୍ଦନ
ଖଚିତ କନକ ଆଦି ମହାର୍ଘ ରତନେ
ନିର୍ମିତ ପ୍ରାକାର ଯାର ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ କାନ୍ତି
ଖର ସୌର କର ଯୋଗେ ଝଳସାଏ ଚକ୍ଷୁ,

ଦେଖି ହୁଏ ମନେ ଯେହ୍ନେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ରୂପେ
ପ୍ରାକାର ପ୍ରେରଇ ଜ୍ୟୋତି ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିକୂଳେ
କ୍ରମେ ଅଗ୍ରସର ଯେତେ ହୁଅନ୍ତି ବାଳିଏ
ସ୍ପଷ୍ଟତର ପୁରୀ ତେତେ ହେଉଥାଏ କ୍ରମେ

ସ୍ପଷ୍ଟତର ହୁଏ ଯଥା ସୁଶୀତଳ ମହୀ
ଦିବାଲୋକେ, ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଯା ଥାଏ ଉଷାକରେ;
ଦେଖିଲେ ତୋରଣ ଏକ କାଞ୍ଚନ ନିର୍ମିତ
ନୃପତି ତୋରଣ ତୁଚ୍ଛ ଏ ତୋରଣ ପାଶେ
ତୁଚ୍ଛ କାକ ପୁଚ୍ଛ ଯଥା କେକୀ-ପୁଚ୍ଛ ତୁଲେ,
କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ତଦୁପର ବଚକତାମୟ
ବୈଦୁର୍ଯ୍ୟାଦି ବହୁମଣି ଜ୍ୱଳେ ଝକ ଝକ
ଆଦିତ୍ୟ ପ୍ରତିମ ପ୍ରଭା ପ୍ରକାଶି ସତତ

ଉଦ୍ଭାସିତ ପୁରୀ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଆଲୋକେ
ଶତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ୟୋତି ଯେବେ ହୋଇବ ଏକତ୍ର
ସେ ଆଲୋକ ଜ୍ୟୋତି ସଙ୍ଗେ ନୋହିବ ତୁଳନା
ଶତ ତାରା କର ଯଥା ସୌରକର ସଙ୍ଗେ;
ଅତଏବ ଏ ଜ୍ୟୋତି, ତେଜେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଜିଣେ କିନ୍ତୁ
ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୀତଳ ଯେହ୍ନେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା କୌମୁଦୀ
ନାହିଁ ସମତୁଲ ଯାର ଏ ଭବ ମଣ୍ଡଳେ ।

ନ ଦେଖିଛି ନର ଚକ୍ଷୁ କଦାପି ଯାହାକୁ
କେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ତାକୁ ଦୁର୍ବଳା ଲେଖନୀ ।
ଲାଗିଅଛି ଯାତାୟାତ ତୋରଣେ ଲୋକଙ୍କ
ଅଗୁରୁ ଚନ୍ଦନ ଯାର ରକ୍ତ ଚନ୍ଦନର
ତ୍ରିପୁଣ୍ଡ୍ରକ ଚିହ୍ନ ଭାଲେ ଶୋଭଇ ଜଙ୍କର,
ବାହୁ କଣ୍ଠେ ଗଳେ କରେ କର୍ଣ୍ଣେ ବା କାହାର
ଶୋଭେ ଯମ-ଭୟ-ପ୍ରଦ ରୁଦ୍ରାକ୍ଷର ମାଳା,
ଶୋଭେ ଶୁଭ୍ର ଉପବୀତ ଗୌରବରେ କାହିଁ

ଦୀର୍ଘ ଶିଖ ସ୍ଥୂଳୋଦର ସୁଗଭୀର ନାଭି
ଶିରେ ଜଟାଭାର କାର ଭସ୍ମ ଲେପ ଅଙ୍ଗେ,
କରେ କମଣ୍ଡଳୁ କାର ସୁଦୀର୍ଘ ଚିମୁଟା
ତ୍ରିଶୂଳ ଧରିଛି କେହି ନୃ-କପାଳ କରେ;

ଅଜିନ ଅସନ କାର ବସନ କଟିରେ ।
କେହି ଚୀର ଧାରୀ ମାତ୍ର ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କିଛି
(ତୀବ୍ର ବୈରାଗ୍ୟର ଚିହ୍ନ ଏହିଟି ଆକାର) ।
ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ପହୁଞ୍ଚିଲେ ତୋରଣ ସମ୍ମୁଖେ
କି ଅପୂର୍ବ ଦୃଶ୍ୟ ଅହା ! ବୃଦ୍ଧଗଣ୍ଡ ନାରୀଏ;
ଅଳୁପ୍ତ ନୟନେ, ସର୍ବେ ନବୀନ ଜୀବନ;
ଯେ ଯେଉଁଠି ଚାହିଁଛି ତେଣୁ ନ ଫେରଇ ଆଖି,
ପ୍ରସ୍ତର ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତି ପରାୟେ ନିଶ୍ଚଳ ।

ଡ଼ାକିଲେ ଏ କାଳେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ, ତହିଁ
ସ୍ୱପ୍ନାଶ୍ରିତ ପ୍ରାୟେ ସର୍ବେ ନିରେଖି ଦେବୀଙ୍କୁ
ଚଳିଲେ ଦେବୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ,
ତାଙ୍କର ଅଦେଶ ମତେ ହୋଇ ଏକ ଠୁଳ
ସୁଦୀର୍ଘ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଚୀର ବୃତୀର

* କୁବ୍ଜପୃଷ୍ଠ ଦର୍ପଣରେ ଛାୟା ବୃହତ ଓ ନ୍ୟୁବ୍ଜପୃଷ୍ଠ ଦର୍ପଣରେ ଛାୟା ଦୀର୍ଘ ହୁଏ ।

ଦେବାଳୟ ଅଗତଳ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମିତ
ମର୍ମର ବିରଦ-ଖଦ ଲାଗିଛି କାହିଁ ବା
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ମଣିଶିଳା ବିଦ୍ରୁମ ପ୍ରବାଳେ
ତଦୁପରି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ବିବିଧ ବିଧାନେ
ସରସୀ ଆକାରେ ଯହିଁ ଫୁଟିଛି କମଳ,
ଖେଳୁଛନ୍ତି ଜଳଚରେ ମୀନ କୂର୍ମ ଆଦି
ସନ୍ତରନ୍ତି-ହଂସ ହଂସୀ ତଦୁପରି ସୁଖେ
ସୁଚଳ ହିଲ୍ଲୋଳ ଯାର, ମନେ ହୁଏ ଦେଖି
ମନ୍ଦାନିଳେ ନାଚେ କିବା ସରସୀ ଶରଦେ
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶୀଥେ ସ୍ୱଚ୍ଛ କୌମୁଦୀ ଆଲୋକେ ।
ପାଣି ଭବି ପାଣି ଖଣି ରୋହିଣୀ ବଢ଼ାନ୍ତେ
ଠେକିଲା କୋମଳ କରେ କଠିନ ସ୍ଫଟିକ
ତା ଦେଖି ହସିଲେ ସର୍ବେ ଔଢ଼ଣା ଉହାଡ଼େ
ଆର୍ଦ୍ର। ଆର୍ଦ୍ର ହେବା ଭୟେ ସ୍ୱପାଦୁ ଦୁକୂଳ
ଟେକି ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦେଖି ଯାଃସେଣୀ ଦଶା
ଟେକି ନେଲେ ହସ୍ତ ବସ୍ତ୍ର ସହସା ତକ୍ଷଣେ ।
ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ କେହି ତାଙ୍କୁ ନ ଥିଲେ ନିରେଖି
ସ୍ୱୟଁ ଏଣେ ତେଣେ ବ୍ୟସ୍ତେ ସେ ମଧ୍ୟ ହସିଲେ
ଉପହାସ ପାତ୍ରୀ ନିଜେ ନୁହନ୍ତି ଜାଣିଣ ।
କାହିଁ ଉପବନାକାର, ସହକାର ଡ଼ାଳେ
କୁସୁମ ସୁଗନ୍ଧେ ତାର ମତ୍ତ ଇତସ୍ତତଃ
ଭ୍ରମନ୍ତି ମଧୁପ ପଂକ୍ତି ମଧୁଗନ୍ଧଲୋଭୀ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହଳଦୀ ବର୍ଣ୍ଣ ହଳଦୀବସନ୍ତ
ପକ୍ୱ ବିମ୍ବଫଳ ସମ ଚଞ୍ଚୁଟି ଯାହାର
ବସିଛି ସେ ତରୁ ଡ଼ାଳେ, ଦେଖିଲେ ଯାହାଙ୍କୁ
ଦର୍ଶକେ ଭାବିବେ ସ୍ୱତଃ ଦେଖି ମୋତେ ପକ୍ଷୀ
ସଭୟେ ଇଚ୍ଛଇ ଉଡ଼ି ଯିବାକୁ ପଳାଇ ।
ସୁଶ୍ୟାମାଙ୍ଗ ଲୋହିତାକ୍ଷ ପକ୍ଷୀଟିଏ ତହିଁ
ବସି ଅଛି ଅନ୍ୟ ଡ଼ାଳେ ସୁବକ୍ରିମ ଠାଣି
ଯାର, ଦର୍ଶାଏ ଦର୍ଶକେ ଅପର୍ବ କୌଶଳ,
ଶିଳ୍ପ ବିଦ୍ୟାର ଜଗତେ, ଆଉ ଶିଳ୍ପକାର
କେମନ୍ତ ପ୍ରବୀଣ ଥିଲେ ଶିଳ୍ପ ଗଠନରେ ।
ମଞ୍ଜୁ କୁଞ୍ଜବନେ କାହିଁ, ପୁଷ୍ପିତା ଲତିକା,
ସପ୍ରେମେ ଛନ୍ଦିଛି ବାହୁ ତମାଳ ଗଳାରେ ।
ମଲ୍ଲୀ, ଚମ୍ପା, ଜାତି, ଯୁଥୀ, ମାଧବୀ ମାଳତୀ
ଫୁଟିଛି ବିବିଧ ପୁଷ୍ପ; ଭ୍ରମେ କେ ବଢ଼ାଏ
ହସ୍ତ-ଚଞ୍ଚଳେ ସହସା, ପ୍ରସାରିତ ହସ୍ତେ
ଆଣି ନଏ ଔଡ଼ଣାକୁ କପଟେ ପଲକେ,
କାଳେ ଉପହାସ କେହି କରିବେ ତା ଜାଣି;
କାହିଁ ବା ସଂଗ୍ରାମ ଭୂମି, ଯୁଝୁଛନ୍ତି ଯହିଁ
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଗଜାରୋହୀ ମଲ୍ଲ ତୀରନ୍ଦାଜେ,
ଅସି, ଚର୍ମ, ଧନୁର୍ବାଣ, ଭଲ୍ଲ ଶୂଳ, ଗଦା,
ଗଜ, ବାଜୀ, ରଥ, ଛତ୍ର ପତାକାଦି ଯେତେ
ନିର୍ମିତ ମହାର୍ଘ ରତ୍ନେ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
ଦିଶଇ ଭାସ୍ୱର ସର୍ବ ସତ୍ୟ ବସ୍ତୁ ପରି ।
ଦୂରୁ ଦେଖି ସେ ସଂଗ୍ରାମ ଯୁଦ୍ଧ-ଅଭିନୟ
ମୃଗଶିଶୁ ମୃଗୀ ସମ ସଭୟ ସ୍ୱଭାବା
ସ୍ୱପନ ଦେବୀଙ୍କୁ ଡ଼ାକି କହେ ଅନୁରୋଧି
ଭୟେ ଥରଥର କଣ୍ଠେ ବିଷଣ୍ଣ ବଦନେ
ନ ଚାଲ ସେ ସ୍ଥାନକୁ ଟାଣି ଅଞ୍ଚଳ ବସନେ
"ଚାଲ ଅନ୍ୟ ପଥେ ମାଗୋ ଏ ପଥେ ନ ଯାଇ ।"
ହସି ହସି ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ କହିଲେ ତାହାକୁ
"କମ୍ପା ଡରୁ ମୃଗଶିଶୁ କହ ମା ! ବୃଥାରେ
ନୁହେଁତ ପ୍ରକୃତ ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରତିକୃତ ମାତ୍ର
କି କହିବେ ଲୋକେ, ଡରିଗଲା ମୃଗଶିଶୁ
ମୃଗଶିଶୁ ପ୍ରାୟେ, ଧାତୁ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ
ମୂରତିକୁ ଦେଖି, ଯେ ଶୁଣିବ ସେ କହିବ
ଛି ! ଛି ! ଉପହାସେ, କହ ସହିବୁ ତ ଏହା ।"
ଏତେ କହି କର ଧରି ଘେନି ଗଲେ ସଙ୍ଗେ
ଯଦ୍ୟପି ପ୍ରତିମା ଦିଶେ ପ୍ରକୃତ ପରିସ୍ତେ

କହିଲେ ବୈଦେହୀ ପୁଣି "ଧନ୍ୟ ଚିତ୍ରକର
କେମନ୍ତ ଚିତ୍ରିଛି ଅହୋ ! କେଡ଼େ କମନୀୟ !"
"ସତ୍ୟ ଯା କହିଲ ରାଣୀ ଧନ୍ୟ ଚିତ୍ରକର ।"
ଗୁରୁ ଚିତ୍ରେ ମୁଗ୍ଧ ଚିତ୍ତ କହଇ ରାଣୀଙ୍କୁ
"ଧନ୍ୟ ତା ବଖାଣୀ ଦଣ୍ଡ ଧନ୍ୟ ତା ଜନମ
ଧନ୍ୟ ସେ ଜନନୀ, ଗର୍ଭେ ଧରିଛି ଯେ ତାଙ୍କୁ,
ବିଚିତ୍ର ମୂରତି ଦିଶେ ଜୀବନ୍ତ କି ଏତେ !"
ବିଶାଖା କହିଲ ତହୁଁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ
"କେମନ୍ତ ଚିତ୍ରିତ ଅହା ତାହାରେ ବଖାଣି
ଯେ ଦେଖିବ ସେ କହିବ ଜୀବିତ ଅବାଧେ
କିଏ ସେହି ଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, କେମନ୍ତେ ଚିତ୍ରିଛି
ଜାଣୁ ଯଦି କହ ମାଗୋ ! ବୁଝାଇ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ"
କହନ୍ତି ସ୍ୱପନ ଦେବୀ ବୁଝାଇ ସଖୀରେ,
"ଖ୍ୟାତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ନାମ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଯାର
ସ୍ୱୟଂ ସେହି ଗଢ଼ିଛନ୍ତି ସ୍ୱହସ୍ତେ ଦେଉଳ ।
କବି, କାର୍ଯ୍ୟ-ବିଶାରଦ ଜଗତେ ଯେପରି,
ଶିଳ୍ପ-କଳା-ପଟୁ ଶିଳ୍ପୀ ଜାଣିବୁ ତେସନ ।
କବି, ଚିତ୍ରକର ଦୁହେଁ ସମ ଶକ୍ତି ଶାଳୀ
କେହି ନୁହେ ଊଣା, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭେଦ ଏତିକି
ସୁ-ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା ଅଉ ଉପମା ଛଟାରେ
ଆସେ ଯେଉଁ ଭାବ କବି ପାଠକ ମନରେ,
ଆଣେ ସେହି ଭାବ ଶିଳ୍ପୀ ଦର୍ଶକ ମନରେ
ଦେଖାଇ ବିବିଧ ଭଙ୍ଗୀ-ସୁଠାଣି କୌଶଳେ
ଫଳାଇ ନାନାଦି ରଙ୍ଗ ଯେତେବେ ଯେପରି
ଧଳା କଳା ନେଇ ତାହା ଚିତ୍ର ଗଠନରେ ।
କବି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଯାର ପଢ଼ନ୍ତେ କବିତା
ଭୁଲି ଯାଇ ଆପଣାକୁ ପାଠକ ତକ୍ଷଣେ,
ମଜ୍ଜେ ସେହି ଭାବେ କାବ୍ୟ ଯେ ଭାବେ ଲିଖିତ-
କେବେ ହସେ କେବେ କାନ୍ଦେ କରୁଣାର୍ଦ୍ର ଚିତ୍ତେ
କେବେ ବୀର ମଦେ ମାତି ତୁଚ୍ଛ ମଣେ ପ୍ରାଣ
କେବେ ବା ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ମଣେ ଆପଣାକୁ
ରସ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଦ୍ଭୁତ ସେ ପଢ଼ି କାହିଁ କାହିଁ;
ଆଣିପାରେ କବି କେବା ସ୍ୱରଗ ମର୍ତ୍ତେ
ପାରିଜାତ ପରିମଳ ନନ୍ଦନ ବନର,
ମରୁଭୂମେ କଲ୍ଲୋଳିନୀ ନିଦାଘେ ବସନ୍ତ,
ଅଶାନ୍ତ ହୃଦୟେ ଶାନ୍ତି, କବି ପାରେ ଏକା ।
କବି ବିଷୟେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଠିକ ସେହି ପରି,
ଚିତ୍ରକାର ଯେବେ ଯାଏ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ କ୍ଷଣେ
ସେହି ଭାବ ରାଜ୍ୟେ ଯହିଁ କରଇ ବସତି,
ତା'ର ଗୁରୁ ପୁତ୍ତଳିକା ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ କେହି,
ସେହି ଚିତ୍ରକାର ଯାର ଚିତ୍ର ଦେଖି ଲୋକେ
ଚିତ୍ର ବୋଲି ନ ଭାବିଣ ଭାବନ୍ତି ପ୍ରକୃତ ।
ନିଜ ସୁଖ ଦୁଃଖ କିଛି ଯା ଅଛି ସଂସାରେ
ଭୁଲି ଯାଇ ଆପଣାର ଦର୍ଶକ ସେ କାଳେ
ଚିତ୍ରାର୍ପିତ ପ୍ରାୟେ ହୁଏ ମଗ୍ନ ଭାବାବେଶେ ।
କବିତା କବିତା ନୁହେ ବନିତା ବନିତା
ପଦ ବିନ୍ୟାସେ ରସିକ ମନ ଯେ ନ ହରେ;
ଲେଖା, ସ୍ୱର, ଚିତ୍ର, ଯାର ନ ହରଣେ ହୃଦ
ବୃଥା ସେହି କବି, ଧନ୍ୱୀ, ବୃଥା ଚିତ୍ରକର ।"
କହିଁ କହୁଁ ଖଣ୍ଡେ ପଥ ଚଳେ ଅତିକ୍ରମି
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ହେଲା ଛବି ନୟନ ଗୋଚର
ରହିଯାଏ ପଛେ କ୍ଷଣେ; କାହାର ବା ପାଦ
ସ୍ୱତଃ ରୁଦ୍ଧି ଅଟେ ହଠେ ନିରେଖି ସେ ପଥେ
ଛବି ବିବିଧ ଆକାର, (କେ ଇଚ୍ଛେ କୁସୁମ-
ଦାମେ ବନ୍ଦିବାକୁ ପଦେ କମ୍ପ୍ର ଥୋଇବାକୁ-
ପାଦ ଫଣିମଣି ଶିରେ ଅବାଧେ ଧରିରେ) ।
ଦେବାଳୟ ବେଢ଼ି ଶୋଭେ ଉଚ୍ଚ ଗୃହ ସ୍ତମ୍ଭ
ଶତ ଶତ ବିଜଡ଼ିତ ମାଣିକ୍ୟ ହୀରକେ
ତହୁଁପରେ ବହ୍ନିଜ୍ୱାଳେ ଦେଉଳ କଳସ,
କଳସେ ଉଡ଼ଇ କେତୁ ତରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗରେ

ନାତ୍ୟୁଷ୍ଣ ଶୀତଳ ମୃଦୁ ମଳୟ ଅନଳେ ।
ଯା ଦେଖି ଯାତ୍ରିଏ ହୃଦୁ ହୁଅନ୍ତି ହରଷ
କୈଳାସ ଦର୍ଶନ ଆଶା ଫଳବତୀ ଜାଣି ।
ସେ ହର୍ଷ ସୂଚକ ରବେ "ବମ୍ ବମ୍ ହର"
କମ୍ପେ ବନ ବନାନ୍ତର କମ୍ପେ ହିମାଳୟ
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଛଳେ କହି "ଓମ୍ ଓମ୍ ହର"
କେବେ କେବେ ଦର୍ପୀ ଷଣ୍ଢର ଶୃଙ୍ଗ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧାଶାଳୀ
ଭୀଷଣ ଆରାବ ଆସି ମିଶଇ ସେ ରବେ ।
କିଛି ଦୂର ଯାଇ ଦୂରେ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ବିଶାଳ ବୃଷଭ ଏକ ଧବଳ ବରଣ
ଧବଳ ଅଚଳ ସମ ଆସେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼େ
ବଙ୍କିମ ବିଷାଣ ଯାର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ କକୁଦ
ଅଂସ ପୃଷ୍ଠ ମଧ୍ୟେ ଶୋଭେ ମେଦେହଗିର ତୁଲେ;
ତା ଦେଖି ଦେବୀଙ୍କୁ ସଖୀ ପୁଚ୍ଛନ୍ତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟେ
"ସଚଳ ପ୍ରତିମା ମାଗୋ । କେମନ୍ତେ ଗଢ଼ିଛି
ବିଶାଳ ଶଇଳ ଏକ ବୃଷଭ ଆକାର
"ନୁହଇ ପ୍ରତିମା ଏହା ଶିବଙ୍କ ବାହନ-
ଜୀବନ୍ତ ବୃଷଭ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।" ଉଚ୍ଚାରନ୍ତେ ଦେବୀ
କେ କାହିଁ ଲୁଚିବେ ତହିଁ ନ ପାଇଣ ବାଟ
ଧରାଧରି କରି ଦୁହେଁ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ
ଦେବୀଙ୍କ ପଶ୍ଚାତେ ଯାଇ ଗୁଣ୍ଡି ହେଲେ ଭୟେ
"ଡରନା, ଡ଼ରନା, ହାଁ, ହାଁ ! ସ୍ଥିର ହୁଅ ସବେ
କିପାଇଁ ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ଏତେ ହେଉଅଛ ବୃଥା,
ହେଲେହେଁ ବିଷାଣଧାରୀ ନୁହଇ ହିଂସ୍ରକ
ଜନ୍ମଂସେ କାହାକୁ କେବେ ହିଂସିଲେ ବ ତାକୁ;
ଦୂର୍ବାଦଳ ଲାଳସାରେ ଆସଇ ଦଉଡ଼ି;"
ଏତେ କହି ଅଗ୍ରସରି ବୃଷଭ ବଦନେ
ଧୀରେ ଧୀରେ ଦେଲେ ଦୂର୍ବା ଅଞ୍ଜିସି ସସ୍ନେହେ
ଘଞ୍ଚି ଆସି ଦିଅ ଦୂର୍ବା ନିର୍ଭୟେ ବୃଷରେ
ମୁଁ ଅଛି ଏଠାରେ କିଛି ଭୟ ନାହିଁ କାର ।

ଦେବୀ କଣ୍ଠ ଧରି ଦୁହେଁ ଦେବୀଙ୍କ ପଶ୍ଚଲୁଁ
ଏକ ପାଦେ ଠିଆ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ପାଦ ଟେକି
ଅତି ସାବଧାନେ ହସ୍ତ ବଢ଼ାଇ ସଭୟେ
ଅବନତେ କେହି କେହି ଦେଲେ ଦୂର୍ବା ବୃଷେ ।
ଦେଉଁ ଦେଉଁ ଦୂର୍ବା କ୍ରମେ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଭୟ
ବେଢିଲେ ସଖୀଏ ସଙ୍ଗେ ବୃଷ ଚତୁପାଶେ
ଚିର ପରିଚିତ ପରି ଚିରପରିଚିତେ,
କ୍ଷଣକେ କରଇ ସିନା ପ୍ରକୃତ ପୀରତି
ପ୍ରକୃତିଗତ ଶକ୍ତି ଭୟ ଗଞ୍ଜନର;
କେହି ଦିଏ ଦୂର୍ବା ମୁଖେ କେ ଚୁମ୍ବେ ସସ୍ନେହେ-
କେହିବା ଅଞ୍ଜିସେ କଣ୍ଠେ, ଆପୁଡ଼ାଏ କଣ୍ଠେ;
କେ ବୁଲାଇ ହାତ ତାର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ କକୁଦେ,
ବୋଲେ ସୁକୋମଳ କେଡ଼େ ଛୁଇଁ ଦେଖ ଆହା,
କେ ପରଶି ଶୃଙ୍ଗେ କହେ କି କର୍କଶ ବାବା ।
ଫୋଡ଼ ଦେଲେ ଉଡ଼ିଯିବ ପରାଣ କ୍ଷଣକେ,
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଶଂସଇ କହି ପୁଣି ତହିଁ
ସୁଗୋଲ ବଙ୍କିମ ଅତି ସୁ ତୀକ୍ଷଣ କିନ୍ତୁ ।
ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ନାନାମତେ ସଖୀଏ ବୃଷଭ-
ଅଙ୍ଗ କୋମଳତା, କେହି କାୟ ବିଶାଳତା
ରୁଚିରତା କକୁଦର, ସୁଶୀଳତା କେହି ।
ସ୍ମିତ ଉପହାସ ପ୍ରିୟା ଦେବୀଙ୍କୁ ଅଲକ୍ଷେ
ହସିତ ବଦନାମ୍ବୁଜ ଆବରି ବସନେ
ସଙ୍କେତେ ନୟନ ଠାରେ ବିଶାଖାକୁ ତହିଁ
ଦର୍ଶାଏ ବୃଷଭ ନମ୍ର ଉଦର ପଶ୍ଚାତୁ
ଦେବୀଙ୍କ ଅଲକ୍ଷେ, ଚାହିଁ ଦେବୀଙ୍କୁ ବିଶାଖା
ଦନ୍ତେ ଚାପି ଓଷ୍ଠ ଦିଏ ଉତ୍ତର ତାହାକୁ,
ଦେଖି ସେ ରହସ୍ୟ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ହାସ୍ୟପ୍ରିୟା ସଖୀ
ଠେଲି ଭୁଜେ ବିଶାଖାକୁ ଅପସରେ ତହୁଁ
କହେ ଚାଲ ଯିବା ଚାଲ ନନ୍ଦନ କାନନେ,
ନା-ନା ଭୟ କହୁଥିଲୁ—ଶିବଙ୍କ ମନ୍ଦିରେ

ଗୁରୁଜନ ସମ୍ମୁଖରେ ଏହି ରୂପେ ସିନା—
ନୀରବେ ଚଳନ୍ତି ବ୍ୟଙ୍ଗ ତାଙ୍କର ଅଲକ୍ଷେ ।
ଭାଷା ଏହି ଉପହାସେ ଏକା ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗୀ,
ନୟନ ଅଗ୍ରଯ୍ୟ ଯହିଁ ଟୀକାକାର କର,
କର ଶାଖା, ଶିର ଆଉ ଦନ୍ତ ଓଷ୍ଠ ଆଦି ।
ଯଦ୍ୟପି ସଖୀଏ ସର୍ବ ଜାଣନ୍ତି ନିଷ୍ଟସ୍ତେ
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ନ ଜାଣନ୍ତି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବରେ ଏହା
ଅଙ୍କ ଛନ୍ଦ ଜ୍ଞାନ ଯଥା ତାଙ୍କ ଚତୁରତା
ନ ଜାଣନ୍ତି ବୃଦ୍ଧ ଗୁରୁ, ଗୁରୁଜନ କମ୍ପା;
କିନ୍ତୁ ସୁଚତୁରୀ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ, ଯେ ହିଅଇ
ଧୂଳି ସର୍ବ ବିଶ୍ୱବାସୀ ନେତ୍ରେ; ସମ୍ଭବେ କି,
ତାଙ୍କ ନେତ୍ରେ ଧୂଳି ଦେବା; ଜାଣି ନ ଜାଣିଲା
ପର ବହୁଥିଲେ ଧୀରେ; ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ
ଯେତେକେ ନ ଜାଣନ୍ତି କିଛି । ଏହି ରୂପେ ସିନା,
ଗୁରୁଜନ ଚକ୍ଷେ ତାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଗୁପତେ ।
ଦୂରୁଁ ଦେଖି ବୃଷ-ବର ନବଯାତ୍ରୀ ଦଳ
ଚଳନ୍ତି ଚଞ୍ଚଳେ ଛାଡ଼ି ବଧୂ-ବଧୂ-ବୃନ୍ଦେ,
ତାଙ୍କନ୍ତ ପଶ୍ଚାତେ ବଣୀ ବେହଣୀ ବୃଷଙ୍କୁ
ପଶ୍ଚାତେ ନିରେଖି ବୃଷ ରୋଧି ଗତ କ୍ଷଣେ
ବହି ଯାଏ ସ୍ରୋତ ଯଥା ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ,
ବାଧାହିଏ ଗତ ଯେବେ ସେପଥେ ଉପଳ;
ବିଶାଳ ପ୍ରକାଣ୍ଡାକାର ସ୍ରୋତ-ଗତ-ରୋଧି,
ହମ୍ଭାଳ ସ୍ୱସ୍ୱରେ ଗର୍ଜ୍ଜ ପଳାଇ ସତ୍ୱର ।
ଅଗ୍ରସର ଖଣ୍ଡେ ସର୍ବେ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ପ୍ରଶସ୍ତ ମଣ୍ଡପ ଏକ ଚନ୍ଦ୍ରାଚ୍ଛାଦ ତଳେ
ସୁନିର୍ମିତ ହୀର ନୀଳ ମାଣିକ୍ୟ ମୁକ୍ତାରେ
ଭୂତଳେ ଅତୁଳନୀୟ ଯେ ମଣ୍ଡପ-ଶୋଭା
କେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ କହ ଏଛାର ରସନା;
ସେ ମଣ୍ଡପେ ବସିଛନ୍ତି ଶିବଭକ୍ତବୃନ୍ଦ
ଯତ ଶାନ୍ତ ଚଉପାଶେ ମହୋଲ୍ଲାସ ମନେ ।

ବ୍ୟାଘ୍ରାସନେ, ପଦ୍ମାସନେ, ସିଦ୍ଧାସନେ କେହି
କୁଶାସନୋପରି କେହି ଅଜିନ ଆସନେ ।
ଶିରେ ଜଟାଭାର କାର କଟାହ ଆକାର,
ବିଭୂତି ଭୂଷଣ ଅଙ୍ଗ ଗଳେ ଅକ୍ଷମାଳା,
ଦଗ୍ଧ ତାମ୍ର ରଙ୍ଗ କେହି ଚନ୍ଦନ ଚର୍ଚ୍ଚିତ,
ଶିବାଷ୍ଟକ ଶିବସ୍ତୁତି ପଢନ୍ତି ସୁସ୍ୱରେ ।
ଜଳେ ଧୂପ ଗୁଗ୍ଗୁଳାଦି ସୁବାସିତ ଦ୍ରବ୍ୟ,
କର୍ପୂର, ଚନ୍ଦନ, ଘୃତ, ପୁଷ୍ପ ରାଶି ରାଶି
କୃଷ୍ଣ, ପୀତ, ଶ୍ୱେତ ଆଦି ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
ଧତୁରା ଗଇଣ୍ଡ ଚମ୍ପା ନାଗେଶ୍ୱର ଆଦି
ଅଗଣିତ ବିଲ୍ୱଦଳ ସ୍ତୂପାକାରେ କାହିଁ
ମିଶ୍ରିତ ଅକ୍ଷତ ସହ ଶୁଭ୍ର ସୁବାସିତ
ରହି ଅଛି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ; କି ସୁନ୍ଦର ଦୃଶ୍ୟ ।
ଉଠେ ଗନ୍ଧ ଧୂମ ସହ ପବନ ସଂଯୋଗେ
ଦିଗ ଦିଗନ୍ତର କରଏ ସୁରଭିତ ଗନ୍ଧେ ।
ପୁରୀର-ପ୍ରକୃତ ଧାଂଶ ପୁରବାସୀ ଯେତେ,
ସର୍ବେ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଏଥି, ନଦୀ ଗଣ ଯଥା
ଲଭନ୍ତି କ୍ଷୀରତା ପଶି କ୍ଷୀରାବ୍ଧି ଗରଭେ ।
କାମ,—ସିନ୍ଧୁ-ବାଡବାଗ୍ନି ସଦୃଶ ମୋହାନ୍ଧ
ବିଶ୍ୱ-ବଶକାରୀ ମନ୍ତ୍ରେ କ୍ଷଣ ସୁଖ ଦାତା;
କ୍ରୋଧ,—ଲୋହିତାକ୍ଷ, କ୍ରୂର-କର୍ମା, ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି,
ବିବେକ ମର୍ଦ୍ଦନକାରୀ ଭବ-ଅନ୍ଧ-ଯୁବା;
ଲୋଭ,—ଅଗ୍ନି ସମ ସଦାତୃପ୍ତ ମିଷ୍ଟଭାଷୀ
ମଣି-ବୁଣ୍ଡି-ଭକ୍ଷୁ, ବେଗୀ ଜିହ୍ୱା ଲାଲଚାରୁ;
ମୋହ,—ଯାହା ଲାଗେ ପୁଷ୍ପହାର ସମ କିନ୍ତୁ
ଭବ ଦୃଢ଼ ପାଶ, ମାୟା ଅମୋଘାସ୍ତ୍ର ଏକା;
ମଦ,—ବାୟୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭସ୍ତ୍ରା ସମ ସ୍ଫୀତମନା,
ଅଜ୍ଞ ସତ୍ତ୍ୱେ ସର୍ବଜ୍ଞସେ, କ୍ଷୁଦ୍ର ହୋଇ ବଡ;
ଈର୍ଷା;— ବିଷ କଣ୍ଟକକ ବିଷଦାହେ ଦହେ
ଶୁଷ୍କାସ୍ୟ, ବିମର୍ଷ ଯଥା ରାଜଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗୀ;

ସୁଖୀ ସଦା ପର ଦୁଃଖେ, ଦୁଃଖୀ ପର ସୁଖେ;
ଭୟ,—ସଙ୍କୁଚିତ ଯଥା ବସ୍ତ୍ରହୀନ ଶୀତେ
ଝଙ୍କୃତ ଜଡ଼ିତ କଣ୍ଠେ କହେ କାକୁ ବାଣୀ,
କହୁଁ କହୁଁ ଭୁଲି ଯାଏ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ବିମୂଢ଼,
ଅଦୃଶ୍ୟ ଗୁପତେ ଶୁଣେ ନିଃଶବ୍ଦେ ଅଲକ୍ଷେ,
କେବେ ଖର ଆତପ ସହେ ଚାହିଁ ଏଣେତେଣେ
କେବେ ଖଣ୍ଡେ ଅଙ୍ଗେ ଚଳେ ବେଗ ଧୀରେ ଶ୍ୱାସ
ବାତଗ୍ରସ୍ତ ପ୍ରାୟେ ଥରେ ଅଙ୍ଗ ଉଦ୍ଭ୍ରମାଶ୍ରିତ
ଯଥା ଶାଲ୍ମଳୀ ବିଟପୀ, କେବେ ଘର୍ମସିକ୍ତ,
ଯଥା ସଦ୍ୟ ଜଳୋତ୍ଥିତ, କେବେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ
ରକ୍ତହୀନ-ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଯଥା ଶୁଷ୍କ ପୁଷ୍ପ ଆଭା;
ଘୃଣା,—କୁଞ୍ଚିତ ଲଲାଟ-ନାଶା-ଭ୍ରୂ-ନେତ୍ର-
ଦ୍ୱୟ ଓଷ୍ଠ ବିସ୍ଫାରିତ ସଙ୍କୁଚିତ କେବେ,
କଦାକାର ନୀଚ ହେତୁ ସବୁ ତାହା ପାଶେ,
ପ୍ରତି ବାକ୍ୟେ କହେ ଉହୁଁ ! ଛି ! ଛି ! ବା ଛୁଅଁନା;
ମିଥ୍ୟା,—ଅସ୍ୱଚ୍ଛ ଯା ରୂପ, ଶରଦ ବାରଦ,
ଯଥା ଗୋଧୂଳି ଗଗନେ ; କିମ୍ବା ନଟୀ ଯଥା
ଅଭିନୟେ ବଦଳାଏ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ରୂପ
ସତତ ଘୋଡ଼ାଇ ଥାଏ ବ୍ୟସ୍ତେ ତାକୁ ରୂପେ
ତଥାପି ସେ ଦିଶେ କିନ୍ତୁ ଅଜ୍ଞାତେ ତାହାର
ପ୍ରତାରଣା ଜହାଡ଼େ ଯଥା ଚଞ୍ଚଳ ନୟନ,
ସ୍ୱଚ୍ଛ ନୀର ବୀଚି ମାଳେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ କିମ୍ବା;
କପଟ,—କୁଟିମାଗୃହୀ, ମିଷ୍ଟଭାଷୀ କିନ୍ତୁ
ବିଷଗର୍ଭ ଗୁରୁ ଯଥା ମହାକାଳ ଫଳ,
ଭେଦମନ୍ତ୍ର ଉତ୍ପାଦନେ ବିଚକ୍ଷଣ ସଦା,
ଅମ୍ଳ ଯଥା କ୍ଷୀର ନୀର ବିଭିନ୍ନ କରଣେ ।
ଏ ଆଦି ଯେତେକ ରିପୁ ନ ଥାନ୍ତି ଏ ପୁରେ
ମହୌଷଧାଗାରେ ଯଥା ମହୋରଗ ଗଣ;
ଦେହ ମନ ପରମାର ବେଗ ଶୋକ ଯେତେ
ବ୍ୟାଘ୍ର ଚିତ୍ର ଭୟ, ବନ୍ଧୁ ବିୟୋଗାଦି କିମ୍ବା
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ଦୁଷ୍ଟ ବିପ୍ଳବ ମଡ଼କାଦି ଯେତେ,
ନ ତାହାର ଲେଶ ନାହିଁ ନିପୁରନ୍ଧ୍ର ପୁରେ;
ଶୀତ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ବର୍ଷା ଯଥା ନ ଥାଏ ବସନ୍ତେ ।
ଅତିକ୍ରମି ଏହି ଦୃଶ୍ୟ , କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ
ମନ୍ଦିର ଦୁଆରେ ଆସି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ଦେଖିଲେ ଦୁଆରେ ଦୁଇ ଜଟା-ଜୁଟ-ଧାରୀ
ବିଶାଳ ନିଶୂଳ କରେ , ଶାଳ ବୃକ୍ଷ ସମ-
କାୟ, ସୁଦୀର୍ଘ ସରଳ, ଭସ୍ମ ବିଲେପିତ
ଅଙ୍ଗ, ନିପୁଣ୍ଡ୍ରକ ଭାଲେ, ସିଂହଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରୀ
ଦ୍ୱୟ ଦେବୀଙ୍କୁ ନିରେଖି, ପ୍ରଣମିଲେ ଦେବୀ-
ପଦେ ସସମ୍ଭ୍ରମେ ଦ୍ୱୟ, ଆଶୀଷି ଦୁହିଙ୍କୁ
ଦେବୀ ପୁଚ୍ଛିଲେ ସସ୍ନେହେ "କୁଶଳତ ବତ୍ସେ"?
"କୁଶଳ ମା ତବ ଆଶୀର୍ବାଦେ" କରଯୋଡ଼ି
କହେ ନନ୍ଦୀ "କି ଆଜ୍ଞା ମା କହ ଦାସେ,ହେଲେ
ଜ୍ଞାତ ପାଳିବ ତ୍ୱରିତେ ।" "ମମ ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତା
ଜଣାଅ ସତୀଙ୍କୁ ।" ଚଳିଗଲା "ଯେ ଆଜ୍ଞା ମା"
ବୋଲି ନନ୍ଦୀ ତ୍ୱରା, ଭୀଷଣ ଦର୍ଶନ ନନ୍ଦୀ
ହେଲେହେଁ ବିନୟୀ; ଭୀମ ରୂପେ ନମ୍ରଗୁଣ
ବିରାଜି ଯଦ୍ୟପି ଅଗ୍ନି ଅଙ୍ଗେ ଶୀତଳତା
ପର କିମ୍ବା ଉପଳାନ୍ତେ କୋମଳତା ସମ;
ତଥାପି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ତା'ର ଊଣା ନୁହେଁ ଭବେ ।
ଊର୍ମି ମାଳା ସମାକୁଳ ପାରାବାର ବାହ୍ୟେ
ହେଲେହେଁ ଭୀଷଣ ଦର୍ଶୀ ନ ଥାଏ କି ଗର୍ଭେ
ମୁକୁତା ମାଣିକ୍ୟ ଆଦି ମହାର୍ଘ ରତନ,
କରିବାକୁ ରତ୍ନାକର ନାମର ସାର୍ଥକ—!
କ୍ଷଣ ପରେ ନନ୍ଦୀ ସଙ୍ଗେ ସିଂହଦ୍ୱାରେ ସତୀ
ସଖୀଙ୍କ ଗହଣେ ଆସି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ସେ ମିଳନ ହାସ୍ୟଛଟା ବିଦ୍ୟୁଦ୍ଦାମ ସମ
ଦିଶିଲା ଶରଦାକାଶେ କାଦମ୍ବିନୀ ମେଳେ;
କିମ୍ବା ଫେନପୁଞ୍ଜ ଯଥା ନିମ୍ନଗା ସଂଯୋଗେ

ପ୍ରବାହିତ ଅନ୍ୟ ଦିଗୁଁ ପ୍ରାବୃଟେ ଉଲ୍ଲସେ ।
ସମ୍ଭାଷାନ୍ତେ ପରସ୍ପରେ. ପ୍ରବେଶିଲେ ମୁଦେ
ଏକେ ଏକେ ପ୍ରଣମିଲେ ଶଶୀ ସିମନ୍ତିନୀ
ସତୀ, ସତୀ-ସହଚରୀ, ସ୍ୱପନ ଦେବୀଙ୍କୁ;
ସସ୍ନେହେ ଈଶ୍ୱରୀ ସଙ୍ଗେ ସର୍ବ ସହଚରୀ ।
ଶିର ଚୁମ୍ବି ଆଶୀଷିଲେ " ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ
ହେଉ ଅଚିରେ ସଭିଙ୍କ "ମଙ୍ଗଳ ସୂଚକ
ସେହି ଆଶୀର୍ବାଦ ଶୁଣି, ଶୀଘ୍ର ପତିପ୍ରାପ୍ତି—
ଆଶା ସ୍ଫୁରିଲା ହୃଦୟେ, ଇନ୍ଦୀବରବରଣା
ପତି ବିରହିଣୀଙ୍କର, ସନ୍ତ-ବାକ୍ୟ ମିଥ୍ୟା
କେଭେ ନୋହିବ ଜାଣିଣ । ଏକେ ଏକେ ନାମ
ଧରି ଡାକିଲେ ସରବେ, ତତ୍ପରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
ଆଦି ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ, କହିଲେ ସ୍ୱପନ
ଦେବୀ ସତୀଙ୍କୁ ବିସ୍ତାରି, ବିଷଣ୍ଣେ କହିଲେ
ତହୁଁ ଅଶୁତୋଷପ୍ରିୟା, "ଖଣ୍ଡିବାକୁ ବିଧି-
ବିଧି କେ ସମର୍ଥ ହେବେ ।" ଉତ୍ତରିଲେ ସ୍ୱପ୍ନ-
ଦେବୀ "କେହି ବୁଝେ, ଦେବି ! ଯେ ଯାହା କରିଛି
ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଭୋଗିବ, କିନ୍ତୁ ଏଇ ମାତ୍ର-
ଭେଦ, ଜ୍ଞାନୀ ଭୋଗେ ଜାଣି ଶୁଣି, ମୂର୍ଖ ଭୋଗେ
କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି, କଦାପି ନୁହଇ କ୍ଷୟ କର୍ମ-ବୀଜ
ଭସ୍ମେ ଆରମ୍ଭିଲେ ପୁନଃ ସତୀ "ସତ୍ୟ ଦେବି !
କର୍ମ ଜଗତର ମୂଳ କର୍ମରୁ ଜନମ
କର୍ମରୁ ଭୋଗନ୍ତି ଲୋକେ ଦୁଃଖ ସୁଖ ଯେତେ;
ଏହି କର୍ମ ପାଶୁ ଯିନା ଆତ୍ମା ଦେହ ଧାରୀ
ନିର୍ବିକାର ନିରାକାର ସଦାନନ୍ଦ ରୂପୀ,
ଯେତେକାଳ ଦେହ ଦୁଃଖ-ସୁଖ ତେତେକାଳ,
ଛିଡ଼େ ଯେବେ କର୍ମ ସୂତ୍ର ମନ୍ଦା ପୁଣ୍ୟ ଫଳୁଁ
ନିଷ୍କାମ କରମ, ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଯୋଗାଶ୍ରୟି
ନିର୍ବାଣ ହୁଅଇ ଆତ୍ମା ସ୍ୱରୂପେ ଶାଶ୍ୱତ
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସାଗରେ ଶାନ୍ତିମୟ ଧାମେ,
କକ୍ଷଚ୍ୟୁତ ଗ୍ରହ ଯଥା ମିଳଇ ଆକାଶେ
ଛିଡ଼ିଯାଏ ଯେବେ ତାର ଶକ୍ତି ଆକର୍ଷିଣୀ,
କିବା ଅଗ୍ନି ଶାନ୍ତ ଯଥା ଇନ୍ଧନ ନ ପାଇ ।"
ଫିଟିଗଲା ସ୍ମୃତି ପଟ୍ଟ ସତୀଙ୍କ ବଚନେ
ପୂର୍ବ ଶୋକ କଥା ତାପ ଯୋଗେ ପୟଃ ଯଥା,
ସହସା ରୋହିଣୀ ହୃଦେ ପଡ଼ିଲା ଉଚ୍ଛୁଳି ।
"କି ଯେ ଲେଖିଛନ୍ତି ବିଧି ଏ ପୋଡ଼ା କପାଳେ
ହାୟ ! କେ କହିବ ମୋତେ ! ତୁମ୍ଭ ବିନା ମାଗୋ
କେ ଅଛି ଏ ଦୁଃଖିନୀର ଏପାରି ସଂସାରେ ?"
ବାଷ୍ପ ଗଦ ଗଦ ସ୍ୱରେ କହିଲେ ରୋହିଣୀ
ଢାଳି ସତୀ-ପଦାମ୍ବୁଜେ, ଉଷ୍ଣ ଅଶ୍ରୁ ବାରି;
ଢାଳେ ଯଥା ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ଜନପଦ ପଦେ
କୂଳ ଲଙ୍ଘି କଳ କଳେ ଅତିରିକ୍ତ ଜଳ
ଦୁର୍ବହ ଗରଭେ ତାର ପ୍ରାବୃଟେ ପ୍ଲାବନେ ।
"ପାଇଲଣି ଦୁଃଖିନୀ ହୃଦୟ ପ୍ରଭାତ
ବୃଥା କିପାଁ କାନ୍ଦ ଅଉ କହମା କଲ୍ୟାଣି,"
ଆଶ୍ୱାସି ଶଙ୍କର ପ୍ରିୟା କହନ୍ତେ ରୋହିଣୀ
କହିଲା କମ୍ପିତ ସ୍ୱରେ ବହୁ କ୍ଷଣେ ପୁଣି
"ବିଶ୍ୱପିତା ପରା ବିଧି ବୋଲନ୍ତି ଜଗତେ
ଏହିକି ତାଙ୍କର ବିଧି ! ନିଜ ସୁତେ ଦୁଃଖ
ଦେବା, ପ୍ରୀତିରେ ବିଚ୍ଛେଦ-ଦୁଃଖ, ଭୋଗେ ରୋଗ
ପୁଣି, ଯହିଁ ଦେଖ ତହିଁ ଦୁଃଖ, ସିଂହାସନେ
ରାଜା ଦୁଃଖୀ; ପ୍ରଜା କଥା ଥାଉ ସର୍ବେ ବିଶ୍ୱ-
ବାସୀ ସଦା ତପ୍ତ ତ୍ରିତାପରେ, ଏ କେମନ୍ତ
ବିଧି ମାଗୋ ନ ପାରଇ ବୁଝି, ବଞ୍ଚିତମା
ଭୂତ ମାଗୋ ! ଜ୍ଞାନହୀନା ମୁହିଁ, କି କହିବ
ଅବିଧିକି ବିଧି ଏହା ଭାବିଦେଖ ବାରେ";
"କିଆଁ ନିନ୍ଦ ବିଧି-ବିଧି ବୃଥା ମା କଲ୍ୟାଣି ?
ଚକ୍ଷୁ ଦୋଷେ ଦୋଷୀ ଜନ ନ ଦେଖଇ ବୋଲି
ଦିନକରେ ଦୋଷ ଦେବା ଉଚିତ କି ତାର;

ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ କେତେ ବୁଝେ କି ବାଳକ
ଯୌବନ ମାଧୁରୀ କିମ୍ବା ଜ୍ଞାନ ପ୍ରୌଢ଼ତାର;
କହ ପାରୁ ବୁଝାଇଲେ ନ ବୁଝଇ କିମ୍ପା !
କିପାଇଁ ନ ବୁଝେ ଶୁଣ କାରଣ ତାହାର,
ନ ଭୁଞ୍ଜିଛି ଜୀବନେ ସେ କଦାପି ଅମୃତ,
ସୁସ୍ୱାଦ ଉପମା ଛଳେ ଯଥାସାଧ୍ୟ କେହି
ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାଷାରେ ଯେବେ ବୁଝାଏ ତାହାକୁ
ପାଏକି ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଦୁ ସେ ଜନ ସୁଧାର ?
ଯେହେତୁ ଅଶକ୍ତ ଭାଷା ଅନୁଭବ ଦାନେ,
ଅନୁଭବ ଅନୁଭବେ ମିଳଇ କେବଳ,
ଭାଷା ନିରପେକ୍ଷ ଏହା ସ୍ୱସମ୍ବେଦ୍ୟ ସଦା ।
ବୋଧ ବୃଦ୍ଧ ପ୍ରେମହର୍ଷୀ ତୁ ନ ପାରୁ ବୁଝି
ଯେ ହେତୁ ବାଳକା ତୁହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ରାଜ୍ୟେ।
ସତ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣେ ଶିଶୁ ନିଜ ପ୍ରତିବିମ୍ବେ
ମୁକୁରେ ନିରେଖି ଇଚ୍ଛେ ଧରିବାକୁ ତାକୁ
ବୟଃ ପ୍ରାପ୍ତେ ଭ୍ରମ ଏହା ଜାଣେ ନିଜେ ନିଜେ
ବୁଝାଇଲେ ଶିଶୁ କିନ୍ତୁ ବୁଝେ କି ଏ କଥା ?
ଜାଗ୍ରତ ସୁଷୁପ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଏ ତିନି ଅବସ୍ଥା
ପାର ହୋଇ ପ୍ରବେଶିଛି ତୁରୀୟରେ ଯେହୁ
(ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ ଅବସ୍ଥା ଏ ଯୋଗୀଜ୍ଞାନ ଗମ୍ୟ
ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଦୟାରୁ ଲଭ୍ୟ ବହୁ ପୁଣ୍ୟ ଫଳୁ)
ଜାଣନ୍ତି ସେ ସଂସାରକୁ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ପ୍ରାୟେ,
ସତ୍ୟ ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ଯାହା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ କିନ୍ତୁ
ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ଧ୍ରୁବ ଅଳୀକ ନିତାନ୍ତ;
କହନ୍ତୁ ଥାଏ କି ଗନ୍ଧ ! କଳିକାରେ କାହିଁ
ଯଦବଧି ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ନ ହୁଏ କୁସୁମ !
ତେସନ ପ୍ରକୃତ ଶାନ୍ତି ନ ଲଭଇ ଜୀବ
କିମ୍ବା ସେ ବିଶ୍ୱ ରହସ୍ୟ ନ ପାରଇ ବୁଝି
ଯଦବଧି ନ ଭୋଗେ ସେ ତୁରୀୟ ଅବସ୍ଥା
ଏ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ଯୋଗୀ ମହାତ୍ମା ସକଳେ-
କହନ୍ତି ବୁଝାଇ ସର୍ବେ ଉପଦେଶ ଛଳେ,
ଏ ସଂସାର ଜୀବପକ୍ଷେ ସୁଦୀର୍ଘ ସ୍ୱପନ
ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥାଏ କେହି ସ୍ୱପନେ ମଗନ
ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ବୁଝିବାର ନ ଥାଏ ଶକତି
ତୁଟିଯାଇ ସ୍ୱପ୍ନ ଯେବେ ହୁଏ ସେ ଜାଗ୍ରତ,
ଜାଣେ ପୁଣି ଧ୍ରୁବ ସେହି, ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ରାଜ୍ୟର
ଏକମାତ୍ର ସ୍ରଷ୍ଟା, ସ୍ୱୟଂ, ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ କେହି
ସୃଷ୍ଟିକରି ଯାକୁ ନିଜେ ଭୁଞ୍ଜୁ ଥିଲା ତହିଁ,
ତେସନ ଏ ବିଶ୍ୱେ ଜୀବ, ରଜ୍ଜୁକୁ ଭୁଜଙ୍ଗ-
ରୂପେ ଭାବି ଭୋଗେ ଦୁଃଖ, ମୃଗତୃଷ୍ଣା ଦେଖି
ଯଥା ମୃଗ ମରୁଭୂମେ, ଜଳ ଭାବି ତାକୁ
ଧାଆଁନ୍ତି ତା' ପଛେ ମାତ୍ର ଜଳ କାହିଁ ତହିଁ?
ଅନୁଭବେ ଯାକୁ ଜୀବ ପ୍ରକୃତ ଜାଗ୍ରତେ
ମିଥ୍ୟା ମାୟାମୟ ଦେଖେ ତୁରୀୟେ ସେତାକୁ
ତୁଟିଯାଏ ମହାଭ୍ରମ ପ୍ରପଞ୍ଚର ତାର
ଲଭଇ ସେ ଶାଶ୍ୱତ ସୁଖ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇ
ସ୍ଥାଣୁର ଭୂତତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି ଅନ୍ଧକାରେ ଯଥା
ବିନଷ୍ଟ ଆଲୋକେ, ପୁଣି ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ
କରାଏ ଦର୍ଶକେ ହୃଷ୍ଟ ନାଶି ତାର ଭୟ ।"
ଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ଯେନି ନନ୍ଦୀ ମହାନନ୍ଦେ
ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ, ତହୁଁ ଶଙ୍କରୀ ଇଙ୍ଗିତେ,
ଦେଲେ ନନ୍ଦୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରସାଦ ସାଦରେ
ଆନନ୍ଦେ ଭକତିଭରେ ସେବି ସର୍ବେ ବେଗ,
ଚଳିଲେ ସଖୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶିବ ଦରଶନେ ।
ଦେଖିଲେ ପୁରର ପୁରେ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖେ
ଧୂପ ଜଳଇ ଦାନରେ ରାଶି ରାଶି ପୁଷ୍ପ
ଧୂତୁରା ଗଇଛ ଆଦି ପୀତ କଣିଅର,
ଅକ୍ଷତ ଶ୍ରୀଫଳ ଦଳ ବିଲ୍ୱ ନାରିକେଳ,
ବାଜେ ଶଙ୍ଖ ଘଣ୍ଟା ଆଦି ମଧୁର ନିନାଦେ,
କେ ବାଟଇ ସିଦ୍ଧି ତହୁଁ କେ ଘଷେ ଚନ୍ଦନ

ମିଳାଇ କେଶର ସଙ୍ଗେ କସ୍ତୁରୀ ସୁଗନ୍ଧ
ଦ୍ରବ୍ୟ ସୁ-ସୌରଭେ ଯାର ସୁଗନ୍ଧିତ ପୁର ।
ଯାଜ୍ଞିକେ କରନ୍ତି ଯଜ୍ଞ ବେଦ ମନ୍ତ୍ର ସହ
ସଘନ 'ଓଁ କାର' ଧ୍ୱନି 'ସ୍ୱାହା ସ୍ୱଧା' ସହ
ପବନେ ଦର୍ଶକ ମନ ନିଃସର ମୁଖାଗ୍ରୁ
ବହ୍ନି ନେତ୍ର ନୀର ତାଙ୍କ ହୋମଧୂମ ଲାଗି
କପୋଳେ କପାଳେ ଶୋଭେ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଘର୍ମ
ଫୁଲ୍ଲ ଅରବିନ୍ଦୋପରେ ହିମ ବିନ୍ଦୁ କିବା;
ଦର ଦର ଧାରେ ଘର୍ମ ବହି ସର୍ବ ଅଙ୍ଗୁ
ଶୈଳୁଁ ନିର୍ଝରିଣୀ ପ୍ରାୟେ; ହୋମାନଳ ତାପେ
ଧୋଇ ନିଏ ଋତ୍ୱିଜଙ୍କ ତନୁର ଚନ୍ଦନ
ନ ଉତ୍କଳ-ଜଳ-ପଙ୍କ-ଗାତ୍ର-ମାର୍ଜନାରେ
ପୋଛନ୍ତି ଯେ ସ୍ୱେଦ ଧାର ଥାଇ ଥାଇ ଦ୍ୱିଜେ;
ଯଜ୍ଞ ଧୂମ ଘୂରି ଘୂରି ଉଠେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ମୁଖେ
ଦିଶଇ ସୁଗୁରୁ-ପୁର ମହକଇ ବାସେ
ପ୍ରସରି ଅନଳ ଯୋଗେ ଦଶ ଦିଗନ୍ତରେ
ପବନଇ ସର୍ବ ଲୋକେ ଯହିଁ ଯାଏ ତହିଁ;
ବସିଛନ୍ତି ସିଂହାସନେ ଅଜିନ ଆସନେ
ସିଦ୍ଧାସନେ ଯୋଗମଗ୍ନ ଯୋଗୀବର ହର,
ପାବକ ଲଲାଟ ପଟେ ଦିଶେ ଧକ ଧକ ।
ତ୍ରିଶସ୍ତ ଲୋଚନେ ଦେବ ତ୍ରିଲୋଚନଙ୍କର
ଶିରେ ବହେ ସୁରଧୁନୀ ଜଟା କଟାହରୁ,
ହିଲ୍ଲୋଳି କଲ୍ଲୋଳମୟୀ ଯାର ଶ୍ୱେତ ଧାର,
ଦିଶେ ଶୁଭ୍ରତର ଜିଣି ହୀରକ ରଜତ ।
ସୁ-ଶ୍ୱେତ ବିଶାଳ ଅଙ୍ଗେ ଅସିତ ଉରଗେ,
ଶୋଭନ୍ତି ଭୂଷଣ ପ୍ରାୟେ ଉର ଶିର କରେ,
ଗଳେ ହାର ରୂପେ, ସ୍କନ୍ଧେ ଉପବୀତାକାରେ
ମହେଶ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗେ କୃଷ୍ଣ ସର୍ପେ ବିଭୂଷିତ;
ଭାସ୍ୱର ସେ ସର୍ପ ଶିରେ ମଣି ଶୋଭେ ପୁଣି
ଶାରଦ ହାରଦାକାଶେ ତାରକା କି ଅବା,
ଅଙ୍ଗ ଅଭ୍ର, ସର୍ପ ନଭ, ମଣି ତାରକାରେ ।
କରେ ଅକ୍ଷମାଳା ଦୃଷ୍ଟି ତ୍ରିକୁଟି ନିହିତ ।
ବ୍ୟଜନ୍ତି ଚାମର ଜୟା ବିଜୟା ଦ୍ୱିପାଶେ ।
ପ୍ରଣମିଲେ ଭକ୍ତିଭରେ ମହେଶ୍ୱର ପଦେ
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ସହ ସଙ୍ଗେ ଶଶି ସୀମନ୍ତିନୀ
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ସତୀ ଭବାନୀ ଭବେଶେ
"ଅର୍ଯ୍ୟ ! ଆସିଛନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଦୟାକର
ପୁରେ, ଦରଶନ ଆଶା ତବ ଅଭିଳଷି
ମନେ, ଦେଖ, ପ୍ରଣମନ୍ତି ପଦେ ତବ ଶଶି-
ସୀମନ୍ତିନୀ, ଅଶୀର୍ବାଦ ଅଭିଳଷି ତବ ।"
ଉନ୍ମୀଳି ନୟନ ହର ଆଶୁ ତୋଷ ତହୁଁ
ଆଶୀଷିଲେ ଶିବେ କମ୍ପେ ତୋଳି ଦକ୍ଷ କର ।
ହୋଇଲେ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ପୁଣି ନେତ୍ର ମୁଦ୍ରି କ୍ଷଣେ
ସୁପ୍ତ ଜଳଚର ସର ନିଶ୍ଚଳ ସଗର୍ଭେ
ଚଳ ଘନାବରେ ଯଥା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦିଶେ କ୍ଷଣେ
ଗମ୍ଭୀର ବିଷଣ୍ଣ ଶମ୍ଭୁ ହେଲେ ସେହି ରୂପେ
"ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ତବ ଲୀଳା ଭୂ ଭାରତେ
ମହା ନରମେଧ ଯଜ୍ଞ" ଉଚ୍ଚାରି ଗମ୍ଭୀରେ
ସସ୍ମିତେ କହିଲେ ହର ପୁନଃ ନେତ୍ର ମେଲି,
ବିଧୁ ବଧୂ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପି ସସ୍ନେହେ,
"ନାହିଁ ତ କଳଙ୍କ ଆଜ, ସହାୟ ଯାହାର
ହେବା ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ସ୍ୱୟଂ ମହାମାୟା ରୂପୀ
କି ଭୟ ତାହାର ଭବେ କହ ଅଜ ବତ୍ସେ ?"
"ତବ ଆଶୀର୍ବାଦେ ଦାସୀ କରଯୋଡ଼େ ଦେବ,
ନାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଶ୍ୱେ ଯାହା ନ ପାରଇ ମୁହିଁ
କିନ୍ତୁ, ପ୍ରାରବ୍ଧର ଗତି ରୋଧେ ଅକ୍ଷମା ଏ
ସଦା।" କହନ୍ତେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ, "ସତ୍ୟ ବତ୍ସେ,
ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅଖଣ୍ଡନୀୟ ହସ୍ତଚ୍ୟୁତ ତ୍ୟକ୍ତ
ତୀର ନ ଫେରଇ କେବେ, ଯାଅ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ
ଥାଅ," ଆଶୀଷି ଏତିକି ମହା ଯୋଗେଶ୍ୱର

ହର ବିଶାଳାକ୍ଷ ବିଭୁ ପୁନଶ୍ଚ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ
ହେବାଲ ସ୍ତିମିତ ଲୋଚନେ, ପ୍ରଣମି ସରବେ
ତହୁଁ ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର । ସତୀ ଅଗେ ଅଗେ
ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ସର୍ବେ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗଲେ
ନନ୍ଦୀ ଦେବୀଙ୍କ ଆଦେଶେ; ସମ୍ମୁଖେ ଦଶିଲା
ଏକ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ପ୍ରାସାଦ ଶୃଙ୍ଗ ଯଥା ଶୈଳ-
ଶିରେ, ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ ନୁହେ ଯାର କମନୀୟ-
କାନ୍ତି, ଗୁଣ୍ଠପତ୍ରେ ନେତ୍ରପଥ ଉଚ୍ଚସ୍ଥଳ
ଯୋଗ୍ୟ, ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବାୟୁ ବହେ ତହିଁ, ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ସୁସୌରଭ ବହିଆସେ ହର୍ମ୍ୟ । ଅହା !
ଅନାଘ୍ରାତ-ପୂର୍ବ,ଗୁରୁ ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ସୌରଭ
ସୁବାସ ଯାହାର ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ନୁହେ ତୁଳନୀୟ
ପଥ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଉପବନ ଗୁରୁ ମନୋହର
ବସନ୍ତେ ସରସୀ ଯହିଁ ପୀୟୂଷ ସଲିଳା,
ମରକତ ପତ୍ର ମଧ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ତରୁ ସତ
ରତ୍ନ ମଣି ଫୁଲ ଫଳ ପୀୟୂଷ ପୂରିତ ।
ସତୀଙ୍କ ସହିତେ ସର୍ବେ ପ୍ରବେଶି ଆଗମେ
ତୋଳିଲେ ମାଣିକ୍ୟ ଫୁଲ ସୁଗନ୍ଧ ସୁନ୍ଦର;
ମଧୁର ଅମୃତ ଫଳ ଭକ୍ଷିଲା କେ ସୁରଙ୍ଗେ
ପିଇଲା କେ ଇଚ୍ଛାମତ ସୁଧା ସରସୀରୁ;
ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଖଣ୍ଡେ ପୁଣି ଶୁଣାଗଲା ତହୁଁ
ଯୁବତୀ ସଙ୍ଗୀତ ସଙ୍ଗେ ମଧୁର କାକଳୀ
ବହିଆସେ ବାୟୁ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୁତ ମୂର୍ଚ୍ଛନାସି
ଅଶ୍ରୁତ-ପୂରବ ସେହି ମଧୁର ନିଃସ୍ୱନେ
ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ବତ ହେଲେ ଶଶୀ-ମୁଖୀମାଏ ।
ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ହର୍ମ୍ୟ ଦ୍ୱାରେ ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ହବ ଗୁରୁ ଗୋପୁର* ମହିମା
କେ ଧୀରବ ବର୍ଣ୍ଣି କବ କେତେ ସମର୍ଥ
ମାନବ କଳ୍ପନା କଥା ଛାଡ଼ିଦିଅ ଦୂରେ,
ଦେବ କବି ଉଶନାକୁ ପାରିବ କଳପି ?
ବିଭୂତି ବିଭୂତି-ଭୂଷ ବିଶ୍ୱମ୍ଭରଙ୍କର
ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା କଥା ଥାଉ ତେଣେ ଦୂରେ ।
ସତୀଙ୍କ ଆଦେଶେ ନନ୍ଦୀ ଆଗେ ଆଗେ ଯାଇ
ଖୋଲିଲେ ତୋରଣ ଦ୍ୱାର, ଦଶିଲା ଯେସନ
ବାଳ ରବି ଛବି ବକ୍ଷେ ପୂର୍ବ ଦିଶା ବାରିଦ
କମନୀୟ ଦିଶେ ଯଥା ଇନ୍ଦ୍ରଗୋପ ଶ୍ରେଣୀ
ଉଦ୍ଘାଟିତ ଦ୍ୱାର ଯେବେ ଉଦୟ ଅଚଳେ;
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଶାଳିନୀ ଦେବୀ ଭୂଷାସଣୀଙ୍କର
କମଳ-କୁନ୍ତଳା ଦିବ୍ୟ-ବଳ-ଯଉବନା ।
ସିଂହ ଦ୍ୱାରେ ସିଂହ ଏକ ଚଣ୍ଡୀଷଣ ରୂପୀ
ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଆଦେଶେ ଦ୍ୱାରୁ ଯିବାର ବାହାର,
ନିରେଖି ଅଦୂରେ ତହୁଁ ସତୀ ଆଗମନେ
ହରଷେ ଉତ୍ସୁକ ପୁଃ ହିଲ୍ଲୋଳି ଜୃମ୍ଭଣେ
ଲୋଟିଲେ ଭୂତଳେ ମୃଦୁ ଅସ୍ଫୁଟ ନିନାଦେ
ଦୂରୁ ଏଣେ ତେଣେ ତହିଁ ନନ୍ଦୀଆଡ଼େ ଚାହିଁ
ଅଗ୍ରସରି ଫେରି ଯାଏ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ହର୍ଷେ
ପ୍ରିୟ ପ୍ରଭୁ ଦରଶନେ ବଦ୍ଧ ଶ୍ୱାନ ଯଥା ।
କେଶରୀ ଭୀଷଣ ଅସ୍ୟ ଦେଖି ସଖୀ ସର୍ବେ
ଭୟେ ସ୍ତବ୍ଧ ପାଦ ତାଙ୍କ ନ ଚଳିଲା ଅଗେ
ଅଗ୍ରସରି ସ୍ୱୟଂ ଦେବୀ ସତୀ ସଙ୍ଗେ ଖଣ୍ଡେ
ନିରେଖି ପଶ୍ଚାତେ କେହି ନ ଆସନ୍ତି ଯହୁଁ
ସସ୍ନେହେ କହିଲେ ତାଙ୍କୁ "କିପାଁ ବୃଥା କର
ଭୟ ପବିତ୍ର କୈଳାସେ, ସିଂହବାହିନୀଙ୍କ
ସିଂହ ଏହି ପଶୁ ବନ୍ୟେ ! ହେଲେହେଁ ଶ୍ୱାପଦ-
କୁଳେ, ସିଂହ ହିଂସ୍ର ଶୀଳ ନ ହିଂସେ/କାହାକୁ
କିନ୍ତୁ ସତୀ ଆଜ୍ଞା ବିନା, ବିଖ୍ୟାତ ପ୍ରଶାନ୍ତ

* ଗୋପୁର—ତୋରଣ ।

ନାମେ ଗୁଣେ ପୁଣି ତଥା (ବାକ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଅର୍ଥ
ଯଥା ଯୁକ୍ତ ପରସ୍ପର) ସୁଶୀଳ ବାଳକ
ସମ ସ୍ୱଭାବ ଏହାର, ନିର୍ଭୟେ ସରବେ ଆସ
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋର”; ସମ୍ମିତେ ଶଙ୍କସ୍ତି ତହୁଁ
କହିଲେ ସସ୍ନେହେ । “ମୋ ପୁରେ କର ମା
ଭୟ ! ଅନ୍ଧକାର ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକେ ଦେଖିଛ କି
କେବେ ? ଶିଶୁ ଭାବ ଦେଖି ତବ ହାସ୍ୟ ଲାଗେ
ମୋତେ, ବତ୍ସେ କି ଭୟ ମା ଏ ଭବ ସଂସାରେ
ସଙ୍ଗେ ଥାଉଁ ସ୍ୱପ୍ନଦେଖା ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକାଶିନୀ;”
ତେଜସ୍ୱିନୀ କର ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱତେଜେ କର୍ଷିତ,
ହିଏତାପ ଅଗ୍ନି ଯଥା ସନ୍ନିହିତ ଜନେ,
ଅଙ୍କେତେ ହୃଦୟୁ ତାଙ୍କ ହରି ନେଇ ଭୟ,
ନିଏ ଯଥା ଉଷାରାଣୀ ତାମସୀ ତାମସେ
ଚପଳା ସ୍ଫୁରଣେ କିମ୍ବା ଘନାବୃତ ତମେ,
ପଦ୍ମ ହୃଦୁ ବାଳରଶ୍ମି ତୁଷାର ଯେସନ;
ବୋଇଲେ “ଆଈମା ସର୍ବେ ନିର୍ଭୟେ ମୋ ସଙ୍ଗେ
ବୈଶ୍ୱାନର ଧୂମ ରାଶି କଳି ଉଠେ ଯଥା
ଅଲକ୍ଷେ ଅନିଳ ଯୋଗେ ଆଲୋକ ସନ୍ଧ୍ୟା
ତେସନ ସଖୀଏ ସର୍ବେ ହେଲେ ତେଜସ୍ୱିନୀ
ନିର୍ଭୟ ହୃଦୟା, କ୍ଷଣେ ଭୀତଶୀଳା ସର୍ବେ
ପଶୁ କୁଳେଶ୍ୱର ସିଂହେ ପଶୁ କୁଳାଗାର
ଖର ପରିଏ ନିରେଖି ଚଳିଲେ ସିଂହିନୀ
ସମ ନିର୍ଭୟେ ସଖିଏ, ବୀରାଙ୍ଗନା ଯଥା
ସିଂହବାହିନୀଙ୍କ ପଛେ ଉଲ୍ଲାସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ ।
ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶି ସର୍ବେ ଦେଖନ୍ତି କୌତୁକେ
ହେମବତୀ ଅନ୍ତଃପୁର, ଶୋଭେ ଯାଡ଼ି ଯାଡ଼ି
କନକ ହୀରକ ସ୍ତମ୍ଭ ହର୍ମ୍ମ୍ୟ ପରେ ହର୍ମ୍ମ୍ୟ,
ପୁଣି ହର୍ମ୍ମ୍ୟ ତଦୁପରି, ଶୈଳ ଶୃଙ୍ଗ ସମ
ପ୍ରାସାଦେ ପ୍ରାସାଦେ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରଶସ୍ତ ଗବାକ୍ଷ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରୁ ମୁକ୍ତର, ଖାଞ୍ଚା ଚଉପାଶେ ଯାର

ହୀର ନୀଳା ଆଦି. ସ୍ୱଚ୍ଛ ଚଉପାଶେ ଶୋଭେ
ଶତ ଶତ, ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ତରଙ୍ଗ ଆକାରେ
ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପଡ଼ି ଯହିଁ ଛତମିଶା କର
କୁରଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗେକ୍ଷଣୀ, ପ୍ରଭାବ ଝଲକେ
ତାଙ୍କ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତରଙ୍ଗ ଆହା ଖେଳି ଗଲା
କ୍ଷଣେ; ସୁସଜ୍ଜିତ ଚିତ୍ରପଟେ କେଳି ଗୃହେ,
କାହିଁବା ମନାନ୍ତ ମୁନି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ବ୍ୟସ୍ତେ
ମେନକାକୁ, ଚଳି ସ୍ୱର୍ଗୁ ଅନନ୍ତ ଯୌବନା,
ତ୍ୟଜି ଯୋଗ ତପଃ ଆଦି କାମାର୍ତ୍ତି ଲପନେ;
ନୃପବର ପୁରୁରବା ମନାନ୍ତ କାହିଁବା
ଅପ୍ସରା-କୁଳ-ଶେଖରୀ ଉର୍ବଶୀଙ୍କୁ ବୃଥା ।
ବନବାଳା ଶକୁନ୍ତଳା ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ
ନବ ପ୍ରେମ ଭୋଳ କାହିଁ ଗୃହୁ ଚିତ୍ରପଟେ
ଏକାକିନୀ ବସି ବସି ଗଣ୍ଡେ ସ୍ଥାପି କର
ଭାବୁଅଛି କଣ୍ୱ ମୁନି ପୁଣ୍ୟ ତପୋବନେ,
କ୍ଷୁଦ୍ର ମୃଗ ଶିଶୁଟିଏ ଠିଆ ହୋଇ ପାଖେ.
ହଲାଏ ବାଳକ ଶିରେ ଗୃହେ ଥାଇ ଥାଇ
ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଚୁମ୍ବନାଶ୍ଳେଷ ନ ପାଇ ସେ ଆଜ
ମୁଖ ପ୍ରାନ୍ତ ଗ୍ରହେଁ ଚାଉ କୌତୁକେ କେସନ,
ବନ ଅନ୍ତରାଳେ ଥାଇ ଦୁଷ୍ମନ୍ତ ନୃପତି
ଅଲକ୍ଷେ, ଅତୃପ୍ତ ନେତ୍ରେ ଗୃହୁ ରୂପାମୃତ
ପିଅନ୍ତି ସୋତ୍ସୁକେ କେଡ଼େ ସେ ବାଳା ଅଙ୍ଗରୁ,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଦିରା ମୁଗ୍ଧ ରୂପ ନୃପଙ୍କର;
ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ଶକୁନ୍ତଳା ମୁଖ ଛବି ଆଉ
ଦିଶେ ମନୋହର କେଡ଼େ ଦେଖ ସେ ଛବିରେ;
ବସ୍ତ୍ର ହରଣର ଚିତ୍ର ଯମୁନା ପୁଳିନେ
ଭୂ-ଗୋଲକେ ବୃନ୍ଦାବନେ କଦମ୍ବ ଶାଖାରେ,
ବସେ ହସିଅ କହ୍ନାଇ, ଶିରେ ଶିଖି ପୁଚ୍ଛ-
ଚୂଡ଼ା ଅଧରେ ମୁରଲୀ, ହଠ ଦେଖେ ଗୋପ-
ବଧୂ ବସନ ଶ୍ରେଣୀର ଜଳ କ୍ରୀଡ଼ା ରତ

ବାଳା ଧନଞ୍ଜୟନାଙ୍କ, ପୀନ ପୟୋଧରା
ଗୃହୁ ନିର୍ଗମିଲା ଗଣେ, କେହି କର ଯୋଡ଼ି
କେହି ଧରି କର ତୋଳି ଦକ୍ଷେତର କରେ
ଯୋଡ଼ାଇ ଉରଜ ନଗ୍ନ ସଲଜ୍ଜେ ଯାଚନ୍ତି
ବସ୍ତ୍ର କୁଟେଷ୍ଟି ଜଳେ ଥାଇ, ଲଜ୍ଜା-ଘୃଣା-ଭୟ-
ହାସ୍ୟ ଏକାଳେ ମିଶ୍ରିତ ଏ ରସେ, ଏ ଛନ୍ଦେ
ରସିକ ପ୍ରବର ହର ଖଞ୍ଜନନ୍ତ ସତତେ
ରସିକା ଶେଖରୀ ଗୋପ ବାଳାଙ୍କୁ ରସାଇ ।
କୁସୁମ ନିର୍ଯ୍ୟାସେ କକ୍ଷ ସୁବାସିତ ଅତି
ସୁ-ଶୋଭିତ ନାନାବିଧ-ମନୋହର ଦ୍ରବ୍ୟେ
ଦ୍ୱିରଦ-ରଦ-ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ, ସୁଶ୍ରେଣୀ ହିନ୍ଦୋଳା
ଆବେଶର ଇଚ୍ଛାଗାମୀ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ମୁଖେ;
ଗୃହୁ ଚିତ୍ର ପଟେ ଶୋଭେ ସତୀଙ୍କ ମୂରତି
ତପସ୍ୱିନୀ ରୂପେ ଯେବେ ମନ୍ମଥ-ମୋହିନୀ
ନେଇଥିଲେ ମହେଶ୍ୱରେ ମନ୍ମଥନାଶନ
ସ୍ୱସ୍ଥାନେ, କୈଳାସୁ ଟାଣି ଘୋର ତପୋବଳେ ।
ଜଟା ଧାରିଣୀ ଉମାର ଜଟାଧର ହର
ବଚନ ଓଷ୍ଠାରେ ସ୍ନେହେ, ଚିତ୍ର କି ସୁନ୍ଦର !
ବାହାରି ସେ ପୁରୁ ଯାଇ କିଛି ଦୂର ଅଗ୍ରେ
ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ, ଏକ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତର
ପ୍ରାଚୀର ବେଷ୍ଟିତ ଚଉପାଶେ । ନୃକରୋଟି,
ନର ଅସ୍ଥି ନରଶିର ଦଶନ ସଂଯୁକ୍ତ
ମାଳ ମାଳ ସ୍ଥିତ କାହିଁ ସ୍ତୂପାକାରେ ଭସ୍ମ
ଡମ୍ବରୁ ବିଷାଣ ଆଉ ବିଶାଳ ତ୍ରିଶୂଳ
ରହିଛି ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ଏକ ସେ ପ୍ରାନ୍ତର କୋଣେ ।
ତାଣ୍ଡବ ନର୍ତ୍ତନେ ଚଉ ବଳାନ୍ତ ସେ ଯେବେ
ଭୈରବର ବେଶେ ସାଜି ଭୈରବୀ ସଙ୍ଗତେ
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ଏ ପୁରେ ଅୟି," ଭଷିଲେ ଶଙ୍କରୀ,
"ସେ ନୃତ୍ୟେ ଭୂଷଣ ଏହା ଦେଖୁଛ ଯା ଏଥି ।"
ଅଦୂରେ ବାହାର ଦ୍ୱାରେ ଶୁଣିଲେ ଶବଦ

ମହା କୋଳାହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଚକିତ କୁମାରି
ପୁଛିଲେ ଯାଗରେ ରାଣୀ ସତୀଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟେ
"ଏକି ଶବ୍ଦ ମାଗୋ," "ଆସ ଦେଖିବ ମୋ ସଙ୍ଗେ"
ଉତ୍ତରି ସସ୍ମିତେ ସତୀ ନେଇଗଲେ ପୁରେ;
ଦୂରୁ ଦେଖି ଦ୍ୱାରପାଳ ବୀରଭଦ୍ର ବୀର
ଚଣ୍ଡତେଜା ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି, ଦେଖି ଯଥା ଦୂରୁ
ଦ୍ୱାରୀ ରାଜ ଆଗମନ ସଶଙ୍କେ, ତେସନେ
ପ୍ରଣମନ୍ତେ "କି ଆଦେଶ କହ ମା ଏ ଦାସେ"
କହନ୍ତେ, କହିଲେ ସତୀ "ଅନର୍ଗଳ କର
ତ୍ୱରା ଦ୍ୱାର, ପ୍ରବେଶିବ ପୁରେ" "ଯେ ଆଜ୍ଞା ମା"
ବୋଲି ଦ୍ୱାରୀ ଖୋଲି ଦେଲା ଦ୍ୱାର ପୂତିଗନ୍ଧ
ତହୁଁ ନାସାରନ୍ଧ୍ରେ ସ୍ପର୍ଶି, ଆସନ୍ତେ ବେଧିଲେ
ସତୀ ମାୟା ବଳେ ନାଶା ପଥ ସମସ୍ତଙ୍କ,
ପ୍ରବେଶନ୍ତେ ଦ୍ୱାରେ ଦୂରୁ ଆସିଲେ ଦଉଡ଼ି
ପୁରୁଁ, ମକ୍ଷିକା ଆମିଷ ଗନ୍ଧେ ଯଥା, କିମ୍ବା
ଶ୍ମଶାନେ ଶକୁନି ଶିବା! ଶବ ଦେଖି ଦୂରୁ
ଆସନ୍ତି ଦଉଡ଼ି ଯଥା ଗନ୍ଧ ପାଇ ଲୋଭେ
ଡାକିନୀ ଯୋଗିନୀ ଅନ୍ଧ ପିଶାଚିନୀ ଦଳ,
କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖି ସତୀଙ୍କୁ ସହସା
ପଳାଇଲେ ତ୍ୱରା ତହୁଁ ପଳାନ୍ତି ଯେସନେ
ଉତ୍ଫଣ ଫଣିନୀ ଦେଖି ବିନତା ନନ୍ଦନେ ।
ଦେଖିଲେ କୌତୁକେ ସର୍ବେ ସତୀଙ୍କ ପ୍ରସାଦେ
ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ଇନ୍ଦୁ ବଧୂ ନିର୍ଭୟେ ସରବେ ।
ଉଲ୍ଲଙ୍ଘିନୀ ଯୋଗିନୀଙ୍କ ବିଭତ୍ସ ରହସ୍ୟ——
ଗଳେ କାର ସଦ୍ୟ ଛିନ୍ନ ନରଶିର ମାଳା
ରକ୍ତ ସ୍ରାବୀ, ନୃକରୋଟି ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ବଳୟ;
ବାହୁ ଯୁଗ୍ମେ ନର ଅନ୍ତ୍ର ଅନନ୍ତ ଆକାର
ନର ହୃଦପିଣ୍ଡ କର୍ଣ୍ଣେ କୁଣ୍ଡଳ କାହାର ।
କେହି ଦୋଳାଇଛି କର୍ଣ୍ଣେ କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ କରି
ନର ଫୁଲକଲିକାକୁ ଫୁଲାଇ ଫୁତ୍କାରେ ।

ସୁବାସିତ ତୈଳ ଶିରେ ନରରକ୍ତ ନର-
ମେଦ କାହାର ବା, ରକ୍ତ ବିନ୍ଦୁ ସୁଶୋଭିତ
ସିନ୍ଦୁର ସୀମନ୍ତେ, ନର ଅନ୍ତ୍ର ବିଲମ୍ବିତ
ଉନ୍ନତ ନିତମ୍ବେ । ସମେଦ ଝିଲ୍ଲୀକୁ କେହି
ସୁକ୍ଷୀନ ବସନ କରି, ଲଜ୍ଜାଶୀଳା ପ୍ରାୟେ
ଆବରିଛି ଯୋନି ଜାନୁ ଉରୁଜ ଯୁଗଳ ।
(ମରି ଯାଉଥାଏଁ ଦେଖି ନିର୍ଲଜ୍ଜର ଲଜ୍ଜ ।)
ପିନ୍ଧିଛି କେ ଗଳେ କେହି ମାଳ ପୟୋଧରେ
ଅନ୍ତ୍ରକୁ ଆକାର, ମଳ ମୂତ୍ର କ୍ଲେଦ ଆଦି
ସୁବାସିତ ସୁଶୀତଳ ଚନ୍ଦନ ସମାନ.
ଦୁର୍ଗନ୍ଧେ ଯାହାର ମାଛି ସୁ ସୌରଭେ ଅଳି
ଯଥା ଅସନ୍ତି ଦଉଡ଼ ଭଣ ଭଣ କରି,
ଘଟଲ ପଙ୍କେ ଶବପାଶ୍ୱ ଇତସ୍ତତଃ ତହିଁ,
ଓଧର ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ କରନ୍ତି ନିତାନ୍ତ;
ରୂପଛଟାକୁ ବା କାହି ପଟାନ୍ତର ଭବେ
ଅନୁପମ ରୂପର ବା କି ଦେବ ଉପମା
ଜଳ୍ପି ମଞ୍ଜି ପ୍ରାୟେ କେହି ତହୁଁ ତତୋଧିକ
ହାଣ୍ଡି ତଳ କଳା ଜିଣି ଗୌରାଙ୍ଗୀ ରୂପସୀ
ବଙ୍କିମ ମୁଖର ଭଙ୍ଗୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତୀତ
ଆକର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ପାଟି ଅଧରୋଷ୍ଠ ମୋଟ
ସୁରମ୍ୟ ଦଶନ ଛଟା ସେ ମୁଖ ଗହ୍ୱରେ,
ଗୋଜଅ ଗୋଜର ପ୍ରାୟେ ଦନ୍ତୁରୀଙ୍କୁ ଦେଖି
ଶୂକର ସରମେ ଭୟେ ଅରଣ୍ୟେ ପଳାଇ
ଭୂତଳେ ପାତନ୍ତି ମୁଖ ପଙ୍କିଲ ସଲିଳେ ?
ଏ ଛବି ଦର୍ଶନେ ମନେ ଏସନ ଆସଇ
କ୍ଷୁଧା ଖାଦ୍ୟ ସ୍ୱାଦେ ରତ, ଚଳେ ଅବିରତ
ନଦୀ ଜଳ ଚଟଳ ଯଥା, ଡାକିନୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡେ,
ଡମା ଡ଼ମା ଚକ୍ଷୁ ଦେଖି ଅରକ୍ତ ବରଣ
ମନେ ହୁଏ ସ୍ରଷ୍ଟା ତାଙ୍କ ମନୋହର ନେତ୍ରେ
ସୃଜି ଥିଲେ ଦରେ ସୃଜି ନିଜ ମହିଷର

ଖର୍ବନାସା, ନାସାଅଗ୍ର ସ୍ଥୂଳ; ସଠା ପ୍ରାୟେ
କେଶ କାଳ କରକଶ ଅର୍ଦ୍ଧ ଜଟା ପ୍ରାୟେ
ଗୋ । ଶୋଭା ହୋଇଅଛି କାହିଁ, ମନେ ହୁଏ
ଦେଖି ଛୁଇଁ ନାହିଁ ପ୍ରସାଧନୀ ଏ କେଶକୁ
କେବେ ଜନମ ଦିନରୁ ଅଙ୍ଗ ଯାଏ ତାର
ନଷ୍ଟେ; ଅହୋ ! କି କଦର୍ଯ୍ୟ ବିକଟାଳ ରୂପ ।
ଭୀଷଣ ଦଶନ ଓଳେ ଭୀଷଣ ଦର୍ଶନା,
ନଚାଏ ଆନନ୍ଦେ କେହି ନର ଶିର ହସ୍ତେ
ଅଶିବ ପଟହ ଯଥା ସଧବା ମରଣେ
ଅଛି ଅଛି ହାସ ହସି ବିକଟ ବିଭ୍ରମ,
ଗାଏ କେହି ଶ୍ରୁତିକଟୁ ଗର୍ଦ୍ଦଭର ସ୍ୱରେ,
ଗରଜେ ଚିତ୍କାରେ, କେହି କ୍ଷୁଧାରେ ବିହ୍ୱଳା
ହୁହୁଙ୍କାରେ ଗଡ ଦେଇ ଉନ୍ମାଦିନୀ କେହି
ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ଏଣେ ତେଣେ ଦଉଡ଼ ବୁଲଇ,
ଢଳ ଢଳ ନେତ୍ର କରି ସୁରାପାନ ହେତୁ
ପ୍ରମତ୍ତ ପ୍ରମଦା କେହି ଉଦ୍‌ଗାର ଗିଳୁଛି
ପୁନଃ ପୁନଃ ଦୁଇ କରେ, ରୁଧିର କର୍ଦ୍ଦମେ
ଚିକ୍ତ ସର୍ବ କଳେବର ବିକ୍ଷିପ୍ତ କୁନ୍ତଳ-
ରାଶି କାହାର ପଡ଼ିଛି ଇତସ୍ତତ ପୃଷ୍ଠେ
ପୃଷ୍ଠେ, ନୃ କପାଳେ ମୁହୁର୍ମୁହୁ ସୁରା ପିଏ
ଦକ୍ଷକରେ କେହି, ବାମକରେ ମହାମାଂସ
ବକ୍ର ଦନ୍ତେ ଛିଣ୍ଡି, ଅସ୍ଥି ସହ ମାଂସ ପିଣ୍ଡେ
ଭକ୍ଷେ କଡ଼ ମଡ଼େ, ପିଇ ଉଲ୍ଲାସେ କେହି
ସୁରା ସଙ୍ଗେ ମଳ ମୂତ୍ର ଘୃଣା ଶୂନ୍ୟ ଚିତ୍ତେ,
ଶବ ଶିରୁ କାଟି କେହି ସଡ଼ ସଡ଼ ଖାଏ ।
ବିକୃତ-ବଦନା କେହି ଯକୃତ-ଲାଳସୀ
ଯକୃତ ଆଶାରେ, ନଖାଘାତେ ସୂର୍ପଣଖା
ଶବୋଦର ଚିରେ, କେହି ଅଦୂରେ ନିଷ୍ଠୁର
ଟମଳ ଅନ୍ତ୍ରକୁ ଖାଏ କମଳ ଲୋଚନା
ନିର୍ମଳ ବଦନେ ବସି ଚୋବାଇ ଚୋବାଇ

ଧାଣ୍ଡିଆ ବନାଇ ଖାଏ ଦାମ୍ଭୁଡ଼ି ହୁଲାକ୍ଷେ ।
କି ବିଭତ୍ସ ମହୋତ୍ସବ ଅହୋ ! ଦେଖିବାର
ଥାଉ, ଶୁଣିଲେ ଶାଙ୍କୁଭ ହୃଦେ କଣ୍ଟକିତ
ତରୁ ପ୍ରାୟେ ରୋମ ମୂଳ ମାନ, ଯେଣୁ ମୋତ୍ର
ବାକ୍ୟ ମାତ୍ରେ ଶୁଣିଲେ ସେ କଦର୍ଯ୍ୟ ଭୋଜନ;
ଦେଖିଲେ ଅଦୂରେ କାହିଁ ପଡ଼ିଅଛି ଶବ-
ରାଶି, ପର୍ବତ ଆକାରେ । ସଦ୍ୟ ମୃତ କେହି
ଅଦ୍ୟାପି ରହିଛି ଅଙ୍ଗେ ବେଶ ଭୂଷା ଆଦି !
ମସ୍ତକ ନୁଏ ଦେଖି ଯେତ୍ରେ ସୁଖେ ସୁପ୍ତ କଳା,
ମୁକ୍ତା-ଶୁକ୍ତିକା ମୁକ୍ତ ମୁକ୍ତା ଯୁକ୍ତ ଯଥା
ବିକ୍ଷିପ୍ତେ ପଡ଼ିଛି କେତେ ସେ ପୁର ପ୍ରାନ୍ତରେ
ଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ବାହୁ ଦର ପାଦ ଅର୍ଦ୍ଧ,ଶିର
ସଶିରସ୍କ, କାହିଁ କଣ୍ଠା ଅଙ୍ଗ କାୟ ସଙ୍ଗେ
ସଂଲଗ୍ନ ଶିଅଲେ ।ମାଂସ ବିଗଳିତ ଧଡ଼
ପଡ଼ିଛି କା ପାଶେ ଦଚ ଢୋଲ ପ୍ରାୟେ ଫୁଲି
ସଡ଼ୁଛି କେ କାହିଁ, କାର ବାହାର ପଡ଼ିଛି
ମଳ ଭର୍ତ୍ତି ମଳଦ୍ୱାରୁ, ଯୋନି ଯୋନି ମୁଖୁ
ରକ୍ତ ଜନ୍ମା ନିଜ ନିଜ କୁକ୍ଷିରୁ ବାହାରେ;
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କୀଟ ଦଳ ଦଳେ ଗଳୁଛନ୍ତି
ମଳଦ୍ୱାର ମୁଖେ, ସାଧ୍ୟ କାର ତିଷ୍ଠେ ତହିଁ
ଉତ୍କଟ ଦୁର୍ଗନ୍ଧେ, ଅସଂଖ୍ୟ ମକ୍ଷିକା ବୃନ୍ଦ,
ଭଣ ଭଣ କରି ଉଡ଼ି ବସନ୍ତି ତା ପରେ
କି କଦର୍ଯ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ଅହୋ ! ଦେଖିଲେ ଯାହାକୁ
ନ ରୁଚିବ ଅନ୍ନଜଳ କିଛି କ୍ଷଣ ଯାଏ
ସ୍ମୃତି ପଥେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଦେଖିଲେହେଁ ତାକୁ
ପଡ଼ିବ ସେ ଗନ୍ଧ ମନେ ଅଧି ଜାଗରଣେ,
ଲାଗି ରହିଥିଲା ପ୍ରାୟେ ନାସାରନ୍ଧ୍ରେ ତାର,
ନିଦ୍ରା କାଳେ ସ୍ୱପ୍ନ ସୁଙ୍କା ଦେଖୁଥିବ ପୁଣି
ଚମକି ସଭୟେ ସେହି ଲୋମହର୍ଷ ଦୃଶ୍ୟ ।
ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ବିସ୍ମୟେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ,

କର ଯୋଡ଼ି ଶଙ୍କରୀଙ୍କୁ କହିଲେ ରୋହିଣୀ
"କ୍ଷମା କର କ୍ଷେମଙ୍କରି ! ଚାଲ ଅନ୍ୟପଥେ
ନ ପାରିବି ଦେଖି ଆଉ ଏ ବିଭତ୍ସ ଦୃଶ୍ୟ ।
ନିଜେ ଯାଇ ନ ଦେଖିଲେ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ପୁରୀ,
କରି ନ ପାରିବ କେବେ କଳ୍ପନା ଏହାର
ଶୁଣିଲେ ହେଁ ସୁବିସ୍ତାରେ ବର୍ଣ୍ଣାସୀ ମୁଖରୁ;
ଭାବିତ ନ ଥିଲି ମାଗୋ ! ସ୍ୱପନରେ କେବେଁ
ଏମନ୍ତ ଯେ ପୁରୀ ଅଛି ବିଧାତା ସୃଷ୍ଟିରେ ।
ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ଜ୍ଞାନ ହେଲା ହୃଦେ ଧ୍ରୁବ
ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ ଏ ସଂସାରେ,
ଶୁଣିବାକୁ "ଅସମ୍ଭବ" ଶବ୍ଦ ମାତ୍ର କିନ୍ତୁ
ସ୍ଥିର ଗଲ ସ୍ତନ ପ୍ରାୟେ ନିରର୍ଥକ ଏହା ।'
"ଯା କହିଲୁ ସତ୍ୟ ଝିଅ" କହିଲେ ଶଙ୍କରୀ,
"ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ ଏ ସଂସାରେ,
ପ୍ରକୃତରେ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେ କିଛି ଭବେ,
ବୁଝି ନ ପାରଇ ଯେହୁ ଅଳ୍ପମତି ହେତୁ
ଅପକ୍ୱ ଜ୍ଞାନର ବଶେ କହେ 'ଅସମ୍ଭବ',
ପକ୍ୱ ଜ୍ଞାନୀ ନ କହିବ 'ଅସମ୍ଭବ' କେବେ";
"କାହାର ଏ ପୁରୀ ମାଗୋ ! କାହୁଁବା ଅସନ୍ତି
ଏତେ ଶବ; କିଏ ବା ଏ ବାମାଦଳ (ଛି ଛି
ମୁହିଁ ଯୋଉ ନିର୍ଲଜ୍ଜାଙ୍କ) ନ ପାରଇ ଭେଦି
କିଛି ଏ ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ, ଘଅମ୍ମା ବୁଝାଇ
ଦୟାମୟି ! ଦୟାକରି ଏ ଦାସୀକୁ ଦାରେ" ।
କହନ୍ତେ ରୋହିଣୀ ହସି ଉତ୍ତରିଲେ ସତୀ
"କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବୁଝିବୁ ମା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ରହ ।"
ଏତେ କହି ସତୀ ଏକ ଦିବ୍ୟ ଦେବାଳୟେ
ନେଇ ଗଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ପଥେ ଯାଇ ।
'କଙ୍କାଳିନୀ' ନାମେ କାଳୀ ପ୍ରିୟ ସହଚରୀ
କଙ୍କାଳ- ଭୂଷଣ-ପ୍ରିୟା, ମନ୍ଦିର ଦୁଆରେ
ଦେଖି ସତୀଙ୍କୁ ସହସା, ସମ୍ଭ୍ରମେ ନମି,

ଜଣାଇଲା ଦାସୀ ପେଶି ସମ୍ବାଦ ଅମ୍ବାଙ୍କୁ,
"ବହୁ ଭାଗ୍ୟ ବଳେ ଅହୋ !" ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପୁଣି
'ସ୍ୱାଗତ ସ୍ୱାଗତ' କହି, ଦେବୀଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଷି,
ପୁଚ୍ଛିଲେ ସଙ୍କେତେ "ସବେ କିବେତ ଦେଖିଲେ?
ଶିରଃ କମ୍ପେ ଜଣାଇଲେ ସମ୍ମତି ଶଙ୍କରୀ !
ପ୍ରବେଶି ମନ୍ଦିରେ ସବେ ଦେଖିଲେ କୌତୁକେ
ସାମାନ୍ୟ ରମଣୀ ବେଶେ ମସୀ-ଶ୍ୟାମ-ଶ୍ୟାମା
ଆସନ୍ତି ବାହାରି ପୁରୁ ତ୍ୟଜି ନିଜ ବେଶ;
ନିରେଖି ଏ ବେଶେ ଦୂରୁ ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ ହର୍ଷିତେ
ଭାଷିଲେ ସପତ୍ନୀ ସତୀ "ଏ ମୋହିନୀ ବେଶ,
କାହିଁ ଅଜି, ରୂପ ଦେଖି ମାତି ଯିବେ ରତି-
ପତି ସଦ୍ୟ" ? "ଉପହାସ କଥା କିପାଁ କହ
ଗୋ ସୁନ୍ଦରି ! ଏ ରୂପେ କି ରସିବେ ସେ" ସତୀ
ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶି, ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଅଡ଼େ
ଚାହିଁ ଭାଷିଲେ ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗୀ, "କହଗୋ ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱରି
ଦେବି, କାହା କଥା ସତ ? ରସିକେ ରସନ୍ତି
ଦେଖି ଗୋରୀ କିବା କାଳୀ;" ଆଲିଙ୍ଗିଲେ ହସି-
ହସି ପରସ୍ପରେ ତହିଁ, ପ୍ରଣମିଲେ ସଖୀ-
ସବେ, ଆଶିଷିଲେ ଶ୍ୟାମା, ଚଳାଇଲେ ସଙ୍ଗୀ
ସବେ ଏକ ଏକ କରି ଆଗମନ ହେତୁ
ଅତି ସଂକ୍ଷେପେ ଜଣାଇ । ବେଗେ ଗଲେ ସଙ୍ଗେ,
ଶ୍ୟାମା ନୃତ୍ୟାଳୟେ ସବେ ଦୂତୀ 'ଉଗ୍ରଚଣ୍ଡୀ'
ନାମେ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ-ନୟନା; ଖୋଲି ଦେଲା ରୁଦ୍ଧ
ଦ୍ୱାର ଦେବଙ୍କ ଆଦେଶେ; ନାନାଜାତି ସର୍ପ
ଦୀର୍ଘକାୟ ସ୍ଥୂଳ କ୍ଷୀଣ କୃଷ୍ଣ ପୀତ ଅତି
ଶିରେ ମଣି ଦୀପ ପ୍ରାୟେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୱଳିଲ;
ଫୋଁ ଫୋଁ ସ୍ୱନେ ମୁହୁର୍ମୁହୁ ରସନା ଦର୍ଶାଇ
ଚାହିଁଲେ ଚକିତେ ସବେ ଫଣା ତୋଳି ଦ୍ୱାରେ
ଝଲଶିରେ ମଣିତାଙ୍କ ଶୋଭିଲା ଯେସନ,
ତାରକା ଗୁମ୍ଫିତ ନଭ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଯଥା
ସ୍ୱଚ୍ଛ ସରୋବର ଗର୍ଭେ ମୃଦୁଳ ହିଲ୍ଲୋଳେ ।
ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖନ୍ତି ସଖୀଏ
ଡାକିଲେ ଏକାଳେ ଶ୍ୟାମା "ସରଳା" "ସରଳା,"
ସଫଣ ଫଣିନୀ ଏକ ଫଣୀ ସଙ୍ଗେ ତାର
ସରଳା ବାଳିକା ପ୍ରାୟେ ଆସିଲା ଝଟପଟ
ଲଟପଟ ଶ୍ୟାମା ପଦେ ତୋଳିଦେଲା ଫଣା
ମଣିମୟ ଛତ୍ର ଯଥା, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଶିରେ ଶୋଭେ,
ଶୋଭିଲା ତେସନ; ତହୁଁ ଆଲିଙ୍ଗି ସସ୍ନେହେ
ସଙ୍କେତେ ବୋଇଲେ ଶ୍ୟାମା ଯିବାକୁ ବିବରେ;
ସର୍ପ ସଙ୍ଗେ ସର୍ପ ବଧୂ ଦାନ ବଳ ବେଗେ
ଚଳିଗଲା ସ୍ୱ ବିବରେ ସେ ସଙ୍କେତ ମତେ ।
ତହୁଁ ଖଣ୍ଡେ ଅଗ୍ରସରି ଶ୍ୟାମା ସଙ୍ଗେ ସବେ
ପକ୍ଷୀ କୋଳାହଳ ରବ ଶୁଣିଲେ ଅଦୂରେ;
ଯାଉଁ ଯାଉଁ କ୍ଷଣ ପରେ, ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଏକ, ମହୀରୁହ ଗଣ
ବହୁବାହୁ, ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ, ପୁରାତନ, କେହି;
ପକ୍ଷୀ ଚଞ୍ଚୁ, ପୁଚ୍ଛ, ନଖ, ରକ୍ତ କ୍ଳେଦ ପଙ୍କ
କେହି ତାଙ୍କ ମଳ ତ୍ୟାଗେ ଧରନ୍ତି କଦର୍ଯ୍ୟ,
ଭଙ୍ଗାକାଣ୍ଡେ ଝୁଣ୍ଟି ପ୍ରାୟେ ଚହିତ କୁତ୍ସିତେ ।
ଅସଂଖ୍ୟ ପେଚକ, ଚିଲ, ବାୟସ, ଶକୁନି,
ଶବାହାରୀ ପକ୍ଷୀ ଯେତେ ହାଡଗିଲା ଆଦି,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେହ୍ନେ ସାରି ସଂସାରର
ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଛନ୍ତି ଆସି ଏକତ୍ରେ ଏଠାରେ;
ମହା କୋଳାହଳେ ରବ ତେଣୁ ମେଲି କେହି
ପକ୍ଷେ କେହି ଶାଖେ ତାର କ୍ଳେଦଲଗ୍ନ ଚଞ୍ଚୁ
ବସିଛନ୍ତି ଶାଖା ଲମ୍ବି ଗୁଞ୍ଜା ଗୁଞ୍ଜି ହୋଇ !
ଭୀଷଣ ପ୍ରାନ୍ତର ଏକେ ପକ୍ଷୀରବେ ପୁଣି,
ଅମା ଯାମିନୀରେ ଯଥା ନୀରଧର ରବ
ହୁଅଇ ଭୀଷଣତର, ସେ ଘୋର କାନ୍ତାରେ
ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ ନିରେଖି ହର୍ଷେ ନାଚେ ଗୃଧ୍ର ପକ୍ଷୀ

ଉଡିଲେ ଆକାଶେ ସର୍ବେ କିଳିକିଳା ରବେ
ସୃଜଣ କୃତ୍ରିମ-ମେଘ ରୋଧି ରବି-ରଶ୍ମି ।
'ଉଗ୍ରଚଣ୍ଡା' ଖଣ୍ଡା ତୋଳି ଦେଖାନ୍ତେ ସମ୍ମୁଖେ
ଉଡିଗଲେ ପକ୍ଷୀଗଣ ବୃକ୍ଷ ଛାଡ଼ି ତହୁଁ
ଦଳେ ଦଳେ ସେ ସଙ୍କେତେ ଦୂରୁ ଦୂରାନ୍ତରେ ;
ବାୟୁ ଯୋଗେ ମେଘ ଯଥା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ;
ଅଭିନବ ଦୃଶ୍ୟ ଏକ ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ,
ଆସିଲା ଏ ଅଭିନୟେ । ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ପ୍ରାଚୀର ବେଷ୍ଟିତ ପୁରୀ ମଧ୍ୟେ ନାରୀ ଜଣେ
କରାଳ ବଦନୀ ନାମ 'କପାଳିନୀ' ଯାର
ତପ୍ତ ଗୁମ୍ଫୀକର ସମ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନୟନା,
ଘନ କୃଷ୍ଣ କାନ୍ତି; ଗଳେ ନୃ-କପାଳ ଦୋଳେ,
ଶୋଭନ୍ତି ବଳାକା ପଂକ୍ତି ଜୀମୂତେ ଯେସନ,
ବସନ ଭୂଷଣ ଅଙ୍ଗେ ଭୁଜଙ୍ଗ ନିର୍ମ୍ମୋକ-
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଶ୍ୱେତ ମେଘ ନୀଳ ନଭେ ଯଥା;
ପ୍ରଣମି ସ୍ୱାମୀଙ୍କେ ଉଠି ଖୋଲିଦେଲା ଦ୍ୱାର
ପ୍ରବେଶିଲେ ପୁରେ ସର୍ବେ ରକ୍ଷିଣୀ ସହିତେ ।
ପଡ଼ି ଅଛି ଶୂନ୍ୟ ପୁର କେହି କେଣେ ନାହିଁ
ଶୂନ୍ୟ ରଙ୍ଗାଳୟ ଯଥା ଅଭିନୟ-ବିନା;
ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସଂକେତ ପାଇ କପାଳିନୀ ତହୁଁ
ଫୁଙ୍କିଲା ବିଷାଣ ଏକ ଗମ୍ଭୀର ନିର୍ଘୋଷେ,
ସେ ଭୈରବ ରବ ଶୁଣି, ଯେ ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲେ;
ହେଷି ରବେ, ଶୁଣି ଯଥା ଯୁଦ୍ଧ ସଂକେତ
ସୈନ୍ୟ ସୈନ୍ୟ-ବାସୁ ଯଥା ଆସନ୍ତି ଦଉଡି
ତ୍ୟଜି ନିଦ୍ରା, ଖାଦ୍ୟ, କ୍ରୀଡ଼ା, ମଳ ତ୍ୟାଗ କେହି
ଆସିଲେ ଯୋଗିନୀ ଆଦି ଡାକିନୀ ପିଶାଚୀ
ବାୟୁ ବେଗେ ହୁହୁଙ୍କାର ଛାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଦୂରୁ
ସ୍ୱର୍ଗୀୟାଗତ ଗୃଧ୍ର ଆଦି ବିମାନ ମାର୍ଗରେ;
ବିମାନ ଗୃଧ୍ରଣୀ ସର୍ବେ ବିଦ୍ୟୁତ ଗମନା,
ଘୂର୍ଣ୍ଣି ହୋଇଗଲେ କ୍ଷଣେ ଅଗ୍ନିବୃଷ୍ଟି ନ୍ୟାୟେ,
କେନ୍ଦ୍ର ଛାଡ଼ି ଉଲ୍କାଗଣ ପଡ଼ିଲେକ ଛିଟି ।
ଆକାଶରୁ ଧରାମୁଖେ ସନ ସନ ଶବ୍ଦେ
ଯୁଗପତେ ତ୍ୟକ୍ତ କମ୍ପା ଅସଂଖ୍ୟ ହାଉଇ;
କମ୍ପିଲା ମେଦିନୀ ତାଙ୍କ ବିକଟ କୁହାଟେ
ଚମକିଲା ଦଶଦିଗ ଚକମକ କରି,
ମନେ ହେଲା ଦେଖି ଯେହ୍ନେ ଭୀମ ଘନ ଘୋଷେ
ସତାରକା-ଆକାଶ କି ପଡ଼ି ଯିବ ତୁଟି ।
ପ୍ରଦର୍ଶାଇ ଯଥାବିଧି ସମ୍ମାନ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ
ସଖୀ, ସଖୀ ସହଚରୀ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ-ଆଦି
ବସିଗଲେ ଏକେ ଏକେ ପୁର ମଧ୍ୟେ ସର୍ବେ
ଆପଣା ଆପଣା ସ୍ଥାନେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ହର୍ଷେ,
ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଥା ଉତ୍ସବ ଆଳୟେ
ଭବ-ଉତ୍ସବ-ଦର୍ଶନ-ଆଶାରେ ଉଲ୍ଲସି ।
'ଶ୍ୱାନମୁଖୀ' ନାମେ, ଏକ ଶ୍ୱାନମୁଖାକୃତି-
ନାରୀ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସଙ୍କେତେ, ଭୁକିଲା କୁକ୍କୁର
ପ୍ରାୟେ ଭୋ ଭୋ ରବ କରି, ଆସିଲେ ଦଉଡ଼ି,
ଫେରୁ ଶୃଗାଳ ଶ୍ୱାନାଦି ଶବାହାରୀ ପଶୁ
ଦଳେ ଦଳେ ଲେଳ ଜିହ୍ୱା ଧକେଇ ଧକେଇ
ହଲାଇ ବନ୍ଦନ ପୁଚ୍ଛ ବେଢିଲେ ତାହାଙ୍କୁ ।
ଅନ୍ୟ ଏକ ଦିଶ ଚିହ୍ନା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସଙ୍କେତେ
ଉଡିଲା, 'ନୈକୃତଶୁଣି' ✤ ନାମେ ଖ୍ୟାତ ତହୁଁ;
ଆବରିତ ସର୍ବ ଅଙ୍ଗ ଛିଣ୍ଡାକନି ଦେଇ
ଧଳା, କଳା, ପୀତ, ଛିଟ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
ବାୟୁ ଯୋଗେ ଶୋଭେ ଚୀର କେତନ ପ୍ରାୟେ;
ଗୁହୁଁ ଗୁହୁଁ ପୂରିଗଲା ନଭ କୋଳାହଳେ
ଗୃଧ୍ର ଚିଲ ହାଡ଼ଗିଲା କିଳିକିଳା ରବେ ।

✤ ଡାକିନୀର ନାମ ।

ଶବ ଶଜୀ 'ଶବାସନ' ନାମେ ପିଶାଚୀ
ଉଡ଼ିଯାଇ ଶୂନ୍ୟେ ତହୁଁ ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଙ୍କେତେ
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣ-ପ୍ରଭା ପ୍ରାୟେ ମିଶିଗଲା ନଭେ,
ଦେଖୁଁ ୨ ଶୂନ୍ୟମାର୍ଗୁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶବ
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ବଳେ ଯଥା ସୁପକ୍ୱ ରସାଳ
ବୃନ୍ତଚ୍ୟୁତ ପଡ଼ିଲା କ୍ଷଣେ ପୃଥ୍ୱୀ ବେଗେ ପୃଷ୍ଠେ,
ବାଜିକର ବାଜି ପ୍ରାୟେ କାହୁଁ ଏ ଅସନ୍ତ
କିଛି ନ ପାରିଲ ଜାଣି । ବିସ୍ମୟେ ସାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ
ସର୍ବେ ବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ରେ, ଦେଖନ୍ତି ଅଦ୍ଭୁତ-
ଦୃଶ୍ୟ ଅପଲକ ନେତ୍ରୀ ଚିତ୍ର ପୁତ୍ତଳିକା
ଭୁଲି ଅନନ୍ୟ ମାନସେ । ସଦ୍ୟମୃତ ଶବ
ବୃକ୍ଷଚ୍ୟୁତ ସଦ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ପ୍ରାୟେ ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ି
ଛାଡ଼ି ନାହିଁ କାର ଶେଷ ଶ୍ୱାସ ଶ୍ୱସି କେହି
ଅହା ! ଦୁର୍ବଳ ପିଞ୍ଜରୁ ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼ିଗଲା
ପ୍ରାୟେ ଧବଳେ ସହସା, ଉଡ଼ିଗଲା ପିଣ୍ଡୁ
ଛାଡ଼ି ଚିରକାଳ ପାଇଁ, ଶେଷ ଦର୍ଶନର
ଆଶା ମେଣ୍ଟାଇ କେହିବା ମୁଦିଲା ନୟନ
ହୃଷ୍ଟଚିତ୍ତ, ମହାନିଦ୍ରା କୋଳେ; ବହିଲା ନୟନୁ
ଧାରେ ଉଷ୍ଣ ଅଶ୍ରୁ ଅହା ! ହୋଇଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ
କାନ୍ତି ସୁବର୍ଣ୍ଣ କାୟର, ଭଜିଲା ବିକୃତ
ମୁଖ ନାସିକା ନୟନ, ଅଗ୍ନି ତାପେ ଫୁଲ୍ଲ-
ପୁଷ୍ପ ଯଥା; ତତ୍ସଙ୍ଗେ ବିକଟେ କେହି ତୋଳା-
ତୋଳି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ, ଥରଥର ବହିଗଲା ମୁଷ୍ଟି
ବନ୍ଧ କରେ, ଶୂନ୍ୟେ ଶୂନ୍ୟେ ପଡ଼ିଗଲା କଳା
ସର୍ବ ଅଙ୍ଗ, ତପ୍ତ ଲୌହ ବାଷ୍ପ ଯୋଗେ ଯଥା
ଦେଖୁ ଦେଖୁଁ ହୋଇଯାଏ କୃଷ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷଣେ,
ଜଗତ ହାଟକ କାନ୍ତି ତତ୍କା ଶବକୁ
ଦେଖି ମନେ ହୁଏ ଅହା ଶୋଇଛନ୍ତି କିବା !
ଶ୍ରବଣେ କୁଣ୍ଡଳ, ଗଳେ ଗଜ ମୋତି ମାଳା
ସୁବର୍ଣ୍ଣ କାଞ୍ଚୁକ ଅଙ୍ଗେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଭୂଷଣ

କେତେ ରଞ୍ଜନେ ଅଙ୍ଗ ରଞ୍ଜିତ କାହାର
ଛିନ୍ନ ଦ୍ୱାର ଶବଙ୍କର ରକ୍ତ ବିନ୍ଦୁ ଧାର
ପ୍ରବାଳର ହାର ପ୍ରାୟେ ଗୁରୁ ବକ୍ଷେ ଶୋଭେ
ସେ ବକ୍ଷେ ଅଧିକ ପ୍ରାୟେ ବକ୍ଷଭେଦୀ ତୀର ।
ତୂଣୀର କାହାର ପୃଷ୍ଠେ ଶରପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୋଳେ
ଭଲ୍ଲ, ଶୂଳ, ଗଦା, ତୀର; କୋଦଣ୍ଡ, ତୋମର,
ଦକ୍ଷ ଦକ୍ଷେତର କରେ କରବାଳ ଢାଲ,
ଧରି କେ ପଡ଼ିଛି ତହିଁ, ଉତ୍ତାନେ, କେହିବା,
ଅର୍ଦ୍ଧ ମାତ୍ର ଧାନ୍ୟାକାରେ ବସନା କାମୁକ,
କେହିବା କବନ୍ଧ, କେହି ଛିନ୍ନ ଜାନୁ କର
ବାହାର ପଡ଼ିଛି ବଶ ମସ୍ତକୁ କାହାର,
ଅନ୍ତ୍ର ପେଟରୁ ଫୁଟି ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ କବଚ
ଗ୍ରୀବା ମୂଳେ, ବକ୍ଷେ ତୀର ଲାଗିଛି କାହାର
ଫଳକ ସେ ତୀର ସଙ୍ଗେ ଦୃଢ଼େ କରି ଜାର;
ଅଦ୍ୟାପି ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମନେ ହୁଏ କିବା ।।
ବିଶଲ୍ୟ କରିବା ଆଗେ ସେ ତୀରକୁ, ବୀର
କରିଥିଲା ଯତ୍ନ କରେ ଉପାଡ଼ିବ ବୋଲି
ନପାରି ଉପାନ୍ତ କରୁ ପ୍ରାଣ ପକ୍ଷୀ ଆହା !
ଉଡ଼ି ଯାଇଅଛି ତାର ପିଣ୍ଡ ପିଞ୍ଜରରୁ ।
ବଙ୍କିମ ବିକୃତ ମୁଖ, ସଙ୍କେତକ ଚକ୍ଷୁ
କମ୍ବା ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟେ (ମୁଖ ବିନା ଏକା
ସ୍ପଷ୍ଟ ମନ-ବ୍ୟଥା ଧାରି, ଯହିଁରୁ ପତିତ
ଜଣା ମନର ସ୍ୱଭାବ) ଦିଅଇ ଜଣାଇ,
ଭୋଗିଥିଲା କି ଯନ୍ତ୍ରଣା ସେ ବୀର ମରଣେ ।
ବିଷାଦେ ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ସୋହାଗୀ ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିସ୍ମୟେ ଦେଖି ମର୍ମଭେଦୀ ଦୃଶ୍ୟ
"ସତ୍ୟ କରି କହ ମାଗୋ ! ସତ୍ୟ କି ଏ ମିଥ୍ୟା ;
ମିଥ୍ୟା, ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଅବା ବୋଲିବି କେମନ୍ତେ
ସ୍ଫୀତାଲୋକେ ସମନସ୍କ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସାହାଯ୍ୟେ
ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖୁଅଛୁ ଯାହା ପୁଣି ନିଃସନ୍ଦେହ

ସତ୍ୟ, ନ ମାନଇ ମନ, ଯେହେତୁ ଅଯେବେ
କାହୁଁ କହ ଏତେ ଶବ, ଯୁଗପତେ ପୁଟେର,
ରଣ କ୍ଷେତ୍ରେ ମୃତ ପ୍ରାୟେ ଦିଶନ୍ତି ସରବେ,
ନ ଧାଉଛି ଦେଖି କିନ୍ତୁ ରଣକ୍ଷେତ୍ର ପାଶେ
ନ ପାରଇ ଭେଦ କରି ଏ ମାୟା କୁହୁକ
ସନ୍ଦେହ ଦୋଳାରେ ମନ ଦୋଳେ ଇତସ୍ତତଃ
ମାୟା ତେଜ ମାୟାମୟି କହ ଏ ଦାସୀକୁ,
ଦୟା ବହି, ଏ ଦୃଶ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ରହସ୍ୟ ।"
ସେହ୍ନଣୀକୁ ଶ୍ୟାମାଦେବୀ କହନ୍ତି ବୁଝାଇ,
"ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ ସତ୍ୟ-ମାଗୋ ! ଦେଖୁଛ ଯା ଏଥି
ରଣକ୍ଷେତ୍ରେ ମୃତ ସର୍ବେ ଏହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ,
କିନ୍ତୁ ରଣକ୍ଷେତ୍ର ଯହିଁ ଅଛନ୍ତି ଏ ସର୍ବେ,
ନୁହେ ସେ ନିକଟେ, ବହୁଦୂରେ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ,
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ସଙ୍ଗେ ଯହିଁ ଯାଉଛ ସକଳେ ।
ତହିଁ ଦେଖିବ ଭୀଷଣତର ରଣଚଣ୍ଡୀ-
କ୍ରୀଡା, ଅସଂଖ୍ୟ ଶବର ସଂଖ୍ୟା ବାରବତୀ
ପ୍ରାୟେ, ଗୃହେଁ ଗୃହେଁ ଯାଉଛନ୍ତି ଯମାଳୟେ
ଅସଂଖ୍ୟ ମାନବ । ଅର୍ତ୍ତନାଦ ଅହରହ,
ଦମ୍ଭ ଘାତକର, ରଣ ବାଦ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ମିଶି
କମ୍ପାଏ ମେଦିନୀ, ମର୍ମ ବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ,
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ପ୍ରସାଦରୁ ଦେଖିବ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ;
ଡାକିନୀ ଯୋଗିନୀ ଆଦି ଦେଖୁଛ ଯା ଏଥି
ବସିଛନ୍ତି ସ୍ୱୈରଭାବେ ମହୋରଗ ମନ୍ତ୍ର-
ବଶେ ଯଥା ବିଷଧର ହୁଂଧ୍ୱନିକ ପ୍ରଧାନ ।
ଏ ବେଶେ ତାହାଙ୍କୁ ତହିଁ ନ ପାଇବୁ ଦେଖି,
ଇଚ୍ଛାରୂପୀ ସର୍ବେ ବାହ୍ୟବାୟୁ ଉପାଦାନେ
ଗଢ଼ା ତାଙ୍କ କାୟ, ଇଚ୍ଛା ଅନୁଯାୟୀ ରୂପ
ଧରନ୍ତି ସତତ, କେବେ ବା ସୁନ୍ଦରୀ ବେଶେ
ଅନଙ୍ଗ ମୋହିନୀ, ସୁଧାଧରେ ମଧୁହାସ୍ୟ .
ଭୃକୁ କଟାକ୍ଷେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ, ଯୋଗୀ ମନେ
ପାରନ୍ତି ଏ ମୋହି, ଥାଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଦୂରେ ।
ଉଲଙ୍ଗ କୁତ୍ସିତା କେବେ ଦିଗମ୍ବରୀ ହୋଇ
ବିଭ୍ରମେ ଭ୍ରମନ୍ତି ବାମା ଉନ୍ମାଦିନୀ ବେଶେ
ଯଥା ଇଚ୍ଛା ତଥା ସୁଖେ ହରଷେ ନିର୍ଭୟେ,
ଦେଖାଦେଇ କ୍ଷଣେ କେବେ କ୍ଷଣପ୍ରଭା ପ୍ରାୟେ
ଉଭେଇ ଯାଆନ୍ତି ପୁଣି ଗୃହେଁ ଗୃହେଁ ତହିଁ
ଅଭକ୍ଷ ଭକ୍ଷଣେ ରତା, ଚିର ନିର୍ବିକାର ।
ମଳ ମୂତ୍ର କ୍ଲେଦ ଆଦି ଦୂଷିତେ ସତତେ,
ପୀୟୂଷୁଁ ଅଧିକାଦରେ କରନ୍ତି ଆହାର,
ଅତି ପୂତ ଖାଦ୍ୟ ତାଙ୍କ ପୂତି ଗନ୍ଧ-ଶବ,
ନ ଜାଣନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନେ ସୁଦ୍ଧା ଦୟା କ୍ଷମା କିସ ।
ନିର୍ଭୟା ସରବେ କିନ୍ତୁ ଡରନ୍ତି ଏ ଦେବ-
କୁଳେ ତାଣେ, ପ୍ରଜା ରାଜକୁଳେ ଯଥା, ତେଣୁ,
ତାଙ୍କ ଭକ୍ତ ପାଶୁ ସଦା, ଭୟେ ଥାନ୍ତି ଦୂରେ,
କୁଶକ୍ତି ଶାଳିନୀ ସର୍ବେ ପରହିଂସା-ରତା;
ପରେ ଦୁଃଖ ଦେଇ କିମ୍ବା ପର ଦୁଃଖ ଦେଖି
ଲଭନ୍ତି ଆନନ୍ଦ ସଦା ତେଣୁ ଏ ଦିଅନ୍ତି
ଦୁଃଖ ନାନା ଭାବେ, ପରେ ନିରନ୍ତର କେହି,
ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦରୀ ଶିଶୁ ନର ନାରୀ ଦେଖି
ଅଲକ୍ଷେ ଶୋଷନ୍ତି ପ୍ରାଣ ରକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ତାର,
ଆର୍ଦ୍ରତା ବସ୍ତ୍ରର ଯଥା ରବି କର ରଶ୍ମି ।
ବିଷ ସମ ଖରଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼େ ଯଦି ଗୀ ଦେୟ
ଉପୁଜାଏ ଭେଦୋଦ୍ଗାର ସେ ଖାଦ୍ୟ ଭୋଜନେ
କଞ୍ଚା ଖାଏ ବୋଲି 'କଞ୍ଚା ଡାହାଣୀ' ଏ ନାମେ
ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ, ଖର ଗୃହିଣୀ ଯାହାର
ଛନ୍ଦାଇ ଦିଅଇ ଅନ୍ୟେ ବାତୁଳ ସ୍ୱରୂପେ ।
ବସିଛି ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖ ଦକ୍ଷିଣେ ଯକ୍ଷିଣୀ
ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ଦେଖ ବକ୍ରେ ଅନାଏ କେତନେ
ଚଣ୍ଡାଳୀ 'ରସ ବାସୁଳୀ' ବସିଛି ତା ପାଶେ
ବାମେ, ବାମା ମଦୋନ୍ମତ୍ତା ସଦା ଦିଗମ୍ବରୀ

ନିଶୀଥେ ଶ୍ମଶାନେ ଚରୁ ରଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେ ଭୂତେଶ
ଅଧୋମୁଖେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱପଦେ ମୁକୁଳିତ କେଶେ
ଭକ୍ଷେ ମଳ କ୍ଳେଦ ଅଦ୍ଧ ସଡ଼ ସଡ଼ କରି
ବିକୃତ ଶବଦ ମାରି ଶୁଣାଯାଏ ହୁରୁଁ ;
କଦାଚିତେ କେହି ଯେବେ ପଡ଼େ ତା ହାବୁଡ଼େ
ବୁଝଇ ଭେକାଳ ତାର ଜାଣିବୁ ସେବେଳେ;
ଯମ ପୁରୁ ଫେରିବା ବା ତା ମୁଖୁଁ ଫେରିବା,
ଏକ କଥା ; ବହୁ ଭାଗ୍ୟେ କେବେ କେହି ଫେରେ,
ଯେ ଫେରେ ଜାଣିବୁ ହେଲା ପୁନର୍ଜନ୍ମ ତାର ।
ତା' ପଛେ ବସିଛି ଝଡ଼େ ଦେଖ ବୃକ୍ଷ କୋଣେ
ଜଟାଛାଦନୀ, ଶୀର୍ଣ୍ଣକାୟା ଏକ କାମା ବାଳା
ଗୋଡ଼ ପରେ ଗୋଡ଼ ରଖି ଲମ୍ବାଇ ଭୂତଳେ
ପାଳୁ ଘାଳୁ କରେ ପାଟ ତୃଷାତୁର ପ୍ରାୟେ,
ଖସି ପଡୁଅଛି ଯାର ବସନ କଟିରୁ
ସେହି 'ରିବକୁଣୀ' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକେ
ଶ୍ମଶାନ ବାସିନୀ ସଦା, ଜଳ ପିଇ ଯାଇ
ଯେବେ ଶ୍ମଶାନ ଘାଟରେ କେହି ଅବା ଭେଟେ
ତାକୁ ଏବେଳେ ଅଭଗା, ଆସନ୍ନ ମରଣ
ତାର ଜାଣିଥା ନିଶ୍ଚୟ; ବସିଛି ଦକ୍ଷିଣେ—
ତାର ଦେଖ ଅନ୍ୟ ନାରୀ, ଶାଖା ମୃଗୀ ପ୍ରାୟେ
ସଦ୍ୟ ଜାତ ଶିଶୁଟିଏ ଧରିଅଛି କୋଳେ,
ଯେତେ ପିଇଲେହେଁ ପାଣି ନ ଛାଡ଼ଇ ତୃଷା
ଏହି 'ପିଲାଖୁଣୀ' ଯେହ୍ନୁ ଡାକନ୍ତି ସେଙ୍କେ
ପ୍ରତି ଘରେ ନିଜ ଶିଶୁ ଶ୍ମଶାନେ ମାରେ ବେଳେ;
ଶନି ବା ମଙ୍ଗଳ ବାରେ ଅମାବାସ୍ୟା ରାତ୍ରେ
ପଡ଼ିଯାଏ କେହି ଅବା ତା ପାଶେ ଏକାକୀ
ନ ଲେଉଟେ କଦାପି ସେ ପ୍ରାଣ ଘେନି ତହୁଁ ।
ଅଦୂରେ ନିରେଖି ଦେଖ 'ଡାକିନୀ'ଙ୍କ ଦଳ
ଭ୍ରମନ୍ତି ଏ ଦଳ ସଙ୍ଗେ ଅବାଟେ ଶ୍ମଶାନେ
ଉଗାରି ଅଲୋକ ମୁଖୁଁ ନିଜ ଇଚ୍ଛାମତେ,

ହେଲେହେଁ ସ୍ୱଭାବ ଦୁଷ୍ଟା ନ ମାରନ୍ତି ପ୍ରାଣେ;
କେବଳ ଦେଖାନ୍ତି ଭୟ ଦେଖିଲେ ଲୋକଙ୍କୁ,
ଆମିଷ-ଲାଳସୀ ବାଳା ଲୋକ ହସ୍ତୁ କେବେ
ଅମିଷ ଛଡ଼ାଇ ଖାନ୍ତି, କେବେ ବା ସେପରି
ଅସ୍ଥି ମଳ କ୍ଳେଦ ଅଦ୍ଧ ଲୋକଙ୍କ ଗୃହରେ,
ଫଙ୍କାମଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆସି ଦଳ ବଳ ଘେନି
ମହା ମାୟାବିନୀ—ଛାୟାମୟ ରୂପ ଯାର,
ଚାଲି ଚାଲି ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପରାୟେ ଚଞ୍ଚଳ,
କେବେ ଦିଶେ ସ୍ପଷ୍ଟ, କେବେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶଇ,
ପରତେ ନ ହୁଏ ତାକୁ ଦେଖିଲେହେଁ ନୟନେ,
ବଣ ଅରଣ୍ୟବାସିନୀ ସେ ଦଗଦେଇ ଲୋକେ
ତେଜ ତେଜ ଗୃହଭୂତେ ଭ୍ରମେ ସଦା ବାମା,
ପବନ ସହିତେ କେବେ ପକ୍ଷୀର ଝଡ଼େ,
ଜଳେ ବୁଲେ ଚଳେ କେବେ ଜଳଚର ପ୍ରାୟେ,
କେବେ ବା ଭ୍ରମର ସ୍ଥଳେ, ଫଳେ ମୂଳେ ପଟେ
ବହି ସ୍ଥପତି ଅଲକ୍ଷେ, ସାଧଇ ଅଦ୍ଭୁତ
ଯଦା ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଭବେ, ଖାଦ୍ୟ ପେୟ ବାୟୁ
ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଏହିରୂପେ, ନାଶେ ପ୍ରାଣ ଆହା !
ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ତାଙ୍କୁ ଭୋଗାଇ ଶରୀରେ
ପ୍ରବେଶି ଅନ୍ତରେ ତାଙ୍କ ଶୋଷି ରକ୍ତ ଅଙ୍ଗୁ
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସଂହାରି କା ଇଚ୍ଛା ଅନୁଯାୟୀ ।
ଅନୁଚରୀ ବୃନ୍ଦେ ତାର ଦେଖ ଚଉପାଶେ ।
କେହି କୃଷ୍ଣ ବସ୍ତ୍ରାବୃତା, ରକ୍ତବସ୍ତ୍ରା କେହି,
କେହି ଉଲଙ୍ଗିନୀ ଚୀର ଧାରଣୀ କେହି ବା,
ବୃଦ୍ଧ ଜରାଗ୍ରସ୍ତା କେହି ଯୁବତୀ ତା ମଧ୍ୟେ
କେହି ବା ବାଳୁଳୀ କେହି ମୌନାବଲମ୍ବିନୀ,
ରୁନ୍ଧି ହୋଇଛନ୍ତି ବସ୍ତେ କାହାରିବା-ଜୋକ,
ରକ୍ତ ଶୋଷୀ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଅସଂଖ୍ୟ ଉଲୁଣୀ
କାର ଝଡ଼ପଡ଼େ ଶିରୁ, କରଣ୍ଟର୍ଶ ଝଟେ
ଯଥା ପକ୍ୱ ବରକୋଳି, ଉଡ଼େ ଧୂଳା ଦଳେ

ତାଙ୍କ ଗୃଧ୍ର କାକାଙ୍କିତ ଆଉ ଧ୍ୱଜା ବେଢି,
ମଳ ପାତ୍ର ବେଢି ଯଥା ଭ୍ରମନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ
ମାଛି ମଶା ପତଙ୍ଗାଦି, କ୍ଲେଦଜ କୀଟାଣୁ
କେତେକ ଧୂମ୍ର ଶଶ୍ୱ ଅଦୃଷ୍ଟ ନୟନେ ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ଗୋକ୍ଷଣୀ ପୁନଃ "କହ ମା ବିସ୍ତାରି
କିଏ କେଉଁ ବେଶେ ଆଉ ଭ୍ରମେ ପୃଥିବୀରେ ?
ମହାମାରୀ, ମିଳିମିଳା, ବସନ୍ତ, ପ୍ରମେହ
ମହାରୋଗ କୁଷ୍ଠ, ଯକ୍ଷ୍ମା, ଉପଦଂଶ ଅଦି
ମାନବ ସଂହାରକାରୀ ଯେତେ ରୋଗ ବୃନ୍ଦ"
ଉତ୍ତରିଲେ ଶ୍ୟାମ "ଦେଖ କୋଟରସ୍ଥ ଚକ୍ଷୁ
ଯାର ଅର୍ଦ୍ଧ ଉନ୍ମିଳିତ ଅଙ୍ଗ କାନ୍ତି କ୍ଷୀଣ
ଶୁଷ୍କ ଅସ୍ଥି ଖଣ୍ଡ ପ୍ରାୟେ ପାତଳ କପୋଳ
କପୋଳସ୍ଥି ଉଚ୍ଚ, ଅଙ୍ଗେ କର୍ଦ୍ଦମ ଲେପିତ
ଏଣେ ତେଣେ କେଶ ଗ୍ରନ୍ଥି ପଡ଼ିଛି ମୁକୁଳି
'ବିସୂଚିକା' ନାମ ଯାର ମହାମାରୀ ଏହି
'ସର୍ବ୍ବନାଶୀ ବୁଢି ଡ଼ାକୁଣୀ' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଲୋକେ;
ଅତି ଜଳପ୍ରିୟା ବାଳା ଜଳେ ତା ବସତି,
ସର୍ବ ଅଙ୍ଗୁ ବହେ ଜଳ ଝର ଝର ଝରେ,
ଘର୍ମ ଧାରେ ଜଳ ବହେ ବଦନ ମଣ୍ଡଳୁ,
ଜଳ ସ୍ରୋତ ରୂପେ ବହେ ମଳଦ୍ୱାରୁ, ମୁହଁ
ମଳଦ୍ୱାର ପୁନଃ ପୁନଃ କଳସୀ କଳସୀ;
ମୁହୁର୍ମୁହୁ ପିଏ ପାଣି ଅତୃପ୍ତ ତୃଷାରେ
ଦେଖ ଦେଖ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘି ଆକର୍ଷେ କେମନ୍ତେ
ଆଉ ଥାଉ ହସ୍ତ ପଦେ ବିକୃତ ବଦନେ,
ବ୍ୟାଘ୍ର ଯଥା ମୃତପ୍ରାୟ ଶୀକାରେ କୌତୁକେ,
ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଭ୍ରମେ ଭୀମା ଅଦୃଶ୍ୟେ ଦଳନେ,
ଅକ୍ଷମେ ଯାହାକୁ ତାର ରକ୍ଷା ନାହିଁ ଅଉ ।
କମଳୀ କାଳୀ 'ବସନ୍ତୀ' ବସିଛି ତା ପାଶେ
କେବେ ଦିଗମ୍ବରୀ କେବେ ବସନ ଧାରିଣୀ
ଗୋଟା ଗୋଟା ଗୁଟି ପ୍ରାୟେ କଳା କଳା ରଙ୍ଗ
ପୁଞ୍ଜେ ପୁଞ୍ଜେ ଦିଶେ କାୟେ ଚକଡା ଚକଡା
ସଙ୍କୁ କାମୁଡ଼ିକାଳି ଥୋପା ଡ଼ାଳେ ଡ଼ାଳେ ଯଥା
ଶୀତେ ଥରି ବସେ କେବେ ଅନଳେ ସର୍ବାଙ୍ଗ
ଶୋଇପଡ଼େ ଭୂମି ପରେ ଅବଶେ କେବେ ବା
ପୁଣି, ଘୋର ଦାହେ ଜଳ ସିଞ୍ଚିଦିଏ ବସ୍ତ୍ର,
କ୍ଷଣେ ଉଠେ କ୍ଷଣେ ବସେ ଏଣେ ତେଣେ ଗୃହ,
କେବେ ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ବାଳା ପାଗଳୀ ପ୍ରାୟେ
ପ୍ରଳାପେ ଚିତ୍କାରେ କେବେ ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାରି
ଆକର୍ଷଇ କେଶଗ୍ରନ୍ଥି ଦନ୍ତ କଡ଼ମଡ
ବଦାରଇ ନଖେ ଅଙ୍ଗ ଆମ୍ପୁଡ଼ି ଆମ୍ପୁଡ଼ି,
ବିଦାରେ ଦ୍ୱିରଦେ ଯଥା ସିଂହ ପଶୁରାଜ;
ବହିଯାଏ ରକ୍ତ ସ୍ରୋତ ଦର ଦର ଧାରେ
ଗେରୁଆ ସଲିଳ ସ୍ରୋତ ଝରେ ଶୈଳ ଯଥା,
ପିଅଇ ସେ ରକ୍ତେ ଭୀମା ମୁଖେ ଶୋଷି ସୁଖେ
ଥାଇ ଥାଇ ଅବଲେହେ ରକ୍ତ ହସ୍ତୁ କେବେ,
ସ୍ୱୀୟ ଅଙ୍ଗୁ ମାଂସ କେବେ ଦନ୍ତେ କାଟି ଖାଏ
ଶୃଗାଳ ଯଥା ମୃତ ଶବ କାମୁଡ଼ି କାମୁଡ଼ି;
ଏ ଯାକୁ ଆକ୍ରମେ ରକ୍ଷି ନ ପାରଇ କେହି
ପୃଥିବୀରେ ତାକୁ; ଦୋଷେ ତାର ସହଚରୀ
ରକ୍ତ ଛିଟ ବସ୍ତ୍ରାବୃତା 'ମିଳିମିଳା' ନାମେ
କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳକାଟି ପରି ବସିଛି ଅଦୂରେ
ବହିର୍ଗତ ଶ୍ଳେଷ୍ମା ଯାର ନାସିକା ପୁଡ଼ାରୁ,
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଟାଣିନିଏ ସୁଡୁ ସୁଡୁ କରି;
ଦୁଃଖ ଦେଇ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଏ ଲଭେ ମହାସୁଖ,
ତେଣୁ ବାଳା ଆକ୍ରମଇ ଶିଶୁଙ୍କୁ ସତତ ।
ଦଗ୍ଧ ବନ୍ଧୁ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ନ ମାରଇ ପ୍ରାଣେ ।
'ହାଡ଼ ଫୁଟୁଆଣୀ' ସେହି ଭଉଣୀ ତାହାର
ବସିଛି କଷ୍ଟରେ ପାଶେ, ହରଡ଼ ପରାଏ
ସ୍ଫୀତ ଗୋଟା ଗୋଟା ଅଙ୍ଗେ; ଏ ଯାକୁ ଆକ୍ରମେ ତା
ତାକୁ ହୁଏ କିନ୍ତୁ ବ୍ୟଥା ମାତ୍ର ନ ମାରଇ

ଘ୍ରାଣେ; ଏ ତିନ ଭଉଣୀ; ଠାକୁରାଣୀ ନାମେ
ଖ୍ୟାତ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧାମେ ସଦା, ଭ୍ରମନ୍ତି ଏ ସ୍ୱେଚ୍ଛା-
ପ୍ରାୟେ ଗ୍ରାମୁଁ ଗ୍ରାମାନ୍ତରେ ଅଦୃଶ୍ୟେ ରୂପତେ
ସଦା ବାୟୁ ସଙ୍ଗେ ଥାଇ । ଗ୍ରାମ ବାସୀ ନର-
ନାରୀ, ଯେ ଗ୍ରାମେ ପଶନ୍ତି, ପୂଜନ୍ତି ସଭୟେ,
ଯିବାପାଇଁ ଗ୍ରାମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଷୋଡ଼ଶୋପଚାରେ ।
ତା ପଛେ ବସିଛି ଦେଖ, ଖଣ୍ଡି ୨ ଅସ୍ଥି
ଯାର ଚର୍ମେ ମାତ୍ର ବେଢ଼ା, ସର୍ବ ଅଙ୍ଗେ, ଗଣା
ଯାଏ ଦୂରୁ, କ୍ଷୀଣକାୟ ଗତକାନ୍ତି ଯଥା
କୌମୁଦୀ ପାଣ୍ଡୁର ଚନ୍ଦ୍ରା ଶେଷ ଶର୍ବରୀର,
ଘନ ଘନ କାଶେ ସଦା ଦିବା ନିଶି ବସି
ଉଗାରେ ରକତ କେବେ ରକ୍ତ ମିଶା ଶ୍ଳେଷ୍ମା,
"ଯକ୍ଷ୍ମା" ନାମେ ଖ୍ୟାତ ସେହୁ ଅତି ଦୁଷ୍ଟାମତି,
ବକ୍ଷେ ହସ୍ତ ଚାପି ଦେଖ ଶ୍ୱସଇ ସଜୋରେ
ଅର୍ଦ୍ଧ ନିମୀଳିତ କେବେ ମୁଦ୍ରିତ ନୟନେ;
ପୁଷ୍ପେ କୀଟ ପ୍ରାୟେ ଦେହେ ପ୍ରବେଶି କୌଶଳେ
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ନାଶେ ଦୁଷ୍ଟା ଜୀବନ ଦେହୀର
ମୃଣ୍ମୟ ଆଧାରେ ଯଥା ନାଶଇ ଲବଣ ।
ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଭ୍ରମେ କ୍ରୂର ସର୍ବତ୍ର ଜଗତେ
ଆରୋହି ପବନ ରଥେ ଅବାଧେ ଅଲକ୍ଷେ ।
"ଏହି କି ମା ! ସେହି ଯକ୍ଷ୍ମା*" କହନ୍ତେ ବୈଦେହୀ
ଶିରଃ କମ୍ପେ ଜଣାଇଲେ "ଏହି" ବୋଲି ଦେବୀ
ଆରମ୍ଭିଲେ ପୁନଃ ବାଣୀ "ମାଗୋ ! ନାମ ଶୁଣି
ଭୟ ଲାଗେ ମୋତେ, କେତେ କଷ୍ଟ ଭୁଞ୍ଜିଛନ୍ତି
ଏହା ଲାଗି ଆର୍ଯ୍ୟ-ଅହୋ ! ନ ଥାନ୍ତେ ଯଦ୍ୟପି
ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଦ୍ୱୟ—କରମା କଲ୍ୟାଣ
ଚିର ସୁଖୀ ଦୁଇ ଭାଇ ହୋଇଥାନ୍ତୁ ସଦା—
ମୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତେ କି ସେ ଦକ୍ଷ ଶାପୁଁ ଆଜି ?"

"ମାଗୋ ! ସେହୁ ଯେ ବସିଛି ଉଠେ ଅଙ୍ଗ ଯାର
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଦିଶେ ତାମ୍ରବର୍ଣ୍ଣ, ମୁଖାକୃତି
କଦର୍ଯ୍ୟ ନିତାନ୍ତ, ଖର୍ବ-ନାସା ସ୍ଥୂଳ-ଓଷ୍ଠ,
ବିବର୍ଣ୍ଣ କପୋଳ ଦିଶେ ଅମସୃଣ ପୁଣି,
ଛିଡ଼ ପଡ଼ୁଅଛି କରୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ଯାହାର
ଖଣ୍ଡେ ୨ କାହିଁ; କ୍ଷତଯୁକ୍ତ କରେ ଆହା
ବେଢିଛନ୍ତି ମାଛିପଲ ପୂତିଗନ୍ଧ ପାଇ,
ଦେଖ ୨ କେମନ୍ତେ ସେ ଘଉଡ଼ାଏ ମାଛି !
କହ ମା ! କିଏ ସେ ?" ପୁଛନ୍ତେ ଅଶ୍ୱେମା, "ଏହି
'କୁଷ୍ଠେଶ୍ୱରୀ' ରୋଗରାଣୀ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ,
ହର୍ମ୍ୟାଂଶରେ ତରୁ ଯଥା ଜନ୍ମି କ୍ରମେ କ୍ରମେ
ଅବଶେଷେ ଭୂମିସାତ୍ କରାଏ ହର୍ମ୍ୟକୁ
ସେହିରୂପେ ଏ କରାଳୀ ଆକ୍ରମେ ଯାହାକୁ
ନାଶଇ ଜୀବନ ଶେଷେ ନାଶି ତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଭୁଞ୍ଜାଇ ଅଶେଷ ଶାସ୍ତି ସାରନ୍ତି ଜୀବନ;
କୁଷ୍ଠାକୁ କଳଙ୍କ ଯୋଗେ ନଷ୍ଟ ହେଲାପ୍ରାୟେ
ଏ ରୋଗ ପରଶେ ନର ନଷ୍ଟ ହୁଏ କ୍ରମେ ।
ଆକ୍ରମିବା ଦୂରେ ଥାଉ ନାମ ଶୁଣି ଯାର
ମୃତ୍ୟୁରୁ ଅଧିକ ଭୟେ କମ୍ପେ ଧରା ବାସୀ ।"
"ସେହୁ ଯେ ବସିଛି ପାଶେ ହସ୍ତପଦ ଯାର
କରିବର ପଦ ଠାରୁ ଦିଶେ ସ୍ଥୂଳତର
ପାଦାଙ୍ଗୁଳି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ହୋଇଛି ବିକ୍ଷତ
ଯା' ବିକୃତ ରୂପ ଦେଖି ହାସ୍ୟ ଆସେ ସ୍ୱତଃ
କହ ମା କିଏ ସେ," ପୁଣି ପୁଛନ୍ତେ ବୈଦେହୀ
ଉତ୍ତରିଲେ ଶ୍ୟାମା 'ଗଜାଙ୍ଗିନୀ' ନାମ ତାର
ଅତୀବ ଦୁଃଶୀଳା ବାଳା ଯା ଅଙ୍ଗେ ପ୍ରବେଶେ
କରଇ ଏ ରୂପ ତାର ନିଜ ରୂପ ଭୁଲେ
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ବା ଅମାବାସ୍ୟା ତିଥି ଯୋଗେ ପୁଣି

* ଦକ୍ଷ ମୁନି ଅଭିଶାପରେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କ୍ଷୟକାଶ ରୋଗ ହୋଇଥିବାର ପୁରାଣରେ ଶୁଣାଯାଏ

ଅଗ୍ନି ଯଥା କାଷ୍ଠ ଯୋଗେ, କୋପାନଳେ ଜଳି
ଭୀଷଣେ ଆବେଗେ ରୋଗୀ, ଅଟଇ ବ୍ୟାକୁଳେ
ଥର ଥର କମ୍ପୁ ଥାଏ ଯେ ଭୀମ ଆକ୍ରମେ;
ନାନା ବେଶେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଲେହେଁ ତଥାପି
ହେଲେ ଷୋଡଶୀ ବୟସ୍କ ହେବାହେଁ ପର,
ଯୌବନ-ଚନ୍ଦନ ବନେ କାଳ ଭୁଜଙ୍ଗିନୀ-
ସମ, ଏ ଦୁଇ ଭଉଣୀ 'ମେଦ, ଉପଦଂଶ'-
ରୂପେ ଆକ୍ରମନ୍ତି ଯାକୁ, ନ ଛାଡନ୍ତି ତାକୁ
ତା'ର ପୁନ ପୌତ୍ର ଯାଏ, ଭୁଞ୍ଜାଇ ନାଶଇ
ଯଥା ସବେଗେ ସହଜେ ଶୀଘ୍ର ବୀର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ଳାନ-
ବଳ ଅନ୍ତଃସାର ଗ୍ଳାନ, ହୋଇଯାଏ କ୍ରମେ-
କ୍ରମେ ଏ ରୋଗ ପରଶେ, ଦାରୁ ଯଥା ଘୁଣ-
ଯୋଗେ କଠିନ ବଳ ନ; ବସିଛନ୍ତି ଦେଖ
ରୋଗ ଉପସର୍ଗ ରୂପା ସଙ୍ଗିନୀ ଗହଣେ
ଜରା ବନା ବୁଢ଼ୀ କେହ୍ବ କଦାକାର ରୂପା
ଅଣ୍ଟୁ ଗଣ୍ଡି ସ୍ଫୀତ କାର, କାର କ୍ଷତ ନାସା
ସର୍ବ ଅଙ୍ଗେ କ୍ଷତ କାର ସଙ୍ଗିନୀଙ୍କ ମଧ୍ୟେ
ସର୍ବରୋଗ ପ୍ରସବିନୀ ଏ ଦୁଇ ଭଉଣୀ,
ନୋହିବ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି କେହ୍ବ କହିଲେ ଏ କଥା ।
ଅସଂଖ୍ୟ ଯୋଗିନୀ ରୂପ କେତେ ମୁଁ କହିବି
ଈଶାନେ ଦକ୍ଷିଣେ ଯେତେ ବସିଛନ୍ତି ଦେଖ
ସମସ୍ତେ ଏ ରୋଗରୂପା ଜାଣି ନିଅ ସ୍ଥୂଳେ
ଯେହ୍ବ ଯେ ଉତ୍ତରେ ଦେଖ ଉଚ୍ଚେ ଶ୍ବେତକେଶୁ
ଅଳଃ ଛବି ଗୃମର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ପୁରାତନ,
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ରୁମାବଳୀ ଯଥା ନିବାସ ଅନଳେ,
ବସିଛନ୍ତି ତଳେ ଦେଖ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ,
ଅପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖ ତାଙ୍କ ଦେଉଅଛି କହି
ମହାଦୁଃଖେ ମଗ୍ନ କେହ୍ବ ଶଯ୍ୟାର ତନ୍ଦ୍ରାରେ
କେହ୍ବବା ମାନସ ତାପେ ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ପ୍ରାୟେ
ଲୋଳ-ଚର୍ମୀ, କ୍ଷୀଣ-ଦୃଷ୍ଟି, ସୁପକ୍ବ-ଚକୁର,

ଦନ୍ତହୀନ-ବଦନ କେ ଭୂସ୍ପର୍ଶ ମସ୍ତକା
କୁବ୍ଜ ପୃଷ୍ଠ ହେବୁ କେହ୍ବ ଯଷ୍ଟି ଅବଲମ୍ବି
ବସିଅଛି ଦେଖ, କମ୍ପେ ସର୍ବ କଳେବର;
କରଧୃତ ଯଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ କମ୍ପେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ;
ହୁଁ-ହୁଁ କରି କାଶେ କେହ୍ବ ରହି ରହି ବାଳା,
ଏ ଦଳ ଈଶ୍ବରୀ ସେହ୍ବ ବସିଛନ୍ତି ଉଚ୍ଚେ
'ଜରା' ନାମେ ଚିରଖ୍ୟାତ ଜଗତେ ଏ ବାଳା
ରସାଳ କଦଳୀ ବନେ ହସ୍ତିନୀ ଯେସନ ରୂପେ
ଚମ୍ପା ବସନ୍ତ କୁସୁମ ବନେ, ଖର ରଶ୍ମି
କଦାପର ଯଥା; ଅହା, ଯୌବନ-ନନ୍ଦନ-
ବନେ ପ୍ରବେଶି ଏ ଜରା, ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରି
ଦିଏ ସୁଗ୍ରନ୍ଥତା ତାର ସୁଗ୍ରନ୍ଥ ଅଗ୍ରମ;
ପିକ ବିଳାସ ଆଗାର, ହୁଏ ପରିଣତ,
ଶକୁନ୍ତ ସେବିତ ଆହା ଭୀଷଣ ଶ୍ମଶାନେ ।
ପଶ୍ଚିମେ ବସିଛି ଦେଖ ସଙ୍ଗିନୀ ଗହଣେ
'ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଦାୟିନୀ' ନାମେ ଯୋଗିନୀ ବିଶୀର୍ଣ୍ଣା
କୁଣ୍ଡାଉଛି ରୁକ୍ଷ କେଶ ଥାଇ ଥାଇ ନଖେ
ଗଡଧୂଳ ପ୍ରାୟେ ଧୂଳି ଉଡ଼େ ଯାର ଅଙ୍ଗୁ;
ସଙ୍ଗିନୀଙ୍କ ରୂପ ପୁଣି ତହୁଁ ତତୋଧିକ
ଅସ୍ଥି ଚର୍ମ ଯାର ଅଙ୍ଗେ କାଙ୍ଗାଳିନୀ ସର୍ବେ,
ଉଦର ପଞ୍ଜେ ସମତଳେ ପଶିଛି ଉଦର
ଦିଶୁଅଛି ଉଚ୍ଚ କୁଚ ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ହେତୁ,
ବାଳୀ ଏ ସହଜେ ତେଣୁ ନାୟକ ପୁରୁଷ
ନ ଯିବନ୍ତି ଜଣା; ପିଠି ସଙ୍ଗେ ପେଟ ତାଙ୍କ
ଯାଇଅଛି ଲଗି, ଚୀର ଧାରିଣୀ ସରବେ.
ଭିକ୍ଷା ପାତ୍ର କରେ, ଅର୍ଦ୍ଧ ଚୀର ଉଦରେ କ୍ଷେ-
କ୍ଷାପେ ପୁନଃ ପୁନଃ ପେଟେ କର ବୁଲାଇ କେ
ପାଣି ପିଏ ପୁଣି, ଭକ୍ଷାଭକ୍ଷ ନ ବିଚାର
ଯାହା ପାଉଅଛି ତାହା ଖାଉଅଛି କେହ୍ବ
ତଣ୍ଡୁଳ କଣିକା ଅଣେ ଝୁଲ ଝାଡେ କେହ୍ବ

ତାଙ୍କ ଦକ୍ଷି ସନ୍ନିକୃଷ୍ଟ ନେତେଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବଳଏ
କେମନ୍ତେ ଅଛନ୍ତି ଗ୍ରହେଁ, ଦେଖ ତାଙ୍କୁ ଆହା !
ଭୀମ ପୁଚ୍ଛ ଧୂମକେତୁ ଧ୍ୱଜା ଏ ଉଳର
ଉଡ଼ଇ ଉପ୍ପରେ ଦେଖ ଫର ଫର କରି;
ଯେ ଦେଶେ ଏ ପ୍ରବେଶନ୍ତି ଧ୍ୱଜା ସେନା ସଙ୍ଗେ
ଅନାବୃଷ୍ଟି, ଅତିବୃଷ୍ଟି, ଶୀଳାବୃଷ୍ଟି ଆଦ,
କୌଣସି କାରଣୁ ଧ୍ରୁବ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସେ ଦେଶେ,
ଆବାଳ-ବୃଦ୍ଧ-ବନିତା ସେ ଦେଶର ସର୍ବେ
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଅଶେଷ ଦୁଃଖ, ଅନାହାର ହେତୁ,
କ୍ଷୁତ୍‌କ୍ଷାମା ପଡ଼ିଏ ଯେ ବଦଳାଏ ରୂପ
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ, ଦେଖ ସେହି ମହା କପଟିନୀ
ବସିଛି ପୂରବେ 'ରାଷ୍ଟ୍ର ବିପ୍ଳବ କାରିଣୀ'
ଚଣ୍ଡତେଜା ରକ୍ତନେତ୍ରା କରାଳ ଦଶନା
କଟିର କରବାଳ ତାର ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳେ ବନ୍ଧ;
ତହୁଁ ଜଣି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବିଷ ରସନା ନୟନେ
ଆରକ୍ତ ଘୂର୍ଣ୍ଣିତ ନେତେ ଭ୍ରୂକୁଟି କଟାକ୍ଷେ
ଶୋଷିବାଏ ରକ୍ତ ଅଙ୍ଗୁ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନିନାଦେ,
ସଗେରବରୁ ଜାର୍ଗ ଯଥା ଖର ସୌରକର;
ସମ୍ବୃତି ତଳ କଟାକ୍ଷେ କେବେ ବା କପଟେ,
ମୋହ ଜନ ମନ ଗୁରୁ ବାରଙ୍ଗନା ପ୍ରାୟେ;
ପ୍ରିୟ ସହଚରୀ ଯାର 'କଳହିନୀ' ଦେଖ
ସବସ୍ତ୍ରା ଓଧନୁକା ଛାୟେ ଜର ଜର କ୍ରୋଧେ,
ବସନ୍ତି ତା ପାଶେ 'ହିଂସା, ପ୍ରତିହିଂସା' ସଙ୍ଗେ,
ମହା ମାୟାବିନୀ ବାଳା ସୂକ୍ଷ୍ମ କଉଶଳେ
ନାଶ ରୂପେ ପଶି. କେବେ ଭ୍ରାତୃଗଣ ମଧ୍ୟେ
ରାଜା ରାଜା, ପ୍ରଜା ପ୍ରଜା, ରାଜା ପ୍ରଜା ମଧ୍ୟେ
ଉଠାଏ ଅନର୍ଥ ଯେତେ ସାର ବୁଝିଅରେ;
କେବେ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟେ ପଶି ସାଧଇ ଅଧର୍ମ
ସମ୍ପ୍ରଦାୟେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟେ ଘଟାଏ ଅନର୍ଥ ।
ବିଭୀଷଣ ପରିଣାମ ହିଂସାର ଭାରତେ
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ଯାଇ ସର୍ବେ ଦେଖିବ ସ୍ୱଚକ୍ଷେ ॥

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ ।

ଭାରତ ବର୍ଣ୍ଣନା ।

ହେ ସାରଳା-ବର-ପୁତ୍ର, ନମେ ମୂର୍ଖ ମୁହିଁ
ଭବ-ଗୁରୁ ରଘୁନାଥ ତବ ପଦାମ୍ବୁଜେ ।
ଦୁଃଖିନୀ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ତବ ଲାଗି ଯିନା
ଭାଷା ବୋଲି ଗଣ୍ୟ ହେଲା ଉତ୍କଳେ, ଦେବ
ନୋହିଲେ କେ ଅନୁଯାଏ ଜାଣନ୍ତା ବା ତାକୁ;
ହେ କାବ୍ୟ କାନନ କୁଞ୍ଜ ବିହାରୀ ଋଷିଙ୍କ
ତୁମ୍ଭେ ସିଦ୍ଧ ନ ଶିଖାଅନ୍ତ ଦୟା କରି ଦାସେ
କଏ ଶିଖାଇବ କହ ଲେଖନୀ ଧାରଣ

ସୁସ୍ୱରେ କବିତା ଗାଥା ଗାଇବାକୁ ଆଜି
କାହିଁ ଯଶୋମନ୍ଦିରର ଉଚ୍ଚତମାସନ
ଦୁର୍ଲଭ ସୁକବି ଲଭ୍ୟ, ବସିଛନ୍ତି ଯେ ଠାବେ,
କାହିଁ ଅର୍ବାଚୀନ ମୁହିଁ ନଗଣ୍ୟ ଅଧମ !
ତଥାପି ହେ ଦେବ ! ନଦୀ ସ୍ରୋତ ଅବଲମ୍ବି
କ୍ଷୁଦ୍ର ତୃଣଖଣ୍ଡ, ପଶେ ନାହିଁ ସାଗରର
ଅନନ୍ତ ଗରଭେ, କିମ୍ବା ଧନାଢ୍ୟ ସଙ୍ଗମେ
ଯାଏ ନା କି ତୀର୍ଥ ସ୍ଥାନେ ଦୀନ-ଦୁଃଖି-ନର ?
ତେଣୁ ମୋ ଭରସା ସୁରେ ! ଚଳିବ ସେ ପଥେ
ତବ ଅନୁଗାମୀ ହୋଇ ଯଥା ସାଧ୍ୟ ମୁହିଁ,
କର୍ମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ମୋର, କର୍ମେ ଅଧିକାର
ଶୁଭାଶୁଭ ଫଳ ତାର ଅର୍ପି ବିଷ୍ଣୁ ପଦେ ।
ଝଙ୍କଡ଼ ବାସିନୀ ଦେବ କଜ୍ଜଳ ଭରତ !
କହ କାହିଁ ଗଲେ ତହିଁ ବଧୂବଧୂବୃନ୍ଦ
କୈଳାସ ଦର୍ଶନ ଶେଷେ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ସଙ୍ଗେ
ଶ୍ୟାମା ଶ୍ୟାମା-ସହଚରୀ ସଖୀ ଆଦି ଠାରୁ
ଆନନ୍ଦେ ବିଦାୟ ଘେନି ତ୍ୟଜି ନୃତ୍ୟାଳୟ
ଚଳିଲେ ଗଗନ ମାର୍ଗେ ବିମାନେ ଆରୋହି ।
ଉଡ଼ିଲା ବିମାନ ଉର୍ଦ୍ଧେ ସନ ସନ ସନେ
ପକ୍ଷୀନ୍ଦ୍ର ଗରୁଡ଼ ଯଥା ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଘେନି ।
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଇଚ୍ଛା ଜାଣି ଇଚ୍ଛାଗାମୀ ରଥ
ଅତିକ୍ରମି ଶିବପୁରୀ ପ୍ରବେଶିଲା ଯାଇ
ନଗରୀ-ଅଲକା ଗୁରୁ ଅଳକାରେ ଭୂଷି
ଧନାଧୀଶ ଯକ୍ଷପତି କୁବେର ଭବନେ,
ପ୍ରାସାଦ ପ୍ରାଚୀର ଯାର ମାଣିକ୍ୟରେ ଗଢ଼ା
ନଭସ୍ପର୍ଶୀ ଉଚ୍ଚ ସେହି ପ୍ରାସାଦର ଚୂଡ଼ା
ଅଭ୍ରଂକଷେ ଗଢ଼ା ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ଦୂରୁ ଦୂରୁ
ସେ ହର୍ମ୍ୟ, ସୁରମ୍ୟ, ଉଚ୍ଚ, ଶାନ୍ତସ୍ତୂପ ପ୍ରାନ୍ତେ
ଅମ୍ବୁଦ ଗମ୍ଭୀର ରବ ପରାସ୍ତେ ମଧୁର
ମତ୍ତ ନିରନ୍ତର ହର୍ମ୍ୟ କାକଳୀ ଲହରି

କେକାରବ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ପାଳିତ କେକୀର ।
ସବଳ ବାରିଦ କୋଳେ କ୍ଷଣପ୍ରଭା ପ୍ରାୟେ
ଅପରୂପ ଦୃଶ୍ୟମୟୀ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ସେ ସୌଧେ
ଚଞ୍ଚଳା ଯଦ୍ୟପି ନାମେ ଅଚଞ୍ଚଳେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ,
ଯକ୍ଷରାଜ ପୁରେ ଚିର କରନ୍ତି ବସତି
ନିର୍ମିତ ଭୂତଳ ଯହିଁ ବୃହନ୍ମଣି ଦେଇ
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କର୍କେତନ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳ ଯୋଗେ
ଖଚିତ କନକ ଭୂମି ମାର୍ଗରାଜି ଯାର
କନ୍ଦୁକ କ୍ରୀଡ଼ନକ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମଣିବ୍ରଜ
ବାଲୁକା କର୍କରକ ରେ ପତିତ ଏ ପୁରେ ।
ଚିରସୁଖାଳୟ ସେହି ଅଲକା ନଗରୀ
ପ୍ରବେଶୁ କଳହ ଆଦି କନ୍ଦର୍ପ ସନ୍ତାପ
ଯଦ୍ୟପି ରହିଛି ଏଥି କିଛି କିଛି ଦୁଃଖ
ସେ କେବଳ ଉତ୍କର୍ଷଣ ସୁଖର ବର୍ଦ୍ଧନେ
ମାନ ଭିନ୍ନ ନାହିଁ ଆନ କଳହ ଏ ପୁରେ,
କନ୍ଦର୍ପ ସନ୍ତାପ ଛାଡ଼ି ନାହିଁ ଆନ ତାପ
ସେ ତାପ ମଧୁର ପୁଣି ପ୍ରତୀକାର ଯୋଗେ ।
ଶାଶ୍ୱତ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଋତୁ ପତି ମଧୁ
ରତି ପତି ସଖା ସ୍ୱୟଂ ଦଳ ବଳ ଘେନି
ସେନାପତି ରୂପେ ଏଥି ଭ୍ରମନ୍ତି ଶାଶ୍ୱତ
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧି ମୃଦୁଳ ଅନିଳେ
ଚରସୈନ୍ୟ ପ୍ରାୟେ ଶୋଭେ ଋତୁରାଜଙ୍କର
ସେ ଅନିଳେ ପ୍ରକମ୍ପିତ ତରୁ ଲତା ଛାୟା
ଗଜ ବାଜୀ ରଥାକାରେ ଦିଶନ୍ତି ସଚଳ
କୋକିଳ କୂଜନେ ବାଜେ ରଣ ବାଦ୍ୟ ତହିଁ
ଶ୍ୱେତ ଛତ୍ରାକାରେ ଶୋଭେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା,
ରସାଳ ମଞ୍ଜରୀ ମଞ୍ଜୁ ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ସାୟକ
ବଙ୍କିମ କିଂଶୁକ ପୁଷ୍ପଧନୁ ଧନୁର୍ଗୁଣ
ଭ୍ରାମ୍ୟମାନ ଅଳିକୁଳ ଇତସ୍ତତଃ ପୁଷ୍ପେ
ଏହି ଧନୁ ଶର ଶୋଭେ ବସନ୍ତଙ୍କ କରେ

ଶଷ୍ପୀ ବ୍ରତତି ତହିଁ ପୁଷ୍ପିତ ସତତ
ସ୍ୱଚ୍ଛ ସରେ ସରୋଜିନୀ ସଦା ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତା।
ପ୍ରସାର ସୌରଭ ଯହିଁ ଦୂରୁ ଦୂରାନ୍ତରେ
ଆଣିଦିଏ ଅଳିକୁଳେ କମଳିନୀ ପାଶେ
ଦୂତୀ ଯଥା ବରାଙ୍ଗଣୀ ପଶ୍ଚ-ଲକ୍ଷ୍ୟରେ।
ଦେବ ପୁଷ୍ପ-ପାରିଜାତ ଗନ୍ଧ ହୃଦ ଧରି
ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ମଳୟାନିଳ ବହଇ ସତତ
ପୂରିତ ସେ ପୁରୀ ସଦା ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁଗନ୍ଧରେ
ସୁରମ୍ୟ ହର୍ମ୍ୟ ଯହିଁ, ରଜନି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟୀ,
ଉଷା ହାସ୍ୟମୟୀ ସନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ନିଗ୍ଧବତୀ ସଦା
ସରସୀ ଯହିଁଂଯା ନିତ୍ୟ ନିର୍ମଳ ସଲିଳା
ସର୍ବେ ଚାରୁତର ଏହି ଯକ୍ଷପତି ପୁରେ।
ଚିର ଚାରୁ ଯୌବନର ବିଳାସ ଏ ପୁରୀ
ତେଣୁ ରମଣୀଏ ସଦା ଅନନ୍ତ ଯୌବନା
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି କୌତୁକେ ତହିଁ ପୁଷ୍ପପ୍ରିୟା ବାଳା
ସଜାନ୍ତି ସୁଚାରୁ ଅଙ୍ଗେ କୁସୁମ ଭୂଷଣେ
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା କୌମୁଦୀ-ଜିତ ଶ୍ୱେତ ସୁରଭିତ
ନିଦାଘ ମଲ୍ଲିକା ମାଳା ଲମ୍ବିତ ଉରସେ
ବର୍ଷାଜାତ ରୋମାଞ୍ଚିତ କଦମ୍ବ କୁସୁମ
ପ୍ରଭାତ ତାରକା ଯଥା ସୀମନ୍ତେ ଉଷାର
ସୀମନ୍ତ ପ୍ରଦେଶେ ଶୋଭେ, ଚାରୁ କରେ ବାଳା
ଧୂସରେ ଲଳିତେ ଗେଲେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନଳିନୀ
ଶାରଦ ସରସୀ ଜାତ ଫୁଲ୍ଲ ପାଟଳିଣୀ
ହେମନ୍ତ ନବୀନ କୁନ୍ଦ କୁସୁମ ସୁଦାମେ
ସୁଚାରୁ ଅଳକାବଳୀ ଗ୍ରଥିତ କୌଶଳେ
ଗଣ୍ଡ ପାଣ୍ଡୁ ଶିଶିରଜ ଲୋଧ୍ର ପୁଷ୍ପ ରଜେ
ଶିରୀଷ କୁସୁମ କର୍ଣ୍ଣେ ଶିଶିର ଋତୁର
ବସନ୍ତ ସଞ୍ଜାତ ନବ କୁରୁବକ ଫୁଲେ
ଚରଣ ଚୁମ୍ବିତ ଚାରୁ ଚିକୁର ରଞ୍ଜିତ।
ଧନାଧୀଶ ବାସ ଏହି ଅଳକା ନଗରେ
ଶୋଭି ବିଭବରେ କରେ ଉପହାସ କରି
ଅମର ଆବାସ ସ୍ୱର୍ଗେ ଅମରାବତୀକି?
ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ଆସି ରଥ
କେଳି ଉପବନେ, ନାମ ଚୈତ୍ରରଥ-ଯହିଁ
ଯକ୍ଷ ପତି ପତ୍ନୀ ଯହିଁ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି କୌତୁକେ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୋହିତ ଚିତ୍ତେ କହିଲେ ରୋହିଣୀ
"ନନ୍ଦନ କାନନେ କି ଆସିଲୁ ମା ରଥେ?"
ସ୍ମିତେ ଭାଷିଲେ ଦେବୀ "ନୁହେ ଏ ନନ୍ଦନ
ବନ, ଯକ୍ଷ କେଳି ଉପବନ ଚୈତ୍ରରଥ
ଏହି।" "ଧନାଢ୍ୟ ଅଳକା ପୁରୀ ଏହି କି ମା?
ଯକ୍ଷ ପତି କୁବେରଙ୍କ ବିଳାସ ଭବନ?"
ପୁଛନ୍ତେ ରୋହିଣୀ ଶିର କମ୍ପେ ଜଣାଇଲେ
"ଏହି" ବୋଲି ଦେବୀ "ଦୋଳ କ୍ରୀଡ଼ାରତ ଦେଖ
ଯକ୍ଷପତି ପତ୍ନୀ" "ସିନ୍ଧୁକି ମା ତାଙ୍କ ପୁରେ?"
କହନ୍ତେ ରୋହିଣୀ "ଗୃହ ଅଗ୍ରେ କୁଞ୍ଜୁଷେଣେ"
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ, ଉଡ଼ି ଗଲା ରଥ ତହୁଁ,
ଅଳକା ନଗରୀ ଛାଡ଼ି ଶୂନ୍ୟ ପଥେ ନଭେ;
"ଏହି ସେହି ପୁଣ୍ୟ ଭୂମି ଆର୍ଯ୍ୟ ଗୌରବର
ତେଜ-ବୀର୍ଯ୍ୟ-ଜ୍ଞାନ-ଶିଳ୍ପ-ସତୀତ୍ୱ ପ୍ରସୂତି
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ-ପରତା-ଭକ୍ତି-ମୂଢ଼ତା-ଅଚାରି
ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ନାମ ଯାର ଦେଖ ସମ୍ମୁଖେ।"
ପୁଣ୍ୟ ନିର୍ଝରିଣୀ ଏହି କ୍ଷୀଣାଙ୍ଗୀ ରୋହିଣୀ
ଯାଙ୍କୂଳେ କପିଳ ମୁନି ଯୋଗେଶ୍ୱରଙ୍କର
(ସୁଗନ୍ଧିର ଭାବଗର୍ଭ ସାଂଖ୍ୟ ପ୍ରଣୟିତା)
ଦେଖ ଶୁଦ୍ଧାଶ୍ରମ ଦୂରେ ପଲ୍ଲବ ଗହଳେ।
ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କୌଶଳେ ଏହି ମୁନି କୋପାନଳେ
ନିର୍ବଂଶ ସଗର ବଂଶ ହୋଇଥିଲା ଦିନେ।
ପୂତ ସ୍ଥଳ ଜାଣି ଏଥି ବହୁକାଳ ପରେ
ଧର୍ମାତ୍ମା ଭାରତବାସୀ ଭୁଲି ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ
ଧର୍ମନାମେ ଅଚରନ୍ତି ମହାପାପ [illegible]

ଯଜ୍ଞସ୍ଥଳେ ବଧ ଅହୋ ! ନିରୀହ ପଶୁଙ୍କୁ
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବେ ତେବେ ଦୟା ଅବତାର
ଶାକ୍ୟବଂଶେ ଶାକ୍ୟସିଂହ ଶୁଦ୍ଧ-ସତ୍ତ୍ୱ-ଗୁଣୀ ।
ଧର୍ମର ନିଗୂଢ଼ ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝାଇବେ ଲୋକେ
ଧର୍ମରାଜ୍ୟେ ନବଯୁଗ ଆସିବ ସେ ବେଳେ ।
ଅସାର ସଂସାର ସୁଖ କ୍ଷଣିକ ଜାଣିଣ
ତୁଚ୍ଛ ରାଜସିଂହାସନେ ପଦେ ଠେଲି ଦେଇ
ସତୀ ପତ୍ନୀ ପ୍ରେମ ପୁତ୍ର, ମମତା-ଶୃଙ୍ଖଳ
(ଯାହେର ଅବଦ୍ଧ ଦୃଢ଼େ ନରନାରୀ ଭବେ)
ଖଣ୍ଡିବେ କାଟି ତୀବ୍ର ବୈରାଗ୍ୟ ଖଡ଼୍ଗରେ
ଶାଶ୍ୱତ ସୁଖର ପଥ ଲୋଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ
ତୀବ୍ର ତପୋବଳେ ପାଇ ସେପଥେ ମହାତ୍ମା
ଧର୍ମନଭେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନବଜ୍ୟୋତିଷ୍କର
ଅଧର୍ମ ତାମସ ଧ୍ୱଂସୀ ବୁଦ୍ଧ ଆଖ୍ୟା ଲଭି
"ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ" ଏହି ମୂଳ ମନ୍ତ୍ରେ
ପ୍ରଚାରିବେ ନବଧର୍ମ ଜଗ ଦିଗନ୍ତରେ
ସାମ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରେ ମିଳାଇବେ ମିଳାଇ ସବଙ୍କୁ
ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳ ଯାଏଁ ଏକତା ବନ୍ଧନେ
ଉଡ଼ାଇଣ ଭେଦ ବାଦ ଭେଦବାଦୀଙ୍କର
ଉଠାଇବେ ଜାତିଭେଦ ପଥର କଣ୍ଟକ
ସାମ୍ରାଜ୍ୟେ ସମାଜେ ଧର୍ମେ ହୋଇବ ବିରୋଧୀ
ସମଗ୍ର ପୂରବ ଯଥା ସେଧର୍ମ ଆଲୋକେ
ତାଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଛନ୍ଦପଟେ ଖ୍ୟାତ "ତ୍ରିପିଟକେ" ✠
ଶାଶ୍ୱତ ସୁଖର ପଥ ନିରେଖି ପ୍ରଶସ୍ତ
ଚଳିବେ ସେ ପଥଧରି ନିର୍ବାଣ ପ୍ରଦେଶେ
ହେବେ କୃତକୃତ୍ୟ ଲଭି ସେହି ଶାନ୍ତିଧାମ
ଚରମ ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶାନ୍ତିର ଜଗତେ ।
ରାମଙ୍କ ମାତୁଳାଳୟ କୋଶଳ ପ୍ରଦେଶ
ଦଶର ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖ, ଏଦେଶ ରାଜନ
ପ୍ରକୃତି-ରଞ୍ଜନ ବ୍ରତେ ସଦାଶାନ୍ତ ଭ୍ରାନ୍ତ
ନୀରଦ ଯେସନ ନୀର ବାଷ୍ପାକାରେ ଘେନି
ବର୍ଷାକାଳେ ଧରାପରେ ବରଷନ୍ତି ପୁଣି
ତେସନ କେବଳ ଭୂପ ପ୍ରଜାଙ୍କ ହିତ ଯେ
ନିଅନ୍ତି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଠାରୁ କରରୂପେ ଅର୍ଥ ।
ହଂସ-ଶ୍ରେଣୀ-ବିରଚିତ ରଚନା ସରଯୂ
ମାନସ ପ୍ରସୂତା-ନଦୀ ଯାରୁ ଉର୍ମିମୟୀ
ତୀର ଯୋଧ-ପ୍ରସବିନୀ ପୁଳିନେ ଯାହାର
ଶୋଭଇ ଅଯୋଧ୍ୟା, ଦେଖ, ସୁରମ୍ୟ କେମନ୍ତ
ଅବତରି-ଥିଲେ ଏଥି ବୈକୁଣ୍ଠ ବିହାରୀ,
ରକ୍ଷକୁଳ ଦାବାନଳ ରାମରୂପେ ହରି
ତ୍ରେତାଯୁଗେ ଧରାଭାର ଉଶ୍ୱାସିବେ ବୋଲି
କରୁଥିଲା ଟଳମଳ ବସୁଧା ଯେବେଳେ
ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ବରେ ପାପୀ ପ୍ରତାପୀ ରାବଣ
ପରଦାର ପରଧନ ହରିଣ, ଯେବେଳେ
ଦୁଷ୍ଟ ଦର୍ପହାରୀ ତା'ର ନିଧନ ସକାଶେ ।
କି ନ କଲେ ଧର୍ମ ଲାଗି ଧର୍ମପ୍ରାଣ ରାମ
କୈକେୟୀ କପଟେ ମନ୍ତ୍ରେ ପିତୃସତ୍ୟ ପାଇଁ
ଦର୍ଶାଇ ଚରମାଦର୍ଶ ସୁପୁତ୍ରର ଭବେ
ହାସ୍ୟ ମୁଖେ ନିଜ ସୁଖେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ
ଦୀର୍ଘ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବର୍ଷ ହୋଇଲେ ବନବାସୀ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭ୍ରାତୃବତ୍ସଳ, ସୀତା ପତିବ୍ରତା
ନିଷେଧ ନମାନି ତାଙ୍କ ହେଲେ ଅନୁଗାମୀ

ତ୍ରିପିଟକ ✠ ୧ମ—ସୂତ୍ର,-ବା ଶିଷ୍ୟ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉପଦେଶ ।
୨ୟ — ବିନୟ ବା ବୌଦ୍ଧ ଶାସନ ଓ ସମାଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିୟମାବଳୀ ।
୩ୟ — ଅଭିଧର୍ମ ବା ଧର୍ମ ନୀତି, ଦାର୍ଶନିକ ବିଷୟର ମୀମାଂସା ।

ସ୍ନେହ ବଶେ କହୁ ତାଙ୍କୁ "ନ ଜାଣ କି ଆର୍ଯ୍ୟ,
ତୁମ୍ଭ ସୁଖ ଦୁଃଖେ ସଦା ସୁଖୀ ଦୁଃଖୀ ଆମ୍ଭେ,
ଲୁଚଉଥ ଆମ୍ଭରେ କିପାଁ ଜାଣି ଶୁଣି ଏହା ?"
ଏତେ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ କେ ଦେଖିଛି ଅହୋ !
ପିତୃଭକ୍ତି ଭ୍ରାତୃସ୍ନେହ ପତିପ୍ରାଣତାର
ଭାରତରେ ଛଡ଼ା ଆଉ ଦେଖେ କାହିଁ କହ !
ଯା ଅଛି ଜଗତେ ତାହା ଅଛି ଭାରତେ
ଯା ନାହିଁ ଭାରତେ ତାହା କାହିଁ ଅଛି ଜଗତେ ?
ଦେଖ ଏ ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟ ହତ ହେଲା ଯହିଁ
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତାଡ଼କା ସୁଖ ନୃମୁଣ୍ଡମାଳିନୀ
ନରାସ୍ଥି ମେଖଳା କାଳୀ ଅମାନିଶି ଜିଣି
ରାମ ଶରେ ଯଜ୍ଞ ବିଘ୍ନକାରିଣୀ ଦୁଃଶୀଳା ।
ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ସିଦ୍ଧାଶ୍ରମ ଦିଶଇ ଅଗ୍ରତେ,
ତପୋବଳେ ନବ ସୃଷ୍ଟି ସୃଜି ମହାଯଶା
ଇଚ୍ଛିଥିଲେ ପୁଣି ନରେ ନାରିକେଳାକାରେ
ଫଳାଇବେ ବୋଲି, କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମା ଅନୁରୋଧେ
କ୍ଷାନ୍ତ ହେଲେ ସେ ସଙ୍କଳ୍ପ ସୃଜନ-ବିରୋଧୀ ।
ଦେଖ ଏ ଗୌତମାଶ୍ରମ ରାମ ପାଦ ସ୍ପର୍ଶେ
ଅହଲ୍ୟା ଲଭିଲେ ମୁକ୍ତି ପତି ଶାପେ ଯେହୁ
ଥିଲେ ନିପତିତ ଏଥି ପାଷାଣ ଆକାରେ,
ଗୁପତ ପ୍ରଣୟ ଫଳେ ନାରୀଧର୍ମ ଧ୍ୱଂସୀ
କନ୍ଦର୍ପ ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରେ ଶିଷ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗେ
(ଧନ୍ୟ କାମଦେବ ତବ ମହିମା ଜଗତେ
ଅଘଟଣ ଘଟଣାରେ ଏକା ତୁ ସୁପଟୁ),
ଶତ ଯୋନି ହେଲେ ଇନ୍ଦ୍ର ସେ ପାପେ ଶାପରୁ
ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ବିକଳେ ପୁନ ଦୟା ବହି ଗୁରୁ
ଯୋନିକୁ ନୟନାକାରେ କଲେ ପରିଣତ
ତେଣୁ ସହସ୍ରାକ୍ଷ ଇନ୍ଦ୍ର ବୋଲାନ୍ତି ଜଗତେ ;
ସୀତା ସତୀ ଜନ୍ମସ୍ଥଳୀ ଦେଖ ଏ ମିଥିଳା
ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶୀ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ରାଜର୍ଷି ଜନକ
ଏକାଧାରେ ଯୋଗ ତ୍ୟାଗ ଆଦର୍ଶ ଦ୍ୱିତୀୟ,
ଏଭଳି ଆଦର୍ଶ କେବେ ନ ମିଳଇ କାହିଁ ।
ତ୍ୟାଗୀ ହୋଇ ଭୋଗୀ ଥିଲେ ରାଜା ଏ ନଗରେ
ଦେହେ ରାଜା, ମନେ କିନ୍ତୁ ନିସ୍ପୃହ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ଅବ୍ଜ ଯଥା ଜଳେ ଥାଇ ନିର୍ଲିପ୍ତ ସେ ଜଳେ ।
ବୃନ୍ଦାବନ ଭୂ-ବୈକୁଣ୍ଠ-କଣ୍ଠହାରରୂପା-
ତପନତନୟା ଏହି ଯମୁନା ତଟିନୀ
ସଲିଳେ ସଲିଳେ ଯାର ବ୍ରଜ କିଶୋରୀଏ
ଶ୍ୟାମ ସଙ୍ଗେ ନାନାରଙ୍ଗେ ସନ୍ତରି ସନ୍ତରି
ଅନୁକରି ରାଜହଂସ, ରାଜହଂସ ଗତି
ଖେଳୁଥିଲେ ମହାହର୍ଷେ ପୁଲକେ ଯାହାର;
ନିକୁଞ୍ଜ କାନନ ଦେଖ, କଳ୍ପର ନନ୍ଦନ-
ବନ ଏ ବନ ସମ୍ମୁଖେ, ମୋହୁଥିଲେ ଏଥି,
ବଜାଇ ମୋହନ ବଂଶୀ ବଂଶୀଧାରୀ ହରି
ପ୍ରେମଶୀଳା ବ୍ରଜକୁଳବାଳାଦଳ ମନେ
ରାସକ୍ରୀଡ଼ା ରସେ ରସି ରସିକ ଶେଖର
କୋମଳ ପଲ୍ଲବ ଶୋଭେ ବନପୁଷ୍ପ ପିନ୍ଧି
ଶିରେ ଶିଖିପୁଚ୍ଛ ଚୂଡ଼ା କଟି ତଟେ ଧଡ଼ା
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହିଲ୍ଲୋଳେ ପ୍ଲାବି ନିକୁଞ୍ଜ କାନନ
କାଟୁଥିଲେ ନିଶି ସୁଖେ ରାଧିକା ସହିତେ
ରାଧିକା କୁଳ-ଶେଖରୀ ସଖୀ ଶିରୋମଣି
ମନ୍ମଥ-ମନ-ମୋହିନୀ ରଙ୍ଗିଣୀ ଗହଣେ ।
ଯେ ଶୋଭା ଦର୍ଶନେ ସ୍ୱର୍ଗୁ ଦେବେ ତାର ସଙ୍ଗେ
ଆସୁଥିଲେ ଅବତରି କୌତୁକେ ସେବେଳେ ।
ଏହି ସେ ମଞ୍ଜୁଳ କୁଞ୍ଜ ବଲ୍ଲରୀ ବେଷ୍ଟିତ
ଶ୍ୟାମଳ ତମାଳେ ବେଢି ଦିଶଇ ସମ୍ମୁଖେ
ଅହେତୁକୀ ପ୍ରେମ ମାଧି ବ୍ରଜାଙ୍ଗନା ଗଣେ
ସରଳ ସ୍ୱଭାବା ସବେ ପୀରତି ବନ୍ଧନା
ରମଣୀ ସୁଲଭ ଲଜ୍ଜା ତ୍ୟଜି ଲାଗିଲେ
ପତ୍ନୀଭାବେ ସଖୀଭାବେ ଦାସୀଭାବେ କେହି

କାୟମନୋବାକ୍ୟେ କଲେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ
କୃଷ୍ଣ ପଦେ କୁଳ ମାନ ଦେଇ ଜଳାଞ୍ଜଳି
ଯେବନେ, ଏହି ସେ ଦେଖ ପୁଣ୍ୟ ନିଧୁବନ;
ଅତି ପୂତ ପ୍ରୀତି ଏହି ଦେବତା ଦୁର୍ଲଭ
ଅଯତନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ କ୍ଷୁଦ୍ରଜ୍ଞାନେ ଜନ୍ତୁ,
ନୁହେ ଅଯତନ ମାତ୍ର ଏଭଳି ପୀରତି
ଭକତ ସୂତିକାଗାର ଏହି ବୃନ୍ଦାବନ
ଅବନୀ କୌସ୍ତୁଭମଣି କୃଷ୍ଣ ଲୀଳାଭୂମି
ଯହୁଁ ଭକ୍ତିସ୍ରୋତ ବହି ପ୍ଲାବିଲା ପୃଥିବୀ
ଅନଳେ ଅନିଳେ ନଭେ ଜଳେ ସ୍ଥଳେ, ଏଥି
ପ୍ରତିଭୂତେ ପ୍ରତିରେଣୁ ବହଇ ଭକତି
ବୈକୁଣ୍ଠ-ବର-ବିଭବ ମୁକ୍ତି-ପ୍ରଦାୟିନୀ
କୃଷ୍ଣପ୍ରେମେ ହେଲା ସର୍ବ ଜଡ଼ କି ଚେତନେ,
ତରୁ ଲତା ଶିଳା ଅଙ୍ଗେ ଦେଖ କୃଷ୍ଣ ନାମ
ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ନର ନାରୀ କୀଟ ପତଙ୍ଗାଦି
ପ୍ରେମେ ଗଦ ଗଦ ସର୍ବେ 'ରାଧାକୃଷ୍ଣ' ମୁଖେ,
ଯମୁନା କଲ୍ଲୋଳେ ଉଠେ ମୃଦୁଳ ଅନିଳେ
ମେଘ ମନ୍ଦ୍ର ରବେ ଗାଏ ହସି ବିଦ୍ୟୁତ୍ଛଳେ
ଶୁଣ 'ରାଧା କୃଷ୍ଣ' ନାମ କେମନ୍ତ ମଧୁର ।
ଏହି ଗିରି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଯାର ଚୂଳେ ବସି
ଶ୍ରୀଦାମ ସୁଦାମ ଆଦି ସଖା ସଙ୍ଗେ ବାଲ୍ୟେ
ଖେଳୁଥିଲେ ନଟବର ଗୋଚାରଣ କାଳେ
ବଜାଇ ମୋହନ ବେଣୁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁସ୍ୱରେ,
ଯେଧ୍ୱନି ଶ୍ରବଣେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସ୍ରୋତେ ବହୁଥିଲା
ଯମୁନା ଉଲ୍ଲାସେ, ତାଳେ ନଚ୍ଚି ତାଳେ ତାଳେ
ଗୁରୁ ଭ୍ରମିଛଲେ, ଗତିହୀନ ହେଉଥିଲା
ଗତିଶୀଳ ବାୟୁ, ଜଳ ପ୍ରାୟେ ସ୍ଥିର ଥିଲେ
ବଧାସେ ସର୍ବେ, ଶିଳାଅଙ୍ଗ ଅଚଳର
କୋମଳ ହେଉଥିଲା କର୍ଦ୍ଦମ ପରାୟେ
ଶ୍ରୀପଦପଙ୍କଜ ସଙ୍ଗେ ପଶୁ ପାଦଚିହ୍ନ,
ସେତେବେଳେ ପତିତ ବୃକ୍ଷ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଅଙ୍ଗେ
ଶୋଭଇ ଅଦ୍ୟାପି ଦେଖ ସୁରୁଚି କେମନ୍ତ ।
ଇନ୍ଦ୍ର ଯଜ୍ଞ ଭଗ୍ନ ହେତୁ ଚିରି ପ୍ରବଳତ
ରୁଷ୍ଟ ହୋଇ ବଜ୍ରୀ ଯେବେ ବରଷିଲେ ଶିଳା
ଅବିରତ ବୃଷ୍ଟିଧାରେ ସପ୍ତ ଦିବାନିଶି
ଚମକାଇ ଦଶଦିଗ ଦାମିନୀ ଚମକେ
ଘନ ଘନ ବଜ୍ରନାଦେ ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାରେ
ଅଗ୍ନିଶ୍ୱାସ ଖର ବାୟୁ ମେଘ ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ଅକାଳେ ପ୍ରଳୟାକାରେ କମ୍ପାଇ ମେଦିନୀ
ତୋଳିଥିଲେ ଏ ଗିରିକୁ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀହରି
ନଖ ଅଗ୍ରେ, ହେଳାରେ ଯଥା କନ୍ଦୁକେ ବାଳକେ ।
ଛତ୍ରାକାରେ ଯାର ତଳେ ବ୍ରଜବାସୀ ଜୀବେ
ଆବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ଆଦି
ଲଭିଲେ ବିଶ୍ରାମ ସର୍ବେ ସେ ଘୋର ସଙ୍କଟେ ।
ମଘବା ମେଘବାହନ ରଣେ ଭଙ୍ଗଦେଇ
ଚଳିଲା ନତପୁଚ୍ଛ ଭୀତ ଶ୍ୱାନ ପ୍ରାୟେ,
ଅବଶେଷେ ଶ୍ରୀଚରଣେ ପଶିଲା ଶରଣ ।
ଏହି ସେ କାଳୀୟହ୍ରଦ ଗର୍ଭୁ ଯାର ହରି
କାଳକୂଟ ବିଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କାଳୀୟ ଭୁଜଙ୍ଗେ
ବିନାଶି ନିଃଶଙ୍କ କଲେ ବ୍ରଜ ଜୀବଗଣେ ।
କେଶୀଘାଟ ବଂଶୀବଟ ଯମୁନା ପୁଳିନେ
କଦମ୍ବ ଭଣ୍ଡୀର ଆଦି ଦେଖ ବନରାଜି
ଗୋଚାରଣ କ୍ରୀଡ଼ାଭୂମି ବାଲ୍ୟ ଜୀବନର,
କ୍ରୀଡ଼ା ଛଳେ ନରହରି ବଧି ଥିଲେ ଯହିଁ
ବକ ଶକଟାଦି ଦୈତ୍ୟେ ଯାମଳ ଅର୍ଜୁନ
ପାପାଶୟ ଗୁପ୍ତଚର କଂସ ନୃପଙ୍କର ।
ଏହି ସେହି ପୂତ ସ୍ଥଳୀ ମଥୁରା ନଗରୀ
ଧର୍ମର କ୍ଷୀଣତ୍ୱ ଆଉ ଅଧର୍ମର ବୃଦ୍ଧି
ରୋଧିବାକୁ, ଦୁଷ୍ଟେ ଦଳି ଶିଷ୍ଟେ ପାଳିବାକୁ
ଜନ୍ମିଥିଲେ ଯହିଁ କୃଷ୍ଣ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ

ନିଷ୍ଠୁର ପରମଧର୍ମ ପ୍ରତ୍ୟୂହକ ରୂପେ
ଦେବକୀ ଗରଭେ, ଦେଖ ବନ୍ଧଘର, ଏଥି
ବସୁଦେବ ଯେବେ ଯହିଁ କୃଷ୍ଣଙ୍କ କୌଶଳେ
ନନ୍ଦଗୃହେ ରଖି ଆଣି ଯଶୋଦାଙ୍କ କୋଳରୁ
ଦେବକୀ କୋଳରେ ଦେଲେ ନନ୍ଦାତ୍ମଜା ସୁତ
ଶୁଣନ୍ତେ କଂସ ସଭୟେ, ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ପ୍ରତାପୀ
ଯମ ସମ ଭୀମଦର୍ଶୀ, ନାମ ଶୁଣି ଯାର
ବ୍ରଜବାସୀ ହୃଦ କମ୍ପ ହେଉଥିଲା ଭୟେ
(ଯାନାମ ଅଦ୍ୟପି ଲୋକେ ଦୁର୍ଦ୍ଦମ ଉପମା)
ସେହି କଂସ ସିଂହାସନ ଭଗ୍ନ ଦଶେ ଅଛେ
ଯହିଁ ବସି ଦୁଇଭାଇ କୃଷ୍ଣ ବଳରାମ
ବଧିବାରୁ ହତକାଳ ପ୍ରିୟ ମାତୁଳଙ୍କୁ
ରାହୁମୁକ୍ତ ଶଶୀ ସମ ହେଲା ବ୍ରଜପୁର
ଲଭିଲେ ଆନନ୍ଦେ ଶାନ୍ତି ବ୍ରଜବାସୀ ସର୍ବେ ।
ବଧାନ୍ତେ ବିଶ୍ରାମିଥିଲେ ଯହିଁ ବସି ଆସି
ଏହି ସେ "ବିଶ୍ରାମ ଘାଟ" କଚ୍ଛପାଚ୍ଛାଦିତ;
ଦେଖ ଦୂରୁ ଦୃଶ୍ୟ ଏଥି କଚ୍ଛପେ କପିର
✝ କ୍ରୀଡ଼ା-ରଙ୍ଗ ସମ୍ପାଦନ କରୁଛନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ ।
କଦର୍ଯ୍ୟ କୁବୁଜା ରୂପେ ଦାସୀ ବହି ହରି
ସ୍ପର୍ଶରୁ ଅପ୍‌ସରୀକା'ର କରିଥିଲେ ଏଥି ।
ପଞ୍ଚନଦ ଘଟେ ଏହି ପଞ୍ଚଗିରି* ମଧ୍ୟେ
ପ୍ରକୃତି ରକ୍ଷିତା ସ୍ୱତଃ ଅଚଳ ବେଷ୍ଟନେ ।
ଜରାସନ୍ଧ ଜଗତୀ ଏ ମଗଧ ରାଜ୍ୟର
ଦୈବୀଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ଆଶେ ଅଧର୍ମ ଅସୁର
ବହୁ ନୃପେ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଥିଲା ଏଥି ।
ଭୈରବ ଭୈରବୀ ପାଟେ ଶ୍ମଶାନେ ନିଶୀଥେ
ବଳୀ ଦେଇ ଶତ ନୃପେ ନରମେଧ ଯଜ୍ଞେ
ଅର୍ଜ୍ଜିବ ସେ ମହା ଶକ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ନୃଶଂସ
କୃଷ୍ଣଦ୍ୱେଷୀ ମୃଷାଗ୍ରସ୍ତ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ପୂର୍ବରୁ
ହତ ହେଲା ଭୀମ ହସ୍ତେ କେଶବ କୌଶଳେ ।
ମୁକ୍ତି ଲଭି ବନ୍ଦୀ ନୃପେ,—ନା-ନା ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖୁଁ
ଯମ ଦ୍ୱାରୁ ଫେରି ଆସି, ଆନନ୍ଦେ ଗାଇଲେ
କୃଷ୍ଣ ବୃକୋଦର ଯଶ, ବର୍ଷେ ଥିବା ଯାଏ
କୃତଜ୍ଞତା ପାଶେ ବଦ୍ଧ ରହି ତାଙ୍କଠାରେ ।
କିବା ରାଜା କିବା ପ୍ରଜା କି ଧନୀ ଦରିଦ୍ର
ଆବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳର
ସରବେ ହୋଇଲେ ହର୍ଷ ସେ ମୃତ୍ୟୁ ସଂବାଦେ
ଆଷାଢ଼-ଅମୃତ ପାଇ ନବ ମେଘୁ ବନେ
ଗ୍ରୀଷ୍ମ ସନ୍ତାପତପ୍ତ ତରୁ ଲତା ଯଥା ।
ଏହି ସେହି ଚେଦୀ ରାଜ୍ୟ ମହୀପାଳ ଯାର
ଶିଶୁପାଳ ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଅତି ପାପାଚାରୀ
ସୁନ୍ଦରୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ସ୍ୱୟମ୍ବର ବେଳେ
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ତାଙ୍କ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପାପୀ
ଇଚ୍ଛିଥିଲା ସ୍ୱୟମ୍ବରୁ ହରି ପଶ୍ଚାତେ
ନିଜ ଅଙ୍କ ପ୍ରଣୟିନୀ କରିବାକୁ ତ୍ୱରା
ସତୀ ମନୋବାଞ୍ଛା କିନ୍ତୁ ଜାଣି ବାଞ୍ଛାନିଧି

✝ ଏଠାରେ ମର୍କଟ ଓ କଚ୍ଛପ ଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ ଯାତ୍ରୀ ମାନେ ଚଣା ଆଦି ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଶୁଷ୍କ ଘାଟୋପରି ପକାଇଦେଲେ ଉଭୟ ମର୍କଟ ଓ କଚ୍ଛପ ମାନେ ଖାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ମର୍କଟମାନେ କଚ୍ଛପୋପରି ଆରୋହଣ କରି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଚଣା ଖାଉଥାନ୍ତି । କଚ୍ଛପମାନେ କିଛିକାଳ ନିମନ୍ତେ ଷଣ୍ଢାଙ୍କୁ ଭିତରକୁ ନେଇ ଶୁଷ୍କ ସ୍ଥାନରୁ ଜଳ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ମର୍କଟ ଅନ୍ୟ କଚ୍ଛପ ଉପରକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼େ ।

ବରାହ, ବୃଷଭ, ଚୈତ୍ୟକ, ଋଷିଗିରି, ବୈଭାରାଚଳ ।

ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷିଣୀ କାମ୍ୟ ମନେ ବାକ୍ୟେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ ସେ ସକଳ ରୁକ୍ମିଣୀ ଦେବୀଙ୍କ,
ସଦ୍‌ଗୁଣ ସୂଚକ ତାଙ୍କୁ ପାଟରାଣୀ କରି
ଚର୍ମଭବ ପତ୍ରପୂର କ୍ରୂର କର୍ମା ଖ୍ୟାତେ,
ଅବଶେଷେ ସଂହାରିଲେ ସଂଗ୍ରାମେ ତାହାଙ୍କୁ ।
ଚେଦୀ ଦେଶ ହନିହତ ପୁରବାସୀ ସର୍ବେ
ହେଲେ ହର୍ଷ ଗ୍ରାମବାସୀ ଜନ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଯଥା
ସେ ବନର ନରହନ୍ତା ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ବିନାଶେ ।
ପରନ ପ୍ରାଚୀନ ସ୍ଥଳୀ ଏହି ସେ ପୁଷ୍କର
ଆରମ୍ଭିଲେ ସତ୍ୟ ଯୁଗେ ବିଶ୍ୱପିତା ଯହିଁ
ସଂସାର ହିତାର୍ଥେ ଯଜ୍ଞ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ସହିତେ;
ଯଜ୍ଞାରମ୍ଭ ଶୁଭ ବେଳେ ବିଳମ୍ବ ନଦେଖି
ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ପତ୍ନୀ ରୂପେ ଘେନି ବ୍ରହ୍ମାତହିଁ
ସମାଧାନ କଲେ ଯଜ୍ଞ ସସ୍ତ୍ରୀକ ସେବେଳେ
ଯଥାବିଧି କରୁ ସ୍ୱର୍ଗୁ ଅବତରି ସତୀ
ସାବିତ୍ରୀ ତହିଁପରେ, ପତି ସଙ୍ଗେ ସପତ୍ନୀକୁ
ଦେଖି ଅଭିମାନେ, ତହୁଁ ସକ୍ରୋଧେ ଭଷିଲେ
"ଅନାଦୋଷେ ହତାଦର କଲ ମୋତେ ନାଥ !
ମୋହପର ହତାଦର ହୁଅ ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥେ;"
ଏତେ ବୋଲି ଚଳି ଯାଇ ରହିଲେ ଅନ୍ୟତ
ଶୈଳ ଚୂଳେ ଦେଖ ସେହି ସାବିତ୍ରୀ ମନ୍ଦିରେ,
ବ୍ରହ୍ମା ପୂଜା ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥେ ଉଠିଲା ସେ ଦିନୁଁ ।
ନ ଜାଣନ୍ତି ପ୍ରାଣୀ ଏଥି ହିଂସା କି ପଦାର୍ଥ
ବନଗୃହ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ମୃଗ ମୟୂରାଦି
ଭ୍ରମନ୍ତି ନିର୍ଭୟେ ଦେଖ ଲୋକାଳୟେ ଗ୍ରାମେ;
ପୁଷ୍କର ତଟପାଶେ ପୂତ ଆବୁ ଶିରେ
ଶତ ଶତ ଋଷ୍ୟାଶ୍ରମ, ବଶିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗିର
ଯାଜ୍ଞବଳ୍କ୍ୟ ଆଦିକରି ମହର୍ଷି ମଣ୍ଡଳୀ
ମହାତ୍ମା ମହର୍ଷି ଅବା ରାଜର୍ଷି ଦେବର୍ଷି

ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀ କେବା ରହିଛି ସସ୍ତ୍ରୀକେ,
କେହିବା ଜ୍ଞାନାଗ୍ନି ଧାତୁ ଦଗ୍ଧଯୂନ ପ୍ରାୟେ,
ଦେହଯାତ୍ରୀ ହୋଇ ଭ୍ରମେ ବଦେହେ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
କେହି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତେ ଶିଷ୍ୟ ରୂପେ ରହି
ଯମ ନିୟମାଦି ସାଧେ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଯୋଗର,
ମୌନବ୍ରତେ ବ୍ରତୀ କେହି ନ କହଇ କଥା ।
ଶିଶିର ନିଶୀଥେ ସରେ ଶୀତଳ ସଲିଳେ,
ନିଦାଘ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଜାଳି ଅଗ୍ନି ଚଉପାଶେ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପଦେ କଣ୍ଟକ ଆସନେ
ଅନାହାରେ ଅନିଦ୍ରାରେ ନାନାମତେ ଦେହ
କଷ୍ଟ ଦେଇ ଘୋର ତପ ସାଧନ୍ତି ସକାମୀ
ବିଧିମତେ ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂରଣ ସକାଶେ ।
ନେତି, ଧୌତି, ବସ୍ତି, ଆଦି କ୍ରିୟାରତ କେହି
ହଠ ଯୋଗେ, ଭକ୍ତି ଯୋଗେ ପୂଜେ କେହି ପୁଣି
ଇଷ୍ଟ ଦେବେ ଯଥାବିଧି, ଶିବ ବିଷ୍ଣୁ ଆଦି
ପ୍ରେମେ ଗଦ ଗଦ ଚିତ୍ତେ ପାଦ୍ୟ ଅର୍ଘ୍ୟ ଦେଇ
ଧୂପ ଦୀପ ନୈବେଦ୍ୟ ଆରତି ସହିତେ ।
ରାଜଯୋଗେ ଅନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପକ୍ଷୀ ମାର୍ଗେ କେହି
ଜ୍ଞାନ ପଥେ ସୁମେଧାବୀ ସୁବିଦ୍ୱାନ ରତ;
ନିଷ୍କାମ କରମ ଯୋଗେ ସେବୀ ଧର୍ମେ କେହି
ଫଳ ଫୁଲ ସମିଧାଦି ସଙ୍କଳି ଯୋଗାଇ,
ଗୋଚାରଣ ଗୋପାଳନ କୃଷି କର୍ମ କରେ ।
ତନ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଉପାସ୍ୟେ କେହି ଶ୍ମଶାନେ ନିଶୀଥେ
ଏକାକୀ ନିର୍ଭୀକ ଚିତ୍ତେ ଅମା-ଅନ୍ଧକାରେ
ଶବାସନେ ବସି ସାଧେ ଶବାସନା କାଳୀ
ଦୈବୀଶକ୍ତି ଲଭି ଆଶେ କେହି ପୁଣି ତହିଁ
ସାଧଇ ଭୈରବୀ ଚକ୍ର ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତେ
*ପଞ୍ଚ "ମ"କାର ସଂଯୋଗେ ବିଧି ଅନୁଯାୟୀ ।
ପୂରବ ସଂସ୍କାର ବଶେ ଅଧିକାରୀ ଭେଦେ

*ପଞ୍ଚ "ମ"କାର—ମଦ୍ୟ, ମାଂସ, ମୈଥୁନ, ମତ୍ସ୍ୟ, ମୁଦ୍ରା,

ଗୃହେ ଛନ୍ତି ଭିନ୍ନ ମାର୍ଗେ ଭିନ୍ନ ଯୋଗାଙ୍ଗସ୍ଥି
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗୁରୁ ଯେନି ଉନ୍ନତ ପଥରେ,
ବିଭିନ୍ନ ତଟିନୀ ଯଥା ଭିନ୍ନ ଶୈଳୁଁ ଆସି
ସାଗର ସଙ୍ଗମ ଆଶେ ଗମନ୍ତି ସରବେ
ସକଳେ ଅବା ବଙ୍କିମେ କେହି ଦୂର ଘୁର,
ପ୍ରଭେଦ ଏତିକି ମାତ୍ର, ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କିଛି ।
ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀ ଫୁରନ୍ତି; ନକ୍ଷତ୍ରଲୁଣ୍ଠ ଧୂମ୍ର
ପବିତ୍ର ଅନଳକୁ ସ୍ପୃଶି ସୁଦୈବଭେ ।
ସ୍ଥାଣୁ ପ୍ରାୟେ ବସିଛି କେ ନିର୍ଜୀବ ଯେସନ
ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧିରେ, ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ
ଅନନ୍ତ ନିର୍ବାଣ ରାଜ୍ୟେ ଚିର ଶାନ୍ତି ମୟ
ମିଶାଇ ଶାଶ୍ୱତ ଆତ୍ମା ପରମାତ୍ମା ସଙ୍ଗେ ;
ନିର୍ମଳ ସଲିଳା ଯଥା ନିରୂର୍ମି ନିଶ୍ଚଳ ।
ଚରମ ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଜୀବନର ଏବା
କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି ଜୀବନେ ଜଗତେ ।
ନବ ଦାର୍ଶନିକ କେହି ତାର୍କିକ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ
ଈଶ୍ୱର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଘେନି ଯୁଝୁଛନ୍ତି ଥୋକେ
ନାସ୍ତିତ୍ୱ ସପକ୍ଷେ, କେହି ବିପକ୍ଷେ ତାହାର;
ନିରୀଶ୍ୱରବାଦୀ ସଙ୍ଗେ ସେଶ୍ୱରବାଦୀର
ଲାଗି ଅଛି ମହା ତର୍କ—ଦେଖାନ୍ତି ପ୍ରମାଣ,
ସୂତ୍ର ଭାଷ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ବାକ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ।
ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଅନୁକୂଳେ ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ
ସାଙ୍ଖ୍ୟବାଦୀ ଦୁଇ ପକ୍ଷେ କହଇ ବୁଝାଇ
"ବୃଥା ତର୍କେ ମତି କିପାଁ ଦେଉଅଛ ଭାଇ
ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷ ଭିନ୍ନ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କିଛି
ବିଭିନ୍ନେ ଉଭୟ ଜଡ଼; ସଂଯୋଗେ ଚେତନ
କୁଧାତୁ ଚୁମ୍ବକ ଯୋଗେ ଗତି ବିଧି ଯଥା
ପଙ୍ଗୁ ଅନ୍ଧ ନ୍ୟାୟେ ବୁଝ ଏକଥା ବିଗୃର୍ ।"
ବେଦାନ୍ତ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ତହିଁ ଉପଗତ ହୋଇ
"ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷ ଯେବେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ମାନିବ
'ଏକମେବ, ଅଦ୍ୱିତୀୟଂ' ବେଦ ଉକ୍ତ ବାଣୀ
'ସର୍ବଂ ଖଳୁ ଇଦଂ ବ୍ରହ୍ମ' ହୋଇବ କେମନ୍ତେ ?
'ବ୍ରହ୍ମ' ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ
'ଅକ୍ଷେପବରଣାତ୍ମିକା' ମାୟାଶକ୍ତି ହେତୁ
ଅଦ ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ ମଧ୍ୟେ ବିଶ୍ୱାକାର ଦିଶେ ।
ସ୍ଥାଣୁରେ ପୁରୁଷ ଭ୍ରାନ୍ତି ଅନ୍ଧକାରେ ଯଥା,
ଆଦୌ ଯେଉଁ ସ୍ଥାଣୁ, ଅନ୍ତେ ସେହି ସ୍ଥାଣୁ ଥାଏ
ତମ ହେତୁ କ୍ଷଣେ ମଧ୍ୟେ ନରାକାରେ ଦିଶେ,
ଅନ୍ଧକାର ଗଲେ ପୁଣି ସେହି ସ୍ଥାଣୁ ଶେଷେ;"
ଅଧ୍ୟାସ, ଅଧ୍ୟାରୋପରେ କହଇ ବୁଝାଇ ।
ମହା କୋଳାହଳେ, ଶୁଣ, କରନ୍ତି ବଟୁକେ
ପୂତ ବେଦ ଧ୍ୱନି, ଯହିଁ କର୍ଣ୍ଣରସାୟନ
ପବିତ୍ର 'ଓଁ' କାର ଶବ୍ଦ ପଡ଼ିଲେ ଉଚ୍ଛୁଳି ।
ସମ୍ମୁଖେ ଦିଶଇ ଯେଉଁ ରମ୍ୟ ଉପବନ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଛାୟା ତରୁଶୋଭି ପଞ୍ଚବଟୀ ଏହି
ପୂତ କଲା ସତୀ ସୀତା ଯତ ବାସ ସ୍ଥାନେ;
କୁଟୀର ନିର୍ମାଣି ଏଥି ରଘୁକୁଳ ମଣି
ଭ୍ରାତୃପ୍ରିୟ ଭ୍ରାତା, ଭାର୍ଯ୍ୟା ପତିବ୍ରତା ସହ
ପିତୃ ସତ୍ୟ ପାଳନାର୍ଥେ ଏ ଅଞ୍ଚଳେ ଆସି
ରହିଥିଲେ କିଛିକାଳ, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗ ହେତୁ
(ସୁସଙ୍ଗ ପ୍ରଭାବେ ଅହୋ ! କି ନହୁଏ ଭବେ
ତିକ୍ତ ନିମ୍ବ ତୁଚ୍ଛ ଯାକୁ ନ ପୁଚ୍ଛନ୍ତି କେହି
ଚଢ଼େ ବିଷ୍ଣୁ ଶିବ ଶିରେ ଜଗତ ପୂଜିତ
ମଳୟ ପରଶେ ହୋଇ ପୂତ ଶ୍ରୀଚନ୍ଦନ ।
ଅୟସ ପରଶମଣି ପରଶେ ସୁବର୍ଣ୍ଣେ
ହୁଏ ପରିଣତ, ଆଉ କିଏବା ନଜାଣେ
ପୟଃ ସଙ୍ଗେ ପାଣି ମିଶି ପୟଃ ରୂପ ଧରେ)
ଅପ୍ରସିଦ୍ଧ କାନନ ଏ ଭୀଷଣ କାନ୍ତାର
ପୁଣ୍ୟ ତପୋବନ ରୂପେ ହେଲା ପରିଣତ ;
ଗୁରୁ ପୁଚ୍ଛ-ଛାୟା ଶିଖୀ ଉଚ୍ଚ ଶାଖୀ ଶିରୁ

ସୁବର୍ଣ୍ଣମଣ୍ଡିଶୃଙ୍ଗରେ କୃଷ୍ଣସାର ବର୍ଣ୍ଣେ
କାନନ ଭୂମିରୁ ଦେଖି ସ୍ୟନ୍ଦନ ଅଶ୍ୱକୁ
ଗ୍ରୀବା ତୋଳି ବ୍ୟଗ୍ର ନେତ୍ରେ ଗୃହ ନିରେଖନ୍ତେ !
ତୃଣ ତରୁଲତା ଏଥି କେତେବା ମଲେଣି
ସର୍ବଗ୍ରାସୀ କାଳବଶେ କେତେ ଜୀବଜନ୍ତୁ
ସନ୍ତାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ସୀତା ସ୍ୱୀୟ ଗୃହକରେ
ପାଳୁଥିଲେ ପାଣିଦେଇ ଏ ଉଦ୍ଭିଦ ଗଣେ,
ବନ୍ୟଧ୍ୱଂସୀ ଦାବାଗ୍ନିକୁ ମନାଥିଲା ଏଥି
ତାଙ୍କ ଡରେ ଏ କାନନେ ପଶିବାକୁ କେବେ ।
ନାରୀକୁଳ କଳଙ୍କିନୀ ଛି, ଛି, ସୂର୍ପଣଖା
ମୁହିଁ ପୋଡ଼ି ତାର, ବନେ ପ୍ରଥମରେ, ପୁଣି
ତାହାଙ୍କ ନିକଟେ ନିଜ ସ୍ପୃହା, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ—
କି କହିବ ହାସ୍ୟ ଲାଗେ ଥିଲା ତାଙ୍କୁ, ତହିଁ
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ନିକଟେ ପୁଣି ରାମପାଶେ ଆସି
ନିଜପୁଣେ ବିବାହାର୍ଥେ କଲା ପ୍ରସ୍ତାବନା ।
ଏକପତ୍ନୀବ୍ରତ ରାମ ଭାଷିଲେ ସସ୍ମିତେ
"ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ ଇଚ୍ଛା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୋହର
କିନ୍ତୁ ଏ ସପତ୍ନୀ ଶିଖି ନ ପାରଇ ଦେଖି"
ଲକ୍ଷ୍ୟ କର ସୀତା ଅଙ୍ଗେ ଭୂଷଣେ ଯେସନ,
ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ନାଶି ଦଶନ ବିସ୍ତାରି
ଆସିଲା ଦଉଡ଼ି ଦୁଷ୍ଟା ଦେବୀଙ୍କ ଭକ୍ଷଣେ ।
ଛେଦିଲେ ତା ନାସା କର୍ଣ୍ଣ ତା ଦେଖି ଲକ୍ଷ୍ମଣ;
ଜାଣିଣ ରାକ୍ଷସେ ଏହା ଆସିଲେ ଦଉଡ଼ି
ଲାଗିଲା ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ, କେତେ ମଲେ କେତେ
ତହୁଁ ପଳାଇଲେ ଛାଡ଼ି, କିଛି କାଳ ପରେ,
ଦୁର୍ମତି ରାବଣ ଦେଖି ଭଗିନୀ ଦୁର୍ଗତି,
ସୀତା ଦେବୀଙ୍କର ଗୁରୁ ନିରୁପମ ରୂପ
ଶୁଣିଣ ତାହାରୁ, ହରିବଇ ମୂଢ଼, ସୀତା
ହରଣ ମନାସି, ସଙ୍ଗେ ନେଇ ମାରୀଚକୁ
ଆସିଲା ଏ ବନେ—ରକ୍ଷ ମାରୀଚ ମାୟା
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ମୃଗ ରୂପ ଧରି କୁଟୀର ସମ୍ମୁଖେ,
ଭ୍ରମିଲା, ତାହା ଦେଖି ସୀତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲାଳସୀ
କହିଲେ ପତିଙ୍କୁ ମୃଗେ ଧରି ଦେବା ପାଇଁ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୃଗ ସଂଗଠନ ଅସମ୍ଭବ ଜାଣି
ତଥାପି ଚଳିଲେ ରାମ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ
ମରଣ ସନ୍ନାଶେ; ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଦୂରେ
(ଆସିଲେ ବିପତ୍ତି ବେଳେ ପ୍ରାକ୍ତନର ବଳେ
ପୂର୍ବକୃତ କର୍ମଫଳ ଭୋଗିବା ନିମନ୍ତେ
ଜଡ଼ୀଭୂତ ହୁଏ ବୁଦ୍ଧି ତଦାକାରେ, ତେଣୁ
ସୁବୁଦ୍ଧି କରଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ)
କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସୀତା ଶୁଣି ଆର୍ତ୍ତନାଦ-
'ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଆସି ପ୍ରାଣ ରଖ ମୋର'-
(ପ୍ରୀତି ଯହିଁ ଭୟ ତହିଁ ପ୍ରକୃତି ନିୟମ)
ପତିଙ୍କୁ ବିପଦାପନ୍ନ ଭାବି ମନେ ମନେ
(ସତତ ଶଙ୍କିତ ପ୍ରୀତି କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୂଢ଼
ଅମଙ୍ଗଳ ଅଟ୍ଟକାରେ ସ୍ତ୍ରିୟର ବିପଦେ)
କହିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣେ "ଯାଅ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟେ"
ସୌମିତ୍ରି ଭାଷିଲେ ହସି ସୀତା ପ୍ରତି ଚାହିଁ
"କାହିଁ ବୃଥା ଭାବ ଦେବି, ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ବିପଦ !
ବିପଦ ବାରଣେ କେବେ ହୁଏ କି ବିପଦ ?
ତମ କେବେ ଅଲୋକକୁ ନ ପାରେ ପରଶି ।"
ସୀତାଙ୍କୁ ଏକାକୀ ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ହେଲେ ଅନିଚ୍ଛୁକ, ତହୁଁ କ୍ରୋଧେ ସୀତା ଦେବୀ
ଭର୍ତ୍ସିଲେ ସୌମିତ୍ରି ଦେବରେ, କ୍ରୋଧ ଅପମାନେ
ଚକ୍ଷୁ ଛଳ ଛଳ କରି, କହିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
"ବନଦେବତେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ ଛାଡ଼ିଲି ଏକାକୀ
ଭୁଞ୍ଜ କର୍ମଫଳ ଏବେ ଯାଉଛି ଚପଳେ
ଚଳିଲି ମୁଁ ନୁହଁ ଦୋଷ ମୋର ।" କ୍ଷଣପରେ
ଭିକ୍ଷୁ ବେଶେ ତହୁଁ, ରକ୍ଷ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆତତାୟୀ
ଆସିଲା ରାବଣ ପୁଣ୍ୟ ପର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତେ ଦୁଷ୍ଟ

ବିଭୂତି ଭୂଷିତ ଅଙ୍ଗ ଜଟା-ଜୂଟ ଶିରେ
କରେ କମଣ୍ଡଳୁ (ବେଶ ଦେଖି ଗୁଣୀବୋଲି
ଭାବିଥିଲେ ସୀତା, କିନ୍ତୁ ଜାଣିଥା ବୈଦେହି
ବେଶ ସଙ୍ଗେ ଗୁଣ ସଦା ନ ଥାଏ ଜଗତେ)
ଅତି ବିନମ୍ରରେ ଆସି ମାଗିଲା ଦୁଆରେ
"ଭିକ୍ଷା ଦିଅ ରଘୁବଧୂ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ଭିକ୍ଷୁକେ;"
କବାଟ ଆଢ଼ାଳେ ଥାଇ ବଦନ ଆବରି
ସଲଜ୍ଜେ ପ୍ରଣମି ଦେବୀ କହିଲେ ସଙ୍କୋଚେ
"ନାହାନ୍ତି ଆଶ୍ରମେ କେହି ଆସିଲେ ସେ ଦେବେ
ବସନ୍ତୁ ଅଳ୍ପକ୍ଷଣେ ତରୁମୂଳେ ଦଣ୍ଡେ;"
"ଏତେ ଲଜ୍ଜା ସନ୍ନ୍ୟାସୀକୁ ଭିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ
ରାଜର୍ଷି ଜନକ ସୁତା ତୁମ୍ଭେ କି ଗୋ ଭଦ୍ରେ !
ଏହି ଶିକ୍ଷା ତବ ? ଏଥିପାଇଁ ବୋଲୁଅଛ
ରଘୁକୁଳେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ? ଯାଅ ତେବେ ଚଳିଲି ମୁଁ"
ଏରୂପେ ମଧୁରେ ଭର୍ତ୍ସି ଉଠନ୍ତେ କପଟୀ
ପିତୃ-ଶ୍ୱଶୁର-କୁଳେ ନିନ୍ଦା, ପାପ ଭୟ ଭାବି
(ଭାବିଥିଲେ ମନେ ଯାହା ଫଳ ହେଲା ଆନ
ନିୟତି ନିର୍ବନ୍ଧ କହ କେ ପାରେ ଖଣ୍ଡାଇ)
ଭିକ୍ଷା ଦେଲେ ତରତରେ ଦିଅନ୍ତେ ତା କରେ
କପୋତକୁ ଶ୍ୟେନ ପ୍ରାୟେ ସୀତାଙ୍କୁ ମାୟାବୀ
କରଷିଲା ଉଡ଼ିଗଲା ବସାଇଣ ରଥେ ।
କୁରଙ୍ଗୀ ଶବର ଜାଲେ ପଡ଼ିଲା ପରାୟେ
କାନ୍ଦିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ ବୃଥା ଛଟପଟ ଦେବୀ,
ରଥେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ ଫିଙ୍ଗି ଅଳଙ୍କାର
ଅଭୂଷିତ ଅଙ୍ଗେ କଲେ ଭୂଷଣ ବର୍ଜନ
ଧିକ୍କାରିଣ ନିଜ ରୂପେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଦର୍ପଣ
ନିନ୍ଦିଲେ ବିଧିଙ୍କୁ କହି "କିପାଁ ଦେଲ ରୂପ
ନ ଦେଲ ଶକତି ପିତଃ ! ଯେ ରୂପ ରକ୍ଷଣେ,"
ବସୁଧାଙ୍କୁ କାନ୍ଦି ପୁଣି ସମ୍ବୋଧିଲେ ସତୀ
"ଦୁହିତା ଲକ୍ଷଣା ମାଗୋ ଦେଖୁ ତୁ କେମନ୍ତେ

ଦିଅମା ଗରଭେ ସ୍ଥାନ ଦୁଃଖିନୀକୁ ତୋର
ଲୁଚି ରହେଁ ଆଜଠାରୁ ସୀତା ନାମ ଯିବ,"
ଡାକିଲେ ବିକଳେ ବନ-ଇଷ୍ଟଦେବେ, କିନ୍ତୁ
(ଭାଗ୍ୟେ ଯେବେ ଥିଲେ ଦୁଃଖ କେହି ନ ଶୁଣେ ବୈଦେହି!)
କେହି ନ ଶୁଣିଲେ, ରଥ ଚଳିଲା ଆକାଶେ;
ଏଣେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୃଗ ମାରି ରାମ ଆଶ୍ରମେ ଲେଉଟି
ସୀତାଙ୍କୁ ନ ପାଇ ତହୁଁ କାନ୍ଦିଲେ ବିକଳେ;
ଚେତନାଚେତନେ ଭେଦ ନ ରହି ସକଳ
ଯାହାକୁ ଦେଖନ୍ତି ତାକୁ ପଚାରନ୍ତି "କହ
କାହିଁ ଗଲା ସୀତା ମୋର ପ୍ରାଣାଧିକା ପ୍ରିୟା;"
ପାଗଳ ପରାୟେ କେବେ ପୁଚ୍ଛନ୍ତି ପାଷାଣେ
କେବେ ତରୁଲତା ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ନିରେଖି
"ପ୍ରାଣାଧିକା ସୀତା ମୋର କାହିଁ ଅଛି କହ;"
ଶୂନ୍ୟ ନର ପ୍ରାୟେ ଦେଖି ରାମଙ୍କୁ ବିହ୍ୱଳ
ଶଙ୍କରୀ ପୁଚ୍ଛିଲେ ଶିବେ "ବୈକୁଣ୍ଠ ବିହାରୀ
ହରି ଏହି କି ହେ ରାମ ? ସାମାନ୍ୟ ମାନବ
ପ୍ରାୟେ କାନ୍ଦନ୍ତି କି ସେ-ବିକଳେ" "ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମ
ଏହି ପଦ୍ମପୂତ ରାମ ଦିଶନ୍ତି ସେ ଦୁଃଖୀ
ପ୍ରାୟେ, କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ନୁହନ୍ତି ସେ ଦୁଃଖୀ,
ଜାଣିଥାଅ ପ୍ରିୟେ ! ଏହା ଅବତାର ଲୀଳା;
ଭୁଲନ୍ତି ଯେ ଅପରେ" ବୋଲି ବୋଇଲେ ମହେଶ
ନ ବିଶ୍ୱାସି ପତି ବାକ୍ୟ ଉଠାଇ ଟେକିଣ,
ମାୟା ସୀତା ରୂପ ଧରି ପରଖିଲେ ରାମେ
(ଦେବୀ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଦ୍ୱାରା ଏହିରୂପେ ଭବେ
ଘଟଣା ଚକ୍ରରେ ଜୀବ ସଦା ବିଚଳନ
ବୈଦେହି ! ନୋହିଲେ ଶିବ ବାକ୍ୟ ପାର୍ବତୀଙ୍କ
କେବେ, ଅବିଶ୍ୱାସ କରିଥାନ୍ତେ, କହ, ହାୟ
ପ୍ରାରବ୍ଧର ଗତି ରୋଧ ସାଧ୍ୟ କାର ଭବେ)
ରୂପ ଦେଖି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଣମି ସହର୍ଷେ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ସତୀଙ୍କୁ "କାହିଁ କୁଶଳ ତ ଦେବି

ସୀତାରୂପେ ଅବଭୂତା କାହିଁ ଅଛ ଏଥି ?"
ସଲଜ୍ଜେ ଶର୍ବାଣୀ ତହୁଁ ଧରି ନିଜ ରୂପ
ଆସନ୍ତେ ଶଙ୍କର ପାଶେ, କହିଲେ ଶଙ୍କର
"ଜଗତ ଜନନୀ ରୂପ ଧରିଛ ଯେ ଦେବି!
କେମନ୍ତେ ମୁଁ ସମ୍ଭାଷିବି 'ପ୍ରିୟେ' ବୋଲି ତାକୁ
ଏ ଜନମେ ତବ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ନାହିଁ ଆଉ,"
ଏତେ କହି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଲେ ଶଙ୍କର;
ଶଙ୍କରୀ ତେଜିଣ ତନୁ ସେ ଶୋକେ ତକ୍ଷଣେ
ଜନ୍ମିଲେ ମେନକା ଗର୍ଭେ ହିମାଚଳେ ଯାଇ ।
ଏହି ଦେଖ ବନ ଯହିଁ ଜଟାୟୁ ପକ୍ଷୀନ୍ଦ୍ର
ଯୁଝିଥିଲା ରକ୍ଷ ସଙ୍ଗେ ସୀତାଙ୍କ ରକ୍ଷାର୍ଥେ
ଜାଣି ଅପ୍ରମେୟ ବଳ ରାବଣର ସୁଦ୍ଧା,
ମାତପ ବ୍ରତ ପିଶୁନଙ୍କୁ ଏହିରୂପେ ଯିନା
ବାଧା ଦିଏ ଯଥାସାଧ୍ୟ ପ୍ରାଣ ମଣି ତୁଚ୍ଛ
ସୁକୃତ ଧରମୀ ଯେହ୍ନେ କର୍ମଗାର ଭବେ ।
ପକ୍ଷୀକୁଳେ ପୁଣ୍ୟଶୀଳ ଗରୁଡ଼ ତନୟ
ତ୍ୟଜିଲା ପବିତ୍ର ପ୍ରାଣ ରାମ ପଦେ କହି
'ସୀତାହର୍ତ୍ତା ଆତତାୟୀ ଲଙ୍କାର ରାବଣ ।'
ସୀତା ଶ୍ରୀଚରଣୁ ଏଥି ପତିତ ନୂପୁର
କହିଥିଲା ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟେ
'ସୀତାହର୍ତ୍ତା ଯାଇଅଛି ଏହି ପଥ ଦେଇ ।'
ସହ୍ୟ ନଭେ ତାରା ପ୍ରାୟେ ସୁନ୍ଦର କିଷ୍କିନ୍ଧ୍ୟା
ପାର୍ବତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ଦେଖ କୀଶ-ବାସ-ସ୍ଥଳୀ
ଯହିଁର ବାଳିକୁ ଏଥି ମହା ବଳଶାଳୀ
ବଧିଣ ସୁଗ୍ରୀବେ କରି ଏଥେ ନରେ ଭୂପ
ସ୍ଥାପିଲେ ଚିର ମିତ୍ରତ୍ୱ ରାମ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ;
ହନୁମାନ ଭକ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁଷେଣ ସୁବୈଦ୍ୟ
ଜାମ୍ବୁବାନ ବୁଦ୍ଧିମାନ, ନଳ, ଅଙ୍ଗଦାଦି
ବନ୍ଧୁ କୀଶବୀର ହେଲେ ରାମଙ୍କ ସହାୟ ।
ମର୍କଟ କଟକ ବଳେ ସିନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧି ରାମ
(ମସୀରେଖା ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ, ସେତୁ ଦେଖ ଦୂରେ
ନଭ ଛାୟାପଥ ଯଥା ସୁନୀଳ ଗଗନେ)
ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଦାନବକୁଳ-ଗର୍ବ-ଖର୍ବ କାରୀ,
ପ୍ରବେଶି ଲଙ୍କାରେ ନାଶି ସଂଗ୍ରାମେ ରାବଣେ
*ଅରରୁ ଗୌରବ ରବି ତ୍ରିଭୁବନ-ନାସୀ
ଉଦ୍ଧାରିଲେ ସୀତା ସତୀ ହେଲେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ
ତ୍ରିପୁରେ ତ୍ରିପୁରଅରି ମାର ଦହନେ ।
ରମ୍ୟ ଦ୍ୱାରବତୀ ଶୋଭେ ନୀଳ ସିନ୍ଧୁନୀରେ
ସୁନୀଳ ନିର୍ମଳାକାଶେ ଶଶୀପୁର ପ୍ରାୟେ
ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ପ୍ରାଚୀର ସଦୃଶ
ଫେନଚୂଡ଼ ବୀଚିମାଳା ଜଳଧି ରାଜଇ
କୌମୁଦୀ-ଧବଳ-ହର୍ମ୍ୟ-ମାଳିନୀ ଦ୍ୱାରକା
ଶୋଭଇ ତା ମଧ୍ୟେ ଯଥା ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ମଣି
ଫଣୀନ୍ଦ୍ର ବାସୁକୀ ଶିରେ ଲକ୍ଷ ଫଣାଧାରୀ;
ଜଗତରେ ବସି ଯହିଁ ଯାଦବ ଯୁବତୀ
ମୁକ୍ତରୁ ଅପ୍ସରୂପା ଅମରାବତୀର
ନିରନ୍ତ କୌତୁକେ ଦେଖ ତୁଙ୍ଗ ସୌଧ ଶିରେ
ହରଳା ପ୍ରେମିକା ସର୍ବ କୌମୁଦୀ-ହାସିନୀ ।
ସମ୍ମୁଖେ ସୋମନାଥ ତୀର୍ଥ, ଜଳଳ ଯାହାର
ଯଦୁକୁଳବାଳା ସ୍ନାନେ ପରମ ପବିତ୍ର

* ଅସ୍ତ୍ର

ନର ଅସ୍ଥି ପଡ଼ି ଏଥି ହୁଏ ପରିଣତ
*ଚକ୍ରାକାରେ, ଅସ୍ଥିଧାରୀ ସ୍ୱର୍ଗ ପଦ ପାଏ ।

ଅମର ମହର୍ଷି ଦେବ ବେଦ-ଭାଷ୍ୟକାର
ଅଦ୍ଧଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମଦାତା ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କର
ପବିତ୍ର ପ୍ରଭୁସାଶ୍ରମ ଧରଇ ଅନ୍ତରେ
ଅଜ୍ଞାନ ତାମସ ଧ୍ୱଂସୀ, ଜ୍ଞାନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯହୁଁ
ପାରିଜାତ-କଳ୍ପତରୁ ଆର୍ଯ୍ୟଜ୍ଞାନୋଦୟନେ
ଗୀତାକାରେ ପ୍ରକଟିଲା ସମଗ୍ର ଭାରତେ,
ମୁକ୍ତିପ୍ରଦ ସେ ଆଲୋକ ଅନୁସରି କେତେ
ଯାଉଛନ୍ତି ମୋକ୍ଷଧାମେ ଚିର ଶାନ୍ତିମୟ-
ସୁଖର ନିତ୍ୟ-ଆଶ୍ରମ ନିର୍ବାଣ ପ୍ରଦେଶେ,
ଚରମ ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସକଳ ଧର୍ମର ।
ଦେଖ ଏ ଅନନ୍ତ ସିନ୍ଧୁ, ମନ୍ଥିଥିଲେ ଯାକୁ
ମନ୍ଦର ମନ୍ଥନ ଦଣ୍ଡେ ଓ ବାସୁକି ମଳ
ସର୍ପରାଜ ବାସୁକୀକୁ ନେତ୍ରରୂପେ ଧରି ।
ଉଠିଲା ବାରିଧିଗର୍ଭୁ ସେ ଭୀମ ମନ୍ଥନେ
ମତଙ୍ଗ ପର୍ବତୋପମ ଐରାବତ
ମହାଜବ ବାଜୀବର ଶୁଭ୍ର ଉଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବା,
ସିଦ୍ଧଙ୍କ ବର ବିଭବ ପାରିଜାତ ତରୁ
କତ ଆଦରର ଧନ ସୁମନ ମାଦାର
ସୁଗନ୍ଧ-ସୁମନ ପ୍ରିୟା ପୁରନ୍ଦରଙ୍କର ।
ଭୁବର କୌସ୍ତୁଭମଣି ଅମୂଲ୍ୟ ରତନ,
ଜଗତ ମୋହନ କୃଷ୍ଣ ପରମ ଉଲ୍ଲସି
ଯା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ନ ସମ୍ଭାଳି ଲୋଭ
ବହନ୍ତି ସାଦରେ ତାକୁ ହୃଦେ ଅହର୍ନିଶ ।

ନିକ ଉଦ୍ଧାବର ନେତ୍ରା ଉଦ୍ଧବ ସୁନ୍ଦରୀ
ରମଣୀ-ସୀମନ୍ତ-ମଣି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦାତ୍ରୀ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଉପମା-ସୀମା ତବ ସ୍ୱାମୀ ସଙ୍ଗେ
ଉଠିଲେ ଯେବେକେ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭ ସମାଲୋଡ଼,
ସେ ଚଳ ତରଳାନ୍ଦୋଳ ଢଳ ଢଳ ହୋଇ
ବ୍ୟାପିଗଲା ଜଳେ ସ୍ଥଳେ ବ୍ୟୋମେ ଚରାଚରେ
ଶୃଙ୍ଗୁଁ ଶୃଙ୍ଗେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଦେଶୁଁ ଦେଶାନ୍ତରେ
ପ୍ରଥମ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ମୁଗ୍ଧ ଜୀବନେ ଅଥବା
ଜନ୍ମାନ୍ଧ ନୟନ ଦୃଷ୍ଟି ପାଇଲା ପରାଏ
'କହେଲା କହେଲା' କହି ବିଶ୍ୱବାସୀ ସଙ୍ଗେ
ମତ୍ତ ହେଲେ କୋଳାହଳେ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦେ,
ସହସା ସେ ହର୍ଷଧ୍ୱନି (ଜନ୍ମୀର ବିଜୟ
ରବ ଜାତ କଣ୍ଠେ ଯଥା) ପଶି ପଶି କଣ୍ଠେ
ପୂର୍ବୁ ବ୍ୟାକୁଳିତ ଚିତ୍ତ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନେ
ହରାଇ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ରାଶି ଥିଲେ ଅଥବା
ବେଗଗ୍ରସ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଅଧା ତରଙ୍ଗ ଛଳ, ସେ
ନ ସମ୍ଭାଳି ଶୁଣୁ ଶୋକ ହୃଦ ବିଦାରକ ।
ଅଦ୍ୟାପି ନମତା ତାଙ୍କ ଯାଇ ନାହିଁ ମନୁଁ
ନରେନ୍ଦ୍ର ମାରୁତ ନଭେ ଯେବେ ଇନ୍ଦୁ
ଲୋଟିଯାନ୍ତି ବେଳା ପରେ ପାଗଳ ପରାଏ ॥
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗୁ ଉତ୍ଥିତ ସେହି ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୁଭ୍ର ଜ୍ୟୋତି
ରଖିଲେ କୌତୁକେ ସର୍ବେ ଯତନେ ସମ୍ଭାଳି
ଯଥାସାଧ୍ୟ ବର୍ଷା ବାରି କୃଷକେ ଯେସନ
ଖଣିରେ ରଖିଲେ ଜ୍ୟୋତି ରତନ ଆକାରେ
ହୀର ନାମ ମୋତି ଆଦି ମଣିଗଣ ମଧ୍ୟେ

* ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ଗୋମତୀ ନଦୀରେ ନର ଅସ୍ଥି ପତିତ ହେଲେ 'ଚକ୍ର ଆକାରରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ତାହାକୁ "ଗୋମତୀ ଚକ୍ର" କହନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର ଚକ୍ରାକାର ଅସ୍ଥି ମୁଁ ଗୋମତୀ କୂଳରେ ଦୋକାନରେ ଦେଖିଅଛି । ଅନୁମାନରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ନରାସ୍ଥି ନୁହେଁ; ସାମୁଦ୍ରିକ ଜବାସ୍ଥି ।

ଚନ୍ଦ୍ରମା ଶୀତଳ ଶୋଭା ମର୍ମର ଆକାରେ
ରହିଲେ ପର୍ବତେ, ବନେ, ବନସ୍ପତି କୁଳେ,
ମହୌଷଧି ରୂପେ, ପୁଷ୍ପେ, ତରୁ ଲତା ଦଳେ,
ପକ୍ଷୀଗଣେ ମଣି ରୂପେ ରହିଲ, ଅମ୍ବରେ
ନସିଲେ ବିହଙ୍ଗ କୁଳେ, ସୁନୀଳ ଗଗନେ
ନୀରଦେ ରହିଲେ ଜ୍ୟୋତି ଯତନେ ଆଦରେ
ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟ ପ୍ରଣୟିନୀ ସୌଦାମିନୀ ମଧ୍ୟେ ।
ଦେବାସୁର ଆରମ୍ଭିଲେ ପୁଣି ମନ୍ଥିବାକୁ
ସିନ୍ଧୁକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟେ, ଜିତରାଜ୍ୟ ଲୋଭୀ ନୃପେ
ପୀଡ଼ନ୍ତି ଯେସନେ ଭୁକ୍ତସାର କର ସୁଦ୍ଧା
ହରି ତା ବିଭବ, ପୁନଃ ପୁନଃ ସେ ପୀଡ଼ନେ
ରାଜା ପ୍ରଜା ଆଦି ଯେତେ ସେ ରାଜ୍ୟ ନିବାସୀ
ଲଭନ୍ତି ଅଶେଷ କଷ୍ଟ, ତେସନ ମନ୍ଥନେ
ଜଳ ଜଳପତି ଆଉ ସିନ୍ଧୁ ଜଳଚରେ
ଲଭିଲେ ବିଶେଷ ଦୁଃଖ, ଅବଶେଷେ ସିନ୍ଧୁ
ଦେବାସୁର ପଦେ ଆସି ଯାଇଲେ ଶରଣ,
ମୃତ-ପ୍ରାଣ-ସଞ୍ଚାରଣୀ ପ୍ରାଣାଧିକା ପ୍ରିୟ
ଅମର ମହା ଔଷଧି ଅମୃତ ଦେଲେଣ;
ସେ ଅମୃତ ଦେଖି ସର୍ବେ ଲଭିଲେ ହରଷ
କିନ୍ତୁ ସେ ହରଷ ହେଲା କ୍ଷଣେ ପରିଣତ
ଅମୃତ ବଣ୍ଟନ ଘେନି ବିଷମ ବିବାଦେ;
ଲାଗିଲା ତୁମୁଳ କଳି ଦେବା-ସୁର ମଧ୍ୟେ;
ମନ୍ମଥ-ମୋହନ କୃଷ୍ଣ ମୋହିନୀ ବେଶରେ
ଭ୍ରମିଲେ ଏକାଳେ ଏକା ବେଳା କୁଞ୍ଜ ପାଶେ
କନ୍ଦୁକ ନଚାଇ ଲୀଳା ଗୁଞ୍ଜୁ ଭ୍ରମରୁ ହର୍ଷେ
ଉଡ଼ି ଯାଉ ଥିଲା ତାଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗୁ
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ସିନ୍ଧୁ ବାତେ, କଡ଼ୁ ଥିଲେ ତହିଁ
ଅଳିଗଣେ ରୂପେ ଗନ୍ଧେ ପଦ୍ମ ଭ୍ରମ ଭ୍ରମେ,
ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ମୂରତ ଦେଖି ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ବତ
ଦେବାସୁର ସର୍ବେ ମିଳି ମଧ୍ୟସ୍ଥା କରିବେ-
ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଏ ବିବାଦେ; ଏହି ବ୍ୟାଜେ ଛଳେ
ଆସିଣ ସମୀପେ କଲେ ଅନୁରୋଧ ତାଙ୍କୁ
ଅମୃତ ବଣ୍ଟନେ; ହସି ହସି ଲାଜେ ଲାଜେ
ଭାଷିଲେ ସୁନ୍ଦରୀ "କର ସତ୍ୟ ମୋ ବଣ୍ଟନେ
ହେବ ଯଦି ରାଜି ।" "ସତ୍ୟ କଲୁଁ ନେକୁ ସର୍ବେ
ଦେବି ! ଯାହାକୁ ଯା ଦେବ କହୁଛୁ ଯଥାର୍ଥ"
ଏତେ କହି ବସିଗଲେ ଦୁଇ ଧାଡ଼ି ହୋଇ ।
ଭୃଙ୍ଗୁକରେ ସୁଧାପାତ୍ର ଘେନିଣ ସୁନ୍ଦରୀ
ଦେବେ ଦେଉଁ ଦେଉଁ ସୁଧା କରିଦେଲେ ଶେଷ;
ମହାଦୁଃଖେ ଦିତିସୁତେ ରହିଲେ ବିମର୍ଷେ
ନପାଇ ଅସୁରେ ଭାଗ କଲେ ଅନୁରୋଧ
ଦେବତାଙ୍କୁ ଆଉ ଥରେ ମନ୍ଥିବାକୁ ସିନ୍ଧୁ,
ରୁଦ୍ଧ ପାତ୍ରେ ଜଳ ରଖି ଜାଳିଲେ ଯେସନ
ବହୁକାଳ ଅବଶେଷେ ଉଦର ସେ ପାତ୍ରେ
ମହାଦୁଃଖେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଫୁତ୍କାର ପରାୟେ
ତପ୍ତ ଧୂମରାଶି ଉଠେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ତହୁଁ,
ଦେବାକ୍ରାନ୍ତ ସିନ୍ଧୁ, ଶ୍ରାନ୍ତ ନଗେନ୍ଦ୍ର, ତେସନ
ସେ ମନ୍ଥନେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ତ୍ୟଜିଲେ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟେ ।
ଫେନତରଙ୍ଗ ଉଚ୍ଚ ଊର୍ମ୍ମି ପର୍ବତ ପ୍ରତିମ
ସଂବର୍ତ୍ତ ସଦୃଶ ଘୋର-ଭୀମନାଦ-ନାଦୀ
ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭୁ, କାଳକୂଟ କରାଳ ଗରଳ
ତପ୍ତ ଖରଶ୍ୱାସ ସଙ୍ଗେ ମହା ଜ୍ୱାଳାମୟ
ମିଶି ଶେଷ ନାଗଙ୍କର ଉଠିଲା ରୌଦ୍ରବେଗେ;
ଅସହ୍ୟ ସେ ଜ୍ୱାଳାବେଗେ ଦେବାସୁର ଯେତେ
'ତ୍ରାହି ତ୍ରାହି' ଡାକ ସର୍ବେ ଛାଡ଼ିଲେ ବିକଳେ
ଅବଶେଷେ ସଙ୍କର୍ଷଣ ଦୟା ବହି ଚିତ୍ତେ
ଦେବ ଦୈତ୍ୟ ହିତ ଅର୍ଥେ ପିଇ ସେ ଗରଳ
'ନୀଳକଣ୍ଠ' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ହେଲେ ତ୍ରିଭୁବନେ ।
କୂର୍ମ୍ମ ପୃଷ୍ଠ ପ୍ରାନ୍ତେ ଦେଖ ଚକ୍ରଚାଳ ଯାଏ
ବୃତ୍ତାକାରେ ଉଜଳି ଘେରଛି ରୌଦ୍ରକେ,

ଅସୀମ ଏ ସିନ୍ଧୁ ରୂପ ନୁହେ କଳନୀୟ
ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚେତାଙ୍କ ଅନନ୍ତ ଅପାର
ଅନନ୍ତ ରତନ ଖଣି ଧରନ୍ତି ଗରଭେ
ତେଣୁ 'ରତ୍ନାକର' ନାମ ବିଖ୍ୟାତ ତ୍ରିଲୋକେ;
ବାରି ରାଶି ଦେଇ ଗର୍ଭୁ ମିହିର ଯାହାର
ହରନ୍ତି ନୀରଦ ଧରା-ଜୀବ-ଶ୍ରାନ୍ତି-କ୍ଳାନ୍ତି,
ସଦା ପରାଶ୍ରୟ ଦାତା ପର ଉପକାରୀ
ବସନ୍ତି ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ ତେଣୁ ଗରଭେ ତାଙ୍କର
ଶୈଳେ, ଇନ୍ଦ୍ର ଭୟେ ଛାଡ଼ି ନିଜ ବାସସ୍ଥଳୀ
ବିଷୟ ବିକାରେ ଯଥା ସ୍ଥିତ-ପ୍ରଜ୍ଞ-ଚିତ୍ତ
ନ ହୋଇ ଚଞ୍ଚଳ ସଦା ଥାଏ ସୁପ୍ରଶାନ୍ତ,
ତେସନ ପ୍ରସନ୍ନ ସଦା ସିନ୍ଧୁ ଜଳପତି
ଅସଂଖ୍ୟ ସରିତ ଗର୍ଭେ ପଶିଲେହେଁ ତାର ।
ମହତ ଆଶ୍ରୟ ଦାତା ମହତ ସତତ
ତେଣୁ ପ୍ରଳୟାନ୍ତକାରୀ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ସ୍ୱପୁରେ
ପ୍ରଳୟାନ୍ତେ ଶାନ୍ତି ପାଇଁ ଦିଅନ୍ତି ଆଶ୍ରୟ ।
ଦେଖି ଦେଖି ଦୂରେ ଏକ ଶ୍ୟାମ ଚମକିଲ
ଚଳ ନୈଶାକାଶରେ ଚପଳ ଖଦ୍ୟୋତ ପତିକୂଳେ ।
ମନୋଜ୍ଞ ବିମାନ ତହୁଁ ଚଳିଲା ସୁଦୂରେ,
କହିଲେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ "ଦେଖ ଏ ପ୍ରଦେଶ
✢ପଞ୍ଚାପ ସଂଯୋଗେ ନାମ ପଞ୍ଜାବ ଏହାର;
ଜନ୍ମିବେ ❋ନାନକ ନାମେ ମହାତ୍ମା ଏ ଦେଶେ
ଧର୍ମବୀର ଦୂରଦର୍ଶୀ ଏକ-ଆତ୍ମାବାଦୀ,
ଭାବ-ଆର୍ଯ୍ୟ ପତନର ଏକମାତ୍ର ହେତୁ
ଜାତିଭେଦ, ଜାଣି ଏହି ମହାତ୍ମା କୌଶଳେ
ପଞ୍ଚ✿'କ'କାର ସଂଯୋଗେ ନବ୍ୟ ଧରଣର
ଧର୍ମ ରାଜ୍ୟେ ନବ ପନ୍ଥା ସୃଜି ଏ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ
ବାନ୍ଧିବେ ଏକତା ସୂତ୍ରେ ନବ ⚘'ଶିଖ' ଧର୍ମେ

✢ ବିତସ୍ତା, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, ଇରାବତୀ, ଶତଦ୍ରୁ ବିପାଶା ଏହି ୫ଟି ନଦୀ ସଂଯୋଗରେ ପଞ୍ଜାବ ହୋଇଅଛି

❋ ଶିଖଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ ।

✿ ପଞ୍ଚ "କ" କାର-କେଶ, କଙ୍କଣ, କୃପାଣ, କାଛା (ଜଙ୍ଘିଆ) କଙ୍ଗେଇ (ପାନିଆ) ଏପାଞ୍ଚୋଟି ଶିଖ୍ ମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ପୋଷାକ; କେଶ କର୍ତ୍ତନ ନିଷିଦ୍ଧ, ହାତରେ ପଟେ ଲୌହ କଙ୍କଣ; ପୋଷାକ ତଳେ ଜଙ୍ଘିଆ, କରବାଲ ଅଭାବରେ ଛୁରୀ, ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ପାନିଆ ସଦାବେଳେ ଥାଏ ।

⚘ ଶିଖ୍ ଧର୍ମ—ଏ ଧର୍ମରେ ଜାତି ଭେଦ ନାହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଠାରୁ ଚଣ୍ଡାଳ ଯାଏ ସମସ୍ତେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାର ପୋଷାକ ଏମାନଙ୍କର ସବୁବେଳେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଥାଏ । ତାମ୍ରକୂଟ ସେବନ ଏ ଧର୍ମରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷିଦ୍ଧ, ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିମ୍ନସ୍ତରର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତମାଖୁ କ୍ଷେତରେ ମଧ୍ୟ ପଦାଘାତ କରନ୍ତିନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମଦ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନିଶା ପଦାର୍ଥକୁ ପ୍ରାୟ ଏମାନେ ନିଷିଦ୍ଧ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୁରୁ ଓ ନିରାକାର ବ୍ରହ୍ମ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ପୂଜନ୍ତି ନାହିଁ, ଏମାନେ ଖୁବ ବଳଶାଳୀ ଏମାନେ ଶୂକର ମାଂସ କୁକ୍କୁଟ ମାଂସ ଭୋଜନ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଆଚରଣ ପ୍ରାୟ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ପରି ।

‘ମହମ୍ମଦ’ ନାମେ ଏକ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ
ପ୍ରଚାରିବେ ନବ ଧର୍ମ ପଶ୍ଚିମରୁ ଆସି,
ବହୁ ଆର୍ଯ୍ୟ-ପୁତ୍ର ହେବେ ସେ ଧର୍ମେ ଦୀକ୍ଷିତ
ଭୀଷଣ ବିପ୍ଳବ ତେଣୁ ଧର୍ମ ରାଜ୍ୟ ପରେ
ଲାଗିବ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟେ, ସେ କାଳେ ‘କବୀର’-
ନାମେ ଧର୍ମ ବୀରାଗ୍ରଣୀ ଜନ୍ମି ଏ ପଞ୍ଜାବେ
ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରତିଭାବଳେ ସୃଜି ନବ ପନ୍ଥା ଧର୍ମେ
ମିଳାଇବେ ଦୁଇ ଦଳେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନେ ।
କିନ୍ତୁ ଏ ମିଳନ ହେବ ଅଳ୍ପ କ୍ଷଣ ସ୍ଥାୟୀ
ସ୍ରୋତ ମୁଖେ ବାଲିବନ୍ଧ କ୍ଷଣିକ ଯେସନ
କମ୍ପା ପଦଚିହ୍ନ ଯଥା ବାଲୁକା ସ୍ତୂପରେ ।
ଭୀଷଣ କାନ୍ତାର ଦେଖ ମରୁମୟ ଭୂମି
ମରୀଚିକା ଖେଳ ଯହିଁ କଲ୍ଲୋଳିନୀ ରୂପେ
ଭ୍ରମାଏ ବିବଶେ ପାନ୍ଥେ ମହା ମାୟାବିନୀ
ନୃପତି ‘ପ୍ରତାପ ସିଂହ’ ନାମେ ସୁପ୍ରତାପୀ
ଜନ୍ମିବେ କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳେ କାଳେ କର୍ମବୀର
ଦେଶ-ହିତ ବ୍ରତେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜିବେ କିନ୍ତୁ
ନ ହେବେ ଏ ପରାଧୀନ ଜୀବନେ କଦାପି ।
‘ଶାହାଜାହାଁ’ ନାମେ ନୃପ ଇସ୍‌ଲାମ ଧରମୀ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଜ୍ଞାତା ନିର୍ମାଣିବେ ପୁରୀ
ବିଚକ୍ଷଣ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯାହାର
ବିଶ୍ୱଶିଳ୍ପୀ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ହେବେ ଅଧୋମୁଖ,
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ମୋହିତ ହେବେ ବିଶ୍ୱବାସୀ ସର୍ବେ ।
କ୍ଷିପ୍ରଗତି ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ କ୍ଷୁଦ୍ର ସିପ୍ରାତୀରେ
ନିତ୍ୟ ନବ ଚିତା ଭସ୍ମେ ପୂଜା ହୁଏ ଯାର
ସେହି ମହାକାଳେଶ୍ୱର ସୁରକ୍ଷିତ ପୁରୀ
ନଗରୀ ଅଗ୍ରଣୀ ଦେଖ ଗୁରୁ ‘ଉଜ୍ଜୟିନୀ’,
ରାଜଧାନୀ କରି ଯାକୁ ବିରାଜିବେ ଭୂପ

ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରତିମ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ
ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, କବି, ଗୁଣୀ, ଗୁଣଗ୍ରାହୀ;
କବି କାଳିଦାସ କାବ୍ୟ-ସୁକୌଶଳୀ ଆଦି
ନବରତ୍ନ ‘ଖନା’ ଜ୍ୟୋତିଃ-ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞା ସହିତେ
ବଙ୍ଗଦେଶୁ ନୃପ ଏକ ଭକ୍ତିଧର ନାମେ
ଧାମିତ୍ୟ-ପ୍ରଶସ୍ତ-ପଞ୍ଚ ବିପ୍ର ମିଶ୍ର ଦେଖି,
ତ୍ୟଜି ରାଜ୍ୟ ପତ୍ନୀଆଦି ବିଷୟ ବାସନା
ସିଦ୍ଧ ହେବେ ସାଧି ଏଥି କଠୋର ତପସ୍ୟା ।
ନର୍ମଦା-ନିର୍ମଳନୀର, ତଟେ ଯାର ଦୂରେ
*କେରଳ ବନଭୂରୁଚିରା ଦେଖ ପୂର୍ଣ୍ଣା ନଦୀ
ଜନ୍ମିବେ ଯା କୂଳେ କାଳେ କୈଳାସ ନିବାସୀ
ଶଙ୍କର ‘ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ’ ବୋଲି
ବୋଲାଇବେ ଲୋକେ, ହେବେ ଜ୍ଞାନଗଣାଗ୍ରଣୀ,
ଧର୍ମ ନଭେ ଉଇଁବେ ଏ ଭାସ୍କର ସ୍ୱରୂପେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିବେ ଦଶଦିଶ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରଜ୍ଞାଲୋକେ,
ଯେ ଅଲୋକେ ଧରି ହେବେ ଭବାର୍ଣ୍ଣବ ପାରି
ଅଜ୍ଞ ଜୀବେ ଅବିଦ୍ୟାନ୍ଧ ଅନ୍ଧକାରମୟ,
ଦୀପ୍ତ ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକେ ଯଥା ବୋଇତ ଯାତ୍ରୀଏ
ହୁଅନ୍ତି ତାମସୀ ତମେ ସୁଖେ ସିନ୍ଧୁ ପାରି ।
ଭେଦବାଦୀ-କୁସଂସ୍କାର-ତାମସେ ଜଡ଼ିତ
ଭାରତର ଧର୍ମପଥ ଦିଶିବ ଶାଶ୍ୱତ
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାଙ୍କ ପ୍ରଜ୍ଞାଲୋକେ,
ଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ ସନାତନ ଧର୍ମେ ଏ ମହାତ୍ମା
ଉଦ୍ଧାରି ସ୍ଥାପିବେ ସ୍ୱୀୟ ସୁ-ପ୍ରତିଭା ବଳେ
ଜ୍ଞାନଗର୍ଭ ବେଦାନ୍ତର ଉଚ୍ଚତମ ଧର୍ମ,
ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅଦ୍ୱୈତମତେ ବ୍ରହ୍ମ ଜୈବ ଯୋଗେ
ଖଣ୍ଡି ନାସ୍ତିକବାଦ ବହୁ ଭେଦବାଦୀ ମତେ
ହରାଇ ସୁଯୁକ୍ତି ତର୍କେ ନୈୟାୟିକ ଗଣେ

* ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥଳୀ

ଅନାଢ୍ୟ କୁଟିଳ ଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ
କରିଦେବେ ମୁକ୍ତି ପଥ ସହଜ ସରଳ
ଧର୍ମରାଜ୍ୟେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହେବେ
ବିରଚି ପ୍ରସ୍ଥାନତ୍ରୟ* ଟୀକା ସୁବୋଧିନୀ ।
ବିଜୟୀର ବୈଜୟନ୍ତୀ ଉଡ଼ିବ ଭାରତେ
ତାଙ୍କ ନାମେ ପ୍ରତି ତୀର୍ଥେ ପ୍ରତି ପୀଠ ସ୍ଥଳେ
ହିମାଳୟୁ କୁମାରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବତ୍ର ।
ସେତୁବନ୍ଧେ ରାମେଶ୍ୱର ରାମ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ,
କମଳ କଳିକା ଦେଇ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କା ପୁରୀ
ବାରିଧି ଧବଳ ପାଦ ପୂଜୁଅଛି ଯାର ।"
ଏହିରୂପେ ନାନା ତୀର୍ଥ ଆଶ୍ରମ ଅରଣ୍ୟ
କେତେ ମନୋହର କେତେ ଭୟପ୍ରଦ ସ୍ଥଳୀ
ଜନପଦ, ବନ ଆଦି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ନଭେ
ଭ୍ରମିଣ ଆସିଲେ ତହୁଁ ଉତ୍କଳ ଅଞ୍ଚଳେ,
ପୁଣ୍ୟ ଭୂମି ଭାରତର ମନୋହର ପୁରୀ;
"ଫେନଚୂଡ଼ ଗିରି ଊର୍ମି ଉତ୍ତାଳ ସଙ୍କୁଳ
ଭୀଷଣ ସୁନ୍ଦର ଏହି ପୟୋଧି ପୁଲିନେ
ସୁଖ୍ୟାତ ନୀଳାଦ୍ରି ନାମେ, ଏ ଅଦ୍ରି ଶିଖରେ"
କହିଲେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ "ଦେଖ ଏହି ସ୍ଥାନେ
ଦାରୁବ୍ରହ୍ମରୂପେ କୃଷ୍ଣ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ
କୁରୁ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷେ ପୁଣି ସ୍ୱବଂଶ ବିନାଶି,
ଭୂଭାର-ହରଣ-କାର୍ଯ୍ୟ ନିଃଶେଷି ଏ ରୂପେ
ସିନ୍ଧୁ-ସ୍ରୋତ ସଙ୍ଗେ ଆସି ପ୍ରତ୍ୟୁଷୁ ସେବେଳେ
ବିରାଜିବେ "ଜଗନ୍ନାଥ" ନାମବହି ଭବେ ।
ଗହଣେ ଆସିବେ ତାଙ୍କ ସର୍ବ ଦେବଦେବୀ
ଭୂପ ସଙ୍ଗେ ଭୃତ୍ୟ ପରି, ଖଟିଣି ନିମନ୍ତେ
ଏତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନେ ତେଣୁ ଲଭିବେ ମାନବେ
ସର୍ବ ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନର ପୁଣ୍ୟ ଏକାବେଳେ

ଶ୍ୱାପଦ ସଙ୍କୁଳେ ଏହି ଭୀମ ନୀଳାଚଳ
ହେବ କାଳେ ପରିଣତ ମହାତୀର୍ଥ ରୂପେ,
ଧର୍ମାଗ୍ରଣୀ 'ପୁରୀ' ନାମେ ବୋଲାଇବ ଲୋକେ,
ଧରମର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ସାମ୍ୟନୀତି' ଏଥି
ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ବହୁକାଳ ରହିବ ଏଠାବେ,
ଯଶୋଧ୍ୱଂସୀ କାଳ ବଶେ ନବୀନ ଭାବଦ,
କୁଟିଳ କୁନୀତି ପ୍ରିୟ କଳି ଗୁଣେ କିନ୍ତୁ
ସେହି ସାମ୍ୟନୀତି କ୍ରମେ ଲଭିବ ଦୁର୍ଗତି
ଅନୀତି ଓ ଅନାଚାରେ ହୋଇ ପରିଣତ,
ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଭୋଜନେ ରହି ହେବ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ
ଜନମିବେ ଯେବେ ଏଥି ଭେଦବାଦୀ ଗଣେ
ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୱେଷ ବହ୍ନି ଜଳାଇ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ
ଧ୍ୱଂସିବ ବିରୋଧୀ ଅତି ତୁଚ୍ଛ ଭାବ ଘେନି ।
ଲୋଭୀ କାମାସକ୍ତ ଭଣ୍ଡ, କୁସଂସ୍କାର ପ୍ରିୟ
ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ଧରି ହେବେ ମହା ପାପାଚାରୀ
ପେଚକ ଚକୋର ବୀର୍ଯ୍ୟ ଜନ୍ମ ହେଲ ପ୍ରାୟେ
ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱ-ଗୁଣଧାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଔରସେ
ଜନ୍ମିବେ ଚଣ୍ଡାଳ, କୁଳ-ପାଂଶୁଳ ତାମସୀ,
ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାୟ ପୁରୀ ହେବ ନର୍କେ ପରିଣତ ।
ପ୍ରତି ତୀର୍ଥେ ଭାରତରେ ଏହି ଅଧୋଗତି
ଦେଖି, ସେବେଳେ ଶ୍ରୀହରି, କରୁଣାସାଗର,
ପାପ ସ୍ରୋତ ରୋଧିବାକୁ ଧରିବେ ମୂରତି
ଭୀତିପ୍ରଦ କଳ୍କୀରୂପେ ବିନାଶି ଦୁଷ୍ଟଙ୍କୁ
ସ୍ଥାପି ଶାନ୍ତିରାଜ୍ୟ ପୁନଃ ଚଳିବେ ବୈକୁଣ୍ଠେ ।
ସୁନୀଳ ଫେନିଳ ତୁଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗ ମାଳିନୀ
ଉତ୍କଳ ଶିଖରୀକୁଳ ସୁଗିରି ଦର୍ପଣ,
ଚଳ ଗିରି ରୂପା ଦେଖ ଚିଲିକା ସାର୍ଦ୍ଧିକା
ଉତ୍କଳର ପାଦମୂଳେ ପୂଜଇ କେମନ ।"

* ଦଶ ଉପନିଷଦ, ବେଦାନ୍ତ ଦର୍ଶନ, ଭଗବଦ୍ଗୀତା

ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ ଦେବୀ ଖଣ୍ଡ ଗିରି ଦେଖି
କହିଲେ "ଏ ଅପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶୈଳ ହେବ କାଳେ
ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅନଶ୍ୱର ବୌଦ୍ଧ-କୀର୍ତ୍ତି ବହି ।
ଏସ୍ଥଳୀ କୋଣାର୍କ କ୍ଷେତ୍ର ବୋଲାଇବ ଲୋକେ
ରମ୍ୟ ହର୍ମ୍ମ୍ୟେ ବିରାଜିବେ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଏଥି,
ହର୍ମ୍ମ୍ୟ କାରୁ-କାର୍ଯ୍ୟ ଶିଳ୍ପ-ସୁଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି
ସ୍ୱର୍ଗେ ଦେବ-ଶିଳ୍ପୀ ହେବେ ଈର୍ଷାଲଙ୍କାନ୍ତିତ ।
ଏହି ଗିରୁ ବେଳାଭୂମି ହେବ ଯାହା କାଳେ
ଶ୍ରୀଫଳ ନିକୁଞ୍ଜେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ନାମ 'ସତ୍ୟବାଦୀ'
ଭକ୍ତବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲାଗି ବୃନ୍ଦାବନୁଁ ଆସି
ଗୋପାଳ ରହିବେ 'ସାକ୍ଷୀ-ଗୋପାଳ' ସ୍ୱରୂପେ ।
ପୁଣ୍ୟ ତପୋବନ, ପୁରେ, ଏକାମ୍ର କାନନ
ତ୍ରିଭୁବନେଶ୍ୱର ଶିବ ବିରାଜିବେ ଏଥି
ତେଣୁ ଏ 'ଭୁବନେଶ୍ୱର' ବୋଲାଇବ ଲୋକେ ।
ଉତ୍କଳ ମୁକୁଟମଣି, କାଳୀ ବାସସ୍ଥଳୀ,
ଚଣ୍ଡୀ ସୁରକ୍ଷିତ ଏହି କଟକ ନଗର,
ମହାନଦୀ କାଠଯୋଡ଼ି ବୃତ୍ତାକାରେ ଯାର
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ଉଭୟପାଶେ, ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଯେସନେ
ନିର୍ମଳ ଗଗନେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ ବେଢ଼ଇ;
କଟକର କଟିହାର ପ୍ରଶସ୍ତ ତଟିନୀ,
ମହାନଦୀ ପରପାରେ କପିଳାସ ଶୈଳେ
ସୁଗୁଚ୍ଛିସ୍ଥା ତରୁ ପୁଞ୍ଜେ ଗିରିକୁଞ୍ଜାକୃତ
ନିରେଖିଲେ ଯହିଁ ଦିଶେ ଅତି ଅପ୍ରଶସ୍ତ,
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୌର କରେ ସୂକ୍ଷ୍ମରେଖା ପ୍ରାୟେ
ପ୍ରଶସ୍ତ ସୈକତ ଶଯ୍ୟା ମହାନଦୀ ଗର୍ଭେ ।"
ଅଭ୍ରଗର୍ଭ ସେ ଶିଖରେ ଶଶାଙ୍କ-ଶେଖରେ
ଝର-ଉରଙ୍ଗମ ଧାମି ପାର୍ବତୀ ସହିତେ,
ପ୍ରଣମିଲେ ଭକ୍ତିଭରେ ସ୍ୟନ୍ଦନୁ ସରବେ ।
"ଉତ୍କଳ ନଗରୀ ଶିଖା ଗିରିଗଣାଗ୍ରଣୀ
ତୁଙ୍ଗ ଗିରି ମାଲ୍ୟଗିରି, ଚଉପାଶେ ଯାର,
ଭ୍ରମନ୍ତି ଜଳଦ ଦଳ ଚକ୍ରାକାରେ ଦେଖ
କ୍ରୀଡନ୍ତି ବାଳକେ ଯଥା ସ୍ତମ୍ଭ ଥୋଇ ମଧ୍ୟେ ।
ପତିତପାବନୀ ପୂତ ଗୋନାସା ପ୍ରସୂତା
ବୈତରଣୀ ନିର୍ଝରଣୀ ଯା କୂଳେ ଶୁଭଯୋଗେ
ଦାନ ଦେଇ କଳିଯୁଗେ ପାରହେବେ ଲୋକେ
ତପ୍ତ ବୈତରଣୀ, ତରେ ପ୍ରେତପଥ ରୋଧି
ପୂତ ସ୍ଥଳୀ ଜାଣି ତାର ମନୋହର ତୀରେ
ବିରାଜିବେ ବିରଜାଦେବୀ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡୋଦ୍ଭବା
ଶ୍ରୀବରାହନାଥ ଦେବ ସଙ୍ଗେ ପୁଣ୍ୟ ପୀଠେ ।
ବହୁଶତ ବର୍ଷ ଅନ୍ତେ ଲଭିବେ ଜନମ
ଯଯାତିକେଶରୀ ନାମେ ନୃପତି କେଶରୀ;
ଯଶୋସ୍ତମ୍ଭ ରୂପେ ଏହି ମହାଯଶାଙ୍କର
ବିରାଜିବ ରାଜଧାନୀ ପୂତ କୀର୍ତ୍ତିଧାରୀ
'ଯାଜପୁର' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଉତ୍କଳ ମଣ୍ଡଳେ ।
ଗୁପ୍ତ ନାଭିଗୟା ଏହି, ପିଣ୍ଡ ଦେଲେ ଯହିଁ
ତରିଯିବେ ପିତୃଲୋକେ ପ୍ରେତପନ୍ଥ ପୁରୁ ।
'ଶାଳନ୍ଦୀ' ମେଖଳା, ଦେଖ ଚିର ଗିରିରୂପା
'ଭଦ୍ରକାଳୀ' ସୁରକ୍ଷିତ ଭଦ୍ରକ ନଗରୀ,
ମେଘାସନ ସୂତା ଏହି ସୁଜଳା ସାଳନ୍ଦୀ,
ସଫରୀ-ରଜତ-ଜରୀ ଗିରୁ ନୀଳାଂଶୁକ
ଅଞ୍ଚଳ ଆକାରେ ଉଡ଼ି ତରଙ୍ଗେ ଯାହାର,
ସରଳା ବାଳିକା ସମ ବହଇ କୌତୁକେ
ଶ୍ୱେତ ସିକତାଳ କାଳି ମୁଖରିତ ଯାର;
ତୀରବାସୀ ସୁସଙ୍ଗୀତେ ନିନାଦ ଜଣୀଥେ
'ବାବା ଆଖଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର' ବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣକାରୀ
ପୂତସ୍ଥଳୀ ଜାଣି ଏଥି ବିରାଜନ୍ତି ସୁଖେ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରସୂ *ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା, ଶ୍ୟାମଳ †ଶାଳ୍ମଳୀ
ମେଘାକାର ମେଘାସନ ମେଘାବୃତ ବପୁ ।"

*ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରେଖା । † ଶିମୁଳ ପାହାଡ଼ ।

ପ୍ରଶମନ୍ତେ ଏଥି ଦେବୀ କୀଚକେଶ୍ୱରୀଙ୍କୁ
କହିଲେ ବେହୁଣୀ ରାଣୀ 'କେଉଁ ଦେଶ ମା ଏ?
ଶୈଳବେଷ୍ଟା ଚକ୍ରପାଶେ ସୁରୁ ହର୍ମ୍ମ୍ୟମୟୀ ?"
ସସ୍ମିତେ ଭାଷିଲେ ଦେବୀ "ସମ୍ବନ୍ଧେ ଏ ପିତୃ-
ଦେଶ ତବ, ଏ ଜନମେ ତବ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ୱଶୁ-
ଗୃହ ଏହି" ବ୍ୟଗ୍ର ନେତ୍ରେ ନରେନ୍ଦ୍ରେ ସର୍ବେ
"ବେଳ ନାହିଁ ଦେଖିବାକୁ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ଯିବା"
ଏତେ କହି ଚଳାଇଲେ ରଥ ଦେବୀ ଅଗ୍ରେ ।
ସୁଚନ୍ଦ୍ର ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ଅଗମ୍ୟ ଗହନ
ସୁଗୃରୁ ପ୍ରଧାନସ୍ଥାନ ପ୍ରପାତ ପ୍ରଧାନ
ସୌରକରେ ସୁଚ୍ଛପଟ୍ଟ କୋଦଣ୍ଡ ଆକାର
ବାମଣ୍ଡା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ କିବା ମହାର୍ଘ୍ୟ ମହୁଡ଼ ?
ପ୍ରାୟ-ଅନାବୃତ ଜାତି *କେରୁଆ *ଜଗଉ
ଶୈଳ ଖୋଲ ବାସୀ, ଭିଲ, *କନ୍ଧ *ଭୂୟାଁ *କୋହ୍ଲ
ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦେ ଲଘୁହସ୍ତ ତୀର ସଂଗ୍ରାନେ;
ସାନ୍ତାଳ ବିଶାଳକାୟ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି,
କୁଞ୍ଚିତ ବାବୁରିକେଶ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ୟବାଦୀ,
ସତତ ହାଣ୍ଡିଆ ପାନେ ରତ ନୃତ୍ୟଗୀତେ,
ଚିର ଗୃହଯଜ୍ଞବତୀ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଯୁବତୀ
ସଦା ହାସ୍ୟ ଲାସ୍ୟମୟୀ କୁସୁମ ବାସନା,
କୂଟ କପଟ ବା ମିଥ୍ୟା ଅଜଣା ଯାହାଙ୍କୁ,
ସୁଗୃରୁ ଭରକ ଦେଖି ଘନଜଘନାଙ୍କ
କେଉଁ ଯୁବା କର ସ୍ୱତଃ ନହେ ପ୍ରସାରିତ ?
କୁରଙ୍ଗ-ତରଙ୍ଗ-ନର୍ତ୍ତକୀ †ତୁରଗ ଗାମିନୀ
ଯାଆନ୍ତି ସୁଖ ପିଇ କାହନ୍ତ ନର୍ତ୍ତନେ
ନାହିଁ ଅବସାଦ ଅଙ୍ଗେ ଦିବସେ ତଥାପି ।
ନାଗପୁର ସୁଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରପାତ ପ୍ରଧାନ
†'ହୁଡ୍ରୁ' ଯହିଁ ହଡ଼ହଡ଼େ ପଡ଼ୁଛି ପାଣି
ତରଳ ରଜତ ଧାରେ ମୋତି ବାନ୍ଧୁ ବନ୍ଦୀ
ଝଙ୍କାର କାନନ ଶ୍ରେଣୀ ଶୈଳଶିରୁ ପାଦେ
ଧୂର୍ଜଟି ଜଟିଳ ଜଟୁଁ କୈଳାସରୁ କିବା
ପାତାଳକୁ ବହେ ସ୍ରୋତ ବେଗବତୀ ରୂପ ?
ଜଳରାଶି ଭୁଜାରାଶି ଉଡୁଥିଲା ପ୍ରାୟେ
ବାଷ୍ପକଣେ ଚିତ୍ରିତ ହଦେଶେ କି ସୁନ୍ଦର ।"
ଏହିରୂପେ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳେ
ଚଳିଲ ଜାହ୍ନବୀ କୂଳେ ବରାଜନ୍ତ ଯହିଁ
ନୃକାପ୍ରେଷ୍ଟ-କଷ୍ଟ ଦେବୀ କାଳୀ କଙ୍କାଳିନୀ ।
ଭକ୍ତିଭରେ ନମି ଦେବୀ କହିଲେ ଗମ୍ଭୀରେ,
"ଦେଖ ଏହି ବଙ୍ଗଦେଶ ହଗଇ ସମ୍ମୁଖେ,
ବେଦାନ୍ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମତ ଅଦ୍ୱୈତ ବାଦକୁ
ସୂକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱ ହେତୁ ଯେବେ ଅଳ୍ପଜ୍ଞାନୀ ଲୋକେ
ନ ପାରିବେ ବୁଝି ତାର ପରମ ମହତ୍ତ୍ୱ,
କାଚର ବେପାରୀ ଯଥା ମାଣିକର ମୂଲ୍ୟ,
ତେସନେ କଳିର ଆହା ! ବଢ଼ିଯିବ ତେବେ
ନାସ୍ତିକତା, ତେଣୁ, ପାପେ ରତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା
ନଭାବବେ ଆପଣଙ୍କୁ ପାପୀ ବୋଲି କେହି ।
ଶାସ୍ତ୍ର ପଢି ହେବେ ପୁଣି ଅଶାସ୍ତ୍ର ଆଗ୍ରହୀ
ପାପ ସତ୍ତ୍ୱେ ଚଳିବେ ସେ କୁମାର୍ଗେ ତାମସେ
ଜ୍ଞାନ ନାମେ ଜ୍ଞାନ ଚକ୍ଷୁ ଲୁଚି ଅହର୍ନିଶି
ଅଜ୍ଞାନ-କଳୁଷ-ତମେ କଟାଇବେ କାଳ;
ପଣ୍ଡିତାଭିମାନୀ ମୂର୍ଖେ ସ୍ୱାର୍ଥପର ହୋଇ
କହିବେ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି ଅହଂ" 'ସୋଽହଂ' ଆପଣାକୁ,
କଭୟ୍ନ କାହାକୁ ଅଜ ଏ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରପଞ୍ଚେ
ଧର୍ମାଧର୍ମ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ସୁଖ ଦୁଃଖ ନାହିଁ
ଦୃଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ସମ ଅସତ୍ୟ ଅଳୀକ,
ଜିହ୍ୱାରେ କହନ୍ତି ମାତ୍ର ଜାଣନ୍ତି ମନରେ

* ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତି । † ପୁରୁଷ ପରି ଏମାନେ ଘୋଡ଼ା ଦୌଡ଼ି ପାରନ୍ତି । † ରାଞ୍ଚି 'ହୁଡ୍ରୁ' ପ୍ରପାତ

ହିମାଳୟ ସମତୁଲ ନୁହେ ପରମାଣୁ,
ଜୀବ ଶିବ ସମକକ୍ଷ ନୁହଇ କଦାପି ।
ଏଣେ ନୈୟାୟିକେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଖଦ୍ୟୋତ ପରାୟେ
ଇଚ୍ଛନ୍ତି ଯେ ପ୍ରକାଶିବେ କୂଟ ତର୍କ ବାକ୍ୟେ
ହସ୍ତ-ଆମଳକ ପରି ପ୍ରଜ୍ଞାଲୋକେ ବୃଥା
ଅବାଂମନସ ଗୋଚର ତର୍କାତୀତ ଆତ୍ମା ।
ତାନ୍ତ୍ରିକଙ୍କ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହ ହେବ ଅନ୍ୟ ଦିଗେ
ନିର୍ମମ ନୃଶଂସ ପୂଜା ପ୍ରବୃତ୍ତି ମାର୍ଗର;
ପଶୁ ନର ନାରୀ କେହି ଗର୍ଭବତୀ ବଧି
ସାଧିବେ ଶ୍ମଶାନେ ଶକ୍ତି ମଦ୍ୟ ମାଂସ ଦାନେ ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ଦର୍ଶୀ ସ୍ୱାର୍ଥୀ ସଂସ୍କାରକ ବୃନ୍ଦେ,
ନବ ନବ ବିଧି ସୃଜି ବାନ୍ଧିବେ ସମାଜେ;
ଶାସ୍ତ୍ରଜୀବୀ ମତ୍ସ୍ୟଜୀବୀ ଧୀବର ପରାୟେ
ଶାସ୍ତ୍ର,ଶ୍ରୁତିରେ ଜାଲପାତି ଛନ୍ଦିଣ ସମାଜେ
ରୋଧିବେ ଉନ୍ନତି ପଥ ଭାବ-ଅନ୍ଧ ମୂଢେ;
ଏଛନ୍ଦେ ପ୍ରବେଶି ତେବେ ଘୃଣା ଗର୍ବ ଦୁଇ
(ଭେଦ ଉତ୍ପାଦନେ ଯେହ୍ନୁ ସୁପଟୁ ଦୁହେଁ)
ଖଣ୍ଡଖଣ୍ଡ କରଦେବେ ସମାଜ ବିଗ୍ରହେ
କୀଟ ଯଥା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବହୁ ମୂଲ୍ୟ ବସ୍ତ୍ରେ;
ଏରୂପେ ସଂହତ-ନୀତି, ଅଯୋଗ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବ
ବାହ୍ୟ ଧର୍ମ ପରିଣତ ସଂହତ-ବିରୋଧୀ,
ନର,ନରସ୍ଥାୟୀ ସ୍ପର୍ଶେ ମଣିବେ ଅଶୁଚି ।
ହାୟ ! କି କହିବି ଶ୍ୱାନଠାରୁ ଘୃଣ୍ୟହେବେ
ଦ୍ୱିଜେତର ଜାତି, ସର୍ବଗୁଣେ ହେଲେହେଁ ସେ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦ୍ୱିଜଠାରୁ, ଅଉ ବର୍ତ୍ତିଜ ଦ୍ୱିଜ ଯି
ହେଉପଛେ ମୂର୍ଖ, ଚୋର,କପଟୀ ଲମ୍ପଟ
ପାଷଣ୍ଡ ଅଧମ ଅବା ଆତତାୟୀ ସୁଦ୍ଧା
ତଥାପି ସେ ଦେବୋପମ ହୋଇବେ ପୂଜିତ
ନାରୀ ଜାତି ଦୁଃଖ ପୁଣି କି କହିବ ଅହୋ !
ପାଷାଣ ଦ୍ରବାର୍ଦ୍ର ହେବ ସେଦୁଃଖ ସ୍ମରଣେ
ଅତି ଘୃଣ୍ୟ ହେୟ ହେବେ ସମାଜ ଲୋଚନେ
କଠୋର ବିଧାନେ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ଶାସ୍ତ୍ରକାରେ
କରିବେ ମାନବର ଚିର କ୍ରୀତଦାସୀ
ଜୀବନ୍ତ ନରକ ଭୋଗ କରାଇବେ ବଳେ
କାଢ଼ି ନେଇ ସ୍ୱାଧୀନତା ସର୍ବ ବିଷୟରେ
ରୁଦ୍ଧ କାରାଗାରେ ତାଙ୍କୁ ରଖିବେ ଆକଟି
ବିହଙ୍ଗେ ପିଞ୍ଜରେ ଯଥା, ନା, ନା, ତାହାଠାରୁ
ଶ୍ୱାନକର ରଖିଥିବେ ଉତ୍ତମେ, ପୁଣି, ଦେଖ,
ଶତ ଉପପତ୍ନୀ ସତ୍ତ୍ୱେ ନର, ନାରୀ ପୂଜ୍ୟ
ମାତ୍ର ନାରୀ, ପରପୁଂସ ଲୋକନେ କେବଳ
ଚିରତ୍ୟାଜ୍ୟା ହୋଇବ ସେ ଜୀବନେ ନରର,
ମରଣାନ୍ତେ ପୁଣି ନର୍କ ବିଧାନ ତା ପାଇଁ;
ପତିର ମରଣେ ପତ୍ନୀ ସହ-ମୃତା ହେବ
ଅଥବା ଭୋଗିବ ଚିର ବୈଧବ୍ୟ ବେଦନା
ଆମରଣ ଅର୍ଦ୍ଧାଶନେ ଜୀବନ୍ମୃତ ବତ୍;
ପୁରୁଷ ଶବଦ କିନ୍ତୁ ମୁକ୍ତ ସେ ଶୃଙ୍ଖଳୁ ।"
ଶଙ୍କିତ ବିଷାଦେ ତହୁଁ ଭାଷିଲେ ରୋହଣୀ
"ଯେ ଜାତି ଧରନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଗର୍ଭେ ଦଶମାସ
ସ୍ତନ୍ୟଦାନେ ପାଳନ୍ତି ଯେ ଶୈଶବେ, କୈଶୋରେ
କେତେ କଷ୍ଟ ମାତାରୂପେ, ଯୌବନରେ ପୁଣି
ଭୋଗାଏ ଯେ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ସଙ୍ଗିନୀ ସ୍ୱରୂପେ
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟେ ଯେ ଶୁଶ୍ରୂଷାସମ ଦାସୀରୂପେ ଯେବେ
ଆଜୀବନ ନିଜ ସୁଖେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ ଅଂଶେ ଜନ୍ମ ଯେ ଜାତିର
ପ୍ରକୃତି ସ୍ୱରୂପା ସୃଷ୍ଟି ରହସ୍ୟ କାରିଣୀ,
ତାଙ୍କପ୍ରତି ହତାଦର, ଏତେ ଅତ୍ୟାଚାର
ସମ୍ଭବ କି ଅଛି ? ଏତେ କୃତଘ୍ନତା ପାପେ
ନାହିଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ?" "ଅଛି, କେ କହିଲା ନାହିଁ
କର୍ମଫଳ ଛାଡ଼ ନାହିଁ କାହାକୁ ସଂସାରେ",
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ ବୁଝାଇ

"ଅଚିରେ ଭୋଗିବେ ଆର୍ଯ୍ୟ କୃତଘ୍ନତା ଫଳ
ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ
ଶୁଷ୍କପ୍ରଦ ହ୍ରଦୁଁ ଯଥା କମଳିନୀ ହଂସୀ
ହବଶିଷ୍ଟ ବିଦ୍ୟାହୀନ ହେବେ ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁତ,
ଶକ୍ତି-ଅପବ୍ୟୟ-ରୂପୀ ପାପ-ଫଳେ ପୁଣି
ଘର ଦରିଦ୍ରତା ହେବ ତାଙ୍କ ଭାଲେ ଲେଖା,
ପରାଧୀନେ ସହିବେ ସେ ଅସହ୍ୟ ଯାତନା,
ପର-ମୁଖାପେକ୍ଷୀ ହୋଇ କଟାଇବେ କାଳ
ରଜ୍ଜୁବଦ୍ଧ ଶ୍ୱାନ ଯଥା, ଭାରତ ସନ୍ତାନେ ।
ନିରୁତ୍ସାହ କାପୁରୁଷ ମହାଭୀରୁ ଦ୍ୱିଜେ
ଅଯୋଗ୍ୟ ବହନେ ହୋଇ ଆର୍ଯ୍ୟ ଏହି ନାମ
ଭୋଗିବେ ତ୍ରିତାପ ପୁଣି ଅଜ୍ଞାନ ସମ୍ଭୂତ,
ମହା ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ ରହି ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁତେ;
ଦୁଷ୍କ୍ରିୟାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଫଳିବ ଏରୂପେ ।
ଏଣେ ଧର୍ମ ରାଜ୍ୟେ ହେବ ଭୀଷଣ ବିପ୍ଳବ
ଧୃତ ଇସ୍ଲାମ ଧର୍ମର❋ ଅମୃତ ସନ୍ତାନେ
ଧର୍ମ ନାମେ ମହାଧର୍ମ* ଆଚରିବେ ତେବେ
କୋରାନ✤ କୃପାଣ ଦୁଇ, ଦୁଇ କରେ ଧରି
ଦେଖାଇବେ ଭୟ କହି 'ହଅ ନତେ ମଥା
ନତୁବା ଗ୍ରହଣ କର ଧୃତ ନବ ଧର୍ମ ।'
ତାନ୍ତ୍ରିକଙ୍କ ବାମାଚାର$ କଳୁଷ ପୂରିତ
ଏକଦିଗେ, ଅନ୍ୟଦିଗେ ଶୁଷ୍କ ମାୟାବାଦ
ମରୁ ମରୀଚିକା ସମ ସଂସାର ତୃଷାର୍ତ୍ତେ
ନ ମିଳଇ ଜଳ ଯହିଁ ଜଳାଭାସ ଛାଡ଼ି;

ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଦିଗେ ହେବ ଭୀଷଣ ପୀଡ଼ନ
ଧର୍ମ ନାମେ ଯବନଙ୍କ ଅଧର୍ମାଚରଣ ।
ଏରୂପେ ଧର୍ମର ଗ୍ଲାନି, ଦୁଷ୍କୃତର ବୃଦ୍ଧି
ନିରେଖି ଶ୍ରୀହରି ତେବେ ହେବେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ
କଳିରେ ଚୈତନ୍ୟ ରୂପେ ଜାହ୍ନବୀ ପୁଳିନେ;
ଦ୍ୱାପରେ ଯମୁନା ତୀରେ ପୂତ ବୃନ୍ଦାବନେ
କଳିରେ କପିଳବାସ୍ତୁ କଲେ ଯେ ପବିତ୍ର
ବୁଦ୍ଧରୂପେ, ଶିବରୂପେ ଜ୍ଞାନ ଅବତାର
ପୂର୍ଣ୍ଣା‡ କୂଳେ କେରଳେ§ ଯେ ଜନ୍ମି ଥିଲେ ପୂର୍ବେ,
ପବିତ୍ର କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳେ ଜନ୍ମି ରାଜବଂଶେ
ରାମ ସୀତା ନର ନାରୀ ଆଦର୍ଶ ସ୍ୱରୂପେ
ଶିଖାଇଲେ ମାନବଙ୍କୁ ମାନବର ଧର୍ମ;
କୃଷ୍ଣ ରୂପେ ବୃନ୍ଦାବନେ କଲେ ଯେ ରୋପଣ
କିଶୋର କିଶୋରୀ ହୃଦେ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଉର୍ବର
ପ୍ରେମ ବୀଜ, କାଳେ ହେଲା ମହା ଦ୍ରୁମାକାର,
ଛାୟାତଳେ ବସି ଯାର ଲଭିଲେ ବିଶ୍ରାମ
ଫଳେ ନିବାରିଲେ ତୃଷା ତ୍ରିତାପ ତାପିତେ,
ଶିଖାଇଲେ ଗୀତାଛଳେ ମାନବଙ୍କୁ ପୁଣି
କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଗୂଢ଼ ତତ୍ତ୍ୱ ନିଷ୍କାମ ଧରମ ।
ଧର୍ମ-କୀର୍ତ୍ତି-ସ୍ତୂପ-ଧ୍ୱଂସୀ ଭୀମକାଳ-ସ୍ରୋତେ
ଧର୍ମ କର୍ମ ପ୍ରେମ ଅଦ୍ୟ ଧୋଇଯିବ ମାତ୍ର
ମୂର୍ତ୍ତି ଯେତେ ଛାଞ୍ଚ ପ୍ରାୟେ ରହିବ କେବଳ
କାମନା ପରମ ଅର୍ଥ ଜୀବର ଜୀବନେ;
ସେ କାମାଗ୍ନି ତାପେ ଯେବେ ଦଗ୍ଧହେବେ ନର

❋ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ ।
* ମହା+ଅଧର୍ମ=ମହାଧର୍ମ ।
✤ ମୁସଲମାନ ମାନଙ୍କ ଧର୍ମ ପୁସ୍ତକ ।
$ ଶକ୍ତି ଉପାସକ ମାନଙ୍କର ଏକ ପ୍ରକାର କୁତ୍ସିତ ପନ୍ଥା ।
‡ ନଦୀ ବିଶେଷ ।
§ ଯେଉଁଠାରେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଶିଖାଇବେ ଆସିତେବେ ବୁଦ୍ଧରୂପ ପ୍ରଭୁ
ରାଜ୍ୟ ତେଜି ଯୋଗୀ ହୋଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନରେ
ତ୍ୟାଗେ ଶାନ୍ତି, ଜାତି ଭେଦ ଉନ୍ନତି ବିରୋଧୀ
ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ, ସାମ୍ୟନୀତି, ଆଉ
କାମନା ବିନାଶେ ଭବ ଦୁଃଖର ବିନାଶ,
ସମ୍ୟକ ଦର୍ଶନ-ଜ୍ଞାନ ଚରିତ୍ରରେ ମୋକ୍ଷ ।
ଶଙ୍କରାବତାରେ ଆସି ଶିଖାଇବେ ପୁଣି
ଜୀବ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ଚକ୍ର ଅଜ୍ଞାନେ ନିହିତ,
ଅନିର୍ବଚନୀୟ ସାନ୍ତ ଅନାଦି ଅଜ୍ଞାନ;
ଅଜ୍ଞାନରୁ ଅବିବେକ, ଅହଂକାର ଜନ୍ମେ,
ଅହଂକାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆସଇ ଆସକ୍ତି
ଆସକ୍ତିରୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କର୍ମ କରେ ଜୀବ,
କର୍ମରୁ ଶରୀର ପ୍ରାପ୍ତି ସୁଖ ଦୁଃଖାଧାର,
ଜ୍ଞାନ ବିନା ଜୀବ ମୁକ୍ତ ନ ହୁଏ ସେ ଚକ୍ରୁ,
ବୈରାଗ୍ୟ ବିବେକ ବିନା ନ ଉଦେ ସେ ଜ୍ଞାନ;
ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭାସ୍କର ଜ୍ଞାନ ହେବ ପରିଣତ
କାଳେ ଅମା ଘନ-ତମେ; କାଳକ୍ରମେ ପୁଣି
କରାଳ ବଲ୍ମୀକ କାଳ, ଯଶସ୍ତମ୍ଭ ଧ୍ୱଂସୀ,
ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ରଖିବ ପ୍ରେମ ଅନୁସାର କରି,
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଈଶ୍ୱର ପ୍ରେମ ହେବ ପରିଣତ
ଅପବିତ୍ର ନାଶି ପ୍ରେମେ ତୁଚ୍ଛ କାମମୟ ।
ଧରା ଦୁଃଖ ଦଶା ଦେଖି ଭକତ ବତ୍ସଳ
ଜନ୍ମି ଥିଲେ ଯହିଁ ଦେଖ ଏହି ସେ ନଦୀୟା,
ବଙ୍ଗାକାଶେ ଊଷା ତାରା, ପ୍ରବାହିଲା ଯହୁଁ
ଭକ୍ତି ଭଗୀରଥୀ ସ୍ରୋତ ଗୌରାଙ୍ଗ ଶ୍ରୀପାଦୁ
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପ୍ଲାବିଗଲା ସମଗ୍ର ଭାରତେ ।
ଦର୍ଶନ-ହିମାଦ୍ରି-ଷଡ଼ ଶୃଙ୍ଗ ମଜ୍ଜାଇଣ,
ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପୂତ ସ୍ରୋତେ ଅବଗାହି ସର୍ବ
ତ୍ରିତାପ--ତାପିତ ଜୀବେ ଲଭିବେ ସୁଶାନ୍ତି
"ନାମେ ରୁଚି ଜୀବେ ଦୟା" ଏହି ମହାମନ୍ତ୍ରେ
ସୁଗମର୍ଗେ ନବ ପନ୍ଥା ସୃଜି ବେଦ ମତେ
ଭୁକ୍ତି ମୁକ୍ତି-ପ୍ରଦା କର୍ମଜ୍ଞାନ ପନ୍ଥା ତ୍ୟଜି
ଚଖାଇବେ ନବ ସୁଧା ବୈକୁଣ୍ଠ-ଦୁର୍ଲଭ
* ପଞ୍ଚ ବର୍ଗ ଫଳ ପ୍ରେମ ଅଜ୍ଞାତ ଜଗତେ;
ପ୍ରଭୁ ଆବିର୍ଭାବେ କଳି ପାପମୟ ପ୍ରାଣ
ନିଷ୍ପାପ ହୋଇବ ନୀର ନିର୍ମଳ ଯେସନ
ଅଗସ୍ତି ନକ୍ଷତ୍ରୋଦୟେ ଶରତ ଆକାଶେ;
ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଛଳେ ନରେ ଶିଖାଇବେ ପ୍ରେମ
ମଧୁର ବାତ୍ସଲ୍ୟ, ସଖ୍ୟ, ଦାସ୍ୟ, ଶାନ୍ତ ଭାବେ
ଶାନ୍ତି-ପୁଷ୍ଟି-ତୁଷ୍ଟି-ଦାୟୀ, ସଂସାର ଜୀବନେ
ମିଶି ଭାବେ ମିଳାଇଣ ଆମ୍ଲେଚ୍ଛ ବ୍ରାହ୍ମଣେ
ଉଦ୍ଧାରିବେ ବଦ୍ଧଜୀବେ ବୁଦ୍ଧ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ।
କିଛିକାଳ ଅନ୍ତେ ପୁଣି ଜନ୍ମିବେ ଏଠାରେ
ରାମ କୃଷ୍ଣ ନାମେ ଏକ ମହାତ୍ମା ପ୍ରବର
ପରମହଂସ ବୋଲିଣ ବୋଲାଇବେ ଲୋକେ
ବିବେକାନନ୍ଦ ନାମରେ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟାଗ୍ରଣୀ
ପୃଥିବୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେବେ ଧର୍ମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ
ମହାତ୍ମା ବିଜୟ-କୃଷ୍ଣ ରାମମୋହନାଦି
ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକେ କେତେ ଜନ୍ମିବେ ଏ ବଙ୍ଗେ ।"
ସୁପ୍ରଶସ୍ତ ପଦ୍ମାତଟେ ଜଳମୟୀ ସ୍ଥଳୀ
ଦ୍ୱୀପାକାରେ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଦିଶେ ଗ୍ରାମ ଯହିଁ,
ଆସାମେ କାମାଖ୍ୟା ଦେବୀ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ତଟେ
ମହାଶକ୍ତି ପୀଠ ସ୍ଥଳୀ କରି ଦରଶନ
ଚଳିଲା ଉତ୍ତର ମୁଖେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଦିଗେ
ଅପ୍ରତିହାର ଇଚ୍ଛାଗାମୀ ବିମାନ ସେଠାରୁ ।
ଯଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ ସର୍ବ ଦେଖନ୍ତି କୌତୁକେ

* ଚୈତନ୍ୟଦେବଙ୍କ ମତେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷ ଚତୁର୍ବର୍ଗ; ପ୍ରେମ ପଞ୍ଚମବର୍ଗ ।

କେତେ ନବନବ ଦୃଶ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଭୀଷଣ
ଚିର-ନବନବତାମୟୀ ପ୍ରକୃତିର ଲୀଳା,
ସୁଶ୍ୟାମଳ ଶଷ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ଦିଗନ୍ତ ବିସ୍ତାରି
କୁସୁମ କୁନ୍ତଳା ତରୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ ବନ ଛବି,
ମାଧବୀ କେତକୀ ମଲ୍ଲୀ ମାଳତୀ ନସବଣି
ଗୋଲାପ ନଆଳି ଚମ୍ପା ମୁଚୁକୁନ୍ଦ କୁନ୍ଦ
ପୁନ୍ନାଗ ସୁରପୁନ୍ନାଗ କିଂଶୁକ ବକୁଳ
କୁସୁମ ଅଜ୍ଞାତନାମା କେତେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ
ସୁଗନ୍ଧ ନିର୍ଗନ୍ଧ ତରୁ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର,
ମୁକୁଳିତ ତରୁଡାଳେ ପିକ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ'
ସୁମନ ସ୍ତବକେ ଅଳି ଗୁଞ୍ଜ ଗୁଞ୍ଜ ବ୍ୟାଜେ
ବନଦେବୀ ବଜାନ୍ତି କି ବିପଞ୍ଚି ମଧୁରେ ?
ଶ୍ରୀଫଳ ବଦରୀ ଜାମୁ ଜମ୍ବୀର ଦାଡ଼ିମ୍ବ
ପଣସ ରମ୍ଭାଦି ଆମ୍ର ନମ୍ର ଫଳଭରେ
କୋଳଦେ ବନଶ୍ରୀ ଯଥା ପକ୍ୱ ସ୍ତନ-ଫଳେ,
ସ୍ୱଚ୍ଛୋଦକ ସରୋବର ସେବନେ ସୁତରୁ
କାନନ କମଳା ବକ୍ଷେ ପଦକ କି ଅବା ?
ବନଗଜବ୍ରଜ କାହିଁ ସନ୍ତରନ୍ତି ସରେ
ଫୁତ୍କାରେ ପୁଷ୍କରୁ ଫିଙ୍ଗି ସଲିଳେ, ସଲୀଳେ
ଆବିଳ କରନ୍ତି ନୀରେ ନାଶି ପୁଷ୍ପ ସରେ
ଉଦ୍ବ୍ୟସ୍ତ କରାଇ ମତ୍ସ୍ୟ ଆଦି ଜଳଜୀବେ;
ସର୍ବତ୍ରାସୀ ଭୁଜଙ୍ଗମେ ପଳାନ୍ତି ସତ୍ରାସେ
ହତଶ୍ରୀ କରନ୍ତି ସରେ ଗୁହୁଁ ଗୁହୁଁ ଗଜେ
ଜୟୀ ସେନାଦଳ ଯଥା ଜିତପୁର ଶିରୀ ।
କଳକଣ୍ଠ ଖଗଦଳ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର,
ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଦୂରେ ଉଡ଼ିଯାନ୍ତି ଭୟେ
ମେଘ ଭ୍ରମେ କେକୀ କରୁ ନାଚେ ପୁଚ୍ଛ ଟେକି,
ସିଂହ ବ୍ୟାଘ୍ର ରଥ ଶବ୍ଦେ ଅନାଇ ଚକିତେ
ବାୟୁ ଭ୍ରମ ଅନ୍ୟମନେ ରହେ କେହି, ପୁଣି
ଶମ୍ଭୁ ଭ୍ରମ ଗର୍ଜେ କ୍ରୋଧେ ପଳାଇ ଶମ୍ବର,
ବିନତା ନନ୍ଦନ ଭ୍ରମେ ଫଣୀଗଣ ତାଙ୍କୁ
କେ କାହିଁ ଲୁଚିବ ବ୍ୟସ୍ତେ ବାଟ ପାଇ ନାହିଁ ।
ଇତର ପ୍ରାଣୀଏ ଭୟେ ଲୁଚିଲେ କେ କାହିଁ,
ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗଧର ଶୃଙ୍ଗ ଜଟିଳ କାହିଁ ବା
ବ୍ୟୋମକେଶ ଜଟା ସମ ଦିଶଇ ବିକଟ
ତୁଙ୍ଗ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ପର୍ବତ ବିଗ୍ରହେ
ମାନଦଣ୍ଡ ରେଖା ସମ ଦିଶେ ବଡ଼ ଶାନ;
ବଲ୍ଲରୀ ବେଷ୍ଟିତ ଦେଖ ବନସ୍ପତି ମାଳା
ରୋଗଘ୍ନ ବିଷଘ୍ନ କେହି ବିଷପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବା
ଫଳ-ପୁଷ୍ପ-ପ୍ରଦ କେତେ ଫଳ ପୁଷ୍ପ ହୀନ
ଅପୁଷ୍ପ-ଫଳଦ କେତେ ଅଫଳ-ପୁଷ୍ପଦ ।
କୂର୍ମପୃଷ୍ଠାକାର ଶୈଳ ଉଠି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ
ଚକ୍ରବାଳ କୋଳେ ମିଳି ଉପୁଜଏ ମନେ
ସ୍ତବ୍ଧ ବୀଚିମାଳା-ନୀଳ-ସିନ୍ଧୁ-ଦୂର-ଦୃଶ୍ୟ;
କିମ୍ବା ସେନା ବସ୍ତାବାସ ଅସଂଖ୍ୟ ସେନାଙ୍କ ।
ଅଧିତ୍ୟକା ଉପତ୍ୟକା ଭୃଗୁ ଗୁମ୍ଫା ନାଳୀ
କୋଟର, ଝାଙ୍ଗର, ଠଙ୍କ, ଟଗାଦନ୍ତ କାନ୍ଥବା
ଦୁତଙ୍ଗ ସଂକଟ ଦ୍ରୋଣୀ ଖୋଲ ଗହ୍ୱର
ମହାବିଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ କଳ୍ପନା ଯହିଁକି
ନପାରି ପ୍ରବେଶି ଭୟେ ସଂକୋଚଇ ସ୍ୱତଃ ।
ନାନାରଙ୍ଗ ପୁଷ୍ପାବୃତ ସମତଳ କାହିଁ
ଚିତ୍ରିତ-ଗାଲିଚ-ତରୁ-କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ କନ୍ଥା
ବନଦେବୀ ବକ୍ଷୋସ୍ଥଳେ ଫୁଲ ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ,
ବଙ୍କିମ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଝର, ବର୍ମ ଅଦ୍ରି ଦେହେ
ଭୁଜଗର ଭ୍ରାନ୍ତି ଦୂରୁ ଉପୁଜାଏ ମନେ
କଳ୍ପନା ନୟନେ କିମ୍ବା ଦିଶଇ ଯେସନେ
ବନଦେବୀ ଶାଢ଼ୀ ପରେ ତରୁ ଜରି ଧଡ଼ି ।
ଗିରିଅଙ୍ଗେ ଶୁଷ୍କ ଝର କ୍ଷତଚିହ୍ନ ବତେ
ସ୍ମୃତିପଥେ ଭାବୁକର ଆଣଇ ଅଲକ୍ଷେ
ନିରନ୍ତର ଅଭ୍ୟାସର କି ଶକ୍ତି ପ୍ରବଳ ।

ଅନ୍ତଃପୁର-ନବବଧୂ-ଚରଣ ନୂପୁର,
ମଞ୍ଜୁଳ-କ୍କଣ ପ୍ରାୟେ ଶୁଭଇ ନିଃସ୍ୱନ
ନିର୍ଝରଣୀ ପ୍ରବାହର ବନାନ୍ତେ ଅଦୃଶ୍ୟ ।
ଦରୀ ଗର୍ଭେ ପୂର କାହିଁ ଘର ଘର ବହେ
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ନିଃସ୍ୱନ ମାତ୍ର ଶୁଭଇ ବାହାରେ
ନବୋଢ଼ା କନ୍ଦନ ଧ୍ୱନି ଅନ୍ତଃପୁରୁ ଯଥା,
କାହିଁ ଶୈଳ ତଳେ ବହେ ଦୁଇପାଶେ ପୂର
(ମହତ ଉପମା କ୍ଷୁଦ୍ରେ ଦିଆ ଯାଏ ଯଦି)
ଧନେ ମତ୍ତ କରୀ ଶିରୁ ମଦ ଯାରି ପ୍ରାୟେ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦା ରମଣୀ ପ୍ରାୟେ ନିର୍ଝରିଣୀ କାହିଁ
ଶୃଙ୍ଗୁ ଶୃଙ୍ଗେ ଡେଇଁ, ଗୃହେ ଗର୍ବ ବହି ମନେ
ତରୁ ଗୁଳ୍ମ ଲତାକୀର୍ଣ୍ଣ ଶୈଳ ସାନୁଦେଶେ ।
ଅଗମ୍ୟ ଗହନ ସ୍ଥଳୀ ନରପଦ ଜାଣି
ରଚନ୍ତି ମକ୍ଷିକା ଦଳ ମଧୁଚକ୍ର ତହିଁ
କୃପଣେ ଗୁପତେ ଧନ ରଖନ୍ତି ଯେସନେ
କିମ୍ବା ଧର୍ମୀ ଧର୍ମ ଯଥା ଆଚରେ ଗୁପତେ ।
କାହିଁ ଘନ ତରୁ ଲତା, ଯାର ରନ୍ଧ୍ର ଭେଦ
ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ଛାୟା ସଙ୍ଗେ ଦିଶେ
କୃଷ୍ଣସାର ମୃଗ ଚର୍ମେ ଶ୍ୱେତ ବିନ୍ଦୁ ବତ,
ତିଳ ମଧ୍ୟେ ଗୋଟି ଗୋଟି ଅକ୍ଷତ ମିଶ୍ରିତ
କିମ୍ବା ପାପୀ ପାପ ପୁଞ୍ଜେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ସୁକୃତ ।
କାହିଁ ଦନ୍ତାବଳ ଦଳ ଚଳ ମେଘାକାର,
ତ୍ରସ୍ତ-କୁରଙ୍ଗ-ଚକିତ-ଗୃହିଣୀ-ଦାମିନୀ,
ଫଣୀ ମଣି-ତାରା, ନଦୀ, ଛାୟାପଥ ପ୍ରାୟେ
ନୀଳ-ନଭ-ନିଭ ଶ୍ୟାମ ଶଇଳେ ଶୋଭନ୍ତି ।
ବଜ୍ରୀ ବଜ୍ରାଘାତେ କାହିଁ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ଭୂଧର
ବିଶାଳ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶିଳା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଯହିଁ
ବିଶୃଙ୍ଖଳେ ଇତସ୍ତତଃ ପଡ଼ିଛି ଚୌଦିଗେ ।
ଶୈଳ ଭେଦି ଲତା ଦୃଢ଼େ ବେଢ଼ିଛି ପାଷାଣେ
ଲତା କି ଭୁଜଗ ତାହା ନହୁଅଇ ବାରି;
ପତନ ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇ କି ପଡ଼ି ରହିଛି
ବିଶାଳ ଆକାର ଶିଳା ଆଦିସୃଷ୍ଟି କାଳୁ,
ଶତ ଝଞ୍ଝାବାତ୍ୟେ ଯାକୁ ନ ପାରେ ଟଳାଇ ।
ସେ ଦୃଶ୍ୟେ ଚମକେ ମନ, ସଂକୋଚେ ଶରୀର;
ନୀରବ ନିଶ୍ଚଳ ସ୍ଥଳୀ କାହିଁବା ରହିଛି
ଫୁଲ ଫଳ ଜଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି ଚୌଦିଗେ
ଯୋଗୀ ଜନ ଉପଯୋଗୀ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଧାରୀ
ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ହୋଇ ଶାନ୍ତି ବିରାଜଇ ଯହିଁ ।
ସୁପ୍ରସନ୍ନ ପଞ୍ଚଭୂତ ବନସ୍ଥଳ ଆଦି
ପଞ୍ଚଭୂତ ବର୍ତ୍ତିରେ ଗଢା ଯେତେ ସବେ
ପ୍ରପଞ୍ଚ ଜଞ୍ଜାଳ ରଜ-ତାମସ-ପ୍ରଧାନ
ନଥାଏ ଏଠାରେ ଯଥା ସମାଧିରେ ସୃଷ୍ଟି ।
ଚଳ ମେଘଦଳ ଛାୟା ତା ପଛେ, ତା ପଛେ
ଗଜ ବ୍ରଜ ଭାବ ତାକୁ ଗଜବ୍ରଜ ଦୂରୁ
ଗୃହାନ୍ତି ଚକିତେ, କେହି ନାଦନ୍ତି ଗମ୍ଭୀରେ;
ଶିଖାଏ ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ବୃଥେ ଚଳଶ୍ରୀ ଯୌବନ ।
ଗଳିତ ରଜତ-ଦ୍ୟୁତି ରୁଚିର ପ୍ରପାତ
ଜଳ-ଅର୍ଘ୍ୟ ଧାରି କି ସେ ବନଦେବୀଙ୍କର !
ପାରିବତେ ପ୍ରପାତର ନୀର ସ୍ୱର ଭେଦ
ବସନ୍ତି ନିଃଶଙ୍କେ ଖୋଲେ ନୀର ଆବରଣେ ।
ଦୀର୍ଘ ତୃଣପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଠ ଗିରି ପାଦେ କାହିଁ
ଜନଗମ୍ୟ ନରପଦ ଜାଣିଣ ସେ ସ୍ଥଳୀ
ଶୀକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ବ୍ୟାଘ୍ରେ ଛକି ଥାନ୍ତି ବସି
କେବେ କେବେ ମହୋରଗ ଯିବାରୁ ସେ ତୃଣେ
ପଥ ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ତୃଣ ନଇଁ ଦୁଇପାଶେ
ଜଣା ପଡ଼େ ସେଥିରୁ ସେ କେଡ଼େ ଦୀର୍ଘ ସ୍ଥୂଳ;
ଘନ ଗୁଳ୍ମାବୃତ ପାଟେ କାହିଁବା ବସିଛି
ବକଦନ୍ତ ବଜ୍ରଭୃଙ୍ଗ ସୁ-ଗମ୍ଭୀର-ବେଦୀ *

* ଯାହାକୁ ଫୋଡ଼ିଲେ କାଟେ ନାହିଁ ।

ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ଖେଳା) ଶିଶୁ ବନ୍ଧ ମାଡି ତହିଁ ।
ଦାବାନଳ ଦଗ୍ଧ କାହିଁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ବନ
ଦଗ୍ଧାଞ୍ଚଳ ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ବନ ସୁନ୍ଦରୀର ।
ଶିଳା ଅଙ୍ଗେ ଶିଳାଜତୁ ଘର୍ମ ଆକାରେ କାହିଁ
ଶାଳ ବୃକ୍ଷେ ଧୂଣା ପ୍ରାୟେ ବନ୍ଧ ଲାଗିଅଛି,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରୌପ୍ୟ ଅଭ୍ରକଣ ଶିଳା ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ଦିଶେ ଜକ ଜକ କାହିଁ ନୟନ-ରଞ୍ଜନ ।
ଧରା ଗର୍ଭେ ଶୀତୋତ୍ତାପ ବିଷମତା ହେତୁ
ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ କ୍ରୀଡା ଭୂମିକମ୍ପ ଫଳେ
ଫାଟି ଯାଇ ଅଛି ଶୈଳ କାହିଁ କ୍ରୋଶବ୍ୟାପୀ ।
ବିଶାଳ ଉପଲରାଶି-ସ୍ତୂପ ସୌଧାକାରେ
କାହିଁ ବା ମଢ଼ାକାରେ ରହିଛି ସଜ୍ଜିତ
ଗୋଟି ପରେ ଗୋଟି ପୁଣି ତା ପରେ ତା ପରେ
ସଳଖେ ଶିଳ୍ପୀଏ କେତେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ,
କେ ଯେବେ ରଖିଛି ତାକୁ ସଜାଡି ଯତନେ;
କେମନ୍ତେ ରହିଛି ତାହା କେ ପାରିବ କହି
ଏହିପରି କେତେ ଦୃଶ୍ୟ ରହିଛି ଏ ବିଶ୍ୱେ
ବିଜ୍ଞାନ ଅକ୍ଷମ ଯାର ଭେଦ ଉନ୍ମୋଚନେ
(ବିଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ବୋଲି କହନ୍ତି ଯାହାକୁ
ସେ ସିନା ଶୈଶବ କ୍ରୀଡା ପ୍ରକୃତି ରାଣୀର
କିମ୍ବା ସେ ପ୍ରକୃତି ଗ୍ରନ୍ଥେ ଅ, ଆ, କ, ଖ ପରି) ।
କାକ କୋଳାହଳେ କାହିଁ କମ୍ପେ ଅରଣ୍ୟାନୀ;
ଋକ୍ଷ ପଂକ୍ତି ଭକ୍ଷି ଭକ୍ଷି ଜାମୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖେ,
କାଚ ସ୍ଫୀରେ ଉଡି ନାଚେ ଖସନ୍ତି ଭୂତଳେ ।
କାହିଁ ମୂଷା ପଛେ ଅହି ତା ପଛେ ନକୁଳ
ତା ପଛେ ଶୃଗାଳ ପୁଣି ତା ପଛେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ
ମୃଗ ଲୁଚି ଲକ୍ଷ କରି ପଛେ ପଛେ ଧାଏଁ;
କୁରଙ୍ଗ କଣ୍ଟକ ଶୃଙ୍ଗ ଘର୍ଷଣେ କାହିଁ ବା,
କଙ୍କଳ ବୃକ୍ଷାଳ ଶାଖା, କାହିଁବା ଭୂତଳେ
ରୋମନ୍ଥ କରନ୍ତି ମୃଗେ ଛାୟାତଳେ ଲୁଚି;

ସିଂହ ଗଜ ଯୁଦ୍ଧ ବୃକ୍ଷେ ଲାଗିଛି ତୁମୁଳ,
ଦୂରୁ ଶୈଳବାସୀ ଭିଲ୍ଲ କିରାତ ତା ଦେଖି,
ଗମନ୍ତି ସେ ଠାବେ ପଛେ ମୁକ୍ତା ଦନ୍ତ ଲୋଭେ;
ଗଜ ଯୂଥ କ୍ରୀଡନେ ବା ଝଞ୍ଜା ବାତେ କାହିଁ
ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଅଛି ତରୁ ଲତା ଶିଳା,
ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ କବି ସ୍ମୃତି ପଥେ ଉଦେ
ଅକାଳ ଯୌବନ-ଗତା ଯୁବତୀ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ।
ମେଘ ମାଳ ବ୍ୟୋମ ମାର୍ଗେ ଆସି ଆସି ବେଗେ
ତାଡ଼ିତ ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗେ ବାଧା ହେତୁ ଥୋକେ
ବସିଛନ୍ତି ସାନୁଦେଶେ, କ୍ରମେ କ୍ରମେ କେତେ
ଉଠୁଛନ୍ତି ଶୈଳ ଅଗ୍ରେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ସଧୀରେ,
ଅଗ୍ରସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ଥୋକେ ଶୈଳବାସୀ ଗୃହେ
ପ୍ରଗଲ୍ଭେ ପଶନ୍ତି ଦ୍ୱାର ବାତାୟନ ପଥେ ।
ଧୂମ୍ର ରାଶି ପ୍ରାୟେ ମେଘ ପର୍ବତ ନିତମ୍ବେ
ଘୋଟିଅଛି କାହିଁ ମେଘ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଯାଏ
ତୁଳା ରାଶି ପ୍ରାୟେ ଦୂରୁ ହୁଅଇ ପ୍ରତ୍ୟୟ ।
କେତେ ବକ୍ର ରେଖା ପ୍ରାୟେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଶିରାଳ
ଗର୍ଭବତୀ ସ୍ତନ ପ୍ରାୟେ ଦିଶଇ ଶିଖର ।
ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରେ ମଧ୍ୟେ କାହିଁ ଶାଳୀ ଝୋପେ ବସି
ଶସ୍ୟାଧାରୀ ଜୀବେ କ୍ଷେତ୍ରୁ ତଡନ୍ତି ଜାଗ୍ରିରେ
ନିର୍ଭୟେ ବଜାଇ ତୂଣ ବିକଟ କୁହାଟେ,
ଅଗ୍ନି, ଧନୁ ଶର, ଯଷ୍ଟି ସହାୟେ ଏକାକୀ;
କାହିଁ ପାଠ କୂଳେ ବାନ୍ଧି ମହିଷାଳ ପଲ
ଲଗିଛି ମହିଷ ପଲ ଯୋଠା ଧେନ କଲେ,
ଖରା ବର୍ଷା ମଶା ଡାଂଶେ ନ କରି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ।
ଦୁର୍ଗମ ଅରଣ୍ୟେ ଶୁଭେ କୁଠାର ଶବଦ,
ପୁଲିନ୍ଦ ଇନ୍ଧନ ଶିରେ ଆସନ୍ତି ତା ମଧ୍ୟୁ
କେହିବା ବିଗତ ମୁଖ ଭିଲ୍ଲ କାଳିଙ୍ଗନେ;
ବନ୍ୟ ଜାତି ଯୁବତୀଏ ଉନ୍ନତ ଉରଜା,
ଗୁଞ୍ଜା ଶିଳା ମାଳା ପିନ୍ଧି ଗଳପୁ ଗଳପୁ

ଅସ୍ପୁଁଳା, କୋଚିଳା, କୋଳି, କେନ୍ଦୁ, ହରିତକୀ,
ଝୁଣା, ଶାଳ ପଣସ ଆଦି କରନ୍ତି ସଗର୍ବ;
ପୁଚ୍ଛହୀନ ପକ୍ଷ ଯୁକ୍ତ ବିଷଧର ସର୍ପେ
ସୁଗନ୍ଧ ଚନ୍ଦନ ବନେ ଅଛନ୍ତି ଆଶ୍ରୟି,
ଭାସ୍ୱର ସେ ସର୍ପଶିରେ ମଣି ଜକ ଜକ
ଚଳ ମେଘେ ତାରା ଆଭା, ପଲ୍ଲବ ଗହ୍ୱରେ ।
କାହିଁ ଭଗ୍ନ ଦୁର୍ଗ ସୌଧ ଉର୍ଣ୍ଣନାଭ ଜାଲେ
ତରୁ ଲତା ଗୁଲ୍ମାକୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଚୀନ ରାଜ୍ୟର
(ଉରଗ, ବିହଗ, ବ୍ୟାଘ୍ର ବାସସ୍ଥଳୀ ଏବେ)
ଭବୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ନଶ୍ୱରତା ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ରୂପ
ଧରନ୍ତି ବକ୍ଷରେ ପାଷାଣେ, କିମ୍ବା ସେ ଭାବୁକେ
ବୁଝାଇ ବିଷାଦେ ତାକୁ ଦେଖାଏ କ୍ଷଣକେ
(କ୍ଷଣକେ ସ୍ୱପନ ଯେସନେ ଦୀର୍ଘ କାଳ କଥା
ଅଥବା ଇଙ୍ଗିତେ ଯେସନେ ସୁପତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ)
ଛନ୍ଦ ରୂପେ ପୂର୍ବକାଳ ସ୍ମୃତି ଗୀତ ମାନ,
କି ଥିଲା କି ହେଲା ପୁଣି ସୌଧର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ସର୍ବ ଗ୍ରାସୀ କାଳ ବଶେ ଏହିପରି ସିନା
ଧ୍ୱଂସ ହୋଇ ଯିବ ସର୍ବ ଏହି ଭବ ଭାର
ସ୍ମୃତି ପଟେ ଉଦେ ହୋଇ ଶୁଣାଇ ସେ ସର୍ବେ ।
ତରୁ ଶୂନ୍ୟ ମରୁ କାହିଁ ଦଗ୍ଧ ସିକତାଳ,
ମାୟାବିନୀ ମରୀଚିକା ତପ୍ତାନିଳ ସଙ୍ଗେ
ମତ୍ତ ହଲ୍ଲୀଷକେ ଯହିଁ ଖର ସୌରକରେ ।
କେତେ ଗୁରୁ ରୁଦ୍ର ଦୃଶ୍ୟ କୋମଳ କର୍କଶ
ସାଧ୍ୟ କାହିଁ କଳ୍ପନାର ପଶିବ ସେ ଦୃଶ୍ୟେ;
ଅନନ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ରାଶି ଦେଖି ପ୍ରକୃତିର
ଥକ୍କା ପଡ଼େ ଚକ୍ଷୁ ବୁଦ୍ଧି ସ୍ତବ୍ଧ ପ୍ରାୟ ହୁଏ,
ଜଡ଼େ ହୁଏ ମନେ ଯେବେ ସେ କେତେ ମହାନ
ତର ଅନୁରକ୍ତ ଯାର ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ;
ଶିଥିଳ ହୁଅଇ ଗାତ୍ର ରୋମାଞ୍ଚି ପୁଲକେ
ଅସ୍ଥିତା ବଳୟ; କୂପେ ମଗ୍ନ କୁମ୍ଭ ପରି ।

ତହୁଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ କ୍ରମେ
ଗୟା, କାଶୀ, ପ୍ରୟାଗାଦି ତୀର୍ଥ ହରିଦ୍ୱାର ।
ମହା ପୂତସ୍ଥଳୀ ଏହି ଗୟାସୁର ପୃଷ୍ଠ
ବିଷ୍ଣୁ-ପାଦ-ପଦ୍ମ ଧୋଇ ବହେ ଯହିଁ ଫଲ୍ଗୁ,
ପିତୃ ପିଣ୍ଡ-ଦାନ ବ୍ୟସ୍ତେ ଶୁଷ୍କନୀରା ନଦୀ
ପ୍ରେତ ରୂପେ ପିତୃ ଲୋକେ ଯାର ବ୍ୟୋମଦେଶେ
ପିଣ୍ଡ ପ୍ରତିଗ୍ରହ ଅର୍ଥେ ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତିର ।
ଭୂକୈଳାସ, ବାରାଣସୀ ଜାହ୍ନବୀ ପୁଳିନେ
ଦେହତ୍ୟାଗେ ଜୀବ ଯହିଁ ଲଭଇ ନିର୍ବାଣ,
ତୁଙ୍ଗ ଶୁଭ୍ର ସୌଧ ପଂକ୍ତି, ପାନ୍ଥ ହୃଦେ ଯହିଁ
ଶ୍ୱେତ ମେଘାଙ୍କୁର ଭ୍ରାନ୍ତି ଉପୁଜାନ୍ତି ଦୂରୁ,
ବନ୍ଦନ୍ତି ପ୍ରଣମି ଅଗ୍ରେ ଚଳିଲେ ପ୍ରୟାଗେ
ମୁମୂର୍ଷୁ ବାଞ୍ଛିତ ସ୍ଥଳୀ ପରମ ପବିତ୍ର
ଗଙ୍ଗା ଯମୁନା ସଙ୍ଗମେ, ଯହିଁ ଊର୍ମି ମାଳା
ଶ୍ୟାମଳ ଧବଳ ବର୍ଣେ, ପବନ ହିଲ୍ଲୋଳେ
ତରୁ ତଳ ଛାୟା ରଶ୍ମି ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଯେସନ ।
ବିଚିତ୍ର ପ୍ରକୃତିମୟ ଚିତ୍ରକୂଟ ଗିରି,
ହରିଦ୍ୱାରେ ସ୍ୱର୍ଗ ଦ୍ୱାର ରୂପୀ ହିମ ଅଚଳେ
ଧବଳ ଜଳଦ ବସ୍ତ୍ରେ ଅଙ୍ଗାବୃତ ଭାର
ଧବଳ ତୁଷାର ଶିରେ ଶୁକ୍ଳ କେଶ ଭାର
ତରୁ ଲତା ରୋମ ରାଜି ଗଙ୍ଗା ଆଦି ନଦୀ
ସ୍ୱେଦ ବିନ୍ଦୁ ବତ ଝରେ ଯାର ଅବୟବୁ,
ହିମ ଯୋଗେ ଗିରି ଯହିଁ ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗଲ;
ତର ଶାନ୍ତିମୟ ଜାଣି ଯେ ଅଦ୍ରି କନ୍ଦରେ
ନିବସନ୍ତି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ରେତା ତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନୀ ଗଣେ;
ସେହି ହିମାଚଳୁ ଯଥା ନିଃସରେ ତୁଷାର
ତରଳ ରଜତ ଧାରେ ଜାହ୍ନବୀ ଜୀବନେ
ତେସନ ତାପସ ଗଣ ମୁଖ ପଦ୍ମୁ ଏଥୁ
ଝରଇ ଅମୃତଧାମେ-ତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନଧାରା
ବିଷୟ ବାସନା-ଦାବ କାଦମ୍ବିନୀ ରୂପା

ତ୍ରିତାପ ତାପିତ ଜୀବ-ତାପ ନିବାରିଣୀ
ଇହ-ପର-କାଳ-ସୁଖ-ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶିକା —
ସଂସାରରେ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଜୀବେ, ଆଶ୍ରୟି ଯାହାକୁ
ଲଭନ୍ତି ପରମ ଶାନ୍ତି ସୁଖ ଆଜୀବନ
ମରଣେ ହୁଅନ୍ତି ପାର ଭବ ମାୟା ସିନ୍ଧୁ
ବିଷୟ-ସଲିଳ ଯହିଁ ଆଶା ଊର୍ମି ରୂପା
ମୋହ ଫେନ, ତରଳତା ସେଉଜଳେ ମମତା
ସେ ଅଦ୍ର ଶିଖରେ ଦେଖି ବଦ୍ରନାଥେ ଦୂରୁ
ପ୍ରଣମି ଚଳିଲେ ସର୍ବେ କୁରୁ କ୍ଷେତ୍ର ଦିଗେ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ସର୍ଗ ।

"କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ।"

ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ହସ୍ତିନା ସେପାଶେ
ଦେଖି ଆଜ ଶୋଭେ କୋଟି କୋଟି ବସ୍ତ୍ରାବାସ ।
ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଦିଶେ ଖଣ୍ଡ ଶୈଳ ପ୍ରାୟେ
ଦୂର ଦର୍ଶକ ମନେ ଭ୍ରାନ୍ତି ଜନ୍ମାଏ ।
ଭୂଗ-ଶୁଭ୍ର-ସୌଧ-ଶୋଭି-ହସ୍ତିନା ଭୁବନ
ପ୍ରଚେତାଙ୍କ କି ସେ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ନିକେତନ !
କୁରୁ କୁଳ ଜନ୍ମ ଦାତା ନୃପ କୁରୁ ନାମେ,
ଯତନେ କର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ ଏହି ସ୍ଥାନେ,
ଏ ପ୍ରାନ୍ତର ପରିଣତ ହେଲା କ୍ଷେତ୍ରାକାରେ,
ତେଣୁ କୁରୁ-କ୍ଷେତ୍ର ବୋଲି ବିଖ୍ୟାତ ସଂସାରେ ।
ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ କୁରୁ ନୃପ ପ୍ରତି ସୁରପତି,
ବର ଦେଲେ ହେବ ତାର ସ୍ୱରଗ ପ୍ରାପତି,
ତପ କରୁ କରୁ ଅବା ସମରେ ଯେ ଜନ
ତ୍ୟଜିବ ଏଠାରେ ତାର ନଶ୍ୱର ଜୀବନ ।
ନକଲେ କର୍ଷଣ ନୃପ ସେହି ଦିନୁ ତହିଁ
ଖ୍ୟାତ ହେଲା ବିଶ୍ୱେ ଧର୍ମ-କ୍ଷେତ୍ର ନାମ ବହି ।
କ୍ଷତ୍ରକୁଳ-ଦାବାନଳ-ରୂପୀ ପର୍ଶୁରାମ
କ୍ରମେ ଏକବିଂଶବାର ଧ୍ୱଂସି କ୍ଷତ୍ରଗ୍ରାମ,
ଅବଶେଷେ ଏଥି ଆସି ଜୀବନ ସାଧ୍ୟାଙ୍କେ
ସନ୍ତୋଷିଲେ ପିତୃ ଲୋକେ ତରପଣ ଦାନେ ।

କୁରୁ-କ୍ଷେତ୍ର ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଭାରତବାସୀର
ଚମକେ ହୃଦୟ, କମ୍ପେ ଥରହର ଶିର ।
ଭାଗ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନର କ୍ଷେତ୍ର ବିଲକ୍ଷଣ
ଐତିହାସିକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଘଟଣା ଭୀଷଣ,
ସହସା ତମିସ୍ରାତମେ ବିଜୁଳି ପରାଏ
ସ୍ମୃତି ପଟେ ଏକାବେଳେ ସବୁ ଦେଖାଯାଏ ।
ଗର୍ବ ଭୟ ଅବସାଦ ଆଦି ବୃତ୍ତି ମନ
ଏକତ୍ର ହୃଦୟେ ଉଠେ ତରଙ୍ଗ ସମାନ ।
ଭୈରବ ଗମ୍ଭୀର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର କେତେ ଲୀଳା
ଦେଖିଲୁ ତୋ କୋଳେ କାଳେକାଳେ ଯା ଘଟିଲା
ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟେ ତୁହି ଜଣାଉ ନୀରବେ
ଅତୀତର ଇତିହାସ ଅଛି ତୋ ଗରଭେ
କ୍ଷେତ୍ର ମୃତକାୟେ ତୋର ମୃତ୍ତିକା ନିର୍ମିତ
ଗୋଟି ଗୋଟି ତୃଣ ଛଳେ ଘଟଣା ଲେଖିତ ।
ମୁଦିବା ପୂର୍ବରୁ କାଳ ଉନ୍ମିଲି ଲୋଚନ
କେତେ ଜାତି ଉଠି ହୁଏ ତୋ କୋଳେ ପତନ ।
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ମୋହିନୀଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ବଢ଼ାଇ
ଦୂରୁ ଦେଖାଇଲେ କ୍ଷେତ୍ର ବିମାନରେ ଥାଇ,
ଦେଖ କୁରୁ କ୍ଷେତ୍ର ଦେଖ କେମନ୍ତ ଭୀଷଣ
କୌରବ ପାଣ୍ଡବ ବଳ ଏକତ୍ର ମିଳନ ।
ସିନ୍ଧୁ ରୂପେ କ୍ଷେତ୍ର ଯହିଁ ସେନା ମୀନ ଗଣ
ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ଦ୍ୱୀପାକାର ହସ୍ତିନାଭୁବନ,
ମକର କୁମ୍ଭୀର ପ୍ରାୟେ ତୁରଙ୍ଗ ମାତଙ୍ଗ,
ରଥ ବୋଇତ ସାରଥୀ ଯହିଁରେ ସାରଙ୍ଗ;
ରଥୀ ମହାରଥୀ ମାନେ ଉର୍ମି ଉର୍ମିଶୀଳ
ଶୋଣରକ୍ତ ନଦୀ ସ୍ରୋତେ ବହାଇ ଆବିଳ,
ଅଗଣିତ ମୃତଜୀବ ସାରଥି ପଦାତି,
ଭଲି ଭଲି ବାଜୀ ଗଜ ଭୀମକାୟ ହାତୀ,
କେତେ ଗୋହା ଗୋଠା କେତେ ଶଙ୍ଖଶୃଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗେ
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କେତୁ ଅବା ଭାସେ ଏକ ସଙ୍ଗେ ।
ରଥ ଛତ୍ର ତାମ୍ବୁ ଆଦି ଧନୁ ଧନୁର୍ଗୁଣ
ଭାସନ୍ତି ତହିଁରେ ଯେସନ୍ତେ ଫେନ କାଷ୍ଠ ତୃଣ ।
ବାୟୁ ବିକମ୍ପିତ କେତୁ ତରଙ୍ଗ ଆକାରେ
କୋଲାହଳ ଶୁଭେ ସିନ୍ଧୁ ଶବ୍ଦ ନିରକାରେ
ଭାସ୍ୱର ଅସ୍ତ୍ର ଗୁଳକ ସେ ଚଞ୍ଚଳ ଜଳେ
ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ରବିବିମ୍ବବତ ଝଲମଲେ;
ଶ୍ୱେତ ସେନାବାସ ସର୍ବ ଧବଳ ରୂପ ଭ୍ରାନ୍ତି
ରଜତ-ବନ୍ଧନ*-ପାଳ-ପ୍ରଥମ ସୁକାନ୍ତ
ଆୟୁଧ ତ୍ରିଶୂଳ ଖଡ୍ଗ ଶାବଳ ଭୀଷଣ
ତୁରୀ ଭେରୀ ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବୀର ବିଭୂଷଣ,
କବଚ ଉଷ୍ଣୀଷ ହାର କିରୀଟ ଭାସ୍ୱର,
ବୀର ଗର୍ବେ ପୁଷ୍ପ ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ଦକଥିର ।"
ଶୁଣୁଁ ଶୁଣୁଁ ରଥ ହେଲା ନିକଟରୁ ନିକଟ
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଯା ଦିଶୁଥିଲା, ଦିଶିଲା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ।
ଆରବୀ ସୈନ୍ଧବୀ ବାଜୀ ଗଜ ବଳ ଗଢ
ପଦବ୍ୟୂହ ଭେଦେ ସଦା ବଶୀଭୂତ ଅଛି ।
ଶବ୍ଦ ଶୁଣି କମ୍ପି ଉଠେ ଯାର ହ୍ରେଷାରବେ
ଧାନ୍ତି ଧାନ୍ତି ମନ୍ଦୁରାରେ ଆବଦ୍ଧ ସରବେ ।
ଅଦ୍ଭୁତ ଦନ୍ତାବଳ ବହୁ ପ୍ରଦେଶର
ନେପାଳି ଗୁଣ୍ଡୁଣୀ‡ ଆଦି ଧୂସରଶ୍ୟାମଳର ।
ବାରଣ ବୃହତ କାୟ ବାରଣ ନ ମାନ
ବୈରି ବ୍ୟୂହ ଭେଦିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଗ୍ରଗାମୀ;
କର୍କଶ ସୁଦୀର୍ଘ ଦନ୍ତ ହେମ ବିମଣ୍ଡିତ
ଢୁଳି ବୋଲ ହେଉଛନ୍ତି ଶୁଣ୍ଡେ ଭୂଲମ୍ବିତ ।
ସ୍ତୁକ ଅଙ୍କୁଶାଘାତ-ଶତ୍ରୁ ମର୍ଦ୍ଦି ଗଣେ
ତଡନ୍ତି ସତତ ବ୍ୟସ୍ତ ଶ୍ରବଣ-ବ୍ୟଜନେ;

* ନୌକା । ‡ ଚଳିତ କଥାରେ ଏକ ଜାତୀୟ ଛୋଟ ହାତୀକୁ ଗୁଣ୍ଡୁଣୀ ହାତୀ କହନ୍ତି ।

ଢୁଳୁଛନ୍ତି ଢେଳୁଛନ୍ତି ଶାଖା ଲହସାଇ
କେହ୍ନ ଉରୁ ମୂଳେ ଖେଳେ ଶୁଣ୍ଡ ଦୋହଲାଇ;
ବାରୀ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଧ ଉତ୍କଟ ବନ୍ଧ-ତରୁ-ପାଶେ
ବୃକ୍ଷ ଶାଖା ଭଙ୍ଗି ଶୁଣ୍ଡେ ଯଖେ ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରାସେ ।
ମଦ ଧାର କ୍ଷର କାର ଶିରୁ ପଡ଼େ ଗଣ୍ଡେ
କରଣୀକୁ ଦେଖି ନାଦେ ବୃଂହିତେ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ ।
ନାନା ଦେଶୀ ସୈନ୍ୟ ଆଜି କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ରଣ୍ଡେ
ମଣ୍ଡପ ମଣ୍ଡିତ ଯଥା ଦେଇ ପଞ୍ଚ-ଗୁଣ୍ଡ;
କିମ୍ବା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ କାଳେ ଗୋଧୂଳି-ଗଗନେ
ଦଶନ୍ତି ରଞ୍ଜିତ ଯଥା ଗୁରୁ ମେଘ ଗଣେ ।
ଅଥବା ଶରତ କାଳେ ବନ-ସରୋବର
ନାନାବର୍ଣ୍ଣ ଗୁରୁ ପୁଷ୍ପେ ଦିଶେ ମନୋହର ।
ଅଙ୍ଗପତି ଅଳକମା† ବୃଷାଙ୍କ କେତନ
ବୃଷସ୍କନ୍ଧ ଉରସିଲ ବଳିଷ୍ଠ ଗଠନ
ବାମସ୍କନ୍ଧେ ଧନୁ କରେ ଦ'ର ଦରଶାଣ
ନଦଙ୍ଗେ ପୂରିତ ପୃଷ୍ଠେ ସୁଶାଣିତ ବାଣ,
ଗଙ୍ଗା ପଦ୍ମା ତୀର ବାସୀ ସେନା ବଙ୍ଗଦେଶୀ
କ୍ଷେପଣୀ କ୍ଷେପଣେ ଦକ୍ଷ ପୁଷ୍ଟ ବାହୁ ପେଶୀ
ଦୃଢ଼ ଗାତ୍ର ଗୁଚ୍ଛ‡ ଜନୁ ଶନ୍ତ୍ରାସୀ ବଳୀ
ସମର ନିପୁଣ ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ ସୁକୌଶଳୀ;
ବୈର ଭଞ୍ଜେ ବଟରେ * ଭିନ୍ଦିପାଳ ଧରି
ଭ୍ରମନ୍ତି ଏ ରଣ କ୍ଷେତ୍ରେ କ୍ରୀଡ଼ାକ୍ଷେତ୍ର ପରି;
ରଣରଙ୍ଗ ବୀର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସମରେ
ମତ୍ସ୍ୟାଙ୍କିତ କେତୁ ତାଙ୍କ ଉଡ଼େ ରଥେ ଦରେ,
✤ କାଳିନ୍ଦୀ ବେଳା ଭୂବାସୀ ବୀର ସୌରସେନା
ସବ୍ୟ କରେ ଧନୁ ସବେ ତରେ ଶର ଯେନ,
ଧାଡ଼ ଧାଡ଼ ହୋଇ ଦେଖ ଭ୍ରମନ୍ତି କେମନ
ମରଣେ ମାରଣେ ଭୟ ଥିଲେ ନାହିଁ ମନେ;
ସରଯୂ ତମସା ବାସୀ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ବୀରେ
ସୁଦୃଢ଼ $ଅଭ୍ୟାସ-ସେହ୍ଲା-ସନ୍ନଦ୍ଧ ଶରୀରେ,
ଶୋଭେ ଦକ୍ଷ ହସ୍ତେ ଜାନୁଭକ୍ଷ କରବାଳ
ବାମକରେ ଧୃତ ଗଣ୍ଡାରଚର୍ମେ ଗଢ଼ା ଢାଲ
ସିନ୍ଧୁଦେଶୀ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସୁପଟୁ ପୃତନା ❦
✣ବଲ୍ଗେ ଯେ ଶିଶୁ ମେଷେ କରନ୍ତି ଗଣନା,
କ୍ରୀଡନକ ପ୍ରାୟେ ହସ୍ତେ ଖେଳାନ୍ତି ଯେ ଗେଲେ,
ଭୂମିଭୁଲେ ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠେ ମଣନ୍ତି ଯେ ହେଳେ;
ମଗଧର ଜରାସନ୍ଧୀ ଚମୂ ବୀର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ
ଶତ୍ରୁକୁ ଯେ ତୃଣ ପ୍ରାୟେ ମଣନ୍ତି ସତତ
ଶିର ଯଉ ପଛେ ଗର୍ବ ଥାଉ ତାଙ୍କ ମନେ
ନ ଜାଣନ୍ତି ନମ୍ରତା ଏ କେସନ ସ୍ୱପନେ ।
ଲାଙ୍ଗଳ- ଲାଞ୍ଛିତ କେତୁ ଉଡ଼ାଇ କୌତୁକେ
ମୈଥିଳ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ଶିଖା ପ୍ରାୟେ ହୁତଭୁକେ
ଶୂର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁବଳିଷ୍ଠ ଶୈଳୋପମ ରଣେ
ନ ମାରନ୍ତି କାହାକୁ ଏ, ରଣେ ଅକାରଣେ ।
ସୁକୌଶଳୀ ଗୁଲ୍ମ* ବୀର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ କୋଶଳର
ଅଦ୍ଭୁତ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ପ୍ରାୟେ କ୍ରୋଧେ ଜର ଜର
ଭାସ୍ୱର କୃପାଣ ତାଙ୍କ ହାସପ୍ରଦ ଲୋକେ
ଭସାଏ ଲୋହିତ ନୀରେ ଅରିକୁଳେ ଶୋକେ;
ପ୍ରାନ୍ତର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱେ ଦେଖ ବ୍ୟୂହ ମୂଳେ
ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କିତ ଧ୍ୱଜା ଯାଙ୍କ ଉଡ଼େ ରଥ ଚୂଳେ,

† ସେନାଦଳ ।
‡ କଣ୍ଠର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ଅସ୍ଥିଦ୍ୱୟ ।
* ଅସ୍ତ୍ର ବିଶେଷ ।
✤ ଯମୁନା ।
$ ଲୌହମୟୀ ସାଞ୍ଜୁ ।
✣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତୀୟ ଘୋଡ଼ା ।
❦ ସେନାଦଳ ।
* ସେନା ।

ଯୁଝନ୍ତି ଏ ପାର୍ଥ ସଙ୍ଗେ କୁରୁ ଅନୁକୂଳେ ।
କୃଷ୍ଣସେନା *ସଂସପ୍ତକ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରତିକୂଳେ ।
ଉଭୟଙ୍କ ✢ଅନୀକିନୀ ଜୟାଜୟ ପ୍ରତି
ଲକ୍ଷ୍ୟଶୂନ୍ୟ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ପାଳନେ ଯୁଝନ୍ତି;
ପ୍ରଶାନ୍ତ-ଗମ୍ଭୀର ସର୍ବେ ରଣଦକ୍ଷ ବୀର
ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ନୁହନ୍ତି ଯୁଦ୍ଧ ସମରେ ଅଧୀର ।
ବିଶାଳ ଆୟସୀ ଗଦା ଥୋଇ ସ୍କନ୍ଧଦେଶେ
ସ୍ଥାପନ୍ତି କରକୁ ଥରେ ଥରେ ¶ବୀରକେଶେ;
ରକତ ଚନ୍ଦନ ଚିତା ଉଚ୍ଚ ଭାଲ ପଟେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତ୍ରିଶୂଳ ଦେଖି ଶୋଭେ ଧ୍ୱଜ ପଟେ;
ଶୋଭଇ ସିନ୍ଦୂର ବିନ୍ଦୁ ଯେ $ବାହିନୀ ଶିରେ
ସିଂହବାହିନୀ ଭବାନୀ ଭକତ ଏ ବୀରେ,
କାମାଖ୍ୟା ପୀଠର ଦେଶୁ ଆସିଛନ୍ତି ଥୋକେ,
ଶକ୍ତି ଉପାସକ ତହିଁ ଛନ୍ତି କେତେ ଲୋକେ,
କଟିରେ କଟାରି କାର ସ୍କନ୍ଧରେ ସାବେଳ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିଶାଳ ଯେହ୍ନେ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ହାବେଳି,
ବଳି କାଟି କାଟି ତାଙ୍କ କଟାର କଠିନ:
ହୋଇ କେମନ୍ତ ଦେଖ ଅଗ୍ରତର କ୍ଷୀଣ ।
ଦଶଭୁଜା ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀ ଆଉ ଧ୍ୱଜପଟେ
ସଂକଟତାରଣୀ ତାଙ୍କୁ ରଖନ୍ତି ସଂକଟେ ।
ବିକଟ କଟକ ଦେଖ ✢ ଘଟୋତ୍କଚଙ୍କର
ଭୀମ ପରାକ୍ରମୀ ଭୀମ-ହିଡ଼ମ୍ବା କୁମର;
ବିପକ୍ଷ ଦଳନେ ଦକ୍ଷ ଃପ୍ରକ୍ଷ୍ୱେଡ଼ନ ଧାରୀ
ଅକାଟ୍ୟ ଗମ୍ଭୀରବେଶୀ ମହାମାୟାକାରୀ ।
ପରଦର୍ପ ଚନ୍ଦ୍ରକାରୀ ପୌ ☘ ବରୂଥିନୀ
ଶିରଶାଣଶିରସ୍ତ୍ରୀନ ବରସ୍ଥ ଧାରଣୀ ।
ଧୁରନ୍ଧର ଯୋଧ ବୃନ୍ଦ ଗାନ୍ଧାର ଦେଶର;
ଚର୍ମ ପ୍ରାସେ କର୍ମପ୍ରଦ ଭୀଷଣ ସୁନ୍ଦର,
ପ୍ରାଣ-ମାୟାହୀନ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ଅଦଭୁତ
କଥାକେ କଥାକେ ମଥା ନେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ,
ଦ୍ୱିଧାର ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ଛୁରୀ ମୁନଆ ଭାସ୍ୱର
ବୈରି ବକ୍ଷ ଲକ୍ଷି ଭୁଷିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ।
ଶିରୋମଣି ମଣିପୁର ହସ୍ତୀ ସେନାଦଳ
ଚାଳକ ପ୍ରବୀର ଯହିଁ ପ୍ରତାପୀ ପ୍ରବଳ ।
ଶୁଣ୍ଡିଳା ବଦନ କେହ୍ନ ଗାଲମୋଟ୍ଟ ଧାରୀ
ଚର୍ମବର୍ମାବୃତ ସର୍ବେ ଅଖଣ୍ଡ ସହାରୀ ।
ନାଦନ୍ତି ଦନ୍ତୀଏ ଭୀମେ ଶୁଭଇ ଦିଗନ୍ତେ
ଘନ ଘନ ଘଣ୍ଟାରବ ବାଜେ କଟି ତଟେ,
କେକୀ ପୁଚ୍ଛ ବର୍ଣ୍ଣ ଛଣି ✱ପ୍ରବେଣୀ ମଣ୍ଡିତ
ବୃହତ୍କାୟ ବୃହଭାଲ ସିନ୍ଦୂର ଶୋଭିତ ।
ଗଦା, ପର୍ଶୁ, ଶୂଳ, କୁନ୍ତ କେହି ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ
ସୁଭାସ୍ୱର ‡ଚନ୍ଦ୍ରହାସ କା'କରେ କଟାରି ।
ହସ୍ତୀପକ କରେ କରି ଚାଳକ ପ୍ରବୀଣ
ଶୋଭେ ଦ୍ୱିରଦ ଭୟଦ ଅଙ୍କୁଶ ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ।
ଖର୍ବ କୃଷ ଖର୍ବ ନାସା ନେପାଳ ସୈନିକେ
ଭାସ୍ୱର †ଭୁଜାଲି କରେ ଭ୍ରମନ୍ତି ନିର୍ଭୀକେ
ସତ ୨ ତତ୍ପର ପ୍ରଭୁ-ଆଜ୍ଞା ପାଳନରେ
ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ପ୍ରାଣପ୍ରତି ନବଚାର ଥରେ ।
କଳିପ୍ରିୟ କଳଙ୍ଗର ବଳିଷ୍ଠ ପଦାତି
ମହୋଦ୍ଧତ ନତ ମରଗୁମ୍ଫ ପ୍ରିୟ ଜାତି

* କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୈନିକ ମାନେ । ✢ ସେନାଦଳ । ✱ ହସ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠସ୍ଥ ବିଛଣା ।
¶ କେଶ । $ ସେନାଦଳ । ‡ ତରବାରି ।
✢ ଭୀମ ଔରସରେ ହିଡ଼ମ୍ବା ରାକ୍ଷସୀ ଗର୍ଭଜ ପୁତ୍ର । † କଟାରି ।
ଃ ଅସ୍ତ୍ର ବିଶେଷ । ☘ ସେନା ଦଳ ।

ମହେନ୍ଦ୍ର-ମଳୟ- ସେବୀ ମାତଙ୍ଗେ ଆରୋହି
କାଂଶଙ୍କେ ଭ୍ରମନ୍ତି ଶତ୍ରୁ ଦ୍ରୋହେ ଭୀତ ନୋହି ।
ଦୃଢ଼ ଗାତ୍ର ଦ୍ରାବିଡ଼ର ସୁଦୃଢ଼ ବାହିନୀ
ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସମରେ * ଦ୍ରୁଣ ✤ ଦ୍ରୁଘଣ ଧାରଣୀ;
ଧୂର୍ଜ୍ଜର ଅନ୍ଧ୍ର ସେନା ଭ୍ରମନ୍ତି ❦ ଅସ୍କନ୍ଦେ
ଅମନ୍ଦ § ଅସ୍କନ୍ଦେ ଥୋଇ ଶକ୍ତି ଶେଳ ସ୍କନ୍ଧେ ।
ଦୁର୍ଗଭେଦୀ ବୈରିଚ୍ଛେଦୀ ଯୁଦ୍ଧେ ରେବାତଳ
ଅଟଳ ସମୁଦ୍ରେ ଯେସନ୍ତେ ମୈନାକ ଅଚଳ ।
† ଧୂପଖଣ୍ଡାଧାରୀ ଖଣ୍ଡାୟତେ ଉତ୍କଳର
ନକର-କୁଣ୍ଡଳ କର୍ଣ୍ଣେ ଯହିଁରୁ ପ୍ରବର
କପାଳେ ସିନ୍ଦୂରଧର ତାମ୍ବୁଳ ବୋଳିତ
କେଶ ବେଣ୍ଡା ବନ୍ଧ କାର ବାବୁର କୁଞ୍ଚିତ ।
✣ ବଣା ବନତାଳୀ ଗୋଆଁ କେରୁଁ କଣ୍ଟିଗିଲ

ହେଣ୍ଡ୍ରା ଗୁଳ୍ମେ ଯେଉଁ ବେଳା ଝଣଇ ଜଟିଳ;
ସେହି ବେଳା ଗୁଳ୍ମେ ଖାର-ପର୍ବତୀ ନିବାସୀ
କେତେ ପୁଣି ସେନା ତହିଁ ଗିରି-ଦୁର୍ଗ ବାସୀ,
ସର୍ବେ ଦୁର୍ନିବାର ରଣେ ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ ପ୍ରତାପୀ
ସମରେ ଅପ୍ରତିହତ ଅଦ୍ଭୁତ ବିକ୍ରାପୀ ।
ପୂତ ନୀରପାୟୀ ପୁଷ୍ପପୁର ସେନାଗଣେ
ସରବେ ସକ୍ଷମ ଧୀର ମହାଦକ୍ଷ ରଣେ ।
ମଲ୍ଲ ଯୁଦ୍ଧେ ବିଶାରଦ ମାଳବ ନିବାସୀ
କ୍ଷତ୍ରୀୟ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ ମଧ୍ୟଦେନା ଶତ୍ରୁ ନାଶୀ;
କାଶୀବାସୀ ନିଭୟ ନିଶ୍ଚଳ ଗ୍ରୂକରେ,
ରଜୋଗୁଣୀ ଭୋଜପୁରୀ ମଣି ଯୋଧଗଣେ
ଜୈନି ଅଜାମିଳ ଗ୍ରଲ୍ ଜଗତେ ଅଜେୟ,
ଶତ୍ରୁକୁ ଗଣ ସନ୍ତୁଷ ମଣନ୍ତି ଯେ ହେୟ;
କନୌଜ ଜିଘ ସାପ୍ରିୟ ଜିଷ୍ଣୁ ସେନା ଦଳ;
ମହେଷ୍ୱାସ ମହାବକ୍ଷ ରମ୍ଭ ମହାବଳ
ବନ୍ଧ୍ୟବାସୀ ସେନା ଅଣ୍ଡ ଶର୍ମନ ନସ୍ତୁର
କର୍ମନାଶା କୂଳାଶୀକ ଝୂରକର୍ମୀ ଶୂର ।
କେତେ ଗଣ୍ଡକୀ ଗୋମତୀ ଗୋଦାବରୀ ତୀରୁ
ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ଉଷ୍ଟ୍ର ପୃଷ୍ଠେ ରଣରଙ୍କାଳୀରୁ;
ଆସିଛନ୍ତି ଦଳେ ଦଳେ ସେନା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ,
ସିନ୍ଧୁ ତଟୀ ନଭେ ତାରା ପରାଏ ଅସଂଖ୍ୟ;
ବିବିଧ ଆୟୁଧ ଧରିଛନ୍ତି ନାନା ରଙ୍ଗେ,
ଉଷ୍ଣୀଷ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି କେତେ ଢଙ୍ଗେ,
ଦେବଦତ୍ତ ଅସ୍ତ୍ର କେହି ରଖିଛନ୍ତି ଗୁପ୍ତ,
ବେଳ ଜାଣି ଛାଡ଼ିବାକୁ କରି ମନ୍ତ୍ରପୂତ;
କାହାର କର୍କଶ କର କାର୍ମୁକାକର୍ଷଣେ,
ଭୂଷିତ କାହାର ଅଙ୍ଗ ଅସ୍ତ୍ରଖତ ବ୍ରଣେ,
ଚଣ୍ଡ ଯକ୍ଷେ ✽ ବଳି ଦେବେ କାମ୍ୟା ହେବେ ବଳି
ହଠାଇ କହାଇ ତାଙ୍କ କୁଳବାଳାବଳି
ଦୁର୍ଗଚୂଳେ ଦୂରଗାମୀ ଭୀଷଣ କମାଣ
ଶୋଭେ ପ୍ରାଚୀରରେ ‡ ଦେବ ନାମା ତୋପମାନ

* ଖଡ୍‌ଗ ଧନୁ । ✤ ଲୌହ ଗଦା । § ଘୋଡ଼ାର ଗତି । ❦ ଯୁଦ୍ଧ ।
† ଏକ ପ୍ରକାର ଖଡ୍‌ଗ । ✣ ସମୁଦ୍ର କୂଳସ୍ଥ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ନାମ, କୁଜଙ୍ଗରେ ବହୁତ ଦେଖାଯାଏ ।
✽ ପୂଜା ସାମଗ୍ରୀ ।
‡ ମୁଁ Ellora Cave ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଦଉଲତା ବାଗ କେଲ୍ଲାର ଉପର ଭାଗରେ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ କମାଣ (୨୨ ହାତ ଲମ୍ବା) ଦେଖିଥିଲି । ତାହାର ନାମ " ଶ୍ରୀ ଜୟ ମଙ୍ଗଳ ଦୁର୍ଗା ତୋପ " ଏହାଛଡ଼ା ଏଠାରେ ପ୍ରାଚୀର ପରେ ଅନେକ କମାଣ ରକ୍ଷିତ ଅଛି ।

କେ କହି ପାରିବ ବ୍ୟୂହ ରଚନା କୌଶଳ
ସର୍ପ, ବୃତ୍ତ, କୋଣାକାର ବଙ୍କିମ ସରଳ;
ବଜ୍ର, ଦଣ୍ଡ, ଚକ୍ର ଆଦି ବ୍ୟୂହ ନାନା ନାମେ
ରଚି ଛନ୍ତି ବସିଛନ୍ତି ସେନା ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ;
ଜ୍ଞାତ ନୁହେ ସର୍ବେ ପଥ ପ୍ରବେଶ ନିର୍ଗମ
ଜଗିଛନ୍ତି ଦ୍ୱାରେ ମହାରଥୀ ଯମ ସମ;
ସଙ୍କୁଳିତ ନାନା ଅସ୍ତ୍ର ବୀର ବର୍ଗ କରେ
ବାୟୁ ଯୁକ୍ତ-ଦାବ ବହ୍ନି ଶିଖା ଶୋଭା ଧରେ;
କାକ ଶକୁନି ଶ୍ୟେନାଦି ଶବାଶନ ପକ୍ଷୀ
ସନ୍ତରନ୍ତି ବାୟୁ ସ୍ରୋତେ ଶବ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷି;
ପ୍ରୀତି ନେତ୍ରେ ନିରେଖନ୍ତି ଭୋଜ୍ୟ ଆୟୋଜନ
କଳକଳ ରବେ ତାଙ୍କ କମ୍ପଇ ଗଗନ ।
ଆଇ ଆଇ ଚିଲ କାହିଁ ଚିଲମାରି ନଖେ
ମାଂସ-ଖଣ୍ଡ ଧରି ବେଗେ ପଳାଏ ସଶଙ୍କେ;
ବଜ୍ର-ନଖ ପକ୍ଷୀରାଜ ଶ୍ୟେନ ଦେଖି ତାକୁ
ଝଟ୍ୟକେ ଖସଇ ଖରେ କ୍ରୋଧେ ଧରିବାକୁ;
ତା ଦେଖି ଇତର ପକ୍ଷୀ ଭୟେ କୋଳାହଳେ
କେକାହିଁ ଲୁଚଇ ବ୍ୟସ୍ତେ ପଳାଇ ଚଞ୍ଚଳେ ।
ଅସଂଖ୍ୟ ବଦଗେ ଉଡ଼ି ବୋଧ ଦେବକରେ
ସେନା-ରକ୍ତ-ଛନ୍ଦ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ସମରେ ।
ଗୋମାୟୁ, ଗୋଧିକା, ଫେରୁ ପଶୁ ଶବାହାରୀ
ଘେନି ଯାନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରୁ ଶବ ଲୁଚି ତମସ୍ତାଶ୍ରି ।
ଭୀଷଣ ଶ୍ମଶାନ ଦୂରେ ଜଳେ ଚିତା ଯହିଁ
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଧୂମ ପ୍ରସରଇ;
କାହିଁ ପର୍ବତ ପ୍ରମାଣ ଭସ୍ମ ସ୍ତୂପ-ଦୃଶି
କାହିଁ ଜ୍ୱଳଇ ଅନଳେ ଶବ ସର୍ବଗ୍ରାସୀ;
ମେଘାକାର ହେଲେ ତହିଁ ଧୂମ ଭସ୍ମ ସ୍ତୂପ
ଦପ ଦପ ଚିତାନଳ ବିଜୁଳି ସ୍ୱରୂପ ।
ଅଗଣିତ ମୃତ ଶବ ପଡ଼ିଛି ଅଦୂରେ
ବିକଳାଙ୍ଗ କ୍ଷତ କାହାର ପାଦ ଶିର ଉରେ,
ବିଷମ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଦୃଶ୍ୟ ଅତି ବିଭୀଷଣ
ସ୍ୱପନେ ସ୍ମରିଲେ କରେ ରୋମ ହରଷଣ ।
ଡାକିନୀ ଯୋଗିନୀ ଭୂତ ପିଶାଚ କବନ୍ଧେ
ମହା କୋଳାହଳେ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି ଆନନ୍ଦେ,
ଶବାହାରୀ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ କୀଟ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ
ଦର୍ଶନେ ଯାହାର ହୃଦେ ଉଠଇ ଚମକ ।
ଇଚ୍ଛାଗାମୀ ରଥ ତହୁଁ ଗଲା ଅନ୍ୟ ପଥେ
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ସୁଦୂରୁ ହର୍ମ୍ମ୍ୟ ଦିଶିଲା ଅଗ୍ରତେ,
ସହସ୍ର ସହସ୍ର ରୋଗୀ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ତହିଁ
ଶୋକ ମଗ୍ନ ସର୍ବେ କେହି କାନ୍ଦେ ରହି ରହି,
ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେତୁ କେହିବା ଚିତ୍କାରେ
ଛଟପଟ କରେ କେହି ପତିତ ଶଯ୍ୟାରେ ।
ଅନ୍ଧ ଖଞ୍ଜ କୁବ୍ଜ କାଣ ବଧିର କ୍ଷତାଙ୍ଗ
ଅସ୍ତ୍ରେ ବିଷବ୍ରଣେ କେହି ଦଗ୍ଧ ବିକଳାଙ୍ଗ ।
ବୈଦ୍ୟ ସେବାକାରୀ ଶତ ଚିକିତ୍ସକ ଆଦି
ଔଷଧ ପ୍ରଦାନେ ରତ ହରିବାକୁ ବ୍ୟାଧି ।
ଅଦୂରେ ଦିଶିଲା ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଚୀର ପ୍ରଶସ୍ତ
ଏକମାତ୍ର ଦ୍ୱାର ତହିଁ ପ୍ରହରୀ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ।
ପଶନ୍ତି ଭୂଭୃଦ ସଦା ସଶଙ୍କିତ ଚିତ୍ତେ
“ଦେଖ ହେମ ନେତ୍ରେ ନିରେଖେ କେମନ୍ତେ କୌତେ
କହିଲେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ “ଏହି କାରାବାସ
କି ଅଛି କାଭ୍ରଗେ୍ୟ ଦେଖି ମନେ ଲାଗେ ତ୍ରାସ,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନାଶିନୀ ନିଦ୍ରାସଞ୍ଚନୀ
ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ଚିନ୍ତା ଏଥି ଦିବସ ରଜନୀ;
ପ୍ରାଚୀର ମଧ୍ୟରେ ଦେଖ ସ୍ଥିତ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ
ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଅର୍ଗଳ ବନ୍ଦ, ଯହିଁ ବନ୍ଦୀମାନେ
ମହାଶୋକେ କାଟୁଛନ୍ତି କାଳ କାତରରେ,
ଭୁଗନ୍ତି ଆଦରି ଅନଶନେ ଅର୍ଦ୍ଧାଶନେ,
ମୁଣ୍ଡେ କର ଦେଇ କେହି କାନ୍ଦେ ଝର ଝର
ଦୀର୍ଘ ଲୋମ ନଖ ହେତୁ ଦିଶେ ଅସୁନ୍ଦର ।

କର ପାଦ କାହାର ବା ଶୃଙ୍ଖଳ ଆବଦ୍ଧ"
ତମୋମୟ ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ କେ ଏକାକୀ ନିବଦ୍ଧ;
କେହି ଇଷ୍ଟ ଦେବେ ଭାବେ ଏକାଗ୍ରଧ୍ୟାନ ମନେ
କେହି ଭାଗ୍ୟ ନିନ୍ଦି ପୁଣି ଭାବେ ପରକ୍ଷଣେ;
ଯା କରନ୍ତି ଈଶ୍ୱର ସେ ମଙ୍ଗଳ ନିମିତ୍ତ
କିଫଳ ଫଳିବ ବୃଥା ହେଲେହେଁ ଚିନ୍ତିତ;
କପାଳ ଲେଖନ କହ କେ କରିବ ଆନ
ଏତେ ବୋଲି ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତେ ଭଗବାନ ।
କେହି ପ୍ରିୟତମ ପୁତ୍ର ପ୍ରିୟତମା କଥା
ଭାବୁ ଭାବୁ ବାଷ୍ପାକୁଳେ ନଇଁ ଦିଏ ମଥା;
କେହି ଭାବେ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ ମୋ ପାଇଁ ମୋହର
କି ହେବ ଯୁଦ୍ଧରେ ଆହା ଭ୍ରାତା ତନୟର ।
ବୃଦ୍ଧ ପିତା ମାତା ପାଇଁ କେହି ଭାବେ ବସି
ଥରେ ଥରେ ହାୟ ହାୟ କହେ ଦୀର୍ଘ ଶ୍ୱସି ।

ଅବିଶ୍ୱାସୀ ପଳାତକ ଗୁପ୍ତ ଚରଗଣେ
ବିଚାରାର୍ଥୀ ଯେତେ ଛନ୍ତି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟେ,
ବିଚାର ହୋଇଛି କାର ହେବ ଉଦ୍‌ବନ୍ଧନ
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅନଳ କୁଣ୍ଡେ କାହାକୁ ପାତନ ।
ଅନଶନେ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁ ମୁଖେ
ଶୂଳ ଗୁଳେ କାହାକୁ ବା, ବାନ୍ଧି ଦେଇ ବୃକ୍ଷେ
ଆକର୍ଷି ସଜୋରେ ଦୁଇ ପାଦେ ଦୁଇ ଡାଳେ,
ମାରିବାକୁ କାହାକୁ ବା ଚିର ଦେବେ ଫାଳେ ।
ଏହିପରି ବନ୍ଦୀ ଯେତେ ଛନ୍ତି ସ୍ଥାନାନ୍ତରେ
ଜଣେ ଜଣେ କରି ଏକ ଏକ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ,
ମରିବା ପୂର୍ବରୁ ମୃତ୍ୟୁ ବିକଟ ବଦନେ
ଭୟେ ମାରୁଥାଏ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନେ ଜାଗରଣେ,
ବଞ୍ଚି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ମୃତ୍ୟୁ-ଭୀଷଣ-ଯନ୍ତ୍ରଣା
କେତେ ଯେ ଭୋଗନ୍ତି କିଏ କରିବ କଳ୍ପନା ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସର୍ଗ ।

ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଭାବନା ।

ଭଞ୍ଜ କୁଳ କଞ୍ଜରବି କବୀନ୍ଦ୍ର ଉପେନ୍ଦ୍ର !
ଯୋଗ୍ୟ ପୁତ୍ର ବୋଲି ଜାଣି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଭାରତୀ,
ତବ ଆରାଧନା ମତେ ସନ୍ତୋଷେ ସଦୟେ
ଚିର ଗୁରୁରୂପା ତାଙ୍କ ନନ୍ଦନ କାନନୁ
ଜନ୍ମିତା ଅମୃତ ବଲ୍ଲୀ, ଫୁଟେ ପାରିଜାତ
ଯହିଁ ଫଳଇ ପୀୟୂଷ ଶାଶ୍ୱତ ଦେଲେହେ
ରସିକ ବର ! ଶ୍ରୀକରେ ତୁମ୍ଭର, ସେ ବଲ୍ଲୀ
ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟୋଦ୍ୟାନେ, ଶୁଭ କ୍ଷଣ ତୁଲେ
ରୋପିଲ ପ୍ରଥମେ ତୁମ୍ଭେ; ତାଦେଖି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଦେବ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ଆଦି
ଦେବଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ସାରଳା ଦାସ, ରାଧାନାଥ
ରୋପିଲେ ଅନେକ ତରୁ ଲତା, ସେ କାନନେ;
ମଧୁ, ଗଙ୍ଗାଧର, ପୁଣି ଚିନ୍ତାମଣି ଯୋଗେ
କ୍ରମେ ସେ କାନନ ପୁଣି ହେଉଛି ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ,
ବହୁ ଗୁରୁ ଫୁଲ ଫଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେ କାନନ,
ସାହିତ୍ୟ-ରସିକ- ସ୍ୱାଦୁଶୀଳ ରସନାର
ପରିବର୍ତ୍ତନାର୍ଥେ ତହିଁ ନ ଥିବାରୁ ଅମ୍ଳ,
ତେନ୍ତୁଳି ପାଦପ ମୁହିଁ ରୋପୁଛି ସଭୟେ ।
ଏକାକୀ ବସିଣ ମୌନେ ବୀର ଯୁଧିଷ୍ଠିର
ହସ୍ତତଳେ ନ୍ୟସ୍ତ ତାଙ୍କ ବଙ୍କିମ କପୋଳ
ଭାବୁଛନ୍ତି ଗୁପ୍ତଚର ନ ଆସିଲା କିପାଁ ?
ଶୁଣୁଅଛି ନବ ବ୍ୟୂହ ରଚୁଛନ୍ତି ଗୁରୁ
ସତ୍ୟକି ଏକଥା, କିପାଁ ନ ଆସିଲା ଦୂତ
ସତ୍ୟ ଅବା ମିଥ୍ୟା ଏହା କେ କହିବ ମୋତେ;
ଏହି ରୂପେ ଭାବୁ ଭାବୁ ତରଙ୍ଗ ଆକାରେ
ଚିତ୍ତହ୍ରଦେ ଉପୁଜିଲା ନାନା କଥା ମାନ—
ପ୍ରପଞ୍ଚ ଜଞ୍ଜାଳ ଏଥି ନାହିଁ ସୁଖ ତିଳେ
ସଂସାର ଅନିତ୍ୟ, ମିଥ୍ୟା ଯଥା ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ,
ଏଇ ଅଛି ଏଇ ନାହିଁ ଜାଣି ଶୁଣି ମୂଢ଼ା
ବୃଥା ଅହଂକାରେ ମତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ସରବେ
କେହି କେହି ତହିଁ ଯଦି ହୁଅନ୍ତି ବିରାଗୀ
ତଥାପି ନଛାଡ଼େ ତାଙ୍କୁ ପାରବ୍ଧ କଦାପି;
ମହା ବଳବାନ ବେଗ, ଛାଡ଼ିଲେହେଁ ତାକୁ
କିନ୍ତୁ ନ ଛାଡ଼େ ସେ କେବେଁ, କହେବ ସମରେ
କିପାଁ ନଆସିଲା ଦୂତ ହୋଇଲା କି ଧୃତ!
ପ୍ରାତେ ପାର୍ଥ କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗେ, ସଂଶପ୍ତକ ସେନା
ସଙ୍ଗେ ଗଲେ ଯୁଝିବାକୁ, ଭୀମ ହେଲେହେଁ ସେ
ମହାବଳୀ, ନୁହେଁ ବୁଦ୍ଧିଶାଳୀ; କି କରିବ
ରଚିଥାନ୍ତି ଯଦି ବ୍ୟୂହ କହେବ ଉପାୟ !
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଦ୍ୱାରୀ ଜଣାଇଲା ଆସି
ଗୁପ୍ତଚର ବାର୍ତ୍ତାବେଦନ ଉପସ୍ଥିତ ଦ୍ୱାରେ,
ଆଦେଶିଲେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର 'ଆଣ ତାକୁ ତ୍ୱରା'
ସସମ୍ଭ୍ରମେ କରଯୋଡ଼ି ହୁଅନ୍ତେ ଆଗତ
'କହ କିପାଁ ନ ଆସିଲୁ କାଲି ନିଶା ଯୋଗେ
କହ କହ ସମାଚାର କି ଆଣିଛୁ ତ୍ୱରା ?'
ପଚାରନ୍ତେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, କହିଲା, "ଶ୍ରୀଛମୁ !
ଶୁଣିବା ହେଉ ମୁଁ କିପାଁ ନ ଆସିଲି କାଲି;
ଭିକ୍ଷୁ ବେଶେ ଉତ୍କଣ୍ଠେ ମୁଁ ଯାଉଥିଲି ପଥେ

କହୁଥିଲେ ପରସ୍ପରେ ପଥିକେ ପଥରେ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ରଚନାର କଥା ଚୁପେ ଚୁପେ,
କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଦେଖି ମୌନ ହୋଇଲେ ସଭୟେ
ଧରିଲି ପାଗଳ ବେଶ କଦର୍ଯ୍ୟ କୁତ୍ସିତ
ଛିନ୍ନ ବସ୍ତ୍ରେ ଅର୍ଦ୍ଧାବୃତ ଅଙ୍ଗ ଉପାଙ୍ଗାଦି ।
ଗଳେ ସାପ-କାଉ ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ଥି ଫୁଲମାଳା,
କର୍ଦ୍ଦମାକ୍ତ ଅଙ୍ଗ ହସ୍ତେ ଭଙ୍ଗା ହାଣ୍ଡି ଧରି,
ସିନ୍ଦୁର, କଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଖଡ଼ି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଲେପି,
ଜଲ୍ପୁଥାଏଁ ଅସଲଗ୍ନ କଥା ମାନ ମୁଖେ
କେବେଉଚ୍ଛେହସେ, କେବେ ମୌନହୋଇଥାଏ
ପଛେ ପଛେ ଧାଉଁ ଥାନ୍ତି ବାଳକେ କୌତୁକେ,
ଶୁଣିଲି ପଥିକ ମୁଖୁଁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ରଚନାର ସାମାନ୍ୟ ଆଭାସ;
ବଦଳାଇ ତହୁଁ ମୁହିଁ ଏ ବେଶ ସତ୍ୱର
ବଧିର ମୂକ ଭିକ୍ଷୁକ ବେଶ ଧରି, ଗ୍ରାମେ
ଶୁଣିଲି ପ୍ରାସାଦ ପାର୍ଶ୍ୱେ ପଡି ପହ୍ନୀ ହୁଡେଁ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ କଥା ବସି କହୁଥାନ୍ତି ଗୁପ୍ତେ;
ସତ୍ୟ କି ମିଥ୍ୟା ସେ ଏହା ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ
କୁରୁକୁଳବାଳା ସ୍ନାନ ଘାଟେ ଯାଇ ଗୁପ୍ତେ
ନାରୀ ବେଶେ ପ୍ରବେଶିଲି ଯମୁନା ନଦୀରେ,
ଶୁଣିଲି ଅସ୍ଫୁଟେ ତହିଁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟେ
ରଚିବେ ଅଦ୍ଭୁତ ବ୍ୟୂହ ଗୁରୁ ଅଦ୍ୟ ରଣେ
ନାଶିବେ ପାଣ୍ଡବେ କାଲି ସବଂଶେ ସମରେ
କହୁଥିଲେ ସ୍ୱାମୀ ମୋର ଗୁପତେ ମୋଠାରେ
ନିଷେଧିଲେ କହି ମୋତେ ନ କହ କାହାକୁ,
ସାବଧାନେ ଥିବ ସଦା, ବଡ଼ ଗୁପ୍ତ କଥା ।
ନାରୀଙ୍କ କଥାକୁ ମୋର ଚିର ଅବିଶ୍ୱାସ
ତେଣୁ ମୁଁ ଭଜିଲି ପୁଣି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବେଶେ
ଜଟା ଜୁଟାଦି ମସ୍ତକେ କରେ କମଣ୍ଡଳୁ
ଭସ୍ମଲିପ୍ତ ଅଙ୍ଗ କରେ ସୁଦୀର୍ଘ ଚିମୁଟା
ଶିବୋହଂ ଶିବୋହଂ ମୁଖେ କଥାକେ କଥାକେ
(ଏବେଶ ଶଠର ଏକା ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷକ
ଠକ-କାର୍ଯ୍ୟ-ସାଧକର ଅମୋଘାସ୍ତ୍ର ପୁଣି)
ଶିବାଳୟେ ପ୍ରବେଶିଲି କହି ବମ୍ ବମ୍
ସଜାଡି ଗଞ୍ଜିକା ଅତି ଯତନେ ସେଠାରେ
ବମ୍ ବମ୍ କହି ଉଚେ ତ୍ୟଜନ୍ତେ ମୁଁ ଧୂମ,
ଗଞ୍ଜିକା ସେବକ କାହିଁ ଆସିଲେ ଦଉଡ଼ି
ଆମିଷର ଗନ୍ଧ ପାଇ ମକ୍ଷିକା ଯେସନେ,
ଧୂମ ପାନ ଶେଷେ ମୋତେ କେହି କେହି ତହିଁ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ଯୁଦ୍ଧର ଫଳ ସର୍ବଜ୍ଞ ସମଝେ
ଏଥିରୁ ସେ ବାର୍ତ୍ତାଳାପେ ତାଙ୍କଠାରୁ ପୁଣି
ନବ ବ୍ୟୂହ ରଚନାର ପାଇଲି ଆଭାସ
କିନ୍ତୁ, ନଜାଣିଲି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ, ତହୁଁ ପୁଣି
ସାଜିଲି ମଦ୍ୟପ ବେଶ ତ୍ୟଜି ଜଟା ଭସ୍ମ,
ଓଲଟାଇ ଅଙ୍ଗ ଜାଣ ବୋତାମ ଲଗାଇ
ବଗଲେ ବୋତଲ ପାଦ ଟଳ ଟଳ କରି
ମତ୍ତ ଅଳ୍ପ ପ୍ରାୟେ କହି ଅର୍ଦ୍ଧସ୍ଫୁଟ କଥା
ପାଦେ ଛିଣ୍ଡି ଜୋତା ଯାର ମଧ୍ୟେ ଦିଶେ ନଖ
(ନିରର୍ଥକ ହାସ୍ୟ ସମ ଉପମା ଯାହାର)
ଲୋଟୁଥାଏ କୁଞ୍ଜ ତଳେ ଅଯତ୍ନେ ଶିବିରେ,
ବନ୍ଧାଥିଲା ମୁଦ୍ରା ଦୁଇ ତହିଁ ଦେଖି ଦୂରୁ
ସୈନ୍ୟବାସୁଁ-ସୈନ୍ୟ ଦୁଇ ଆସିଲେ ଚୁପ ଚା
ପୁଚ୍ଛିଲେ ପୁଲକି ଚାହେଁ "କୋନ୍ ହସ୍ତ ତୁମ୍"
ଦା-ଦା ଦାରୁଖାନା" ଉଚ୍ଚାରନ୍ତେ ମୋତେ
(ପରସ୍ପରେ ଠାରରେ କହି ଦୁଇଜଣେ)
ଆସ ଆମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ଯିବ ବୋଇଲେ ସୈନିକେ;
ଏତେ ବୋଲି ଘେନିଗଲେ ବେଶ୍ୟାଳୟେ ସଙ୍ଗେ
ମିଳିଗଲି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶୀଘ୍ରେ ନାଚ ପ୍ରାୟେ
ମିଥ୍ୟାରେ ଉଦ୍ଧାରି ମୁହିଁ ଶୋଇନ୍ତେ କପଟେ
ଖୋଲି ନେଇ ମୁଦ୍ରା ଦୁଇ ସୈନିକେ ତକ୍ଷଣେ

ଆଳାପି କରିଲେ ସୁଖେ ବେଶ୍ୟା ସଙ୍ଗ ଦୁହେଁ
ଏକଥା ସେକଥା ସଙ୍ଗେ ପଡ଼ିଗଲା ତହୁଁ
କାଲି ଯୁଦ୍ଧେ ବଞ୍ଚିବାର ନାହିଁତ ଭରସା,
ରଚିଛନ୍ତି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ ଅଦ୍ୟ,
ପ୍ରବେଶ ନିର୍ଗମ ଯହିଁ, ପାର୍ଥ ବିନା କେହି
ନ ଜାଣନ୍ତି ଏ ଜଗତେ; ନ ରହିବେ ପାର୍ଥ,
ସଂଶପ୍ତକ ସେନା ସଙ୍ଗେ ଯିବେ ଯୁଝିବାକୁ
କାଲି ନିଶ୍ଚେ ବନ୍ଦୀ ହେବ ସେନାପତି ଭୀମ
ଅଥବା ଯେ ଆସିବ ସେ ବ୍ୟୂହ ଭେଦିବାକୁ;
ପ୍ରଥମ ଦୁଆରେ ଆମ୍ଭେ ଜୟଦ୍ରଥ ସଙ୍ଗେ
ରହିବୁ ବୋଲିଣ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ଅଛୁଁ ଅଜ
ଶେଷ ଦେଖା ଏହି ପ୍ରିୟେ ଜାଣିଥା ଅମର ।
ଶୁଣିଣ ଏକଥା ମୁହିଁ ମୂର୍ଚ୍ଛ ତ୍ୟାଗ ଛଳେ
ଟଳ ଟଳେ ଗଲି ତହୁଁ ହୋଇଲି ବାହାର
ନହେଉଁ ପ୍ରଭାତ ଆସି ପ୍ରବେଶିଲି ଦୁର୍ଗେ
କିନ୍ତୁ ନ ଛାଡ଼ିଲା ଦ୍ୱାରୀ ପଥ ଯିବାକୁ ଭିତରେ,
ମୋଠାରୁ ସଙ୍କେତ ଯେନ ପୁଚ୍ଛିଲା ନାୟକେ
ନାୟକ ଆଦେଶ ମତେ ଛାଡ଼ିଲା ତକ୍ଷଣେ,
ତେଣୁ ଏ ବିଳମ୍ବ ମୋର କ୍ଷମିବେ ରାଜନ;
ଦିଅନ୍ତୁ ମେଲାଣି ଏବେ ଯାଉଛି ସ୍ୱବାସେ
ଏତେ କହି ବାହୁଡ଼ିଲା ସମ୍ମାନ ସରବେ ।
ଗୁପ୍ତଚର ଆଗମନ ଶୁଣି ସଭାସଦେ
ଭୀମ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଆଦି ବନ୍ଧୁ ବୀର ଗଣେ
ଥିଲେ ଉପସ୍ଥିତ ତହିଁ ଶୁଣିବାକୁ ବାର୍ତ୍ତା,
ଦୂତ ମୁଖୁଁ ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ହୋଇଲେ ବ୍ୟସ୍ତ
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମୁଖ ତେବେ ଦିଶିଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ
ଭାବି- ବିପଦର ଭୟେ ସହସା ମନରେ
ସଭା ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଗଲା କିଛିକାଳ ପାଇଁ
ହେନ୍ତୁ କ୍ଷଣେ ଭୀମ ତେବେ ଭାଷିଲେ ସଭାରେ
"କହିବ ହେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ-ଶଙ୍କାକର ଘାଣ
ଭୀମ ମାତଙ୍ଗମ ପାଣ୍ଡବ ବନ ଲତା ସମ;"
"ତବ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରଭୁ ! ଆଉ ନାହିଁ ବୁଦ୍ଧି ମୋର"
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପାର୍ଶ୍ୱେ ଭାଷନ୍ତେ ଏସନ
ଅଗ୍ରସର ଅଭିମନ୍ୟୁ କହଇ ବିନୟେ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ-ଭେଦ ପଥ ଜଣା ଅଛି ମୋତେ
ମୋହଙ୍ଗେ ଦିଅନ୍ତୁ ସେନା ମୁଁ ଭେଦିବି ବ୍ୟୂହ
ନାଶିବି କୌରବେ ଆଜି ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ ସହ:
କହେ ତହୁଁ ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପ୍ରତି
ଏକା ପାର୍ଥ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟେ କାହାକୁତ ଗୁରୁ
ଶିଖାଇ ନାହାନ୍ତି ତୁମ୍ଭେ ଜାଣିଲ କିପରି ?
"ଜାଣିଅଛି ମାତା ଠାରୁ ବ୍ୟୂହ ଭେଦ ପଥ
ନିର୍ଗମନ ପଥ କିନ୍ତୁ ଜଣା ନାହିଁ ମୋତେ,"
କହେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ତହିଁ ରହି କ୍ଷଣକାଳ
ଦ୍ୱେଷ କଷାୟିତ ନେନେ ଗର୍ବ ଅହଂକାରେ
"ଭାବଛନ୍ତି ଗୁରୁ କେହି ନ ପାରିବେ ଭେଦି
ସଂଶପ୍ତକ ଯୁଦ୍ଧେ ବ୍ୟସ୍ତ ଜାଣିଣ ପିତାଙ୍କୁ
କପଟେ ସେ ରଚିଛନ୍ତି ବ୍ୟୂହ ପରା ଗୁପ୍ତେ,
ଦେଖିବ କେମନ୍ତେ ମୋତେ ରୋଧିବେ ସମରେ;
କରୁଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମୁହିଁ ଛୁଇଁ ତରବାରି
ଯା ଥିବ କପାଳେ ମୁହିଁ ପଶିବି ସେ ବ୍ୟୂହେ
ଦିଅନ୍ତୁ ଆଦେଶ ପିତଃ ସାନ୍ତ୍ୱବ ବାହନା"
ଅଭିମନ୍ୟୁ, କପଟେ ଯା ମୁଖ ମୋ ସମ୍ମୁଖେ
ସେ ଯେବେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଅଜି କଲାଣି ଯତ୍ନରେ
ନିଶ୍ଚେ ଯେତ ଯିବ ରଣେ, କି କରିବ ଏବେ,
ନ ଜାଣିବେ ଲୋକେତ ଏ ଗୁପତ ରହସ୍ୟ,
ଅଭିମନ୍ୟୁ ବ୍ୟୂହ ଭେଦେ ଯାଉଅଛି ଶୁଣି
ସରବେ ଦୂଷିବେ ମୋତେ, ଯେହେତୁ ଜଗତେ
କହିଙ୍କି ଅନେକ ମାନ ମର୍ମଜ୍ଞ ଅଳପ,
ପାର୍ଥ ଥିଲେ ଏକନାରେ ନୁହନ୍ତି ମୁଁ ଭାଗୀ;
ଏହି ରୂପେ ନାନା ଚିନ୍ତା ଭାବିଣ ସହସା

ଲୀନ ହେଲା ହ୍ରଦ ମଧ୍ୟେ ଲୀନ ହୁଏ ଯଥା
ଜଳ-ପକ୍ଷୀ-ଦଳ-ଶ୍ରାନ୍ତା ନଦୀଗର୍ଭେ, କିନ୍ତୁ
ରହିଗଲା ଏକ ଚିନ୍ତା (ବ୍ରଣେ ବ୍ୟଥା ଯଥା)
କି ଦେବ ଉତ୍ତର ତାଙ୍କୁ ଧର୍ମ ସମକ୍ଷରେ ।
ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ସ୍ରୋତେ ବାଲି ବନ୍ଧ ଜାଣି
ନପାରି ନିଶ୍ଚୟ କରି ରହିଲେ ମଉନେ ।
ଚଳମୁଖ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ନ ଭଣିଲେ ଯହୁଁ
ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ କହେ ତେବେ "ନାହିଁ ବେଳ ଆଉ
କୁରୁ କୋଳାହଳ ତେଣେ ଶୁଣ, ପୁଣି ଏଣେ
ଆମ୍ଭ ସୈନ୍ୟ ନୋହୁଛନ୍ତି ଅବଧି ସଜ୍ଜିତ
କି କରିବୁଁ କିଛି ସର୍ବେ ବୁଝିପାରୁ ନାହୁଁ" ।
କ୍ଷତ୍ରିୟ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୁଣି ନଦୀ ଜନ୍ମ ଗତି
ନ ମାନନ୍ତି ବାରଣ ତା ଜାଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିର,
କପାଳେ ଲେଖନ ପୁଣି ନୁହେଁ ଆନ ଭାବ
କୃଷ୍ଣେ ସ୍ମରି ଦୀର୍ଘେ ଶ୍ୱସି ଭଣିଲେ ସଧୀରେ
"ଯାଅ ତେବେ ସର୍ବେ ମିଳି ଅଭିମନ୍ୟୁ ସଙ୍ଗେ
ନେନେ ନେନପନ୍ଥ ପଛ ରଖିବ ସତର୍କେ" ।
ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷେ ଡାକି ଭୀମ କହିଲେ ତକ୍ଷଣେ
"ଅର୍ଦ୍ଧଦଣ୍ଡେ ସୈନ୍ୟଗଣେ କରନ୍ତୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ"
ଜଳିଲେ ତୈଳ କିମ୍ବା ଗନ୍ଧ ବାୟୁ ଯୋଗେ ଯଥା
ପ୍ରସରଇ କ୍ଷଣ ମଧ୍ୟେ ତେସନ ଏ ବାର୍ତ୍ତା
ହାଟେ ଘାଟେ ଗୋଠେ ବାଟେ ଅଳିନ୍ଦ ମନ୍ଦିରେ
ସୈନ୍ୟାବାସୁ ଅନ୍ତଃପୁର ଯାଏ ସବୁଠାରେ
ପ୍ରସରିଲା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ, ହେଲେ କୁହାକୁହି
ନରନାରୀ ବାଳ ବୃଦ୍ଧ ସର୍ବେ ପରସ୍ପର
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଭେଦିବାକୁ ଯିବ ଅଭିମନ୍ୟୁ;
କେହି କହେ ପିତା ସମ ପୁତ୍ର ମହାରଥୀ
ଜିଣିବେ କ୍ଷଣକେ ଦ୍ରୋଣ ବିହିତ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ;
କେହି କହେ ହରିଷାଦେ ହୃଦୟେ ସେଠାରେ
ହେଲେହେଁ ସେ ମହାରଥୀ ଅଟନ୍ତି ବାଳକ,
କାହିଁ ଅଭିମନ୍ୟୁ କାହିଁ ଦ୍ରୋଣ ଯୁଦ୍ଧଗୁରୁ !
ବିସ୍ମୟ ସ୍ଫାରିତ ନେନେ କେହି କହେ ତହିଁ
କେମନ୍ତେ ପେଷିଲେ ତାଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନୀ ଯୁଧିଷ୍ଠିର !
ସତ୍ୟ ବୋଲି ଏ ସମ୍ବାଦ ନଆସେ ମନକୁ,
ଆନ କହେ ତୁମ୍ଭଠାରେ ସବୁ ତ ଅସତ୍ୟ
କହୁଛି ମୁଁ ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ନକର ସନ୍ଦେହ
ଚାଲ ଭାଇ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନେ ବସିବା ପ୍ରଥମେ,
ଦେଖିବା କେମନ୍ତେ ବ୍ୟୂହ ଭେଦେ ଅଭିମନ୍ୟୁ
ନୋହିଲେ ପଛକୁ ସ୍ଥାନ ମିଳିବା ଦୁଷ୍କର ।
ମନ୍ଦିରେ ମନ୍ଦିରେ ବାଜେ ବିବିଧ ବାଜଣା
ଚଣ୍ଡୀମଣ୍ଡପରେ ପୁଣି ଶିବାଳୟେ ଦ୍ୱିଜେ
ଚଣ୍ଡୀପାଠେ ବଳିଦାନେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଜପେ
ଶିବାଣୀ ଶିବଙ୍କ ପାଶେ ପୂଜା ଯଥାବିଧି
ମନାସିଲେ ଶୁଭ ସର୍ବେ ଯୁବରାଜଙ୍କର ।
ବାଜିଲା ସଙ୍କେତ ଭେରୀ "ସାଜ ହରିବୋଲ"
ତରତରେ ସେନା ଆସେ ସାଜନ୍ତି ସୈନିକେ
ଯଥା ଯୋଗ୍ୟ ପରିଚ୍ଛଦେ ସ୍ମରି ଇଷ୍ଟଦେବେ
ଅଶ୍ୱବୃନ୍ଦ ଅଶ୍ୱପାଳେ ଦ୍ୱିରଦେ ମାହୁନ୍ତେ
ସାରଥି ଯତନେ ରଥେ ଆଣିଲେ ସଜାଇ
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଗଜାରୋହୀ ରଥୀଏ ସତ୍ୱର
ଦେଖିନେଲେ ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ରଣ-ସାଜ ସଜ୍ଜା
ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ସର୍ବ ଶେଷେ ଅସନ୍ତେ ସେଠାରେ
ଅସ୍ତ୍ର ଦରଶନ ଛଳେ ସନ୍ଧାନିଲେ ତାଙ୍କୁ
"ଆସୁଛନ୍ତି ଯୁବରାଜ ଥାଅ ଏହିଭାବେ"
ଏତେ କହି ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ସର୍ଗ ।

ରାଗ—ଖଣ୍ଡଗୁର୍ଜ୍ଜରୀ ।

ଭାବି ଉତ୍ତରା ସନ୍ଦେଶ,✱
ଘେନାଛନ୍ତେ ଯାନ ବେଶ-
ଧରି ଭୂଷା ପରିବେଶ,
କଲି ପ୍ରଭାତେ,
ଶୋକ କୁମ୍ଭୀରୁଅ ନିଃସ୍ୱନେ
କାନ୍ଦଦୁଃଖ ଜଣାଇଲା ସଦନେ ବନେ । ୧ ।

ପ୍ରଭାତ ମନ୍ଦ ମରୁତ,
ତହିଁ ବହୁଥିବାରୁ ତ,
ଜଣାଗଲା ଉଷାବ୍ରତ,-
ଦୁଃଖ-ନିଃଶ୍ୱାସ
ପଙ୍କଜ ଶିଶିର ପତନ-
ଛଳେ କରୁଥିଲା ନେତ୍ର ଅଶ୍ରୁ ବର୍ଷଣ । ୨ ।

ଏକାଳେ ଆଳିଏ ଅସି,
ସ୍ନେହେ ଉତ୍ତରେ ! ସମ୍ଭାଷି
ଉଠ ଉଠ ପିକଭାଷି !
ହେଲାଣି ଦିନ
ଡାକିଲେ ନ ଛାଡ଼େ କି ମନ
କେଳି ଶଯ୍ୟା ତେଜିବାକୁ ଅଛି ବହନ । ୩ ।

କେଉଁ ସଖୀ ହସି ଅଳ୍ପ
ଭାଷେ କହୁଁ କହୁଁ ଗଳ୍ପ,
ହେଲା ନିଶି ଶେଷ ତଳ୍ପ*
ତେଜିବା ପାଇଁ
ତେଣୁ ହୁଏ ବିଳମ୍ବ ଏତେ
ଉନ୍ନିଦ୍ରେ ପାଉଛି ନିଶା ପଶ୍ଚରୁ କେତେ । ୪ ।

ପଞ୍ଚ ମାସ ଗର୍ଭବାସ
ଅଯତ୍ନେ ଜଡ଼ିତ ବାସ
ଧରି ଅଳସେ ଅବାସ
ତେଜି ଉତ୍ତରା
ଅସିଲା ତା' ପୃଷ୍ଠେ କବରୀ
ଯେସନ୍ତେ ନୀଳ ମେଘ ଅଛି ଚନ୍ଦ୍ର ଆବରି । ୫

ଉତ୍ତରା ରାକା-ରଜନୀ-
କର ମୁଣ୍ଡୀ "ଶୋସଜନୀ !
କି ଯୋଗେ ଅଜ ରଜନୀ
ପାହିଲା ମୋର"
ଭାଷିଲା ବିଷଣ୍ଣ ବଦନେ
ଢଳ ଢଳ ଅଶ୍ରୁ ତାର ବେନି ନୟନେ । ୬

"ମନ ଛନ ଛନ ମମ
ଧୃତ ବନ ବିହଙ୍ଗମ
ପିଞ୍ଜରେ ଅବଦ୍ଧ ସମ
ହୁଅଇ କାହିଁ
ଥାଇ ଥାଇ ଉଠେ ବେଦନ
ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ସଖି ! ନବୁଝେ ମନ । ୭

' କାଲି ନିଶିଥେ ସ୍ୱପନ
ଦେଖିଲି ବେଳୁ କମ୍ପନ
ହୃଦେ ଉଠୁଛି, ✝ଲପନ
ଯାଉଛି ଶୁଖି,
କି କହିବି ସ୍ୱପନ ସ୍ମୃତି
ଡରାଉଛି ମୋତେ ଯେସନ୍ତେ ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି । ୮ ।

✱ ସ୍ୱପ୍ନ ।   * ଶେଯ ।   ✝ ମୁଖ ।

ଭାଙ୍ଗିଗଲା ହାସ୍ୟ ରସ
ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲେ ବିରସ
ରସିକା ସଖିଏ ରସ-
ବତୀ, ଆବର,
ବିନା ମେଘେ ବଜ୍ର ପତନ
ହେଲା ପ୍ରାୟେ ହେଲେ ସର୍ବେ ବିସ୍ମୟାପନ୍ନ ।୯।
ସଖିଏ ଉଦ୍‌ବେଗେ ତ୍ୱରା
ନିରେଖି ଦୁଃଖେ କାତରା
ପଙ୍କଜ ମୁଖୀ ଉତ୍ତରା
ପୁଚ୍ଛିଲେ "କାଲି
ଦେଖିଲୁ ତୁ କେଉଁ ସ୍ୱପନ
ଯା ଯୋଗୁଁ କରୁଛୁ ଏଡ଼େ ମନ ବିଷଣ୍ଣ ।୧୦।"
ଉତ୍ତରା ତହୁଁ ଉତ୍ତରେ
କ୍ଷଣେ ରହି ନିରୁତ୍ତରେ
ଭାଷିଲେ ଧୀର ଚିତ୍ତରେ
"ଶୁଣ, କିହେଲା,
ଉଭୁଥିଲା ଦୈନ୍ୟ ପନ୍ଥରେ
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ହବ୍ୟ ଦେହେ ସ୍ୱପ୍ନେ ରଥରେ"।୧୧
"ଏକାଳେ ଅକାଶୁଁ ଅସି
ଅପ୍ସରାଏ ଚାରୁହାସୀ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ପ ପ୍ରକାଶି
ମୋର ଅଗ୍ରତେ,
ପରିଚିତା ପ୍ରାୟେ ସମସ୍ତେ
ମାତିଲେ ହାସ୍ୟକୌତୁକେ କାନ୍ତ ସଙ୍ଗତେ" ।୧୨।
"ମୋ ରଥରୁ ଅପସର
କାନ୍ତ ସେହି ଅପସରୀ
ରଥେ ଚଡ଼ି କରେ ଧର

ଚଳିଲେ ଛାଡ଼ି
ଶଙ୍କିଲେ ସେ ବୋଇଲେ ଶୋକେ
ତୋ ସଙ୍ଗେ ଏ ଶେଷ ଦେଖା ପ୍ରିୟେ! ଏ ଲୋକେ' ॥
"ଦେଖିଲି ମୁଁ ଦିବ୍ୟାଲୋକେ,
ଚଳିଲେ ସେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଲୋକେ
ଛାଡ଼ି ମୋତେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକେ,
ଚେତିକି ବେଳୁ
ଭାଙ୍ଗି ଯାଇ ନିଦ୍ରା, ହୃଦୟ
ଭାବ ଭାବୀ-ଅମଙ୍ଗଳ ନୋହୁଛି ଥୟ" ।୧୪
"ଦକ୍ଷିଣ ନେତ୍ର ସ୍ପନ୍ଦନ
ହେଉଛି ପୁଣି," ବଦନ
ତଳେ ପୋତିଣ କ୍ରନ୍ଦନ
କଲେ ନଉନେ,
ନେତ୍ରକ ପୋଛିଣ ଅଞ୍ଚଳେ
"କି ଅଛି ଯୋଡ଼ା କପାଳେ" କହି ବିକଳେ ।୧୫॥
'ତୁଚ୍ଛା କଥାଟ'କୁ *ଭାବ
ଅଧୀର ହେଉଛ †ଭାବ
କେବେ କି ସ୍ୱପ୍ନର ଭାବୀ —
ଫଳ ଘଟଇ ?"
ବୋଲନ୍ତି ସଙ୍ଗିନୀ ନିକର
"ଜାଣି ଶୁଣି କପାଁ ଖେଦ ବୃଥା ଗୋ କର" ।୧୬॥
"ମାତୁଳ ଯାହାର ଜିଷ୍ଣୁ ‡
ପିତା ପିତାମହ ଜିଷ୍ଣୁ *
ସ୍ୱୟଂ ତେଜଶୀଳ ଜିଷ୍ଣୁ-
ସମ ତା' ପାଇଁ,
ଡରୁଅଛ କପାଁ ବୃଥାରେ
ଅମଙ୍ଗଳ-ଛାୟା ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁ କି ପାରେ" ।୧୭।

* କଳ୍ପନା କର । † ଚିନ୍ତାକର ।
‡ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । * ଅର୍ଜ୍ଜୁନ, ଇନ୍ଦ୍ର ।

ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶି
କେହବା ଭାଷିଲେ "କାଶୀ-
ଶ୍ୱର ଦୟା ପରକାଶି
ନାଶ ହେ ଦୁଃଖ,
ମଙ୍ଗଲେ !" କେ ଡାକେ ଅବଳା
"ସ୍ୱପ୍ନ ଦୋଷ ନାଶ ଦେବ ସିନ୍ଦୂର କଳା" । ୧୮ ।
କେହି କହେ "ଦ୍ୱିଜବର
ଆସ ସର୍ବେ ସ୍ନାନକର
ପୂଜିବା ଶିବ ଶଙ୍କର
କଟିବ ଦୋଷ",
ଏ ରୂପେ ଉତ୍ସବ ମଙ୍ଗଳ
ପାଞ୍ଚିଲେ ସରବେ ତହିଁ ମନେ ଚଞ୍ଚଳ । ୧୯ ।
କୁମାର ଆସିବା ବାର୍ତ୍ତା
ବେଗେ ଅନ୍ତଃପୁର ବାର୍ତ୍ତା-
ବହ ଜଣାନ୍ତେ, ଏ ବାର୍ତ୍ତା
ଶୁଣି ସଖୀଏ
ଅପସରି ଗଲେ ସରବେ
ଉତ୍ତରାକୁ ଛାଡ଼ି ଏକା ପୁରେ, ନୀରବେ । ୨୦ ।
ଅଶ୍ରୁ ପୋଛି ପଣନ୍ତରେ
କାନ୍ତ ଆସେ ଏକାନ୍ତରେ
ଗୃହେ ବସନ୍ତ ଅନ୍ତରେ
ବାଷ ସମ୍ଭାଳି,
ଉଦାସୀନେ ବସିଲେ ଯାଇ
ଅବଗୁଣ୍ଠନେ ବଦନାମ୍ବୁଜ ଘୋଡ଼ାଇ । ୨୧ ।
ପୁରେ ପ୍ରବେଶି ସତ୍ୱରେ
ଅଭିମନ୍ୟୁ ତରତରେ
ସମ୍ବୋଧି ପ୍ରେମେ "ଉତ୍ତରେ !
ପ୍ରିୟେ ! ସମରେ
ଯିବ ତେଣୁ ବଦାୟ ପାଇଁ
ଆସିଛି" ଭାଷିଲେ "ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନାହିଁ" ।୨୨।

କୁମାର ମନ ଚଞ୍ଚଳ
ଯୁଦ୍ଧେ ଯିବାକୁ ଚଞ୍ଚଳ
ଦେଖି, ଉତ୍ତରା ଅଞ୍ଚଳ
ବଦନେ ଦେଇ,
କର ଧରି ବିକୃତ ସ୍ୱରେ
ଭାଷିଲେ "ନଯାଅ ନାଥ ଆଜ ସମରେ" ।୨୩
ସ୍ୱପ୍ନକଥା ମନେ ଭାଳି
ନପାରି ତହିଁ ସମ୍ଭାଳି
କାନ୍ଦିଣ ବିକଳେ ବାଳୀ
ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠେ,
ବୋଇଲେ "ନଛାଡ଼ିବ ନାଥ !
ରଖ ଏ ଦାସୀ ପ୍ରାର୍ଥନା ମୋର ଶପଥ" । ୨୪ ।
କୁମାର ସ୍ମିତ ବଦନେ
"କାହିଁ ଗୋ କୁନ୍ଦରଦନେ
କାନ୍ଦୁଛ ଏତେ କଦନେ ?"
ପ୍ରେମେ ଭାଷିଲେ,
"ନକର ଗୋ ଖେଦ ମନରେ
ଦିଅ ବିଦାୟ ହରଷେ ଯିବି ସମରେ" । ୨୫
"ଜନମି କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳେ
ଡରିଲେ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳେ
ରଣ କ୍ଷେତ୍ରେ ଅରିକୁଳେ
ଚଳେ କି ପ୍ରିୟେ !
ନଜାଣ କି କ୍ଷତ୍ର ଜୀବନ,
ପରହିତ ପାଇଁ ବିଧି କଲେ ସୃଜନ" ।୨୬।
"ଜୀବନେ ପରମ ଧର୍ମ
ପାଳନ ସ୍ୱ-ବର୍ଣ୍ଣ-ଧର୍ମ
ନକଲେ ହେବ ଅଧର୍ମ,
ଏକଥା ପ୍ରିୟେ !
ନ ଜାଣକି ?" ସୁହାଗେ କହି,
ପ୍ରେମ ବୋଲା ତତ୍ତ୍ୱ କଥା ଦେଲେ ବୁଝାଇ ।୨୭

ଅଭିମନ୍ୟୁ ସେନାପତି
ହେବାକଥା, ପୁଣି ପତି
ନ ଥିବା ଶୁଣି, ଶ୍ରୀପତି
ଧାଇଁଣି ମନେ,
ସୁଭଦ୍ରା ବକ୍ଷଣ୍ଣ ଅନ୍ତରେ
ଖୋଜନ୍ତି ପୁତେ ଉଦ୍‌ବେଗେ ପୁରେ, ଚତ୍ୱରେ

ଶୁଣି ଜନନୀ ବଚନେ
କୁମାର ମୃଦୁ ବଚନେ
ଭଣିଲେ "ଧିକ ବଚନେ!
ଯାଉଛି, ଥାଅ—"
କିଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୂଢା ଉତ୍ତରା
ଶୁଣି ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତା ଶୋକେ ଗୃହିଁଲେ ଧରା । ୨୯ ।

ପୁରୁ ବାହାର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
କୁମାର ମାତା ଚରଣେ
ପ୍ରଣମି କହିଲେ ରଣେ
ଯିବ ବିଦାୟ
ଦିଅ, ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଭେଦନେ
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ତାତ ସଙ୍ଗେ ଯିବେ ମୋର ରକ୍ଷଣେ।୩୦।

"କାହିଁ ଯିବୁରେ କୁମର"
ଭଣିଲେ ମାତା "ଅମର
ବିପକ୍ଷ ହୋଇ, ସମର
ଦେଯ ଗୁରୁ ସଙ୍ଗେ
କରିବାକୁ ଚରନ୍ତି ମନେ
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କି ସାହସେ ଯୁଝିବୁ ରଣେ" ।୩୧।

"ହୋଇଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା--ବନ୍ଧ
ନ ହୋଇବ ସ୍ନେହ ବନ୍ଧ
କ୍ଷମ ମାତଃ ! କେବେ ବନ୍ଧ
ହୁଏ କି ଭବେ,"
କହେ ବୀର ଦୃଢେ ନିର୍ମମ
"ସିନ୍ଧୁ-ମୁଖୀ-ନଦୀ, ଦୃଢ଼-ପ୍ରତିଜ୍ଞ-ମନ" । ୩୨ ।

ତହୁଁ କୁମର ସତ୍ୱରେ
ମାତାଙ୍କୁ ସ୍ଥିତ ଚତ୍ୱରେ
ଗର୍ବୀ ହୋଇ ବୀରତ୍ୱରେ
ଚଳିଲେ ଯୁଦ୍ଧେ
ସୁଭଦ୍ରା ବକ୍ଷଣ୍ଡ ଅନ୍ତରେ
ଅଶ୍ରୁ ସ୍ତମ୍ଭିଣ ଗୃହିଁଲେ ବ୍ୟସ୍ତ କୁମରେ । ୩୩ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ଷୋଡ଼ଶ ସର୍ଗ ।

"କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ।"

ବିଷଣ୍ଣେ ଉତ୍ତରା ପାଶୁ ଦେବୀ ବିଭାବରୀ,
ଉଷାଗମେ ଶୁଭ ତାଙ୍କୁ ମଳିନ ବଦନେ
ଚଳି ଗଲେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ଶିଶିରାଶ୍ରୁ ମୁଞ୍ଚି;
ଯେ ଅଶ୍ରୁ ସଲିଳେ ସିକ୍ତ ହେଲା ବସୁନ୍ଧରା ।
ଉଦିଲେ ଉଦୟାଚଳେ ଆରକ୍ତ ଆଦିତ୍ୟ;
ମନେ ହେଲା ଦେଖି ଯେହ୍ନେ ଦେବ ବିକର୍ତ୍ତନ,*
ରୋଷ କଷାୟିତ ନେତ୍ରେ କୁରୁ ବୀର ପ୍ରତି,
ଭାବି ତାଙ୍କ ବିଗର୍ହିତ ଗୁପତ ମନ୍ତ୍ରଣା
ଭୀରୁ-କାପୁରୁଷ-ଯୋଗ୍ୟ, ଗତ ଯାମିନୀର
ଚାହିଁଛନ୍ତି ଘୃଣା ଭରେ, ନ ପାରି ତା ସହି ।
ପତି ରୁଷ୍ଟ ମୁଖେ ଚାହିଁ ଚାରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ-ମୁଖୀ
ସ୍ଥଳ-କମଳିନୀ ସ୍ଥଳେ, କମଳିନୀ ଜଳେ,
ନିଷ୍ପନ୍ଦେ ଅଛନ୍ତି ଯେହ୍ନେ ବିସ୍ମୟେ; ସଶଙ୍କେ
ଚଳ ଚଳ ନେତ୍ର କରି ଶିଶିରାଶ୍ରୁ ଛଳେ !
ଏଣେ ସ୍ନେହମୟୀ ମାତା, ପ୍ରାଣପ୍ରିୟାଠାରୁ
ଘେନି ବୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ ସତ୍ୱରେ ବିଦାୟ,
ନା-ନା—ଛିନ୍ନ କରି ଚିର ପାଇଁ ମମତା ବନ୍ଧନ,
(ବିଧିର ବିଧାନ ହାୟ ! କେ କରେ ଲଙ୍ଘନ)
ସାଜି ସେନାପତି ବେଶେ ବାହାରନ୍ତେ, ତାଙ୍କୁ
ସଧବା ଯୁବତୀ ଘେନି ଅର୍ଘ୍ୟ-ଥାଳୀ କରେ
କୁଳ ପ୍ରଥା ଅନୁଯାୟୀ କୁଙ୍କୁମ ହରଷେ,
ବନ୍ଦିଲେ; ବନ୍ଦୀଏ ଉଚ୍ଚେ ଗାଇଲେ ମଙ୍ଗଳ,
ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟା, ତୁରୀ ଭେରୀ ବାଜିଲା ସଘନେ,
ବେଦ ମନ୍ତ୍ରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦ୍ୱିଜବର୍ଗଙ୍କର
ହୁଳାହୁଳି ସହ ମିଶି ପଡ଼ିଲା ଉଚ୍ଛୁଳି ।
ରସାଳ-ପଲ୍ଲବ ଶୋଭି ସିନ୍ଦୁର ମଣ୍ଡିତ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-କୁମ୍ଭ ଶୋଭେ ଧାନ୍ୟ ରାଶି ପରେ,
ରମ୍ଭାବୃକ୍ଷ ଧାଡି ଧାଡି ହୋଇଛି ରୋପିତ,
ସୁରୁଚି ତୋରଣ ଅଗ୍ରେ ପତାକା ବେଷ୍ଟିତ;
"ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଜୟ " ଲେଖା ତଦୁପର ।
ପ୍ରଣମି ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ ବୀର ଇଷ୍ଟ ଦେବେ ପୁଣି
ଦର୍ଶାଇ ସମ୍ମାନ ସର୍ବେ ଯଥା ଯୋଗ୍ୟ ତହିଁ
ଚଳନ୍ତେ ସମରେ, ତାଙ୍କୁ ଫେରିଲେ ନାରୀଏ
ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର-ନିଭାନନା, ଅଶ୍ରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନେତ୍ରେ;
ଅତୃପ୍ତ ଦର୍ଶନ ଆଶା ପୂରଣେ କେହିବା
ପଣନ୍ତ ଟାଣିବା ଛଳେ ଚାହିଁଲେ ପଶ୍ଚାତେ ।
ଉଦାଯୁଧ ଯୋଧ ବୃନ୍ଦେ ଚାହିଁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ତାଙ୍କୁ, "ହେ ବୀର ମଣ୍ଡଳ !
ଅର୍ପିଲି ତୁମ୍ଭର କରେ ହୃତ୍ପିଣ୍ଡ ମୋହର,
ମୋହର କିପାଇଁ, ଏହି ପାଣ୍ଡବ ବଂଶର;
ଜୀବନ ସର୍ବସ୍ୱ ମୋର କିଶୋର କୁମାରେ,
ନେତ୍ରେ ନେତ୍ରପତ୍ର ଯଥା ରଖିଛି ଘୋଡ଼ାଇ,
ସେହି ପରି ସର୍ବେ ମିଳି ରଖିବ ବତ୍ସକୁ,
ଏତିକି ମିନତି ଆଜି କରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର;
ଧନ, ପ୍ରାଣ ଦେଇ ସର୍ବେ ସାଧୁଅଛ ହିତ
କାଳୁ ପ୍ରତିକୂଳେ ଯୁଝି, ପାଣ୍ଡବ ବଂଶର,

* ସୂର୍ଯ୍ୟ

ଅଧୈର୍ଯ୍ୟାଗତ ନ୍ୟାସ୍ତ ପାର୍ଥ, ହେଲେହେଁ ହେବୀରେ
ରଣପାଶେ ତୁମ୍ଭ ପାଶେ ଚିରବଦ୍ଧ ମୁହିଁ ;
ହେଉନାହିଁ ମନ ବସେ ଛାଡ଼ିବାକୁ ରଣେ
କିନ୍ତୁ କି କହିବ କହ, ଜାଣୁଛ ତ ସର୍ବେ,
ଅବସ୍ଥାର ଦାସ ନର, ଚିର ଏ ସଂସାରେ
ନୁହେଁ ସେ ସ୍ୱାଧୀନ କେବେଁ, ଅବସ୍ଥା ନିରେଖି
କରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସତତ, ଯାହା ହେଉ ଆଜ;
ତୁମ୍ଭର ଭରସା ବଳେ ଛାଡ଼ିଲି କୁମରେ,
ଯା' ଥାଉ କପାଳେ ତା'ର ଯା' କରନ୍ତୁ ହର ।
କହୁଁ କହୁଁ ନେତ୍ର ତାଙ୍କ ହେଲା ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ;
"ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଜୟ" ଏ ସମୟେ ପୁଣି
ବୋଇଲେ ସକଳେ ଉଚ୍ଚେ ସୈନିକେ, ଦର୍ଶକେ;
ବାଜିଲା ସଂଗ୍ରାମ-ଶିଙ୍ଗା, ଦାମାମା, ଦୁନ୍ଦୁଭି,
କାହାଳି, ମହୁରି, ଢକ୍କା, ତୁରୀ, ଭେରୀ, ଢୋଲ,
ଝର୍ଝରୀ, ଜଗଜ୍ଝମ୍ପା, ଆଦି ଘନ ଘୋଷେ;
ବାରଣ ବୃଂହଣ, ପୁଣି ଅଶ୍ୱ ହ୍ରେଷାରବ
ବୀର-ବାଦ୍ୟ ରୋଳ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ସେ ସମୟେ
ନିସ୍ତେଜ ହୃଦୟେ ତେଜ ଆଣେ ଯଥା ସୁରା—
ସେହିପରି ଭୀରୁ ହୃଦେ ଆଣିଦେଲା ତେଜ,
ବୀର ହୃଦ କଥା ଅବା କି କହିବ ଆଉ;
ତୀବ୍ର ବେଗେ ରକ୍ତ ସ୍ରୋତ ସଞ୍ଚରିଲା ଦେହେ,
ଆରକ୍ତ ଦିଶିଲା ନେତ୍ର; କି କହିବ ପୁଣି,
ହାବେଳି ଗରଭେ ଅଗ୍ନି ପ୍ରବେଶିଲା ପ୍ରାୟେ
ଗର୍ଜିଲେ ସୈନିକେ ତେଜି ପ୍ରାଣର ମମତା,
ଉଠାଇ କୋଦଣ୍ଡ, କାଣ୍ଡ, ଅସି, ଶୂଳ, ଗଦା,
ମୂଷଳ, ତୋମର, କେହି କୁନ୍ତ, ପର୍ଶୁ ଆଦି
ମହା ଦର୍ପେ ତାଳ ଠୁକି ବାହୁ ଜାନୁପରେ ।
ବ୍ୟଗ୍ରହେଲେ ଅଗ୍ରେ ସର୍ବେ ଯିବାକୁ ବିଗ୍ରହେ;
ଫୁଟିଲା ଏକାଳେ ତୋପ ପାଣ୍ଡବ ପକ୍ଷରୁ
ମଙ୍ଗଳ-ଗମନ-ଶଂସୀ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି
ସମର ସଙ୍କେତ ବାଦ୍ୟ ବାଜନ୍ତେ ସହସା,
ହର୍ଷୋଲ୍ଲାସେ ମୁଖରିତ ହେଲା ସେ ଆହବେ ।
ଚଳିଲା ବାହିନୀ ଯେହ୍ନେ ଦାବାନଳ ବନେ
ରଥ ଚୂଡ଼ା, ଶୂଳ, ଭଲ୍ଲ, ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ଖଡ଼ଗ
ଶିଖାରୂପେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶେ ସେ ଅନଳେ,
ଧୂସର କୁଞ୍ଜର ପୁଞ୍ଜ ଧୂମରାଶି ସମ,
ଦିଶିଲା ଉତ୍ଥିତ ଯେହ୍ନେ ସେ ଦାବାଗ୍ନି ଗର୍ଭୁ ।
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ଗଜାରୋହୀ, ଦଳପତି ସହ
ଦଳେ ଦଳେ ଚଳୁଛନ୍ତି ଆଗପଛ ହୋଇ;
ଘର୍ଘର ଚଳଇ ରଥ ଉଡ଼ାଇ ପତାକା,
ପଥ ରୋଧି ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଚଳନ୍ତି ପଦାତି ।
ଅଗଣିତ ସୈନ୍ୟରାଶି ନଭେ ତାରା ସମ,
ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ବୀରେନ୍ଦ୍ର କେଶରୀ
ରତି-ଧୃତହାସି ଯାର ତୋରା ଗୋରା ବପୁ,
ଦିଶନ୍ତି ଯେସନେ ତାରାଦଳେ ତାରାପତି,
ସେନାଗ୍ରଣୀ ହୋଇ ଅଜ ଚଳନ୍ତି ସମରେ
କାର୍ତ୍ତିକ ଯେସନେ ରଣେ ତାରକାର ବଧେ ।
ପ୍ରାସାଦ ଶିଖରେ ପୁଣି ପ୍ରାଚୀରେ, ଗବାକ୍ଷେ
ଉଚ୍ଚ-ବୃକ୍ଷ ଚୂଡ଼େ, କେହି ଧାନଗଦାପରେ,
ନିରେଖନ୍ତି ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ନାରୀ ବାଳବୃଦ୍ଧେ,
ଅତୃପ୍ତ ନୟନେ ଯାଚି ବିଜୟ ବାହୁଡ଼ା
ଇଷ୍ଟଦେବ ପଦେ, କେହି ମନାସନ୍ତି ବ୍ରତ,
ବଳି ରଣଚଣ୍ଡୀ ପଦେ ରଣଯାତ୍ରୀ ପାଇଁ ।
ଯୁବତୀ କୋମଳ କରୁଁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ,
ଲାଜାଞ୍ଜଳି, ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି, ରଣଯାତ୍ରୀ ଶିରେ
ଆସାର ସ୍ୱରୂପେ ବର୍ଷେ ପ୍ରାସାଦ ଶିଖରୁ ।
ରଣଯାତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଗୃହେଁ କାହିଁ ବା କାନ୍ଦନ୍ତି
ମାତା, ମାତାମହୀ, ପତ୍ନୀ ସନ୍ତାନାଦି ଆର୍ତ୍ତେ
ବିଧିକୁ ଦାରୁଣ କହି ନିନ୍ଦି କେ କପାଳେ;
କାହିଁ ବା ପଛରେ ଶିଶୁ ସରଳ ନିର୍ବୋଧ

ଛଳ ଛଳ ମାତା ନେତ୍ରେ ନିରେଖି କରୁଣେ
'କିପାଇଁ କାନ୍ଦୁଛୁ ମାତଃ ? କାହିଁଗଲେ ପିତା,
ଆଣିବେତ ମୋହପାଇଁ କଣି ପୁତ୍ତଳିକା ?,
ଉତ୍ତରା ଅତୃପ୍ତ ନେତ୍ରେ ସଖୀଗଣ ସଙ୍ଗେ,
ନିରେଖନ୍ତ ପତି ରଥେ ଅନିମିଷ ନେତ୍ରେ,
ବହିଯାଏ ଅଶ୍ରୁଧାର ଅବଶ ନୀରବେ
ଅଜ୍ଞାତେ ବାଳାର; ଅହା ! ଦୃଷ୍ଟି ଅଗୋଚର
ଯହୁଁ ହେଲା ପତି ରଥ, ଦେଖିଲେ ସହସା,
ପଡିଛି କଙ୍କଣ ପଟେ, କରୁ ଖସି ତଳେ,
ତା' ଦେଖି ବିସ୍ମୟେ, ତହୁଁ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି
ବାଷ୍ପଗଦଗଦ ସ୍ୱରେ କହିଲା ଉତ୍ତରା
"ସରିଗଲା ଖେଳା ଲୀଳା ଅଜଠାରୁ ମୋର
କିବା ପ୍ରୟୋଜନ ଆଉ ଏ ପୋଡ଼ା ଜୀବନେ"
କହୁଁ କହୁଁ ମୂର୍ଚ୍ଛାଗ୍ରସ୍ତେ ପଡ଼ିଲେ ଭୂତଳେ,
ଯତନେ ସଖୀଏ ତାଙ୍କୁ ସେବିଲେ ସେବେଳେ ।
ଏଣେ ରଣୋନ୍ମୁଖ ମୁଖେ ଚଳିଲା ବାହିନୀ
ଉଡ଼ାଇ ଆକାଶେ ଧୂଳି ମେଘ ସ୍ତର ପର;
ଭାସ୍କର ତ୍ରିଶୂଳ ଖଡ୍ଗ ଚୂଡ଼ା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ,
ବିଚିତ୍ର ପତାକା ଉଡେ କରେ ଝଳମଳ,
ଚଞ୍ଚଳ ଚପଳା ରୂପେ, ଦିଶିଲା ସେ ମେଘେ,
ହସ୍ତୀ-କଣ୍ଠୋତ୍ଥିତ ଅତି ଉତ୍କଟ ବୃଂହିତ,
ବାଦ୍ୟ ଘୋଷ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଉଚ୍ଚ ହ୍ରେଷାରବ,
ବଜ୍ରରବ ସମ ହେଲା ସେ ମେଘେ ସେବେଳେ;
ସେ ଭୈରବ ରବେ ମିଶି "ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ"
ରଣୋନ୍ମୁଖ ସୈନ୍ୟ କଣ୍ଠୁ ଉଲ୍ଲାସ ଶବଦ,
କମ୍ପିଲା ମେଦିନୀ ନଭ ଦିଗନ୍ତ ପଟଳ;
ଘନ ଧୂଳି ରାଶି ହେତୁ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ
ଏକପରେ ଅନ୍ୟେ ତହିଁ ପଡ଼ନ୍ତ ହାବୋଡ଼ ।
କିନ୍ତୁ କର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସାରଣେ, କ୍ରମେ ଧୂଳି ରାଶି
ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ମେଘାକାରେ ଉଠିଲା ଗଗନେ
ଶୁଧିଲେ ଦୈବଜ୍ଞେ ଦେଖି ସବିସ୍ମୟେ ତାଙ୍କୁ
ଭାବି-ଅମଙ୍ଗଳ-ଶଂସୀ-ରଣ-କୁହେଳିକା ।
ଏକାଳେ ଅଶୁଭଶଂସୀ ଦୁର୍ନିମିତ୍ତ ଗଣ
ମରଣ କେତନ ରୂପୀ, ଦେଖିଲେ ସୈନିକେ;
ଉଡନ୍ତି ଆକାଶେ ଗୃଧ୍ର, ଶ୍ୟେନ, ପେଚ୍ଚ, ଚିଲ,
ଶବାହାରୀ ପକ୍ଷୀଗଣ ଘୋର ରବ କରି,
ଚଳ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ପ୍ରାୟେ ସୂଜି ସେନାଶିରେ,
କେବେ ବା ବସନ୍ତ କେହି ଚୂଡ଼ା ଛତ୍ର ପରେ;
ଫେରି ମୁଖେ ଶିବାଦଲ ରବନ୍ତି ବିକଳେ;
ସହସା କୁମାର ରଥେ ଲାଗିଲା ଏକାଳେ
ରଥୋତ୍ଥିତ ଅଗ୍ନି ଅତି ବଘୂର୍ଣ୍ଣନ ହେତୁ ।
ଏହି ରୂପେ ଗୌଣଭାବେ ପ୍ରକୃତି କେବଳ
ନଜଣାଇ ମୁଖ୍ୟଭାବେ ଜଣାଇଲା ତହିଁ,
ବୁହାଇ ପବନ ଗତି ପ୍ରତିକୂଳ ପଥେ ।
ଅଶୁଭ ସଂକେତ ଦେଖି ସୈନିକଙ୍କ ମନ,
ଟଳଇ ପଶ୍ଚାତେ ଯେହ୍ନେ ଚଳ ରଥେ କେତୁ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟାନୁରୋଧେ କିନ୍ତୁ ଦେହ ରଥ ପରି,
ଅନିଚ୍ଛାରେ ଚଳେ ଅଗ୍ରେ; ମାତ୍ର ଅଭିମନ୍ୟୁ
"ଈଶ୍ୱରେଚ୍ଛା ନିରଙ୍କୁଶା" ସର୍ବୋପରି ଭାବି
ଚଳାଇଲେ ପୂର୍ବପରି ରଥ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ।
ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସୈନ୍ୟ ସର୍ବ ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମି ପାଶେ
ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ଯହିଁ କୁରୁ ସେନାବୃନ୍ଦ
ଅଗଣିତ ତରୁଶିଳା ଗିରି ଅଙ୍ଗେ ଯଥା—
ଘନ ସନ୍ନିବେଶେ ଉଭା ଗୁରୁକୃତ ବ୍ୟୂହେ ।
"ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ" ବୋଲି ନାଦନ୍ତେ ପାଣ୍ଡବେ
"ଜୟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଜୟ" କୁରୁ ସେନା କହି
ବେନି ବରୂଥିନୀ କ୍ରମେ ହେଲେ ସମ୍ମୁଖୀନ;
ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ମନେ ଉଦେ ହେଲା ଯେତେ
ବିଭିନ୍ନ ସାଗରୁ ଜଳ ତରଙ୍ଗ ସଂକୁଳ
ମିଳିଲେ କି ଭୀମ ବେଗେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଜୁଆରେ !,

ବାଜିଲା ଏକାଳେ ବାଦ୍ୟ, ଭୀମ ଘନ ଘୋଷେ
ସମର-ସଂକେତ-ଶଂସୀ ବିଦାରି କକୁଭ ।
ଅମ୍ବୁଧି ନିର୍ଘୋଷ ସମ ଘନ କମ୍ବୁ ରବ,
ସୈନିକ 'କୁହାଟ' ସଙ୍ଗେ ବାରଣ ବୃଂହଣ
ଅଶ୍ୱ ହ୍ରେଷାରବ ମିଶି ଭୀମ ବାଦ୍ୟ ସେନେ
ଉପୁଜିଲା ଘୋର ରଡ଼ି କର୍ଣ୍ଣ ବିଦାରକ,
ମନେ ହେଲା ଗର୍ଜିଲାକି ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ସହ
ଅମ୍ବୁଧି ଗରଭେ ପଶି ଅକାଳେ ସଂବର୍ତ୍ତି
ବିଶ୍ୱଗ୍ରାସୀ; ଟଳମଳ ହେଲା ବସୁନ୍ଧରା
ଶୈଳ ସହ, ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଅକସ୍ମାତେ ନିଦ୍ରା
ହର୍ମ୍ୟଗର ଗୃହାଶାୟୀ, ସହସା ଗର୍ଜିଲା
ରୋଷେ ଗୁହା ମୁଖେ ଆସି, ଭୟଙ୍କ ପଶୁଏ,
ଶଶକ, ଶଗାଳ, ମୃଗ, ବ୍ୟାଘ୍ର ଏକ ସଙ୍ଗେ,
ଭକ୍ଷ୍ୟ ଭକ୍ଷକର ଭାବ ଭୁଲି ଯାଇ ଭୟେ,
ପଳାଇଲେ ବଣା ହୋଇ ଏଣେ ତେଣେ ସର୍ବେ
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧି ଯୋଗୀର,
ଗର୍ଭିଣୀର ଗର୍ଭପାତ ହେଲା ଛନକାରେ,
ନୀଡ଼ ଛାଡ଼ି ଉଡ଼ି ଗଲେ ସହାସେ ପକ୍ଷୀଏ;
ପଶି ସେ ନିର୍ଘୋଷ ଜଳେ ମନ୍ଥି ମହାସିନ୍ଧୁ
ଉଠିଲା ତରଙ୍ଗ ମାଳା ପର୍ବତ ପ୍ରତିମ,
ଜଳ ଜୀବେ ମହାଭୟେ ଗଣିଲେ ପ୍ରମାଦ;
କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟମୂଢ଼ ହୋଇଲେ ସର୍ବେ ବିଶ୍ୱବାସୀ,
ଜଳଚର ସ୍ଥଳଚର ନଭଶ୍ଚର ଯେତେ ।
ଥରିଲେ ତ୍ରିଦିବେ ଦେବ, ପାତାଳେ ବାସୁକୀ,
ବରୁଣ ବରୁଣାଳୟେ ଯକ୍ଷେ ଯକ୍ଷପୁରେ,
କମ୍ପିଥିଲେ ବିଶ୍ୱବାସୀ ଦୈତ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧେ ଯଥା
ପ୍ରଲମ୍ବ କୁନ୍ତଳା କାଳୀ ରଣ ରଙ୍ଗିଣୀର
ଘନ ଘନ ହାସ୍ୟୋଚ୍ଛ୍ୱାସେ ବିକଟ କୁହାଟେ ।
ହିମାଚଳେ ହୈମବତୀ ଗୃହାନ୍ତେ ଚକିତେ,
ହସି ଟେକିଙ୍କୁ ଶମ୍ଭୁ କହିଲେ ସଂକେତେ,
ଉନ୍ମିଳିନୟନ ତ୍ୟଜି ସମାଧି ସେ ବେଳେ,
"ଅଭିମନ୍ୟୁ ତାରପତି ସେନାପତି ବେଶେ
ଉପସ୍ଥିତ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ବ୍ୟୂହ ଭେଦିବାକୁ,
ତେଣୁ ଯୁଦ୍ଧ କୋଲାହଳେ କମ୍ପେ ବିଶ୍ୱ ଆଜି"
ତୋଳିଲେ ଏକାଳେ ଉଚ୍ଚେ ସୈନିକେ ପତାକା
ବାୟୁ ବିକମ୍ପିତ କେତୁ ଦିଶିଲା ଯେସନ
ବିକଟାଳ କାଳ ଆସ୍ୟେ ଲହ ଲହ ଜିହ୍ୱା
ଉଦାୟୁଧ ପ୍ରତିପକ୍ଷେ ଦେଖି ଯୋଧ ବୃନ୍ଦେ
ପରସ୍ପର ପ୍ରାଣନାଶେ ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞା,
ବକ୍ରଦ୍ରୁତ-ହୃଦ ତାଙ୍କ ହେଲା ଦକଦକ.
ଥରିଲା ସର୍ବାଙ୍ଗ, ଘନେ ବହିଲା ନିଃଶ୍ୱାସ,
ଝରିଲା ଶୀତଳ ସ୍ୱେଦ, କଳା ପଡ଼ି ଦେହ,
ଖିନ୍ନ ମାତ୍ରନେଲା ପାଞ୍ଚ ଶୁଖି କଣ୍ଠ ଜିହ୍ୱା,
ଦେଖିଲେ ଅନ୍ଧାର ମଥା ଘୂରିବାରୁ, ମାତ୍ର
ମେଦୌର୍ବଲ୍ୟ, ଘୋଡ଼ାଇଲେ ବାହ୍ୟ ଦମ୍ଭେ ସର୍ବେ
ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖେ ପଡ଼ି ଆଜି ମୃତ୍ୟୁରେ କି ଭୟ
ବୁଝିଲେକି ବୀରଗଣେ ବାକ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟେ ଭେଦ?
କୁମାରଙ୍କ ଆଜ୍ଞାକ୍ରମେ ଦ୍ରୋଣ ପାଶେ ଦ୍ୱିର,
ସାରଥୀ ସ୍ୟନ୍ଦନ ନେଲା ପ୍ରହାରଣ ହସ୍ତେ ।
ଅଭିମନ୍ୟୁ ପଛେ ପଛେ, ପାଣ୍ଡବ ବାହିନୀ
ବ୍ୟୂହ ମୁଖେ ଦ୍ରୋଣ ଅଗ୍ରେ ଚଳିଲେ ସଦର୍ପେ;
ମହାନଦୀ ଭୀମ ସ୍ରୋତ ଭୀମାକୃତି ସହ,
ପଶିଲାକି ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ଖରତର ବେଗେ !
କଷ୍ଟପଥ ମଧ୍ୟେ ଯଥା କେଶରୀ କିଶୋର,
ପ୍ରବେଶି ତେସନ ସୈନ୍ୟେ ନିର୍ଭୀକ କୁମାର,
ଗୁରୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବର୍ମାବୃତ, ଧ୍ୱଜ-ଦଣ୍ଡ-ଶାଳୀ
ପ୍ରଣମିଲେ ବାଣ ଦେଇ ଯୁଦ୍ଧ ଗୁରୁ ପାଦେ,
ପ୍ରତିବାଣେ ଗୁରୁ ବୀରେ ଚୁମ୍ବିଲେ କପୋଳେ,
ଶାଶ୍ୱତ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧି ଶସ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟାଛନ୍ଦେ ।
ଲାଗିଲା ତୁମୂଳ ଯୁଦ୍ଧ, ଲୋମହର୍ଷକାରୀ,

ଗୃହ୍ନୁଁ ଗୃହ୍ନୁଁ ପରସ୍ପରେ ଆକ୍ରମିଲେ ବେଗେ,
ଅସି, ଶୂଳ, ଗଦା, ଭଲ୍ଲ, କୁନ୍ତ, ଶର ଘେନ,
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ପଦାତି ପଦାତି,
ଗଜାରୋହୀ ଗଜାରୋହୀ, ରଥୀ ରଥୀ ସଙ୍ଗେ,
ଭଟ୍ଟେ ଭଟ୍ଟେ ଭିଡ଼ି ଭୂମେ ରଡ଼ ଛାଡ଼ି କ୍ରୋଧେ,
ମରାମରି ଧରାଧରି କଲେ ପରସ୍ପରେ ।
ଘାତକର କ୍ରୂର ହାସ୍ୟ ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାର,
ଆହତର ମର୍ମଭେଦୀ କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ,
ଅସ୍ତ୍ର ଝଣ ଝଣ ସଙ୍ଗେ ବାହୁ ଆସ୍ଫୋଟନ,
"ମାର ମାର" "ଧର ଧର" ବିକଟ କୁହାଟେ
ଭେଦିଲା ଶ୍ରବଣ ପଥ; ଉଡ଼ିଲା ଅମ୍ବରେ
ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ଗର୍ଭ ଖରଶାଣ ଅସଂଖ୍ୟ ବିଶିଖ,
ତ୍ରିଶୂଳ, ସାବେଳି, ବର୍ଚ୍ଛା, ଯମଜିହ୍ୱା ସମ
ଭେଦ ଚର୍ମ ବର୍ମ ଦେହ ବହିଲା ଶୋଣିତ
ଝରଶ୍ରେଣୀ ଶୈଳରୁ ଯଥା, ଦର ଦର ଧାରେ;
ଅସଂଖ୍ୟ ସୈନିକ ସହ ଗଜ-ବାଜୀ ରାଜି,
କେହୁ ଅସି କେହୁ ପର୍ଶୁ ଶୂଳ ଗଦାଘାତେ
ବାତ୍ୟାଘାତେ ବୃକ୍ଷ ବତ, ହତ ହେଲେ ରଣେ ।
ଦିଶିଲା ସମର ଭୂମି ଶବାବୃତ, ଯଥା
କୁଷ୍ମାଣ୍ଡୀ ଅମସୃଣ ଯଜ୍ଞ-କୁଣ୍ଡ ବେଦୀ,
ତୃଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଦୀ ଶଯ୍ୟା ବନ୍ୟା ଶେଷେ କମ୍ରା ।
ସେନା ଛିନ୍ନ ହସ୍ତ ପଦ ରକ୍ତାକ୍ତ ସ୍କନ୍ଧତ
ଦିଶିଲା ଭୀଷଣ ସୌମ୍ୟ କଳ୍ପନା ନୟନେ,
ପଞ୍ଚ-ଫଣ-ଫଣୀ ସମ ଛିନ୍ନ-ପୁଚ୍ଛ-ଶୀର୍ଷ ।
ସଦ୍ୟ ଭିନ୍ନ ବ୍ରଣ ଶୂନ୍ୟ ବୀର ଶିର ରାଜି,
କୁଞ୍ଚିତ ସୁକେଶ ଯୁକ୍ତ କେହୁବା ଶ୍ମଶ୍ରୁଳ,
ପଡ଼ିତ ଭୂତଳେ ଯଥା ବିନାଳ କମଳ
ଭ୍ରମର ନିକରେ ଘେରା; ପଡ଼ିତ ଚୌପାଶେ,
ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଜଙ୍ଘା ଗ୍ରୀବା ନାସା ଦଶନ ରସନା
ଗଜ ବାଜୀ ରଥ ରଥୀ, ରଥୋପକରଣ,

କିରୀଟ ମୁକୁଟ ମଣି ଉଷ୍ଣୀଷ ମହାର୍ଘ
ବଳୟ, କୁଣ୍ଡଳ, ହାର, ଛତ୍ର, କେତୁ, ରଜ୍ଜୁ,
ଚାମର, ତୋମର, ଶର, ଶରାସନ, ଅସି
ନାନା ଅସ୍ତ୍ର, ଶସ୍ତ୍ର, ବସ୍ତ୍ର, ଶଙ୍ଖ, ସଂଖ୍ୟାତୀତ,
ଇତସ୍ତତଃ କ୍ଷିପ୍ତ କେତେ କେ ପାରିବ କହି !
ନିଦାଘ-ନୀରଦ ସମ ଗମ୍ଭୀରେ ହୁଙ୍କାରି
ଆକ୍ରମିଲେ କୁରୁ ଚମୂ ଚତୁରଙ୍ଗ ବଳେ,
ପାଣ୍ଡୁବଳ ମହାବଳ ଯମ ସମ ଭୀମେ;
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ବେଗେ ଗଦା ପ୍ରଭଞ୍ଜନାଙ୍ଗଜ
ଭ୍ରମାଇ ମାରିଲା ସୈନ୍ୟ ପଶି କୁରୁ-ବ୍ୟୂହେ,
ପଡ଼ିଲେ ସୈନିକେ ଯେହ୍ନେ ତୁଫାନେ ବଦରୀ,
ରଡ଼ି ଛାଡ଼ି ପଳାଇଲେ କୁରୁ ବଳ ଦୂରେ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସେ ଇତସ୍ତତଃ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇ
ବାୟୁ ବଳେ ମେଘମାଳା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଯଥା ।
ଛତ୍ର ଭଙ୍ଗ ଦେଖି ଦୂରୁ ଶଲ୍ୟ, ଦୁଃଶାସନ
ଆଶ୍ୱାସି ଫେରାଇ ସୈନ୍ୟ, ଆକ୍ରମିଲେ କ୍ରୋଧେ
ମହାପରାକ୍ରମୀ ଭୀମେ, ଦ୍ୱିଗୁଣ ଉତ୍ସାହେ;
ବେଢ଼ିଲେ ଚୌପାଶେ ସୈନ୍ୟ, ଘନ ଘନ ଅସ୍ତ୍ର-
ବୃଷ୍ଟି କରି ଭୀମପରେ, ପବନ ନନ୍ଦନ
ଭୀମ ହୁଙ୍କାର ସମରେ, ନାଶିଲେ ସୈନିକେ,
ମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗମ ଯଥା ନାଶେ ପଦ୍ମବନ,
ନର୍ତ୍ତି ଘରେ ପରସ୍ପରେ ଦେଇ ମହାତ୍ରାସ ।
ସେନା ନାଶ ଦେଖି କ୍ରୋଧେ କ୍ରୂର ଦୁଃଶାସନ
ଭୀମଙ୍କ ଅଲକ୍ଷେ ଛକି ବୋଇଲା "ବର୍ବର !
କେ ରଖିବ ତୋତେ ଆଜି ଦେଖିବ ସମରେ",
ଏତେ କହି ଭୀମ ପୃଷ୍ଠେ ପ୍ରହାରିଲା ଗଦା
ବକ୍ର ହୃଦେ, ବଜ୍ର ଯଥା ଶୃଙ୍ଗଧର ପୃଷ୍ଠେ;
ସେ ବିଷମାଘାତେ ଭୀମ ହେଲେ ଭୂପତିତ;
ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଚେକିତାନ, ନକୁଳାଦି ମିଳି
ଯତ୍ନେ ରଖିଲେ ଭୀମେ ସବଳେ ସେବେଳେ

ନେଲେ କେଶପକ୍ଷ ପ୍ରାନ୍ତେ ଧରି ତାଙ୍କୁ ଦୃଢ଼େ ।
କୁରୁବଳ ସିଂହନାଦେ କମ୍ପିଲା ମେଦିନୀ ।
କ୍ଷଣପରେ ଭୀମ ଉଠି ପ୍ରତିହିଂସା ବଶେ,
ଆହତ କେଶାଗ୍ର ପ୍ରାନ୍ତେ କ୍ରୋଧେ ଅପମାନେ,
ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ବେଗେ, ଗଦାବଳେ ଭେଦି ଦୃଢ ବ୍ୟୂହ,
ଭ୍ରୂକୁଟି କୁଟିଳ ମୁଖେ, ହୁଙ୍କାର ଭୀଷଣେ,
ସବଳେ ଭୂତଳେ ଦେଲା କଚାଡ଼ି ଦୁଃଶାକୁ,
କ୍ଷୁଧାତୁର ସିଂହ ଯଥା ଗୋ-ଗୋଷ୍ଠେ ବୃଷଭେ ।
କୁରୁବଳେ ହାହାକାର ପଡ଼ିଲା ତା ଦେଖି
ଭୂରିଶ୍ରବା, କୃପ, ଶଲ୍ୟ, କର୍ଣ୍ଣ, ଚିତ୍ରସେନ,
କୃତବର୍ମା, ବୃହଦ୍‌ବଳ, ସବଳେ ଦଉଡ଼ି
କାଢ଼ିନେଲେ ଦୁଃଶାସନେ, ଭୀମ ମୁଠୁଁ, ପୁଣି,
ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ଗଦା ତାଙ୍କ, ମିଳି ସର୍ବେ ତହୁଁ,
ଘେରିଲେ ଭୀମକୁ ପାଇ ନିରସ୍ତ୍ର ଏକାକୀ,
କାସ୍ତତେ ଯେସନେ ଶୈଳେ ମହାବଳ ବ୍ୟାଘ୍ରେ
ମାତ୍ର ଭରସିଲେ ନାହିଁ ମାରିବାକୁ କେହି;
ଭୀମଙ୍କୁ ଏକାକୀ ଦେଖି ଅରାତି କବଳେ,
ବୀର ସହଦେବ ଦେଲେ ଦ୍ରୁତ ଝପଟାଇ
ବାୟୁଗତି ଅଶ୍ୱ, ସଙ୍ଗେ ଆସିଲେ ନକୁଳ
ଶତ୍ରୁକୁଳ ନାଶି, ଚଢ଼ି ଗଜରାଜ ପୃଷ୍ଠେ,
ଦଳି ବଳ ଯେନି ତୃଣ ବାତୁଳ ଝପଟେ ।
ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଚେକିତାନ ଆଦି ବହୁ ବୀରେ
କେହି ଗଜେ, ଅଶ୍ୱେ କେହି ଆସିଲେ ସ୍ୟନ୍ଦନେ
ରୁଧିର ପିଚ୍ଛିଳ ପଥେ ପଙ୍କିଳ, ବନ୍ଧୁର
ଠାବେ ଠାବେ ଶବ ଯୋଗେ, ନକୁଳ ସଙ୍କେତେ
ଆସିଲେ ସୈନିକେ ମାତ ଗାଢ଼ି ଘୋର ରଡ଼
ସିନ୍ଧୁ ମୁଖେ ସ୍ରୋତଗଣ ବର୍ଷାକାଳେ ଯଥା ।
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପାଣ୍ଡବଯୋଧେ ଆୟୁଧ ଆସ୍ଫାଳି
ଆକ୍ରମିଲେ କୁରୁବୀରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବିକ୍ରମେ ।
କୁରୁବୀର ବୃନ୍ଦେ ତହୁଁ ଦୃଢ଼େ ଥାଇ ବ୍ୟୂହେ,
ଓଗାଳିଲେ ପଥ ପୁରେ ଅଦମ୍ୟ ସାହସେ ।
ଦୁଇଦଳେ ପରସ୍ପର ସମ ବଳ ହେତୁ
ନ ହଟିଲେ କେହି ତଳେ, ଇତିମଧ୍ୟେ ଭୀମ
ହେଲେହେଁ ନିରସ୍ତ୍ର, ହସ୍ତୀଯୂଥେ ସିଂହ ସମ
ବାହୁବଳେ ବାଟ କାଟି ପଶିଲେ ସ୍ୱଦଳେ ।
କୁରୁ-କୂଟ-ମନ୍ତ୍ରଦାତା, ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ମତି
ଶକୁନି, ଏକାଳେ ଦେଖି ସମର ଅବସ୍ଥା
ଜୟଦ୍ରଥ ରଥେ ଉଠି କହିଲେ ତା' କର୍ଣ୍ଣେ
"ଏକା ଅଛି ଅଭିମନ୍ୟୁ ଦେଖ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ,
ଏ ସୁଯୋଗେ ରୋଧି ରଖ ପାଣ୍ଡବ-ବାହିନୀ,
ମାରିବା କୁମାରେ ବ୍ୟୂହେ ଧରି ଚଉପାଶ୍ୱ;
ଚାଲିଗଲେ ଶୁଭ ବେଳ ନ ମିଳଇ ଆଉ
ତପ୍ତ ଥାଉଁ ଲୌହେ ଯେନା ଯୋଡ଼େ ଲୌହକାର"
ଉପଯୁକ୍ତ ଏ ମନ୍ତ୍ରଣା ଭାବି ଜୟଦ୍ରଥ
କୁରୁ ମହାରଥୀଗଣେ ଡ଼ାକିଲେ ସଂକେତେ ।
ଆସିଲେ ତା ଜାଣି ଦ୍ରୁତ ବୀର ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା,
ପର୍ବତପ୍ରତିମ ରଣେ, ପ୍ରତିପକ୍ଷରୋଧୀ,
ସିଂହ-ପୁଚ୍ଛ-କେତୁ ରଥେ, ଆସିଲା ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ
ବର୍ଚ୍ଛାଧାରୀ ହସ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠେ ପ୍ରବେଣୀ ମଣ୍ଡିତ;
ଦର୍ପେ ପ୍ରକ୍ଷେପିତ ଧରି, ଆସେ କ୍ଷେମଧନ୍ୱା,
ଘଟୋତ୍କଚସହ ରଣେ ମତ୍ତ ଥିଲେ ଯେହୁ;
କମ୍ବୋଜ-ରାଜନ ଜାଣି, ବାଜୀବରେ ଦେଲେ
ଝପଟାଇ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଦଳ,
ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ଗତି ହସ୍ତେ ଚଢ଼ି ଆସିଲେ ସର୍ବଶେଷେ
ତାଙ୍କ ପଛେ, କରେ ଧରି ଉଲଗ୍ନ ଖଡ଼୍ଗ ।
ଆସିଲା ବାହ୍ଲୀକ ଭଲ୍ଲ ଧରି ପଛେ ପଛେ
ଭାରଦ୍ୱାଜ ଦଳ ସହ ଦର ପୁରଞ୍ଜୟୀ ।
ମିଳିଲେ କଳିଙ୍ଗ-ରାଜ ଗଜରାଜ ପୃଷ୍ଠେ
ଝୁଲି ଝୁଲି, ଗଜାରୋହୀ ସହ ହସ୍ତୀ ସେନା,
ଚଳଶୈଳ ସମ ଦ୍ରୁତ ପଶିଲେ ଭୀଷଣ ।

ଶକୁନିଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ରଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
ଉରଗ ଲାଞ୍ଛିତ କେତୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚୂଡ଼ ରଥେ,
ମେଘାରୂଢ଼ ଇନ୍ଦ୍ର ସମ ଆସିଲେ ସେଠାରେ
ଦଳେ ବଳେ, ମେଘଦଳ ନିଦାଘାନ୍ତେ ଯଥା ।
ଛକୌଶଳେ ମିଳି ସର୍ବେ ରୋଧିବେ ପାଣ୍ଡବେ
ଜୟଦ୍ରଥ ସଙ୍ଗେ ଯୋଧେ ସ୍ଥିର କରି ଶେଷେ
ହେଲେ ଅଗ୍ରସର, ତହୁଁ ରଙ୍ଗି ପୁରୋଭାଗେ
ଜୟଦ୍ରଥେ ରଥେ ଯାର ଉଡ଼େ ଫର ଫର
ବରାହ ଲାଞ୍ଛିତ କେତୁ ରଜତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ମେଘଗଣ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ମଘବା କିଅବା !
ଜୟଦ୍ରଥ ସେନା ଦଳେ ପଶିଲେ ତେସନ ।
ଅଲଂଘ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟୂହ ରଚି ସେ ତକ୍ଷଣେ
ବୃତ୍ତାକାରେ ପାଣ୍ଡୁ ସୈନ୍ୟେ ଘେରିଲେ ଯୁଦ୍ଧରେ
ସମୁଦ୍ରକୁ ବେଳା ପ୍ରାୟେ, ବୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ,
ସ୍ୱଦଳୁ ବିଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହୋଇ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ ତେଣୁ
ରହିଗଲା ନଙ୍କ ଯଥା କୁଆସନ୍ତେ ହ୍ରଦେ ।
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ କୁମାରକୁ ଏକା ଜାଣି ଭୀମ,
କରଣୀ କରଭେ ଯଥା ଦେଖି ବ୍ୟାଧ ବେଢ଼ା,
ଗଦାବଳେ ପଦା କରି ପରପକ୍ଷୀ ଦଳେ,
ପରସ୍କାର କଲେ ପଥ ମତ୍ତ ହସ୍ତୀ ଯଥା,
ଅଗମ୍ୟ ଅରଣ୍ୟ ଶୁଣ୍ଡେ ଭାଙ୍ଗି ତରୁଗଣେ
ପଥରୋଧୀ ଶିଳାରାଶି ଫିଙ୍ଗି ପାଦେ ପୁଣି;
ପଶିଲେ ପାଣ୍ଡବ ସେନା ସବେଗେ ସେ ପଥେ
ନିମ୍ନଭୂମେ ଜଳ ସମ; ଭୀମ ଗଦାଘାତେ,
ପଡ଼ିଲା ଭୂତଳେ କାର ମୁଣ୍ଡ ଫାଟି ରସା
ଦଧିଭାଣ୍ଡ ଦଧି ସମ ଥପ ଥପ ହୋଇ;
ଉଡ଼ିଗଲା ଛିଡ଼ି ଫାଳେ ହସ୍ତ ମୁଖ ପାଦ
ରୌଦ୍ରାତପେ କପା ଗର୍ଭୁ ତୁଳା ବୀଜ ଯଥା,
କାହାରବା, ନଭ ମାର୍ଗୁ ଚିଲ ଶ୍ୟେନେ ନେଲେ
ଚିଲମାର ଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ନ ପଡ଼ୁଁ ଭୂତଳେ ।

ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା କ୍ଷେମଧନ୍ୱା ଜୟଦ୍ରଥ ସହ
ଏକଯେ ବରଷି ଶର ଆଶୀବିଷ ସମ,
ସରୋଷେ ବନ୍ଦିଲେ ଭୀମେ କାଷ୍ଟ ଗଦା ହସ୍ତୁ;
ଅସ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ଯହୁଁ ଭୀମ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ,
ସହସା ସହାୟ୍ୟ ପାଇଁ ସହଦେବ ଆଉ
ଧୃଷ୍ଟକେତୁ ଘଟୋତ୍କଚ ଆସି ପଛେ ପଛେ
ଯୁଝିଲେ କୌରବ ସଙ୍ଗେ ଅସୀମ ସାହସେ ।
ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାରେ ଗର୍ଜି ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ସମ
ପଡ଼ିଲେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗେ ପରସ୍ପର ପରେ ।
ଅତୁଳ ସେ ଯୁଦ୍ଧ, କଳି ନ ହଇ କଦାପି;
ଇତସ୍ତତଃ ବାତ୍ୟାଘାତେ ସିନ୍ଧୁ ବୀଚି ସମ
କିଅନ୍ତ ଗୋଡ଼ାଇ କେବେ ପାଣ୍ଡବେ କୌରବେ,
କେବେବା କୌରବେ ପୁଣି ତଡ଼ନ୍ତ ପାଣ୍ଡବେ
ହମ୍ବଡ଼ି ଅରାତି ଦଳେ କର୍ଦ୍ଦମେ ନିଷ୍ଠୁରେ ।
ସମଶକ୍ତି ଶାଳୀ ହେତୁ ନ ହଟିଲେ କେହି
ଧୃଷ୍ଟକେତୁ ଧୂମକେତୁ ସମ ଯୁଦ୍ଧନଭେ
ଶ୍ରୁତାୟୁଧେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରେ ବିନ୍ଧିଲେ ନିଷ୍ଠୁରେ ।
ପଶିଲା ସେ ଶର ହୃଦେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ପଦେ
ଶ୍ରୁତାୟୁଧ ଶୁଭ୍ର ମୂଳେ ଗ୍ରୀବା ଜଙ୍ଘ ଭେଦି;
କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଫଳ ତାର ପାଇଲେ ତକ୍ଷଣେ
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ବାଣାଘାତେ ଅଚେତନ ହୋଇ,
ବୃହଦ୍ବଳ ନକୁଳର ଶୂଳାଘାତେ ତଳେ
ରଥୁପଡ଼ି ଗଡ଼ି ଗୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲେ ଉତ୍ପନେ,
ହୁରୁଁ ଦେଖି ଭୂରିଶ୍ରବା ନକୁଳେ ସବଳେ
ଫିଙ୍ଗିଲେ ସାବେଳି ରୋଷେ, ଭାଗ୍ୟେ ସେ ସାବେଳି
ହଣିଲା ଯା ଶୂନ୍ୟ ପଥେ ହାବେଳି ସଦୃଶ
ଭେଦିଲା କୁଞ୍ଜରେ ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣ ପାଶେ ଯାଇ
ନବାଢ଼ ନକୁଳ ଅଙ୍ଗେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମାଣ୍ଡ ବର୍ମ,
ସେ ଘାତେ ପଡ଼ିଲା ଗଜ, ଗଜୁ ବୀର ତଳେ ।
ଜୟସେନ ବାଣାଘାତେ ବୀର ସହଦେବ

ଅହତ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ପ୍ରାୟେ ପ୍ରତିବାଣାଘାତେ
ପକାଇଲେ ପୋତି ତାଙ୍କୁ ଆପାଦ ମସ୍ତକ ।
ଭଗଦତ୍ତ ସହଦେବ ଉଦ୍ଧପାଳ କ୍ଷେପି
ଶରାସନ ହସ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ ଦୂରେ;
ଏକାଳେ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ ଘାର୍ଦ୍ଧ ଭଲ୍ଲ ଯାଇ
ସହଦେବ ଅଶ୍ୱ ପୃଷ୍ଠେ ବାଜନ୍ତେ ସବେଗେ
ସହଦେବେ ଫିଙ୍ଗି ପୃଷ୍ଠୁ ସେ ବିଷମାଘାତେ
ପଳାଇଲା ଅଶ୍ୱ ଦେଇ ବିମର୍ଦ୍ଦି ସ୍ୱଦଳେ;
ମହାଦ୍ରୁମ ଘଟୋତ୍କଚ ଉପାଡ଼ି ସମୂଳେ,
ଭ୍ରୁକୁଟି କୁଟିଳ ନେତ୍ରେ, ବଢ଼ି ଘୋର କ୍ରୋଧେ,
ଆସିଲା ଦଉଡ଼ି ଯେସନେ ସଚଳ ଅଚଳ;
ପଳାଇଲେ କୁରୁସେନା ଦୂରୁ ଡରି ତାକୁ
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରାୟେ ଅଦ୍ଭୁତ ଭୟଦ ।
ହେଲା ସମ୍ମୁଖୀନ ଯହୁଁ ଜୟଦ୍ରଥ ଦ୍ରୁତେ
ଉତ୍ତୋଳି ପିଟିଲା ତରୁ ରଥେ ତାର ବେଗେ
ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ ହେଲା ରଥ ତରୁ ଗୁରୁ ଘାତେ ।
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, କୃତବର୍ମା ଶ୍ରୁତାୟୁଧ ମିଳି
ଘଟୋତ୍କଚ ରଣକଣ୍ଡୁ ଶମିଲେ ସହସା
ପକାଇ ତା କରୁ ତରୁ ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷାଘାତେ ।
ଇତି ମଧ୍ୟେ ଜୟଦ୍ରଥ ନବ ରଥେ ଆସି
ଘେରିଲେ ପାଣ୍ଡବେ, ଦେଖି ମନେ ହେଲା ଯେସନେ
ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସ୍ରୋତ ବନ୍ୟା କାଳେ ଯଥା
ନଦୀ ଗର୍ଭେ ଶିଳାଘାତେ ଲେଉଟି ପଛକୁ
ଫେରି ମହାବଳେ ପୁଣି ବୁଡ଼ାଏ ଶିଳାକୁ,
ତେସନେ କୌରବ ବୀରେ ଘଟୋତ୍କଚଘାତେ
ଘୁଞ୍ଚିଯାଇ ପଛେ ପୁଣି, ଦ୍ୱିଗୁଣ ସାହସେ
ପାଣ୍ଡବଙ୍କୁ ପ୍ରଚଣ୍ଡଘାତେ ଆକ୍ରମିଲେ ବେଗେ ।
କୌରବ ବୀରଙ୍କ ତୀବ୍ର ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷାଘାତେ,
ପଡ଼ିଲେ ପାଣ୍ଡବ ସେନା ପକ୍ୱ ପତ୍ର ଯଥା
ବାୟୁ ବେଗେ ପଡ଼େ ଝଡ଼ି କାନନେ ଅସଂଖ୍ୟ

ବିମର୍ଦ୍ଦି ତୁରଗ ଗଜେ, ରିପୁରକ୍ତପାତେ
ବୁହାଇଲେ କୁରୁବୀରେ ଶୋଣିତ ତଟିନୀ,
ରକ୍ତୋତ୍ସୁକା-ରଣଚଣ୍ଡୀ-ନାବକେଳି-ଯୋଗ୍ୟା ।
ଶୁଷ୍କ ରଣାଙ୍ଗନେ ହେଲା ଅଗମ୍ୟା ସେ ନଦୀ,
ମହାନଦୀ ଠାବେ ଠାବେ ଶିଳା ଯୋଗେ ଯଥା,
ଭଗ୍ନ ରଥ, ଅସ୍ତ୍ର—ମୃତ ହସ୍ତୀ ଅଶ୍ୱ ଯୋଗେ ।
ହାହାକାର ପଡ଼ିଗଲା ପାଣ୍ଡୁ ବଳେ କ୍ଷଣେ;
ବିଷମ ସେ ଘାତ ସହି ନ ପାରି ପାଣ୍ଡବେ
ପଳାଇଲେ ରଣ ଛାଡ଼ି ହୁଡ଼ା ହୁଡ଼ି ହୋଇ
କରୁଣ ହାହାକାର, କେହୁ ହସ୍ତୀ ଅଶ୍ୱ ପଦେ
ଦଳି ହୋଇଗଲେ, କେହୁ ରଥ ପଦ ଝଡ଼େ
ଅସ୍ଥିଶୂନ୍ୟ ମାଂସପିଣ୍ଡେ ହେଲେ ପରିଣତ
ବସ୍ତ୍ରାବୃତ ତୁଳା ପ୍ରାୟେ ଚର୍ମାବୃତ ରହି ।
ରଥ ଆଗେ ପଡ଼ି କେହୁ ପେଷି ହେଲେ ଯେସନେ
ଯନ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟେ ଶସ୍ୟ, କେହୁବା ସେ ରଥ ଚକ୍ରେ
ଲପଟାଇ ଶେଷେ, ଛିନ୍ନ ହୋଇ ତହୁଁ ଦୂରେ,
ପଡ଼ିଲେ ବିପକ୍ଷ ଦଳେ, ମନେ ହେଲା ଯେସନେ
ରୋଧିବାକୁ ଅରିକୁଳେ ପଡ଼ିଲାକ ତେଇଁ !
ଭଗ୍ନରଥ ସ୍ତମ୍ଭେ ଥୋକେ ମୁକ୍ତ ଅସ୍ତ୍ର ମୁନେ
ଗୁନ୍ଥି ହୋଇ ସେ ଗହଳେ ହେଲେ ଛଟପଟ;
ମାହୁନ୍ତ ବାରଣ ଅଉ ନ ମାନି ବାରଣେ,
ତୀକ୍ଷ୍ଣାଙ୍କୁଶ ଘାତେ ତାଙ୍କ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି
ତ୍ରାସେ ଶୁଣ୍ଢ ମୁଖେ ରଖି, ଫିଙ୍ଗି ଆରୋହୀଙ୍କୁ
ପଳାଇଲେ ବେଗେ ହୋଇ ଭୀମ ଘନ ଯେସନେ
ଗଜ ଚକ୍ଷୁ ଧରି ଦୃଢ଼େ ଜୀବନ ବଳରେ;
କାହିଁବା ମାହୁନ୍ତ ଝୁଲି ଗଲେ ହସ୍ତୀ ସଙ୍ଗେ ।
ଶୁଣ୍ଡହୀନ ହସ୍ତୀ କାହିଁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ
ପଡ଼ିଲା ପର୍ବତାକାରେ ବିକଟ ଚିତ୍କାରି
ଶତ ଶତ ସେନା ମାରି ସେ ପତନ ସଙ୍ଗେ ।
କଳ୍ପାଧାରୀ କଳ୍ପାରୋଧ ନମାନି ଘୋଟକେ,

ଉଚ୍ଛନ୍ନେ ଉଲ୍ଲଘେ ଫିଙ୍ଗି ଆରୋହକ ଦୂରେ
ସଫେଣ ଶୋଣିତ ମୁଖେ, ମଳ ମୂତ୍ର ତ୍ୟଜି
ମୁହୁର୍ମୁହୁ କେହୁ ଘୋଣ ନିଃସୃତ ଫୁତ୍କାରେ
ସ୍ୱେଦାର୍ଦ୍ର ଶରୀରେ, ଯେସନ୍ତେ ସଦ୍ୟ ଜଳୋତ୍ଥିତ,
ପଳାଇଲେ ରଣ ସ୍ଥଳୁ କର୍ଣ୍ଣକଟୁ ରବେ ।
ସମ୍ଭାଳି ନପାରି କାହିଁ ପଡ଼ିଗଲା ସାଦୀ
ଭ୍ରମମାଣ ଅଶ୍ୱ ପୃଷ୍ଠୁ, ମାତ୍ର ପାଦ ତାର
ରେକାବ ସଂଲଗ୍ନ ହେତୁ, ଦେହ ସେ ସାଦୀର,
ଘୋଟକ ଝଂପଟ ସଙ୍ଗେ ଘଷି ହୋଇ ଭୂମେ,
ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲା ସ୍ଥଳ ସ୍ଥଳ ଅଙ୍ଗୁ ।
ପଳାଇଲେ ରଣ ସ୍ଥଳ ପାଣ୍ଡବେ ସତ୍ରାସେ,
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଆଗେ ଯଥା ଶୁଷ୍କ ପତ୍ରାବଳି ।

ଜୟସ୍ତୁ ବାହୁଡ଼ା ଲଭି କୌରବ ବାହିନୀ
ଗର୍ଜିଲେ ଭୈରବେ, ଯେସନ୍ତେ ମେଘେ ଘଡ଼ଘଡ଼,
ଉପୁକାଇ କର୍ଣ୍ଣଶୂଳ ପାଣ୍ଡୁ ସେନାଙ୍କର ।
ଦୈବ ପ୍ରତିକୂଳ ଯହିଁ ନିଷ୍ଫଳ ସକଳ
ଉଦ୍ୟୋଗ, ପୁରୁଷକାର, ବଳ, ବିଦ୍ୟା ଆଦି;
ହେ ପାଣ୍ଡବେ ! ରଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରତିକୂଳ ଆଜି
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, ଯାଅ ହେ ଫେରି ସ୍ୱଗୃହେ ମଉନେ,
କିପାଁ ମନୋଦୁଃଖେ ବୃଥା ସନ୍ତପ୍ତ ସକଳେ ?
ଯଶାଯଶ, ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ଲଭ କ୍ଷତି ଆଦି
ଜୟ-ପରାଜୟ-କୁଞ୍ଚି ବିଧି ହସ୍ତେ ଜାଣି,
ତଥାପି କିପାଁଇ ଦୁଃଖ କର ଅକାରଣେ ?
ଅଭିମନ୍ୟୁ କଥା ମନୁ ଛାଡ଼ ହେ ସକଳେ,
ବଞ୍ଚିବାର ଥିଲେ ତା'ର, ଏକା ବ୍ୟୂହକୁ କିପାଁ
ଏହିପରି ଚିତ୍ତ ବ୍ୟୂହକୁ ପେଶିବ ଅକ୍ଷତେ ।

ଗୋ କଳ୍ପନେ ! ଚାଲ ଭ୍ରମି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ ଫେରି
ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯୁଦ୍ଧେ ଯହିଁ ଏକାକୀ ନିର୍ଭୀକେ,
ଦେଖିବା ତା ଭାଗ୍ୟେ ଅଜି କିଲେଖିଛି ବିଧି !

ପଶିଲା ଅଗ୍ରତେ ବ୍ୟୂହ, ସିନ୍ଧୁ ସମ ଯହିଁ
ରଥୀ ମହାରଥୀ, ତିମି ତିମିଙ୍ଗିଲାକାରେ,
ମୀନବତ୍ ପଦାତିକେ, ରଥ ବାଜୀ ଗଜ,
ମକର କୁମ୍ଭୀର କୂର୍ମ ପରାୟେ ଶୋଭନ୍ତି;
ମହାଗ୍ରାହ ସମ ଏକା ସେ ବ୍ୟୂହ ସାଗରେ
ପଶନ୍ତି ଭୀଷଣ-ସୌମ୍ୟ ସୁଭଦ୍ରା-ନନ୍ଦନ !
ଭୀଷଣ ସେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ, ଅସଂଖ୍ୟ ସୈନିକ
ଦେଇ ମହାଦ୍ରୁତେ ଗଢ଼ା, ଚକ୍ରାକାରେ ଯା'ର,
ମଧୁଚକ୍ରେ ମକ୍ଷି ଯଥା ରହିଛନ୍ତି ଘେରି,
ସହସ୍ର ପରିଧିସମ କେନ୍ଦ୍ର ଚଉପାଶେ,
କିମ୍ବା ହ୍ରଦ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଶୈଳଶ୍ରେଣୀ ଯଥା;
ରଥୀ ମହାରଥୀ, ରଥ ଅଶ୍ୱେ, ଗଜେ କେହୁ
ସଙ୍ଗେ ଦଳ ବଳ ଘେନି ! ନିବିଡ଼ ସେ ବ୍ୟୂହ
କୀଚକ ନିକୁଞ୍ଜ ଯେସନ୍ତେ ଅରଣ୍ୟେ ଗାଢ଼ନ୍ତି ।
ଉଷ୍ଣୀଶ, କିରୀଟ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରଥଚୂଡ଼ା ପୁଣି
ଚଞ୍ଚଳ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଅସ୍ତ୍ର ସେ ବ୍ୟୂହ ପ୍ରାଚୀରେ,
ଦିଶଇ ଭାସ୍ୱର ଯଥା ଅମା ନିଯାମାରେ
ଦାବାନଳ ଜ୍ୱଳେ ଦୂର ଶୈଳଶ୍ରେଣୀ ଘେରି,
ବୃତ୍ତାକାରେ ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ନିଦାଘେ, ଅଥବା
ପ୍ରାସାଦ ଶିଖରେ ଯଥା ଗୋଷ୍ଠି ଗୋଷ୍ଠି ହୋଇ
ଦୋଳାହିତ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଘୃତ ଦୀପାବଳି
ନିତାପ-ହାରିଣୀ ଶ୍ୟାମା ସ୍ୱାଗତ ନିମନ୍ତେ ।
ନରକଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ମକ୍ଷିକ ଯା ଦେଇ
ନପାରିବ ପ୍ରବେଶି, କିମ୍ବା ନ ପାରେ ବାହାରି ।

ବାସବ ନନ୍ଦନ ସମ ଅର୍ଜୁନ ନନ୍ଦନ,
ଅପ୍ରମିତ ବଳେ ଏକା ଅରାତି ପ୍ରମାଥୀ
ଏକବିଂଶ ଶତବାଣ ପ୍ରତିଘାତ ଦେଇ,

ଯୁଝୁଁନ୍ତି କୌରବ ସଙ୍ଗେ ସଲ୍ଲୀଳେ ସାହସେ ।
ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ରଥୋପରୁ, ବୃଷ୍ଟି ପୁଷ୍ପ ପ୍ରାୟେ
ଶରାଘାତେ ଭୂମିତଳେ ଲୋଟାନ୍ତି କାହାକୁ,
କେବେବା ସଞ୍ଚାଳି ଅସି ଚପଳା ଚଞ୍ଚଳେ,
କାଟନ୍ତି କୌରବେ, ଇକ୍ଷୁ ଇକ୍ଷୁଜୀବୀ ଯଥା
ଅଶ୍ୱାରୁ, କଣ୍ଠାରୁ କା'କୁ ଆଣ୍ଠୁରୁବା ପୁଣି ।
ଶୂଳ ମୂନେ ଗୁନ୍ଥି କାରେ ଫିଙ୍ଗନ୍ତି ବା ଦୂରେ,
ହେଳାରେ ବାଳକେ ଯଥା କନ୍ଦୁକେ ଖେଳାଏ ।

ବଖଣ୍ଡିତ ଶଣ୍ଡୀ ମୁଣ୍ଡ ଠାବେ ଠାବେ ଦଶେ,
ଶାଳ୍ମଳୀ କୁସୁମ ଇବା ପତିତ ଭୂତଳେ !
ରକ୍ତ-ଉଷ୍ଣ-ସ୍ରାବୀ-ଶିର ପଡ଼ିବାରୁ ତଳେ,
ଖଡ୍ଗାଘାତେ; ସଂଖ୍ୟାତୀତ, ଦଶିଲା ଯେସନ,
ଝକରକା ରକ୍ତ ବୃଷ୍ଟି ହେଉଛି କି ତହିଁ ?
ନୃମୁଣ୍ଡେ, କବନ୍ଧେ ପୁଣି ଶୋଣିତ ଆସାରେ,
ମେଦ, ମାଂସ, ବସା, ମଳ ବଭସ୍ମ ମିଶ୍ରଣେ,
ମନେହେଲା କୁମାର କି ଦେଲେ ଆଡ଼ମ୍ବରେ
✤କ୍ରବ୍ୟାଦ ପ୍ରମୋଦ ପାଇଁ ଲୋମହର୍ଷ ଭୋଜୀ ?
ବିମର୍ଦ୍ଦି ବଇରୀ ଦଳ ଚଳେ ତାଙ୍କ ରଥ,
କୃଷକ ଲଙ୍ଗଳ ଯଥା ବନ୍ଧୁର ଉର୍ବର ଭୂମେ
କବନ୍ଧ ବନ୍ଧୁର ପଥେ ଶୋଣିତ ପିଚ୍ଛିଳ ।
କୁମାରଙ୍କ ରଥ ଗତି ଅବରୋଧି ଗୁରୁ
ବିନ୍ଧିଲେ ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ବାଣେ ରୋଷଭରେ ତାଙ୍କୁ;
ଗତିଶୀଳ ମହୋରଗ ଆଘାତେ ଯେସନ,
ଗର୍ଜି ରୋଷେ ଫଣା ତୋଳି ଦଂଶଇ ଘାତକେ,
କ୍ରୋଧ ବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ରେ କୁମାର ତେସନ,
ସୁଧ·ସହ ପ୍ରତିଶୋଧ ଦେଲେ ଶତବାଣେ ।
କାଟିଲେ ସେ ବାଣେ ଯନ୍ତ୍ରୁଁ ·ଗୁରୁ ଅର୍ଦ୍ଧପଥେ,

ନିମିଷେ କୁମାର ପୁଣି ବିନ୍ଧିଲେ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ,
ରକ୍ତପକ୍ଷ ତାରପ୍ରଭ ସହସ୍ର ସାୟକ ।
ପ୍ରତିଘାତେ କାଟି ଦ୍ରୋଣ ବନ୍ଦିଲେ କୁମାରେ,
ବାଣ-ବୃଷ୍ଟି ଅଗ୍ନି-ବୃଷ୍ଟି ପରସ୍ପେ ହେବାରୁ
ନଦଶିଲେ ଦୁହେ କିଏ କାହିଁ ଛନ୍ତି ରଣେ ।
ସୁଚତୁର, ବହୁଦର୍ଶୀ, ଯୋଦ୍ଧା ଯୁଦ୍ଧଗୁରୁ,
କେବେଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ କେବେନମ୍ରେ କେବେ ଆଡ଼େଥାଇ
ବିନ୍ଧନ୍ତି କୁମାରେ ଅସ୍ତ୍ର ବିବିଧ କୌଶଳେ;
ତାଦେଖି ସୈନିକେ ଉଚ୍ଚେ କହିଲେ କୁମାରେ
"ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରାଣଅଶା ଅଜି ଯୁଦ୍ଧ ଗୁରୁ ଅଗେ"
ସର୍ବଗୁଣେ ସମତୁଲ ଗୁରୁ ସଙ୍ଗେ, ବରଂ
ଗୁରୁଠାରୁ ବଳଶାଳୀ ହେଲେହେଁ, ତଥାପି,
ବହୁଦର୍ଶୀ ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ନ ପାରୁ ସେ ବେଳେ,
ଉତ୍ତରେ ସଗର୍ବେ ବୀର କହିଲେ ହୁଙ୍କାରି
"ସତୀ ଶିରୋମଣି ମାତା ସୁଭଦ୍ରା ଯାହାର,
ଅର୍ଜୁନ ଯା ପିତା, ପୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମାତୁଳ,
ତା ସଙ୍ଗେ ପାରେ କି କେବେ ବୃଦ୍ଧ ବିପ୍ର ଜଣେ
କ୍ଷୀଣଦୃଷ୍ଟି, ଶ୍ଳଥ-ମୁଷ୍ଟି, ପଳିତ କୁନ୍ତଳ" ?
ଏତେ କହି ଡ଼େଇଁ ପଡ଼ି ଗୁରୁ ରଥପରେ,
କାଟିଲେ ସାରଥି ଅଶ୍ୱ ମନୋଗତି ବେଗେ;
ପୁଣିଡ଼େଇଁ ନିଜ ରଥେ ବସିଣ ସୁଦୃଢ଼େ
ଅସ୍ତ୍ର ବ୍ୟସ୍ତ କଲେ ଦ୍ରୋଣେ ନାନା ଶସ୍ତ୍ରାଘାତେ;
ଯୁଦ୍ଧ ବିଶାରଦ ଗୁରୁ ହେଲେହେଁ କିହେବ
କୁମାର କ୍ଷିପ୍ରତା ସଙ୍ଗେ ସମକକ୍ଷ ନୋହି
ବୟୋବୃଦ୍ଧି ହେତୁ ହେଲେ ପରାଜିତ ରଣେ ।
ରାହୁ ଜିଣି ରବି ଯଥା, ରଣାକାଶେ ବୀର
ଦଶିଲା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ଜିଣି ଗୁରୁ ରଣେ ।
ଯୁଦ୍ଧେ ମଲେ ଥୋକେ, ପୁଣି ପଳାଇଲେ ଥୋକେ

✤ ପିଶାଚ ।

ସ୍ୱେଦାର୍ଦ୍ର ସବାସେ ରଣୁ ଇତସ୍ତତଃ, ତେଣୁ
ଭଗିଲ ନିବିଡ ବ୍ୟୂହ ପାଡ଼ିଲ ସେ ବେଳେ
ହିମ-ଶିଳା ଗଳି ଯଥା ଗଳିତ ଆତପେ ।
ଚଳିଲା କୁମାର ରଥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ରଥ ଯଥା
ଗଗନେ, ଅବାଧେ, ଭେଦି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ; ଦୂରୁ
ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରଶସ୍ତି ପୁଣି ଛନ୍ଦ ଭଙ୍ଗ ହେତୁ
କୁମାର ଅବାଧ ଗତି ନିରେଖି ଆବର
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, କର୍ଣ୍ଣ, ଶଲ୍ୟ, କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ
ଠୁଳାଇ ନୃସିଂହକେ ପୁଣି ବେଢ଼ିଲେ କୁମାରେ;
ଘେରନ୍ତି ଶିଖରୀ ଶିରେ ଗଣ୍ଡାରେ ଯେସନ
ଆମିଷ ଲାଳସୀ ବ୍ୟାଧେ ହଶସ୍ତ ସଭୟେ ।
କଷି ପଡ଼ିଲେ ହରି ପର, ହର୍ଷେ ଅଭିମନ୍ୟୁ,
କାହାଁକୁ ମାରିବ ଆଗେ, ଛନ୍ନ ମତି ହୋଇ,
ନିରେଖି ଉଦରମ୍ଭରି ସୁଖାଦ୍ୟ ଯେସନ
ଆକ୍ରମିଲେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ କ୍ଷୁର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରେ;
ଚମକି ସହସା ନେଲେ ଘୁଞ୍ଚାଇ ସେ ଶିର,
ନବାଜି ସେ ଶର ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପରେ ଛୁଟେ,
ବାଜିଲା ଯୋଠକେ ତାଙ୍କ *ପାର୍ଷ୍ଣି ଗ୍ରୀବା ଭେଦି;
ରଥ ସହ ଅଶ୍ୱ ଲମ୍ଫେ ପଳାଇଲା ଦୂରେ
ସାରଥି ଅଧୀନ ହେତୁ ସେ ଅଶ୍ୱ ସଯପେ ।
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦଶା ଦେଖି ସେତେ ତହୁଁ କର୍ଣ୍ଣ,
ପର୍ଶୁରାମ-ବରଶିଷ୍ୟ, ଶ୍ୱେନ-ସ୍ୱାର୍ଯ୍ୟ-ଧ୍ୱଂସୀ,
ଭ୍ରୂ କୁଟି କୁଟିଳ ମୁଖେ ଓଷ୍ଠ ପୃଠେ ଦଂଶି,
ବନ୍ଧିଲା ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ବାଣ କୁମାରେ, ନିମେଷେ,
ଅର୍ଦ୍ଧ ପଥେ କାଟି ତାକୁ ପ୍ରତିଘାତେ ପୁଣି
ବିନ୍ଧି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ତୀର ବୀର ନାଶିଲେ ତା' ଦର୍ପ,
ପଶିଲା ସେ ତୀର ଯେସନେ ଉରଗ ବଲ୍ମୀକେ,
କର୍ଣ୍ଣ ବାହୁ-ବର୍ମ ଭେଦି ରଥସ୍ତମ୍ଭ ଦୃଢ଼େ;
ଭୂଧର ଭୂକମ୍ପେ ଯଥା, ସେ ବିଷମାଘାତେ,
ଭୟେ ଥରି କର୍ଣ୍ଣ ବୀର ହେଲେ ବିଚଳିତ
ହସ୍ତଚ୍ୟୁତ ହେଲା ଧନୁ ଅବଶତା ହେତୁ;
କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୂଢ଼ ତାଙ୍କୁ ନିରେଖି ସାରଥୀ
ପଳାଇଲା ରଥ ନେଇ କୁମାର ସମ୍ମୁଖୁ
ପ୍ରହାର ନିର୍ଦ୍ଦୟେ ହୟେ; ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୂରୁ,
ସହସା ତା ଦେଖି ଶଲ୍ୟ, ଅଦମ୍ୟ ସାହସେ,
କୁମାର ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ତାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷି ମହା କ୍ରୋଧେ
ସବେଗେ ଫିଙ୍ଗିଲା ଶେଲ, ଆସିଲା ସେ ଶେଲ
ଯେସନେ ଉଲ୍କା ଚଳେ ନଭେ, କୁମାର ସହସା,
ଉପରେ ପଡ଼ିବା ପୂର୍ବୁ, ଅପୂର୍ବ କୌଶଳେ,
ବଞ୍ଚାଇଲେ ଦେହ ତାଙ୍କ ଶୋଇ ଯାଇ ରଥେ;
କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଫଳ ଶଲ୍ୟ ପାଇଲେ ତକ୍ଷଣେ,
କୁମାର ପରଶୁ ଘାତେ ରଥଚ୍ୟୁତ ହୋଇ,
ଶୈଳ ଚ୍ୟୁତଶିଳା ପ୍ରାୟେ ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ ତଳେ,
ରହିଗଲେ ଅର୍ଦ୍ଧପଥେ ରଥ ସ୍ତମ୍ଭ ଧରି ।

ଗଦାଯୁଦ୍ଧେ ବିଶାରଦ ଦୁଃଶାସନ ତହୁଁ,
ଗର୍ଜି ହୁଁ ହୁଙ୍କାର ରବେ ଆସିଲା ସମ୍ମୁଖେ,
ଗର୍ଜିଲେ କୁମାର କ୍ରୋଧେ ନିର୍ଭୟ ହୃଦୟେ,
କରିଅରି-ଧ୍ୱନି ଯଥା ମତ୍ତ-କରୀ ନାଦେ
ଧନୁ ରଖି ଗଦା ଦୃଢ଼ ଧରିଲେ କୁମାର ।
"ଏତେ ଦିନେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପାଇଛିରେ ତୋତେ"
ନାଶା ମୋଡ଼ି ରଡ଼ି ଛାଡ଼ି କହେ ଦୁଃଶା ଦର୍ପେ
"ନାହିଁରେ ମାତୁଳ କୃଷ୍ଣ କୁଟିଳ ଲମ୍ପଟ,
ପଞ୍ଚପିତା ମଧ୍ୟୁ କେହି ନାହିଁ ଜଣେ ପୁଣି,
ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବେ ତୋତେ ମୋ ଅଗୁ ସମରେ" ।
"ଯଦୁ କୁଳେ କୁଳାଙ୍ଗାର" କହିଲା କୁମାର

* ସାରଥି ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ବାଜି ।

କାହାକୁ ଦେଖାଉ ଭୟ ରେ ବର୍ବର ! ମୂଢ଼ !
ଶଶକର ଘାତ ସମ ତୁଚ୍ଛ ଗଣବୁ ଯେବେ
ପଡ଼େ କରେ କେବେ କାହିଁ ଅଭିମନ୍ୟୁ-ସିଂହ !
ରେ ପାପିଷ୍ଠ ! ବୃଥା,ଆଶା ଛାଡ଼ ମନ୍ଦ, ଶୁଣ
ପିତା ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ ଯାର ଶଙ୍କର ବିଜୟୀ,
ଡରିବ ନା ସେ ଯୁଝିବାକୁ ଯମ ସଙ୍ଗେ ଏକା,
ତୋ ସଙ୍ଗେ କପଟାଚାର ! ରେ ଭୀରୁ ! ନିର୍ଲଜ୍ଜ !
ଡରେ କି ସେ କେବେ ? ଆଶା ଯଦି ବଞ୍ଚିବାର
ଛାଡ଼ ବୃଥା ବାକ୍ୟ ବ୍ୟୟ, ଛାଡ଼ିଦେ ରେ ପଥ
ସହସା, ନଡ଼ୁବା, ଧର ଗଦା, କର ଯୁଦ୍ଧ !
ଲାଗିଲା ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ, ଦେଖନ୍ତି ବିସ୍ମୟେ
କୁରୁବୀରବୃନ୍ଦ ଦୂରୁଁ, ସମ ବିଶାରଦ
ଦୁହେଁ ଗଦାଯୁଦ୍ଧେ, ମଦମତ୍ତ କରୀ ଯଥା
ଶୁଣ୍ଡାଘାତେ ପରସ୍ପରେ ଯୁଝନ୍ତି ହୁଙ୍କାରି;
କେବେ ବା ତୀର୍ଯ୍ୟକେ, କେବେ ପାଦ ମଧ୍ୟେ ଗଳି
ନଇଁ ପଡ଼, ଲମ୍ଫ ଦେଇ, କେବେ ଶିରୋପରେ,
ପରସ୍ପରେ ଯୁଝୁଥାନ୍ତି ଅସ୍ତ୍ରଯୁଦ୍ଧ କୌଶଳେ,
ଦକ୍ଷତା କ୍ଷିପ୍ରତା ଶିକ୍ଷା ଅତି ଚମତ୍କାର,
ମନେ ହୁଏ ମଲା ଜିତେ କୁମାର ଏ ଥର,
ନେହପରି ତୋଳି ପୁଣି ଦୁହାନ୍ତେ ସହସା,
ନା-ନା, ମଲା ଦୁଃଶା ଜିତେ କୁମାର ଗଦାରେ,
ଏହିପରି ପୁନଃ ପୁନଃ ହେବା ପରେ ଶେଷେ,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦୁଃଶାସନ ଗଦାଘାତ ପାଇ,
ପଳାଇଲା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସେ ରଣେ ଭଙ୍ଗ ଦେଇ,
ପରାଜିତ ଶ୍ୱାନ ଯଥା ସଙ୍କୋଚି ସ୍ୱ ବପୁ ।
ପ୍ରାଣ ମାୟା ଛାଡ଼ି ତହୁଁ ଶତ ଶତ ଭଟେ,
ଯୁଗପତ୍ ଆକ୍ରମିଲେ ଦାମ୍ଭିକ କୁମାରେ,
ଗଦା, ଅସି, ଶୂଳ, ପର୍ଶୁ, ଭିନ୍ଦିପାଳ ଧରି;
ରଣ ବିଶାରଦ ତହୁଁ କୁମାର ଏକାକୀ,
ବିଚିତ୍ର ସୁଶିକ୍ଷା ବଳେ ସହସ୍ର ପରାୟେ,
ହସ୍ତେ, ହସ୍ତେତର କରେ, ପଦେ, ଦନ୍ତେ ପୁଣି,
ସିଂହ ବୃଷପାଳେ ଯଥା, ଦନ୍ତେ, ମୁଖେ, ନଖେ;
ଝିଙ୍ଗିଣ ବଜ୍ର ଅସ୍ତ୍ର ନାଶିଲେ କୌରବେ,
ଶତ ଶତ ବୀର ଭଟେ ଲୋଟାଇ ଭୂତଳେ;
ଗଦାଘାତେ ଶିର କା'ର ଫାଟିଲା ସହସା,
ପକ୍ୱ ଫୁଟି ପ୍ରାୟେ ବସା ବହି ମସ୍ତକରୁ,
କୁଣ୍ଡଳ ମଣ୍ଡିତ ମୁଣ୍ଡ, ଝଡ଼ିଲା କାହାର,
ଆକାଶୁ ନକ୍ଷତ୍ରାକାରେ, ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଅସି ଘାତେ,
କାଣ୍ଡ ଲଗ୍ନ ଶତ ଶତ ବାଣେ ବିଦ୍ଧ କେହି,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କଦମ୍ବୋପମ ପ୍ରକାଶିଲା, କିମ୍ବା
କୁପିତ ଶଲ୍ଲକୀ ସମ ଦିଶିଲା ବିଭ୍ରମେ;
ରକ୍ତ ସ୍ରୋତେ, ଅଗଣିତ ମୃତ ଶବ ପୁଣି,
ରଣଭୂମି ଦୃଶ୍ୟ ହେଲା ମହା ଭୟଙ୍କର ।
ଗରୁଡ଼-ବିଚ୍ଛିନ୍ନ-ପୁଚ୍ଛ ମହୋରଗ ପ୍ରାୟେ,
ଛିନ୍ନ ହସ୍ତୀ ଶୁଣ୍ଡ କାହିଁ କରେ ଛଟ ଛଟ ।

ରକ୍ତସ୍ରୋତେ ପଡ଼ି କାହିଁ ଦିଶେ ବର୍ମ୍ମଖଣ୍ଡ,
ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ଗଣ୍ଡ ମୁଣ୍ଡ, ଛିନ୍ନ ମୁଣ୍ଡେ ପୁଣି
ବହିଷ୍କୃତ ଦନ୍ତ ଜିହ୍ୱା, ବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ରେ,
ଦିଶଇ ଭୀଷଣ ତର ଅତି ବିକଟାଳ,
ସଦ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହେତୁ କା'ର ସ୍ପନ୍ଦନ ସେ ସ୍ରୋତେ,
ଚଳ-ଭ୍ରମ-ଜଳ-ଜୀବ ପ୍ରାୟେ ଭ୍ରମେ ଦିଶେ ।

ମହା ଦମ୍ଭେ କୁରୁବୀର, ସେନା ନାଶ ଦେଖି,
ମେଘ ପରେ ମେଘ ଯଥା *ଭୁହା ଭୁହା ଅସି,
ଅସ୍ତ୍ର ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷା ଢାଳେ ଶୈଳ ଅଙ୍ଗେ

* ପୁନଃ ପୁନଃ ।

ଦଳେ ଦଳେ ଅସି ତଥା ତା ପଛେ ତା ପଛେ,
ଆକ୍ରମିଲେ କୁମାରଙ୍କୁ ନାନା ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ ।
ବୃଥା ପରିଶ୍ରମ ! ଠେଲିଲ କି ଶୈଳ କାନ୍ଧେ,
ଝଟିକା ଝପଟେ ! କିମ୍ବା ଡୁବେ କି ତା ଜଳେ ?
ଭୀଷଣ ପ୍ଲାବନ ଯାର ଅତଳ ସଲିଳେ,
ବୁଡାଏ ନଗର ଘର ପଶୁ ମନୁଷ୍ୟାଦି ?
ବିଭୀଷଣ ଅସ୍ତ୍ର କ୍ଷେପ, ନୃଶଂସ ହନନ,
ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ତାଙ୍କ ଅତି ବିକଟାଳ,
ବିଶ୍ୱଧ୍ୱଂସୀ ରୁଦ୍ରରୂପୀ ଅନ୍ତିମ ପ୍ରଳୟେ,
ରହି ନ ପାରିଲେ କେହି କୁମାର ଅଗ୍ରତେ,
ଦାବାନଳ ଉଗ୍ରତେଜେ ବନଜୀବେ ଯଥା ।
ଶୋଭିଲେ ଅରାତି ଦଳେ କୁମାର ଯେସନ,
କୁମାର-ଅସୁର ଯୁଦ୍ଧେ, ଯମ ଜୀବ କୁଳେ,
ପର୍ଣ୍ଣସମ ଷଣ୍ଢ କୁଳେ, ଗରୁଡ଼ ପନ୍ନଗେ,
ରବି କୁହେଳିକା କୁଳେ, ଅଗ୍ନି ଧୂମ ପୁଞ୍ଜେ,
କିମ୍ବା ଶୁଦ୍ଧଜ୍ଞାନ ଯଥା, କର୍ମ ରାଶି ମଧ୍ୟେ ।
ଆକ୍ରମଣେ ଅଗ୍ରସର ବୃଥା କୁରୁ ବୀରେ,
ଅନଳେ ଶଲଭ ବତ, ମୃତ୍ୟୁ ଲଭି ଫଳେ,
ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ହାୟ ଜନୁପତି ପୁରେ ।

କେ କହିବ କେତେ ମଲେ ? କେ ପାରିବ ଗଣି
ନଭେ ତାରା, ସିନ୍ଧୁ-ଊର୍ମି, ଶୈଳେ ଶିଳା ଅବା?
ଯେତେ ମରୁଥାନ୍ତି ତେତେ ଅସନ୍ତି ସମ୍ମୁଖେ,
ଦଳେ ଦଳେ ଅବଶ୍ରାନ୍ତ ସିନ୍ଧୁ ବୀଚି ପ୍ରାୟେ
ଅନନ୍ତ ସୈନିକେ ଗଢ଼ା, ସୁଦୃଢ଼ ସେ ବ୍ୟୂହ,
ଅସଂଖ୍ୟ ପାଦପ ପୁଞ୍ଜେ ଅରଣ୍ୟ ଯେସନ,
ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ତୁଲେ ମନ୍ଥି ସୈନ୍ୟ ସିନ୍ଧୁ
ଭେଦି ସେ ନାରନ୍ଧ୍ର ବ୍ୟୂହ ଚଳିଲେ କୁମାର ।
ଅପ୍ରତିହତ ସେ ଗତି, ଦାବ-ଗତି ତୁଲେ,
ଅବା ସ୍ରୋତ ଗତି ଯଥା ସିନ୍ଧୁ ଅଭିମୁଖୀ ।

ତୁଟିଲା କୌରବ ଆଠ କୁମାର ସମ୍ମୁଖେ,
ଖର ଦିନକର କରେ କୁହେଳିକା ଯଥା,
ମୃଗହନ୍ତା ମୃଗରାଜେ ଦେଖି ଯଥା ବନେ,
ପଳାନ୍ତି ସତ୍ରାସେ ମୃଗେ ବନାନ୍ତରେ ତ୍ୱରା,
ତେସନ କୌରବ ବୀରେ ପଳାଇଲେ ରଣୁ,
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ କାଳରୂପେ ନିରେଖି କୁମାରେ ।
ଧୂମକେତୁ ପ୍ରାୟେ ତାଙ୍କ ରଥ କେତୁ ଦୂରୁ,
ମହାଭୟପ୍ରଦ ହେଲା କୁରୁଚମୂ ପ୍ରତି ।
ଘର୍ଘର କୁମାର ରଥ, ଚଳେ ବ୍ୟୂହ ଭେଦି,
ଭଗ୍ନ ସେତୁ ମଧ୍ୟେ ଯଥା ଜଳସ୍ରୋତ ବେଗେ ।
ପଳାଇଲେ ସୈନ୍ୟ ଯନ୍ତୁ, ଭଙ୍ଗିଲା ସେ ବ୍ୟୂହ,
ବନ୍ୟା ଶେଷେ ନଦୀ ଯଥା କ୍ଷୀଣତର, ତନ୍ତୁ,
ଆସିଲେ ଯୁବକ-ଦଳ ରାଜ ପୁତ୍ରେ ଗଢ଼ା,
ସମସ୍ତେ ଅଜାତଶ୍ମଶ୍ରୁ, ଚପଳ ସ୍ୱଭାବେ,
ମଦନ ମୋହନ ରୂପେ, ଚଢ଼ି ଦିବ୍ୟ ରଥେ,
ମନୋହର ଭୂଷଣେ ପୁଣି ଦିବ୍ୟ ବସ୍ତ୍ରେ ଭୂଷିତ ।
ସେ ଦଳ ନାୟକ ବୀର କିଶୋର †ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
କାର୍ତ୍ତିକ ପ୍ରତିମ ରୂପେ, ସତୀ-ଧୃତି-ହାରୀ, ।

ନବ ବୃଷଭତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ପୁଙ୍ଗବ ଯେସନ
ହୁହୁଙ୍କାରେ ଶୃଙ୍ଗ ସ୍ଥୂଳ ଭୂମି ଖୋଳି ଖୁରେ,
ନବ ବୃଷେ ଗୋଷ୍ଠେ ଦେଖି ବନ୍ଦନ ଉଦ୍ୟତ,
କୁମାରେ ଆକ୍ରମୋଦ୍ୟତ ହୁଅନ୍ତେ ତେସନ,
"ହେ ଯୁବକେ ?" ଅଭିମନ୍ୟୁ କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି,
"ନୟନ ପିତୁଳା ତୁମ୍ଭେ ପିତା ମାତାଙ୍କର,"

† ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ପୁତ୍ର ।

ପତ୍ନୀ ପିତ୍ରେ ପ୍ରାଣ ସମ ସବେ ଅଛ ପୁଣି,
ମେଣ୍ଟି ନାହିଁ ଭୋଗ ଆଶା ଜୀବନେ କାହାର,
ଘେନ ପରାମର୍ଶ ମୋର ଛାଡ଼ ଦିଅ ପଥ,
ନତୁବା ବୃଥାରେ ମର, କହାଇ ଅପରେ,
ଲଭିବ କି ଫଳ ତହିଁ ?" କହିଲା ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ଗର୍ବେ, "ଛାଡ଼ ପ୍ରାଣ ଆଶା ଆଜ ଅଭିମନ୍ୟୁ !
ଉତ୍ତରା-ଉତ୍ସଙ୍ଗ-ସୁପ୍ତି ଭୁଲାଇ ମୁଁ ତୋର,
ଶୁଆଇବି ତୋତେ ସୁଖେ ଗୃଧିଣୀ ସଙ୍ଗତେ,
ପୂଜିବି ତୋ ମୁଣ୍ଡେ ଚଣ୍ଡୀ ନୃମୁଣ୍ଡ ଲୋଲୁପା,
ମାଂସେ ତୋର ତୋଷିବି ମୁଁ ଶବାହାରୀ ଜୀବେ"

ମେଘାନ୍ତର ରୌଦ୍ର ଯଥା ଅସହ୍ୟ ତେସନ,
ଲକ୍ଷ୍ମଣ କଟୂକ୍ତି ହେଲା କୁମାରେ ଅସହ୍ୟ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ କୁକ୍ଷଣେ ତହୁଁ ବିନ୍ଧିଲା ସରୋଷେ,
✢ନିର୍ମୋକ-ଉନ୍ମୁକ୍ତ-ନାଗ-ସଙ୍କାଶ-ବିଶିଖ;
ସେ ବାଣ, କୁମାର କଣ୍ଠ ପାଶେ ଯାନ୍ତେ ଦ୍ରୁତ,
ପୁଚ୍ଛାଘାତେ ସର୍ପ ପ୍ରାୟେ, ରଣୋନ୍ମାଦେ, ତହୁଁ
ଜଳି କ୍ରୋଧେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପ୍ରତିଘାତେ ତାକୁ
ଶତ ଶତ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରେ ବିନ୍ଧିଲେ କୁମାରେ;
ତୀବ୍ର ଶର ସଞ୍ଚାଳନେ ଛାଇଲା ରୌଦ୍ରଗ
ବାରି ହେଲା ନାହିଁ ବାରି ଅବା ବାଣ ବୃଷ୍ଟି ।
କ୍ଷିପ୍ର ଅସ୍ତ୍ରକ୍ଷେପ ପୁଣି ଲଘୁ ହସ୍ତ ଯୋଗୁଁ,
ଆବର ବଚନ ଶିକ୍ଷା ଅଲୌକିକ ହେତୁ,
ଶୋଭେ ସେ ଅଲାତଚକ୍ର ପ୍ରତିମ ସଂଗ୍ରାମେ
ହାଣିଲେ ସହସ୍ର ଯୋଦ୍ଧେ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ସେନେ ।
ଅସ୍ତ୍ରବର୍ଷି, ଅଗ୍ନିବର୍ଷି ଚକ୍ରି-ବାୟୁ ଯଥା,
ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ତାଙ୍କ କର ବିନିଃସୃତ ହୋଇ,
ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା କ୍ଷଣେ ଯୁବାଦଳ ସରେ,
ଶିର, ଉର, ଆଦି ତାଙ୍କ ନେଇ, କଣ୍ଠ ଭେଦି ।
ଚଳଶକ୍ତ ସଙ୍ଗେ, ଭ୍ରାନ୍ତ ହଣିଲେ ଯେସନ
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମଧୁମକ୍ଷି ଉଡ଼ନ୍ତି କି ଚଳି*
ଗୁଳିବାରୁ କେହି ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟତମ ଚକ୍ରେ ?
ନାଶିଲେ ଯୁବକ ଦଳେ ଏକା ଅଭିମନ୍ୟୁ
ଶତଶତ ଅସ୍ତ୍ରଘାତେ, ଦାବାନଳ ଯଥା
ଶତଶିଖା ଗ୍ରାସି ନାଶେ ଜୀବଗଣ ବନେ ।
ଫଳେ, ଅଗ୍ରସର ହୋଇ କୁମାର ନିଧନେ
ହତ ହେଲେ ଯୁବାଗଣ କୁମାରଙ୍କ ହାତେ

ନ ଫେରିଲେ କେହି ଯହୁଁ କୁମାର ସମ୍ମୁଖୁ
ସିନ୍ଧୁମୁଖୁ ସ୍ରୋତସମ, ଜୀବନ ବଞ୍ଚାଇ,
ରଥୀ ମହାରଥୀ ଆଦି ସରବେ ସତ୍ରାସେ,
ଭରସିଲେ ନାହିଁ କେହି ପାଟଖ ପଶିବାକୁ,
ନ ପଶନ୍ତି ଲୋକେ ଯଥା ସେ ଗମ୍ଭୀର ସରେ
ଗର୍ଭେ ଯାର କରିହନ୍ତା ମହାଗ୍ରାହ ସ୍ଥିତ ।

ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ କୂଟରୂପୀ ଶକୁନି ସେ ବେଳେ,
ସେ ମହା ସଙ୍କଟେ ଦେଖି ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ,
ପୁତ୍ର ଶୋକେ ଛିନ୍ନମତି ପାଗଳ ପ୍ରତିମ,
ରଥୀବୃନ୍ଦେ ହତୋତ୍ସାହ ଦେଖି ଅବର,
କହିଲେ ସଂକେତେ ଡାକି ମହାରଥୀ ଛଅଣେ,
ଦ୍ରୋଣ କର୍ଣ୍ଣ କୃପ ଶଲ୍ୟ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଆଦି
"ସହସା ସମସ୍ତେ ମିଳି ଆକ୍ରମି କୁମାରେ
ରଥ, ଅଶ୍ୱ, ଅସ୍ତ୍ର ତାର କାଟ ଜଣେ ଜଣେ;
ଏରୂପେ ନିରସ୍ତ୍ରେ ତାକୁ ମାରିବା ଅକ୍ରମେ,
ନାହିଁ ଅନ୍ୟୋପାୟ ଦେଖ ବିଚାରି ସରବେ ।

✢ ସାପ କାତି ।

* ରଗି ।

ଯୁଦ୍ଧଜାତ-ବଗନ୍ଧିତ-ମାମୁ ପରାମର୍ଶେ,
ମହାମତ୍ସ୍ୟ ତିମିଙ୍ଗିଳେ, ନାବକେ ଯେସନ,
ପୋତମାଳେ ହ୍ରଦେ ତାକୁ ଘେରନ୍ତି କୌଶଳେ
ତେସନ କୁମାରେ, କୁରୁ ମହାରଥୀ ଗଣ,
ବିକଟ କଟକ ସହ ଏକତ୍ରେ ସରବେ,
ଘେରିଲେ ସେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ କାପୁରୁଷ ଭୁଲେ ।
ସେନା ସଂଗୁଳନ ଦେଖି ମନେ ହେଲା ଯେତେଣେ
ଗ୍ରାସିବାକୁ ବେଳାଭୂମି ରୁଦ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି
କ୍ଷାର ତରଙ୍ଗାକୁଳ ମାଡ଼ି ଆସେ କିବା ?
ସେ ବିକଟ ଥାଟ ସଙ୍ଗେ ମହାରଥୀ ବୃନ୍ଦ
ଘେରିଲେ କୁମାର ରଥେ, ଦ୍ୱୀପେ ଯାଚ ପ୍ରାୟେ
ସେନା ସିନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟେ ବୀର, ଅଗଣିତ ପ୍ରମାଥ,
ବାଡ଼ବାଗ୍ନି ସମ ପଶି ମନ୍ଥି ଦେଲେ କ୍ଷଣେ,
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସେନା ନାଶି ନୟନ ପଲକେ ।
ବୃଥା ସେନା ନାଶ ମାତ୍ର କି ଫଳ ତହିଁରେ,
ଶୁଖାଇକି ସିନ୍ଧୁ କେବେ ଚଣ୍ଡ ଔର୍ବବଳେ ? *
ଶୈଳ ଶିଳାଶୂନ୍ୟ ଅବା ବନ ତରୁହୀନ
ହୁଅଇ କି କେବେ କାହିଁ ଭୀମ ବଜ୍ର ଯୋଗେ ।
ଏକାଳେ କାଟିଲେ ତାଙ୍କ ଶରାସନେ କର୍ଣ୍ଣ,

କୃପ ପର୍ଶୁଘାତେ ପାର୍ଷ୍ଣି ସାରଥିଙ୍କୁ ପୁଣି,
ଭୋଜରାଜ ଅଶ୍ୱଗଣେ, ତୀକ୍ଷ୍ଣବାଣାଘାତେ;
ବୋଧହୋଇ ରଥଡ଼େଇଁ ପଦାତିକ ରୂପେ,
ଯୁଝିଲେ ଅଟଳେ ବୀର ସେ ମହାସଙ୍କଟେ ।
ସଂଚାଳି ସେ କରବାଳ ଚପଳା ଚମକେ,
ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ପ୍ରାୟେ ଶୋଭି ତହିଁ,
କାଟିଲେ ସୈନ୍ୟକେ, ଯେସନେ ତୃଣେ ତୃଣଜୀବୀ
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଲମ୍ଫେ ପୁଣି ସୈନ୍ୟକ ତରଙ୍ଗେ,
ଭୁଜକରେ କାଟୁ କାଟୁ ଚଳିଲେ ତାମଧ୍ୟେ,
ତରଙ୍ଗ ସଂକୁଳ ସ୍ରୋତେ ତିମିଙ୍ଗିଳ ଯଥା ।
ଗୁରୁ ତାଙ୍କ ଅସି ସହ କାଟନ୍ତେ ନାରାଚ,
ସହସା ସେ ଚକ୍ରଧର ଭ୍ରମିଲେ ଭୈରବେ,
ଚକ୍ରଧାରୀ ବିଷ୍ଣୁ ସମ ଶୋଭି ରଣଭୂମେ,
ସେକାଳେ କୁମାର ରୂପ ହେଲା ଦୁର୍ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ
ନିଦାଘ-ମଧ୍ୟାହ୍ନ- ଚଣ୍ଡ-ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ-ପ୍ରତିମ ।
ଶତଶତ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ ରକ୍ତ ବହି ଅଙ୍ଗୁ
ଝରଧାର ଗେରୁଶୈଳ ପରାୟେ ଶୋଭିଲେ ।
କ୍ଷିପ୍ତମତି କୁମାରଙ୍କ କ୍ଷିପ୍ରଗତି ହେତୁ,
ଭ୍ରୂକୁଟି କୁଟିଳ ମୁଖ କୁଞ୍ଚିତ କୁନ୍ତଳ,
ଶୋଣିତାର୍ଦ୍ର ଦେହ ପୁଣି ଦିଶିଲା ଯେସନ
ରଙ୍ଗମେଘେ ବିଦ୍ୟୁଦ୍ଦାମ ଘନ ଘନ ଖେଳେ !

ଅଭିମନ୍ୟୁ କରେ ଚକ୍ର, ବହୁ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ,
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ, ଶେଷେ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଶରେ
ପଡ଼ନ୍ତେ ଭୂତଳେ, ବୀର, ଅସ୍ତ୍ର ବ୍ୟସ୍ତେ ତହୁଁ
ଜଳମଗ୍ନ ଜନ ଯଥା ଜୀବନ ବିକଳେ,
ଯାହାପାଏ ତାହା ଧରେ, ସେ ଜଳେ, ତେସନ,
ସହସା ସାଉଁଟି ଏକ ଗଦା ନେଲେ ଟେକି
ଆହତଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ଯଥା ନଖେ ଚିରିଭୂମି,
କଡ଼ମଡ଼ ଭୁଜଙ୍ଗ ଦନ୍ତେ ବାଳତରୁ ରାଜି,
ମନ୍ଥି ଲତା ଗୁଳ୍ମଦଳେ, କେବେ ଅବା ପୁଣି,
ସହସା ହାକୋଡ଼ି କାକୁ ଗତିପଥେ ତାର,
ଝାମ୍ପ ଫାଡ଼ି ଦିଏ ତାକୁ ଦଶନେ, ତେସନ
କୁମାର, ସ୍ୟନ୍ଦନେ, କେବେ ମୃତ ଅଶ୍ୱ ଗଜେ,
ଗୋଡାଇ ନୃଶଂସେ କେବେ ପଳାତକ ଗଣେ,
ନିର୍ବିଶେଷେ ଜଡ଼ଜୀବ, କ୍ରୋଧାନ୍ଧ ସମ୍ମୁଖେ,

* ବାଡ଼ବାଗ୍ନି ।

ଯାହାକୁ ପାଇଲେ ତାଙ୍କୁ ପିଟିଲେ ଗଦାରେ ।

ବୃଥା ଏବେ ଭ୍ରାନ୍ତି ତବ ଏବେ ହେ କୁମାର !
କାରଣ ନମାନି ହାୟ ପତ୍ନୀ ଜନନୀଙ୍କ
ଗ୍ରହଦୋଷେ ହୋଇ ଆଜି ବିଗ୍ରହ ପ୍ରୟାସୀ,
ଜୀବନ୍ତେ ନା ତାଙ୍କୁ ପିତା କରିବ ଆମୃତ୍ୟୁ;
କନ୍ଦାଇବ ମହାଶୋକେ ପାଣ୍ଡୁ କୁଳେ ପୁଣି ?

କି କରିବ କହ ବୀର ! ତୁମ୍ଭର କି ଗ୍ଳାନି,
ମହାବଳୀ କର୍ମ, ଭଟକ ନ ଛାଡ଼େ କାହାକୁ
ଭକ୍ତ, ଜ୍ଞାନୀ, ଯୋଗୀ, କିମ୍ବା ଅବତାରେ ପୁଣି
ଭୁଞ୍ଜିବ ସେ କଷ୍ଟେ ଯାହା ପ୍ରାରବ୍ଧେ ଯା ଲେଖା,
ନ ଲଭଇ ବନ୍ଦୁସେଥୁଁ ଶତି ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ।
ରଣସିନ୍ଧୁ ମନ୍ଥି ଆଜି ଅର୍ଜିଲ ଯେ କୀର୍ତ୍ତି,
ହେ ବୀର ! ରହିବ ଏହା ଅମ୍ଳାନ, ଶାଶ୍ୱତ-
ଅମ୍ଳାନ ଯେସନ ସିନ୍ଧୁଜ ତ ପାରିଜାତ;
ଆର୍ଯ୍ୟ କୁଳେ କୀର୍ତ୍ତି ତବ ରହିବ ଅକ୍ଷୟ
ସର୍ବଗ୍ରାସୀ କାଳ ତାଙ୍କୁ ନପାରିବ ଗିଳି,
ମଲେ ଯୁଦ୍ଧ ନମରିବ, ହେ କୁମର ! ବରଂ
ନବକୀର୍ତ୍ତି ପରିଛଦେ ହୋଇବ ଅମର ।

ନିର୍ବାଣର ପୂର୍ବେ ଯଥା ପ୍ରଦୀପ ସହସା
ହୁଅଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର, ତେସନ କୁମାର
ମହାନିର୍ବାଣର ପୂର୍ବେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ କୋପେ,
ପୁଟେଇଲେ କାଳୀକେତୁଙ୍କୁ* ପାଇଣ ତକ୍ଷଣେ
ଏସନ ନୃଶଂସେ ତାଙ୍କୁ ପିଟିଲେ ଯେ ତାର
ନ ମିଳିଲା ପତ୍ତା, କାହିଁ କାଳକେତୁ ଶବ !

ଏକାଳେ ସହସା ତାଙ୍କ ପୋଛି ହୋଇ ପଦ
ରୁଧିର କର୍ଦ୍ଦମେ, ପଡ଼ି ବିଷମ ସଂକଟେ,
ସାନ୍ଧ୍ୟ ରକ୍ତବସୁ ସମ ହୀନଶକ୍ତି ହେତୁ,
ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ ବଶତଃ ଆଉ ନପାରିଲେ ଉଠି ।

ସରଗଲା ଭବଲୀଳା ଜାଣିଣ ବୀର
ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ମମତାକ୍ଷେତ୍ର ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖେ ପଡ଼,
ଅସ୍ତ୍ର ତ୍ୟଜି, ନେତ୍ର ବୁଜି ରହିଲେ ନିଶ୍ଚଳେ ;
ସ୍ୱପ୍ନସମ ଜୀବନର ପୂର୍ବସ୍ମୃତି ସଙ୍ଗେ
ଜନକ ଜନନୀ ସ୍ନେହ, ପ୍ରଣୟ ପତ୍ନୀର
କରୁଣ ବିକଳ ତାଙ୍କ ମୁଖ ଛବି ପୁଣି;
ଦିଶିଲା ଅଗ୍ରତେ ସ୍ୱଚ୍ଛ, ସତ୍ୟବତ୍ ଯଥା
ଦିଶେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଦରପଣେ, ପଲ୍ଲବିକ, ଅଧର,
ଉତ୍ତରାର ଅମଙ୍ଗଳ ଭାବୀ-ଶୋକ ଭାବି
ବହିଲା ଲୋତକ ତାଙ୍କ ନେତ୍ରୁ ଦରଦରେ ;
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମମତାରେ ଆଉ କପଳ ମୋହର,
ଯାହିଁ ଅଛି କପାଳେ ଯାର ଭୋଗିବ ସେ କଷ୍ଟ,
ଏହା ଭାବି, ମାୟାକାଟି, ମହାଯଶା ତହିଁ,
ଗୁରୁ, ପିତା, ମାତା ବନ୍ଧୁ ମାନଙ୍କେ, ଅନ୍ତିମେ
ଧ୍ୟାଇଲେ ଶ୍ରୀପତି ପଦ ମୁମୂର୍ଷୁ ବାଞ୍ଛିତ ।।

ପଙ୍କେ ମଗ୍ନ ହସ୍ତୀ କିମ୍ବା କୂପେ ପାଇ ସିଂହେ
ମହା ହର୍ଷେ ବ୍ୟାଧେ ତାଙ୍କୁ ମାରନ୍ତି ଯେସନ
କ୍ରୂର ହର୍ଷେ କୁରୁବୀରେ କୁମାରେ ତେସନ
ବିନ୍ଧନ୍ତି ବିବିଧ ଅସ୍ତ୍ରେ ବେଢ଼ି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗୁ ।
ଛିଛିର ଛିଛିର ସର୍ବେ ହେ କୌରବ ବୀର !!
ନ କର ଅନ୍ୟାୟ ଏତେ କୁମାର ଉପରେ,
ଆହା ! କହିବାକୁ ଏଥି ସାହା ନାହିଁ ବୋଲି

* ଶକୁନିଙ୍କ ଭ୍ରାତାର ନାମ ।

ତେଣୁ ସିନା ଏତେ ହର୍ଷେ ମାରୁଛ ନୃଶଂସେ !
ହେ ବୀରେ ! ତେତିକି ଥାଉ ଛାଡ଼ିଦଅ ଏବେ,
ନ ଶୁଣି ମାରୁଛ ଯେବେ, ମନେ ରଖ ନଷ୍ଟେ,
ସ୍ତ୍ରୀ ସହ ପ୍ରତିଫଳ ପାଇବ ସମସ୍ତେ ।
ଅଚିରେ, ଶୁଣିବେ ଯେବେ ପାଣ୍ଡବେ ଏ ବାର୍ତ୍ତା,
ନ ପାଇବ ତ୍ରାହି କେହି-ତାଙ୍କ ହସ୍ତୁ ଜଣେ ।

ବନଦାହୀ ଅନଳର ଶେଷ କଣା ତୁଲେ,
ଗତପ୍ରାଣ ପ୍ରାୟେ ଜାଣି କୁମାରେ, ଅନ୍ତ୍ରମେ,
ଗଦାଘାତେ ଦୁଃଶାସୁତ ନିଃଶେଷିଲା ତାଙ୍କୁ ।

ପାଣ୍ଡବ ଗୌରବ ରବି, କୁରୁ କୋଳାହଳେ,
ପକ୍ଷୀ କୋଳାହଳ ସଙ୍ଗେ ତପନ ଯେସନ,
ଅସ୍ତଗଲେ ଚିର ପାଇଁ; ଗୃହ୍ନିଁ ଗୃହ୍ନିଁ ତହୁଁ
ନିଃଶର ଶରୀରୁ ତାଙ୍କ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତିଃ,
ନଭମାର୍ଗେ ଉଲ୍କାକାରେ ପ୍ରଭା ଯୋଗେ ଯାଇ,
ନିଳୀନ ହୋଇଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ସହସା ସେ ବେଳେ,
ତଦା ଅଗେ ତାର ପ୍ରାୟେ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗୌରବ
ମଧ୍ୟ ଶୂନ୍ୟେ ମିଶିଗଲା ପଲକେ ସମ୍ମୁଖେ ।

ମନେ ହେଲା କୁମାରଙ୍କୁ ନିରେଖି ସେବେଳେ
ପାବକ ପ୍ରଶାନ୍ତ କିବା ବନଦହନାନ୍ତେ !
ଅବା ରୁଦ୍ର ଝଂଝା ବାତ୍ୟା ନିବୃତ୍ତି ଯେପରି
ବିମର୍ଦ୍ଦି ନଗର ବନ ଉତ୍ପାଟି ଦ୍ରୁମାଳି ।

ସହସା ଉଠିଲା ବାଦ୍ୟ ବିବିଧ ବାଜଣା,
ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟା, ତୁରୀ, ଆଦି ମଙ୍ଗଳ ମହୁରୀ;
ଶୁଭିଲା ଆକାଶ-ବ୍ୟାପି ଗୁରୁ ବେଦ-ଧ୍ୱନି
ସପ୍ତର୍ଷି ମଣ୍ଡଳେ, ଉଚ୍ଚେ ଗାଇଲେ ଚାରଣେ ।
ସୁରାଙ୍ଗନା ହୁଳାହୁଳି ପଡ଼ିଲା ଉଚ୍ଛୁଳି;
ସହସ୍ର ଦୀପାଳି ଜ୍ୱଳି ଉଠିଲା ବିମାନେ;
ସହର୍ଷେ ରୋହିଣୀ ଧରି ଶୁଭ ଅର୍ଘ୍ୟ-ଥାଳୀ
ବନ୍ଧାପନ ରତା;—ଯେତେ ଅମର ଅପ୍ସରୀ
ବରଷିଲେ ଦେବ-ପୁଷ୍ପ ସହ ଲାଜାଞ୍ଜଳି ।

ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅଭିନୟ ଶେଷେ, ଷୋଡ଼ଶ ବରଷେ,
କନ୍ଦାଇ ପାଣ୍ଡବ କୁଳେ ଛନ୍ଦକାରେ ଶେଷେ,
ଗଲା ଚଳି ଚିର ପାଇଁ, ପୁଷ୍ପ ଗନ୍ଧ ପ୍ରାୟେ,
ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ପୁଣ୍ୟପ୍ରାଣ ପୁଣ୍ୟ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଲୋକେ

ଓଁ ତତ୍ ସତ୍

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ।

ସମାପ୍ତ

୧୯୩୨ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ତା ୭ ରିଖ ବା ୧୩୩୯ ସାଲ ଭାଦ୍ର ଶୁକ୍ଳସପ୍ତମୀ ବୁଧବାର

ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ର ।

ଯତ୍ନର ସହିତ ଏ ପୁସ୍ତକଟି ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ କେତେକ ମୁଦ୍ରଣ ପ୍ରମାଦ ରହି ଯାଇଅଛି । ଓଡିଆ ପ୍ରେସମାନଙ୍କରେ 'ଆକାର' 'ଇକାର 'ଉକାର' 'ଋକାର' 'ରଫଳା' ଓ 'ମଫଳା' ଆଦି ଛାପିବା ସମୟରେ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥାଏ । ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ସେ ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ବାଦ୍ ଯାଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅର୍ଥ ବୋଧରେ ବାଧା ଜନ୍ମିବାର ସମ୍ଭବ ସେହିପରି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ର ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୩	୧	୧୭	(ଅବବୋଧ	ଅବବୋଧ
୩	୧	୨୯	ବସସନେ	ଖ୍ରୀସନଙ୍କ
୩	୧	୩୧	ନସ୍କାଶିଲେ	ନିଷ୍କୋଷିଲେ
୩	୨	୩୧	ଜନମ	ଜନର
୪	୧	୫	ସଫସ୍ତା ।	ସଫସ୍ତା
୪	୨	୧୪	(କୁଞ୍ଚିଲ	କୁଞ୍ଚିଲ
୪	୨	୨୪	(ମଣି	ମଣି
୬	୧	୧୪	ରଣନୀତଜ୍ଞାମୀ	ରଣନୀତଜ୍ଞାତା
୬	୨	୧୪	ଭୀମ ମୂର୍ତ୍ତି	ଭୀମମୂର୍ତ୍ତି ,
୭	୧	୨୮	ଢଅନ୍ତ	ଢଅନ୍ତୁ
୭	୨	୮	(ହୋଇଲା	ହୋଇଲା
୭	୨	୨୯	ଶୁଣେ ଶୁଣେ	ଶୁଣେ ଶୁଣେ
୮	ଫୁଟ୍‌ନୋଟ	—	ନଦ୍ରା	ଶଯ୍ୟା
୧୦	୧	୩୦	ଦୂର୍ବାସାଙ୍କ	ଦୂର୍ବାସଙ୍କୁ
୧୧	୨	୨୨	କାନ୍ତ	କାନ୍ତୁ
୧୪	୨	୮	,,	,,
୧୯	୨	୧୬	କଣ୍ଟକାସ୍ତ	ଶୁକସାସ୍ତ
୨୨	୨	୯	ଦେଉଥା	ଦେଉଥାଏ
୨୨	୨	୧୫	ସଙ୍ଗେ	ସଙ୍ଗେତାର

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୨୨	୨	୩୦	ସ୍ପର୍ହି	ସ୍ପର୍ହିତେ
୨୬	୧	୨୫	ଭାଗ୍ୟ-ର	ଭାଗ୍ୟ-ରବ
୨୯	୨	୨୦	ପଙ୍କ	ପୂଙ୍କ
୩୫	୧	୨୩	ଊର୍ଦ୍ଧ	ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ
୪୬	୧	୪	ଭସ୍ମ	ଭସ୍ମ
୪୭	୧	୨୮	ଢବାକର	ବବାଦର
୪୯	୨	୧୯	ଭକ୍ତି	ଛକ୍ତି
୫୦	୧	୨୪	ଅବଶରେ	ଅବସରେ
୫୦	୧	୨୭	ହେବେ	ହେଲେ
୫୨	୨	୨	ବଦ୍ଧ	ବଧ
୫୩	୧	୧୯	ନହେଲେ	ନକଲେ
୫୪	୨	୧	ଏ ବେଳେ	ସେ ବେଳେ
୫୫	୧	୧୦	ସତ୍ୟ	ସତ୍ତା
୫୫	ଫୁଟନୋଟ	୨	ତେର ତୁର୍ଯ୍ୟ ଯୁନା	ତେବରୁ ଯିମୁନା
୫୭	୨	୬		"କହ୍ନଲେ ସ୍ୱପନ ଦେବା କର୍ମ ଫଳ ଏକା"
୫୮	୧	୧୬	ଯନ୍ତୁଁ	ସଦା
୫୯	୨	୧୩	ସୁବର୍ଣ୍ଣ	ସ୍ୱବର୍ଣ୍ଣ
୬୧	୧	୧୧	ଅଇଲ	ଅଇଲୁ
୬୨	୧	୧୭	ନସ୍ମନ	ନସ୍ମନା
୬୩	୧	୧୬	ଯମ	ନାମ
୬୬	୧	୧	ସ୍ଥନ	ସ୍ଥାନେ
୬୬	୧	୯	ଦର୍ଶନେ	ଦଶନେ
୭୧	୧	୧୯	(ଉଠେ	ଉଠେ
୭୧	୧	୨୬	ରଖ ମ	ରଖ ମା
୭୧	୨	୨୭	ଜାହ୍ନବୀ)	ଜାହ୍ନବୀ
୭୨	୧	୧୩	ବ ସିନ	ବାହିନୀ
୭୩	୨	୩	ନସ୍ମନ	ନସ୍ମନୁ
୭୩	୨	୨୪	ଯୁବା ମନ	ଯୁବା ନାମ
୭୪	୨	୧୦	ଭଉଣୀ	ଭୂତଣୀ

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୭୫	୨	୭	ଯାର	କା'ର
୭୭	୧	୨	କେତେ	କେଢେ
୭୭	୧	୬	ଚଳିତ	ଚଳିଛ
୭୭	୧	୨୧	ଅସେ	ଅଣେ
୭୭	୨	୨	ଢଡ଼	ଢଡି
୭୮	୧	୧୫	ଗଡ଼ଛି	ଗଢିଛି
୭୮	୧	୨୯	ଘଞ୍ଚ	ଘୁଞ୍ଚ
୭୯	୨	୯	ଅଦ୍ଧ	ମାଳ
୮୦	୧	୨୧	ନାଶା	ନସା
୮୦	୧	୧୯	ତାକୁ ରୁପେ	ତା କୁରୁପେ
୮୧	୧	୨୦	ବ ଘ କାନ୍ଧ	କାନ୍ଧ
୮୨	୨	୧୪	ଭୁଷସ୍ତ	ଭୁସଂସ୍ତେ
୮୨	୨	୨୮	ଦଳ ଢଳ୍ଲ	ଢଳ୍ଲ ଦଳ
୮୩	୧	୩	ଦେବ	ବେଦ
୮୫	୧	୧୪	ସ୍ଫୁରଣେ	ସ୍ଫୁରଣ
୮୫	୧	୧୫	ଭୁଷାର	ଭୁଷାରେ
୮୫	୨	୨୮	ବସେ	ବସି
୮୬	୨	୨୭	ଅନ୍ତ	ଅନ୍ତ୍ର
୮୭	୧	୨୪	ପାତନ୍ତ	ପୋତନ୍ତ
୮୮	୧	୧	ଉଷ୍ଣାଶେ	ଉଷ୍ଣାଂଶେ
୯୧	୧	୩୦	କାଞ୍ଚୁକ	କଞ୍ଚୁକ
୯୭	୧	୨୫	ପାରବୁ	ପାରବ
୯୩	୨	୭	ସଶେଶ୍ୱଶ୍ୱ	ସେଗେଶ୍ୱସ୍ୱ
୩	୨	୨୬	ଜୋକ	ମୂକା
	୧	୨୦	ଉଷାକୁଳେ	ଭାଷାକୁଳେ
	୧	୨୨	ନନ୍ଦନୀ	ନଳନୀ
	୧	୧୯	ଭେଦବାଘ	ଭେଦବାଦ
.୦୨	୧	୨୧	ମୁଦମ	ସୁଦାମ
୧୦୪	୧	୨୪	କ୍ଷପୀ	ପକ୍ଷୀ

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୧୦୫	୨	୮	ନଗକାରେ	ନଗକାରେ
୧୦୯	୨	୮	ପ୍ରତ୍ୟସ୍ତେ	ପ୍ରଶସ୍ତେ
୧୧୬	୧	୧୭	ସତ	ସତତ
୧୧୬	୨	୧	ଢଣ୍ୟ	ଘୃଣ୍ୟ
୧୧୮	୨	୨୫	ପୀ ସ୍ଥଳୀ	ପୀଠ ସ୍ଥଳୀ
୧୧୯	୨	୧୩	ଉପୁଜ ଏ	ଉପୁଜାଏ
୧୨୪	୪	୯	ଙ୍ଗୁଭର	ଭଙ୍ଗୁର
୧୨୪	୧	୨୧	ସିନ୍ଧ	ସିନ୍ଧୁ
୧୨୫	୧	୭	ରଣ୍ଡ	ରୁଣ୍ଡ
୧୨୬	୧	୨୫	ପୌଣ୍ଡ	ପୌଣ୍ଡ୍ର
୧୨୬	୨	୨୦	ଖଦ୍ୱ' କୁଢ	ଖଦ୍ୱାକୁଢ
୧୨୭	୧	୭	ଦୁଗ	ଦୁର୍ଗ
୧୨୭	୧	୮	ମେନାକ	ମୈନାକ
୧୨୮	୧	୨୭	ସ୍ତୁପ	ସ୍ତୂପ
୧୩୪	୧	୬	ଜଣାଗଲା	ଜଣାଇଲା
୧୪୭	୨	୫	ଦୁହେ	ଦୁହେଁ
୧୪୭	୨	୨୭	ଦଶିଲା	ଦଶିଲେ
୧୫୧	୧	୨୬	କର	କରୁ